ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

สัญญา-พงา ธรรมศักดิ์

หนังสืออนุสรณ์งานศพ

พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.

และ

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

วันเสาร์ที่ ๒๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๕

เวลา ๑๗.๓๐ น.

ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

นายสัญญา ธรรมศักดิ์
พระที่นั่งทรงธรรม
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์
ศาลาบัณณรศภาค
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ดอกไม้พระราชทาน
แก่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ขณะป่วยอยู่ที่บ้าน

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๒๐๑๒๙ **สำนักพระราชวัง**

๑๑ กันยายน ๒๕๔๕

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร.,ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม. อดีตประธานองคมนตรี และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม.,ท.จ.ว. ที่เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๔๕ เวลา ๑๐.๐๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ แล้วพระสงฆ์ทั้งนั้นถวายพรพระ รับพระราชทานฉัน

เวลา ๑๔.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล เชิญโกศศพขึ้นรถวอจตุรมุข และรถวอประเทียบ จากวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ไปยังเมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส หยุดรถเชิญโกศศพ แห่เวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พลับพลาอิศริยาภรณ์ ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล เสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนิน ขึ้นเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมควรแก่เวลาเสด็จพระราชดำเนินกลับ

แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ ไว้ทุกข์.

ประภาพรรณ/พิมพ์/ /ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

พระมหากรุณาธิคุณรำลึก

เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ เวลา ๐๖ : ๔๓ น. ที่โรงพยาบาลรามาธิบดี กรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้จัดพิธีศพพระราชทาน ในชั้นเกียรติยศสูงอย่างยิ่ง ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร พระราชทานเครื่องเกียรติยศประกอบศพ อันได้แก่ โกศกุดั่นน้อย ฉัตรเครื่องพระราชทานประกอบอิสริยยศชั้นเจ้าพระยา คือ มาลาสนับเพลา เสื้อ และดาบ พร้อมเครื่อง ตั้งอุปโภคทองคำลายสลัก ซึ่งรวมหีบและพานหมาก กาน้ำร้อน คนโทน้ำเย็น และกระโถน

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ไปพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ ทรงเริ่มการพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมศพ ทรงวางพวงมาลาพระราชทานของล้นเกล้า ฯ ทั้งสองพระองค์ ของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในทุกพระองค์ กับของทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี อีกทั้งเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปในการบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน สำหรับการบำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน พระราชทานศพ นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์ ไปประกอบพิธี

ในระหว่างที่ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ป่วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณารับนายสัญญา ธรรมศักดิ์เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ตลอดระยะเวลายาวนานเกือบ ๗ ปี ทั้งยังทรงพระเมตตาห่วงใยในความเจ็บไข้ของนายสัญญา ธรรมศักดิ์เสมอมา มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้องคมนตรีเป็นผู้แทนพระองค์ ฯ นำแจกันดอกไม้อันสวยสดงดงามมา

พระราชทานที่โรงพยาบาล และที่บ้านเดือนละ ๒ ครั้ง นอกจากนั้น ผู้แทนพระองค์ ฯ ยังได้ชวนสนทนาเชิงอรรถเชิงธรรม เป็นประจำด้วย ยังความเพลิดเพลินชื่นบานเอิบอิ่มใจแก่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ อย่างยิ่ง อานิสงส์แห่งพระเมตตาบารมี พระราชกุศล และ น้ำพระราชหฤทัย อันประเสริฐใหญ่ยิ่งนี้ ได้เป็นพลังเกื้อกูลหนุนสุขภาพกายสุขภาพจิตของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ จวบจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต นายสัญญา ธรรมศักดิ์ มีจิตเจริญด้วยความสงบ สนฺทิฏฺฐิโก เปี่ยมด้วยความประภัสสรปรีดิ์เปรมปลื้ม ในพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้ทรงมีพระอนุสรณ์คำนึงถึงเสมอ ไม่เคยทรงลืมเลือน และด้วยจิตสำเนียกในบุญวาสนาของตน ที่ได้รับพระราชทานความไว้วางพระราชหฤทัย และความชอบเป็นเอนกประการ

ในส่วนของท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ รับท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยต่อเนื่อง ตั้งแต่วันที่ ๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๔ และเมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคชรา ณ โรงพยาบาลพร้อมมิตร เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ เวลา ๐๘.๔๓ น. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ เครื่องเกียรติยศประกอบศพ โกศแปดเหลี่ยมฉัตรเบญจา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ๗ คืน และพวงมาลาพระราชทานหน้าโกศศพอีกทั้งทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน พระราชทานศพท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ณ ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ เป็นเกียรติยศอย่างสูงสุดแก่ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ หากท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จะทราบได้ด้วยญาณวิถีใด คงจะรู้สึกปลื้มปิติสำนึกเหนือเกล้า ฯ ในพระเมตตาบารมีที่ได้ทรงกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานแก่ตนตลอดมาเป็นอเนกประการ

พระมหาจาคนุสสติกุศล และบุญนิธิ อันเป็นสาระ และหลายหลาก ที่พระราชทานเพื่อประโยชน์แก่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ นั้น นับเป็นเกียรติยศอันใหญ่หลวงหาที่

เปรียบมิได้ ทั้งแก่ นายสัญญา ธรรมศักดิ์และท่านผู้หญิง และวงศ์ตระกูล หากทั้งสองท่านผู้ล่วงลับจะหยั่งรู้ได้ด้วยญาณวิถีใด คงจะโสมนัสซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้รับพระราชทาน อุปมาประหนึ่งเป็นอนุสรณ์ของ สัมมาปฏิทาสมบัติแห่งตน ที่ได้ทรงวินิจฉัยรำลึกถึง

ครอบครัว และญาติ ของนายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ กราบถวายบังคมแทบใต้ฝ่าพระบาท ด้วยรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และน้ำพระราชหฤทัยล้นเกล้าล้นกระหม่อมไม่อาจพรรณาได้สุดสิ้น และจะถวายความจงรักภักดี อันมิเสื่อมคลาย ด้วยปณิธานปรารถนาอันแน่วแน่ ที่จะประพฤติแต่สุจริตธรรม และจริยคุณสนองพระเดชะบารมีอันยิ่งใหญ่ไพศาล ตราบชั่วชีวิต

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

เมื่อความทราบฝ่าละอองพระบาทว่า นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ได้กราบถวายบังคมลา ถึงแก่อนิจกรรม ไป ก่อนหน้านี้ เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ผู้แทนพระองค์นำพวงมาลาพระราชทาน พร้อมด้วยพวงมาลาของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และ ของหม่อมเจ้าหญิงสิริวัณณวรี มหิดล วางหน้าโกศศพนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ก่อนหน้านั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ผู้แทนพระองค์นำพวงมาลาพระราชทานวางหน้าโกศศพท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ นับเป็นเกียรติยศอย่างสูงแก่นายสัญญา และ ท่านผู้หญิง พงา ธรรมศักดิ์ หากนายสัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จะทราบได้ด้วยญาณวิถีใด คงจะปีติยินดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและพระเมตตาบารมีเป็นล้นพ้น

ครอบครัว และญาติ ของนายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ กราบถวายบังคมแทบเบื้องพระยุคลบาท ด้วยความจงรักภักดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ อย่างหาที่สุดมิได้

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถไปที่พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ พระราชทานน้ำหลวงอาบศพนายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. เริ่มการพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมศพ และทรงวางพวงมาลาพระราชทาน และประทาน ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ของส่วนพระองค์ ของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน ทั้ง ๔ พระองค์ กับของทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญาสิริวัฒนาพรรณวดี อีกทั้งได้เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ไปในการบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานศพ เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ ก่อนหน้านี้ ได้ทรงเคยแสดงความห่วงใยในอาการป่วย และความเป็นอยู่ของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ในหลายโอกาส นับเป็นเกียรติยศอันใหญ่หลวงแก่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ในพระมหากรุณาธิคุณนานับประการ ที่ได้รับพระราชทานตลอดมา

ในวาระ เมื่อความทราบฝ่าละอองพระบาทว่า ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่อนิจกรรมไปก่อนหน้านี้ เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพวงมาลาวางหน้าโกศศพ นับเป็นเกียรติยศอย่างสูงแก่ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เช่นกัน

หากนายสัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จะทราบได้ด้วยญาณวิถีใด คงจะปลื้มจิตโสมนัส ที่ได้พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณเป็นเอนกประการอันเนื่องมาจากพระปณิธานมุ่งมั่นในสัมมาปฏิบัติ เปี่ยมไปด้วยพระเมตตาบารมี และน้ำพระทัยอันประเสริฐยิ่ง

ครอบครัว และญาติ ของนายสัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ กราบถวายบังคมแทบเบื้องพระยุคลบาท ด้วยความจงรักภักดีและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ อย่างหาที่สุดมิได้

สำนึกในพระกรุณาธิคุณ

เมื่อความทราบฝ่าพระบาทว่า นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ได้กราบทูลลาถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ทจ.ว. ได้กราบทูลลาถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ อัครราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพวงมาลาวางหน้าโกศศพ นับเป็นเกียรติยศอย่างสูงแก่นายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ หากนายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จะทราบได้ด้วยญาณวิถีใด คงจะปิติยินดี และสำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

ครอบครัว และญาติ ของนายสัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ กราบถวายบังคมแทบพระยุคลบาท ด้วยจิตสำนึกในพระกรุณาธิคุณและน้ำพระหฤทัยเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมอย่างหาที่สุดมิได้

สำนึกในพระกรุณาธิคุณ

เมื่อความทราบฝ่าพระบาทว่า นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ได้กราบทูลลาถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ได้กราบทูลลาถึงแก่อนิจกรรม ไปก่อนหน้านี้ เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ประทานพวงมาลาวางหน้าโกศศพ นับเป็นเกียรติยศอย่างยิ่งแก่นายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ หากนายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จะทราบได้ด้วยญาณวิถีใดคงจะปิติยินดี และสำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

ครอบครัว และญาติ ของนายสัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ กราบพระบาท ด้วยจิตสำนึกในพระกรุณาธิคุณ และน้ำพระทัยที่ยังทรงระลึกถึงนายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ โดยมิเสื่อมคลาย

สำนึกในพระกรุณาธิคุณ

เมื่อความทราบฝ่าพระบาทว่า นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ได้กราบทูลลาถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ได้กราบทูลลาถึงแก่อนิจกรรม ไปก่อนหน้านี้ เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ประทานพวงมาลาวางหน้าโกศศพ นับเป็นเกียรติยศอย่างยิ่งแก่นายสัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ หากนายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จะทราบได้ด้วยญาณวิถีใด คงจะปิติยินดีและสำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

ครอบครัว และญาติ ของนายสัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ กราบพระบาท ด้วยจิตสำนึกในพระกรุณาธิคุณ และน้ำพระทัยอย่างหาที่สุดมิได้

๕ เมษายน ๒๔๕๐ - ๖ มกราคม ๒๕๔๕

๒๖ พฤษภาคม ๒๔๕๕ - ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔

ทำบุญครบรอบแต่งงาน ๖๐ ปี พฤศจิกายน ๒๕๓๗
วัดปทุมวนาราม ปทุมวัน
กรุงเทพมหานคร

<u>ส่วนตัว</u>

บ้านเลขที่ ๑๕ ถนนสุขุมวิท ซอย ๔๑
กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐

วันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๗

เรียน คุณผู้เป็นญาติ และผู้เป็นมิตรที่รักสนิท

ด้วยผมและภรรยาจะทำการบำเพ็ญกุศลครั้งสำคัญของเรา <u>ในวันเสาร์ที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๗</u> เนื่องด้วยเป็นมงคลดิถีที่ครบ ๖๐ ปี นับตั้งแต่วันแต่งงานของเราเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗

<u>กำหนดการ</u> คือ

<u>สถานที่</u> ศาลาพระราชศรัทธา วัดปทุมวนาราม ปทุมวัน (หน้ากรมตำรวจ)

<u>เวลา</u>
- ๑๐.๐๐ น. – พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
- ๑๑.๐๐ น. – พระสงฆ์ทั้งนั้น และพระสงฆ์สามเณรทั้งวัดปทุมวนาราม รับถวายภัตตาหารเพล
- ๑๒.๐๐ น. – พระสงฆ์สามเณรรับถวายจตุปัจจัยไทยธรรม แล้วอนุโมทนา เป็นอันเสร็จพิธีสงฆ์
- ๑๒.๓๐ น. – เชิญทุกท่านร่วมรับประทานอาหารอย่างกันเอง

จึงมีความยินดีขอเชิญท่านและบุตรหลานมาร่วมการกุศลครั้งนี้ และขอเรียนว่า

๑. การบุญครั้งนี้มุ่งความเรียบง่ายและเป็นกันเองโดยจริงใจ ฉะนั้น ขอท่านได้มาด้วยความสบาย แต่งกายตามสบาย

๒. ขอความกรุณา<u>งดของขวัญ</u> เพราะท่านจะได้ไม่ต้องเป็นห่วงอะไรทั้งสิ้น จะได้มาร่วมการบุญครั้งนี้ด้วย "จิตว่าง"

๓. ขอเรียนว่า ที่ไม่ได้จัดทำบุญที่บ้านเหมือนอย่างที่เคยจัดมาก็เพราะเพื่อไม่ให้ท่านต้องลำบากขับรถมาถนนสุขุมวิท เพราะสุขุมวิทเวลานี้รถติดมากที่สุด และเมื่อมาถึงบ้านผมแล้วก็หาที่จอดรถไม่ได้ เพราะมีรถจอดข้างซอยเต็มเกือบทุกวัน ส่วนที่วัดปทุมวนารามเดินทางมาถึงง่าย และมีที่จอดรถในวัดกว้างขวางและร่มรื่น

๔. ขอเรียนด้วยว่า ความสำเร็จในการบุญครั้งนี้ อยู่ที่ความกรุณาของท่านอาจารย์ถาวรฯ วัดปทุมวนาราม และท่าน พล.ต.นิยม ภู่ชุ่ม ผู้แบ่งเบาภาระไปจากผมเกือบทุกอย่าง ขออนุโมทนาและขอบคุณยิ่งไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ด้วยความรักและหวังดีเสมอ

(นายสัญญา ธรรมศักดิ์)

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ, ม.ป.ช., ม.ว.ม.

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นบุตรชายคนสุดท้องของพระยาธรรมสารเวทย์วิเศษภักดี ศรีสัตยวัตตา พิริยะพาหะ (ทองดี ธรรมศักดิ์) และคุณหญิงชื้น เกิดเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่บ้านหลังวัดอรุณราชวราราม จังหวัดธนบุรี มีพี่ร่วมบิดามารดา ๒ คน คือ

๑. นายบรรจง ธรรมศักดิ์ (ถึงแก่กรรม ขณะศึกษาโดยทุนรัฐบาล ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา)

๒. นางชุมวิทยากิจ (ฉวี ธรรมศักดิ์ โปตระนันท์) (ถึงแก่กรรม) สมรสกับหลวงชุมวิทยากิจ (ชุ่ม โปตระนันท์) (ถึงแก่กรรม)

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ สมรสกับนางสาวพังงา เพ็ญชาติ (ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์) เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ มีบุตร ๒ คน คือ

๑. นายชาติศักดิ์ ธรรมศักดิ์ สมรสกับนางสาววิไลพร คุณจักร์
(เกษียณอายุราชการในตำแหน่งรองอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์)

๒. นายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์ สมรสกับนางสาวสาคร ศรีสวัสดิ์
(ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงสาธารณสุข)

มีหลานปู่รวม ๗ คน คือ

๑. นางธิดา (ธรรมศักดิ์) เมธาวิชิต สมรสกับนายราชัย เมธาวิชิต
๒. นางสาวนุชพร ธรรมศักดิ์
๓. นายณพชาติ ธรรมศักดิ์
๔. นางสาวกีรดี ธรรมศักดิ์
๕. นายสุธัมมะ ธรรมศักดิ์
๖. เด็กชายนัทธีร์ ธรรมศักดิ์
๗. เด็กชายบุณยจักร ธรรมศักดิ์

มีธิดาบุญธรรม ๒ คน คือ

๑. นางสุดา ธรรมศักดิ์
๒. นางประไพ ธรรมศักดิ์

มีหลานตาบุญธรรม รวม ๔ คน คือ

๑. นายณัฐสม ทรัพย์สิน สมรสกับนางสาวจริยา โฆสิตกุลพร มีบุตรชาย ๑ คน อายุ ๑ ขวบ (เด็กชายจ้า)
๒. นางสาวหทัยพัชร์ ทรัพย์สิน
๓. นายวิริยะ กันภัย
๔. นายวีระ กันภัย

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ เริ่มศึกษาชั้นมูลประถม ที่โรงเรียนทวีธาภิเษก ย้ายไปศึกษาต่อชั้นประถมต้น และ ชั้นมัธยมสามัญ ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ (ภาควิชาภาษาอังกฤษ) จนจบชั้นมัธยมศึกษาประโยคปลาย (๒) (หรือมัธยมปีที่ ๘) ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม จบการศึกษาเป็นเนติบัณฑิตรุ่น พ.ศ. ๒๔๗๑ ขณะศึกษาทำงานเป็นล่ามได้เงินเดือนระดับเสมียนตลอดเวลา ๓ ปี ก่อนเข้าเรียนระดับอุดมศึกษา ได้บรรพชา ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และสอบไล่ได้เป็นนักธรรมตรี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ สอบแข่งขันชิงทุน **"รพีบุญนิธิ"** (ทุนหลวง) ได้ไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ที่ The Middle Temple Courts (นคร London) สำเร็จวิชากฎหมายเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษมีสิทธิ์โดยสมบูรณ์ (Barrister - at - law) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เดินทางกลับประเทศไทย และเริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้เข้าศึกษาเพิ่มเติมในหลักสูตรวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (รุ่นที่ ๑) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘

ประวัติการรับราชการของศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ มีโดยสังเขป ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๖ ผู้พิพากษา ประจำกระทรวงยุติธรรม
พ.ศ. ๒๔๗๙ ผู้ช่วยผู้พิพากษา ศาลฎีกา
พ.ศ. ๒๔๙๑ ผู้พิพากษา ศาลอุทธรณ์
พ.ศ. ๒๔๙๔ ข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔ (ภาค ๕ ในปัจจุบัน)
พ.ศ. ๒๔๙๖ ปลัดกระทรวงยุติธรรม
พ.ศ. ๒๕๐๑ ผู้พิพากษา ศาลฎีกา
พ.ศ. ๒๕๐๒ ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะ ศาลฎีกา
พ.ศ. ๒๕๐๕ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์
พ.ศ. ๒๕๐๖ - ๒๕๑๐ ประธานศาลฎีกา (เกษียณอายุราชการ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐)

ประวัติงานสอนและงานบริหารสถาบันด้านวิชากฎหมายของศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ที่สำคัญ คือ

พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๗๘ กรรมการสอบไล่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมือง
พ.ศ. ๒๔๗๙ - ๒๔๙๓ ผู้บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๙๓ ผู้บรรยายวิชากฎหมายการค้า คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๔๙๗ - ๒๔๙๘ อาจารย์ผู้อบรม และกรรมการสอบไล่ ณ สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
พ.ศ. ๒๔๙๑ - ๒๔๙๓ เลขาธิการ สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๒๕๑๔ คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๖ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๓๗ สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีมติ ให้ดำรงตำแหน่ง **"ธรรมศาสตราจารย์"**

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรี ระหว่างวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ - ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ แล้วจะมีบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง **"นายกรัฐมนตรี"** หลังวันมหาวิปโยค ระหว่างวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เมื่อภารกิจของการเป็นนายกรัฐมนตรีได้สิ้นสุดลง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเกียรติยศอันสูงสุดในชีวิตแก่ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ โดยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้กลับมาเป็นองคมนตรีและให้ดำรงตำแหน่งประธานองคมนตรี จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๑ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาออกจากตำแหน่งประธานองคมนตรี เนื่องจากปัญหาสุขภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชานุญาตศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นองคมนตรีจวบจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชได้มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และ เหรียญตราแก่ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ดังต่อไปนี้

๑. เครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตนราชวราภรณ์

นพรัตนราชวราภรณ์ (น.ร.)	พ.ศ. ๒๕๓๙

๒. เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

ปฐมจุลจอมเกล้า (ป.จ.)	พ.ศ. ๒๕๑๑
ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ (ท.จ.ว.)	พ.ศ. ๒๕๐๕
ทุติยจุลจอมเกล้า (ท.จ.)	พ.ศ. ๒๕๐๐

๓. เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก

มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก (ม.ป.ช.)	พ.ศ. ๒๕๐๔
ประถมาภรณ์ช้างเผือก (ป.ช.)	พ.ศ. ๒๔๙๙
ตริตาภรณ์ช้างเผือก (ต.ช.)	พ.ศ. ๒๔๘๔

๔. เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย

มหาวชิรมงกุฎ (ม.ว.ม.)	พ.ศ. ๒๕๐๒
ประถมาภรณ์มงกุฎไทย (ป.ม.)	พ.ศ. ๒๔๙๗
ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย (ท.ม.)	พ.ศ. ๒๔๙๑
ตริตาภรณ์มงกุฎไทย (ต.ม.)	พ.ศ. ๒๔๘๓

๕. เหรียญบำเหน็จในราชการ

เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา	พ.ศ. ๒๕๑๒

๖. เหรียญบำเหน็จในพระองค์

เหรียญรัตนาภรณ์ (ภปร. ๓)	พ.ศ. ๒๔๙๗
เหรียญรัตนาภรณ์ (ภปร. ๑)	พ.ศ. ๒๕๑๔

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับการสดุดีจากผลงานสร้างสรรค์มากมาย นอกเหนือไปจากงานราชการ งานด้านการศึกษา และงานรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ได้รับมอบปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันหลักหลายแห่ง อีกทั้งได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ จากหลายประเทศ ไม่สามารถนำมาบันทึกไว้ในประวัติชีวิตสังเขปนี้ได้หมด ผลงานที่ครอบครัว และญาติ เห็นสมควรนำมากล่าวเป็น คือ การดำรงตำแหน่งประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๗ - ๒๕๔๑ ซึ่งได้ผลักดันให้เกิดสันติภาพ และความกลมเกลียวระดับชาติและระดับโลก ทั้งภายใน และภายนอกวงการพุทธศาสนาทุกนิกาย

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่อสัญกรรมโดยสงบ ณ โรงพยาบาลรามาธิบดี เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ เวลา ๐๖.๔๓ น. ด้วยอาการตกเลือดในทางเดินอาหาร และ หัวใจล้มเหลว อันเกิดจากความ **"ชรา"** สิริอายุได้ ๙๔ ปี ๙ เดือน และ ๑ วัน เป็นเวลา ๑๗๕ วัน หลังการจากไปของท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ภริยาที่รัก ซึ่งได้ดำรงชีวิตสมรสร่วมทุกข์ร่วมสุขกันนานถึง ๖๗ ปี และครอบครัวของทั้งสองฝ่าย มีความสนิทสนมผูกพันกันมานานเกิน ๘๐ ปี

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เป็นธิดาคนโตของพระยาอรรถกฤตนิรุตติ์ (ชม เพ็ญชาติ) และคุณหญิงแม้น เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่จังหวัดพังงา ขณะที่ท่านบิดาดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาหัวหน้าศาล **"เมืองพังงา"** มีน้องร่วมบิดามารดา ๓ คน คือ

๑. นายประชุม ชัยรัตน์ (ถึงแก่กรรม) สมรสกับนายจินดา ชัยรัตน์ (ถึงแก่กรรม)

๒. นางอาภรณ์ บุญโสภณ สมรสกับนายวินัย บุญโสภณ

๓. รองศาสตราจารย์นายแพทย์เสริมศักดิ์ เพ็ญชาติ สมรสกับนางสาวโดโรธี ครูซ

ท่านผู้หญิงพงา ฯ สมรสกับ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๗ มีบุตร ๒ คน คือ

๑. นายชาติศักดิ์ ธรรมศักดิ์ สมรสกับนางสาววิไลพร คุณจักร์
(เกษียณอายุราชการในตำแหน่งรองอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กลาง)

๒. นายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์ สมรสกับนางสาวสาคร ศรีสวัสดิ์
(ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงสาธารณสุข)

มีหลานย่ารวม ๗ คน คือ

๑. นางธิดา (ธรรมศักดิ์) เมธาวิชิต สมรสกับนายราชัย เมธาวิชิต

๒. นางสาวนุชพร ธรรมศักดิ์

๓. นายณพชาติ ธรรมศักดิ์

๔. นางสาวกีรดี ธรรมศักดิ์

๕. นายสุธัมมะ ธรรมศักดิ์

๖. เด็กชายนัทธีร์ ธรรมศักดิ์

๗. เด็กชายบุณยจักร ธรรมศักดิ์

มีธิดาบุญธรรม ๒ คน คือ

๑. นางสุดา ธรรมศักดิ์

๒. นางประไพ ธรรมศักดิ์

มีหลานยายบุญธรรม รวม ๔ คน คือ

๑. นายณัฐสม ทรัพย์สิน สมรสกับนางสาวจริยา โฆสิตกุลพร มีบุตรชาย ๑ คน อายุ ๑ ขวบ (เด็กชายจ้า)

๒. นางสาวหทัยพัชร์ ทรัพย์สิน

๓. นายวิริยะ กันภัย

๔. นายวีระ กันภัย

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ศึกษาชั้นมูลประถมศึกษา ณ โรงเรียนเสาวภา และโรงเรียนราชินี จบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ พร้อมกับน้องสาว ได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนการเรือนอีกประมาณปีเศษ

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ มีอายุห่างจากน้องสาวคนแรก เพียง ๑๗ เดือน ห่างจากน้องสาวคนเล็ก เกือบ ๑๐ ปี และห่างกับน้องชายคนเดียว เกือบ ๑๗ ปี เช่นเดียวกัน บุตรชาย ๒ คนของท่าน ก็มีวัยต่างกัน ๑๓ ปี

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ มีชีวิตในวัยเด็กที่ค่อนข้างพิเศษ ท่านได้รับการเลี้ยงดูตั้งแต่แบเบาะ และพำนักอยู่กับ ตา ยาย และป้าสาวโสด ๒ คน ในกรุงเทพฯ จนอายุ ๑๑ ปี ขณะที่น้องสาวได้ย้ายตามบิดามารดา ในหน้าที่ราชการในต่างจังหวัด และได้ย้ายกลับมาพำนัก ณ บ้านของบรรพบุรุษ ใน "ชุมชนคนไทย" ของ "ชุมชนวัดกัลยาฯ" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ ท่านผู้หญิงฯ เรียนหนังสือ "ฟากกรุงเทพฯ" ในโรงเรียน ขณะที่น้องสาวเรียนหนังสือที่บ้านจากญาติพี่น้อง แล้วได้ไปสอบ "ไล่วิชา" จบชั้นประถมศึกษาเอง ท่านผู้หญิงถูกเลี้ยงดูอบรมจากยายและป้า อย่างอบอุ่น ท่านได้ถูกฟูมฟักให้ยึดมั่นในการทำบุญและทำทาน ยายของท่านใส่บาตรพระสงฆ์วันละ ๑๐๐ รูปทุกวัน และเปิดโรงทานให้อาหารคนยากจนทุกวันเช่นกัน ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านได้ถูก "คืนตัว" ให้บิดามารดา หลังจากที่ได้มีการพยายามมาหลายปี และได้ย้ายไปอยู่บ้านใหม่ที่ถนนซางฮี้ ดำเนินชีวิตแบบสมัยใหม่ปนเก่า เยี่ยงบุตรขุนนางหัวสมัยใหม่ที่เปิดรับวิถีตะวันตก การทำบุญทำทาน เช่นพุทธศาสนิกชนที่ดี ก็เป็นในรูปแบบธรรมดา แต่การที่ครอบครัวเป็นโยมอุปัฐากวัดราชผาติการามและวัดราชาธิวาสวรวิหาร ทำให้ท่านได้รับอิทธิพล และรับนับถือพุทธศาสนาในรูปแบบของปริยัติศึกษา และในการปฏิบัติของพระสงฆ์ซึ่งเคร่งอย่างมากในพระวินัย และ**พระธรรมที่มีเหตุผล** เช่นธรรมยุติกายุคต้น (แบบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส) นอกจากนั้นท่านได้รับการอบรมจากย่า และบิดามารดา ให้ยึดถือหน้าที่พันธะ ความภูมิใจในชาติตระกูล เกียรติยศ และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เหนือสิ่งอื่นใด เนื่องจากบรรพบุรุษของบิดา เป็นข้ารับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทมาห้าชั่วคน นอกจากนั้น ท่านถูกสอนให้ถือความกตัญญูกตเวที ความสมถะ ความถ่อมตน และความดี เหนือวัตถุสมบัติ **"สัมมาปฏิบัติ"** ของท่านผู้หญิงฯ ที่ได้รับการยกย่องโดยทั่วไป ก็คือค่านิยมที่ได้รับการอบรมมา โดยเฉพาะ **"เกียรติยศ"** และ **"ศักดิ์ศรี"** ซึ่งท่านยึดมั่นเป็น **ธงนำชีวิต**

ก่อนการสมรสกับศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เมื่ออายุได้ ๒๒ ปี ท่านผู้หญิงฯ ใช้เวลานานถึง ๕ ปีกว่า รอคอยท่านสัญญาฯ (ระหว่างการสู่ขอ และการสมรส) อย่างสงบ ขณะที่ "น้องชุม" ได้เข้าศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๗ และ ๘ ที่โรงเรียนสตรีจุลนาค ซึ่งท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีตั้งเป็นโรงเรียนสตรีแบบสาธิต และได้เป็นสตรีคนแรกที่ได้เข้าศึกษา และจบปริญญานิติศาสตร์บัณฑิต จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง มีทางเลือกหลากหลายในชีวิต ตลอดชีวิต แต่ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ (นางสาวพังงา เพ็ญชาติ) ธิดาคนโตของพระยา และคุณหญิงอรรถกฤตนิรุตติ์ กลับใช้เวลาที่รอคอยท่านสัญญาฯ ด้วยการรับภาระการดูแลบ้าน บิดามารดา ย่า ป้า น้อง

เล็ก ๆ และเป็นเพื่อนที่รักใคร่สนับสนุนน้องสาวคนโต อย่างเต็มใจยิ่ง ท่านได้ประพฤติ **"สัมมาปฏิบัติ"** มาตลอดชีวิตอันยาวนานของท่าน อยู่อย่างเงียบ ๆ โดยมิเคยเข้าไปยุ่งในการงานของสามีเลย ท่านเป็นผู้ **"เกิดอย่างสงบ ดำเนินชีวิตอย่างสงบ เจ็บอย่างสงบ และตายอย่างสงบ"** ท่านเป็นผู้อยู่ **"อย่างสงบ"** เบื้องหลัง **"ปูชนียบุคคล"** ครอบครัว พี่น้อง ญาติมิตร ด้วยความสำเร็จที่แท้จริง

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จากพระบาทเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ดังต่อไปนี้

๑. เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก

ประถมาภรณ์ช้างเผือก (ป.ช.)	พ.ศ. ๒๕๒๖
มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก (ม.ป.ช.)	พ.ศ. ๒๕๓๒

๒. เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย

มหาวชิรมงกุฎ (ม.ว.ม.)	พ.ศ. ๒๕๒๖

๓. เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

ตติยจุลจอมเกล้า (ต.จ.)	พ.ศ. ๒๕๐๗
ทุติยจุลจอมเกล้า (ท.จ.)	พ.ศ. ๒๕๑๑
ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ (ท.จ.ว.)	พ.ศ. ๒๕๑๘

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้กราบถวายบังคมทูลลาถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ เมื่อเวลา ๐๘.๔๓ น. ด้วยโรคชรา สิริอายุได้ ๘๙ ปี ๕๐ วัน เป็นเวลานาน ๑๗๕ วัน ก่อนการจากไปของ "สามี" และ "พี่ชาย" ที่รัก หลังจากใช้ชีวิตคู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันมานานถึง ๖๗ ปี และมีความสนิทสนมผูกพันกันมานานเกิน ๘๐ ปี จากความสัมพันธ์ของครอบครัวทั้งสองฝ่าย

พระวรธรรมคติ

(สมเด็จพระญาณสังวร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ คือประธานองคมนตรี ในอดีต คือนายกรัฐมนตรี ในอดีต คือนายกพุทธสมาคม ในอดีต และคือประธานองค์การ พ.ส.ล. ในอดีต

ประธานองคมนตรีในปัจจุบัน มิใช่ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานนายกรัฐมนตรีในปัจจุบัน มิใช่ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานนายกพุทธสมาคมในปัจจุบัน มิใช่ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ และประธานองค์การ พ.ส.ล. ในปัจจุบัน มิใช่ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์

ทั้งหมดที่กล่าวข้างต้น คือความสำคัญของ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ ในภพภูมิในอดีต ที่ ฯพณฯ มีชาติเป็นมนุษย์ เป็นภพภูมิที่เพิ่งผ่านพ้นไป ปัจจุบัน ฯพณฯ อยู่ในภพภูมิใหม่ ที่แม้จะพ้นความรู้ความเห็นของผู้ไม่มีญาณหยั่งรู้ แต่ท่านย่อมรู้ตัวของท่านแล้ว มีสุขมีทุกข์อันรู้ได้ด้วยตนเองแล้ว ความสำคัญในอดีตชาติย่อมพ้นไปแล้วจากความรู้สึกนึกคิด ท่านอาจจะตระหนักแน่แก่ใจแล้ว ว่าความเกิดสำคัญนัก ปัจจุบันสำคัญนัก อดีตหาสำคัญไม่เมื่อผ่านพ้นไปเสียแล้ว โดยไม่มีอำนาจใดอาจเรียกกลับมาเป็นปัจจุบันได้

สำหรับเราท่านทั้งหลายที่ยังมีชีวิตอยู่ มีภพชาติปัจจุบันอยู่ น่าจะมองให้เห็น คิดให้ประจักษ์แจ่มชัดว่าทุกชีวิตเราท่าน ก็เช่นเดียวกันกับชีวิต ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ของ ฯพณฯ สำคัญที่ปัจจุบันเท่านั้น อดีตหามีความสำคัญไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ อดีตในปัจจุบันชาติยิ่งไม่มีความสำคัญที่ควรผูกใจระลึกอยู่ไม่รู้ปล่อยวาง

ผู้มีปัญญาพึงวางอดีตในปัจจุบันชาติเสีย ก่อนจะต้องละปัจจุบันชาติไปสู่ภพภูมิใหม่ ความผูกพันอยู่กับอดีตไม่มีประโยชน์ มีแต่โทษสถานเดียว ปัจจุบันเท่านั้นสำคัญนัก สำคัญที่สุด พึงเพียรระวังให้เต็มสติปัญญาความสามารถ ปล่อยใจให้พ้นขาดจากอดีตทั้งปวงที่เกิดขึ้นแล้วในภพชาติปัจจุบัน นึกถึง ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ ทุกวันนี้ปัจจุบันเท่านั้นที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิตท่าน ที่ให้ความสุขความทุกข์แก่ท่านได้อย่างแท้จริง

ขอประโยชน์ที่แม้มีผู้ได้รับจากการได้ไตร่ตรองตามความจริง โดยมี ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นหลักอ้างอิง จงเป็นกุศลเพิ่มพูนคุณความดีที่มากมีแล้วของท่านให้ยิ่งขึ้น ทั้ง ฯพณฯ สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ให้ท่านทั้งสองได้เป็นสุขสูงส่งด้วยบุญกุศลสืบไป ในปัจจุบันชีวิตของท่านเทอญ.

วัดบวรนิเวศวิหาร กทม.
มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๕

คำไว้อาลัยแด่
ฯพณฯ นายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

ฯพณฯ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นองคมนตรี เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๑๑ และ ๒๖ มีนาคม ๒๕๑๘ และท่านได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นประธานองคมนตรีเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๘ ต่อมาเมื่อท่านได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาออกจากราชการเนื่องจากป่วยไม่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ต่อไปได้ ก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พ้นจากตำแหน่งประธานองคมนตรีและดำรงตำแหน่งองคมนตรีต่อไปเมื่อวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๔๑ ซึ่งท่านได้ดำรงตำแหน่งนี้จนถึงวาระสุดท้าย

ก่อนดำรงตำแหน่งองคมนตรีและประธานองคมนตรี ฯพณฯ นายสัญญาฯ ได้รับความสำเร็จรุ่งโรจน์ในชีวิตมาแล้วทั้งในทางราชการและส่วนตัว ประกอบกับมีผลงานอันเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อแผ่นดินติดต่อกันเป็นระยะเวลายาวนาน

ในทางราชการนั้น ฯพณฯ นายสัญญาฯ เคยดำรงตำแหน่งสำคัญในวงราชการศาลยุติธรรม อาทิ ปลัดกระทรวงยุติธรรม ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา และได้ก้าวหน้ามาเป็นลำดับจนถึงขั้นสูงสุดในฝ่ายตุลาการคือประธานศาลฎีกา ทางฝ่ายนิติบัญญัติได้เคยดำรงตำแหน่งรองประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ ขณะเดียวกันก็ดำรงตำแหน่งสำคัญทางวิชาการเป็นศาสตราจารย์วิชากฎหมาย โดยระหว่างที่อยู่ในแต่ละตำแหน่งนั้น ฯพณฯ นายสัญญาฯ ได้สร้างสรรค์และริเริ่มงานใหม่ ๆ เป็นต้นว่า เป็นผู้วางรากฐานการฝึกอบรมตุลาการที่ดี เป็นผู้จัดตั้งสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสร้างหลักประกันแห่งความเป็นอิสระของผู้พิพากษาศาลยุติธรรม ซึ่งทำให้บังเกิดคุณประโยชน์ต่อวิชาการและวิชาชีพกฎหมายและต่อส่วนรวมอย่างสูง กับทั้งทำให้ตำแหน่งและหน่วยงานนั้น ๆ มีภาพลักษณ์ที่ใสสะอาดและมีอนาคตที่แจ่มใส

เมื่อ ฯพณฯ นายสัญญาฯ ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นองคมนตรีแล้ว งานที่สำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งของท่านได้แก่ การได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพื่อกอบกู้บ้านเมืองให้พ้นจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น และต่อมาท่านยังได้รับพระราชทานพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานองคมนตรี อันเป็นตำแหน่งสูงสุดที่บุคคลธรรมดาจะพึงได้รับ

ในระหว่างที่ ฯพณฯ นายสัญญาฯ ทำหน้าที่ประธานองคมนตรีเป็นเวลา ๒๐ ปีเศษนั้น บรรดาองคมนตรีทั้งหลายต่างได้รับความเมตตาอารีจากท่านอย่างเสมอหน้ากัน นอกเหนือจากราชการในพระองค์ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มอบหมายให้องคมนตรีแต่ละคนรับสนองเบื้องพระยุคลบาทเป็นการเฉพาะตัวแล้ว ท่านได้มอบหมายงานราชการอื่น ๆ ให้องคมนตรีปฏิบัติตามวุฒิและความถนัด ส่วนราชการที่องคมนตรีต้องปฏิบัติร่วมกันนั้น ส่วนหนึ่งเป็นไปในรูปของการประชุมซึ่งท่านก็

ดำเนินการประชุมคณะองคมนตรีได้อย่างสุขุมนุ่มนวลและได้ข้อยุติของแต่ละปัญหาอย่างมีเหตุผลและรัดกุม ท่านทำงานด้วยความละเอียดรอบคอบ มีระบบการทำงานที่ดี ให้ความเป็นกันเองกับทุกคน ท่านรับฟังและให้ความสำคัญกับความคิดเห็นขององคมนตรีทุกคน จากการทำงานภายใต้การนำของท่าน ทำให้บรรดาองคมนตรีได้รับบทเรียนอันมีค่าสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ราชการตลอดมาอย่างหลากหลาย

ในทางส่วนตัวนั้น ฯพณฯ นายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เป็นที่เคารพรักใคร่อย่างใจจริงจากบรรดาองคมนตรีและภริยา ซึ่งต่างก็ซาบซึ้งในอัธยาศัย น้ำใจงาม ความสมถะ ความเสมอต้นเสมอปลายของท่านทั้งสอง และรู้สึกประทับใจที่ทั้งสองท่านครองตนอย่างเรียบง่ายอยู่ในกรอบประเพณีอันดีงามของสังคมไทย ดำเนินชีวิตตามพระพุทธธรรมอย่างที่ชาวพุทธจะพึงถือปฏิบัติ

การที่ ฯพณฯ นายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จากไปในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้เป็นการสูญเสียครั้งสำคัญ มิใช่เฉพาะแต่ครอบครัวของท่านเองเท่านั้น หากแต่เป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ของบ้านเมืองด้วย

คณะองคมนตรีใคร่ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ตลอดจนบุญกุศลและคุณงามความดีที่ ฯพณฯ นายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้กระทำและสั่งสมมาตลอดอายุขัยของท่าน จงดลบันดาลประทานพรให้ดวงวิญญาณของท่านทั้งสองประสบแต่ความสุขสงบร่มเย็น เป็นคู่ครองใจซึ่งกันและกันในสัมปรายภพเทอญ

คณะองคมนตรี

นายกรัฐมนตรี

คำไว้อาลัย
แด่
ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์
และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้ที่เปี่ยมไปด้วยคุณงามความดี อุทิศตนสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ สมควรแก่การยกย่องสรรเสริญและถือเป็นแบบอย่าง

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เติบโตขึ้นมาในแวดวงของกฎหมายและมีความสนใจทางด้านนี้มาโดยตลอด จึงประสบความสำเร็จในการศึกษาด้านกฎหมายทั้งในและต่างประเทศ นอกจากจะรับราชการในกระทรวงยุติธรรมแล้ว ท่านยังได้อบรมสั่งสอนนักศึกษาเป็นวิทยาทานจนกระทั่งสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีมติให้ดำรงตำแหน่งธรรมศาสตราจารย์ ท่านได้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในกระทรวงยุติธรรม รวมทั้งตำแหน่งปลัดกระทรวงยุติธรรม อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ประธานศาลฎีกา เมื่อท่านเกษียณอายุราชการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งเป็นองคมนตรี และประธานองคมนตรีตามลำดับ เมื่อถึงคราวบ้านเมืองอยู่ในภาวะคับขัน ได้มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี การบริหารราชการของท่านในครั้งนั้นได้อำนวยประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นที่เคารพรักและชื่นชมของคนทั่วไปในสังคม ทั้งในแง่การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์เที่ยงตรง มีภาพลักษณ์การทำงานที่ขาวสะอาด และการดำรงชีวิตอย่างสมถะ มีคุณธรรม ท่านเป็นผู้มีความรอบรู้อย่างลึกซึ้งในหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา และน้อมนำธรรมะนั้นมาปฏิบัติเป็นกิจวัตร ทั้งยังได้ถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ตระหนักว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาช่วยให้มีความสำเร็จในชีวิตได้อย่างดีที่สุด การที่ท่านได้รับตำแหน่งประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกเป็นเวลากว่า ๑๐ ปี สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับนับถือของเหล่าพุทธศาสนิกชนทั่วโลก

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้สมรสกับท่านผู้หญิงพงา (เพ็ญชาติ) ธรรมศักดิ์ เป็นคู่ชีวิตที่มีความเหมาะสมในทุกด้าน ท่านเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของแม่ศรีเรือน และ

ได้ใช้ชีวิตเรียบง่ายและยึดมั่นในหลักธรรมทางพุทธศาสนาเช่นเดียวกับ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ท่านทั้งสองได้ใช้ชีวิตร่วมกันอย่างยาวนานถึง ๖๗ ปี ด้วยความรักเอื้ออาทรแก่กัน สมควรที่คู่สมรสอื่น ๆ ถือเป็นแบบอย่าง แม้ว่าท่านศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จะถึงแก่อสัญกรรม แต่ข้อคิดในหลักการ คำสั่งสอน และการประพฤติปฏิบัติตนที่เรียบง่ายดีงามของท่านทั้งสอง จะตราตรึงอยู่ในจิตใจของผู้อยู่เบื้องหลังต่อไป

ขออานุภาพแห่งกุศลผลบุญและอานิสงส์แห่งคุณงามความดีที่ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้ปฏิบัติบำเพ็ญมาตลอดอายุขัย ประกอบกับกุศลผลบุญที่ครอบครัว บรรดาญาติมิตรและผู้ที่เคารพรักท่านทั้งสองร่วมกันบำเพ็ญอุทิศให้ จงเป็นพลวปัจจัยที่น้อมนำให้ดวงวิญญาณของท่านทั้งสองประสบความสุขสงบ ณ สัมปรายภพเทอญ

พันตำรวจโท [signature]

(ทักษิณ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

คำไว้อาลัย
แด่
ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

ผมรู้สึกเสียใจ และอาลัยเป็นยิ่งนักต่อการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๔๕ และ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ ที่ผ่านมา

การถึงแก่อสัญกรรมและอนิจกรรมของท่านทั้งสอง นับเป็นการสูญเสียครั้งที่สำคัญของประเทศและครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของครอบครัวธรรมศักดิ์ บรรดาญาติมิตรและผู้ที่เคารพนับถือทุกคน เนื่องจากท่านทั้งสองเป็นที่เคารพรักใคร่ของประชาชนทั่วไปและดำรงไว้ซึ่งพรหมวิหารธรรม เป็นแบบอย่างการครองธรรมที่ดีตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่าอัตตสัมมาปณิธิ ใช้วิถีชีวิตอย่างสมถะเสมอมาตราบชีวิตหาไม่ โดยเฉพาะ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้เป็นสัตบุรุษ เป็นปูชนียบุคคลแห่งชาติที่หาได้ยาก เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสรรพศาสตร์ เป็นนักปราชญ์ทางกฎหมาย ได้อุทิศตนเสียสละเพื่อประเทศชาติบ้านเมืองไทยโดยแท้ และดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาโดยเคร่งครัด จากคุณความดีทั้งปวงจึงได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งสูงสุดและสำคัญ ๆ แห่งอำนาจทั้ง ๓ ของประเทศ ซึ่งยากที่จะมีผู้ใดเสมอเหมือน ในด้านนิติบัญญัติ เคยดำรงตำแหน่งรองประธานสภานิติบัญญัติ ในด้านบริหาร เคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีถึง ๒ สมัย ในช่วง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ถึง ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๑๗ และ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๗ ถึง ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘ ซึ่งขณะนั้นบ้านเมืองไทยเรากำลังตกอยู่ในสถานการณ์วิกฤติและแตกแยกทางความคิดทางการเมืองอย่างรุนแรง ฯพณฯ ได้ใช้โสรัจจธรรมและขันติบารมีช่วยแก้ไขให้สถานการณ์ดังกล่าวคลี่คลายลงได้ด้วยดีและยุติลงโดยสันติวิธีอย่างน่าอัศจรรย์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่เป็นแบบอย่างในระบอบประชาธิปไตยที่มุ่งเน้นพัฒนาประชาธิปไตยในจิตใจของตนเองก่อนที่จะพัฒนาผู้อื่น ส่งผลให้ประชาธิปไตยของประเทศไทยมีความสมบูรณ์ขึ้นตามลำดับทั้งทางนิตินัยและพฤตินัย รวมทั้งได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมากที่สุดในยุคนั้น ในด้านตุลาการ เคยดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา ซึ่งถือว่าเป็นประมุขสูงสุดของฝ่ายตุลาการ นอกจากนี้ยังเคยเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งนายกสมาคม รวมทั้งได้รับการเลือกตั้งจากชาวพุทธทั่วโลกให้ดำรงตำแหน่งประธานพุทธศาสนิก

สัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งบุคคลที่สำคัญที่สุดที่อยู่เบื้องหลังและเป็นกำลังใจให้ ฯพณฯ อยู่เสมอและตลอดมาคือท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ซึ่งท่านทั้งสองได้เป็นกำลังใจ ให้ความรักความเข้าใจและห่วงใยซึ่งกันและกันเสมอมา จากการที่ ฯพณฯ ได้อุทิศตนเสียสละเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองอย่างสุดความสามารถโดยตลอด จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นองคมนตรี และเป็นประธานองคมนตรี ซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตและเป็นเกียรติประวัติสูงสุดแก่วงศ์ตระกูลที่ได้รับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองตราบถึงแก่อสัญกรรม

ปฏิปทาในการปฏิบัติตนที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมและอย่างสมถะ รวมทั้งการอุทิศตนเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อย่างเต็มความสามารถและเสียสละโดยตลอดนั้น ถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีที่อนุชนรุ่นหลังควรเจริญรอยตามเพื่อความวัฒนาสถาพรของประเทศชาติสืบไป และการจากไปของท่านทั้งสองได้สร้างความเศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้งแก่ผมรวมทั้งสมาชิกรัฐสภาทุกคนซึ่งยากที่จะหาคำพูดใดมาพรรณนาความรู้สึกดังกล่าวได้

ขออานิสงส์แห่งคุณความดีทั้งหลายทั้งปวงที่ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้สร้างสมบำเพ็ญมาในขณะมีชีวิตอยู่และขอกุศลผลบุญที่บุตรหลานและบรรดาญาติมิตรได้อุทิศบำเพ็ญให้ จงมารวมกันเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านทั้งสองไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

(นายอุทัย พิมพ์ใจชน)
ประธานรัฐสภาและประธานสภาผู้แทนราษฎร

ประธานศาลฎีกา

คำไว้อาลัย

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นตุลาการต้นแบบ ทั้งในด้านความรู้ความสามารถทางกฎหมายที่เป็นเลิศ และความซื่อสัตย์สุจริตที่เที่ยวแท้ ท่านได้ถือกำเนิดในครอบครัวตุลาการ และท่านได้มีคุณูปการต่อวงการตุลาการอย่างมากมาย นับจากที่เข้ารับราชการในศาลยุติธรรมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ จนเกษียณอายุในตำแหน่งประธานศาลฎีกาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ หลังจากเกษียณอยุราชการแล้วท่านก็ยังคงให้ความสนับสนุนในด้านต่าง ๆ แก่วงการตุลาการเรื่อยมา และนับเป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่งของวงการตุลาการ เมื่อท่านได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและประธานองคมนตรีในเวลาต่อมา

ความเป็นตุลาการที่ยิ่งใหญ่ของท่านศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ จะยืนหยัดอย่างมั่นคงอยู่ไม่ได้หากขาดกำลังใจที่สำคัญ คือ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ผู้ที่ได้ถือกำเนิดจากครอบครัวตุลาการอีกท่านหนึ่ง ระหว่างการครองชีวิตคู่ของท่านทั้งสองกว่า ๖๗ ปี ท่านผู้หญิงได้ปฏิบัติหน้าที่ภริยาตุลาการได้อย่างถูกต้องครบถ้วน และสง่างาม ยังความภาคภูมิใจให้แก่ท่านศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์และครอบครัว

การถึงแก่อนิจกรรมของท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ และ การถึงแก่อสัญกรรมของท่านศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ นับเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ของวงการตุลาการ แม้ร่างกายของท่านทั้งสองจะเสื่อมสลายไปแล้วตามอายุขัย แต่จิตวิญญาณแห่งความซื่อสัตย์สุจริตของท่านทั้งสอง ยังคงอยู่เป็นหลักในการดำรงชีวิตของเหล่าข้าราชการตุลาการและครอบครัวอย่างไม่มีวันเสื่อมสลาย

ขอบารมีแห่งกุศลผลบุญและคุณความดีทั้งปวง ที่ท่านศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ได้บำเพ็ญไว้ช่วยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านทั้งสองมีแต่ความสุขสงบอยู่ในสัมปรายภพชั่วกาลนาน

(นายสันติ ทักราล)

ประธานศาลฎีกา

คำไว้อาลัย

ผมได้รับเกียรติจากทายาทของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ให้เขียนคำไว้อาลัยลงในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ด้วยคุณูปการของท่านที่มีต่อประเทศชาติอย่างมหาศาล ผมคงไม่อาจเขียนได้ทั้งหมด ผมจึงขอนำข้อความที่ผมเคยได้รับเชิญไปปาฐกถาพิเศษเนื่องในโอกาสสวันเกิดครบ ๙๐ ปี ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๔๐ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อเป็นการระลึกถึงท่าน

ด้วยคุณงามความดีที่ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้กระทำไว้ให้แก่บ้านเมือง ด้วยเจตนารมณ์ที่จะทรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมและบุญกุศลที่ทายาทของท่านบำเพ็ญในการพระราชทานเพลิงศพ ย่อมส่งผลให้ดวงวิญญาณของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้สู่สุคติ ณ สัมปรายภพ.

(นายชวน หลีกภัย)
ผู้นำฝ่ายค้าน สภาผู้แทนราษฎร

ท่านนายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านอธิการบดี กรรมการสภามหาวิทยาลัย อาจารย์ นักศึกษา และท่านผู้มีเกียรติ ที่เคารพทุกท่าน

สำหรับวันนี้นั้น เป็นความจริงอย่างที่ท่านอธิการบดีได้เรียนท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย กล่าวคือท่านได้ขอหัวข้อเรื่องที่ผมจะพูดหลายครั้งแล้ว ผมไม่ได้ตอบมา ไม่ใช่เพราะต้องการที่จะให้เกิดความประหลาดใจอะไร แต่ที่ไม่ได้ตอบมา เพราะตอบไม่ได้ ต้องเรียนด้วย

ความสัตย์จริงว่า รับเชิญด้วยความรู้สึกหนักใจอย่างยิ่ง ความจริงวันแรกที่ท่านอธิการบอกให้ทราบนั้น ปฏิเสธคำแรกเลยครับ เพราะเป็นเรื่องที่หนัก และไม่มีเวลาที่จะเตรียม แต่ท่านอธิการบดีท่านก็มีวิธีการ และท่านได้ให้เหตุผล ซึ่งผมก็จนด้วยเหตุผลต่าง ๆ จึงได้รับเชิญมาพูดในโอกาสพิเศษนี้ด้วยความหนักใจ อย่างที่เรียนแล้วความหนักใจ ในที่นี้ เนื่องจากเป็นการพูดใน

โอกาสที่บุคคลที่ถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุดคหนึ่งในประเทศไทย ในแง่ของผู้ซึ่งเป็นคนดี มีความดีงาม มีคุณูปการแก่ประเทศชาติอย่างมหาศาลมีอายุครบ ๙๐ ปี เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ที่ผ่านมา โอกาสเช่นนี้ คนที่จะได้รับเชิญมาพูด อย่างน้อยจะต้องมีพื้นฐานความรู้ ความผูกพันในการที่จะพูดอะไรก็ตามในวันสำคัญเช่นนี้ได้

ถ้าจะกล่าวโดยทั่วไป ย้อนหลังไปหลายสิบปีที่ผ่านมา ผมก็มีความหลังซึ่งอาจจะต่างไปจากผู้อื่น ความหลังที่เกี่ยวข้องกับท่านผมรู้จักท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เมื่อเข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รู้จักแต่ในชื่อ ผมรู้ว่าท่านเป็นคนดี รู้ว่าท่านเป็นคนที่มีเมตตาต่อคนทั่วไป รู้ว่าเป็นคนเรียนเก่ง นักเรียนกฎหมายสมัยนั้นสนใจคนที่เรียนรุ่นก่อน ๆ ที่เป็นคนดี คนเก่ง เพราะฉะนั้นแม้จะไม่รู้จักตัว แต่ก็รู้จักชื่อเสียงเป็นอย่างดี แต่ไม่เคยเห็นตัวครับ การมาเรียนธรรมศาสตร์สมัยนั้น มีอาจารย์ประจำสอนอยู่ไม่กี่ท่านส่วนใหญ่จะเป็นอาจารย์พิเศษ เป็นคุณหลวงเป็นพระยา เช่น พระยานิติศาสตร์ไพศาล มีคุณหลวงต่าง ๆ จะมีสามัญชนที่ไม่มีบรรดาศักดิ์ก็เช่น ดร.ประกอบ หุตะสิงห์ นอกจากนั้นเกือบจะพูดได้ว่าเป็นคุณหลวง หรืออย่างน้อยก็เป็นท่านขุน ท่านพระยานิติศาสตร์ไพศาลนั้นดูจะอาวุโสที่สุด เวลาท่านบรรยายก็เกือบจะไม่ได้ยินเสียงเลย ผมไม่มีโอกาสได้เรียนกับท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ รุ่นนั้นได้เรียนกับหลวงจำรูญเนติศาสตร์ ซึ่งขณะนั้นก็เป็นช่วงสุดท้ายของท่านที่สอน เพราะเมื่อท่านได้ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา ท่านก็ไม่มีเวลามาสอน จึงมอบให้ลูกศิษย์ของท่านคือ ท่านอาจารย์สุธรรม ภัทราคม (ซึ่งต่อมาท่านก็ได้เป็นประธานศาลฎีกา) มาบรรยายวิธีพิจารณาความแพ่งแทนท่าน อาจารย์สัญญาท่านไม่ได้มาบรรยายในตอนนั้น แต่ที่รู้จักก็โดยเกียรติภูมิ และโดยความเป็นคนดี คนเก่ง ที่รู้กันหมดในวงการนักกฎหมาย แต่เราก็เด็กเกินกว่าที่จะมีโอกาสได้รู้จักตัวจริงของท่าน

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ผมเรียนอยู่ราว ๆ ปี ๓ ผมไปที่เนติบัณฑิตยสภาเพื่อไปดูตำรากฎหมายสมัยนั้นในมหาวิทยาลัยไม่มีตำรา ต้องไปดูตำราที่เนติฯ วันนั้นเป็นฤดูฝน ฝนตกหนัก ผมก็ยืนรอฝนอยู่ที่ชายคาศาลแพ่งเพื่อรอให้ฝนหาย แล้วจะเดินข้ามสนามหลวงมาที่คณะ ระหว่างที่รอฝนหายอยู่นี่เอง จำได้ว่ามีรถเก๋งเล็ก ๆ คันหนึ่งเป็นรถโฟล์ค มีคนขับนั่งมา ๑ คน มาจอดใกล้ ๆ กับที่ผมยืนติดฝนอยู่ เปิดหน้าต่างแล้วก็ตะโกนถามว่า “จะไปไหน” ผลเหลียวไปดูเป็นอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ผมจึงบอกว่า “ไปธรรมศาสตร์ครับ” ท่านก็ถาม “จะให้ไปส่งไหม” ผมตกใจมาก กลัวท่านจะไปส่ง และวันนั้นถ้าบังเอิญท่านลงมาเปิดประตูให้ผม ผมคิดว่าผมวิ่งหนีแน่ครับตกใจจริง ๆ ไม่นึกว่าจะพบท่านในสภาพอย่างนั้น เราทราบว่า ท่านมีความเมตตา รู้ต่อมาภายหลังว่าท่านถือพรหมวิหาร ๔ เป็นแนวปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ต่อเพื่อนผู้ร่วมงานของท่าน คือ มีเมตตา แล้วก็ช่วยคนตกทุกข์ด้วยความกรุณา ผมตกทุกข์คือติดฝน ท่านกรุณาชวนขึ้นรถ แล้วท่านได้แสดงมุฑิตาจิตต่อผมเมื่อคราวที่ผมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ท่านอธิการบดีได้เรียนเชิญท่านมาแจกเหรียญทองศิษย์เก่าดีเด่นทราบว่าท่านอธิการบดีได้เชิญท่านมามอบเหรียญ ซึ่งท่านก็กรุณามา ซึ่งปกติงานกลางคืนท่านจะไม่มานะครับ ท่านได้มีมุฑิตาจิตต่อผม และแม้ว่าท่านดำรงตำแหน่งเป็นถึงประธานองคมนตรี และคน

ที่ท่านให้ความเมตตา กรุณา จะเป็นนักการเมือง ท่านก็รักษาความเป็นอุเบกขา คือไม่แสดงอะไรที่จะเป็นการกระทบต่อสถานภาพความเป็นองคมนตรีของท่าน ผมเองก็ถือมากที่จะไม่เอาการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องกับท่าน เมื่อมีโอกาสพบท่านบ่อยครั้งในงานพระราชพิธีต่าง ๆ นั้น ก็ได้รับกำลังใจได้รับความปรารถนาดีจากท่านเสมอ

ดังนั้นที่ใคร ๆ พูดว่าท่านถือหลักธรรมะในการทำงาน ในการปกครอง ท่านถือพรหมวิหาร ๔ ในทางปฏิบัติกับเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา จึงไม่ใช่เป็นเพียงพยานบอกเล่าผมเป็นผู้ที่ประสบด้วยตนเอง ความจริงได้มีโอกาสร่วมคณะกับท่านในครั้งหนึ่ง ขณะที่ผมเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ท่านเป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ไปประชุมที่กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา ผมได้ติดตามท่านไปในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการดูแลกรมการศาสนา ซึ่งเป็นการประชุมประจำปีตามปกติเวียนไปในแต่ละประเทศ

แต่ที่เกิดเรื่องขึ้นในปีนั้นเพราะท่านนายกรัฐมนตรีศรีลังกาได้มาต้อนรับ และนักข่าวรู้ว่าผมเป็นรัฐมนตรี เขาก็มาขอสัมภาษณ์ถามว่ารู้สึกอย่างไรในการมาประชุมครั้งนี้ ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติ ผมตอบไปว่า ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ ก็รู้สึกดีใจที่ได้มาประชุมในประเทศศรีลังกา ซึ่งเป็นเมืองพุทธและเป็นเมืองที่มีผู้รู้ศาสนามาตั้งแต่โบราณกาล บ้านเรามีลังกาวงศ์ บ้านเขามีสยามวงศ์ แต่ผมเสียดายที่คิดว่าจะได้พบเพื่อน ส.ส. หรือรัฐมนตรีท่านอื่น ๆ บ้าง แต่ผู้สื่อข่าวก็เอาไปเขียนเป็นอีกเรื่องหนึ่งว่า ซึ่งพอเช้าวันรุ่งขึ้นหนังสือพิมพ์พาดหัวข่าวใหญ่โตว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการไทยตำหนินักการเมืองในศรีลังกาที่ไม่มาร่วมงานประชุม ผมตกใจมาก เพราะผมไม่นึกว่าผมจะเป็นข่าวพาดหัว ผมต้องถือหนังสือพิมพ์ไปหาท่านอาจารย์สัญญาบอกว่า อาจารย์ครับ ผมกราบขออภัยผมไม่นึกว่าจะเป็นข่าว ผมก็เล่าเหตุการณ์ให้ท่านฟัง ท่านได้กรุณาผมเป็นอย่างยิ่ง ท่านบอกว่า ไม่มีอะไร ไม่ต้องไปกังวล ท่านเห็นหนังสือพิมพ์แล้ว ผมเลยกราบเรียนข้อเท็จจริงให้ท่านฟังว่า ผมตอบไปอย่างนี้ ไม่ได้ไปวิพากษ์วิจารณ์หรือตำหนิอะไร เพียงแต่เสียดายที่ไม่ได้มีโอกาสได้พบกับเพื่อนรัฐมนตรีและเพื่อน ส.ส. ชาวพุทธในศรีลังกาเท่านั้นเอง

สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ฝังอยู่ในความทรงจำ และเป็นความทรงจำในฐานะที่ในสมัยเป็นนักศึกษาก็เป็นนักศึกษาเล็ก ๆ คนหนึ่ง ซึ่งไม่บังอาจที่จะคิดว่าเราได้มีโอกาสพบกับบุคคลที่สังคมได้ยกย่องยอมรับเช่นนั้น เมื่อท่านอธิการบดีได้เชิญมาพูดปาฐกถาพิเศษ ผมจึงหนักใจ ความจริงท่านอธิบดีบอกว่าจะไปพูดเรื่องอะไรก็ได้ เรื่องการซื้อที่สร้างรัฐสภาก็ได้ พูดเรื่องรัฐธรรมนูญใหม่หรือ ส.ส. ก็ได้ แต่ผมคิดว่าในโอกาสสำคัญอย่างนี้ ถ้าเรื่องที่พูดไม่ได้เกี่ยวข้องกับท่านเลย ก็จะดูกระไรอยู่ เหมือนกับว่าเราได้ใช้เวลาที่มีค่านี้มาพูดในเรื่องซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับเจ้าของวันสำคัญ ผมมานั่งคิดอยู่หลายวัน ด้วยความสัตย์จริง คิดด้วยความหนักใจ ท่านอธิการบดีโทรศัพท์ไปหาถึง ๒ ครั้ง ถามว่าจะพูดในหัวข้อเรื่องอะไร ก็ตอบท่านไม่ได้ เพราะตั้งหัวข้อไม่ได้ จนในที่สุดก็มาคิดว่า อย่างไรก็ตามเรื่องที่จะพูดก็ขอให้เกี่ยวข้องกับท่านไม่มากก็น้อย และก็เป็นความจริงอย่างที่ท่านอธิการบดีได้กล่าวไปสักครู่ กล่าวคือไม่ว่าจะพูดเรื่องอะไรก็ตาม หนีท่านไม่พ้น จะต้องเกี่ยวข้องกับท่านทั้งสิ้น

เพราะว่าไม่เคยมีหรอกครับที่ประธานศาลฎีกามาเป็นนายกรัฐมนตรี ไม่มีหรอกครับที่นายกรัฐมนตรีมาเป็นประธานองคมนตรีหรือไปเป็นคณบดี อธิการบดีในมหาวิทยาลัย ดังนั้นไม่ว่าจะพูดอะไรก็ตามจะต้องผูกพักกับท่าน ทั้งในสถาบันการเมือง สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา ต้องเกี่ยวข้องทั้งสิ้น

จึงได้ถือโอกาสว่า เมื่อได้คิดเช่นนี้ และหารือกับเพื่อนฝูงด้วยกันว่า ดังนั้นเรื่องที่จะหยิบยกมาจึงต้องเชื่อมกับสิ่งที่อาจารย์สัญญา ของเราต้องเคยประสบ ท่านเคยประสบกับความผกผันของชีวิตอย่างแท้จริง เมื่อท่านไปรับหน้าที่เป็นนายกรัฐมนตรี เราคงเคยก่อนประวัติของท่านตั้งแต่ต้น ที่มีคนเขียนไว้มากมาก ซึ่งมีค่าอย่างยิ่งนั้นท่านไม่คิดว่าช่วงหนึ่งของชีวิต หน้าที่ดังกล่าวจะมาถึงท่านโดยไม่รู้ตัว ท่านไม่ได้มาตามวิถีทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย แต่ในความเป็นนักกฎหมาย ความเป็นคนที่ยึดถือธรรมะในการครองตนในการปฏิบัติตน ความเป็นคนที่เคร่งครัดต่อหลักพระศาสนา ความเป็นคนดี ความซื่อสัตย์ และความเป็นคนมีความรู้อย่างแท้จริง ทำให้ท่านได้นำแนวทางอันหนึ่งที่เกือบจะกล่าวได้ว่ามาเปลี่ยนแปลง ผมกราบเรียนแล้วว่าท่านไม่ได้มาตามวิถีทางประชาธิปไตย ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีพระราชทานจริง ๆ และท่านก็ได้ประกาศชัดเจนในวันที่รับตำแหน่งดังกล่าวว่า ท่านจะใช้ระบบประชาธิปไตย จะเร่งรัดให้มีรัฐธรรมนูญ และจะทำให้บ้านเมืองเป็นประชาธิปไตย แม้ต่อมารัฐธรรมนูญจะไม่ได้เสร็จตามที่กำหนดไว้ ๖ เดือนในตอนแรกแต่รัฐธรรมนูญฉบับที่เกิดขึ้นในช่วงที่ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีก็ยังมีการพูดถึงอยู่จนทุกวันนี้ว่ามีความเป็นประชาธิปไตยที่สุด แม้การร่างรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันก็ยังอ้างถึงฉบับดังกล่าวกันอยู่เสมอเป็นฉบับที่ออกเมื่อปี ๒๕๑๗

ก่อนหน้าที่ท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ จะมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้นต้องขอย้อนกลับ ไม่ได้มีเจตนาที่จะฟื้นฝอยหาตะเข็บอะไร แต่ต้องยอมรับว่าช่วงนั้นเป็นช่วงของการใช้อำนาจนิยม โดยคนกลุ่มหนึ่ง แม้จะมีกฎหมายบ้านเมือง แต่ต้องยอมรับว่าการใช้อำนาจตามอำเภอใจก็มีอยู่ ผมอยู่ใกล้เหตุการณ์หน่อย เพราะคณะผู้ใช้อำนาจดังกล่าวก็เป็นอดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งนี้ คือ ท่านจอมพลถนอม กิตติขจร ตอนนั้นผมเป็นนักศึกษาอยู่ท่านจอมพลประภาส จารุเสถียร ไปเป็นอธิการบดีที่จุฬาฯ เมื่อมีการแข่งขันฟุตบอลประเพณีจุฬาธรรมศาสตร์ ยังมีเพลงร้องว่า "...ถนอมอยู่ธรรมศาสตร์ ถนอมอยู่ธรรมศาสตร์ แต่ประภาสนั้นอยู่จุฬา ลามะลิลา ขึ้นต้นเป็นมะลิซ้อนพอแตกใบอ่อนเป็นมะลิลา..." เพลงเชียร์เขาร้องอย่างนี้

ในยุคก่อนท่านอาจารย์สัญญา เป็นยุคที่มีการปฏิวัติ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ คณะผู้ใช้อำนาจนิยมคือคณะบุคคลดังกล่าว ความจริงก็ให้สิทธิเสรีภาพในระดับหนึ่ง แต่ในอีกส่วนหนึ่งก็ใช้อำนาจตามอำเภอใจ ท่านคงเคยได้ยิน ก.ต.ก. สมัยนั้น และก็คงได้ยินการขังคนบังเอิญเพื่อนของเราคนหนึ่งซึ่งเรียนด้วยกันกับผมแล้วก็อยู่วัดด้วยกัน ขณะเรียนหนังสือก็ไปทำธุรกิจที่ระยองที่ค่ายทหารอเมริกันไปขายของแข่งกับเพื่อนของท่านพันเอกณรงค์ กิตติขจร เข้า เพื่อนผมคนนี้ก็ร้องทุกข์ผ่านหนังสือพิมพ์ เขาก็เชิญไปพบ พบแล้วก็ไม่ปล่อยออกมาอีกเลย ถูกขังอยู่ที่ตึกแดงอยู่

ราว ๓-๔ เดือน ต่อมาเมื่อมีเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ จึงได้ปล่อยมาหมายถึงว่า เหตุการณ์ไม่ค่อยเรียบร้อย จึงได้ปล่อยมา ผมบังเอิญไปส่งของให้เพื่อนด้วยตัวเอง ไปที่ตึกแดงเอาเงินไปให้ ส่งของให้เขาใช้ในระหว่างขังอยู่ เพราะเคยอยู่วัดด้วยกัน เรียนหนังสือธรรมศาสตร์ด้วยกัน ก็ผูกพันกันอยู่ ผมจึงเห็นด้วยตัวเอง ว่าเขาใช้อำนาจเบ็ดเสร็จจริง ๆ อำนาจตามอำเภอใจจริง ๆ โดยไม่ต้องอ้างอิงใด ๆ ทั้งสิ้น เพียงแต่คนนี้ร้องเรียนขอความเป็นธรรมทางหน้าหนังสือพิมพ์เท่านั้น ก็สั่งขังไปเลย เพราะฉะนั้นอำนาจเบ็ดเสร็จที่ใช้ดังกล่าวจึงสร้างความไม่ถูกต้องให้กับบ้านเมือง เป็นที่รู้ เป็นที่เดือดร้อนอยู่ทั่วไป ใครที่ชอบอำนาจ ชอบความเด็ดขาด ในระยะสั้น ๆ อาจจะพอใจการใช้อำนาจเช่นนี้ แต่เมื่อเริ่มใช้ไปประยะหนึ่งจะรู้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่ควรเกิดขึ้นและไม่ควรมีอยู่ ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้อำนาจนิยมจากรัฐบาลที่มาจากการปฏิวัติมาจนถึงสมัยท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ท่านจึงได้ตั้งรัฐบาลที่ยึดหลักนิติธรรมในการบริหารราชการแผ่นดิน

ประเด็นที่ผมจะเรียนท่านในวันนี้ก็คือ เรื่องของหลักนิติธรรมกับความเป็นธรรมเพราะว่าเมื่อพูดเรื่องนี้ก็จะเกี่ยวข้องโยงใยกับท่านอาจารย์สัญญาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แล้วจริง ๆ ท่านก็เชื่อเช่นนี้จริง ๆ จนแม้กระทั่งต่อมาเมื่อท่านพ้นภาระหน้าที่ไปแล้ว ถ้ามีเหตุการณ์ใดที่กระทบต่อเรื่องดังกล่าวท่านก็จะหยิบยกเรื่องนี้มาพูด และสนับสนุนความคิดในการที่จะให้มี หลักนิติธรรม อยู่ในบ้านเมืองอยู่เสมอ ผมเป็นประจักษ์พยานได้ เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่ผมจะหยิบยกมาพูดเพื่อเป็นเกียรติแก่ท่านในวันนี้

ผมขอกราบเรียนว่า คำพูดที่ท่านได้พูดไว้เมื่อตอนที่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็คือ "จะอำนวยการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง รับรองว่าจะประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยเร็ว" ความหมายของคำว่า "ให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง" ของท่านนั้น ซึ่งแม้ท่านจะไม่ได้มาจากวิถีทางประชาธิปไตยอย่างที่เรียนไว้ แต่ท่านก็อยากที่จะปูพื้นฐานการใช้หลักนิติธรรม อันเป็นหลักการที่อยู่คู่กับระบอบประชาธิปไตยให้แก่เรา

ความจริงแล้ว หลักนิติธรรม คือเสาหลักของการปกครองบริหารบ้านเมือง แม้กระทั่งในยุคที่บ้านเมืองเป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ก็ยังต้องมีหลักทศพิธราชธรรม ไม่ใช่หลักอำเภอใจ ดังนั้นเมื่อบ้านเมืองเป็นประชาธิปไตย หลักการที่จะต้องมีอยู่คู่กับการปกครอง คือหลักนิติธรรม อันเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องอยู่คู่กัน หลีกเลี่ยงไม่ได้ ปัจจุบันเราถือหลักนิติธรรมมีรากฐานอยู่ที่การปกครองในระบอบเสรีประชาธิปไตย หลักนิติธรรมเกิดได้ในบรรยากาศของการมีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองในแนวทางประชาธิปไตย บทบัญญัติกฎหมายใดที่กำหนดโดยไม่ผ่านขบวนการด้วยความยินยอมด้วยความต้องการของประชาชน ยากที่จะถือได้ว่ามีความชอบธรรม หรือยอมรับเป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองต่อไป

หลักประชาธิปไตยกับหลักนิติธรรม จึงเป็นหลักพื้นฐานที่ต้องอยู่คู่กัน เมื่อใดเรามีประชาธิปไตย เมื่อนั้นหลักนิติธรรมก็จะเป็นรากฐานและแนวทางการบริหารประเทศ สิ่งนี้ท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้พยายามปูพื้นไว้ตั้งแต่ตอนที่ท่านเข้ามารับหน้าที่หลัง วันที่ ๑๔ ตุลาคม

๒๕๑๖ ความสำคัญของหลักนิติธรรมที่อยากจะขอย้ำในที่นี้ก็คือ การมีตัวบทกฎหมายแทนที่การใช้อำนาจตามอำเภอใจ ในเบื้องแรก

นอกจากนั้น ทุกคนต้อง มีความเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย ผมขอย้ำเรื่องนี้ว่า ในสังคมไม่มีทางที่ทุกคนจะมีฐานะเท่าเทียมกัน แต่ว่าทุกคนจะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเท่าเทียมกัน ความร่ำรวย ความยากจนนั้นไม่มีทางที่จะเท่ากัน ไม่ว่าในสังคมระบบใดก็ตาม แต่ว่าสิ่งที่ทำได้ก็คือ ให้ทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน และต้องมีหลักประกันการให้ความคุ้มครองประชาชนภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายด้วย หลักประกันนี้ความสำคัญก็คือ การสร้างความสมดุล ความพอดี ระหว่างสิทธิและเสรีภาพ กับ ระเบียบวินัยในสังคม ส่วนใดส่วนหนึ่งมากไปก็จะมีปัญหาต่อการใช้ระบบยุติธรรม เสรีภาพมากไป ก็จะมีปัญหาต่อระเบียบวินัย การรุกล้ำสิทธิของผู้อื่น ระเบียบวินัยมากไป ก็จะกระทบต่อสิทธิเสรีภาพ ความพอดีจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากหลักนิติธรรมไม่ได้หมายความว่าต้องมีกฎหมายแต่อย่างเดียว ถ้ากฎหมายนั้นไม่ทันสมัย ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง กฎหมายนั้นก็ไม่อาจที่จะอ้างเป็นหลักได้ ยิ่งสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกฎหมายปรับปรุงให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ยากมากตรงนี้จึงเป็นภาระที่ใหญ่ เป็นภาระที่สังคมต้องปรับปรุงเพื่อมีกฎเกณฑ์กติกามาใช้บังคับให้ทันต่อเหตุการณ์ และทันต่อสภาพของการเปลี่ยนแปลง หลักนิติธรรมหรือความเป็นธรรมในสังคมจึงสามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง

หลักนิติธรรมเป็นหลักเบื้องต้นสำหรับการสร้างความเป็นธรรมในสังคม และถือว่าเป็นหลักพื้นฐานที่ขาดไม่ได้ บ้านเมืองจะต้องมีหลักกฎหมายเพื่อป้องกันไม่ให้มีการใช้อำนาจตามอำเภอใจอย่างที่เคยเรียนมาแล้ว หากไม่มีหลักนิติธรรมที่เป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีแล้ว ความพยายามที่จะสร้างความเป็นธรรมอื่นใดก็เกือบจะไม่มีความหมายเลย

ผมคิดว่าในสภาพความเป็นจริงในสังคมนั้น บางทีถ้าเราพูดถึงสิ่งนี้ อาจจะไม่ค่อยสะใจ เพราะฉะนั้นในบางครั้งที่มีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น เราจึงไปมุ่งเน้นในเรื่องความสะใจโดยไม่ได้นึกถึงหลักยุติธรรมที่ใช้ในการขจัดอาชญากร การขจัดด้วยการเก็บเสียด้วยการกำจัดเสียนั้นก็ดูสะใจ แต่ในท้ายสุดแล้วสิ่งเหล่านั้นไม่จีรังยั่งยืน ปฏิบัติไม่ได้ตลอดไป และไม่ควรปฏิบัติอย่างยิ่งสำหรับคนที่มีความเชื่อเรื่องหลักยุติธรรม

การให้ความสำคัญในหลักนิติธรรมที่ท่านอาจารย์สัญญา ได้เริ่มมานั้น ความจริงก็มีผลต่อเนื่องมากในภายหลัง ความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ เกือบจะพูดได้ว่าได้มีการพูดถึงเรื่องนี้มากขึ้นโดยลำดับแต่อย่างที่เรียนแล้วว่าทุกอย่างต้องมีความพอดีและความสมดุล เพราะฉะนั้นแม้ว่าในช่วงปี ๒๕๑๖ มาจนถึงปัจจุบันนี้ เหตุการณ์จะได้เปลี่ยนแปลงไปมากใน ๒ ทศวรรษ และความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นก็น่าเสียดายที่บางครั้งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ไม่พึงปรารถนาอย่างเช่นกรณีที่กฎหมายรัฐธรรมนูญปี ๒๕๑๗ ได้ใช้เพียงประมาณ ๒ ปีเศษ ก็เกิดการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินได้มีรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน แล้วก็ยกเลิกกฎหมายที่ถือว่าเป็นประชาธิปไตยที่สุดนั้นไป แม้จะเป็นเหตุการณ์ชั่วคราว แต่ก็ทำให้ไปหยุดชะงักความเปลี่ยนแปลงที่ควรจะรวดเร็วกว่า

นั้น ผลพวงที่ท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้พยายามวางรากฐานหลักนิติธรรมไว้ในการบริหารบ้านเมืองนั้น ที่จริงแล้วผมคิดว่าต่อมาภายหลังถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงก็ตาม แต่ก็ยังมีผลอยู่ มีความคิดเรื่องเหล่านี้อยู่จนทุกวันนี้

ในสังคมของเราขณะนี้ เรียกว่าเป็นยุคโลกาภิวัตน์ เราได้รับผลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ทั้งในทางบวกและทางลบ เราได้รับความหลากหลายของความรู้ที่ทันกับคนอื่น แต่ก็มีปัญหาโดยความที่เรามีพื้นฐานทางสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำแตกต่างกัน การรับมา ก็ได้ประโยชน์สำหรับคนที่ทันที่จะรับ คนที่รับไม่ทันก็เจ็บตัวไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งความได้เปรียบเสียเปรียบก็เกิดขึ้น มีเรื่องที่วิตกกันเหมือนกัน เพราะว่าความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นเกี่ยวข้องกับการรองรับของเรา การที่เราไม่สามารถจะเตรียมตัวรับไว้ทันเนื่องจากมันเร็วเกินไป เราก็ไม่มีกระบวนการกำหนดกฎเกณฑ์เงื่อนไขกฎหมายที่จะมากำหนดระเบียบของสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมลดความเหลื่อมล้ำ หรือกระจายโอกาสอย่างทั่วถึงเท่าที่ควรก็เกิดขึ้นได้ยาก ตรงนี้ยิ่งจะสร้างความเหลื่อมล้ำให้แก่กัน และก็มีความวิตกห่วงใยว่าสถานะของคนในประเทศอย่างของเราอาจจะมีลักษณะเหมือน ๒ กลุ่ม ๒ ประเทศ ประเทศของคนร่ำรวย ประเทศของคนยากจน อันนี้ก็เป็นความวิตกเหมือนกัน ดังนั้นก็เป็นภาระหน้าที่เหมือนการที่จะต้องติดตาม เพื่อให้ความเปลี่ยนแปลงในโลกยุคโลกาภิวัตน์ดังกล่าวนี้ สามารถสนองตอบภายใต้เงื่อนไขกฎเกณฑ์ที่เรารับไว้ได้ เพื่อไม่ให้ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้น ทำให้ต้องเสียสภาพไป เพื่อไม่ให้ประเทศต้องแบ่งเป็น ๒ ส่วน

หลักนิติธรรมที่ผมพูดถึงดังกล่าวนั้น องค์ประกอบสำคัญยิ่งที่จะทำให้หลักนิติธรรมนี้มีผลต่อประเทศชาติ ต่อประชาชนอย่างแท้จริง บางทีเราติดใจเรื่องการเพิ่มโทษ โดยลืมนึกไปว่าโทษเดิมนั้นถ้าเราปฏิบัติได้จริง อาจจะมีเหตุผลเพียงพอที่ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงก็ได้ การเน้นการใช้บังคับกฎหมายให้เกิดผลอย่างทั่วถึง อย่างเป็นธรรมนั้น ผมเห็นว่าปัญหานี้คือ ปัญหาที่แท้จริงของบ้านเราในขณะนี้ ส่วนหนึ่งจริงอยู่เราอาจจะไล่ตามกฎหมายใหม่ไม่ค่อยจะทัน การแก้ปัญหาไม่ค่อยจะจริงจังจึงทำให้เกิดความไม่เสมอภาพในการบังคับใช้ เป็นผลต่อสมาชิกในสังคมที่ได้รับการปฏิบัติโดยทั่วถึง เป็นที่มาของปัญหาหลายอย่าง และดูเหมือนว่าจะลุกลามออกไป ซึ่งเป็นข้อมูลที่ในทางปฏิบัติจริงก็น่าวิตกอยู่ และที่น่าวิตกไปกว่านั้น คือ ดูเหมือนว่าพฤติกรรมดังกล่าวจะทำให้เกิดกระบวนการในบ้านเมืองเราที่เราเรียกว่า เสียหลัก ผมคิดว่าเราพูดภาษาตรง ๆ ก็คือ เราเสียหลักไปทีเดียว เราไปยอมรับสิ่งซึ่งไม่ควรจะยอมรับ เราต้องยอมรับสถานภาพ ตำแหน่งของคนที่มีที่มาไม่น่าจะยอมรับ ความต้องการยอมรับสิ่งที่ดีงามก็ดูจะลดน้อยถอยลง มันกลายเป็นสังคมที่ไปยอมรับความไม่ถูกต้อง ตรงนี้มันมาจากแนวปฏิบัติที่เกิดขึ้นทั้งฝ่ายการเมืองที่มีปัญหา ที่มาดังกล่าวก็ไปสร้างที่มาที่มีปัญหาให้กับระบบราชการ ระบบราชการซึ่งไปทำงานเกี่ยวข้องกับประชาชน ก็นำที่มาดังกล่าวไปใช้กับประชาชน พูดง่าย ๆ คือเหมือนโจทย์ผิดมาตั้งแต่ต้น บวกลบตามหลังมาอย่างไร เราก็หาคำตอบที่แท้จริงที่ถูกต้องไม่ได้ และก็ดูเหมือนจะลุกลามไป เป็นเรื่องที่ผมฝากเป็นข้อสังเกตในที่นี้ไว้ว่า ถ้าเราไม่ยืนหยัดต่อความถูกต้อง ผมวิตกว่าสังคมส่วนใหญ่จะยอมรับสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งยากที่จะแก้ไข

และก็ไม่ทราบว่าอะไรจะเกิดขึ้นเมื่อถึงตอนนั้น

ผมขออนุญาตเสริมอีกนิด ในความคิดอีกสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นที่มาให้เกิดการใช้อำนาจที่ไม่อยู่ในทำนองคลองธรรม หรือไม่อยู่ในหลักของนิติธรรม เช่น การที่มีการซื้อตำแหน่ง ขายตำแหน่งผมพูดในฐานะผู้แทนราษฎรต่างจังหวัด เคยมีปลัด อ.บ.ต. ซึ่งเพิ่งสอบบรรจุ เขามาปรึกษาว่ากรณีที่ ส.ส. เอาเงินมาให้เขาในตอนที่มีการเลือกตั้งนั้น ปัญหามีว่าเขาจะทำอย่างไร ในกรณีอย่างนี้จะไม่เอาเจ้านายก็จะเสีย ถ้าเอาก็กลัวนิสัยจะเปลี่ยนไป เอาครั้งแรกก็กลัวจะเอาครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ สภาพดังกล่าวมันไม่ใช่เรื่องแปลกในปัจจุบัน ในอดีตอาจจะเป็นเรื่องแปลก ผมคิดว่าในสมัยท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ คงเป็นเรื่องแปลกมาก ปัจจุบันกลับกลายเป็นเรื่องที่กำลังจะคิดว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้อง เป็นเรื่องที่ชอบแล้ว

หลักนิติธรรมจึงมิได้หมายถึงบทบัญญัติของกฎหมายเท่านั้น แต่มีสาระสำคัญอยู่ที่การสร้างความเป็นธรรมในสังคม การมีเพียงตัวบทกฎหมายอาจจะก่อให้เกิดความไม่เป็นเป็นธรรมในสังคมได้ด้วยซ้ำ โดยเฉพาะในกรณีที่สังคมเปลี่ยนไปแล้ว แต่กฎหมายยังไม่เปลี่ยนหรือยังไม่มีกฎหมายสำหรับจะใช้กับเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนไป และอีกประการหนึ่งกลุ่มบุคคลที่ได้อำนาจอาจจะออกกฎหมายเพื่อประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องก็ได้

หลักนิติธรรมในฐานะที่เป็นหลักเบื้องต้นของการสร้างความเป็นธรรมในสังคมจึงเป็นพื้นฐานที่ขาดไม่ได้ บ้านเมืองจะต้องมีหลักกฎหมายเพื่อป้องกันไม่ให้มีการใช้อำนาจตามอำเภอใจ หากไม่มีหลักนิติธรรมที่จะนำมาซึ่งสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีของประชาชนเป็นพื้นฐานแล้ว ความพยายามที่จะสร้างความเป็นธรรมอื่นใดให้บังเกิดขึ้นในสังคมก็ย่อมไร้ซึ่งความหมาย

นี่คือประเด็นที่ผมคิดว่าเราต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน ในการที่จะต้องยืนหยัดต่อความถูกต้องที่กำลังลดน้อยถอยไป เราไม่ควรละเลยต่อกัน แต่ก็คงจะพูดยาก เพราะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นเป็นรูปธรรม แต่ทั้งหมดที่พูดมาคือประเด็นที่ผมอยากจะเรียนว่า มันเป็นปัญหา

ผมใช้เวลาทั้งหมดมาคงไม่ถึงชั่วโมง คงจะได้เนื้อหาเพียงเท่านี้ เพราะวันนี้ถือเป็นวันที่ได้มีโอกาสแสดงความกตัญญูกตเวทิตาต่อท่านผู้มีพระคุณ ต่อสถาบันการศึกษาของเราต่อบ้านเมืองและเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง เป็นบุคคลที่มีค่ายิ่งต่อสังคมและบ้านเมืองอย่างแท้จริง

ผมขอให้พวกเราร่วมแสดงมุทิตาจิตต่อท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ในโอกาสที่ท่านมีอายุครบ ๙๐ ปี

ขอขอบพระคุณ

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์
ปูชนียบุคคลขององค์การพุทธศาสนิกชนสัมพันธ์แห่งโลก

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นปูชนียบุคคลที่หายากยิ่ง ท่านเป็นผู้ที่สูงส่งในชีวิตการงานของท่านต่อประเทศชาติและสังคม และเป็นผู้ที่เลิศล้ำในคุณธรรมอันประเสริฐ เป็นแบบฉบับแก่คนทั้งปวงที่จะประพฤติปฏิบัติตาม งานที่ท่านปฏิบัติมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นฐานรองรับ และเป็นตัวกำกับการปฏิบัติงานของท่านมาตลอด ผลงานของท่านจึงมีความบริสุทธิ์ผ่องใส เป็นแบบอย่างที่ดี ที่งาม ที่พึงปฏิบัติ และเป็นการยืนยันคำสั่งสอนที่ท่านได้กล่าวอยู่เสมอว่า "หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ช่วยให้มีความสำเร็จในชีวิตได้อย่างดีที่สุด" ท่านเป็นผู้ที่ช่วยจรรโลงและเชิดชูพระพุทธศาสนา ท่านเป็นผู้ปฏิบัติธรรมในชีวิตของท่านเองและสั่งสอนผู้อื่น และได้อุทิศตนสนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมในพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ท่านเป็นนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย และได้เป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก มาเป็นเวลานานถึง ๑๕ ปี ตลอดระยะช่วงสุดท้ายของชีวิต

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้ที่มีคุณูปการอย่างยิ่งแก่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พ.ส.ล.) ตั้งแต่ช่วงแรกของการก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓ จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตของท่าน ท่านได้เป็นที่รู้จัก นับถือ และยอมรับจากบรรดาสมาชิกนานาชาติขององค์การ พ.ส.ล. ท่านได้รับเลือกให้เป็นรองประธานท่านหนึ่งในจำนวน ๑๕ ท่าน ในการประชุมใหญ่ขององค์การฯ ครั้งที่ ๑๓ พ.ศ. ๒๕๒๓ ก่อนหน้านั้นในสมัยที่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เป็นองค์ประธาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ท่านได้ทำงานใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระองค์ท่าน และในระยะหลังเมื่อพระองค์ท่านทรงมีสุขภาพไม่แข็งแรงเนื่องจากความชรา ก็ได้มอบหมายให้ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ รักษาการแทนประธานฯ ความรู้ความสามารถในการทำงานและคุณความดีของท่านในฐานะชาวพุทธผู้ประพฤติธรรมอย่างเคร่งครัด ได้เป็นที่ประจักษ์ต่อสมาชิกขององค์การ พ.ส.ล. โดยทั่วไป ดังนั้น ในการประชุมใหญ่ขององค์การ พ.ส.ล. ครั้งที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๕๒๗ ณ กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา ที่ประชุมจึงได้เลือกท่านเป็นประธานองค์การฯ โดยเอกฉันท์ และท่านได้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวต่อมาอีกยาวนานถึง ๑๕ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๑

องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก เป็นองค์การระหว่างประเทศของชาวพุทธทั่วโลก ในฐานะประธานองค์การฯ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ก็ได้คำนึงถึงการพัฒนาชาวพุทธในประเทศไทยอยู่เสมอด้วย กล่าวคือ ท่านได้ก่อตั้งมูลนิธิของ พ.ส.ล. ขึ้นอีก ๒ มูลนิธิ คือ ๑. มูลนิธิส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อเฉลิมพระเกียรติฯ ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๐ เพื่อจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ทางพระพุทธศาสนาในหมู่ชาวไทย

และชาวต่างประเทศในสำนักงานใหญ่ขององค์การเดือนละ ๓ ครั้ง และ ๒. มูลนิธิส่งเสริมกิจการของ พ.ส.ล. ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อส่งเสริมกิจการขององค์การ พ.ส.ล. เฉพาะส่วนที่อยู่ในประเทศไทย ทั้งนี้ เพื่อให้เงินบริจาคและกิจกรรมของคนไทยได้กลับไปสนองตอบในการเกื้อกูลคนไทยอย่างเต็มที่

งานสำคัญอีกประการหนึ่งที่ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้อำนวยให้กับองค์การ พ.ส.ล. คือ การสร้างอาคารสำนักงานใหญ่ถาวร ทั้งนี้ เนื่องด้วยจำนวนสมาชิกส่วนภูมิภาคทั่วโลกได้เพิ่มขึ้นเป็น ๑๒๓ ศูนย์ภาคี จาก ๓๗ ประเทศ อาคารสำนักงานใหญ่ถาวรขององค์การซึ่งเดิมอยู่ที่ริมถนนสุขุมวิท ระหว่างซอย ๑ และ ๓ ใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ คับแคบและทรุดโทรมไม่สามารถขยายให้กว้างขวางได้ และการซ่อมแซมต้องใช้งบประมาณมาก ท่านศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ จึงดำริที่จะหาสถานที่ใหม่สำหรับสร้างอาคาร และได้ขออนุมัติจากรัฐบาลเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ ซึ่งมี ฯพณฯ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ขอใช้ที่บริเวณอุทยานเบญจสิริสำหรับก่อสร้างอาคารใหม่ การก่อสร้างได้แล้วเสร็จและได้มีพิธีเปิดอาคารสำนักงานใหญ่ถาวรขององค์การ พ.ส.ล. ที่สง่างาม เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๔๐

เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติและระลึกถึงพระคุณของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ดังนั้นในวาระการจัดงานฉลอง ๕๐ ปีขององค์การ พ.ส.ล. เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๔๓ องค์การ พ.ส.ล. ได้มอบเหรียญเชิดชูเกียรติ ชั้นที่ ๑ (WFB Grand Merit Medal) ให้แก่ท่าน โดยนายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์ เป็นผู้รับแทน ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติจากนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย ประธานในพิธี ท่ามกลางความชื่นชมของบรรดาสมาชิกขององค์การ พ.ส.ล. ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้ที่บำเพ็ญธรรมตั้งมั่นอยู่ในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ท่านจึงเป็นผู้ให้ทั้งแสงสว่างความอบอุ่น และความสงบเย็นแก่บรรดาสานุศิษย์ ผู้ร่วมงาน และผู้อยู่ใกล้ชิดท่านทุกคน การดำเนินชีวิตส่วนตัวของท่านเรียบง่าย สมถะ มักน้อย และเสียสละเพื่อผู้อื่นอย่างยากที่จะหาผู้เสมอเหมือนได้ ทุกครั้งที่ท่านได้รับเงินรางวัลเพื่อคุณความดีใด ๆ ที่ท่านได้กระทำมา ท่านจะมอบคืนให้เป็นสาธารณประโยชน์ทั้งสิ้น เช่น เมื่อท่านได้รับรางวัลการประกวดพระพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ จากสมาคมเพื่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนากรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น เป็นจำนวนเงินห้าล้านเยนหรือประมาณ ๘๕๐,๖๑๔ บาท ท่านก็ได้มอบเงินจำนวนดังกล่าวแก่องค์การ พ.ส.ล. และองค์การการกุศลอื่นทั้งหมด ซึ่งจะเห็นได้ว่าท่านเป็นผู้ที่ไม่ยึดติดในลาภสักการะใด ๆ ทั้งสิ้น

ในส่วนตัวกระผมเองนั้น กระผมและครอบครัวรู้สึกว่ามีบุญที่ได้รับความเมตตากรุณาจาก ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เสมอมา ท่านผู้หญิงพงาฯ เป็นแบบอย่างของกุลสตรีไทยที่แท้จริง ท่านเป็นผู้ที่เรียบร้อย อ่อนโยน โอบอ้อมอารี มีคุณธรรม มีเมตตา กระผมและครอบครัวสำนึกในพระคุณของท่านอยู่ตลอด และเทิดทูนท่านว่าเป็นผู้ใหญ่ที่ประเสริฐ

เป็นที่เคารพรักและเป็นแบบอย่างของการประพฤติปฏิบัติ

การจากไปของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นการสูญเสียปูชนียบุคคลของประเทศชาติและของบรรดาชาวพุทธทั้งหลายอันยากจะหาทดแทนได้ แต่แบบอย่างแห่งคุณความดีที่ท่านได้ประพฤติปฏิบัติชั่วชีวิตของท่าน จะยังคงประทับอยู่ในความทรงจำและในจิตสำนึก เป็นแบบอย่าง เป็นกำลังใจ เป็นแสงสว่างนำทางให้ทุกคน โดยเฉพาะอนุชนรุ่นหลังที่จะดำเนินรอยตามท่าน ด้วยการปฏิบัติตน ประพฤติตน ให้ดีงามและถูกต้อง ตามหลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อตนเองและเพื่อประโยชน์สุขของสังคม และประเทศชาติสืบไป

ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ท่านได้ล่วงลับไปแต่สังขาร แต่คุณงามความดีของท่านนั้นยังโชติช่วงชัชวาลอยู่ตลอดกาล เป็นปูชนียบุคคลอันควรแก่การนอบน้อมบูชา บุคคลทั้งหลายที่ระลึกถึง เชิดชูเกียรติคุณของท่าน และประพฤติปฏิบัติตามรอยของท่าน ย่อมถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับมงคลอันสูงสุดที่จะเป็นสิริมงคลแก่ตัวบุคคลนั้นประการหนึ่ง คือ **"ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมมงคลมุตตมํ ความบูชาชนควรบูชา ข้อนี้เป็นมงคลอันสูงสุด"**

ขอให้บุญกุศลและธรรมทั้งปวงที่ **ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ และท่านผู้หญิงพงาฯ** ได้ปฏิบัติเสมอมาตลอดชั่วชีวิต จงเป็นทิพยอำนาจนำทางให้ท่านทั้งสองไปสู่สัมปรายภพชั่วนิรันดร์

(นายแผ้น วรรณเมธี)
ประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก

คำไว้อาลัย

การจากไปของท่านศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ นับเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่นำความเสียใจ ไม่เฉพาะแก่บุคคลในครอบครัวเท่านั้น แต่รวมถึงบุคคลในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย

ท่านศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา เป็นปูชนียบุคคลที่ได้รับการยกย่องสรรเสริญและได้รับการเคารพรักยิ่งจากบุคคลทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นลูกศิษย์ ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน ญาติมิตร หรือผู้ที่ได้รู้จักกับท่าน ความเป็นผู้บริสุทธิ์ ยุติธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ประกอบกิจการงานด้วยความวิริยะอุตสาหะกระทำจนเต็มกำลังความสามารถด้วยความเสียสละและอดทนยิ่งจนภารกิจนั้น ๆ ลุล่วงไปด้วยดี ไม่ว่าจะมีอุปสรรคมากเพียงใด โดยมิได้เห็นแก่ลาภยศเครื่องตอบแทนใด ๆ หวังเพียงให้งานสำเร็จเป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองและประชาชนผู้ยากไร้เป็นสำคัญ ประกอบกับการเป็นคนดีมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สมถะ ไม่ฟุ้มเฟือย ไม่เบียดเบียนใคร ใช้ความสุภาพอ่อนโยน อ่อนน้อมถ่อมตนและความประนีประนอม พร้อมด้วยความเมตตากรุณาสยบปัญหาทั้งปวง ท่านเป็นผู้มีระเบียบวินัยยึดมั่นในธรรมะแห่งพระพุทธองค์เป็นหลักในการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคงตลอดมา ความดีงามทั้งหลายทั้งปวงที่ท่านได้กระทำไว้ในแผ่นดินนี้จะอยู่ในความทรงจำของคนรุ่นหลังที่จะยึดเป็นแบบอย่างตลอดไป

ผมขอตั้งจิตอธิษฐานในความดีที่ท่านได้ประกอบมาตั้งแต่มีชีวิตอยู่และบุญกุศลที่ท่านได้สั่งสมมา จงเป็นพลวปัจจัยให้ดวงวิญญาณของท่านทั้งสองไปสู่สุคติในสัมปรายภพตลอดกาล

(พนัส สิมะเสถียร)

นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๑๑ มิถุนายน ๒๕๔๕

คำไว้อาลัย

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นปูชนียบุคคลที่ควรได้รับการเคารพบูชาเป็นอย่างยิ่ง ท่านเป็นผู้ที่กอรปด้วยความรู้ความสามารถในวิทยาการด้านกฎหมายและการปกครอง และทรงคุณธรรม จริยธรรม รับหน้าที่สำคัญต่าง ๆ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติเป็นอันมาก

สำหรับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้กรุณารับเป็นอาจารย์พิเศษบรรยายวิชากฎหมายการค้า พาณิชยศาสตร์และการบัญชี ติดต่อกันเป็นเวลากว่าสิบปี แม้จะมีภารกิจทั้งในด้านวิชาการและด้านการบริหาร ท่านก็ได้อุตสาหะแต่งตำรากฎหมายและเขียนบทความต่าง ๆ ตีพิมพ์ในวารสารต่าง ๆ อาทิ คำอธิบายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม คำอธิบายกฎหมายแพ่งลักษณะหุ้นส่วนบริษัท คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา คำอธิบายกฎหมายแพ่งลักษณะทรัพย์ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นตำรามาตรฐานที่มีความสมบูรณ์ มีประโยชน์ในการค้นคว้าและอ้างอิงอย่างดียิ่ง

ในปีการศึกษา ๒๕๑๗ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับพระราชทานปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในฐานะที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงในทางวิชาการนิติศาสตร์ ทำชื่อเสียงและคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง ได้รับการยกย่องว่าเป็นตุลาการที่มีความเที่ยงธรรมเป็นเยี่ยม

เมื่อวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๒ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้แสดงปาฐกถาชุดสิรินธร หน้าพระที่นั่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เรื่องจุดเด่นบางประการในวิวัฒนาการกฎหมายไทย อันเป็นปาฐกถาที่ทรงคุณค่าทางวิชาการ เพียบพร้อมด้วยข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นอันทรงคุณค่า แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ทรงคุณวุฒิยิ่งในวงวิชาการด้านกฎหมาย ได้ผ่านพบประสบการณ์ในงานสำคัญของชาติมาแล้วยิ่งกว่าผู้ใดในปัจจุบัน ทัศนะและวิจารณญาณของท่านล้วนแต่บริบูรณ์งดงาม ควรรับไว้ใคร่ครวญตรึกตรองตาม ทางฝ่ายแบบแผนการใช้ภาษา ท่านได้เลือก

ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับท้องเรื่องชวนติดตาม นับเป็นอัจฉริยะอันหาได้ยากยิ่ง

ในนามของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอร่วมระลึกถึงคุณความดีของ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ และขอขอบพระคุณท่านที่ได้ให้ความอนุเคราะห์แก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาเป็นอันมาก และเป็นเวลายาวนาน

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์จรัส สุวรรณเวลา)
นายกสภามหาวิทยาลัย

คุณพ่อ

ครั้นผมจำความได้ผมก็รู้สึก สำนึกอยู่ในมโนคติ ในความรักความอบอุ่นที่คุณพ่อมอบให้ คุณพ่อรักลูกชู้ดแค่ไหน ลูกรู้ได้จากสิ่งที่คุณพ่อมอบให้ คุณพ่อให้ลูกมาตลอดตราบเท่าที่ลูกจำความได้ ถึงที่สุด แม้คำสุดท้ายคุณพ่อก็ไม่เคยลืมที่จะให้ สิ่งที่คุณพ่อมอบให้นั้นมีคุณค่ายิ่งกว่าทรัพย์ศฤงคารใด ๆ คุณพ่อย้ำอยู่ทุกเมื่อและเตือนสติลูกอยู่ตลอดเวลาว่า "ชู้ด" การกตัญญูรู้คุณก็ดี การซื่อสัตย์สุจริตก็ดี เป็นสิ่งที่ลูกต้องสำนึกอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าเราจะอยู่ ณ ที่ใด เราก็อยู่ได้ และสิ่งล้ำค่าที่ลูกจะขาดไม่ได้คือ "ธรรม" ผมรู้ดีว่าคุณพ่อต้องการที่จะให้ผมได้รู้ได้เข้าใจธรรม เหมือนอย่างที่คุณพ่อรู้และเข้าใจ คุณพ่อไม่เคยที่จะยุยงส่งเสริมให้มีความทะยานอยากในลาภ ยศ สรรเสริญ คุณพ่อบอกเสมอว่า ตราบใดที่ยังมีความกตัญญูและซื่อสัตย์ในการทำงาน ตลอดจนการครองตนแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะสนองคุณเอง ไม่ต้องคิดอยากได้ อยากเป็นหรอกลูก คุณพ่อบอกและสั่งสอนลูกอย่างนั้น ลูกรู้ดีและสำนึกตลอด ในทางธรรมคุณพ่อก็เข้าใจว่า เป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่จะพึงเข้าใจได้ต่างกัน คุณพ่อพยายามสอนลูกอยู่ตลอด แม้ลูกจะเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง คุณพ่อก็ไม่เคยที่จะย่อท้อต่อการสั่งสอนลูก ณ วันนี้ลูกเข้าใจความประสงค์ของคุณพ่อแล้ว เมื่อลูกได้มีอายุมากขึ้น เห็นความล่วงเลยของสังขาร ดั่งคำบรรยายธรรมของหลวงพ่อชาบทหนึ่งว่า "ต่อไปก็จะไม่ได้เห็น ลมมันก็จะหมด เสียงมันก็จะหมด มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของสังขารที่พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านสอนไว้ ขยะวัยยัง คือความสิ้นไปเสื่อมไปของสังขาร เสื่อมไปอย่างไร เปรียบให้ฟังเหมือนก้อนน้ำแข็ง แต่ก่อนมันเป็นน้ำ เขาเอามาทำให้เป็นก้อน แต่มันก็อยู่ไม่กี่วันหรอก มันก็เสื่อมไป เอาก้อนน้ำแข็งใหญ่ ๆ เท่าเทปนี้ไปวางไว้กลางแจ้ง จะดูความเสื่อมของก้อนน้ำแข็ง ก็เหมือนสังขารนี้ มันจะเสื่อมทีละน้อยทีละน้อย ไม่กี่นาทีไม่กี่ชั่วโมงก้อนน้ำแข็งก็จะหมด ละลายเป็นน้ำไป นี่เรียกว่าเป็นขยะวัยยัง ความสิ้นไปความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย เป็นมานานแล้ว ตั้งแต่มีโลกขึ้นมา เราเกิดมาเราเก็บเอาสิ่งเหล่านี้มาด้วย ไม่ใช่ว่าเราทิ้งไปไหน พอเกิดเราเก็บเอาความเจ็บ ความแก่ ความตาย มาพร้อมกัน"

คุณพ่อครับ ตอนนี้ลูกมีลูกเองแล้ว คือหลานของคุณพ่อและเป็นลูกของผม ซึ่งลูกของผมได้ซึมซับคำสั่งสอนของคุณพ่อไว้เปรียบเหมือนเมล็ดพันธุ์พืชที่คุณพ่อต้องการปลูก ต้องการฝังธรรมะให้อยู่ในสายเลือดธรรมศักดิ์นั้น ไม่สูญเปล่า เมล็ดพันธุ์ แห่งธรรมะผลได้งอกงามแล้ว หลานคุณพ่อคือนายจุ๊บนั้น เขาเหมือนคุณพ่อมาก เขาจำคำสั่งสอนของคุณพ่อได้ทุกคำ เขาดำเนินรอยตามคุณพ่อได้ดีมากครับ เขาพาผม แม่ พี่และน้องของเขา เข้าสู่ธรรมะของพระพุทธศาสนา ผมคิดว่าตระกูลธรรมศักดิ์ของเรามีผู้สืบทอดเจตนารมณ์อันแน่วแน่ของคุณพ่อแล้วครับ คุณพ่อได้ประกอบบุญกุศลมามากมาย ทั้งต่อชาติบ้านเมือง องค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนพุทธศาสนา

ตราบเท่าคุณพ่อสิ้นลมหายใจ คุณพ่อคงหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลในโลก พร้อมที่จะไปสู่ความหลุดพ้นตามเจตจำนงทุกประการ ขอธรรมจงเป็นเครื่องส่องทางให้คุณพ่อไปสู่ความสุขที่เป็นนิรันดร์ ลูกขอกราบแทบโอวาทธรรม รับมรดกธรรมที่คุณพ่อมอบให้ เพื่อสืบทอดสู่ลูกหลานต่อไปตราบจนผมจะสิ้นลมหายใจ

รักและเคารพคุณพ่อสัญญาสุดลมหายใจ
ชาติศักดิ์ ธรรมศักดิ์

อาลัยคุณแม่

"คุณแม่" ลูกขอกราบคุณแม่ ทั้งกายกรรม มโนกรรม วจีกรรม สิ่งใดลูกได้ล่วงเกินคุณแม่ ทั้งอดีตชาติ ปัจจุบันชาติ หรืออนันตชาติใดก็ตาม ลูกกราบขออโหสิกรรมคุณแม่ ขอให้คุณแม่อโหสิกรรมแก่ลูกผู้เป็นมูลมรดกของคุณแม่ด้วย

สิ่งอื่นใดที่เป็นลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อันจะพึงมีพึงได้จากคุณแม่นั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งหาใช่สิ่งมีค่าสูงสุดที่คุณแม่ได้มอบให้แก่ลูกไม่ หรือถึงแม้ลูกจะไม่เป็น ไม่ได้ ไม่มี ในสิ่งเหล่านั้น สิ่งเหล่านั้นก็ยังเทียบไม่ได้กับบุญคุณที่คุณแม่มอบชีวิตและร่างกายที่เป็นสิ่งมีค่าสูงสุดนี้ให้แก่ลูกได้

ดังคำกล่าวของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ในหนังสือมุตโตทัย ตอนหนึ่งว่า มารดาบิดาเป็นผู้มีเมตตาจิตต่อบุตรธิดา จะนับจะประมาณมิได้ มรดกที่ท่านทำให้ กล่าวคือ รูปกายนี้และเป็นมรดกดั้งเดิม ทรัพย์สินเงินทอง อันเป็นของภายนอกก็เป็นไปจากรูปกายนี้เอง ถ้ารูปกายนี้ไม่มีแล้ว ก็ทำอะไรไม่ได้ ซึ่งว่าไม่มีอะไรเลย เพราะเหตุนั้นตัวของเราทั้งตัวนี้เป็น *"มูลมรดก"* ของบิดามารดาทั้งสิ้น จึงว่าคุณของท่านจะนับจะประมาณมิได้เลย ปราชญ์ทั้งหลายจึงได้ละทิ้งไม่

ฉะนั้นแล้ว ลูกจึงเห็นสิ่งใดมีค่ายิ่งกว่า *"มูลมรดก"* ที่คุณแม่ได้มอบให้ลูกได้เล่า

ความกตัญญูที่ลูกจะกระทำได้ และให้คุณแม่นับถือบุญกุศลที่ลูกได้กระทำ นับแต่มี ลมหายใจ ไปจนถึงสิ้นสุดลมหายใจให้กับคุณแม่ของลูกตลอดไป

ขอกราบอาลัยรักคุณแม่
ชาติศักดิ์ ธรรมศักดิ์

คิดถึงพ่อ

พ่อครับ วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๔๕ เป็นวันที่ลูกคิดว่าลูกต้องตัดสินใจเรื่องสำคัญมากที่สุดเรื่องหนึ่งในชีวิต ตั้งแต่ประมาณ ๐๒.๐๐ น. พ่อมีอาการซึมมาก หัวใจเต้นไม่เป็นปกติ ความดันโลหิตผันผวน คุณหมอชาญ เกียรติบุญศรี เห็นตรงกับลูกว่าน่าเป็นห่วง ไม่ควรดูแลพ่อที่บ้านต่อไป ควรพาไปโรงพยาบาล คุณหมอชาญผู้นี้เป็นนักปฏิบัติธรรมด้วย ได้เสนอให้ลูกคิดด้วยว่าพ่ออาจจะไม่อยากไปโรงพยาบาล พ่ออาจจะอยากละสังขารเสียที ลูกต้องเป็นผู้ตัดสินใจ

วันที่ ๑ มกราคม ของทุกปี เราทำบุญไหว้พระสวดมนต์กัน อุทิศกุศลให้คุณย่าของลูกซึ่งสิ้นบุญไปในวันนี้เมื่อหลายสิบปีก่อนด้วย ปีนี้พ่อก็คงทราบว่าเรานิมนต์พระมาเหมือนเช่นเคย ลูกหลาน ล้วนตั้งใจดีว่าพ่อจะได้ทำบุญอีกครั้งหนึ่ง พ่อจะได้ชื่นใจ ปีนี้ยังถือว่าได้ทำบุญให้แม่ซึ่งจากไป ตั้งแต่ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ อีกคนหนึ่งด้วย

เวลา ๐๖.๓๐ น. พระยังไม่มา แต่มีญาติมิตรที่เคยร่วมทำบุญกันทุกปีเริ่มมาถึงบ้าน กันบ้างแล้ว พ่อยังซึมมาก หอบเหนื่อย โรงพยาบาลและรถพยาบาลพร้อมแล้ว, ลูกต้องตัดสินใจ. พี่น้อง หลาน ๆ และ หมอ พยาบาล พร้อมที่จะทำตามการตัดสินใจของลูก ทั้งนี้คงเพราะพ่อสั่งไว้ชัดเจนว่า ให้ "หมอแดง" เป็นผู้ตัดสินใจเรื่องการเจ็บป่วยทั้งสิ้น นั่นเอง

ลูกเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของพ่อดี เพราะเราเป็นศิษย์สวนโมกข์ด้วยกัน เข้าใจเรื่องการละสังขาร เข้าใจเรื่องความสงบ แต่ในขณะเดียวกันลูกเป็น "หมอ" อยู่ด้วย ในวินาทีนั้นลูกคิดว่าพ่อยังมีหวัง ลูกต้องให้โอกาสแก่สังขาร หรือระบบร่างกายของพ่ออีกครั้ง (หลังจากที่เราฝ่าฟันกันมาแล้ว ๒-๓ ครั้ง ใน ๖ ปี ที่พ่อป่วยอยู่นี้) จึงตัดสินใจ แล้วกระซิบที่ข้างหูพ่อว่า "ขออนุญาตพาไปโรงพยาบาลนะครับ"

ต้องขอขอบพระคุณคณะแพทย์ และพยาบาลโรงพยาบาลรามาธิบดี (โรงเรียนแพทย์ที่ลูกศึกษาและที่ทำงานของคุณหมอชาญ) โดยเฉพาะพยาบาลหอผู้ป่วยหนักในศูนย์การแพทย์สิริกิติ์เป็นอย่างยิ่ง. ๕ วันผ่านไป แม้พ่อจะยังซึมมาก ไม่สามารถสื่อสารได้แต่ระบบร่างกายส่งสัญญาณว่า ตอบสนองดีกับการบำบัดรักษา ทุกคนดีใจกันมาก คิดว่าเราทำถูกต้องแล้ว เราชนะแล้ว พ่อคงกลับมารู้สึกตัวแล้วได้กลับบ้านในอีกไม่นาน พ่อคงได้ทำบุญให้คุณย่า และให้แม่พร้อม ๆ กันสักครั้งหนึ่งแน่นอน

กลางดึกคืนวันที่ ๕ ปุบปับมาก หัวใจพ่อเต้นไม่ดี ความดันโลหิตตก ลูกแน่ใจว่าคราวนี้

เราแพ้แน่ พ่อคงเหนื่อยเต็มทีแล้ว แต่ลูกก็ยังไม่มีกำลังใจพอจะขอให้แพทย์หยุดใช้ความพยายาม ได้แต่บอกพี่น้อง และมิตรสนิทของพ่อ ๒ - ๓ ท่านว่า คงไม่ไหวแล้ว ลูกขอให้ทุกคนมาร่วมกันส่งพ่อขึ้นสวรรค์ และมากราบแทบเท้าลาพ่อ. เรารายล้อมตัวพ่ออยู่ ๕ - ๖ ชั่วโมง ทุกคนเพ่งมองไปที่พ่อ เห็นความสงบ เยือกเย็น เป็นอย่างยิ่ง และเห็นความว้าเหว่วังเวง ของตัวเราเองที่จะต้องผจญชีวิตกันต่อไปโดยไม่มี "พ่อ" "พ่อ" ผู้ซึ่งเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตเรามา คนละ ๕๐ ปี ๖๐ ปี ลูกเองปลอบใจตนเองว่า "ไหวน่า เราต้องทำได้ดี พ่อเตรียมเรามาดีแล้ว เราต้องพิสูจน์ให้พ่อเห็นว่า พ่อได้ทำหน้าที่ของพ่อสมบูรณ์ยิ่งแล้ว เราต้องมีชีวิตต่อไปได้ด้วยดี"

๖.๐๐ นาฬิกากว่า ๆ กราฟแสดงการเต้นของหัวใจหยุดลง กราฟแสดงการหายใจหยุดลง ความดันของโลหิตเป็นศูนย์ แต่แปลกที่หมอยังไม่กล้าประกาศการสิ้นชีวิต ทั้งนี้ เพราะแม้กราฟแสดงการเต้นของหัวใจหยุดแล้วก็ตาม แต่ตัวเลขที่บอกอัตราการเต้นของหัวใจไม่ยอมเป็น "ศูนย์" กลับแสดงเลข ๕๑ อยู่เป็นนาน จนเดี๋ยวนี้ทั้งหมอชาญ และลูกยังอธิบายไม่ได้ว่าเพราะอะไร ลูกแอบคาดเดาเองว่า พ่อคงส่งข่าวถึงลูก เพราะเลข ๕๑ นั้นตรงกับอายุลูกพอดี พ่อคงอยากพูดว่า "ขอบใจนะหมอแดง ฝากดูแลทุกคนด้วย และขอให้ลูกดำเนินชีวิตต่อไปได้ด้วยดี"

เราพาพ่อกลับบ้าน อยากให้พ่อผู้เป็นประมุขของบ้านได้กลับมานอนบ้านอีกสักวัน เราอยากอยู่กับพ่อเงียบ ๆ อยากกราบพ่อและอยากนอนกับพ่อเป็นคืนสุดท้าย อยากจะขอประทานโทษพ่อหากการพาพ่อไปโรงพยาบาลครั้งนี้เป็นการตัดสินใจผิด ทำให้พ่อไม่ได้ "ตายที่บ้าน" อย่างที่พ่อเคยขอไว้

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้มีอายุยืนยาว ผู้ยิ่งใหญ่ในทางธรรม ผู้ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริตเป็นชีวิตจิตใจ ผู้มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวสุดชีวิต และผู้เป็นพ่อของผม ได้จากไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับมา ทุกอย่างกำลังจะเป็นอดีต ทุกอย่างเป็นไปตามหลัก "ไตรลักษณ์" ที่พระบรมศาสดาทรงสอนไว้. ลูกขอให้พ่อได้มีโอกาสกราบพระบาทสมเด็จย่าซึ่งเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงของพ่อ และได้เสด็จสวรรคตไปในระหว่างที่พ่อนอนป่วยอยู่ ทำให้ไม่สามารถไปร่วมเข้าเฝ้าในพระราชพิธีต่าง ๆ ได้เลย ขอให้พ่อได้พบท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ ได้พบคุณปู่ คุณย่า และได้ร่วมทุกข์ ร่วมสุขกับแม่ในภพหน้านะครับ

พ่อคงเห็นชัดเจนว่า ตลอดเวลา ๖ ปี ที่พ่อเจ็บป่วย พ่อได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ หากไม่พระราชทานพระมหากรุณา ฯ แล้วไซร้ ก็มิอาจแม้จะคิดว่าชีวิตพ่อจักยืนยาวได้เท่านี้ ลูกจึงขอให้คำมั่นกับพ่อว่า ลูกจะเป็นไพร่ฟ้าพลเมือง และในขณะเดียวกันจะเป็นข้าราชการที่ยึดมั่นในความดีความซื่อสัตย์สุจริตต่อประเทศชาติและประชาชน จักจงรักภักดีต่อพระองค์ท่านไม่ให้ยิ่งหย่อนไป

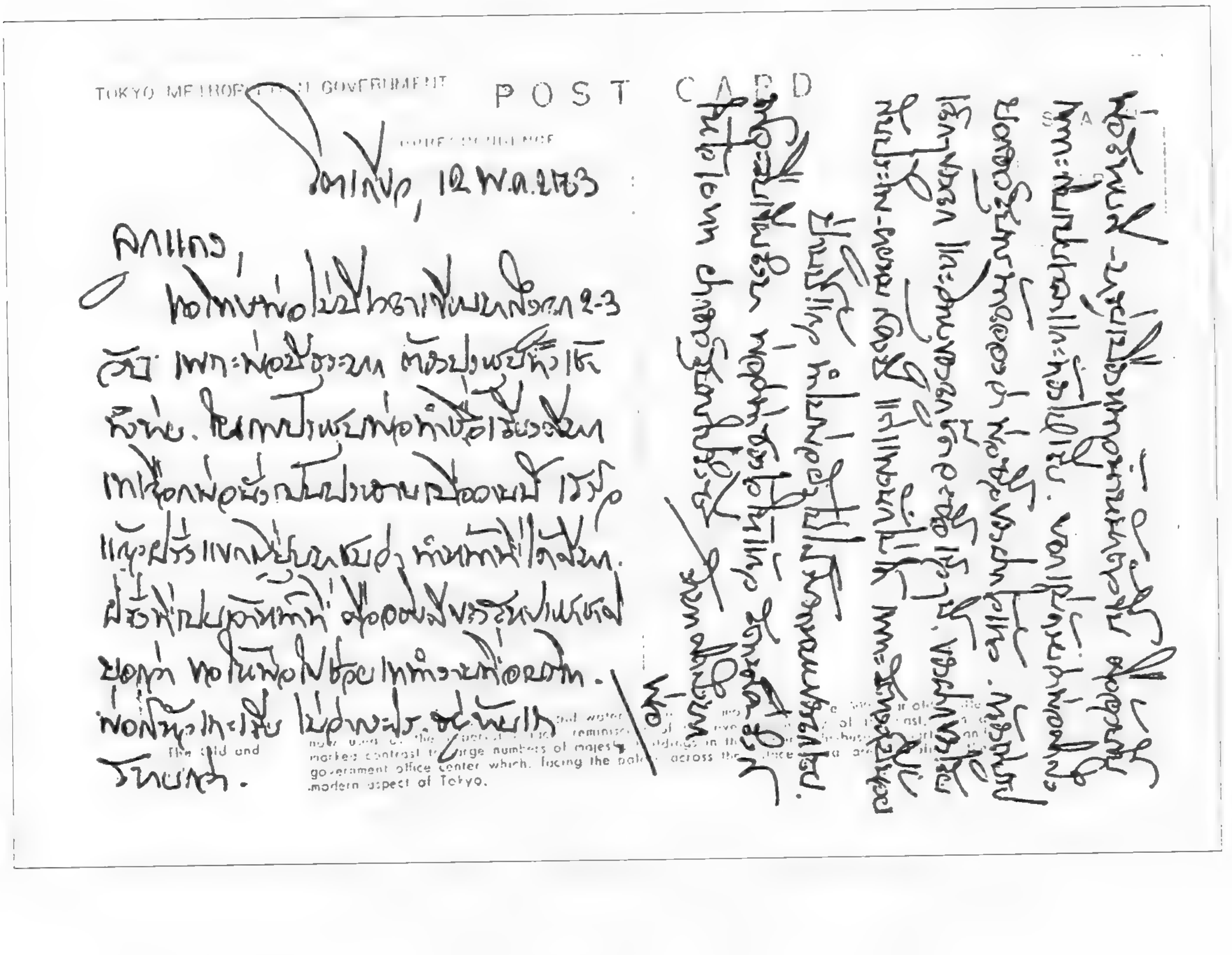
กว่าพ่อ และจักรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณครั้งนี้ตลอดไป

พ่อครับ ลูกเหลือบไปเห็นโปสการ์ดพ่อจากโตเกียวเมื่อปี ๒๕๐๓ อ่านแล้วยิ่งคิดถึงพ่อเหลือเกิน

ขอให้เราได้พบกันอีกนะครับ

หมอแดง

(จักรธรรม ธรรมศักดิ์)

คิดถึงแม่

แม่ครับ เรารักกันมากมา ๕๑ ปี (เท่าอายุลูก) เมื่อเด็ก แม่คอยดูแลอาหารคาวหวาน คอยเป็นห่วงว่าลูกจะไม่ทานอาหารที่มีประโยชน์ หมั่นซักถามจากพี่เลี้ยงอยู่เสมอ ใกล้โรงเรียนจะเปิดเทอมแม่พาไปซื้อเสื้อผ้า รองเท้า หรือกระเป๋าใบใหม่ ส่งเสริมให้ลูกได้เล่าเรียน มีของใช้ที่จำเป็นครบตามฐานะ จำได้ดีแม่สอนว่าพ่อเป็นข้าราชการ ไม่มีฐานะร่ำรวย ลูกต้องหัดเป็นคนประหยัด ไม่สุรุ่ยสุร่าย เห็นคุณค่าของเงินให้มาก ๆ

แม่เก็บเงินเก่งมาก เรียกว่าเป็นถุงเงินของบ้านทีเดียว เงินเดือนที่พ่อได้มา พ่อให้แม่มากกว่าครึ่ง พ่อให้แม่เก็บเงิน เมื่อมีเรื่องต้องใช้เงิน เช่น ซ่อมแซมบ้าน หรือซื้อรถยนต์ พ่อจะขอให้แม่ช่วยจ่ายด้วย หรือถ้าแม่กำลังใจดีจะขอให้แม่จ่ายทั้งหมด แม่ก็ไม่ปฏิเสธ

แม่เชื่อเรื่องบุญ บาป แม่ชอบทำบุญ เวลามีงานบุญที่บ้าน แม่จะตั้งใจมากที่จะซื้อของถวายพระดี ๆ ทำอาหารอร่อย ๆ ถวายพระ และเลือกใช้ภาชนะที่สวยงาม ลูกหลานที่มาช่วยแม่ทำบุญจะรู้ใจดี แม่จะมีความชื่นใจมากถ้ามีลูกหลานมาช่วยกันทำบุญหลาย ๆ คน วันนั้นจะเป็นวันหนึ่งที่แม่มีความสุข

แม่ให้ความเคารพพ่อเป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีเรื่องปรึกษาหารือแล้วได้รับคำแนะนำใดจากพ่อ แม่จะยึดถือและปฏิบัติตามคำแนะนำนั้นอย่างตั้งใจ พ่อเป็นตุลาการ การวางตัวของแม่จึงสำคัญมาก แม่เข้าใจข้อนี้ดี (อาจเป็นเพราะพ่อของแม่ก็เป็นตุลาการเช่นกัน) และไม่เคยปฏิบัติอะไรที่จะทำให้พ่อไม่สบายใจ หรือเกิดความเสียหายเลย เมื่อพ่อประสบความก้าวหน้าในหน้าที่ราชการ แม่ก็ภูมิใจเงียบ ๆ ลูกจำได้ว่าไม่มีครั้งใดเลยที่พ่อได้เลื่อนตำแหน่งแล้วครอบครัวเรามีการเลี้ยงฉลองกันอย่างที่คนอื่นหลาย ๆ คนทำ แม่ยกย่องเพื่อนพ่อทุกคน ให้เกียรติ และความนับถือเหมือนกับที่กุลสตรีไทยถือปฏิบัติกัน

มีหลายครั้งที่พ่อจากไปราชการ โดยเฉพาะราชการต่างประเทศ บางทีครั้งละหลายวัน จนแม่เป็นห่วงว่าพ่อสบายดีหรือไม่ หากป่วยไข้จะทำอย่างใด แม่คงกังวล เพราะพี่ชายของพ่อไปเสียชีวิตในต่างประเทศขณะไปศึกษา ลูกจำได้ว่าเมื่อพ่อไปต่างประเทศจะเขียนจดหมายจ่าหน้าถึงลูกมาทุก ๒-๓ วัน แล้วสั่งมาในจดหมายเสมอว่าต้องอ่านให้แม่ฟังด้วย พ่อไม่อยากให้แม่เป็นห่วง ดังนั้นช่วงที่พ่อไม่อยู่ลูกจะใกล้ชิดแม่เป็นพิเศษ เพราะกลัวแม่เหงาและวิตกกังวล

เมื่อคราว ๑๔ ตุลา ๑๖ พ่อหายจากบ้านไป ๓-๔ วัน แม่วิตกกังวลและเป็นห่วงพ่อมากเป็นพิเศษ ทั้ง ๆ ที่ทราบว่าพ่อเข้าไปเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวอยู่ในพระตำหนักจิตรลดา จำได้ว่าลูกหยุดเรียน ๒-๓ วัน เพื่ออยู่เป็นเพื่อนแม่และเฝ้าบ้านตามที่พ่อสั่งการ พ้นจากวิกฤตพ่อกลับมาบ้านในตำแหน่ง

ใหม่เป็นนายกรัฐมนตรี แทนที่จะได้ดีใจกันเหมือนอย่างที่เห็นในระยะหลัง ๆ แม่กับพ่อก็ดำเนินชีวิตไปตามปกติ แม่เหนื่อยมากขึ้นด้วยซ้ำ เพราะต้องดูแลผู้คนมากหน้าหลายตาที่ติดตามกันมาดูแลนายกรัฐมนตรีในยุคที่มีการเดินขบวนมากกว่าวันละ ๒ ขบวน แต่แม่ก็จัดการทุกอย่างตามหน้าที่ (ของภริยานายกรัฐมนตรี) ได้เป็นอย่างดีตลอดเวลา ๑๘ เดือน

แม่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นท่านผู้หญิง เมื่อพ่อพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว

ตลอดชีวิตแม่ พูดได้ว่าแม่มีบุญ แม่ไม่ใช่คนขี้โรค แม่แข็งแรงดีมาตลอด ไม่เคยเจ็บไข้ได้ป่วยร้ายแรงใด ๆ มาเมื่อตอนที่เรียกว่าสูงอายุ คือประมาณอายุ ๖๑ ปี (พ่อกำลังเป็นนายกรัฐมนตรี) แม่ปวดท้องหน่วง ๆ อยู่นาน เมื่อตรวจพบว่ามีเนื้องอก (ไม่ใช่มะเร็ง) ที่รังไข่ จึงเข้ารับการผ่าตัดโดยน้องชายของแม่เอง (นายแพทย์เสริมศักดิ์ เพ็ญชาติ) ทุกอย่างเรียบร้อยดี

แม่มาเริ่มแก่ให้ลูกหลานได้เห็นก็ตอนอายุ ๘๐ กว่าปี มีเรื่องปวดหัวเข่า ลืมเก่ง อายุ ๘๖ ปี เข้ารับการผ่าตัดด้วยเรื่องมะเร็งระยะเริ่มต้นที่หน้าอก แล้วก็เริ่มมีอาการหลงให้เห็นบ้าง แม่เองก็รู้ตัวว่าบางทีแม่หลง จึงเป็นเรื่องขำขันกันในครอบครัว วันเกิดแม่ หรือวันที่มีงานทำบุญที่บ้าน ลูกหลานจะมาล้อมวงนั่งฟังแม่คุย มีเสียงหัวเราะเฮฮา ดังสนั่นเป็นระยะ ลูกรู้สึกว่าแม่มีความสุขมากเสียด้วยซ้ำไป

แม่เริ่มแก่ และเจ็บป่วยทีหลังพ่อ แต่อาการเปลี่ยนแปลงไปเร็วกว่าพ่อมาก แม่เคยพูดให้หลายคนฟังว่า ถ้าเป็นไปได้แม่อยากเจ็บป่วยแทนพ่อ อยากให้พ่อหายป่วย แม่สงสารพ่อ

วันที่พ่อเข้าโรงพยาบาลเป็นวันแรก ลูกสงสารแม่มาก เพราะแม่โทรมาจากบ้านถามอาการของพ่อแล้วแม่ร้องไห้สะอึกสะอื้นเสียงดังมาทางโทรศัพท์ พลางก็สั่งลูกว่าให้ดูแลพ่อให้ดีที่สุด แม่พูดว่าพ่อเป็นที่พึ่งของเราทุกคน ถ้าพ่อเป็นอะไรไป แล้วแม่จะอยู่ได้อย่างใด ลูกเกือบร้องไห้กับแม่ในวันนั้น

อายุ ๘๙ ปี เห็นว่าทุกอย่างเสื่อมไปเร็วมาก แม่เข้าโรงพยาบาล ๒ ครั้ง ครั้งแรกที่โรงพยาบาลราชวิถี ซึ่งแม่เคยทำผ่าตัดหน้าอกไว้ อยู่โรงพยาบาลประมาณ ๒ เดือน แม้อาการจะไม่ดีขึ้นนัก แต่อาการคงที่ พอที่ลูกจะดูแม่ที่บ้านได้ พ่อจึงขอให้พาแม่กลับบ้าน ลูกดูแลแม่ได้ประมาณ ๓-๔ เดือน แม่มีอาการหอบ คุณหมอที่มาช่วยดูแลอยู่ขอให้พาไปโรงพยาบาล แรกทีเดียวก็คิดว่า ๒-๓ วัน น่าจะพาแม่กลับบ้านได้อีก แต่ไม่สำเร็จ แม่มีอาการหัวใจล้มเหลว ไตวายเพิ่มขึ้น ทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ

แม่เข้าโรงพยาบาลครั้งสุดท้ายตั้งแต่ ๒๓ เมษายน ๒๕๔๔ ถึง ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ แม่พูดไม่ได้ ลืมตามองลูกก็ได้บ้าง ลูกคิดว่าแม่คงไม่รู้สึกตัวจากความเสื่อมของสมอง แต่กอดนึก

สงสัยอยู่เสมอว่าแม่รู้ตัวไหมหนอ ถ้าแม่พูดได้ แม่จะขอกลับบ้านไหมนะ ถ้าแม่ขอเราจะทำอย่างใดดี ลูกได้คำตอบจากการเรียนให้พ่อทราบสถานการณ์อยู่เสมอ แล้วขออนุญาตพ่อที่จะยังไม่พาแม่กลับบ้าน แม่จึงต้องอยู่โรงพยาบาลจนถึงวาระที่แม่จากไป

ลูกกับข้าว (หลานย่า) ไปหาแม่ทันเวลาพอดี ได้กราบแม่ก่อนสิ้นใจ ได้มีโอกาสส่งแม่ขึ้นสวรรค์กันเพียง ๒ คน คิดแล้วสงสารแม่เหลือเกิน แม่คงคิดถึงพ่อ ลูกหลานคนอื่นก็ไม่ทราบล่วงหน้า จึงไปไม่ทันเวลาที่แม่จากไป

จากนี้ไป ลูกไม่มีแม่อีกแล้ว ไม่มีใครคอยห่วงหา คอยให้กำลังใจเหมือนก่อน เมื่อคิดถึงแม่ ลูกรู้สึกเหงาเสียจริง หากแม่จะทราบได้ด้วยญาณวิถีใด ขอจงรับรู้ความรู้สึกนี้ด้วย ลูกจะดูแลพ่อให้ดีที่สุด ลูกจะดำรงตนเป็นคนดี และหากมีชาติหน้า ลูกขอเป็นลูกของแม่นะครับ

ขอให้ผลบุญและอานิสงส์จากการประกอบกรรมดีทั้งของแม่และลูก ส่งผลให้แม่พ้นทุกข์ประสบสุขในสัมปรายภพด้วยเถิด

หมอแดง
(นายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์)

กราบเท้าคุณแม่ด้วยความคิดถึงค่ะ

เป็นการยากจริง ๆ ที่ไสยและไพจะต้องมาเขียนเป็นถ้อยคำถึงคุณแม่ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่เราสองพี่น้องแสดงต่อคุณแม่ เป็นการกระทำและการปรนนิบัติรับใช้ต่อคุณแม่ทั้งสิ้นตลอดมาแต่เล็กจนโตมาจนถึงช่วงที่คุณแม่เจ็บ แต่มาช่วงหลังนี้เองที่ไพไม่ค่อยได้ดูแลท่านเท่าไหร่ เพราะไพจะต้องมาดูแลคุณพ่อท่านตลอดเวลา เลยทำให้มาห่างจากท่านไปบ้าง แต่ท่านก็มีไสยคอยดูแลท่านตลอด คุณแม่ท่านเป็นแทบทุกสิ่งทุกอย่างก็ว่าได้ ท่านเป็นคนสั่งสอนให้ไสยและไพเป็นทั้งงานบ้านการเรือน เมื่อเรายังเด็กคุณแม่ท่านชอบเข้าครัวทำอาหาร ท่านก็จะให้เข้าด้วยเสมอ ตอนนั้นไสยและไพยังเด็กแสนที่จะเบื่อมากเลย แต่มาถึงตอนนี้จึงได้ทราบว่าสิ่งที่คุณแม่สอนมาซึมซับเข้ามาอยู่ในตัวเราโดยที่เราไม่รู้ตัวเลย ไพทำอะไรเป็นทุกอย่างและดูแลบ้านช่องแทนท่านได้ ทุกอย่างนี้ต้องยกให้เป็นความดีของคุณแม่ทั้งสิ้นที่ท่านได้อบรมสั่งสอนเรามาตลอด ไสยและไพดีใจมากค่ะที่เกิดมาได้รับความรักและความอบอุ่นจากท่าน เพราะตั้งแต่เล็กมา เรากับท่านก็แทบจะไม่ค่อยห่างกันเท่าไหร่นัก ไปไหนก็แทบจะไปด้วยกันคนหนึ่งคนใดหรือทั้งคู่ตลอด แม้ยามท่านเจ็บป่วยเล็กน้อย ไสยหรือไพก็ต้องมานอนหน้าเตียงดูแลท่านมาตั้งแต่เล็กจนโต เป็นความผูกพันกันมาตลอด จนมาถึงวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ เกือบ ๕๐ ปี เป็นความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของไสยและไพ และทุกคนในครอบครัวเหลือเกิน ไม่ได้คิดว่าวันนี้จะมาถึงเร็วนัก มันเป็นความรู้สึกทั้งเหงา ทั้งว้าเหว่ ยากที่จะเป็นคำพูดได้ อยากจะพูดกับคุณแม่ว่า หากชาติหน้ามีจริง ขอให้ไสยและไพได้เกิดมาเป็นแม่ลูกกับท่านตลอดทุกชาติไป และขอให้ได้ปรนนิบัติรับใช้ท่านตลอดไปด้วย

รักและคิดถึงท่านมากเหลือเกิน
ทองไสย-ประไพ ธรรมศักดิ์

อาลัยพี่งา

พี่งามีอายุที่ยืนยาวมีสุขภาพดีทั้งจิตใจและร่างกาย มีจิตใจที่เยือกเย็นและสุขุม เป็นคนถือธรรมะในเรื่องการปล่อยวาง แม้ก่อนที่จะถึงวาระสุดท้ายของพี่งาครั้งนี้ก็ยังมีสุขภาพจิตที่ดี ผิวพรรณผ่องใส เครียดน้อยมากในชีวิตเมื่อพี่งามาจากไป น้องจึงเสียใจและคิดถึงอย่างยิ่ง

จุดเด่นที่สุดในชีวิตของพี่งาที่พวกเราภูมิใจอย่างมากที่สุด คือ ตลอดชีวิตสมรสที่ยาวนาน พี่งาไม่เคยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของคุณสัญญาเลย นอกจากจะเป็นกำลังใจสนับสนุนปลอบโยนเคียงข้างคุณสัญญาตลอดมาในฐานะแม่บ้าน คุณสัญญาซึ่งถูกยกย่องให้เป็นปูชนียบุคคลของชาติ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ รอบรู้วิชาการและพุทธศาสนา ได้ประกอบกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอเนกอนันต์ ทั้งงานเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ งานศาล งานบริหารราชการแผ่นดิน งานศาสนาและงานด้านการศึกษา แต่ละกิจการล้วนประสบความสำเร็จสูง เป็นผู้นำด้านต่าง ๆ เช่น นายกพุทธสมาคม ประธานองคมนตรี ประธานศาลฎีกา นายกรัฐมนตรี อธิการบดีและคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นายกพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก เลขาธิการเนติบัณฑิตยสภา ฯลฯ

พวกเรามีความภูมิใจมากที่เราไม่เคยได้ยินเสียงการติฉินนินทาแม้แต่น้อยถึง "หลังบ้าน" ของคุณสัญญาเลย ทั้งก่อนหรือหลังการปฏิบัติงานของท่านทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

พี่งาได้จากเราไปแล้ว ขออำนาจแห่งกุศลผลบุญที่พี่งาได้สร้างสมมาตลอดอายุขัยของพี่งาได้เป็นพลังปัจจัยให้พี่งาที่รักของพวกเราได้ประสบความสุขในสัมปรายภพด้วยเทอญ

ด้วยความรักและคิดถึงจากน้อง
อาภรณ์ (เพ็ญชาติ) บุญโสภณ
นายแพทย์เสริมศักดิ์ เพ็ญชาติ

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง อนิจจัง
สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ทุกขัง
สังขารทั้งหลายไม่ใช่ตัวตน อนัตตา

สุดอาลัยคุณย่า

คงไม่มีคำพูดใดที่อธิบายได้ถึงความรู้สึกที่เราต้องสูญเสียคนที่เรารัก โดยเฉพาะปู่และย่าแท้ ๆ ซึ่งเป็นที่พึ่งของเราหนึ่งเดียวเท่านั้น คุณย่าเป็นผู้หญิงที่เพียบพร้อมเป็นมารดาและแม่บ้านที่ประเสริฐ ดูแลทุกข์สุขของคุณปู่ ลูก ๆ หลาน ๆ ตลอดจนบริวารเป็นอย่างดียิ่ง

เปิ้ลจำได้ว่า เมื่อตอนเด็ก ๆ คุณย่าเคยบอกกับแม่ของเปิ้ล (แม่พยอม) ว่าขอเปิ้ลเป็นลูกและให้เรียกคุณย่าว่า “คุณแม่” แทน “คุณย่า” เปิ้ลเลยมีทั้ง “คุณแม่” (หรือคุณย่า) และ “แม่พยอม” ที่คอยดูแลอบรมสั่งสอน และถ้าใครถามว่าเปิ้ลเป็นลูกใคร คุณย่าจะบอกว่าลูกฉันเอง คุณย่าจะค่อนข้างเข้มงวดในเรื่องระเบียบวินัย การวางตัวเป็นกุลสตรีที่ดี กิริยามารยาทและการปฏิบัติตัวเมื่ออยู่กับผู้ใหญ่ เพราะบ้านเราจะมีผู้ใหญ่ไปมาหาสู่อยู่เสมอ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จึงเป็นมรดกชิ้นงามชิ้นหนึ่งที่ติดตัวเปิ้ลมาตลอด

คุณย่าให้ความรัก ความเมตตาต่อเปิ้ล และเมตตาแม่อย่างสม่ำเสมอ จะคอยดูแลเปิ้ลเรื่องเสื้อผ้า คุณป้าบ๋วยที่นับถือเสมือนญาติเคยเล่าให้ฟังว่า ตอนเปิ้ลเด็ก ๆ คุณย่าเคยฝากให้ท่านซื้อชุดเอี๊ยมให้เปิ้ลอยู่เสมอ และเมื่อโตขึ้นเข้าโรงเรียนก็ดูแลชุดนักเรียนของเปิ้ลในแต่ละปีว่าคับหรือยังต้องเปลี่ยนใหม่หรือเปล่า กระเป๋านักเรียนขาดต้องเปลี่ยนใบใหม่ คุณย่าก็เที่ยวหาซื้อให้ ใกล้เปิดเทอมคุณย่าจะแวะไปที่บางลำภู และซื้อชุดนักเรียนให้เปิ้ลให้ทุกปีเมื่อเปิดเทอม เปิ้ลจะตื่นเต้นที่จะมีหนังสือเรียนใหม่ เราสองคนแม่ลูกจะต้องหอบหนังสือเรียนกันตัวโก่ง โดยคุณย่าจะให้เงินไปซื้อหนังสือเรียน และออกค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอุปกรณ์การเรียนให้ทั้งหมด

เมื่อโตขึ้นจนสามารถที่จะรับผิดชอบอะไรได้ คุณย่าสอนให้เปิ้ลดูแลรับใช้คุณปู่ในเรื่องของว่างและการรับประทานอาหาร การจัดโต๊ะอาหารต้องมีระเบียบเรียบร้อย การพูดคุยกับผู้ใหญ่ เมื่อผู้ใหญ่นั่งที่เก้าอี้อย่ายืนค้ำศีรษะ ควรจะนั่งพับเพียบคุยและควรพูดด้วยน้ำเสียงเบา ๆ ไม่ใช่ตะโกนหรือพูดด้วยน้ำเสียงกระโชก พูดประชดประชัน บ้านเราจะรังเกียจกันมาก ถือเป็นมารยาทที่ต้องอบรมใหม่อย่างยิ่ง เดินก็ไม่ให้ลงส้นเท้า ฯลฯ

ทุกเช้าเมื่อคุณย่าตื่นจะเปิดหน้าต่าง เรียกหาแม่เป็นคนแรกจนติดปากแม้ว่าบางครั้งจะไม่มีธุระอะไร ประมาณ ๘ โมงเช้า คุณย่าจะลงมาทานอาหารเช้าและคุยกับแม่เรื่องเตรียมอาหารเย็น แม่เล่าให้ฟังว่าคุณย่าเป็นผู้สอนแม่เรื่องการทำอาหาร ทั้งอาหารทั่ว ๆ ไป และอาหารประจำตระกูลของเรา แม่ก็เลยสืบทอดฝีมือด้านการทำอาหารจากคุณย่ามาจนถึงทุกวันนี้ ประมาณ ๑๐ โมงเช้า คุณย่าก็จะออกไปข้างนอกพร้อมคุณปู่ ประมาณ ๔-๕ โมงเย็นจะกลับมาด้วยกัน คุณย่าจะสอนให้มารับ

ผู้ใหญ่ที่รถ ไหว้คุณปู่-คุณย่า รับกระเป๋าและของ นำไปเก็บให้เรียบร้อย แล้วถึงจัดของว่างไว้ที่หน้าตึก เมื่อเปิ้ลโตและทำงาน เปิ้ลกลับบ้านเย็น เมื่อกลับมาจะเห็นคุณปู่-คุณย่านั่งกันอยู่ที่หน้าตึก เปิ้ลและน้อง ๆ ในบ้านจะต้องเข้าไปกราบผู้ใหญ่ที่มือ คุณย่าจะคอยสังเกตว่าชุดทำงานชุดนี้ กระโปรงสั้นไปหรือเปล่า หากสั้นไปจะไม่เหมาะสมกับการเป็นหลานคุณปู่ คุณย่า ควรจะยาวกว่านี้ คุณย่าชอบให้ใส่กระโปรงยาว ๆ เพราะเมื่อลุกนั่งจะได้แลดูเรียบร้อย

ทุกเย็นเมื่อแม่ทำอาหารเสร็จ เปิ้ลจะคอยดูแลคุณปู่-คุณย่าทานอาหาร คุณย่าชอบนั่งทานอาหารกับพื้น โดยใช้โต๊ะตัวเล็ก ๆ และคุณปู่ก็จะตามใจคุณย่า ถึงแม้ว่าจะลุกนั่งจะลำบาก คุณปู่ก็ยินดีที่จะตามใจคุณย่า อาหารจะจัดใส่โตก และลำเลียงขึ้นโต๊ะให้เรียบร้อยถึงเชิญผู้ใหญ่รับประทานได้ เปิ้ลจึงคลานแบกโตกเก่ง เป็นมืออาชีพทีเดียว และคุณย่าจะเรียกแม่มาคุยเพื่อติชมอาหารทุกครั้ง ก่อนนอนคุณปู่และคุณย่าจะดื่มน้ำส้มคั้นคนละแก้ว เปิ้ลจะเป็นผู้คั้นเองและต้องคอยระวังอย่างให้มีเม็ดส้ม เพราะคุณย่าจะไม่ชอบเลย

คุณย่าถูกชะตาเป็นอย่างมากกับพี่ราชัย พี่ราชัยเป็นหลานเขยคนแรกของคุณย่าแต่ดูแล้วจะสนิทกันเหมือนเป็นหลานแท้ ๆ เสียมากกว่า สามารถคุยกันได้เป็นชั่วโมงไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย พี่ราชัยจะคอยบีบนวดคุณย่าด้วยความชำนาญ คุณย่าจะแอบให้เงินก้นถุงเสมอ ที่แอบเพราะถ้าหลานคนอื่นรู้จะไม่ยอมและจะต้องขอคุณย่าบ้าง ซึ่งคุณย่าจะปฏิเสธโดยอ้างว่า "ไม่มี" ทุกครั้งไป เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ลูกหลานจะเล่าสู่กันฟังด้วยความสนุกสนานเสมอ

ช่วงหลังคุณย่าเริ่มเข้าออกโรงพยาบาลบ่อยครั้งขึ้น เมื่อเปิ้ลแต่งงานและไปอยู่กับพี่ราชัยแล้วทุกอาทิตย์เมื่อมาหาคุณปู่และแม่ที่บ้านซอยภิรมย์ เปิ้ลจะแวะไปหาคุณย่าที่โรงพยาบาลเสมอ จนมาสองวันก่อนที่คุณย่าจะเสีย เปิ้ลไปหาคุณย่าที่ห้อง I.C.U. คุณย่าเหนื่อยมากความดันต่ำ นอนหลับไม่สนิทและกระสับกระส่าย เพราะทั้งคุณปู่และคุณย่าก็อาการทรุดลงเรื่อย ๆ ใจเป็นห่วงทั้งปู่และย่าของตัว นอนไม่หลับมาหลายวันหลายคืนก่อนวันคุณย่าสิ้นบุญ แต่แล้วคุณย่าก็ไม่มีโอกาสได้รับรู้

ฝันร้ายนั้นทุกคนคงเคยฝัน และเมื่อตื่นขึ้นเราจะรู้สึกได้ว่านี่คือความฝัน แต่เช้าวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ ฝันร้ายก็เป็นจริง คุณย่าจากไปอย่างไม่มีวันกลับ เปิ้ลออกจากบ้านแต่เช้ามาก ๆ แวะไปหาคุณปู่ก่อน ตามคำสั่งหมอชาญ และกำลังอยู่ระหว่างซอย ๔๑ เพื่อ U Turn ไปซอย 39 พยาบาลก็โทรมาบอกว่า คุณย่าสิ้นใจแล้ว เมื่อไปที่โรงพยาบาลเปิ้ลเจออาหมอแดง และน้องข้าวที่นั่น ยอมรับว่าเปิ้ลทำอะไรไม่ถูกเพราะไม่เคยเจอกับเหตุการณ์เช่นนี้มาก่อน ความรู้สึกตอนนั้นคือเปิ้ลรู้สึกหนาวอยู่ข้างใน เศร้า และเสียใจจนยากที่จะบรรยาย ณ ที่นี้ได้

เปิ้ลขอตั้งจิตอธิษฐานขอให้อานุภาพแห่งบุญกุศล และกรรมดีต่าง ๆ ที่คุณย่าได้กระทำมาตลอดชีวิต จนดลบันดาลให้คุณย่าได้รับความสุขสงบในสัมปรายภพ เปิ้ล แม่พยอม และพี่ราชัยขอกราบลาคุณย่าด้วยความรักและอาลัยอย่างสุดซึ้ง

แอ็ปเปิ้ล
ธิดา ธรรมศักดิ์ เมธาวิชิต

"อาลัย"

สุดอาลัยแม่แก้ว ก่องกี - รตินา
สุดทุกข์เทวษทวี ท่วมฟ้า
สุดจักเอ่ยวจี จากจิต ลูกเอย
สุดรักมิพบหน้า ค่ำเช้าโศกศัลย์

ทางธรรม์ทางโลกล้วน อาดุลย์
บำเพ็ญประโยชน์คุณ ยิ่งแล้
ชูเชิด "ธรรมศักดิ์" สกุล สูงศักดิ์
ปุชนีย์ปุทคลแท้ แซ่ซ้องสรรเสริญ

ขอเชิญญาติมิตรพร้อม อธิษฐาน
เทิดแด่ดวงวิญญาณ อะเคื้อ
บุญเพรงจุ่งบันดาล สู่สุ - คติเฮย
มวลหมู่เทวาเกื้อ แห่ห้อมรับขวัญ

ครอบครัวและญาติ

อาจารย์รุจภรณ์ ภูอมรกุล ผู้ประพันธ์

การบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วันพระราชทานศพ
และการบำเพ็ญกุศล ๑๕ วัน อุทิศ แด่
นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.
กับ
ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

พระที่นั่งทรงธรรม และศาลาบัณณรสภาค
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร
เวลา ๑๐.๐๐ น.

วันอาทิตย์ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๔๕

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ไปในการบำเพ็ญพระราชกุศล **๗ วัน** พระราชทานศพนายสัญญา ธรรมศักดิ์

วันอาทิตย์ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ และ วันอังคารที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๔๕

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์ไปในการบำเพ็ญพระราชกุศล **๕๐ วัน** และ **๑๐๐ วัน** พระราชทานศพนายสัญญา ธรรมศักดิ์

วันจันทร์ที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๔๕

ครอบครัว และญาติของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ บำเพ็ญกุศล **๑๕ วัน** อุทิศแด่ นายสัญญา ธรรมศักดิ์

วันจันทร์ที่ ๒๓ กรกฎาคม ๓ กันยายน และ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๔

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม บำเพ็ญพระราชกุศล **๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน** พระราชทานศพท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

วันจันทร์ที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๔

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ครอบครัว และญาติ บำเพ็ญกุศล **๑๕ วัน** อุทิศแด่ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

กำหนดการบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานการพระพิธีธรรม
สวดพระอภิธรรมศพ
และ
รายนามเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมศพ
นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.

ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
กรุงเทพมหานคร

---

๗ - ๑๓ มกราคม ๒๕๔๕

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ในการพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมศพ พระราชทานเลี้ยงอาหารว่างแก่ผู้มาร่วมในพิธี

วันจันทร์ที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๔๕

คณะรัฐมนตรี และรัฐบาล

วันอังคารที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๔๕

ฯพณฯ คณะองคมนตรี และภริยา

คณะตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ

วันพุธที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๔๕

รัฐสภา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.) ๒๕๑๖ - ปัจจุบัน อดีตศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย มูลนิธิเพื่อโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กระทรวงยุติธรรม สำนักงานการฌาปนกิจสงเคราะห์ (ฌกส.) กระทรวงสาธารณสุข

วันพฤหัสบดีที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๔๕

ศาลยุติธรรม มูลนิธิศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ กองทุนศาสตราจารย์ จิตติ ติงศภัทิย์ มูลนิธินิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สภาทนายความ มนุษยสัมพันธ์

สมาคมแห่งประเทศไทย เนติบัณฑิตสมาคมแห่งประเทศไทย เนติบัณฑิตยสภา ในพระบรมราชูปถัมภ์ สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

วันศุกร์ที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๕

ศาลปกครอง สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน **"สาธิต - จุฬา ฯ รุ่น ๓"** สัมมาชีวศิลปมูลนิธิ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ ชมรมจริยธรรม กระทรวงสาธารณสุข

วันเสาร์ที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๔๕

มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชฯ ชมรมโรงพยาบาลศูนย์ (รพศ.) และโรงพยาบาลทั่วไป (รพท.) สำนักกงานสาธารณสุขจังหวัด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันอาทิตย์ที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๕

"คณะศิษย์เก่า" นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่น ๒๕๐๗, ๒๕๑๑, ๒๕๑๒, ๒๕๑๓, ๒๕๑๔ คุณวัง ชูเอกวงศ์ และคุณณรงค์ พึ่งชาญชัยกุล

วันจันทร์ที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๔๕

องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ยุวพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ องค์กรพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย พุทธธรรมสภา สภาสังคมสังเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิสงเคราะห์ผู้ประสบภัย คณะกรรมการ และกรรมการบริหาร บริษัทปูนซีเมนต์ ไทย จำกัด (มหาชน) สมาคมธรรมศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

วันจันทร์ที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

"คณะศิษย์เก่า" นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่น ๒๕๐๓, ๒๕๐๙, ๒๕๑๐, พุทธสมาคมจีนแต้จิ๋ว ๑๘ สมาคม (ทำพิธีกงเต้กอุทิศ ก่อนการสวดพระอภิธรรม เริ่ม๑๓.๐๐ น.) สำนักงานคณะป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข สมาคมร้านขายยา

วันจันทร์ที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

สมาคมอัสสัมชัญ โรงเรียนอัสสัมชัญ สมาคมผู้ปกครอง และ ครู โรงเรียนอัสสัมชัญ มูลนิธิคณะภราดรเซนต์คาเบรียลแห่งประเทศไทย และ สมาพันธ์สมาคมศิษย์เก่าในเครือมูลนิธิคณะภราดรเซนต์คาเบรียลแห่งประเทศไทย มูลนิธิธารน้ำใจ ศาสตราจารย์ ร.ต.อ. วรเดช จันทรศร และสำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย ฯพณฯ สะอาด และคุณหญิง

พรรณี ปิยวรรณ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม อาจารย์พรชัย มงคลวณิช อธิการบดี มหาวิทยาลัยสยาม มหาวิทยาลัยศรีปทุม กองแบบแผน กระทรวงสาธารณสุข

วันอาทิตย์ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ในการพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมศพ (ครบ ๕๐ วัน) พระราชทานเลี้ยงอาหารว่างแก่ผู้มาร่วมในพิธี

วันจันทร์ที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๔๕

ฯพณฯ บรรหาร และคุณหญิงแจ่มใส ศิลปอาชา และพรรคชาติไทย คุณหญิงประณีตศิลป์ วัชรพล และหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ น้อง และ หลาน สกุลเพ็ญชาติ สมาคมคนพิการผู้ค้าสลากแห่งประเทศไทย "คณะศิษย์เก่า" นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่น พ.ศ. ๒๔๙๖

วันจันทร์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๕

สำนักราชเลขาธิการ "แพทย์รามาธิบดีใช้ทุน รุ่น ๖" "คณะศิษย์เก่า" นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รุ่น พ.ศ. ๒๕๐๒, ๒๕๐๖, ๒๕๐๘ มูลนิธิสงเคราะห์สงฆ์อีสาน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด จังหวัดสระแก้ว โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช (สาขา) จังหวัดสระแก้ว มูลนิธิ ๓๐ ปี "ม.ธ. รุ่น ๙๘" และพีระยาเคราะห์ในพระราชอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สำนักงานกฎหมาย ดร. อุกฤษ มงคลนาวิน นักศึกษาธรรมศาสตร์ รุ่น พ.ศ. ๒๕๑๕ กองทัพบก

วันจันทร์ที่ ๘ เมษายน ๒๕๔๕

โอ.เอ็ม.ซี. โฮลดิ้งด์ คุณวันชาติ และ อาจารย์รุจภรณ์ ภูอมรกุล คุณชิตชัย และพันเอกหญิงนัยนา พุ่มจันทร์ สถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติ และมูลนิธิโรงพยาบาลเด็ก ศาสตราจารย์ ดร. ประดิษฐ์ เชี่ยวสกุล และครอบครัว ฯพณฯ พลเอกชวลิต และคุณหญิงพันธุ์เครือ ยงใจยุทธ และพรรคความหวังใหม่

วันอังคารที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๔๕

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ในการพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมศพ (ครบ ๑๐๐ วัน) พระราชทานเลี้ยงอาหารว่างแก่ผู้มาร่วมในพิธี

กำหนดการบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานการพระราชพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมศพ
และรายนามเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมศพ
ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

ณ ศาลาบัณณรศภาค
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร

๑๖- ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๔๔

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระพิธีสวดพระอภิธรรมศพ

วันจันทร์ที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๔๔

กระทรวงสาธารณสุข ศาลฎีกา มูลนิธิศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ สมาคมนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เนติบัณฑิตสภา

วันอังคารที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๔๔

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข "สาธิตจุฬา รุ่น ๓" กองสาธารณสุขภูมิภาค สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ฯ กระทรวงสาธารณสุข กองโรงพยาบาลภูมิภาค สำนักงานปลัดกระทรวง ฯ กระทรวงสาธารณสุข

วันพุธที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๕

คณะองคมนตรีและภริยา มูลนิธิธารน้ำใจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิเพื่อโรงพยาบาลธรรมศาสตร์ กองทุนศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข

วันพฤหัสบดีที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔

กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ องค์การเภสัชกรรม มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชฯ โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช ฯ ๒๑ แห่ง มูลนิธิพัฒนาสถานีอนามัยเฉลิมพระเกียรติหกสิบพรรษา นวมินทราชินี กระทรวงสาธารณสุข โรงเรียนอัชสัมชัญ, สมาคมอัชสัมชัญ

วันศุกร์ที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๔๔

ชมรมนายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงพยาบาลบางปะอิน

วันเสาร์ที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๔๔

สัมมาชีวศิลปมูลนิธิในพระสังฆราชูปถัมภ์ องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ฯ สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วันอาทิตย์ที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๔๔

สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ฯ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ มูลนิธิสงเคราะห์ผู้ประสบภัย กรมควบคุมโรคติดต่อ

วันจันทร์ที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๔

สกุลเพ็ญชาติ

วันจันทร์ที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๔

นายสุธรรม แสงประทุม รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย อดีตกรรมการศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ปี ๒๕๑๖

วันจันทร์ที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๔

อ.อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ

วันจันทร์ที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๔

ชมรมเพื่อนเก่าบางปะอิน

วันจันทร์ที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๔๔

สำนักพัฒนาเครือข่ายบริการสุขภาพ

วันจันทร์ที่ ๓ กันยายน ๒๕๔๔

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ในการพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมศพ (ครบ ๕๐ วัน)

วันจันทร์ที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๔๔

สว.สุรใจ - คุณหญิงอุไรวรรณ ศิรินุพงศ์

วันจันทร์ที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๔๔

มนุษยสัมพันธ์สมาคมแห่งประเทศไทย, ชมรมจริยธรรมกระทรวงสาธารณสุข

วันจันทร์ที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๔๔

กองการเจ้าหน้าที่ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข

วันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๔

สมาคมร้านขายยา

วันจันทร์ที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๔๔

เจ้าภาพ

วันจันทร์ที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๔

กองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข

วันจันทร์ที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๔

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชพิธีสวดพระอภิธรรม (ครบ ๑๐๐ วัน)

ขอขอบคุณ

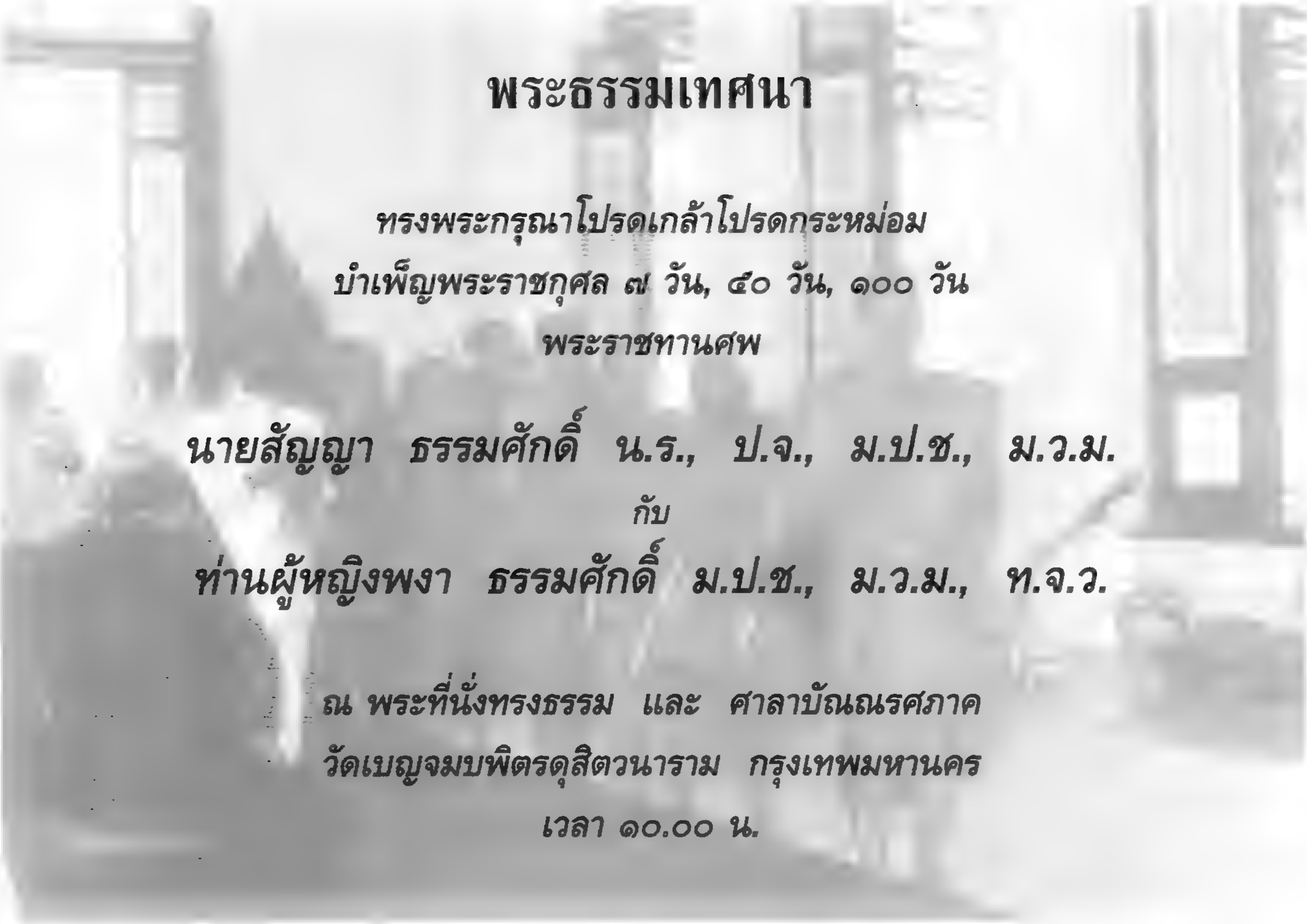
ตลอดเวลาที่ศาสตราจารย์สัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ป่วยได้รับการรักษาอยู่ ทั้งที่โรงพยาบาลรามาธิบดี โรงพยาบาลราชวิถี และโรงพยาบาลพร้อมมิตร นั้น ได้รับการดูแล เอาใจใส่เป็นอย่างดียิ่ง จากคณะแพทย์ พยาบาล และเจ้าหน้าที่ทุกคน ทั้งโดยหน้าที่ในการรักษาพยาบาล และ ให้ความสนิทสนมเป็นกำลังใจแก่ผู้ป่วย อย่างต่อเนื่อง จนถึงวาระสุดท้าย

ในระหว่างพิธีศพ ท่านผู้มีเกียรติ หน่วยงานราชการและเอกชนต่าง ๆ ได้กรุณาร่วมเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม ร่วมทำบุญ ร่วมบำเพ็ญกุศล รวมทั้งส่งพวงมาลามาเคารพศพ

เจ้าหน้าที่ของสำนักพระราชวัง สำนักราชเลขาธิการ และสำนักงานเลขาธิการคณะองคมนตรี ได้ช่วยเหลือประสานงาน และปฏิบัติหน้าที่ อย่างมีประสิทธิภาพ และด้วยอัธยาศัยอันดียิ่ง

ครอบครัว และ ญาติ ของศาสตราจารย์สัญญา และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ มีความซาบซึ้งในความกรุณาของทุกท่าน และขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายแทนบิดามารดาผู้ล่วงลับ

สารบัญ

พระธรรมเทศนา

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน, ๕๐ วัน, ๑๐๐ วัน
พระราชทานศพ

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม.
กับ
ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

ณ พระที่นั่งทรงธรรม และ ศาลาบัณณรศภาค
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร
เวลา ๑๐.๐๐ น.

พระธรรมเทศนากัณฑ์พระราชทานต่อไปนี้ ได้คัดลอกลงพิมพ์โดยใช้อักขรวิธีในต้นฉบับของบทเทศน์ที่พระเดชพระคุณให้ประกอบมา โดยเคร่งครัด

ครอบครัว และญาติของนายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ น้อมกราบนมัสการในเมตตาคุณของเจ้าพระคุณพระพรหมมุนี เจ้าพระคุณพระธรรมวโรดม และเจ้าพระคุณพระธรรมวิสุทธิกวี เจ้าพระคุณพระธรรมกิตติเวที เจ้าพระคุณพระเทพโมลี และเจ้าพระคุณพระราชญาณวิกรม ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเป็นกุศลธรรมแก่นายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ขอให้การบำเพ็ญธรรมทาน และบุญจริยาของพระเดชพระคุณนั้น ได้ช่วยสั่งสมบุญบารมีให้กับผู้ตายทั้งสองในสัมปรายภพ สมตามพระราชประสงค์และฉันทเจตนาของเจ้าพระคุณด้วยเทอญ **สงฺฆํ นเม รตนภูตนสสีลทิฏฺฐึ**

ครอบครัว และญาติ

ธรรมจารีกถา

พระราชญาณปรีชา* วัดราชผาติการาม ถวาย

ในการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานศพ

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

วัดเบญจมบพิตรฯ ศาลาปัณณรศภาค กรุงเทพมหานคร

วันจันทร์ที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๔๔

เวลา ๑๐.๐๐ น.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ธมฺมญฺจเร สุจริตํ น ตํ ทุจริตํ จเร

ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิจาติ.

บัดนี้ จะได้รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระเทศนา ในธัมมจรีกถา เรื่องการประพฤติธรรมประดับพระปัญญาบารมีเพิ่มพูนพระราชกุศลราศีทักษิณานุปทานปัจโจปการกิจในการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานศพท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ณ ศาลาปัณณรสภาค วัดเบญจมบพิตรฯ กรุงเทพมหานคร

ท่านผู้หญิงพงา ธรรศักดิ์ เป็นธิดาคนโตของพระยาอรรถกฤตินิรุตต์ (ชม เพ็ญชาติ) และคุณหญิงแม้น มีน้อง ๓ คน ในปฐมวัยได้ศึกษาจบมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ และได้สมรสกับ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ มีบุตร ๒ คน มีหลาน ๗ คน และบุตรบุญธรรมอีก ๒ คน ตลอดเวลาที่ใช้ชีวิตแต่งงานอันยาวนานรวม ๖๗ ปี มีชีวิตส่วนตัวที่สมถะเรียบง่าย ยึดพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ไม่เห็นแก่ลาภ ยศ สักการะสรรเสริญใด ๆ ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวก้าวก่ายในบริหารราชการของท่านสัญญา ธรรมศักดิ์แต่ประการใด ท่านคล้อยตามและให้กำลังใจสนับสนุนตลอดมา ท่านสัญญา ธรรรมศักดิ์ นั้นก็ให้ความเมตตารักใคร่น้องและหลาน ๆ ของท่านผู้หญิงเสมอเสมือนน้องและหลานของท่านเอง ท่านเคยพูดเสมอว่าท่านผู้หญิงพงาฯ นอกจากจะเป็นภรรยาที่ท่านรักจนหมดใจแล้ว ท่านยังรักและเอ็นดูเช่นน้องสาว เพราะความสนิทสนมผูกพันธ์กันมาแต่เยาว์วัย และยังเป็นธิดาของผู้มีพระคุณ คือ ท่านพระยาอรรถกฤตนิรุตต์ ที่ได้สนับสนุน ให้ความรักความเอ็นดูช่วยเหลือเป็นกำลังใจท่านมาตั้งแต่ท่านกำพร้าบิดาเมื่ออายุ ๑๑ ปี ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้ถึงอนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๔ เมื่อวันที่ ๐๘.๔๓ น. ด้วยโรคชรา สิริรวมอายุได้ ๘๙ ปี

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จัดว่าเป็นผู้มีบุญตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ปุพเพกตปุญญาตา คือความเป็นผู้มีบุญอันได้กระทำไว้ในชาติปางก่อน จัดเป็นอุดมมงคลประการหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการ ความเป็นผู้มีบุญคือ มีกลุ่มความดีเป็นทิพยอำนาจอย่างหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังชีวิต พูดตามภาษาสมัยใหม่ว่า การมีบุญนั้นคือศูนย์ข้อมูลความดี ซึ่งเป็นพลังหนุนชีวิตให้คนเราเกิดมาแตกต่างกัน หากไม่มีข้อนี้ ใคร ๆ ก็ถือกำเนิดภายใต้เศวตฉัตรได้ หรือใคร ๆ ก็ได้ดีเหมือนกันหมด การมีบุญหรือไม่มีบุญ ทำให้คนเราเกิดมามีลีลาชีวิตแตกต่างกัน โบราณจึงกล่าวว่า แข่งเรือแข่งพายพอแข่งได้ แต่จะแข่งบุญแข่งวาสนาแข่งไม่ได้ บางท่านกล่าวเป็นภาษิตพื้นบ้านว่า *"ถ้าไม่มีบุญวาสนา ถึงไปลงเรือสำเภาค้าก็ขาดทุน สัญชาติผู้มีบุญ นั่งกวาดใต้ถุนก็ได้ทอง"* คนไม่มีบุญ แม้อาหารกำลังจะเข้าปากก็หลุดมือ บางยุคบางสมัยอำนาจต่าง ๆ อยู่ในมือของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่ท่านผู้นั้นไม่คิดทำการใหญ่อย่างที่บางคนคิด เพราะท่านมีเหตุผลว่า ไม่มีบุญที่จะอยู่ภายใต้เศวตฉัตร ขืนทำไปก็มีอันเป็นไป พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวอธิบายเรื่องมงคลว่า ผู้ไม่มีบุญถึงพยายามนั่งบนหลังราชสีห์ พอราชสีห์คำรามร้อง ก็ตกใจสะดุ้งกลัวตกจากหลังราชสีห์เสียชีวิต

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ มีบุญที่ใคร ๆ เห็นได้ชัด ประการแรก ท่านถือกำเนิดเป็นธิดาของพระยาและคุณหญิงอรรถกฤตนิรุตต์ ซึ่งมีนิวาสสถานติดกับวัดราชผาติการามและเป็นโยมอุปัฏฐากเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (วิน ธมฺมสารเถร) มาโดยตลอด เป็นผู้ประพฤติธรรมบำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาโดยลำดับ อีกประการหนึ่ง ท่านผู้หญิงมีสามีดีทางฝ่ายตุลาการ สามีท่านเคยอยู่ในตำแหน่งสูงสุด คือ ประธานศาลฎีกา ทางฝ่ายบริหาร สามีท่านเคยอยู่ในตำแหน่งสูงสุดคือ นายกรัฐมนตรี ทางฝ่ายพระราชสำนักที่ใกล้ชิดพระยุคลบาท พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็อยู่ในตำแหน่งสูงสุดคือประธานองคมนตรี ทางฝ่ายพุทธศาสนจักร สามีท่านได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวพุทธทั่วโลก เป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งเป็นเกียรติอย่างยิ่งแก่ประเทศไทย และในฐานะที่ท่านเป็นชาวพุทธได้ประกาศชัดว่าเป็นศิษย์ของหลวงพ่อพุทธทาส เป็นกำลังสำคัญในการผลักดันให้สถาบันตุลาการอยู่กับหลักพุทธธรรม เพื่อทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม อำนวยประโยชน์แก่ประเทศชาติและปวงชนอย่างแท้จริง จะมีสตรีใด มีบุญเช่นนี้

พระพุทธศาสนา กล่าวถึงความสำคัญของสตรีหลายประการ ตั้งต้นแต่พระพุทธมารดาผู้ทรงศีลาจารคุณ ที่พระโพธิสัตว์เลือกถือกำเนิดคู่กับพระพุทธบิดา กล่าวถึงสตรีผู้มีคุณสมบัติ จัดเป็นอิตถีรตนะคือนางแก้ว เป็นรตนะหนึ่งในรตนะ ๗ ประการ ของพระเจ้าจักรพรรดิ สตรีผู้มีวีรกรรมทำประโยชน์เรียกว่า วีรสตรี เป็นที่เชิดชูทั่วโลก เช่นสตรีผู้มีผลงานเด่นทางการแพทย์และพยาบาลซึ่งปฏิบัติงานท่ามกลางสงครามเป็นต้น แม้ประเทศไทยก็เชิดชูเกียรติสตรีผู้มีวีรกรรมให้ปรากฏ เช่น สมเด็จพระศรีสุริโยทัย ท้าวสุรนารี ท้าวเทพกษัตรี ท้าวศรีสุนทร ล้วนแต่มีวีรกรรมกล้าหาญและเสียสละ นำชีวิตเข้าแลกกับความปลอดภัยของบ้านเมือง โดยที่สุดผู้เป็นมารดาจัดว่ามีวีรกรรมในครอบครัว ดังนั้น เทวดาจึงกล่าวภาษิตสดุดีว่า

อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา.

สตรีผู้มีปัญญาชัดแจ้งในเหตุการณ์นั้น ๆ จัดว่าเป็นบัณฑิตได้ ดังนี้

ความเจริญก้าวหน้าในการงานของสามี หากภริยาปฏิบัติตนไม่เหมาะสม ย่อมเป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าได้ ภริยาผู้เกื้อหนุนให้สามีเจริญก้าวหน้าเรียกว่า ศรีภริยา พระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึงคุณสมบัติที่สามีภริยาจะพึงอยู่กันได้นาน ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สมศรัทธา มีศรัทธา คือ เชื่อในเรื่องหลักกรรมเหมือนกัน
๒. สมสีลา มีศีล คือ ประพฤติสะอาดด้วยสุจริตเสมอกัน
๓. สมจาคะ มีจาคะ คือ ยินดีสละบำเพ็ญประโยชน์เสมอกัน
๔. สมปัญญา มีปัญญาเห็นผิดเห็นถูก เห็นสิ่งที่คุณมีโทษเสมอกัน และในระดับสูง เป็นเหตุความเกิด ความดับเสมอกัน

สามีภริยาผู้มีคุณลักษณะ ๔ ประการนี้ ตรัสว่า เป็นเหตุให้อยู่ได้นาน ที่โบราณกล่าวว่า *"ถือไม้เท้ายอดทอง กระบองยอดเพชร"* แล้วยังตรัสว่า ถึงแม้นประรถนาจะพบกันอีกในชาติหน้าก็ย่อมเป็นไปได้ ในหนังสือแจกงานศพ มักจะพบว่า สามีภริยาหรือบุตรธิดาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง กล่าวว่า *"ถ้าชาติหน้ามีจริง ขอให้ได้พบกันอีก"* เป็นอันว่าพระพุทธศาสนาได้ตอบปัญหาความเป็นไปได้ในเรื่องนี้โดยขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ๔ ประการ คือ มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เสมอกัน ดังกล่าวแล้ว

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้ดำรงตนอยู่กับศรัทธาและศีล โดยประพฤติสุจริตไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน จัดว่าเป็นธรรมจารินีบุคคล อำนวยผลเป็นความสุข ยากที่จะมีสตรีใด

มีบุญเช่นนี้ ที่ได้ยึดถือสารประโยชน์แห่งชีวิตของตนไว้ได้ในโลกนี้เป็นแน่แท้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้เสด็จเยี่ยมพระพุทธบิดาครั้งแรก ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ได้ทรงแสดงธรรมโปรดด้วยธรรมจารีกถา ให้พระพุทธบิดาเป็นผู้ทรงธรรมเป็นอริยสาวกโสดาบันบุคคล ณ ที่นั้น ดังคาถาวจนะประพันธ์ดังที่ได้ยกไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า

ธมฺมญฺจเร สุจริตํ **น ตํ ทุจริต จเร**
ธมฺมจารี สุขํ เสติ **อสฺมึ โลเก ปรมฺหิจ.**

ความว่า ควรประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่ควรประพฤติธรรมเป็นทุจริต ผู้ประพฤติธรรมอยู่เสมอ ย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังนี้

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้ประพฤติสุจริตธรรม ตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังได้รับพระราชทานถวายวิสัชนามานี้

ขออำนาจพระราชกุศลราศีทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชทานอุทิศแล้วนี้ จงเป็นวิบากราศีส่วนมนุญผล เป็นที่เบิกบานใจแด่ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ในสุคติสัมปรายภพ สมตามพระราชประสงค์จงทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาในธรรมจารีกถา ยุติด้วยเวลา ด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

***ภาพหน้า ๗๓ :** ภาพพระอุโบสถ (สถาปัตยกรรมอนุรักษ์) วัดราชผาติการาม (วัดส้มเกลี้ยง วัดเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งถูกชาวญวนรื้อทิ้ง) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ผาติกรรมโดยสร้างและซ่อมแซมใหม่ในรูปแบบของสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 (แบบจีน) เดิมเป็นส่วนหนึ่งของวัดราชาธิราช (วัดสมอราย) ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชอยู่ ณ วัดราชาธิราช วัดตั้งติดกับบ้านเดิมของท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เป็นวัดธรรมยุติกนิกายวัดแรกเช่นเดียวกับวัดบวรนิเวศวิหารและวัดราชาธิราช ครอบครัวของท่านผู้หญิง ฯ ได้เป็นโยมอุปฐากวัดนี้ตลอดมาเป็นเวลานาน*

**** หมายเหตุ :** ใน พ.ศ. ๒๕๔๕ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เลื่อนสมณศักดิ์พระราชญาณปรีชาเป็นพระเทพโมลี*

มงคลภาษิต-เทศนา

พระธรรมกิตติเวที วัดเบญจมบพิตร

ถวายในพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลครบสัตมวาร ทรงพระราชอุทิศ

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

๑๓ มกราคม ๒๕๔๕

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดีพิพัฒนมงคลพระชนมสุขประการ จงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้ อาตมภาพจักรับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนาฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมีเพิ่มพูนพระราชกุศลบุญราศี ถ้ารับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนาไป มิได้ต้องตามโวหารอรรถาธิบาย ในพระธรรมแต่ ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะอำนาจพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแด่อาตมาภาพผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

นโม พุทฺธสฺส ฯ

พาหุสจฺจญฺจ สิปฺปญฺจ วินโย จ สุสิกฺขิโต

สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมนฺติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนา อนุรูปแก่พระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจอันสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารองค์ สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกพระมหาราชาธิราช ผู้มีพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จบรมบพิตร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เสด็จแทนพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลปัจโจปการกิจอุทิศศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้ถึงอสัญกรรมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ

ศาสตราจารย์ ดร.สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธภาษิตมงคลคาถา ดังได้รับพระราชทานยกมาเป็นอุทเทสบทเบื้องต้นนั้นว่า **พาหุสจฺจญฺจ สิปฺปญฺจ วินโย จ สุสิกฺขิโต สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมนฺติ** ดังนี้

มีความว่า ความเป็นพหูสูต ๑ ความเป็นผู้มีศิลปะ ๑ ความเป็นผู้มีวินัยอันได้ศึกษาไว้ดีแล้ว ๑ ความเป็นผู้มีวาจาเป็นสุภาษิต ๑ สี่ประการนี้เป็นอุดมมงคลอย่างเยี่ยมยอด ดังนี้ อันท่านพระโบราณจารย์กล่าวจำกัดความไว้ว่า สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ ทรงประทานพระธรรมเทศนามงคลภาษิตคาถาใดอันยังบาปทั้งปวงให้สิ้นไป มหาชนทั้งหลายได้สดับทำมงคลภาษิตคาถานั้นแล้ว ยังทุกข์ทั้งปวงให้สิ้นไป จักได้รับพระราชทานถวายอรรถาธิบายโดยลำดับไป

พาหุสัจจะ ความเป็นพหูสูต ได้สดับมากศึกษามากมีประสบการณ์มาก เป็นทางให้เกิดความฉลาด สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนและคนอื่นเพียงแต่รู้อย่างเดียวก็ยังไม่สมบูรณ์ดังมีเรื่องสาธกยกเป็นตัวอย่างได้ เรื่องมีว่าท่านโปฏฐิลเถระเป็นพหูสูตมีความรู้จบพระไตรปิฎกเป็นคณาจารย์สอนศิษย์คณะใหญ่ ๑๘ คณะ มีจำนวนถึง ๕๐ รูป มีนัยว่าท่านได้อุปสมบทในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าในอดีตถึง ๗ พระองค์ เรียนจบพระไตรปิฎกอย่างเชี่ยวชาญสอนศิษย์คณะใหญ่ ๆ ๑๘ คณะ จำนวน ๕๐๐ องค์ ในอดีตพระพุทธเจ้าเหล่านั้นมาโดยลำดับ จนในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ศากยะโคดมท่านก็เชี่ยวชาญชำนาญในพระไตรปิฎกสั่งสอนศิษย์ใหญ่ ๆ ๑๘ คณะ จำนวน ๕๐๐ องค์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงดำริว่า **ภิกษุนี้มีปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน แต่ไม่รู้จักที่จะทำทุกข์ให้สิ้นไปเลย** ดังนี้ วันหนึ่งเมื่อท่านพระโปฏฐิละมาเฝ้าจึงทรงตรัสว่า **คุณใบลานเปล่าเข้ามาซิ** เมื่อพระโปฏฐิละเข้ามาแล้วตรัสว่า **คุณใบลานเปล่านั่งซิ** เมื่อพระโปฏฐิละนั่งแล้วได้เวลาพอสมควรทรงตรัสว่า **คุณใบลานเปล่ากลับได้** เมื่อออกไปแล้วตรัสอีกว่า **คุณใบลานเปล่าไปแล้ว** ดังนี้ ท่านโปฏฐิละคิดว่า สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสเรียกว่า คุณใบลานเปล่าบ่อย ๆ ดังนี้ คงจะเห็นว่าไม่มีคุณวิเศษมีญาณเป็นต้นแน่แท้ เกิดความสลดใจเตรียมบาตร จีวร พอรุ่งอรุณก็ออกจากสำนักไปไกล ๑๒๐ โยชน์ ถึงอรัญญิกวาสแห่งหนึ่ง มีภิกษุสามเณรล้วนทรงคุณเป็นพระอรหันต์ ๓๐ รูป ล้วนเคยเป็นศิษย์ของท่านมาแล้วทั้งสิ้น ท่านเข้าไปหาองค์อาวุโสเป็นองค์แรก ก็ได้รับการปฏิเสธโดยลำดับ จนถึงองค์สุดท้ายเป็นสามเณรอายุ ๗ ขวบผู้เป็นอรหันต์กำลังนั่งเย็บจีวรอยู่ ท่านประคองอัญชลีเข้าไปหาแล้วกล่าวว่า ท่านสัตบุรุษ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งให้ด้วยเถิด สามเณรจึงกล่าวว่า **พระคุณท่านพูดอะไร กิจอะไรที่ควรรู้ ก็ได้มาจากสำนักของพระคุณท่านนั่นเอง** ท่านโปฏฐิละก็มิได้ละพยายามกล่าวว่า ท่านสัตบุรุษ ท่านอย่าได้ทำดังนั้น ขอจงเป็นที่พึ่งได้ได้เถิด สามเณรจึงกล่าวว่า **ท่านจะอดทนต่อโอวาทได้หรือ ถ้าอดทนต่อโอวาทได้ก็จะเป็นที่พึ่งให้** ท่านโปฏฐิละกล่าวว่า **อดทนได้ แม้จะสั่งให้เดินเข้าสู่กองไฟ ก็จะทำตาม**

สามเณรสังเกตเห็นท่านนุ่งห่มจีวรอย่างดีสองชั้นอย่างเรียบร้อย จึงสั่งให้เดินลงไปในน้ำสังเกตว่าพอน้ำเปียกชายจีวร จึงสั่งว่า หยุดเถอะ กลับมาเถอะ ท่านจึงกลับมายืนอยู่ตรงหน้าสามเณร ๆ จึงกล่าวว่า จอมปลวกมีอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง มีช่องอยู่ ๖ ช่อง เหี้ยตัวหนึ่งเข้าไปในจอมปลวกนั้นโดยช่อง ๆ หนึ่ง ผู้ปรารถนาจะจับเหี้ยนั้นก็ต้องอุดช่องเสีย ๕ ช่อง ทำลายช่องที่ ๖ เข้าไปก็สามารถจับเหี้ยนั้นได้ ท่านพระโปฏฐิละเกิดความเข้าใจสว่างแจ่มแจ้งประดุจประทีปสว่างโพลงขึ้นจึงกล่าวกะสามเณรว่าเพียงเท่านี้พอละ แล้วเจริญภาวนาทำกรรมฐานหยั่งลงสู่ทวาร

ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ห่างกัน ๑๒๐ โยชน์ คือที่ท่านโปฏฐิละจากมานั่นเอง ทรงเปล่งโอภาสมาประดุจดังปรากฏอยู่เฉพาะหน้าแล้วตรัสพระธรรมเทศนามีความว่า ปัญญาเกิดขึ้นได้เพราะการประกอบความเสื่อมของปัญญาเพราะการไม่ประกอบ ทราบทางทั้งสองนี้แล้ว พึงทำในทางที่จะให้ปัญญาเจริญยิ่งนั้นเถิด ดังนี้ พอจบ

พระธรรมเทศนาท่านพระโปฏฐิละก็ได้บรรลุพระอรหัตผลเป็นพระอรหันตบุคคลทันที ความรู้ความฉลาดอย่างเดียวยังไม่มีผล จะมีประโยชน์ได้เฉพาะเมื่อเป็นศิลปะแล้วเท่านั้น

สิปปะ แปลว่าศิลปะ คนมีศิลปะคือคนที่ทำเป็น พูดเป็น คิดเป็น ถือได้ว่าเป็นหัวใจของมงคลหมวดนี้ พาหุสัจจะเป็นความรู้ความเข้าใจ ศิลปะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจนำมาทำพูดคิด เมื่อชำนาญทำ เป็นนักหัตถศิลป์ มัณฑนศิลป์ ช่าวปูน ช่างสี ชำนาญพูด เป็นนักพูด นักปาฐกถา นักเทศน์ ชำนาญคิด คิดเป็นเรื่อง เป็นการเป็นงาน ช่วยให้การทำการพูดนั้นดียิ่งขึ้น

วินัยอันศึกษาดีแล้ว คำว่า **ศึกษา** หมายถึงศึกาาให้มีความรู้ดีด้วย และปฏิบัติดีตามความรู้ที่ได้ศึกษามาดีแล้วด้วย วินัยมีความหมายคือ นำไปวิเศษ นำไปดี คนจะทำความดีก็ต้องมีศีล ๕ เป็นบาท บุญกุศลจึงจะเกิดงอกงาม ผู้มุ่งทำจิตให้หลุดพ้นต้องเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ สมาธิและปัญญาจึงจะบรรลุผลสมบูรณ์

สาจาสุภาษิต คำที่ผู้พูด ๆ ดีแล้ว คำที่พูดถูกกาละเทศะ คำที่เป็นจริง คำสุภาพ คำที่มีประโยชน์ คำที่พูดด้วยเมตตา เป็นคำพูดที่นับว่าเป็นสุภาษิต

ศาสตราจารย์ ดร.สัญญา ธรรมศักดิ์ เบื้องต้นท่านได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนมาโดยลำดับ ในปี ๒๔๗๐ ได้อุปสมบทจำพรรษาอยู่ ณ วัดเบญจมบพิตร ตลอกพรรษาได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยด้วยความเองใจใส่ มีความรู้ดี นับแต่บิดาท่านสิ้นชีพสถานะทางครอบครัวก็เริ่มขาดแคลน มารดาของท่านต้องขายสมบัติดำเนินชีวิตพอเป็นไป เมื่อท่านไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษด้วยทุนระพีพัฒน์ มีผลได้ปีละ ๔๕๐ ปอนด์ ท่านก็ต้องพากเพียรเป็นไปให้พอเพียงกับผลได้ เมื่อศึกษาจบก็ได้กลับมารับราชการตั้งแต่ขั้นต่ำและก้าวขึ้นโดยลำดับ จนได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดเป็นประธานศาลฎีกา เมื่อพ้นจากราชการแล้วได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นองคมนตรี เมื่อประเทศชาติประสบวิกฤตก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกรัฐมนตรี แก้ไขวิกฤตของประเทศชาติสำเร็จเรียบร้อยดังพระประสงค์ เมื่อพ้นจากตำแหน่งก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรีและประธานองคมนตรีเป็นที่สุด

ศาสตราจารย์ ดร.สัญญา ธรรมศักดิ์ ถือได้ว่าได้ดำเนินชีวิตตามมงคลคาถาภาษิตครบถ้วน มีความเป็นพหูสูต มีศิลปะ มีวินัย ศึกษาปฏิบัติดี มีวาจาเป็นสุภาษิต ชีวิตเจริญก้าวหน้าอย่างสูงสุด

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีเสด็จแทนพระองค์มาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อทรงอุทิศกัลปนาผลแห่งวิบากสมบัติแด่ศาสตราจารย์ ดร.สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้สำเร็จประโยชน์สุขสมบัติในสัมปรายภพ เมื่อทราบด้วยญาณวิถีทางใด ย่อมจะได้โสมนัสยินดีด้วยจงรักภักดี ย่อมสำเร็จสมพระราชประสงค์ตามพระราชเจตนาปรารภทุกประการ รับพระราชทานแสดงพระธรรมเทศนาสมควรแก่เวลาด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

สันตกถา

พระเทพโมลี* (สุนฺทราโภ)

วัดราชผาติการาม ดุสิต กรุงเทพมหานคร

ถวายในปัญญาสมวาร วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๕

ศพ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร ดุสิต กรุงเทพมหานคร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ จบ)

ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ หิมวนฺโต ว ปพฺพโต

อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รตฺตึ ขิตฺตา ยถา สราติ ฯ

บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในสันตกถา ประดับพระปัญญาบารมีเสริมพระราชกุศลราษี เป็นพระราชปฏิการพระราชทานอุทิศ แด่ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ในวาระปัญญาสมวารครบ ๕๐ วัน อันเป็นวิธีนิยมปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ถือกำเนิดในตระกูลตุลาการ คือเป็นบุตรพระยาธรรมสารเวทย์วิเศษภักดีและคุณหญิงชื้น เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ขณะที่ท่านบิดาเป็นอธิบดีศาลอุทธรณ์ มีเสียงเล่าลือกล่าวขาน และมีหลักฐานปรากฏ ตามที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานสวดพระอภิธรรมเมื่อคืนวันที่ ๗ มกราคม ปีนี้ว่า ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เคยบวชเป็นพระภิกษุ ณ พัทธสีมา วัดเบญจมบพิตรนี้ ได้เข้าสอบธรรมนวกภูมิได้เป็นลำดับที่หนึ่ง และมีหนังสือธรรมวิภาคพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ติดตัวเป็นประจำแต่นั้นมา ซึ่งแสดงว่าเป็นผู้ใฝ่ใจรักธรรมะมาโดยอัธยาศัย เหมือนแมลงภู่รักสุคนธชาติมาโดยธรรมชาติ

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ หลังจากจบเนติบัณฑิตไทยแล้ว ได้สอบชิงทุนรพีได้เป็นที่หนึ่งไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ แม้จะมีความใฝ่ฝันตามประสาคนหนุ่ม และได้พยายามทำความฝันนั้นให้เป็นจริง ด้วยวิธีการที่นักปราชญ์ทั้งหลายกระทำ คือสร้างเหตุให้กลมกลืนกับผลที่มุ่งหวัง และตั้งใจปฏิบัติตามอิทธิบาทธรรมทั้ง ๔ ประการ

หลังจากจบการศึกษาแล้ว ได้กลับมารับราชการสนองพระเดชพระคุณแก่แผ่นดินได้พัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าตามหลักพุทธธรรมทั้งสิ้น สร้างตนเป็นคนดีตามหลักพุทธนิยม ด้วยหลักสัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ มีเหตุผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักบริษัท รู้จักบุคคล อบรมตนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม เป็นผู้มีมิตรภาพสากลกับคนทุกคน กล่าวกับอาจารย์ในมหา

วิทยาลัยว่า เพื่อนอาจารย์ที่รักทั้งหลาย กล่าวกับนักศึกษาว่าเพื่อนนักศึกษาที่รักทั้งหลาย ทั้ง ๆ ที่อาจารย์ และนักศึกษาเหล่านั้น เป็นรุ่นน้องรุ่นลูกรุ่นหลาน โดยปฏิบัติตามหลักเจริญเมตตาว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด ดังนี้

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ดำรงชีวิตด้วยความสะอาดประจำวัน มีสติสัมปชัญญะควบคุมตนในอิริยาบถต่าง ๆ มิให้โกรธชังใคร มิให้ยกตนข่มผู้อื่น มิให้อิจฉาริษยาใคร มิให้มัวเมาประมาทในกิจการน้อยใหญ่ นี้คือวิธีอยู่กับความสะอาดประจำวัน

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างธรรมจริยาวัตรของตุลาการ โดยให้ตุลาการยึดมั่นในความรู้ข้อกฎหมายมีความรอบคอบประกอบด้วยเหตุผล ดำรงตนอยู่กับหลักความบริสุทธิ์ยุติธรรม ตลอดเวลาที่พิจารณาคดี ทำให้สถาบันตุลาการเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย สมกับทำงานภายใต้พระปรมาภิไธย สถาบันตุลาการจึงเป็นที่หวังเป็นที่พึ่งของประชาชน ปรากฏสดใส สูงเด่น ดุจจันทร์เพ็ญหน้าเหมันต์ ฉะนั้น

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ กระตุ้นให้ตุลาการทุกคนมีความสำนึกในหน้าที่ โดยให้ถือว่าสิ่งนี้มีความสำคัญกว่าสิ่งทั้งปวง เพราะทำให้ไปควบคุมความคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ สำเร็จเป็นกระบวนการยุติธรรม จัดว่าได้ชักนำตุลาการปฏิบัติตามพระพุทธองค์ที่ทรงแนะนำพระสาวกผู้หนึ่งว่า รักษาหัวใจเธอไว้ได้อย่างเดียว จัดว่ารักษาคุ้มครองไว้ได้ทุกอย่าง ดังนี้

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เมื่อดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงยุติธรรม ได้เริ่มคิดอ่านสร้างระเบียบขึ้นสำหรับตุลาการโดยเฉพาะ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นต้นมา โดยให้ผู้จะเข้ารับตำแหน่งตุลาการได้รับการอบรมอย่างเข้ม เพื่อจะได้ดำรงตนเคร่งครัดอยู่กับศีลธรรมจรรยาประพฤติดี อยู่กับความบริสุทธิ์ยุติธรรม ปรากฏเป็นระเบียบของกระทรวงที่ปฏิบัติสืบมาถึงปัจจุบัน

หลวงพ่อพุทธทาสผู้มีส่วนในการอบรม กล่าวปรารภถึงศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ว่า ทั่ว ๆ ไปเขาถืออำนาจเป็นใหญ่ ถืออำนาจเป็นธรรม แต่ศาสตราจารย์สัญญาถือธรรมะเป็นศักดิ์หรือถือศักดิ์เป็นธรรมะ จัดว่าศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ปฏิบัติตามพระปฏิปทาของพระพุทธเจ้า ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เพราะพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็น **ธมฺมํ สกฺกโรนฺติ** ทรงสักการะธรรมะ **ธมฺมํ ครุกโรนฺติ** ทรงเคารพธรรมะ **ธมฺมํ ปูเชนฺติ** ทรงยกย่องธรรมะ **ธมฺมํ มาเนนฺติ** ทรงนับถือธรรมะสมตามที่ตรัสสรุปความจริงนี้ว่า

สพฺเพ สทฺธมฺมครุโน วิหรึสุ วิหาติ จ
อถาปิ วิหริสฺสนฺติ เอสา พุทฺธาน ธมฺมตา.

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีต ทรงเคารพพระสัทธรรม ปัจจุบันก็ทรงเคารพพระธรรม แม้ว่าต่อไปในอนาคต ก็จักทรงเคารพพระธรรม นี้คือกฎธรรมดาของพุทธะทั้งหลาย ดังนี้

การที่สถาบันตุลาการเคารพเชิดชูบูชาธรรม ถือธรรมเป็นอุดมคติ หลวงพ่อพุทธทาสกล่าวว่านั่นคือการที่สถาบันตุลาการทำหน้าที่อภิบาลรักษาธรรมให้ปรากฏคู่กับโลกตลอดไป เพื่อธรรมนี้

จะได้อยู่คุ้มครองโลก ยังความสงบสุขให้เกิดแก่โลก

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เมื่อได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกาได้นำสถาบันให้อยู่กับธรรม ถือธรรมเป็นอุดมคติ มีนัยดังถวายวิสัชนามาดังนี้

เมื่อสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ดำรงตำแหน่งสูงสุดฝ่ายบริหารคือเป็นนายกรัฐมนตรี ได้นำนาวาไปในทำนองคลองธรรม ประชาชนทั่วไปมั่นใจว่าได้นายกรัฐมนตรีผู้ใจซื่อมือสะอาด ปรากฏเป็นประวัติศาสตร์ว่า นายกเป็นธรรมจารีผู้ประพฤติธรรมอย่างน้อยที่สุดย่อมก่อให้เกิดภาพพจน์ที่สง่างามในตำแหน่งนั้นสืบไป

เมื่อสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อยู่ในตำแหน่งสูงสุดใกล้เบื้องพระยุคลบาท คือเป็นประธานองคมนตรี ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ปฏิบัติหน้าที่โดยสรุป ๒ ประการ คือปฏิบัติหน้าที่เป็นอัตถะ ก่อให้เกิดสิ่งเกื้อกูลเพิ่มพูนพระบารมี และมีหน้าที่ปฏิบัติกำจัดสิ่งอนัตถะ คือปัดเป่ามลทินโทษสิ่งไร้ประโยชน์ให้ห่างไกล ภายใต้กลุ่มกุศลธรรมที่หล่อหลอมเป็นความจงรักภักดีเหนือเกล้าฯ

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้สนใจธรรมระดับสูงที่เรียกว่าปรมัตถ์มานาน ให้บุตรหลานนำหนังสือเรื่อง ขันธ์ ๕ เรื่อง ไตรลักษณ์ มาอ่านให้ฟังอยู่เสมอ พอเป็นทางเจริญสมาธิภาวนา เจริญวิปัสสนาอยู่เนือง ๆ เคยกล่าวถึงขันธ์ ๕ ตามความเป็นจริงว่า เหล่านั้นล้วนแต่ไม่เที่ยงอนิจฺจตา ความไม่เที่ยงปกคลุมอยู่ทั่วไป **หุตฺวา หุตฺวา น โหนฺติ เต** ล้วนแต่มีแล้วเป็นแล้วกลับไม่มีไม่เป็น มีจักษุดุจ นักธรณีวิทยาชี้ให้เห็นว่า เปลือกโลกทุกส่วนมีแต่เคยเปลี่ยนแปลงมาแล้วและจะเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก **ทุกฺขตา** ความเป็นทุกข์มีอยู่ทั่วไป ภูเขา ชายทะเล ริมลำธาร ข้างหุบเหว ล้วนถูกน้ำเซาะเปลี่ยนแปลงทิศทางได้ทั้งสิ้น หรือที่นักธุรกิจกล่าวว่าเสื่อมคุณภาพในตัวมันเอง ทุกสิ่งห่อหุ้มด้วยความทุกข์ มองสิ่งทั้งหลายด้วยสายตานักอุตุนิยมวิทยาว่ามีแต่อุณภูมิ แล้วติดตามมาด้วย **อนตฺตตา** ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ใครจะบังคับบัญชาตามปรารถนามิได้

การอยู่ในตำแหน่งสูง ๆ ของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ มีแต่ปฏิบัติหน้าที่สมบูรณ์แต่มีความยึดมั่นถือมั่นเพียงเบาบาง โดยไม่ยึดมั่นว่า **เอตํ มม** นั่นเป็นตำแหน่งของเรา **เอโสหมสฺมิ** เรากำลังเป็นตำแหน่งนั้น **เอโส เม อตฺตา** ตำแหน่งนั้นเป็นตัวตนของเราจริง ๆ แล้วเป็นเหตุให้ยกตนข่มท่าน เป็นผู้พร้อมด้วยคุณาลังการ วางตนสม่ำเสมอเป็นนิตย์ พระธรรมสามิสร์จึงตรัสความจริงว่า

น อุจฺจาวจํ ปณฺฑิตา ทสฺสยนฺติ

บัณฑิตแท้ย่อมไม่แสดงอาการลุ่ม ๆ ดอน ๆ ให้ปรากฏ ดังนี้.

การเป็นบัณฑิตแท้นี้ ปรากฏในสายตาผู้แทนชาวพุทธทั่วโลก ผู้แทนชาวพุทธในประเทศเหล่านั้น จึงมีมติให้ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ดำรงตำแหน่งประธานองค์การพุทธศาสนิก

สัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งเป็นเกียรติประวัติแก่ประเทศไทยหาน้อยไม่

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ จัดว่าได้ดำเนินตามพระยุคลบาท สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ในกรณีที่ทรงมีพระเกียรติคุณฟุ้งขจรไกล ราชสำนักต่าง ๆ ถวายพระราชสดุดีว่า ทรงผดุงเกียรติแห่งราชสำนักทั่วปฐพีดล สมเด็จพระทศพลจึงตรัสความจริงนี้ มีสิ่งรูปธรรมเปรียบ ให้เห็นเป็นอย่างดีสมตามพระบาลีที่ยกไว้ ณ เบื้องต้นว่า

ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ หิมวนฺโต ว ปพฺพโต
อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รตฺตึ ขิตฺตา ยถา สรา

บัณฑิตผู้สัตบุรุษแท้ ย่อมปรากฏแต่ที่ไกลเหมือนภูเขาหิมาลัย ส่วนผู้ไม่เป็นสัตบุรุษหา ปรากฏเช่นนั้นไม่ เหมือนลูกศรที่ยิงไปยามราตรี ฉะนั้น

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ มีอัธยาศัยรักกุศลธรรมโดยกำเนิด สร้างความสำเร็จ ในชีวิตด้วยอิทธิบาทธรรม นำสถาบันตุลาการให้ยึดมั่นอยู่กับความยุติธรรม บริหารรัฐนาวาด้วย ธรรมคติ มีความดำริเกื้อกูล เพิ่มพูนความมั่นคงแก่พระราชบัลลังก์ ด้วยกลุ่มกุศลธรรมที่หลอม เป็นความจงรักภักดี มีธรรมคารวะเป็นหลักในชีวิตเป็นนิจสิน ได้สมัญญาว่าเป็นบุคคลแห่งแผ่นดิน ถือกำเนิดในถิ่นทันประดับพระบุญญาธิการ ประกอบด้วยคุณสารอันเป็นที่โสมนัสชื่นบานของทวยเทพ ทั้งหลาย **เทวาปิ นํ ปสํสนฺติ** แม้เทพทั้งหลายก็พากันชม **พฺรหฺมุนาปิ ปสํสิโต** แม้พรหมก็ สรรเสริญ ดังนี้

สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ รับศพ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์โดยตลอด คือการที่ทรงประกาศความจริงให้ปรากฏ ว่า ชีวิตศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ควรถือเป็นเนตติ คือเป็นชีวิตแบบอย่างที่ดีตลอดไป

ขอพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญเป็นพระราชอุทิศ จงเป็นผลสัมฤทธิ์แก่ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ตามสมควรแก่สุคติสัมปรายภพ สมตามพระราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา สมควรแก่เวลา ด้วยประการ ฉะนี้

ขอถวายพระพร

**** พระเทพโมลี พระราชาคณะ วัดราชผาติการาม***

พระราชภาวนาวิกรม (ธงชัย ธม.มธโช ป.ธ. ๖)
วัดไตรมิตรวิทยาราม แขวงตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร
พระธรรมเทศนา แสดง ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร
เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
ในการบำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน
วันอังคารที่ ๑๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๕

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้ จะรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในสัจจกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี ถ้ารับพระราชทานถวายวิสัชนาไปมิได้ต้องตามโวหารอรรถาธิบายในพระธรรมเทศนา ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะ พระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแก่อาตมะผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อจินฺติตมฺปิ ภวติ จินฺติตมฺปิ วินสฺสติ
นตฺถิ จินฺตามยา โภคา อิตฺถิยา วา ปุริสสฺสาติ

ณ บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจ อันสมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์ ในการบำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน (หนึ่งร้อยวัน) พระราชทานศพนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ที่พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ก็แลการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานตลอดกาล นับแต่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ถึงแก่อสัญกรรม จวบจนครั้งนี้ ด้วยทรงกอปรด้วยน้ำพระราชหฤทัยอันประเสริฐ ในอันที่มีพระราชประสงค์ให้พระราชกุศลทักษิณานุปทาน เป็นที่พึ่งอันไพศาลในปรโลกมีสวรรค์และพรหมโลก แก่ดวงวิญญาณของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ดั่งพระพุทธพจน์ว่า **ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ** บุญทั้งหลายเป็นที่พึ่งแก่ผู้มีปราณในปรโลก

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานกุศลทักษิณานุปทานหลายวาระตลอดมา เป็นเพราะเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้เจริญด้วยเกียรติ ๕ ประการ คือ เกียรติคุณ เกียรติศักดิ์ เกียรติศัพท์ เกียรติยศ และเกียรติภูมิ อันเกียรติทั้ง ๕ ประการนั้น มิใช่เป็นสิ่งที่ได้

มาอย่างเลื่อนลอย แต่ได้รับเกียรติเพราะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมะอย่างแน่วแน่ ตามคำสอนของสมเด็จพระชินวร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสว่า

สจฺเจน กิตฺตึ ปปฺโปติ

แปลว่า ผู้ได้รับเกียรติ เพราะเป็นผู้มีสัจจะ

อันธรรมดาคนและสัตว์หรือแม้แต่เทพยดาย่อมปรารถนาเกียรติด้วยกันทั้งนั้น คือเป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจแห่งภวตัณหา คือความอยากเป็นสุดแต่จะมากน้อย ในความอยากเป็นนั้นบางคนไม่สามารถเป็นได้ ความอยากเป็นนั้นจึงเป็นเพียงแต่ความใฝ่ฝันเท่านั้น คนที่ใฝ่ฝันแล้วมิได้ลงมือกระทำไม่สามารถได้รับเกียรติใดใดอันตนปรารถนาได้เลย ข้อนี้ต้องด้วยพระราชนิพนธ์ในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เรื่องพระมหาชนก ตอนที่พระมหาชนกได้รับการอภิเษกสมโภชเป็นพระมหากษัตริย์แห่งมิถิลานคร ความว่า...พระมหาสัตว์ประทับ ณ พระราชอาสน์ ทอดพระเนตรอยู่ ก็ทรงอนุสรณ์ถึงความพยายามที่พระองค์ได้ทรงทำในมหาสมุทร เมื่อท้าวเธอทรงอนุสรณ์ถึงความพยายามเช่นนั้นแล้ว จึงทรงมนสิการว่า...ชื่อว่าความเพียรควรทำแท้ ถ้าเราไม่ได้ทำความเพียรในมหาสมุทรเราจักไม่ได้สมบัตินี้...เมื่อทรงอนุสรณ์ถึงความเพียรนั้น ก็เกิดปีติโสมนัสซาบซ่า จึงทรงเปล่งพระอุทานด้วยกำลังพระปีติ ตรัสว่า...

อจินฺติตมฺปิ ภวติ จินฺติตมฺปิ วินสฺสติ
นตฺถิ จินฺตามยา โภคา อิตฺถิยา วา ปุริสสฺส

แปลว่า สิ่งที่มิได้คิดไว้จะมีก็ได้ สิ่งที่คิดไว้จะพินาศไปก็ได้ โภคะทั้งหลายของหญิงก็ตามของชายก็ตาม มิได้สำเร็จด้วยเพียงคิดเท่านั้น

เหตุที่พระมหาชนกทรงมนสิการดังนี้ เพราะย้อนหวลระลึกถึงความหลังที่ผ่านมาดังนี้ว่า...เมื่อครั้งที่พระองค์ประสูติมานั้น พระราชมารดาได้หนีภัยสงครามจากมิถิลานครไปอาศัยอยู่กับพราหมณ์มหาศาลในจัมปากะนคร ครั้งเจริญวัยก็เล่นกับพวกเด็ก เด็กพวกใดรังแกทำให้พระกุมารขัดเคืองพระกุมารก็จับเด็กพวกนั้นให้มั่นแล้วตี ความที่พระองค์มีกำลังมาก และด้วยความที่เป็นผู้เข้มงวดเพราะมานะ โดยที่พระองค์เกิดในตระกูลกษัตริย์ที่ไม่เจือปน ทำให้พวกเด็กเหล่านั้นทั้งเจ็บ ทั้งกลัวจึงร้องไห้เสียงดัง เมื่อถูกถามว่า...ใครตี/ก็บอกว่า...บุตรหญิงหม้ายตี/พระกุมารทรงคิดว่า...พวกเด็กว่าเราเป็นบุตรหญิงหม้ายอยู่เนือง ๆ ช่างเถอะ เราจักถามมารดาของเรา/วันหนึ่งพระกุมารจึงทูลถามพระมารดาว่า...ข้าแต่พระมารดาใครเป็นบิดาของฉัน/ พระนางตรัสลวงพระกุมารว่า...พราหมณ์เป็นบิดาของลูก/ วันรุ่งขึ้นพระกุมารตีเด็กทั้งหลาย เมื่อเด็กทั้งหลายกล่าวว่า...บุตรหญิงหม้ายตี/ จึงตรัสว่า...พราหมณ์เป็นบิดาของเรามิใช่หรือ/ ครั้นพวกเด็กถามว่า...พราหมณ์เป็นอะไรกับเธอ/ จึงทรงคิดว่า...เด็กเหล่านี้กล่าวว่าพราหมณ์เป็นอะไรกับเธอ มารดาของเราไม่บอกเหตุการณ์นี้ตามจริง ท่านไม่บอกแก่เรา ตามใจของท่าน ยกไว้เถิด เราจักให้ท่านบอกความจริงให้ได้...เมื่อพระกุมารดื่มน้ำนม

พระมารดาจึงกัดพระถันของพระมารดาไว้ ตรัสว่า...ข้าแต่แม่ แม่จงบอกบิดาแก่ฉัน ถ้าแม่ไม่บอก ฉันจักกัดพระถัน ของแม่ให้ขาด/ พระนางไม่อาจตรัสลวงพระโอรสจึงตรัสบอกว่า...พ่อเป็นโอรสของพระเจ้าอริฏฐมหาชนกในกรุงมิถิลา พระบิดาของพ่อถูกพระโปลชนกปลงพระชนม์ แม่ตั้งใจรักษาตัวพ่อจึงมาสู่นครนี้ พราหมณ์นี้ตั้งแม่ไว้ในที่เป็นน้องสาวปฏิบัติดูแลแม่/ ตั้งแต่นั้นมา แม้ใครว่าเป็นบุตรหญิงหม้าย พระกุมารก็ไม่กริ้ว พระกุมารทรงเรียนไตรเพทและศิลปศาสตร์ทั้งปวงภายในพระชนม์ ๑๖ ปี เมื่อมีพระชนม์ได้ ๑๖ ปี เป็นผู้ทรงพระรูปโฉมอันอุดม พระองค์ทรงคิดว่า...เราจักเอาราชสมบัติซึ่งเป็นของพระบิดาจึงทูลถามพระมารดาว่า...ข้าแต่พระมารดา ทรัพย์อะไร ๆ ที่พระมารดาได้มา มีบ้างหรือไม่ ฉันจักค้าขายให้ทรัพย์เกิดขึ้น แล้วจักเอาราชสมบัติซึ่งเป็นของพระบิดา/ พระนางตรัสว่า...ลูกรักแม่ไม่ได้มามือเปล่าสิ่งอันเป็นแก่นสารของเรามีอยู่สามอย่าง คือ แก้วมณี แก้วมุกดา แก้ววิเชียร ในสามอย่างนั้น แต่ละอย่างพอจะเป็นกำลังเอาราชสมบัติได้ พ่อจงรับแก้วสามอย่างนั้น คิดอ่านเอาราชสมบัติเถิด อย่าทำการค้าขายเลย/ พระกุมารทูลว่า...ข้าแต่พระมารดาขอพระมารดาจงประทานทรัพย์นั้นกึ่งหนึ่งแก่หม่อมฉัน จะไปเมืองสุวรรณภูมินำทรัพย์เป็นอันมากมาแล้วเอาราชสมบัติซึ่งเป็นของพระบิดา...ทูลดังนี้แล้ว ให้พระมารดาประทานทรัพย์กึ่งหนึ่ง จำหน่ายออกเป็นสินค้าแล้ว ให้ขึ้นเรือพร้อมกับพวกพาณิชที่จะเดินทางไปสุวรรณภูมิแล้วกลับมาถวายบังคมลาพระมารดา ทูลว่า...ข้าแต่พระมารดาหม่อมฉันจักไปเมืองสุวรรณภูมิ/ พระนางตรัสห้ามว่า...ลูกรัก ชื่อมหาสมุทรสำเร็จประโยชน์น้อยมีอันตรายมาก อย่าไปเลย ทรัพย์ของพ่อมีมากพอประโยชน์เอาราชสมบัติแล้ว/ พระกุมารทูลว่า...หม่อมฉันจักไปแท้จริง ทูลลาพระมารดา ถวายบังคมกระทำประทักษิณแล้วออกไปขึ้นเรือพวกพาณิชประมาณเจ็ดร้อยคนขึ้นสู่เรือ เรือแล่นไปได้เจ็ดร้อยโยชน์ เรือแล่นด้วยกำลังคลื่นที่ร้ายกาจ ไม่อาจทรงตัวอยู่ได้ แผ่นกระดานก็แตกด้วยกำลังคลื่นน้ำเข้ามาแต่ที่นั้น ๆ เรือก็จมลงในกลางมหาสมุทร มหาชนกลัวมรณภัย ร้องไห้คร่ำครวญกราบไหว้เทวดาทั้งหลาย แต่พระมหาชนกไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงคร่ำครวญ ไม่ไหว้เทวดาทั้งหลาย

พระองค์ทรงทราบว่าเรือจะจม จึงคลุกน้ำตาลกรวดกับเนย เสวยจนเต็มท้อง แล้วชุบผ้าเนื้อเกลี้ยงสองผืนด้วยน้ำมันจนชุ่ม ทรงนุ่งให้มั่น ทรงยืนเกาะเสากระโดง ขึ้นยอดเสากระโดงเวลาเรือจมมหาชนเป็นภักษาแห่งปลาและเต่า น้ำโดยรอบมีสีเหมือนโลหิต พระมหาสัตว์เสด็จไปทรงยืนที่ยอดเสากระโดง ทรงกำหนดทิศว่า เมืองมิถิลาอยู่ทิศนี้ ก็กระโดดจากยอดเสากระโดง ล่วงพ้นฝูงปลาและเต่า ไปตกในที่สุดอุสภะหนึ่งคือเจ็ดสิบเมตร เพราะพระองค์มีพระกำลังมาก จำเดิมแต่นั้น พระมหาสัตว์เป็นไปอยู่ในคลื่นซึ่งมีสีดังแก้วมณีเหมือนท่อนต้นกล้วยทอง ข้ามมหาสมุทรด้วยกำลังพระพาหา พระมหาสัตว์ ทรงว่ายข้ามมหาสมุทรอยู่เจ็ดวัน เหมือนว่ายน้ำข้ามวันเดียว พระองค์ทรงสังเกตเวลานั้นว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ จึงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำเค็ม ทรงสมาทานอุโบสถศีล

ก็ในกาลนั้น ท้าวโลกบาลทั้งสี่มอบให้เทพธิดาชื่อมณีเมขลา เป็นผู้ดูแลรักษาสัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยคุณ มีบำรุงมารดาเป็นต้น เป็นผู้ไม่สมควรจะตายในมหาสมุทร นางมณีเมขลามิได้ตรวจตรามหาสมุทรเป็นเวลาเจ็ดวัน นางคิดได้ว่า...วันนี้เป็นที่เจ็ดที่เรามิได้ตรวจตรามหาสมุทร มีเหตุ

อะไรบ้างหนอ...เมื่อนางตรวจดูก็เห็นพระมหาสัตว์ จึงคิดว่า...ถ้ามหาชนกกุมารจักตายในมหาสมุทร เราจักไม่ได้เข้าเทวสมาคม...คิดฉะนี้แล้ว ตกแต่งสรีระสถิตอยู่ในอากาศไม่ไกลพระมหาสัตว์นั้น เมื่อจะทดลองพระมหาสัตว์จึงกล่าวคาถาแรกว่า...

"นี้ใคร เมื่อแลไม่เห็นฝั่งก็อุตสาหพยายามว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร ท่านรู้อำนาจประโยชน์อะไร จึงพยายามว่ายอยู่อย่างนี้นักหนา"

ครั้งนั้น พระมหาชนกทรงดำริว่า...เราว่ายข้ามมหาสมุทรมาได้เจ็ดวัน เช้าวันนี้ไม่เคยเห็นเพื่อนสองของเราเลย นี่ใครหนอมาพูดกะเรา...เมื่อแลไปในอากาศก็ทอดพระเนตรเห็นนางมณีเมขลา จึงตรัสคาถาที่สองว่า...

"ดูก่อนเทวดา เราไตร่ตรองเห็นปฏิปทาแห่งโลก และอานิสงส์แห่งความเพียร เพราะฉะนั้น ถึงจะมองไม่เห็นฝั่งเราก็ต้องพยายามว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร"

นางมณีเมขลาปรารถนาจะฟังธรรมกถาของพระมหาสัตว์ จึงกล่าวคาถาอีกว่า...

"ฝั่งมหาสมุทรลึกจนประมาณไม่ได้ ย่อมไม่ปรากฏแก่ท่าน ความพยายามอย่างลูกผ้าชายของท่านก็เปล่าประโยชน์ ท่านไม่ทันถึงฝั่งก็จักตาย"

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ตรัสกะนางมณีเมขลาว่า "ท่านพูดอะไรอย่างนั้น เราทำความพยายามแม้ตายก็จักพ้นครหา" ตรัสฉะนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาว่า

"บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ชื่อว่า ไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมู่ญาติ เทวดาและบิดามารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างลูกผู้ชายย่อมไม่เดือนร้อนในภายหลัง"

ลำดับนั้น เทวดากล่าวคาถากะพระมหาสัตว์ว่า

"การงานอันใด ยังไม่ถึงที่สุดด้วยความพยายาม การงานอันนั้นก็ไร้ผลมีความลำบากเกิดขึ้น การทำความพยายามในฐานะอันไม่สมควรใด จนความตายปรากฏขึ้น ความพยายามในฐานะอันไม่สมควรนั้น จะมีประโยชน์อะไร"

เมื่อนางมณีเมขลากล่าวอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์เมื่อจะทำนางมณีเมขลาให้จำนนต่อถ้อยคำจึงได้ตรัสคาถาต่อไปว่า

"ดูก่อนเทวดา ผู้ใดรู้แจ้งว่าการงานที่ทำจะไม่ลุล่วงไปได้จริง ๆ ชื่อว่าไม่รักษาชีวิตของตน ถ้าผู้นั้นละความเพียรในฐานะเช่นนั้นเสีย ก็จะพึงรู้ผลแห่งความเกียจคร้าน ดูก่อนเทวดา คนบางพวกในโลกนี้เห็นผลแห่งความประสงค์ของตน จึงประกอบการงานทั้งหลายการงานเหล่านั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ดูก่อนเทวดา ท่านก็เห็นผลแห่งกรรมประจักษ์แก่ตนแล้วมิใช่หรือ คนอื่น ๆ จมในมหาสมุทรหมด เราคนเดียวยังว่ายข้ามอยู่ และได้เห็นท่านมาสถิตอยู่ใกล้ ๆ เรา เรานั้นจักพยายามตามสติกำลัง

จักทำความเพียรที่บุรุษควรทำ ไปให้ถึงฝั่งแห่งมหาสมุทร"

เทวดาได้สดับพระวาจาอันมั่นคงของพระมหาสัตว์นั้น เมื่อจะสรรเสริญพระมหาสัตว์จึงกล่าวคาถาว่า

"ท่านใดถึงพร้อมด้วยความพยายามโดยธรรม ไม่จมในห้วงมหรรณพ ซึ่งประมาณมิได้เห็นปานนี้ ด้วยกิจคือความเพียรของบุรุษ ท่านนั้นจงไปในสถานที่ที่ใจของท่านยินดีนั้นเถิด"

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว นางมณีเมขลาได้ถามว่า "ข้าแต่ท่านบัณฑิตผู้มีความบากบั่นมาก ข้าพเจ้าจักนำท่านไปที่ไหน" เมื่อพระมหาสัตว์ตรัสว่า "มิถิลานคร" นางจึงอุ้มพระมหาสัตว์ขึ้นดุจคนยกกำดอกไม้ ใช้แขนทั้งสองประคองให้นอนแนบทรวงพาเหาะไปในอากาศเหมือนคนอุ้มลูกรักฉะนั้น พร้อมกันนั้น เทวดาก็ได้กล่าวอดิเรกคาถาว่า

"ข้าแต่บัณฑิต วาจาอันมีปาฏิหาริย์มิบังควรหายไปในอากาศ ท่านต้องให้สาธุชนได้รับพรแห่งโพธิญาณจากโอษฐ์ของท่าน ถึงกาลอันสมควร ท่านจงตั้งสถาบันการศึกษาให้ชื่อว่า โพธิยาลัย มหาวิชชาลัย ในกาลนั้นท่านจึงจะสำเร็จกิจที่แท้"

พระมหาสัตว์มีสรีระเศร้าหมองด้วยน้ำเค็มตลอดเจ็ดวัน ได้สัมผัสทิยพผัสสะ ก็บรรทมหลับ ลำดับนั้น นางมณีเมขลานำพระมหาสัตว์ถึง มิถิลานคร ให้บรรทมโดยเบื้องขวาบนแผ่นศิลาอันเป็นมงคลในสวนมะม่วง มอบให้หมู่เทพเจ้าในสวนคอยอารักขาพระมหาสัตว์ แล้วไปสู่ที่อยู่ของตน

การที่พระมหาชนกได้รับการอภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์แห่งเมืองมิถิลานครนี้ มิใช่เป็นไปได้เพียงแค่ความใฝ่ฝัน แต่เป็นได้เกินฝัน เพราะทรงมั่นในความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ คือ มีความรู้ มีความสามารถ มีโอกาส มีผู้สนับสนุน และมีบุญอุดหนุนแต่ปางบรรพ์

นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้หนึ่งซึ่งมั่นอยู่ในความเพียร แม้ประสพชะตาชีวิตที่ผกผันเพราะการสูญเสียบิดา อีกทั้งมารดาก็ตกอยู่ในความลำบาก เป็นวิกฤติแห่งชีวิต แต่เพราะเป็นผู้มั่นในความเพียร เป็นผู้มีไม่ย่อท้อ คือ ไม่หงอยเหงา ไม่เศร้าสร้อย ไม่คอยโชคชะตา ไม่รอเทวดามาฉุดช่วย กระทำการในชีวิตแต่เยาว์วัยด้วยความเพียร และเพราะเป็นผู้กระทำจริง เรียกว่ามีสัจจะ คือสัจจะกิริยา กระทำจริง/ สัจจะวาจา พูดจริง/ สัจจะอธิฐาน ตั้งใจจริง จึงได้รับเกียรติ ๕ ประการ คือ เกียรติคุณ เกียรติศักดิ์ เกียรติศัพท์ เกียรติยศ และเกียรติภูมิ เมื่อได้รับเกียรติแล้ว ยังเป็นผู้ปฏิบัติต่อเกียรติดังนี้ คือ รักษาเกียรติคุณ เพิ่มพูนเกียรติศักดิ์ ตระหนักในเกียรติศัพท์ ได้รับการประดับเกียรติยศ สละกำลังกาย สติปัญญา ชีวิตแทนทดเกียรติภูมิ จึงเป็นผู้สมควรได้รับพระมหากรุณาธิคุณทั้ง ๒ ภาคแห่งชีวิต คือเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่และหลังจากถึงอสัญกรรมแล้ว

อิมินา กตปุญเญนะ ขอผลานิสงส์แห่งพระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจ อันสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บำเพ็ญพระราชทานอุทิศ จงบังเกิดเป็นทิพยสุข ทิพยสมบัติ แก่ดวงวิญญาณ ของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ผู้มีอภิสังขารเป็นเทพหรือพรหม เสวยในสุคตินั้นตลอดกาลนาน

อาตมภาพรับพระราชทานถวายวิสัชนามา พอสมควรแก่เวลา ขอยุติพระธรรมเทศนา ลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้ เอว. ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

พระธรรมเทศนาสัมปรายิกกถา

แสดงโดย

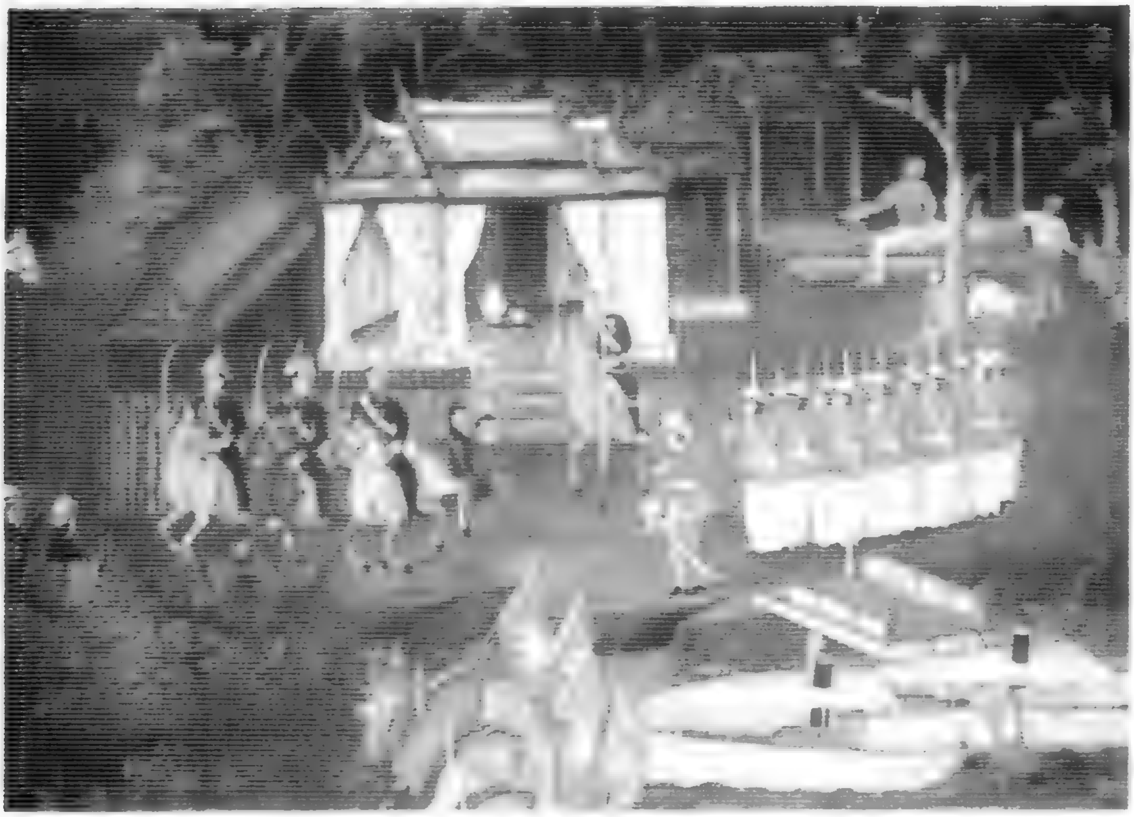
พระธรรมวโรดม วัดเบญจมบพิตร

แสดงในการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระราชทานศพ

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว.

ศาลาปัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตร

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๔๔ เวลา ๑๐.๓๐ น.

คำถวายพระพรขอพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในสัมปรายิกกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ถ้าถวายวิสัชนาไป มิได้ต้องตามโวหารอรรถาธิบาย ในพระธรรมเทศนา แต่ ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเดชะพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ และพระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัย แก่อาตมะผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

อุโภ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจ ยํ มจฺโจ กุรุเต อิธ

ตํ หิ ตสฺส สกํ โหติ ตญฺจ อาทาย คจฺฉติ

ตญฺจสฺส อนุคํ โหติ ฉายาว อนุปายินี

ตสฺมา กเรยฺย กลฺยาณํ นิจยํ สมฺปรายิกํ

ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินนฺติฯ

ณ โอกาสบัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาสัมปรายิกกถา พรรณนาถึงสภาวธรรม ซึ่งมีปรกติติดตามตนไปยังสัมปรายภพภายภาคหน้าได้ อันเป็นพระโอวาทานุสาสนีของสมเด็จพระชินสีห์บรมศาสดาสัมมนาสัมพุทธเจ้า เพื่อฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี โดยอนุรูปแก่พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานกิจ อันสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระราชทานศพ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ซึ่งได้แก่อนิจกรรมล่วงลับดับขันธ์ไปครบปัญญาสมวาร ๕๐ วันในวันนี้

พระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจ ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ ทรงบำเพ็ญในครั้งนี้ เป็นพระมหากรุณาธิคุณตอบสนองคุณงามความดีแด่ ท่านผู้หญิง พงา ธรรมศักดิ์ อย่างล้นพ้นหาที่สุดมิได้ และเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่โปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศลเหมาะสมแก่กาลสมัยเช่นนี้ ซึ่งถูกต้องตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นอันดี ในข้อนี้สมด้วยพระบาลีพุทธภาษิตในติโรกุฑฑสูตร ที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแก่พระเจ้าพิมพิสารบรมกษัตริย์ ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า

"เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพกตมนุสฺสรํ"

แปลความว่า

"สาธุชนคนดี เมื่อหวนระลึกนึกถึงคุณงามความดี ที่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้เคยกระทำไว้แก่ตน พึงบำเพ็ญกุศลทักษิณาให้ แก่ท่านทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว" ดังนี้

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่จังหวัดพังงา เป็นธิดาคนโตของพระยาอรรถกฤตนิรุตติ์ (ชม เพ็ญชาติ) และคุณหญิงแม้น มีน้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๓ คน คือ

นางประชุม ชัยรัตน์ (ถึงแก่กรรม)

นางอาภรณ์ บุญโสภณ

นายแพทย์เสริมศักดิ์ เพ็ญชาติ

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ โดยเป็นนักเรียนหมายเลขประจำตัวที่ ๓๙ และได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนการเรือน ระยะหนึ่ง จึงได้ตัดสินใจอยู่บ้านเพื่อช่วยท่านย่าดูแลบ้านและน้อง ๆ และเพื่อศึกษาวิชาการเรือนจากท่านย่าของท่าน ซึ่งท่านผู้หญิงเชื่อว่า มีความสามารถในการอบรมสั่งสอนวิชาการเรือนให้ท่านได้ดีที่สุด

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้มีบุคลิกลักษณะของกุลสตรีสมัยใหม่จากการที่ท่านเรียนหนังสือโรงเรียนฝรั่งมาแต่เล็ก ผสมผสานกับความสุภาพเรียบร้อยและสมถะเรียบง่าย จากการอบรมสั่งสอนของท่านย่าของท่าน ซึ่งเป็นผู้เพรียบพร้อมด้วยกิริยามารยาท และมีจิตใจเมตตากรุณาตามแบบฉบับของข้าหลวงตำหนักท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ประกอบทั้งครอบครัวของท่าน ถือความสมถะเรียบง่าย ซื่อสัตย์สุจริต ยึดมั่นในความกตัญญู และเคร่งครัดในความจงรักภักดีต่อพระราชวงศ์ เนื่องจากครอบครัวท่านบิดาของท่านผู้หญิง เป็นครอบครัวเก่าแก่ของชุมชนวัดกัลยาณมิตร ซึ่งรับราชการรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาทมาหลายชั่วคน ทางด้านท่านยายของท่านผู้หญิงพงา นั้นก็เป็นข้าหลวงของเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๔ และสืบเชื้อสายมาจากตระกูลใหญ่ของจังหวัดพัทลุง ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากสุลต่านสุลัยมาน

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ สมรสกับ ฯพณฯ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ มีบุตร ๒ คน คือ

นายชาติศักดิ์ ธรรมศักดิ์ และนายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์

ตลอดระยะเวลาที่คุณหญิงพงา ใช้ชีวิตแต่งงานอันยาวนานรวม ๖๗ ปี กับ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ นั้น ท่านไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับกิจการงานของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ และเมื่อ ฯพณฯ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้เลือกวิถีทางดำเนินชีวิตด้านตุลาการผู้ซื่อสัตย์ และมีชีวิตส่วนตัวที่เป็นสมถะ เรียบง่าย ยึดธรรมะเป็นสรณะ ไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง ลาภยศ สรรเสริญ สุขใด ๆ ท่านผู้หญิงพงา ก็คล้อยตาม และคอยให้กำลังใจสนับสนุนตลอดมา ฯพณฯ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ก็ให้ความเมตตารักใคร่น้องและหลานของท่านผู้หญิงพงา เสมือนเป็นน้องและหลานของท่านเอง ฯพณฯ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้เคยพูดอยู่เสมอว่า **ท่านผู้หญิงพงา นอกจากจะเป็นภรรยาที่ท่านรักจนหมดใจแล้ว** ท่านยังรักเอ็นดูเสมือนน้องสาว เพราะความสนิทสนมผูกพันกันมาแต่เยาว์วัย และยังเป็นธิดาของท่านผู้มีพระคุณ ซึ่งได้สนับสนุนให้ความรักเอ็นดูช่วยเหลือให้กำลังใจมาตั้งแต่ ท่านกำพร้าบิดาเมื่ออายุเพียง ๑๑ ปี

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบถวายบังคมทูลลาถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ เวลา ๐๘.๔๓ น. ด้วยโรคชรา สิริรวมอายุได้ ๘๙ ปี

ความจริง ปฏิปทาสัมมาปฏิบัติของท่านผู้หญิง พงา ธรรมศักดิ์ ซึ่งได้ประพฤติดีปฏิบัติ

ชอบมาจนตลอดอายุขัย เมื่อพิจารณาตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา ย่อมเชื่อได้ด้วยความแน่ใจว่า ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้รู้ซึ้งถึงสัจจธรรมความเป็นจริงของโลกนี้ตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนาว่า

โลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่นี้เป็นสถานที่อยู่อาศัยชั่วคราว ไม่ใช่สถานที่อยู่ประจำเพื่อเสวยความสุข และไม่ใช่สถานที่อยู่ประจำเพื่อเสวยความทุกข์ แต่เป็นสถานที่อยู่อาศัยชั่วคราวเพื่อสร้างความดีและเพื่อสร้างความชั่ว โลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่นี้ เปรียบให้เข้าใจได้ง่าย ๆ ก็เปรียบเสมือนหอพักนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ธรรมดาหอพักนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น นิสิตนักศึกษาทุกคนผู้เข้าไปอยู่ในหอพักนั้น ย่อมรู้ตัวอยู่เสมอว่า หอพักนี้ไม่ใช่บ้านของเรา เรามีสิทธิ์เข้ามาอยู่ในหอพักนี้ทันทีเมื่อนั้น ฉันใด โลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่นี้ ก็เป็นฉันนั้น ครั้งคนเราถึงคราวสิ้นอายุขัยแตกกายทำลายขันธ์เมื่อใด ก็ต้องย้ายออกไปจากโลกมนุษย์นี้ทันทีเมื่อนั้น

อนึ่ง ธรรมดาทรัพย์สินเงินทองข้าวของทุกชนิด ทั้งที่เป็นสวิญญาณกทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่มีวิญญาณก็ตาม อวิญญาณกทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณก็ตาม สังหาริมทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่นำเคลื่อนที่ไปได้ก็ตาม อสังหาริมทรัพย์ คือ ทรัพย์ที่นำเคลื่อนที่ไปไม่ได้ก็ตาม ทรัพย์ทั้งหลายทั้งปวงนี้ ล้วนมีประโยชน์แก่มนุษย์เรามาก เพราะเป็นปัจจัยช่วยสนับสนุนให้การดำเนินชีวิตเป็นไปได้ด้วยสะดวกสบาย แต่ทรัพย์สินเงินทองข้าวของเหล่านั้น มันเป็นโลกียทรัพย์ เป็นทรัพย์สำหรับอาศัยใช้สอยอยู่ในโลกมนุษย์นี้เท่านั้น เมื่อคนเราถึงคราวแตกกายทำลายขันธ์ลงเมื่อใด มนุษย์เราก็ต้องทอดทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างไว้เป็นสมบัติของโลกนี้ตามเดิม ไม่มีใครเลยแม้แต่สักคนเดียวจะสามารถนำเอาทรัพย์สินที่เป็นโลกีย์นี้ติดตัวไปได้ มนุษย์เราจำเป็นต้องทอดทิ้งสิ่งทั้งปวงไป่ โดยที่สุดแม้แต่สังขารร่างกายอันเป็นที่รักที่สุดในชีวิต ก็ต้องทอดทิ้งไว้เป็นสมบัติของโลกมนุษย์นี้ ส่วนสิ่งที่มนุษย์เราจะสามารถนำติดตัวไปยังสัมปรายภพได้ ก็มีอยู่เพียง ๒ ประการเท่านั้น คือ บุญความดีอย่างหนึ่ง และ บาปความชั่ว อีกอย่างหนึ่ง ในข้อนี้ สมด้วยนัยพระบาลีในพระสุตตันตปิฎกสคาถวรรคสังยตตนิกาย ซึ่งได้อัญเชิญมาตั้งไว้เป็นอุเทศบทเบื้องต้นนั้นว่า **"อุโภ ปุญฺญญฺจ ปาปญฺจยํ มจฺโจ กุรุเต อิธ"** เป็นอาทิ แปลความว่า **"บุคคลผู้มีอันจะต้องตายเป็นธรรมดา ย่อมกระทำบุญความดี และ บาปความชั่ว ทั้งสอง อย่างใดไว้ในโลกนี้ บุญความดี และ บาปความชั่ว ทั้งสองนั้น ย่อมตกเป็นสมบัติส่วนตัวของบุคคลนั้น บุคคลนั้นย่อมพาเอาบุญความดี และ บาปความชั่ว ทั้งสองนั้นไป บุญความดี และ บาปความชั่ว ทั้งสองนั้น ย่อมติดตามบุคคลนั้นไปประดุจเงาตามตัว เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ฉลาดในประโยชน์ของตน เมื่อจะสะสมกรรมที่จะติดตามตนไปยังสมปรายภพได้ พึงกระทำกรรมที่ดีงาม คือ กรรมที่เป็นบุญเป็นกุศลเถิด อย่าทำกรรมที่เป็นบาปเป็นอกุศลเลย เพราะว่า บุญความดีทั้งหลาย ย่อมเป็นที่พึ่งอาศัยของผู้ชีวิตทั้งหลายในปรโลกคือในโอกาสข้างหน้า"** ดังนี้

ตามนัยพระบาลีพุทธภาษิตนี้ เป็นเครื่องชี้ให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้ทราบชัดถึงสัจธรรมความจริงของโลกนี้ว่า ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้จะต้องตายเป็นธรรมดา คำว่า **"ตาย"** เป็นภาษาไทย

ภาษาบาลีนิยมใช้คำว่า **"จุติ"** แปลว่า **"การเคลื่อน การย้าย"** สมควรจะแปลความเสียใหม่ว่า **"ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้จะต้องเคลื่อนจะต้องย้ายไปรับตำแหน่งใหม่ในปรโลกเป็นธรรมดาเหมือนกันหมด"** จะต่างกันก็เพียงแต่ว่า ใครจะย้ายเร็ว ใครจะย้ายช้า การที่คนเราทั้งหลายยังไม่ตาย ยังไม่ย้าย ก็เพราะตำแหน่งในปรโลกยังไม่ว่าง ครั้งเมื่อตำแหน่งในปรโลกว่างลงเมื่อใด ก็ต้องย้ายไปรับตำแหน่งนั้นทันทีเมื่อนั้น

อนึ่ง ในขณะที่คนเรายังไม่ตาย ยังไม่ย้ายนี้ คนเราก็ทำความดีบ้าง ทำความชั่วบ้างสลับกันไปในการดำเนินชีวิตประจำวัน ธรรมดาคนเราก็อยากจะทำความดีด้วยกันทุกคน แต่ทำเฉพาะความดีอย่างเดียวไม่ได้เสมอไป เพราะคนเรายังเป็นปุถุชนคนมีกิเลสมีโลภะความโลภเป็นต้น ในขณะใด กิเลสความโลภก็ดี ความโกรธก็ดี ความหลงเขลาเบาปัญญาก็ดี เกิดมีขึ้นในจิตใจ ทำจิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัว ในขณะนั้น จิตใจก็คิดมโนทุจริตความประพฤติชั่วทางใจบ้าง บังคับกายให้ทำกายทุจริตความประพฤติชั่วทางกายบ้าง บังคับวาจาให้ทำวจีทุจริตความประพฤติชั่วทางวาจาบ้าง

ความชั่วทุกประการที่ทำแล้วนั้น จะกลั่นกรองเป็น **"อาสวะ"** เกิดมีขึ้นหมักหมมทับถมอยู่ภายในจิตใจ ทำลายน้ำใจ คือ คุณภาพแห่งความเป็นคนดีของผู้นั้นให้เสียไป กล่าวคือ **"คนใจดีจะกลายเป็นคนใจดำ คนใจสูงจะหลายเป็นคนใจต่ำ คนใจงามจะกลายเป็นคนใจง่าย คนไว้ใจได้จะกลายเป็นคนโลเล คนมีเสน่ห์จะหลายเป็นคนน่าชัง คนพูดน่าฟังจะกลายเป็นคนพูดไม่เข้าหูคน"**

ก็แล อาสวะที่กลั่นกรองมาจากการทำความชั่วนั้น เปรียบเสมือนขี้ตะกอนที่นอนอยู่ก้นตุ่มน้ำ ธรรมดาตุ่มน้ำทุกตุ่มที่ขังน้ำไว้นั้น จะเป็นน้ำฝนก็ตาม น้ำประปาก็ตาม น้ำท่าก็ตาม เมื่อน้ำขังอยู่ในตุ่มนั้นนาน ย่อมมีขี้ตะกอนนอนอยู่ที่ก้นตุ่มนั้น คนเรามองดูอย่างผิวเผิน ก็จะเห็นว่าน้ำในตุ่มนั้นใส แต่เมื่อมองให้ซึ้งลงไป ก็จะเห็นว่าที่ก้นตุ่มน้ำนั้นมีขี้ตะกอนนอนอยู่ ขี้ตะกอนนี้มีมากในตุ่มนั้นใด น้ำในตุ่มนั้นก็ลดปริมาณลง เมื่อคนเราทำน้ำในตุ่มนั้นให้กระเพื่อม ขี้ตะกอนก็จะฟุ้งขึ้นมาทำให้น้ำในตุ่มนั้นข้น ทำให้เสียคุณภาพจนบริโภคใช้สอยไม่ได้ ถ้าคนเราต้องการจะใช้น้ำในตุ่มนั้นต่อไป ก็ต้องเป็นคนใจเย็นรอคอยให้ขี้ตะกอนที่ฟุ้งข้นมาทำให้น้ำขุ่นนั้นตกลงก้นตุ่มเสียก่อน แล้วน้ำในตุ่มนั้นก็เปลี่ยนสภาพเป็นน้ำใส บริโภคใช้สอยได้อย่างเดิมอีกต่อไป ฉันใด คนที่มีอาสวะความชั่วหมักหมมอยู่ในตัวมาก ก็เป็นฉันนั้น เมื่อยามมีใครมารบกวนจิตใจ ทำให้อาสวะความชั่วที่ตกตะกอนนอนอยู่ก้นบึ้งแห่งหัวใจฟุ้งขึ้นมาแล้ว อาสวะความชั่วนั้นก็จะทำลายน้ำใจ คือ คุณภาพแห่งความเป็นคนดีของผู้นั้นให้เสียไป เช่น บิดามารดา ครูบาอาจารย์ซึ่งเป็นปูชนียบุคคลของบุตรธิดาและศิษยานุศิษย์ทั้งหลายนั้น เมื่อยามอาสวะกิเลสคือความโกรธกำเริบขึ้นแล้ว ก็ทำให้เสียคุณภาพของความเป็นปูชนียบุคคล ทำให้ลืมตัว แสดงท่ายักษ์ท่ามาร กลายเป็นบุคคลไม่น่านับถือ ไม่น่าคบ ไม่น่าเคารพ ไม่น่าบูชา ถ้าต้องการจะนับถือ จะคบ จะเคารพ จะบูชาท่านต่อไป ก็ต้องเป็นคนใจเย็นพร้อมที่จะให้อภัยท่าน เพราะท่านกำลังไม่สบาย กำลังป่วยไข้ เพราะเป็นโรคใจ กำลังไม่เป็นตัวของตัวเอง ต้องรอคอยให้ความโกรธของท่านสงบระงับ

ลงเสียก่อนแล้ว ท่านก็จะเปลี่ยนสภาพเป็นปูชนียบุคคลที่น่าบูชาของบุตรธิดาและศิษยานุศิษย์ทั้งหลายตามเดิมอีกต่อไป

ก็แล บาปความชั่วที่กลั่นกรองเป็น **"อาสวะ"** นี้ เมื่อบังเกิดมีขึ้นในจิตใจแล้ว ย่อมเป็นพลังภายในฝ่ายชั่วดึงดูดเอา **"ความวิบัติ คือ ความบกพร่อง"** เข้ามาหาบุคคลผู้ทำความชั่วนั้น ทำให้เป็นคนมีอวัยะสังขารร่างกายขาดตกบกพร่อง ขาขาด แขนขาด ตาบอด หูหนวก บ้า ใบ้ วิกลจริต โดยประการต่าง ๆ ทำให้เป็นคนยากจนอนาถา มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน มีความอยู่ร้อนนอนทุกข์ในชีวิตประจำวัน อนิฏฐผลคือผลที่ไม่น่าปรารถนาทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ ล้วนเป็นผลวิบากที่เกิดมาจากการทำบาปความชั่วของตัวเองทังสิ้น

โดยนัยตรงกันข้าม ในขณะใด คุณธรรมความดีเกิดมีขึ้นในจิตใจ ในขณะนั้น จิตใจก็จะบังคับกายและวาจาให้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ เช่น เป็นพ่อแม่มีเมตตากรุณาต่อลูก เป็นลูกมีความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่ เป็นสามีเป็นภรรยามีความซื่อสัตย์สุจริตต่อกัน เป็นมิตรเป็นสหายมีความหวังดีปรารถนาดีต่อกัน เป็นต้น ความประพฤติดีปฏิบัติชอบนั้น ๆ รวมเรียกว่า **"บุญความดี"** ซึ่งจะกลั่นกรองเป็น **"บารมี"** เมื่อบังเกิดมีขึ้นภายในจิตใจแล้วย่อมจะเป็นพลังภายในฝ่ายดี ดึงดูดเอา **"สมบัติ คือ ความพร้อม"** เข้ามาหาผู้ทำความดีนั้น ทำให้เป็นคนมีอวัยวะสังขารร่างกายไม่ขาดตกบกพร่อง มีทรัพย์สินเงินทองไม่ยากจนอนาถา ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน มีความอยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากความอยู่ร้อนนอนทุกข์ในชีวิตประจำวัน อิฏฐผลคือผลที่น่าปรารถนาทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนเป็นผลวิบากที่เกิดมาจากการทำบุญความดีทั้งสิ้น

เพราะเหตุที่คนเราทำบุญความดีมีผลวิบากเป็นสุขบ้าง ทำบาปความชั่วมีผลวิบากเป็นความทุกข์บ้าง คนเราจึงสุขบ้าง ทุกข์บ้าง สลับกันไปในวิถีชีวิตประจำวัน กล่าวคือ ในขณะใด คนเรามีบุญความดีมากกว่าบาปความชั่วในขณะนั้น คนเราก็มีความสุข ในขณะใด คนเรามีบาปความชั่วมากกว่าบุญความดี ในขณะนั้น คนเราก็มีความทุกข์ เพราะเหตุนี้ บุคคลผู้ต้องการความสุขเกลียดกลัว ความทุกข์ พึงพากเพียรพยายามละเว้นบาปความชั่วทุกประการ และพึงพากเพียรพยายามทำบุญความดีทั้งหลายเท่าที่สามารถจะทำได้

ก็แล บุญความดี และ บาปความชั่ว ทั้งสอนนั้น บุคคลใดทำไว้ ย่อมตกเป็นสมบัติส่วนตัวของบุคคลนั้น จะยกให้แก่บุคคลอื่นหาได้ไม่ บุคคลนั้นย่อมพาเอาบุญความดี และ บาปความชั่ว ทั้งสองนั้นไป บุญความดีและบาปความชั่ว ทั้งสองนั้น ย่อมติดตามบุคคลนั้นไป ประดุจเงาตามตัว ฉะนั้น ก็เพราะบุญความดีให้ผลเป็นสุขบาปความชั่วให้ผลเป็นความทุกข์ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงตรัสสอนพุทธศาสนิกชนทั้งหลายว่า บุคคลผู้ฉลาดในประโยชน์ของตน เมื่อจะสะสมกรรมที่จะติดตามตนไปยังสัมปรายภพภายภาคหน้าได้พึงกระทำเฉพาะกรรมที่ดีงาม คือ กรรมที่เป็นบุญเป็นกุศลเถิด อย่าทำกรรมที่เป็นบาปเป็นอกุศลเลย เพราะว่าบุญความดีทั้งหลาย ย่อมเป็นที่พึ่งอาศัยของผู้มีชีวิตทั้งหลาย ในปรโลกคือในโอกาสข้างหน้า ซึ่งมีอธิบายความโดยย่อตามบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ทานมัย บุญความดีที่สำเร็จมาจากการ

ให้ทาน ย่อมมีอานิสงส์เป็นเครื่องป้องกันความยากจนอนาถา ทำให้เกิดความร่ำรวยด้วยโภคสมบัติและบริวารสมบัติ สีลมัย บุญความดีที่สำเร็จมาจากการสมาทานศีล มีอานิสงส์เป็นเครื่องป้องกันความเป็นคนมีรูปร่างขี้เหร่และความเป็นคนมีอายุสั้นพลันตาย ทำให้เป็นคนมีรูปสวยและมีอายุยืน ภาวนามัย บุญความดีที่สำเร็จมาจากการเจริญภาวนา มีอานิสงส์เป็นเครื่องป้องกันความเป็นคนมีปัญญาอ่อน ทำให้เป็นคนมีสติปัญญาดี และทำให้หมดอาสวกิเลสในอวสาน ด้วยประการฉะนี้

ปฏิปทาสัมมาปฏิบัติของท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ได้ประพฤติดีปฏิบัติชอบทั้งในทางคดีโลกและทางคดีธรรมมาเป็นอันดีจนตลอดอายุขัย เพราะเป็นผู้ซาบซึ้งถึงสัจธรรมความจริงของมนุษย์โลกนี้ตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนาดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา สมควร เป็นทิฏฐานุคติแก่ปัจฉิมาชนตาชนรุ่นหลัง จะได้ยึดถือเป็นแบบอย่างดำเนินรอยตาม เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากความอยู่ร้อนนอนทุกข์ในชีวิตประจำวัน ตามสมควรแก่ความประพฤติดีปฏิบัติชอบ ของตน ๆ สืบต่อไปในภายหน้า

อินิมา กตทกฺขิณานุปทานวเสน ด้วยอำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานกิจ อันสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระราชทานศพท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ในครั้งนี้ เมื่อดำรงอยู่ดีแล้วในสงฆ์ ย่อมสำเร็จเป็นวิบากสมบัติส่งเสริมเพิ่มเติมบุญบารมีธรรม ของ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ให้ภิยโยภาพมีสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในสุคติวิสัยสัมปรายภพนั้น สมดังพระราชปณิธานปรารภทุกประการ รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาสัมปรายิกกถามา ก็พอสมควรแก่เวลาด้วยประการฉะนี้ฯ ขอถวายพระพร

----

๓ กันยายน ๒๕๔๔

ภาพหน้า ๘๙ : ภาพเขียนฝาผนัง (ภาพอนุรักษ์) ในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม แสดงพระบรมสาทิศลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ ที่มิใช่ในฐานะเทพเป็นครั้งแรก (รัชกาลที่ ๕)

สคารวาทิกถา

พระพรหมมุนี (จุนท์ พฺรหฺมคุตฺโต) วัดบวรนิเวศวิหาร

แสดงในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสตมวาร

ศพ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

ณ ศาลาปัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตร

๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

คารโว จ นิวาโต จ สนฺตุฏฺฐี จ กตญฺญุตา

เอตมฺมงฺคลมุตฺตมนฺติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาแลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปแก่พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน อันสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชทานศพท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ในวาระครบ ๑๐๐ วัน แต่วันถึงอนิจกรรม

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ กำเนิดในตระกูลที่พร้อมด้วยเกียรติศักดิ์ และเกียรติคุณ

ตามประวัติปรากฏว่าครอบครัวท่านบิดาของท่านผู้หญิง เป็นครอบครัวเก่าแก่ของชุมชนวัดกัลยาณมิตร ได้รับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท ในฐานะข้าราชบริพาร และข้าราชการ มาหลายชั่วคน ทางด้านท่านยายของท่านมีประวัติว่า เป็นข้าหลวงตำหนักเจ้าจอมขำ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสืบเชื้อสายมาจากตระกูลใหญ่ของจังหวัดพัทลุง ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากตระกูลสุลต่านสุไลมาน นี้คือความเป็นมาของเกียรติศักดิ์

ส่วนด้านเกียรติคุณ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ท่านได้รับการศึกษาจากโรงเรียนชั้นนำในสมัยนั้น คือ ท่านเข้าศึกษาชั้นมูล ณ โรงเรียนเสาวภา แล้วเรียนต่อโรงเรียนราชินี โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ และโรงเรียนการเรือนตามลำดับ เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ได้ช่วยท่านย่าดูแลการบ้านและน้อง ๆ ในช่วงนี้ ได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้การเรือนจากท่านย่า ทั้งในด้านทฤษฎีและด้านการปฏิบัติ จึงทำให้ท่านได้เรียนรู้วิชาการเรือนจากต้นตำหรับของชาววังไว้ได้อย่างสมบูรณ์

ด้วยอุปนิสัยที่ชอบสงบและเรียบง่าย ประกอบกับมีนิสัยรักวิชาการเรือนที่ได้รับถ่ายทอดจากท่านย่านั่นเอง ทำให้ท่านได้ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัวอย่างสูงยิ่ง ดังในประวัติได้เล่าว่าตลอดเวลาที่ท่านครองชีวิตแต่งงานอันยาวนานถึง ๖๗ ปี กับ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ นั้น ท่านมุ่งปฏิบัติหน้าที่เป็นแม่ศรีเรือนที่สมบูรณ์ ไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับการงานของ ฯพณฯ ศาสตราจารย์แต่อย่างไร และเมื่อ ฯพณฯ ได้เลือกทางเดือนของตุลาการผู้ซื่อสัตย์และเลือกชีวิตส่วนตัวที่สมถะเรียบง่าย ยึดธรรมะเป็นสรณะ ไม่เห็นแก่ลาภ ยศ สรรเสริญใด ๆ ดังที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไป ท่านผู้หญิงก็คล้อยตามเป็นกำลังใจสนับสนุนตลอดมา นับได้ว่าท่านทั้งสองได้ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัว และมีความสุขตามวิถีชีวิตของชาวพุทธอย่างสมบูรณ์ จนได้รับเกียรติคุณเป็นที่สรรเสริญของมหาชนอยู่ทั่วไป สิ่งที่เป็นพยานในด้านเกียรติคุณของท่านผู้หญิง ดังที่กล่าวนี้ก็คือพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือกมหาวชิรมงกุฎ และทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ดังที่ปรากฏอยู่ในประวัตินั้นแล้ว

และเมื่อถึงแก่อนิจกรรม ก็ยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานตั้งแต่ต้นจนถึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน ในวันนี้

ในโอกาสที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ๑๐๐ วัน พระราชทานนี้จักรับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนา ตามนัยแห่งพระบาลีอุกเขปบทที่แปลความว่า

ความเคารพ ๑ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ๑ ความพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ ๑ ความรู้คุณที่ผู้อื่นกระทำแล้วและทำตอบ ๑ เป็นมงคลชีวิตอันสูงสุด

ข้อแรก ความเคารพนั้นมาจากคำบาลีว่า ครุ แปลว่า หนัก แผลงมาเป็นคารวะ ในภาษาไทย ใช้เป็นความเคารพ ที่แปลว่า หนัก นั้น หมายความว่า มีคุณธรรมมาก มีความดีมากหรือมีประโยชน์มาก มีทุกสิ่งทุกอย่างมากในนั้น จึงเป็นสิ่งที่หนัก ควรแก่ความเคารพ เหมือนของที่มีค่ามาก มีประโยชน์มากก็ควรเป็นสิ่งที่ต้องดูแล ระวัง รักษาให้ดี ฉะนั้น บุคคลที่ควรเคารพท่านระบุไว้ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า ครู อาจารย์ บิดา มารดา พระมหา

กษัตริย์ เป็นต้น เพราะท่านเหล่านั้นเป็นผู้มีคุณมาก การเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ หรือสิ่งที่ควรเคารพ จัดเป็นมงคลอันสูงสุด ข้อต้น

ข้อสอง ความอ่อนน้อมถ่อมตน นั้น มาจากคำบาลีว่า นิวาตะ แปลว่า ไม่มีลม หรือ ไม่พองลม ตรงกับสำนวนไทยว่า ไม่เบ่ง ไม่ผยองลำพองฮึกเหิม การอ่อนน้อมถ่อมตน นั้นเป็น เมตตาในตัวย่อมเป็นที่รักใคร่ของผู้ใหญ่ และเป็นที่เคารพนับถือเกรงใจของผู้น้อย ทั้งเป็นธรรมะ สำหรับบันเทากิเลส ตัวมานะความถือตัว และ ถัทธะ ความกระด้างได้ด้วย จึงจัดว่าเป็นมงคล ของชีวิต ข้อที่ ๒

ความพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ ข้อ ๓ นั้น หมายถึง ความสันโดษ ท่านสอนให้ยินดีพอใจ ในสิ่งที่ตนควรมี ควรได้ สิ่งที่ควรมีนั้นได้แก่ สิ่งที่จำเป็นในชีวิต อันหมายถึงปัจจัยสี่คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค คนทุกคนต้องมีสิ่งเหล่านี้ ชีวิตจึงจะเป็นอยู่ได้อย่างสะดวก และมีสุข ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้ ชีวิตก็เป็นไปได้ยากขาดความสะดวกและมีทุกข์ เพราะฉะนั้นท่าน จึงสอนให้มี อุฏฐานะ ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาชีพ ไม่ให้เกียจคร้านในการงาน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ควรมี

สิ่งที่ควรได้นั้นท่านกำหนดด้วย ๓ ลักษณะ คือ กำหนดด้วยวัตถุ กำหนดด้วยกำลังและ กำหนดด้วยความเหมาะสม

ที่ว่ากำหนดด้วยวัตถุนั้น หมาความว่า ควรได้อะไรเท่าไร ก็ควรมีความพยายามเพื่อให้ได้ มาในสิ่งนั้น เท่านั้น ไม่ทอดธุระว่างเฉยในสิ่งที่ตนควรจะได้ แม้ในสิ่งที่นอกไปจากปัจจัยสี่

ที่ว่ากำหนดด้วยกำลังนั้น หมายความว่า ตนมีกำลังกาย กำลังความคิด และกำลังสติ ปัญญาเท่าไร ก็ใช้เต็มกำลังความสามารถ หรือที่เรียกว่าเต็มกำลังสติปัญญา ไม่ย่อหย่อนเกียจคร้าน ในระหว่าง

ที่ว่ากำหนดด้วยความเหมาะสมนั้น หมายความถึงเหมาะแก่ภาวะ ความเป็นของตน คือ ตนเป็นอะไร เช่นเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ เป็นบรรพชิต เป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้นำ เป็นลูกน้อง เป็นต้น ก็ยินดีตามภาวะ คือความเป็นของคน ๆ นั้น ทั้งโดยฐานะและโดยความถูกต้อง

ความยินดีตามมีตามได้นี้ ท่านจัดว่าเป็นมงคลเพราะเป็นเหตุให้ละธรรมที่เป็นบาปได้หลาย อย่าง มีความมักมากอยากใหญ่ ความปรารถนาเลว เป็นต้น โดยเฉพาะเป็นธรรมที่สามารถบรรเทา ความโลภ อันเป็นรากเหง้าของอกุศลธรรมทั้งหลายได้

ข้อสี่ ความรู้คุณที่ผู้อื่นกระทำแล้ว และทำตอบนั้น ก็คือ ความกตัญญูกตเวทีนั่นเอง ธรรมะ ข้อนี้ท่านกล่าวถึงบุคคล ๒ ประเภท คือผู้ให้อุปการะก่อน เรียกว่าบุพพการี ประเภท ๑ ผู้รู้ อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้ว ทำตอบแทน เรียกว่ากตัญญูกตเวที อีกประเภท ๑ ฝ่ายบุพพการีได้แก่ บิดา มารดา ครู อาจารย์ เป็นต้น ฝ่ายกตเวที ได้แก่ บุตร ธิดา และศิษย์ เป็นต้น

บุพการี ชื่อว่าหาได้ยาก เพราะว่าสรรพสัตว์ต่างถูกตัณหา คือความทะยานอยากครอบงำ ทำให้มีจิตปรารถนาอยากได้จากผู้อื่น มากกว่าอยากให้แก่ผู้อื่น กตัญญูกตเวที ชื่อว่าหาได้ยาก

เพราะทุกคนต่างถูกอวิชชาคือความไม่รู้ครอบงำคือมักไม่รู้คุณของท่านผู้มีคุณ ดังนั้น บุคคลผู้สามารถทำอุปการะแก่ผู้อื่นก่อนได้ ก็ต้องถือว่าสามารถปลีกตนออกจากข่ายของตัณหาได้ ซึ่งเป็นของทำได้ยาก ส่วนผู้ที่ทำตนให้เป็นผู้รู้สึกนึกในคุณที่ผู้อื่นทำแล้วแก่ตนและตอบแทนผู้อื่นได้ ก็ต้องถือว่าได้ปลีกตนออกจากอวิชชาความไม่รู้ได้ ซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นผู้หาได้ยาก เมื่อเอาไปเปรียบกับคนอกตัญญูก็มีจำนวนน้อยกว่า จึงชื่อว่าหาได้ยากในโลก ความรู้คุณที่ผู้อื่นทำแล้ว ทำตอบแทนนั้นจัดว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้บรรลุคุณวิเศษมีประการต่าง ๆ ควรได้รับการสรรเสริญว่าเป็นสัตบุรุษ คือคนดี ดังนี้

คุณธรรม ๔ ประการ คือ ความเคารพ ๑ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ๑ ความพอใจในสิ่งที่ควรมีควรได้ ๑ ความรู้คุณที่ผู้อื่นกระทำแล้ว และทำตอบ ๑ นับเป็นมงคลชีวิตอันสูงสุด มีเนื้อความโดยย่อดังรับพระราชทานถวายมาด้วยประการฉะนี้

ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ แม้จะมีบุคคลิก เป็นคนสมัยใหม่ เรียนหนังสือในโรงเรียนฝรั่งมาแต่แรก น่าจะมีความนิยมชมชอบกับการดำเนินชีวิตแบบหรูและโอ่อ่า ตามประสาขาวตะวันตกทั่วไป แต่ท่านมีอุปนิสัยเป็นคนสุภาพ เรียบร้อย อ่อนน้อม ถ่อมตน นิยมความเป็นอยู่อย่างสมถะ ซื่อสัตย์สุจริต ยึดมั่นในความกัตญญูกตเวที ที่เห็นได้ชัด คือเคร่งครัดในความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เยี่ยงบรรพบุรุษตลอดมา เมื่อท่านได้ใช้ชีวิตแต่งงานมีครอบครัวกับ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ซึ่งนิยมดำเนินชีวิตแบบสมถะ เรียบง่าย ไม่เห็นแก่ลาภ ยศ สรรเสริญ ใด ๆ ยึดธรรมะเป็นสรณะ ท่านก็คล้อยตามทุกประการ ถือได้ว่าท่านได้ปฏิบัติอยู่ในธรรมะ ๔ ประการ ดังได้รับพระราชทานถวายวิสัชนามา ฉะนี้

ขออำนาจพระราชกุศลบุญราศี ส่วนทักษิณานุปทาน ที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน พระราชทานนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ อำนวยอิฏฐวิบากวิบุลมนุญผล แด่ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ โดยฐานะนิยมสมพระบรมราชอุทิศจงทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนา พระธรรมเทศนาในสคารวาทิกถา สนองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี ยุติลงด้วยเวลา เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

ภาพหน้า ๙๖ : ภาพเขียนฝาผนัง (ภาพอนุรักษ์) ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ฝีมือขรัวอินโข่ง ศิลปินที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งในยุคต้นรัตนโกสินทร์ แสดงมิติและอิทธิพลศิลปะแบบตะวันตก (รัชกาลที่ ๔)

พ่อพระ-แม่พระในบ้าน

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)

ญาติโยมพุทธบริษัททั้งหลาย

ณ บัดนี้ ถึงเวลาของการฟังปาฐกถาธรรมะ อันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว ขอให้ทุกท่านอยู่ในอาการสงบ ตั้งใจฟังด้วยดี เพื่อให้ได้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากการฟังตามสมควรแก่เวลา

ก็อยากจะพูดเรื่องแม่กับญาติโยมสักเล็กน้อย เพื่อจะได้เกิดความสำนึกในหน้าที่ว่าเราทุกคนมีแม่ด้วยกันทั้งนั้น พ่อก็เหมือนกัน แต่ว่าจะพูดเรื่อง **"แม่"** เพื่อให้เราทั้งหลายได้นึกว่าเราก็มีแม่เหมือนกัน แล้วเราควรทำอะไรกับคุณแม่ของเราบ้าง

ความหมายของคำว่า Æ

คำว่า **"แม่"** ในภาษาไทยนั้น เป็นคำที่น่าฟัง ไพเราะเสนาะหู เป็นคำที่เด็กพูดก่อนคำใด ๆ เด็กพูดได้นี่ต้องพูดคำว่า "แม่" ก่อน แต่ว่าอาจจะพูดไม่ชัด ออกเสียงเป็น "มะ" เป็น "แมะ" อะไรก็เป็นไปได้ แต่จุดมุ่งหมายก็คือเรียกคนที่เขารู้จักมาก่อนใคร ๆ เป็นผู้ใกล้ชิดต่อเด็กน้อย ๆ ก่อนใคร ๆ ก็คือแม่

สัมผัสที่เด็กได้สัมผัสก่อนใคร ๆ ก็คือเนื้อหนังของแม่ น้ำนมของแม่ที่ทำให้เด็กรู้จักแม่แล้วก็อยากเข้าใกล้ เวลาใดเด็กร้องไห้พอแม่อุ้มมาประทับที่อกหยุดร้องทันที ที่หยุดร้องได้ก็เพราะเขาได้สัมผัสกับเนื้อหนังที่เขารู้จักดีว่าเป็นเนื้อหนังที่มีแต่ความรัก มีแต่ความเมตตาต่อตัว เขาจึงได้เกิดความรักความเคารพบูชา

คำว่า **"แม่"** จึงเป็นคำที่มีความหมายในทางที่ชื่นอกชื่นใจ เราจึงเรียกคนที่เกิดเรามาว่า "แม่" เรียกคำอื่นมันก็ไม่ชื่นใจ

แม่มีความรักที่บริสุทธิ์

ในหมู่คนไทยเราเองนั้น เรียกคำว่า **"แม่"** มาตั้งแต่โบราณในครอบครัวที่เป็นผู้ดีหน่อย ก็ใช้คำว่า "คุณ" เข้ามาข้างหน้า เป็นคำให้เกียรติว่า คุณแม่ คุณพ่อ คุณน้า คุณอา คุณลุง คำว่า "คุณ" ที่เป็นคำเพิ่มเข้ามานี้ก็ด้วยความเชิดชูบูชานั่นเอง แต่ถึงแม้เราเรียกว่า **"แม่"** เฉย ๆ มันก็เป็นที่น่าฟังอยู่นั่นเอง

ผู้หญิงเรานี่อยากจะให้ใคร ๆ เรียกว่า **"แม่"** เพราะเขาเรียกว่า แม่นั้น เป็นการแสดงความรักที่บริสุทธิ์ เป็นการแสดงความรักที่มีความเคารพอยู่ในตัว เรียกอย่างอื่นมันเป็นความรักแบบอื่น เรียกว่า **"แม่"** นี่เป็นความรักที่มีความเคารพสักการะบูชา

เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้เป็นแม่ย่อมมีความสบายใจ คนที่ไม่มีโอกาสเป็นเพราะอะไรก็ตาม ก็อยากจะเป็นแม่ของคนอื่นเขา จึงต้องเลี้ยงเด็กไว้แล้วก็เด็กนั้นเรียกว่า **"แม่"** ก็สบายใจ ยิ่งคนที่ไม่ใช่แม่ เช่นเป็นแม่เลี้ยง แม่เลี้ยงก็เป็นแม่เหมือนกัน แต่ไม่ใช่แม่เกิดเป็นแม่เลี้ยง

คนที่เลี้ยงเรานั้นแหละคือแม่

ความจริงแม่เลี้ยงนั่นแหละสำคัญกว่าแม่เกิด เพราะคนบางคนแม่เกิดตายไปเสียแล้ว แล้วก็คนอื่นมาสมัครเป็นแม่เขาไม่ได้เกิดเรามา แต่เขาสมัครมาเลี้ยงเรา ให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่เรา ให้เราได้อยู่ได้กินอย่างสะดวกสบายมีความเสียสละทุกอย่างเพื่อให้เด็กนั้นเจริญเติบโตความจริงที่เป็นแม่เลี้ยงควรจะได้รับความเคารพบูชามากกว่าแม่ที่ไม่ได้เลี้ยงเสียอีกด้วยซ้ำไป

สมัยนี้เด็กบางคนเมื่อรู้ว่าไม่ใช่แม่ของตัวกลับดูหมิ่น ไม่เคารพ เวลามีอะไรนิดหน่อยก็นึกในใจว่า ก็ไม่ใช่ลูกของแม่ แม่จึงไม่รักหนู การคิดเช่นนั้นเป็นการคิดเอาเองไม่ใช่คิดถูกต้อง

น้ำใจของแม่ ที่เป็นแม่เลี้ยงหรือทำหน้าที่เลี้ยงเด็ก ก็มีความรักความเอ็นดูต่อเด็กนั้นเหมือนกับแม่บังเกิดเกล้าเหมือนกัน บางทีอาจจะมากกว่าเสียด้วยซ้ำไป เพราะฉะนั้นอย่ารังเกียจคำว่าแม่เลี้ยง พ่อเลี้ยง แต่ควรจะนึกว่าเขาเป็นแม่ที่เลี้ยงเรา เขาเป็นพ่อที่เลี้ยงเรา เราก็ควรจะเคารพสักการะบูชาเช่นเดียวกัน

สำหรับคนที่ไม่มีลูกก็อยากจะเป็นแม่อย่างนี้ แต่คนที่มีโอกาสได้เป็นแม่ก็มีความสบายใจที่ได้ทำหน้าที่เลี้ยงลูก

ความหวังของแม่

ผู้หญิงเราเมื่อแต่งงานแล้วก็อยากจะเป็นแม่ด้วยกันทั้งนั้น ถ้าไม่มีโอกาสจะเป็นก็มักจะวิ่งเต้นขวนขวาย เขาบอกว่าหลวงพ่อที่ไหนศักดิ์สิทธิ์ หรือมีอะไรศักดิ์สิทธิ์ก็มักจะไปกราบไหว้ เพื่อขอให้มีลูกน้อยกับเขาบ้าง อันนี้แสดงว่าน้ำใจของสตรี เมื่อแต่งงานแล้วก็อยากจะเป็นแม่ต่อไป

ทำไมท่านจึงอยากจะเป็นแม่ เพราะว่าเมื่อไม่มีลูกก็ไม่รู้ว่าจะทำอะไรให้ใครเด็กเป็นความหวังของครอบครัว เป็นอนาคต ของวงศ์สกุล

เพราะฉะนั้น ครอบครัวใดมีบุตรมีธิดาก็สบายใจ สบายใจว่าทรัพย์ที่เราหาไว้นั้นไม่ไปไหนจะตกแก่ทายาทของเรา เมื่อเราแก่ชราลงไปจะมีคนเลี้ยงดูเรา ให้ความสุขความสบายแก่เรา เมื่อเราตายลงไปแล้วลูกจะได้ทำศพให้แก่เรา อันนี้เป็นความปรารถนาของมารดาทั่ว ๆ ไป

คิดไปแล้วก็เหมือนกับมารดาเห็นแก่ตัว แต่ความจริงไม่ใช่ มันเป็นความคิดที่เป็นธรรมชาติของสตรีที่อยากจะเป็นแม่ และเมื่อได้เป็นแม่ก็มีความสบายใจ ไม่อิดหนาระอาใจที่จะเลี้ยงบุตรธิดา ของตนให้มีความเจริญเติบโต

คุณธรรมของแม่

คนที่เป็นแม่มีคุณธรรมในใจหลายอย่าง เช่น เป็นผู้มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาพร้อม ในทางพระพุทธศาสนาจึงเรียกคนที่เป็นแม่ว่าเป็น "พรหม" ของบุตรธิดาชื่อว่าเป็นพรหมก็เพราะมีคุณธรรมของพรหม พรหมนั้นไม่ใช่รูปปั้นสี่หน้าที่ตั้งอยู่หน้าโรงแรมเอราวัณ แต่หมายถึงคนที่มีคุณธรรมสี่ประการประจำใจ

เช่น มี **เมตตา** ปรารถนาความสุขความเจริญแก่ผู้อื่น

มี **กรุณาสงสาร** อยากจะช่วยคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน

มี **มุทิตา** คือยินดีเพลินใจในเมื่อคนอื่นนั้นมีความสุขความเจริญ มีความก้าวหน้าในชีวิตในการงาน

ส่วนอุเบกขานั้นเรียกว่าวางเฉย ไม่ใช่เฉย ๆ แต่เฉยเพราะยังไม่มีเรื่องที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องเหตุการณ์ปกติ คล้ายกับคนที่สตาร์ทรถยนต์ ติดดีแล้วก็นั่งดูเฉย ๆ เมื่อใดเครื่องมันดังคึ่กคั่กก็เข้าไปแก้ไข แม่ของเราก็เป็นอย่างนั้น เมื่อลูกเป็นไปโดยปกติก็ไม่ยุ่งอะไร แต่ท่านมองดูอยู่ด้วยความสนใจ มีอะไรขัดข้อง มีอะไรเป็นทุกข์เป็นร้อนคนที่จะวิ่งเข้ามาประคับประคองเราก่อนใครก็คือ **"แม่"** ของเรานั่นเอง

เพราะคุณแม่ท่านมีคุณธรรม ท่านมีหน้าที่ให้ ไม่ได้หวังอะไรตอบแทนมากนักเว้นไว้แต่ลูกมีความสำนึกแล้วก็ให้ ถึงไม่ให้ท่านก็ไม่ไปประท้วง ไม่คิดอะไรจากลูกของท่าน ท่านอยากเห็นความสุขความสบายจากลูก

ความชื่นใจของแม่จากลูก

เมื่อลูกมีความเจริญทั้งกายทั้งใจ มีความเติบโต มีหน้าที่การงานทำเป็นหลักเป็นฐาน แม่นั่นแหละเป็นผู้มีความชื่นใจที่สุด มีความสบายใจที่สุดกว่าใคร ๆ เมื่อใดลูกตกต่ำชีวิตไม่ก้าวหน้ามีปัญหามีความทุกข์ความเดือดร้อนผู้ที่มาเป็นทุกข์กับเราก่อนใคร ๆ ก็คือคุณแม่นั่นเอง

เพราะฉะนั้นแม่นี่คือผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ของเรา เป็นสหายผู้คอยให้ความช่วยเหลือแก่เราตลอดเวลา ไม่มีคนใดจะมีน้ำใจต่อเราอย่างแท้จริง สมกับที่ท่านเรียกว่าเป็น "พรหม" ท่านมีพรหมวิหารธรรมอยู่ในใจครบถ้วนทีเดียว

“แม่” คือเทวดา และร่มโพธิ์ไทรของลูก

อีกประการหนึ่ง ท่านเรียกแม่ว่า **“เทวดา”** เพราะท่านให้ความคุ้มครองให้ความรักษา ท่านกล่าวว่า **“บ้านเรือนใดมีการเคารพมารดาบิดา บูชามารดาบิดาบ้านเรือนนั้นมีเทวดาคุ้มครองรักษา บ้านเรือนใดบุตรธิดาไม่เคารพ ไม่บูชา ไม่สักการะต่อมารดาบิดา บ้านเรือนนั้นไม่มีเทวดารักษา”**

“เทวดา” ก็คือความงามความดีนั่นเอง ไม่ใช่เทวดาที่เขาเขียนไว้ตามฝาผนังเทวดาก็คือคุณธรรม ครอบครัวใดเคารพมารดาบิดา คนในครอบครัวนั้นมีคุณธรรม มีความรักพ่อรักแม่ ความรักพ่อรักแม่นั่นแหละคือสิ่งคุ้มครองครอบครัว เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้บุตรธิดาในครอบครัวนั้นอยู่เย็นเป็นสุข เพราะฉะนั้น ผู้เคารพมารดาบิดาจึงชื่อว่ามีโพธิ์ไทรใบตกคุ้มครองรักษา ไม่ถูกฝน ไม่ถูกแดด ไม่ถูกความทุกข์ความเดือดร้อนครอบงำจิตใจ มีความเป็นอยู่อย่างปลอดภัย

ความเคารพต่อบิดา-มารดา

ขอให้เราสังเกตดูในครอบครัวใดบุตรธิดามีความรักมีความเคารพต่อมารดาบิดาครอบครัวนั้นเป็นปึกแผ่นมั่นคงแน่นหนา เพราะความเคารพมารดาบิดานั้น เป็นรากฐานของชีวิต เป็นรากฐานของศีลธรรม เป็นรากฐานของความก้าวหน้า เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงในครอบครัว เมื่อครอบครัวมั่นคง ประเทศชาติก็มั่นคงเป็นธรรมดา

แต่ถ้าในครอบครัวไม่มั่นคงแล้ว ประเทศชาติจะมั่นคงได้อย่างไร อะไร ๆ ที่เป็นความมั่นคงของชาติบ้านเมืองนั้น อยู่ที่ความมั่นคงของครอบครัว ความมั่นคงของครอบครัวก็อยู่ที่สมาชิกของครอบครัวเหล่านั้นเป็นผู้เคารพมารดาบิดาบูชามารดาบิดา

พ่อ-แม่ เป็นพระในบ้าน

มารดาบิดานั้น ในทางธรรมะท่านถือว่า เป็น **“พระ”** ในครัวเรือน เป็นพระที่เราควรกราบไหว้บูชาสักการะทุกวันเวลา คนเราถ้าไม่รู้จักกราบพระที่อยู่ใกล้ ๆ แล้วจะไปไหว้พระที่อยู่ไกล ๆ ได้อย่างไร พระที่อยู่ที่วัดอยู่ไกลบ้าน แต่พระที่อยู่ใกล้เราก็คือแม่ของเราพ่อของเรานั่นเอง เราจึงต้องเคารพพระที่อยู่ในบ้านก่อน แล้วมันจะเกื้อกูลแก่เราเคารพพระนอกบ้านต่อไป เคารพอะไร ๆ อื่นต่อไป มารดาบิดาจึงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรเป็นเทวดาผู้ให้ ความคุ้มครองรักษาแก่เราตลอดเวลา

พ่อ-แม่คือครูคนแรกของเรา

มารดาบิดาของเรานั้นก็เป็นเหมือน “ครู” คนแรกของเรา คุณแม่นั่นแหละเป็นครูคนแรก พ่อ

ก็ยังต่อมาอีก เพราะอะไร เพราะเราอยู่ใกล้แม่มากกว่าพ่อ เด็กทั่ว ๆ ไปนั้น มักรักแม่มากกว่าพ่อ น้อยคนนักที่จะรักพ่อมากกว่าแม่

อันนี้มันมีเหตุผลหลายอย่างที่ทำให้รักแม่มากกว่าพ่อ อาตมาเองก็เหมือนกันในใจนี่รักแม่มากกว่าพ่อ ทำไมจึงได้เป็นอย่างนั้น ไม่ใช่ความลำเอียง แต่มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ

เพราะเราอยู่ใกล้ชิดแม่มากกว่าพ่อ อยู่กับแม่มาตั้งสิบเดือนในท้อง แล้วออกมาก็เป็นตัวน้อย ๆ ผู้ที่คอยประคบประหงม ป้อนข้าว ป้อนน้ำ อาบน้ำอาบท่าให้ ล้างสิ่งสกปรกให้ ก็คือคุณแม่นั่นเอง พ่อนาน ๆ ทำแทนแม่สักทีหนึ่ง แล้วเวลาทำก็เก้งก้างไม่ค่อยจะเรียบร้อย เพราะไม่มีหน้าที่จะต้องทำอย่างนั้น

พ่อมีหน้าที่ไปทำงานนอกบ้านเรือน หาเงินหาทองมาเลี้ยงครอบครัว แม่มีหน้าที่อยู่กับลูกตลอดเวลา เพราะฉะนั้น แม่จึงสนิทสนมกับลูกมากกว่าพ่อ ความสัมพันธ์ทางใจก็มากกว่า เว้นไว้แต่บางครอบครัวที่แม่ตายไปเสีย มีแต่พ่อก็เลี้ยงลูกมาได้

หน้าที่พ่อ-แม่

ในสมัยอาตมาเป็นเด็ก มีอยู่สองครอบครัวที่บ้าน ครอบครัวหนึ่งมีลูก ๗ - ๘ คน พ่อเลี้ยงลูกจนโตทั้งนั้น จนมีเหย้ามีเรือนเป็นฝั่งเป็นฝา อีกครอบครัวหนึ่งมีลูก ๑๓ คน ไม่ใช่น้อย แม่ตายไป ลูกทุกคนทำงานของหญิงได้ทั้งนั้น ทำขนมก็ได้ ทำกับข้าวก็ได้หุงข้าวต้มแกง ซ้อมข้าวสีข้าว ตามแบบคนบ้านนอก ทำได้ทุกอย่าง ทำขนมก็ได้หลายอย่าง สอนลูกให้ทำได้ เพราะลูกไม่มีแม่ เพราะฉะนั้นลูกทุกคน จึงต้องทำหน้าที่ของแม่บ้านไปในตัว แล้วลูกทั้ง ๑๓ คน รักใคร่กันดี เคารพบูชากันดี อยู่กันตามลำดับอาวุโสทีเดียว คนพี่เป็นใหญ่น้อง ๆ เคารพพี่ เอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือกันเดี๋ยวนี้ตายไปหลายคนแล้วเหลืออยู่บ้าง บวชเป็นสมภารเข้าวัดก็มี นี่พ่อเลี้ยงลูกแท้ ๆ แม่ไม่ได้เลี้ยงเพราะตายไปเสียก่อน

ลูกทุกคนจึงเคารพรักพ่อมากกว่าแม่ แต่ถ้าพ่อกับแม่ยังอยู่ทั้งสองคนนั้น ใจเรามันลำเอียงไปเข้าข้างแม่ทุกที รักแม่มากกว่าพ่อ

แม่คือกำลังใจของลูก

แล้วใบหน้าของคนทั้งสองมีอิทธิพลเหนือจิตใจผิดกัน คุณพ่อดูเหมือนเห็นเป็นภาพดู ๆ ไป เพราะท่านเป็นคนขรึม ไม่ค่อยพูดค่อยจาอะไรเหล่านี้เป็นต้น แต่ถ้าเห็นหน้าแม่แล้วก็มีความสบายใจ ให้สังเกตว่าเราเจ็บไข้ได้ป่วย หรือไปอยู่ห่างไกลบ้านไกลเรือนเวลาป่วยคุณแม่ไปเยี่ยมพอรู้ว่าแม่มาเท่านั้นใจมันชื้นขึ้นมาเป็นกองเห็นหน้าแม่ก็สบายใจ

แม่มานั่งใกล้ เอามือมาลูบตามตัว ตามเนื้อตามหนัง บีบนวดให้ก็รู้สึกว่าหายเจ็บหายไข้หายขึ้นมาทันที กำลังใจมันเกิด ไฟฟ้าของคุณแม่ที่มาสัมผัสร่างกายของคนเรานั้น ทำให้เกิดกำลัง

ภายใน ทำให้เกิดความรู้นึก นี่คือผู้มีอุปการะต่อเรา เป็นยาที่ไม่ต้องกินก็ได้ เพียงแต่สัมผัสผิวกายก็สบายแล้ว

ชื่นอกชื่นใจเมื่ออยู่ใกล้แม่

อันนี้แหละทำให้เรารู้สึกว่า คุณแม่มีความรู้สึกต่อเราอย่างไร เรามีความชื่นอกชื่นใจเมื่อได้อยู่ใกล้แม่ มีความรู้สึกสบายทุกเวลา ถ้าเราไปอยู่บ้านไกลเมืองไกล คุณแม่มาเยี่ยมนี่เราจะมีความรู้สึกว่ามีความสบายใจ ชื่นใจขนาดไหน ชื่นใจจนพูดไม่ออกทีเดียวไม่สามารถจะพรรณาเป็นลายลักษณ์อักษรถึงความรู้สึกในใจ ที่เรามีความรู้สึกเมื่อเห็นหน้าของแม่ของเราได้ อันนี้มันเป็นความจริงที่เกิดขึ้นในใจของเราทุกคน มีประสบการณ์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น หรือว่าเราไปอยู่ไกล ๆ คุณแม่ไม่สามารถจะไปเยี่ยมเราได้ แต่ถ้าเรามาบ้านเราเห็นหน้าแม่ของเรา เราก็รู้สึกว่าสบายใจ

ดวงหน้าของแม่ให้ความสุขสดชื่น

ดวงหน้าของแม่ เป็นดวงหน้าที่ให้แต่ความสุขสดชื่นอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าดุก็ไม่น่าเกลียด พูดคำหยาบก็ไม่น่าชัง อะไร ๆ ที่ออกมาจากแม่นั้น เราเห็นเป็นของขำขันไม่ใช่เรื่องน่ากลัว น่าตกใจ เพราะถึงดุก็อย่างนั้นแหละ น้ำใจแท้ ๆ ไม่อยากทำให้ลูกเจ็บช้ำอะไรหลอก แต่บางทีเกิดโมโหโทโสขึ้นมาบ้าง ก็พูดคำมีไม่เหมาะไม่ควรออกไป

เราผู้เป็นลูกรู้ใจแม่ดีว่า แม่แกล้งด่าหรอก สมมติว่าด่าถ้อยคำที่ทำให้เกิดความเสียหาย น้ำใจแท้ ๆ ไม่ได้เป็นอย่างนั้น แต่พูดออกไปอย่างนั้นเอง เพราะแม่ไม่เคยประทุษร้ายลูก ลูกเสียอีกยังมีโอกาสประทุษร้ายต่อแม่ได้ น้ำใจของแม่จึงหนักแน่นเหมือนกับแผ่นดิน

แผ่นดินคือแม่ของเรา

แผ่นดินนี่ก็เป็นแม่ของคน เป็นที่อยู่อาศัยเป็นที่ให้อะไรทุกอย่าง เราได้อะไรจากแผ่นดินทั้งนั้น คนโบราณจึงเรียกแผ่นดินว่า "แม่ธรณี" เพราะท่านให้ความเป็นอยู่แก่เราอย่างสะดวกสบายจะเอาอะไรก็ได้ แต่เอาด้วยวิธีการที่ถูกต้องจากแม่ คือธรณีนั่นเอง

แม่น้ำก็เป็นของคนเหมือนกัน ให้อะไรแก่คนอย่างนี้ เพราะฉะนั้นน้ำใจของแม่ก็เหมือนกับแม่น้ำ เหมือนกับแผ่นดิน เหมือนกับแผ่นฟ้า เหมือนกับสิ่งที่ให้แต่ความสุขความสนุกแก่เรา เราจึงรัก เคารพบูชาท่าน

ความสำนึกของลูกที่มีต่อแม่

อันแม่แม้จะแก่ชราสักเท่าใด เราก็ไม่อยากให้ท่านตาย อยากให้ท่านอยู่ให้หายใจอยู่ ให้

ลืมตาอยู่ ไม่อยากให้ท่านเป็นท่อนไม้ท่อนฟืน ทำไมเราคิดอย่างนั้น เพราะเรารู้สึกว่า เป็นสิ่งที่ให้กำลังใจแก่เรา ให้ความสุขสดชื่นแก่ชีวิตของเรา

ถ้าแม่เราจากไป เรารู้สึกใจหายไป มันขาดอะไรสักอย่างหนึ่งในชีวิตของเราแม้เราจะมีเงินมีทอง มีข้าวมีของ มีมิตรสบายสักเท่าใด มีอะไร ๆ ก็ตามใจเถอะ ก็ไม่เหมือนกับเรามีแม่ แม่นี่ให้ความสุขแก่เราเหลือหลาย เราหาของอื่นหาได้ แต่เราหาแม่ไม่ได้ แม่เรามีคนเดียวในโลก อยากให้ท่านอยู่กับเราตลอดไป

นี่คือน้ำใจที่เกิดความสำนึกในลูกทั้งหลายที่มีต่อแม่ เราจึงอยากเห็นหน้าแม่อยู่ตลอดเวลา

การจากไปเป็นเรื่องธรรมดา

แม่กับลูกมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด แม้ลูกจะโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว แม่ก็ยังรู้สึกว่าเป็นอ้ายหนูของแม่อยู่นั่นเอง เคยเห็นคนบางคนเรียกลูกซึ่งอายุหกสิบแล้วว่า อ้ายหนู ท่านเรียกของท่านอย่างนั้น ท่านมองลูกชายที่อายุหกสิบของท่าน เหมือนกับเด็กตัวน้อย ๆ ที่ท่านเคยเอามาวางไว้บนตักท่านลูบหน้าลูบหลังอย่างไรเมื่อเป็นเด็ก ครั้นโตขึ้นท่านก็รู้สึกอย่างนั้น

แล้วเราเองที่มีความรู้สึกต่อพ่อแม่ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน เรารู้สึกว่าคุณแม่ของเรานั้น มีอะไรที่ลึกลับซับซ้อนอยู่ตลอดเวลา เรามีความรู้สึกต่อท่านอย่างดีที่สุด ที่มีความรู้สึกอยู่ในใจ เราไม่อยากให้ท่านจากไป แต่ร่างกายสังขารของมนุษย์นี่มันเป็นธรรมดาที่ต้องเปลี่ยนแปลง ก็ต้องถึงแก่ความแตกดับไป เราจะหวงไว้ก็ไม่ได้ ท่านต้องลาจากเราไป นี่เป็นเรื่องธรรมดาที่สุด

ความเป็นห่วงเป็นใยของแม่

อีกประการหนึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่า แม่กับเรา ลูกจะเป็นอะไรก็ตาม แม่ก็ยังคอยสอนคอยเตือนอยู่ เหมือนกับว่าลูกนี่ยังเป็นเด็กน้อย ๆ อาตมานี่เป็นนักเทศน์นักสอนเที่ยวสอนคนทั่วบ้านทั่วเมือง เมื่อสมัยที่คุณแม่ยังมีชีวิตอยู่ กลับบ้านทีไรท่านพูดทุกที สอนทุกที เตือนทุกครั้ง

ท่านเตือนว่าอย่าประมาท คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ ไปไหนต้องระมัดระวังอาหารการกินต้องระวัง บางทีเขาอาจไม่ชอบเราก็ได้ จึงต้องระมัดระวัง แม้เงินทอง ท่านก็เตือนว่าได้เงินได้ทองมาแล้วใช้ให้เป็นประโยชน์ อย่าเอาไปใช้จ่ายในทางเหลวไหล

จำได้ว่าคราวหนึ่งไปเทศน์ที่เมืองพัทลุง สมัยนั้นเงินมันแพง เขาติดกัณฑ์เทศน์ยี่สิบบาทนี่เราเรียกว่ามากเต็มทีแล้ว ปกติเทศน์ก็ได้บาทสองบาทห้าบาทอย่างสูงคราวขาติดตั้งยี่สิบบาท พอเทศน์จบแล้วคุณแม่ไปพบที่กุฏิ

คุณแม่บอกว่าวันนี้เทศน์ได้ตั้งยี่สิบบาท เอาไปไหน ทำอะไร ก็บอกว่าเอาไปใช้จ่ายอะไรต่ออะไร ท่านก็บอกว่า ควรจะถวายวัดสักสิบห้าบาท เอาไปใช้สักห้าบาทก็พอแล้ว เพราะว่าทางวัดเขาใช้จ่ายต้อนรับแขกเหรื่อที่มาวัดมากในงานนี้ ให้ทำบุญเสียสักสิบห้าบาท

อาตมาได้ฟังแล้วมันตื้นตันในใจ ตื้นตันว่าคุณแม่ที่ท่านรักเรา ท่านหวังดีต่อเรายังตามมาสอนมาเตือน เวลานั้นอายุมันยังไม่แก่ขนาดนี้หอก เพียงสามสิบหรือยี่สิบเจ็ด อะไรอย่างนั้นแหละ เมื่อคุณแม่มาเตือนอย่างนั้นก็ต้องปฏิบัติตาม

เอาเงินไปถวายท่านสมภาร บอกว่าทำบุญกับวัดสักสิบห้าบาท ท่านบอกว่าทำไมไม่เอาไปใช้เรียนจะได้ซื้อหนังสือหนังหา เลยบอกให้ท่านฟังว่า แม่มาสอนเมื่อตะกี้นี้ บอกว่าให้ทำบุญสักสิบห้าบาท เอาไปใช้สักห้าบาทก็พอแล้ว

ท่านสมภารท่านฟังยิ้ม ๆ ท่านยิ้ม คงจะนึกในใจว่า เอ...แม่ท่านปัญญานี่สำคัญมาสอนลูกเตือนลูก

น้ำใจแท้ ๆ ของแม่

แม้ว่าอายุมาก เป็นผู้ใหญ่มาแล้ว ท่านก็ยังสอนยังเตือน เวลาเข้าใกล้รู้สึกว่าจิตใจมันสบาย เห็นดวงหน้าแม่นี่สบาย ยิ่งท่านสอนท่านเตือนแล้วเกิดความซาบซึ้งเคารพรักมากขึ้น นึกว่าคุณแม่นี่ไม่ได้เข้าโรงเรียน ไม่ได้อ่านหนังสือ อ่านไม่ออก สมัยนั้นไม่มีโรงเรียนจะเรียน

แต่ว่าท่านทำหน้าที่แม่สมบูรณ์บริบูรณ์ สอน เตือน เวลาท่านป่วย ก็ไม่หนักอะไร ธรรมดา เวลาไปเยี่ยม ครั้งสุดท้ายท่านก็ยังสอนว่าให้ระมัดระวังตัว อย่าประมาทอะไรต่าง ๆ

อันนี้คือน้ำใจแท้ ๆ ที่มีความรักความปรารถนาดีต่อเรา คนอื่นจะสอนสักกี่คนก็ตามใจเถอะก็ไม่ชื่นใจ ไม่เอามาฟัง แต่คุณแม่สอนนี่มันเป็นเรื่องชื่นใจเหลือเกิน เป็นคำสอนที่ประทับอยู่ในจิตใจซึ่งควรจะต้องปฏิบัติตาม เพราะคำสอนของแม่นั้นเป็นเหมือนกับประกาศิตทีเดียว ที่เราจะต้องทำตามโดยส่วนเดียว

บุตรธิดาคนใดก็ตาม เมื่อได้รับคำสอนจากแม่ คำเตือนจากแม่ แล้วปฏิบัติตามนั่นแหละ คือผู้ที่เคารพรักคุณแม่ แล้วการกระทำเช่นนั้นแหละ จะกระทำให้เราเจริญให้เราก้าวหน้าในชีวิต ในการงานต่อไป แม่กับเราสัมพันธ์กันมากอย่างนี้ จึงเป็นเรื่องที่เราควรจะได้นึกถึงอย่างนั้นตลอดเวลา

ความรักที่คุณแม่ให้ต่อเรานั้นพูดไม่ได้ว่ามีสักเท่าใด คนโบราณเขาพูดว่านับไม่ได้ไม่รู้ว่าจะเอามาเขียนด้วยอะไร ไม่รู้จะเอากระดาษที่ไหนมาพรรณนาความรักของแม่ที่มีต่อลูก นอกจากว่าเรารู้อยู่ในใจของเรา แต่เราก็ไม่สามารถจะเขียนออกมาเป็นคำพูดได้เป็นอักษรได้ ว่ามีความรักอย่างไร

ญาติโยมทุกคนคงมีแม่ตัวด้วยกันทั้งนั้น ย่อมมีความสำนึกในใจด้วยกันทั้งนั้นว่าเป็นอย่างไร จึงเป็นเรื่องที่เรียกว่าซาบซึ้งความรักของใคร ๆ นั้นไม่ซาบซึ้งเหมือนความรักของคุณแม่ที่มีต่อเราตลอดเวลา เราจึงควรจะได้นึกถึงท่าน ท่านรักเรามีจำนวนเป็นตัวเลขคาดคะเนไม่ได้ เราก็ควรจะรักตอบท่านให้มากที่สุดที่จะมากได้

การตอบแทนพระคุณแม่

รักท่าน เราควรจะทำอย่างไร ถ้าท่านยังมีชีวิตอยู่ในโลก เราต้องเอาใจใส่หน่อยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเราเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจการงานของท่าน เจ็บไข้ได้ป่วยช่วยรักษาดูแลให้ท่าน มีความสุขสบาย อะไรที่ท่านต้องการก็รีบจัดให้โดยเร็วที่สุดที่จะเร็วได้ถ้าหากท่านตายไปจากโลกนี้ ก็ไม่มีอะไรจะทำ นอกจากทำบุญอุทิศให้ท่าน

และประการสุดท้ายก็ต้องรักษา คือดำรงวงศ์สกุลของท่านไว้ อันนี้คือหน้าที่ของเราที่จะให้แก่คุณแม่ เป็นดอกไม้ที่เราควรจะเอาไปบูชาท่านด้วยการปฏิบัติต่อท่าน

การเลี้ยงกายและเลี้ยงใจ

ในเรื่องการเลี้ยงในเมื่อท่านมีชีวิตอยู่นั้น เราเลี้ยงตามฐานะ ให้ท่านสบาย ให้สบายด้วยการกินอยู่ การนุ่งห่ม อย่างนี้เรียกว่า เลี้ยงกาย เช่น การสร้างที่ให้ท่านอยู่มีห้องน้ำห้องส้วมให้ท่านได้อาบน้ำสะดวกสบาย อาหารการกินเราก็จัดไปให้ท่าน แล้วคอยสังเกตว่าท่านชอบอะไร ชอบจืด ชอบหวาน ชอบแกงชนิดใด แกงประเภทใด

ท่านทานได้เราก็ให้ท่านทานอย่างนั้น เวลารับประทานอาหารก็เอาใจใส่ดูแลไม่ใช้ตักแกงไปวางทิ้งไว้ กินไม่กินก็ช่างหัว อย่างนั้นมันไม่ได้เรื่องอะไร เราควรเอาใจใส่แนะนำว่าควรทานอย่างนั้น ควรทานอย่างนี้ อันนี้อร่อย คุณแม่เอาอีกหน่อย ตักข้าวเติมให้ท่าน อย่างนี้เป็นตัวอย่าง เรียกว่าปฏิบัติวัตรฐากจริง ๆ เมื่อเราโตขึ้นแล้วท่านแก่ลงไปเราก็ควรปฏิบัติทานอย่างนั้น ให้ท่านได้รับความสะดวกสบายในเรื่องการกินการนุ่งการห่มอาบน้ำอาบท่าอะไรทุกประการ นี่เรื่องร่างกาย

เลี้ยงใจคือทำให้ท่านสบายใจ

ทีนี้เรื่องทางจิตใจ นี่เป็นเรื่องสำคัญ ต้องเลี้ยงใจ ท่านด้วย เลี้ยงใจคุณแม่ก็คือประพฤติในสิ่งที่ท่านพอใจท่านสบายใจ เราต้องเรียนรู้นิสัยคุณแม่ว่าท่านไม่ชอบอะไร

เช่น ท่านไม่ชอบใจคนดื่มเหล้า แต่บางทีท่านอาจจะไม่ชอบ แต่ท่านแสดงอาการไม่ชอบใจพูดก็กลัวไอ้หนูของแม่จะรำคาญ แต่เราอย่าให้ท่านรำคาญใจ สังเกตดูคุณแม่ไม่ชอบ ท่านบ่นว่าอะไรขึ้นมา เราก็ควรจะหยุดจากการกระทำเช่นนั้น ทำอะไรควรสังเกตดูสายตา ดูกิริยาท่าทางของคุณแม่ ถ้าเห็นว่าท่านไม่พอใจไม่พึงใจแล้ว เราไม่ทำสิ่งนั้น

ถ้าเราไปรักเหล้ามากกว่าแม่ รักการพนันมากกว่าแม่ คุณแม่ไม่สบายใจ ความไม่สบายของคุณแม่ในเรื่องลูกไม่รู้จักตอบแทน หนักใจมาก ทำให้เกิดความทุกข์มากบางทีทุกข์ถึงกับตายไปเลยทีเดียว

พระที่บ้าน

เพราะฉะนั้นลูก ๆ ต้องระวังในเรื่องนี้ ต้องนึกอยู่เสมอว่า พระสององค์ที่เราต้องบูชาต้องเคารพนั่งอยู่ที่บ้าน ต้องเอาใจใส่ให้มากเป็นพิเศษ ทำอะไรให้ท่านสบายใจ

เด็กหนุ่ม ๆ สมัยนี้ชอบไว้ผมยาว อยากจะบอกว่า ผมยาวของลูกชายมันตำตาคุณแม่ คุณแม่ไม่สบายใจเลย แต่ว่าท่านไม่พูด ท่านมาพูดกับพระบ่อย ๆ หลายครั้งแล้วบอกว่า แหมทำอย่างไร ท่านเจ้าคุณ ให้อ้ายหนูมันตัดผมสักที แสดงว่าคุณแม่ไม่ชอบใจเราไปรักฝรั่งบ้า ๆ บอ ๆ มากกว่ารักคุณแม่ แล้วก็ไปเอาแบบผมไม่ดีมาไว้บนหัว คุณแม่มองแล้วไม่สบายใจ

แต่งเนื้อแต่งตัวก็เหมือนกัน กางเกง เสื้อผ้า กิริยาท่าทาง ผู้ชายทำท่ากระตุ้งกระติ้ง ใส่กำไลมือเหมือนผู้หญิง คุณแม่ท่านดูแล้วเคียงนัยน์ตา แต่ว่าท่านรักลูก ท่านพูดไม่ได้ เราไม่รู้สึกว่าคุณแม่รำคาญ ท่านดูแล้วรำคาญ ท่านค้อนท่านควัก ไม่รู้สักกี่หนแล้ว เราทำเฉยไม่เอาใจใส่

อย่างนี้แสดงว่าไม่รู้จักเลี้ยงน้ำใจคุณแม่ให้ท่านสบายใจ ถ้าเรารักคุณแม่เราจะไม่กระทำอย่างนั้น เรารู้ว่าแม่ไม่ชอบสิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่เข้าเรื่อง เพราะท่านเป็นคนไทย ท่านรักขนบธรรมเนียมประเพณีไทย เราก็ควรจะเอาใจท่าน

เราอย่าเอาเสรีภาพมาใช้จนเกินขอบเขตจนลืมผู้มีพระคุณ คือพ่อแม่ของเราอันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ

เชื่อฟังพ่อแม่คือการเลี้ยงใจ

เรื่องอื่น ๆ ก็เหมือนกัน จะคบค้าสมาคมกับเพื่อนฝูง ถ้าคุณแม่ท่านท้วงติงว่าเพื่อนของลูกดู ๆ ไม่เข้าท่าเพียงแต่พูดเท่านั้นเราต้องรู้ว่าคุณแม่ไม่ชอบเราก็ต้องเคารพท่านอย่าเอาเหตุผลของท่านมาอ้างหักล้าง มันจะทำให้กระทบกระเทือนน้ำใจ อย่างนี้เรียกว่าเลี้ยงน้ำใจให้ท่านสบายใจ

เคยพบแม่คนหนึ่งลูกแกตายไปแล้ว แกสร้างที่บรรจุอัฐิให้อย่างสวยงามทีเดียวแล้วแกก็ไปจุดธูปจุดเทียน ก็ถามว่า คุณยาย กระดูกใครอยู่ในนี้

ลูกสาวฉันเอง ว่าอย่างนั้น ถามว่า คุณยายทำไมมาจุดธูปเทียนไหว้ลูกสาว แกว่า เขาเป็นลูก แต่เขามีคุณธรรม เมื่อเขาอยู่ดิฉันสบายมาก เพียงแต่พูดว่าต้องการอะไรเขาจัดให้เรียบร้อย เช่นดิฉันพูดว่าออกพรรษานี้จะทอดกฐิน ลูกสาวไปจัดให้เรียบร้อยเลยไปซื้อผ้าเครื่องบริขารมาเสร็จเรียบร้อย ถึงวันนี้มาบอกคุณแม่ว่า ไปทอดกันวันนั้น จัดให้ทุกอย่างเลย

แต่ว่าที่ได้เกิดความรักมากขึ้นไปกว่านั้นอีกก็เพราะว่า ลูกชายที่เหลืออยู่นั้นไม่เอาเรื่องเลย คุณแม่ต้องการอะไรเขาก็ไม่ทำให้ เพราะลูกชายมีปกติตระหนี่ถี่เหนียวที่สุดเลย ถี่เหนียวไปถึงสตางค์ของคุณแม่ กลัวคุณแม่จะทำบุญเสียหมดไม่เอาอกเอาใจแม้คุณแม่ไปวัดแกต้องไปนั่งเฝ้า ถ้าคุณแม่พูดว่าจะบริจาคทำอะไร แกยกกระเช้าหมากทันที แม่กลับบ้านได้แล้ว นั่งนานแล้ว เป็นเสียอย่างนี้ ที่นี้แกก็มองถึงลูกสาว ดีแต่ตายเสียแล้ว จึงได้สร้างที่บรรจุอัฐิไว้ให้ แล้วก็ไปบูชาคุณงามความดี

ของลูก เพราะรู้จักเอาใจแม่

เอาใจใส่ดูแลท่านตลอดเวลา

อันนี้มันเรื่องสำคัญ เราต้องนึกไว้ว่าสมัยเราเป็นเด็ก เราขู่เข็ญท่านเท่าไร จะเอาอะไร เรียกว่าขู่ทั้งนั้น ซึ่งในสมัยนี้เขาเรียกว่าขู่กัน รีดไถคุณพ่อคุณแม่กันทั้งนั้น

ในสมัยนี้จะเอาอะไรต้องเอาให้ได้ ขอเงินสิบบาทต้องได้สิบบาท ให้แปดบาทไม่ได้ ต้องสิบบาท ยืนกรานอยู่อย่างนั้น แต่ว่าเราโตแล้วเรานึกถึงคุณแม่บ้างหรือเปล่าว่าเราเคยกระทำอย่างนั้นต่อท่าน ให้ท่านไม่สบายใจ อย่างนั้นก็น่าคิด

เพราะฉะนั้นต้องเอาใจใส่ดูแลท่านให้สบายทั้งกายทั้งใจ ช่วยในกิจการทุกอย่างครั้นเมื่อท่านละโลกนี้ไปแล้วเราก็ทำบุญตามประเพณีที่เขาตั้งกันไว้แต่ว่าประเพณีนั้นแก้ได้ให้เหมาะกับกาลสมัย เรื่องที่สำคัญก็ให้ดำรงวงศ์สกุลของท่านไว้

สืบต่อคุณงามความดี

คำว่า "ดำรงวงศ์สกุล" หมายความว่าสืบต่อคุณงามความดี ไม่ให้ขาดสายคุณแม่เราเป็นผู้มีศรัทธา เราก็มีศรัทธาต่อไป คุณแม่เรามีปัญญาเราก็มีปัญญาต่อไป คุณแม่เรามีการเสียสละ เราก็เสียสละต่อไป

ให้เรานั่งคิดนั่งนึกว่า คุณแม่เราดีอะไร มีคุณธรรมประการใดอยู่ในท่าน รวมเอาไว้ทั้งหมดเอามาใส่ไว้ในโกศน้อย คือร่างกายของเรา

วันเผา เราเก็บกระดูกใส่โกศไว้ นั่นเป็นแต่เพียงวัตถุ ไม่เก็บก็ไม่เป็นไร แต่สิ่งที่ควรเก็บก็คือคุณธรรม ความงามความดีทั้งหลายของท่าน ที่เรานั่งนึกไว้ว่ามีอะไรบ้างเราเอามารวมไว้ในโกศคือหัวใจของเรา แล้วก็ปฏิบัติตาม

เชิญคุณธรรมของแม่มาไว้ในตัวเรา

ถ้าเราทำอย่างนี้ คุณแม่ไม่ตายไปจากเรา จากไปแต่เพียงร่างกายเท่านั้น ส่วนคุณงามความดีทั้งหลายลูกรับไว้หมด ทั้งลูกหญิงลูกชายรับไว้หมด รับไว้แล้วก็ถ่ายทอดไปถึงหลานต่อไป ให้หลานย่าประพฤติอย่างนั้นต่อไป ช่วยสืบต่อวงศ์สกุลได้ สกุลไม่แตกไม่ดับ

ตามธรรมเนียมจีน เวลาเอาศพไปฝังป่าช้า เวลาขากลับเขาเอารูปมาด้วย เอาธูปที่จุดมาด้วยเขาเรียกว่าเชิญวิญญาณกลับบ้าน คำว่า "เชิญวิญญาณกลับบ้าน" ไม่ใช่เชิญแต่รูป และธูปที่จุดบูชาหมายความว่า เชิญคุณธรรมความงามความดี ทั้งหลายของคุณแม่คุณพ่อที่ตายไปแล้วมาไว้ในตัวเรารักษาสืบต่อไป สอนลูกสอนหลานให้ดำเนินชีวิตตามนั้นต่อไป

ตระกูลใดที่รักษาคุณงามความดีของพ่อแม่ไว้ตระกูลนั้นมีหลักประกันอันมั่นคงจะไม่ล่มไปจมเป็นอันขาด เพราะมีคุณธรรมรักษา มีประเพณีอันดีงามประจำครอบครัวตระกูลนั้นย่อมอยู่มั่นคงถาวร อันนี้แหละเป็นเรื่องสำคัญ

วันนี้ญาติโยมทั้งหลายมาประชุมกันในงานนี่ เจ้าภาพลูกหญิง ลูกชายของคุณโยมที่ถึงแก่กรรมไป ได้พร้อมใจกันทำบุญตามประเพณี คุณโยมเป็นผู้มีคุณธรรมของแม่สมบูรณ์เรียบร้อย อันนี้เราดูจากผลก็แล้วกัน ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น ลูกดีก็เพราะแม่ดี ลูกร้ายก็เพราะพ่อแม่อาจไม่ดีก็ได้ เรื่องมันธรรมดา เพราะฉะนั้นเราดูว่าลูกดีก็เพราะแม่ดีเราจึงได้มาสักการะพระคุณของท่าน

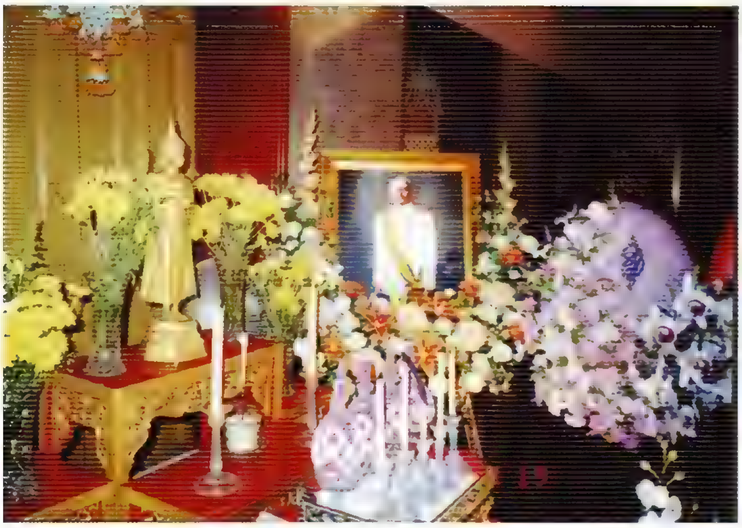
อาตมาก็มาเทศน์ถึงเรื่องของ **"แม่"** เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้จดจำนำไปคิดไปตรองเพื่อจะได้เอาไปเป็นหลัก เพื่อที่จะสำนึกในหน้าที่ ว่าเราทุกคนมีแม่ด้วยกันทั้งนั้น เรามีจิตสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแม่ ถ้าท่านยังมีชีวิตอยู่ก็ไปกราบเท้าคุณแม่ แล้วก็ปฏิบัติท่านให้อยู่เย็นเป็นสุขตามสมควรแก่ฐานะ อย่าละเลยหน้าที่ ให้นึกว่าแม่เลี้ยงเราเหนื่อยกว่าเราเลี้ยงแม่เป็นไหน ๆ เราก็ควรเอาใจใส่ ปฏิบัติหน้าที่ให้เรียบร้อย ตามสมควรแก่ฐานะท่านก็จะมีชีวิตเป็นสุขสมความปรารถนา ดังที่ได้กล่าวมาทุกประการ ก็สมควรแก่เวลา

ขออำนาจกุศลที่ท่านทั้งหลายได้กระทำนี้ จงสำเร็จแก่คุณแม่ที่นอนอยู่ในหีบนี้ทุกประการ ดังแสดงมาก็สมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้.

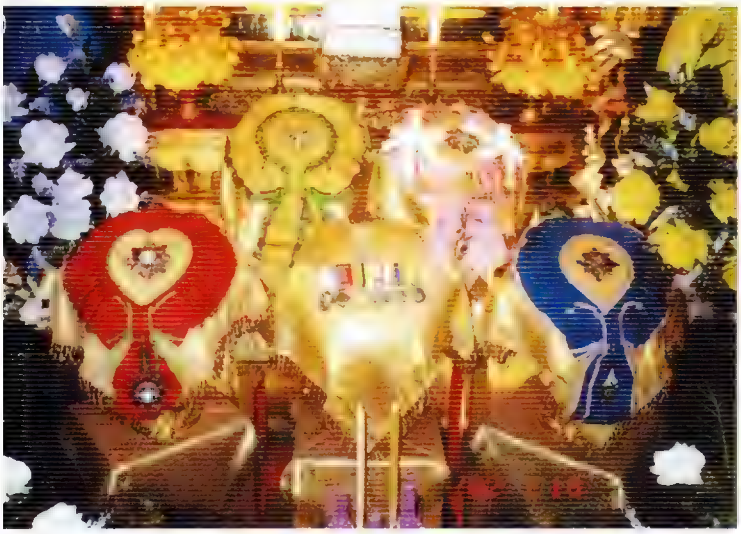

คณะองคมนตรีและภริยา

งานสดุดีเกียรติภูมิ
"สัญญา ธรรมศักดิ์ คนของแผ่นดิน"
22 มกราคม 2545

อาลัยในอสัญกรรมของ ศ.สัญญา ธรรมศักดิ์

พระนิพนธ์

ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ว่าด้วย

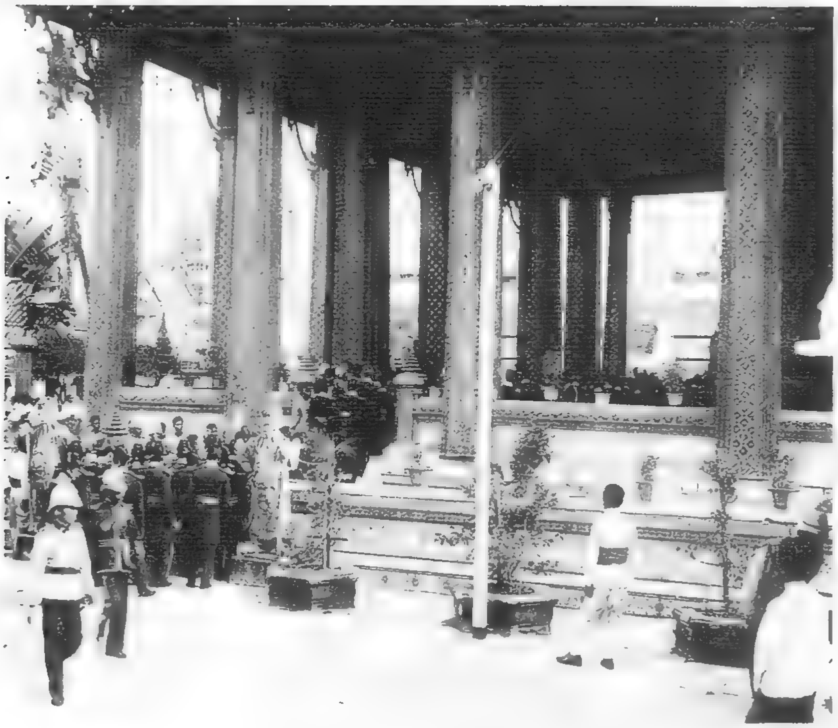
การเฉลิมพระยศเจ้านาย

ฯลฯ

ภาพ : *พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙ กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในการเสด็จฯ นิวัติพระนคร ครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๘๑), พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙ เสด็จพระราชดำเนินประพาสสำเพ็ง เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙, ในการเสด็จฯ นิวัติประเทศไทย ครั้งที่ ๒ ทรงเยี่ยมราษฎรในต่างจังหวัด และร่วมพิธีปล่อยนกปล่อยปลา พ.ศ. ๒๔๘๙ (ภาพปก)*

พระราชพิธีศรีสัจจปานกาลหรือพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชดำริดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยาพร้อมกับพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และข้าราชการบริพาร ทรงสาบานว่าจะซื่อสัตย์ต่อราษฎร ประเพณีเดิมมีมาแต่สมัยอยุธยา พระราชพิธีนี้ กระทำเวลาพระบรมราชาภิเษก และต่อไปปีละ ๒ ครั้ง โดยราษฎรเป็นผู้ดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยาแต่ฝ่ายเดียว พระราชพิธีประกอบด้วย ราชครู พราหมณ์อ่านโองการแช่งน้ำ เสกน้ำ **แทงน้ำด้วยพระแสงราชศัสตราวุธ** ให้ดื่มในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ถ้อยคำว่าเป็นโคลงห้าหรือมณฑกคติ พระมหากษัตริย์พระราชทานพระแสงศัตราวุธไปตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อประกอบพระราชพิธีเสกและแช่งน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีนี้ได้เลิกไปหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง **ใน พ.ศ. ๒๕๑๒** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรื้อฟื้นพระราชพิธีดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา โปรดเกล้าฯ ให้ทหารรวมถึงผู้เสียชีวิตไปแล้ว ที่ได้รับ **"เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี"** ดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามขั้นตอนเช่นเดิม และทรงดื่มน้ำร่วมกับราษฎรเช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมเปตามหัยกา (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๔ ป. ๙๙/๓ พระราชหัตถเลขาและพระราชดำรัส ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ร.ศ. ๘๓)

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
"อธิบายว่าด้วยยศเจ้า"

ยศเจ้านายในราชสกุลมี ๒ ประเภท **สกุลยศ** คือ ยศที่เกิดเป็นเจ้านายชั้นใดประเภท ๑ **อิสสริยยศ** คือ ยศที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาตั้งแต่งในทางราชการประเภท ๑ จะกล่าวอธิบายทีละประเภทเป็นลำดับกันไป

สกุลยศ

สกุลยศของเจ้านายนั้น บรรดาผู้ที่เกิดในราชตระกูลจะเป็นราชบุตร ราชธิดา หรือราชนัดดาก็ตามย่อมเรียกว่า "เจ้า" อันคำว่าเจ้านี้ถือเป็นเกียรติยศของราชตระกูลไทยมาแต่ดึกดำบรรพ์ ได้พบในหนังสือเก่าใช้เรียกว่าเจ้ามาตั้งแต่ชนชาติไทยยังตั้งประเทศรวมกันอยู่ในแดนจีนทุกวันนี้ข้างฝ่ายใต้ ถ้าประมวญเวลามาจนบัดนี้กว่า ๑,๐๐๐ ปี ถึงในปัจจุบันนี้บรรดาชนที่เป็นชาติไทย จะเป็นไทยใหญ่ไทยน้อยอย่างไรก็ตาม ยังใช้คำว่าเจ้าเป็นยศของราชตระกูลอยู่เหมือนกันทั่วไป ต่างกันแต่วิธีที่จัดลำดับเป็นเจ้าชั้นสูงชั้นต่ำ ย่อมจัดตามลัทธิของประเทศไม่เหมือนกัน จะกล่าวแต่ส่วนในสยามประเทศเท่าที่ได้พบในหนังสือเรื่องต่าง ๆ

เจ้าที่สกุลยศเป็นชั้นสูงนั้น เรียกว่าเจ้าฟ้า ที่มาใช้เป็นราชสกุลยศเห็นจะมาแต่คติเดิมของไทย เรียกเทวดาว่าผีฟ้า จึงเรียกเจ้านายของตนว่าเจ้าฟ้า ตรงกับที่เรียกว่าสมมติเทวราช เข้าใจว่าเป็นยศเกิดขึ้นทางเมืองไทยใหญ่ก่อน เรียกแต่เจ้าผู้เป็นพระราชาครองเมืองว่า "เจ้าฟ้า" แต่พวกไทยชาวสยามแต่เดิมเรียกเจ้าผู้ครองเมืองของตนว่า "ขุน" หรือ "ขุนหลวง" หาได้เรียกเจ้าฟ้าไม่ เหล่าเมืองไทยใหญ่ เมืองเขิน และเมืองลื้อ ก็ยังเรียกเจ้าผู้ครองเมืองว่า เจ้าฟ้า มาจนทุกวันนี้ เช่นเจ้าฟ้าหมอกใหม่ เจ้าฟ้าเชียงตุง เจ้าฟ้าเชียงรุ้ง เป็นต้น ยศเจ้าฟ้าที่มาปรากฏขึ้นในประเทศสยามมีในหนังสือพงศาวดารเหนือว่า เมื่อพระเจ้าจันทโชตครองเมืองละโว้ มีเชษฐภคินีทรงนามเจ้าฟ้าแก้วประพาฬ พระมเหษีทรงนามเจ้าฟ้าปฏิมาสุดาดวงจันทร์ ดังนี้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าผู้แต่งหนังสือนั้นในชั้นหลัง เอาคำเจ้าฟ้าเติมลงโดยพลการ ไม่เป็นความจริงในทางพงศาวดาร ความจริงจะเป็นอย่างที่สอบสวนได้ความในหนังสือพงศาวดารพะม่า ว่าพึ่งมียศเจ้าฟ้าปรากฏในสยามประเทศนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๑ ครั้งนั้นพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเอาแบบยศเมืองประเทศราชไทยใหญ่ที่ขึ้นเมืองหงสาวดี มาตั้งสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแต่ยังครองเมืองพิษณุโลกให้เป็นเจ้าฟ้าสองแคว (คำว่าสองแควเป็นชื่อเดิมของเมืองพิษณุโลก) นามเจ้าฟ้าสองแควนั้นก็ตรงกับว่า พระเจ้าพิษณุโลก เป็นนามตำแหน่งผู้ครองเมืองประเทศราช ต่อนั้นมาจึงปรากฏในหนังสือราชการของไทยที่ใช้คำว่าเจ้าฟ้าเป็นครั้งแรก

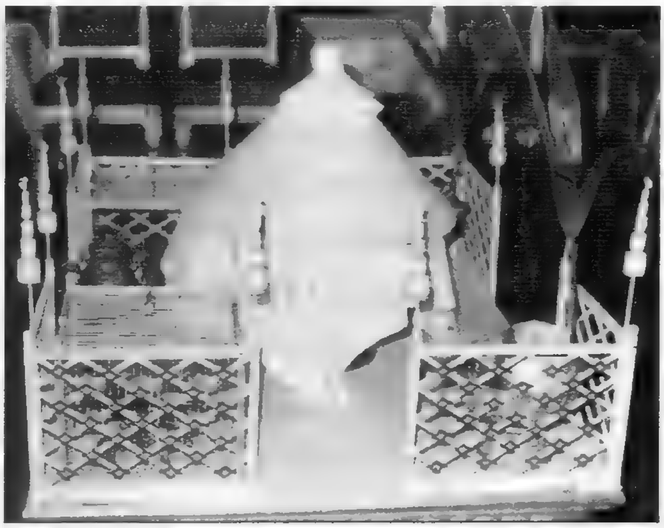
มีในพระราชกฤษฎีกาของสมเด็จพระเอกาทศรถ อยู่ในกฎหมายลักษณกบฏศึก ตั้งเมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๕๕ (พ.ศ. ๑๑๓๖) ภายหลังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราช หงสาวดีปี ๑ ในพระราชกฤษฎีกานั้นเรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า "สมเด็จบรมบาทบงกช ลักษณ์ อัครบุริโสดม บรมหน่อนรา เจ้าฟ้านเรศวร์เชษฐาธิบดี" ดังนี้ คำว่าเจ้าฟ้าในที่นี้ก็หมาย ความว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินอีก ที่มาใช้คำเจ้าฟ้าเป็นสกุลยศสำหรับพระราชกุมาร ปรากฏในหนังสือ พระราชพงศาวดารมีเป็นครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ เรียกพระราชโอรสว่า เจ้าฟ้า สุทัศน์ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ก่อนนั้นขึ้นไปแม้ในกฎมนเฑียรบาลตรงที่กล่าวถึงศักดิ์ราชกุมาร ก็ มิได้ปรากฏคำเจ้าฟ้า ต่อชั้นหลังเห็นจะตั้งแต่แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง จึงได้มีเป็นพระราชกำหนด แน่นอนว่า พระราชโอรสธิดาที่พระมารดาเป็นเจ้า มีราชสกุลยศเป็นเจ้าฟ้า เจ้าฟ้ายังมีอีกชั้นหนึ่งซึ่งเป็น พระราชนัดดา คือ ถ้าพระมารดาเป็นเจ้าฟ้า พระโอรสธิดาก็เป็นเจ้าฟ้าตามอย่างพระมารดา เจ้าฟ้า ชั้นนี้ปรากฏครั้งแรกในหนังสือพระราชพงศาวดารครั้งแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ คือเจ้าฟ้าหญิงสังวาลย์ และเจ้าฟ้าชายจืด พระบิดาทรงพระนามว่าพระองค์เจ้าแก้ว ลูกเธอในสมเด็จพระเพทราชา เจ้าฟ้าเทพ ราชธิดาของพระเจ้าท้ายสระเป็นพระมารดา ในชั้นกรุงรัตนโกสินทรนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เป็นเจ้าฟ้าราชนัดดามาแต่เสด็จสมภพใน รัชกาลที่ ๑ เพราะสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ พระบรมราชชนนีเป็นเจ้าฟ้า

ศักดิ์เจ้าฟ้าต่างกันเป็น ๒ ชั้น ชั้นที่ ๑ เจ้าฟ้า ซึ่งพระมารดาเป็นพระอัครมเหษีหรือเป็น ราชธิดา เรียกกันว่า "ทูลกระหม่อม" ชั้นที่ ๒ เจ้าฟ้าซึ่งพระมารดาทรงศักดิ์รองลงมาเรียกกันว่า "สมเด็จ" จะเรียกอย่างนี้มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาหรือเรียกกันในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ไม่ทราบแน่ แต่อาศัยหลักในกฎมนเฑียรบาล ดังจะแสดงในตอนว่าด้วยอิสสริยยศต่อไปข้างหน้า

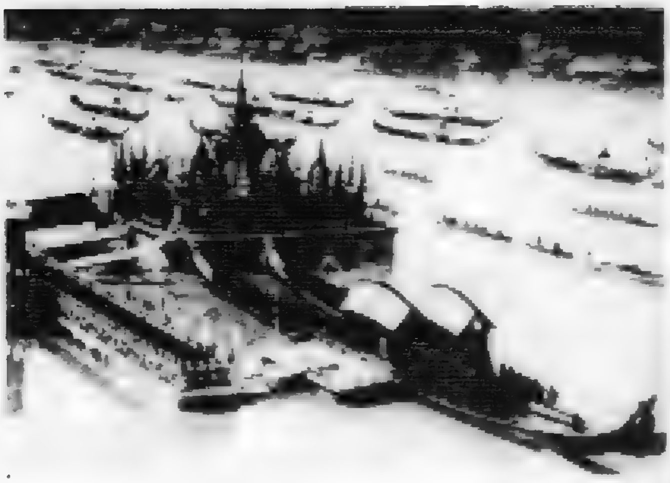
ภาพ ๑

ภาพ ๒

ภาพ ๑ : สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี
ภาพ ๒ : พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าอาทิตยาทรกิตติคุณ พ.ศ. ๒๕๒๗

ภาพ ๑

ภาพ ๒

ภาพ ๓

ภาพ ๔

ภาพ ๑ : พระราชพิธีลงสรง (หรือ "ลงท่า") ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ร.ศ. ๑๐๕ (พุทธศักราช ๒๔๒๙) ที่ท่าราชวรดิฐ (เมื่อได้รับการเฉลิมพระนามาภิไธย เมื่อพระชนมายุ ๙ พรรษา (จารึกพระสุพรรณบัฏ) พระราชพิธีมีกำหนด ๗ วัน ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีจัดขึ้น ๒ ครั้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕ มีพระราชพิธีลงสรงของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ (ในรัชกาลที่ ๒)

ภาพ ๒ : เรือพระที่นั่งเวสตรี ทอดท่าอยู่ระหว่างพระราชพิธีลงสรง

ภาพ ๓ : เครื่องตกแต่งเขาไกรลาส ครั้งพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร พ.ศ. ๒๔๓๓

ภาพ ๔ : พระรูปทรงเครื่องเต็มยศ ในพระราชพิธีโสกันต์

ภาพ ๑　ภาพ ๒

ภาพ ๓

"การที่เป็นเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่สำหรับมั่งมี ไม่ใช่สำหรับคุมเหงคนเล่นตามชอบใจ มิใช่เกลียดไว้แล้วจะได้แก้เผ็ด มิใช่เป็นผู้สำหรับจะกินสบายนอนสบาย ถ้าจะปรารถนาเช่นนั้นแล้วมีสองทางคือบวชทางหนึ่ง เป็นเศรษฐีทางหนึ่ง เป็นเจ้าแผ่นดินสำหรับแต่เป็นคนจน และเป็นคนที่อดกลั้นต่อสุขและทุกข์ อดกลั้นต่อความรักและความชังอันจะเกิดฉิวขึ้นมาในใจหรือมีผู้ยุยง เป็นผู้ ปราศจากความเกียจคร้าน ผลที่จะได้นั้นมีแต่ชื่อเสียงปรากฏเมื่อเวลาตายแล้วว่าเป็นผู้รักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้ และเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ของราษฎรซึ่งอยู่ในอำนาจความปกครอง ต้องหมายใจในความสองข้อนี้เป็นหลักมากว่าคิดถึงการเรื่องอื่น ถ้าผู้ซึ่งมิได้ทำใจได้เช่นนี้ก็ไม่แลเห็นเลยว่าจะปกครองรักษาแผ่นดินอยู่ได้."

พระบรมราชโชวาทถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
สยามมกุฎราชกุมาร
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช -
๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๑

ภาพ ๑ : สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า กับสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระราชอัฐิเป็น สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เทียบเท่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระมหาอุปราช) และ สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินทร

ภาพ ๒ : สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ ๕

ภาพ ๓ : พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงครุยปริญญานิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทรงฉายเมื่อได้รับการถวายรางวัล "นักศึกษาดีเด่น" ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ของกองทุนศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

ราชสกุลยศรองแต่เจ้าฟ้าลงมาเป็น "พระองค์เจ้า" พระองค์เจ้ามี ๓ ชั้น ชั้นที่ ๑ คือพระราชบุตรพระราชธิดาอันเกิดด้วยพระสนม ตรงกับที่เรียกในกฎมนเทียรบาลว่าพระเยาวราช ชั้นที่ ๒ รองลงมาคือพระราชนัดดาซึ่งพระบิดาเป็นเจ้าฟ้าและพระมารดาเป็นเจ้า [๑] พระโอรสธิดาของพระมหา อุปราช (ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์) ก็นับในพระองค์เจ้าชั้นที่ ๒ พระองค์เจ้าชั้นที่ ๓ คือพระราชนัดดาซึ่งพระบิดาและพระมารดาเป็นพระองค์เจ้าด้วยกัน หรือพระบิดาเป็นเจ้าฟ้าชั้นที่ ๑ แต่มารดามิได้เป็นเจ้า

ราชสกุลรองแต่พระองค์เจ้าลงมาเป็นหม่อมเจ้า คือพระโอรสธิดาของเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าโดยสกุลยศ (เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแม้พระโอรสธิดาพระมหาอุปราช ถ้ามารดามิได้เป็นเจ้า ก็เป็นแต่เพียงหม่อมเจ้า เช่น หม่อมเจ้าอาทิตย์ ในกรมพระราชวังบวรเสนาพิทักษ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ เป็นตัวอย่างมีปรากฏอยู่ในคำจารึก)

ราชสกุลยศชั้นรองหม่อมเจ้าลงมาเป็นหม่อมราชวงศ์ คือโอรสธิดาพระองค์เจ้าตั้ง (ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) และโอรสธิดาของหม่อมเจ้า

อันราชสกุลยศซึ่งเรียกว่าหม่อมราชวงศ์ ในทำเนียบศักดินาพลเรือนก็มี แต่สงสัยว่าจะเป็นของเติมเข้าใหม่ เพราะคำว่าหม่อมราชวงศ์พึ่งใช้ในราชการเมื่อรัชชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร แต่ก่อนนั้นเรียกกันว่าเจ้าบ้างคุณบ้าง ครั้งกรุงศรีอยุธยาจะเรียกว่ากะไรไม่ปรากฏ ราชสกุลยศชั้นรองหม่อมราชวงศ์ลงมาเรียกว่าหม่อมหลวง คือโอรสธิดาของหม่อมราชวงศ์ ราชสกุลยศนับเพียงชั้นหม่อมหลวงเป็นที่สุด

คำว่าหม่อมหลวงมีในประกาศรัชชกาลที่ ๔ ออกเมื่อปีชวด จุลศักราช ๑๒๒๖ (พ.ศ. ๒๔๐๗) ว่า "หม่อมราชวงศ์ที่ในข้าราชการเรียกว่าหม่อมหลวง ที่ไพร่ก็เรียกว่าเจ้า" ดังนี้ดูเหมือนเดิมจะนับว่าหม่อมหลวงเป็นชั้นเดียวกับหม่อมราชวงศ์ ถึงรัชชกาลที่ ๕ จึงโปรดฯ ให้ลดลงมาใช้เรียกบุตรหม่อมราชวงศ์ เป็นระเบียบสืบมาจนบัดนี้

อิสสริยยศ

ส่วนอิสสริยยศ คือ ยศที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาเจ้านายให้มีศักดิ์สูงขึ้นนั้น ชั้นสูงสุดคือพระราชกุมารผู้ที่จะรับรัชชทายาทสืบพระวงศ์ ในกฎมนเทียรบาลซึ่งตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๑ บัญญัติว่า "พระราชกุมารอันเกิดด้วยพระอัครมเหษี (มียศ) เป็นสมเด็จหน่อพุทธเจ้า พระราชกุมารอันเกิดแต่แม่หยั่วเมืองเป็นพระมหาอุปราช" ที่กล่าวไว้ในกฎมนเทียรบาลดังนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระราชกุมารซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะทรงสถาปนาให้เป็นรัชชทายาทนั้น แม้พระมารดาเป็นอัครมเหษี ให้มีพระยศเรียกว่าสมเด็จหน่อพุทธเจ้า ถ้าพระราชกุมารที่จะเป็นผู้รับรัชชทายาท พระมารดามียศต่ำกว่าพระอัครมเหษีลงมาเป็นแต่เพียงแม่หยั่วเมืองไซร้ ให้มี

---

[๑] ที่โปรดฯ ให้นับศักดิ์พระอัครชายาของเจ้าฟ้าเสมอเป็นเจ้าเป็นพิเศษก็มีบ้าง

พระยศเรียกเพียงว่าพระมหาอุปราช ข้าพเจ้าเข้าใจดังกล่าวนี้ เพราะพระอัครมเหษีและแม่หยั่วเมืองอาจมี พระราชกุมารหลายพระองค์ พระราชกุมารจะเป็นสมเด็จหน่อพุทธเจ้าหรือพระมหาอุปราชทุกพระองค์ ไม่ได้อยู่เอง ตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร พระราชกุมารที่เรียกว่าสมเด็จหน่อพุทธเจ้า มีแต่พระองค์เดียว คือ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ซึ่งเป็นรัชชทายาทสมเด็จพระรามา ธิบดีที่ ๒ แต่ชั้นหลังมาพระราชกุมารที่จะรับรัชชทายาทเรียกแต่ว่าพระมหาอุปราชทั้งนั้น พระนามสมเด็จหน่อพุทธเจ้าจะเลิกใช้แต่เมื่อใดและเพราะเหตุใดหาปรากฏไม่

อิสสริยยศสำหรับราชตระกูลรองแต่พระมหาอุปราชลงมา พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาให้มีพระนามขึ้นด้วยคำว่า "พระ" สันนิษฐานว่าจะเอาแบบของขอมมาอนุโลมใช้เป็นราชประเพณีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย มีตัวอย่างอยู่ในสิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชว่า เมื่อยังเป็นลูกยาเธอพระองค์ที่ ๒ อยู่ มีความชอบชนช้างชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด พระราชบิดาสถาปนาให้มีพระนามว่า "พระรามคำแหง" ดังนี้ อิสสริยยศขึ้นพระนามว่า "พระ" ยังใช้มาในชั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมีปรากฏหลายพระนาม คือ

๑. พระราเมศวร เคยมี ๔ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระองค์ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระราเมศวรพระองค์ ๑ (แต่เพราะหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกพระนามพระเจ้าพระแผ่นดินพระองค์นั้นตามอิสสริยยศเดิมว่า พระราเมศวร จึงเรียกราชโอรสซึ่งได้รับรัชชทายาทว่า พระรามราชา ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่า ที่จริงเป็นตำแหน่งพระราเมศวรนั้นเอง) แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ พระองค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์ ๑ ลูกเธอที่ยกขึ้นเป็นพระราเมศวรล้วนแต่เป็นลูกเธอพระองค์ใหญ่อยู่ในที่รับรัชชทายาท ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะเป็นพระนาม ๑ ซึ่งสำหรับตั้งผู้รับรัชชทายาท

๒. พระนเรศวร มีแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชพระองค์เดียว จดหมายเหตุของโปรจุเกสว่า ราษฎรเรียกกันว่าเจ้าดำ (คู่กับเจ้าขาว คือ สมเด็จพระเอกาทศรถ) น่าเข้าใจว่าเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึงเรียกกันว่าพระองค์ดำมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พึ่งมาอภิเษกเป็นพระนเรศวร (อันเทียบด้วยพระนามพระราเมศวรนั้นเอง) เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ครองกรุงศรีอยุธยา

๓. พระมหินทร์ มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์เดียว (เห็นจะแปลงจากพระนามอินทราชา เหตุที่แปลงนั้นจะเห็นได้ในอธิบายต่อไปข้างหน้า)

๔. พระเอกาทศรถ (ที่ใช้เป็นนามพระเจ้าลูกยาเธอ) มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชพระองค์เดียว

๕. พระอาทิตยวงศ์ มีแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมพระองค์ ๑

๖. พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ (ซึ่งเข้าใจว่าเทียบด้วยพระอาทิตยวงศ์นั้นเอง) มีในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองพระองค์ ๑

๗. พระศรีศิลป์ มี ๓ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชพระองค์ ๑ เป็นพระนามเดิมของพระเจ้าทรงธรรม (ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานของผู้ศึกษาพงศาวดาร ว่าเป็นพระนามยศเมื่อก่อนทรงผนวช เพราะเป็นเชื้อพระวงศ์สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ) พระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมมีพระศรีศิลป์อีกพระองค์ ๑

๘. พระศรีเสาวราช มี ๒ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์ ๑ ปรากฏพระนามนี้ในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรอีกพระองค์ ๑

๙. พระเชษฐาธิราชกุมาร มี ๒ พระองค์ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมพระองค์ ๑

๑๐. พระรัษฐาธิราชกุมาร มีในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรพระองค์เดียว

๑๑. พระนารายณ์ราชกุมาร หรือสุรินทรราชกุมาร ปรากฏเป็น ๒ นัยอยู่ คือ พระนามของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อยังเป็นลูกเธอในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พระนามยศของเจ้านายครั้งกรุงศรีอยุธยายังมีอีกประเภท ๑ ซึ่งลงท้ายพระนามว่าราชา คือ

๑๒. พระบรมราชา มี ๓ พระองค์ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระองค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์ ๑

๑๓. พระอินทราชา มี ๔ หรือ ๕ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ พระองค์ ๑ (หรือ ๒ พระองค์) ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ ๑

๑๔. พระไชยราชา มีในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรพระองค์เดียว

๑๕. พระเทียรราชา มีในแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชพระองค์เดียว

๑๖. พระมหาธรรมราชา มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์ ๑ (หนังสือพระราชพงศาวดารว่า มีในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรอีกพระองค์ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ามีจริง)

๑๗. พระศรีสุธรรมราชา มีในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ ๑ (เห็นจะแปลงมาจากพระมหาธรรมราชานั้นเอง)

พระนามเจ้านายที่ลงท้ายว่าราชานี้ ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าเดิมเห็นจะเป็นพระนามสำหรับเจ้านายที่ทรงตั้งให้ไปปกครองหัวเมืองที่เป็นประเทศราช จึงลงท้ายพระนามว่าราชา มีตัวอย่างดังพระบรมราชา ได้ครองเมืองสุพรรณบุรีพระองค์ ๑ ครองเมืองพิษณุโลกพระองค์ ๑ พระอินทราชาครองเมืองสุพรรณบุรี ๒ พระองค์ พระมหาธรรมราชา (เอาอย่างนามพระเจ้ากรุงสุโขทัยแต่ก่อน) ตั้งไปครองเมืองพิษณุโลก แต่ที่เป็นตัวอย่างชัดเจนดีนั้น คือ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เดิมเมื่ออยู่กรุงศรีอยุธยาทรงพระนามว่าพระอาทิตยวงศ์ชั้นหนึ่งแล้วเมื่อจะขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกจึงได้เป็นพระบรมราชา เจ้านายครองเมืองที่ไม่มีพระนามว่าราชาลงท้าย มีแต่ที่เป็นรัชชทายาท คือ พระราเมศวร และพระนเรศวร ด้วยสังเกตเห็นดังนี้ จึงเข้าใจว่าพระนามที่ลงท้ายว่าราชาจะเป็นตำแหน่งสำหรับเจ้าครองเมือง แต่ตามการที่เป็นจริงดังปรากฏใน

พระราชพงศาวดาร เจ้านายที่มีนามว่าราชาอยู่ท้าย ไม่ได้ไปครองเมืองทุกองค์ เช่น พระเทียรราชา พระศรีสุธรรมราชา ก็ไม่ปรากฏว่าได้ออกไปครองเมือง

ยังมีพระนามเจ้านายอีกประเภท ๑ ที่เรียกในพระราชพงศาวดารว่าเจ้าทองลันก็ดี พระแก้วฟ้า หรือพระยอดฟ้าก็ดี ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นพระนามก่อนสถาปนาพระเกียรติยศเหมือนอย่าง (เจ้าฟ้า) พระขวัญ และ (เจ้าฟ้า) พระตรัสน้อยในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

ประเพณีสถาปนาเกียรติยศเจ้านายให้มีพระนามขึ้นว่า "พระ" เช่นกล่าวนี้ ที่เป็นพระองค์หญิงก็มีปรากฏในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือ พระสุริโยทัยพระองค์ ๑ พระวิสุทธิกษัตรีย์พระองค์ ๑ พระเทพกษัตรีย์พระองค์ ๑ (อีก ๒ พระนามที่เรียกว่า พระสวัสดิราชและพระแก้วฟ้าในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเหมือนกันนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าผู้จดหนังสือจะหลงเอาคำพระมาใช้ในที่ซึ่งควรใช้คำเจ้า)

พระนามเจ้านายที่ปรากฏมาในพระราชพงศาวดารครั้งกรุงศรีอยุธยา มีประหลาดน่าสังเกตอยู่ ๒ พระนาม ที่เรียกว่าเจ้าแก้ว และเจ้าไทย ๒ พระนามนี้ เห็นจะเป็นนามตำแหน่ง มิใช่นามเฉพาะพระองค์ แต่จะเป็นตำแหน่งอย่างไร และเป็นเจ้านายชั้นใด คิดยังไม่เห็น มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารครั้งแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เรียกว่าเจ้าแก้ว เจ้าไทย ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เมื่อไปตีกรุงกัมพูชาได้ ว่าได้ตัวพระยาแก้ว พระยาไทย (เขมร) เข้ามาด้วย แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารชั้นหลังเขียน "พระองค์" แทน "เจ้า" มีพระองค์แก้วต่อมาในพระราชพงศาวดารอีกหลายพระองค์ ส่วนพระองค์ไทยนั้นหายไปเปลี่ยนเป็นพระองค์ทอง ปรากฏครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ว่าตั้งให้ขึ้นไปว่าราชการเมืองพิไชยพระองค์ ๑

ประเพณีเรียกพระนามเจ้านายเป็นกรมต่าง ๆ อย่างทุกวันนี้ พึ่งปรากฏขึ้นเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตั้งแต่ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้าศรีสุพรรณ เป็นเจ้ากรมหลวงโยธาทิพ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงสุดาวดี เป็นเจ้ากรมหลวงโยธาเทพ เป็นแรกที่มีอิสสริยยศเจ้านายเรียกพระนามตามกรมแล้วใช้เป็นแบบแผนแต่นั้นสืบมา เหตุใดจึงได้เลิกวิธีตั้งเจ้านายขึ้นพระนามว่าพระ เปลี่ยนใช้พระนามตามกรม ไม่ปรากฏอธิบายไว้ในหนังสือเก่าชัดเจน แต่ดูเหมือนจะพอสันนิษฐานเหตุได้ ด้วยปรากฏในเรื่องพงศาวดารว่าเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีเหตุเป็นอริกับพระเจ้าพี่ยาน้องยาเธอ ตั้งแต่เจ้าฟ้าไชยเป็นต้น ตลอดจนพระไตรภูวนาทิตยวงศ์ พี่ยาน้องยาเธอที่ได้มีอิสสริยยศ เชื่อได้ว่ามีมาแต่แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง ที่ยังไม่ได้สถาปนาอิสสริยยศมีเจ้าฟ้าอภัยทศเป็นต้น ก็มิได้ปรากฏว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงยกย่องอย่างใด นับว่าในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชงดการสถาปนาอิสสริยยศเจ้านายชั้นสูงที่เป็นพระองค์ชายตลอดรัชกาล มีเนื้อความปรากฏในหนังสือมองซิเออร์ลาลูแบร์ราชทูตฝรั่งเศส แต่งเรื่องเมืองไทยในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกล่าวไว้แห่งหนึ่ง ว่าสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงยกย่องพระราชธิดาให้มีข้าคนเป็นบริวาร และมีเมืองส่วยขึ้นเท่ากับเกียรติยศพระอัครมเหษี เนื้อความดังปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร และในหนังสือมองซิเออร์ลาลูแบร์ที่กล่าวนี้เป็นเค้าให้สันนิษฐานว่า ที่กล่าว

ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ทรงตั้งกรมหลวงโยธาทิพ กรมหลวงโยธาเทพนั้น ที่จริงมิใช่การสถาปนาอิสสริยยศอย่างเราเข้าใจกันทุกวันนี้ ด้วยราชประเพณีเก่าก่อนนั้น แม้เจ้านายพระองค์หญิงเมื่อสถาปนาอิสสริยยศให้สูงขึ้น ก็มีพระนามขึ้นว่าพระเหมือนกับพระองค์ชาย มีตัวอย่างเช่นพระสุริโยทัย พระเทพกษัตรีย์ พระวิสุทธิกษัตรีย์ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงตั้งกรมหลวงโยธาทิพ กรมหลวงโยธาเทพนั้น ความจริงคือ โปรดฯ ให้รวมคนเข้าสังกัดหมวดหมู่ตั้งขึ้นเป็นกรมใหม่ ๒ กรม ให้เจ้ากรมเป็นหลวง มีชื่อว่าหลวงโยธาทิพกรม ๑ หลวงโยธาเทพกรม ๑ กรมหลวงโยธาทิพให้ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ กรมหลวงโยธาเทพให้ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุดาวดี คนทั้งหลายจึงเรียกพระนามสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอพระองค์นั้นว่า "เจ้ากรมหลวงโยธาทิพ" เรียกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอว่า "เจ้ากรมหลวงโยธาเทพ" หมายความว่า ผู้เป็นเจ้าของกรมโยธาทิพและกรมโยธาเทพ ไม่ใช่เป็นนามส่วนพระองค์ ความข้อนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์ ด้วยเหตุนี้ชื่อเจ้ากรมจึงเหมือนกับพระนามเจ้าต่างกรมมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ซึ่งเป็นพยานให้พิจารณาเห็นได้ว่า พระนามที่เรียกเจ้านายนั้นเป็นนามกรม มิใช่เป็นพระนามเจ้า ประเพณีเดิมที่สถาปนาเป็นพระราเมศวรและพระบรมราชาเป็นต้น เป็นอันเลิกมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ข้อนี้พึงเห็นด้วย เมื่อถึงแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ทรงประพฤติตามแบบแผนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสืบมา แต่มูลเหตุในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาผิดกับครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้วยเปลี่ยนราชวงศ์จำต้องสถาปนาอิสสริยยศเจ้านายในราชวงศ์ใหม่ ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าทำนองสมเด็จพระเพทราชามีพระราชประสงค์จะเลิกประเพณีที่เรียกในกฎมณเฑียรบาลว่า "กินเมือง" คือเมืองส่วยขึ้นในพระองค์เจ้านาย [๑] จึงเปลี่ยนเป็นตั้งกรมขึ้นให้บังคับบัญชาอยู่ในราชธานี ก็เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชานั้นทรงตั้งหลวงสรศักดิ์พระราชโอรสเป็นพระมหาอุปราช และให้พระมหาอุปราชเสด็จอยู่ที่วังจันทร์เกษม ซึ่ง (สันนิษฐานว่า) สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดฯ ให้เปลี่ยนนามให้ศักดิ์สูงขึ้นเสมอพระราชวังหลวง เรียกว่า "พระราชวังบวรสถานมงคล" จึงเลยเอาชื่อวังนั้นเป็นชื่อเรียกรวมบรรดาข้าราชการที่ขึ้นในพระมหาอุปราชว่า "กรมพระราชวังบวรสถานมงคล" นามนี้ก็เป็นหมวดหมู่ของข้าราชการมิใช่นามของพระมหาอุปราช และยังมีอีกตำแหน่ง ๑ ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทีเดียวในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาคือ เมื่อทรงตั้งนายจบคชประสิทธิ์ศิลป์ ทรงบาศขวา ซึ่งเป็นคู่คิดเอาราชสมบัติ ให้เป็นเจ้ามีอิสสริยยศชั้นสูงรองแต่พระมหาอุปราชลงมา และให้ไปอยู่ที่วังหลัง เรียกนามวังหลังว่า "พระราชวังบวรสถานพิมุข" ก็เอานามนี้ใช้เป็นนามกรมของข้าราชการสังกัดขึ้นในวังหลังว่า "กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข" โดยทำนองเดียวกับข้าราชการที่ขึ้นในพระมหาอุปราช นอกจากนั้นจะทรงยกย่องเจ้านายพระองค์ใด ก็ให้ตั้งกรมและเรียกพระนามตามกรม ตามแบบในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

---

[๑] ประเพณีที่ให้เจ้านาย "กินเมือง" ยังใช้ในประเทศพะม่ามาจนสิ้นอิสสรภาพ

จึงเลยเป็นแบบตั้งเจ้านายต่างกรมสืบต่อมาด้วยประการฉะนี้ ในหนังสือราชการครั้ง กรุงศรีอยุธยา และครั้งกรุงรัตนโกสินท์รตลอดลงมาจนรัชชกาลที่ ๓ เมื่อออกพระนามเจ้านายต่างกรม ยังใช้คำว่า “เจ้า” ก่อนมิได้ขึ้นคำว่ากรม ยกตัวอย่างดังในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ไทยทำกับอังกฤษเมื่อในรัชชกาลที่ ๓ ยังเขียนว่า “ได้ตรวจสัญญานั้นหน้าพระที่นั่งเจ้ากรมหมื่นสุรินทรรักษ์” ไม่ได้เรียกพระนามกรมหมื่นสุรินทรรักษ์อย่างทุกวันนี้

เจ้านายครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่เรียกพระนามตามกรม

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๑. สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ กรมหลวงโยธาทิพ

๒. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุดาวดี กรมหลวงโยธาเทพ

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

๑. พระเจ้าสรศักดิ์ ราชโอรส (คือ สมเด็จพระเจ้าเสือ) กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช

๒. นายจบคชประสิทธิ์ศิลป์ ทรงบาศขวา กรมช้าง (ซึ่งเป็นคู่คิดเอาราชสมบัติ) กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข

๓. พระองค์เจ้าหญิงแก้ว พระเจ้าลูกเธอสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เจ้าจอมมารดาเป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอก พระน้องนางของสมเด็จพระเพทราชา ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา จึงยกพระองค์เจ้าแก้วขึ้นเป็นเจ้าฟ้า และเป็นกรมขุนเสนาบริรักษ์

แผ่นดินพระเจ้าเสือ

๑. พระมเหษีกลางของสมเด็จพระเพทราชา ซึ่งเป็นพระราชมารดาเลี้ยง และได้ทรงทำนุบำรุงมาแต่ยังทรงพระเยาว์ เป็นกรมพระเทพามาตย์

๒. เจ้าฟ้าเพ็ชร ราชโอรสพระองค์ใหญ่ (คือ พระเจ้าท้ายสระ) เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช

๓. เจ้าฟ้าพร ราชโอรส เป็นพระบัณฑูรน้อย แต่ไม่ปรากฏนามกรม

แผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ

๑. เจ้าฟ้าพร สมเด็จพระอนุชาธิราช (คือ พระเจ้าบรมโกศ) เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช

๒. เจ้าท้าวทองสุก พระราชชายาเดิม ยกเป็นพระอัครมเหษี มีกรมเป็นกรมหลวงราชานุรักษ์

๓. เจ้าฟ้านเรนทร์ ราชโอรส เป็นกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์

แผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ

๑. พระองค์ขาว พระราชชายาเดิมยกเป็นพระมเหษีขวา มีกรมเป็นกรมหลวงอภัยนุชิต

๒. พระองค์พลับ พระราชชายาเดิม ยกเป็นพระมเหษีซ้าย มีกรมเป็นกรมหลวงพิพิธมนตรี

๓. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พระราชโอรส (คือ เจ้าฟ้ากุ้ง) เป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ ภายหลังได้เลื่อนเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช

๔. เจ้าฟ้าเอกทัศ ราชโอรส (คือพระเจ้าสุริยามรินทร์) เป็นกรมขุนอนุรักษ์มนตรี

๕. เจ้าฟ้าอุทุมพร (คือเจ้าฟ้าดอกมะเดื่อ ราชโอรสที่ปรากฏพระนามว่า พระเจ้าอุทุมพรราชา หรือขุนหลวงหาวัด) เป็นกรมขุนพรพินิต

๖. เจ้าฟ้าบรม พระราชธิดา เป็นกรมขุนเสนีนุรักษ์

๗. เจ้าฟ้านุ่ม พระราชธิดา ซึ่งพระราชทานให้เป็นพระชายา กรมพระราชวังบวรเสนาพิทักษ์ เป็นกรมขุนพิศาลเสนี (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเขียนว่ายี่สานเสนี เห็นจะผิด)

๘. เจ้าฟ้าจีด ซึ่งพระองค์เจ้าแก้ว พระเจ้าลูกเธอสมเด็จพระเพทราชาเป็นพระบิดา เจ้าฟ้าเทพ พระราชธิดาในพระเจ้าท้ายสระเป็นพระมารดาปรากฏในหนังสือบางฉะบับว่าเป็นกรมขุนสุรินทรสงคราม

๙. พระองค์เจ้าแขก พระเจ้าลูกยาเธอ เป็นกรมหมื่นเทพพิพิธ

๑๐. พระองค์เจ้ามังคุด พระเจ้าลูกยาเธอ เป็นกรมหมื่นจิตรสุนทร

๑๑. พระองค์เจ้ารถ พระเจ้าลูกยาเธอ เป็นกรมหมื่นสุนทรเทพ

๑๒. พระองค์เจ้าปาน พระเจ้าลูกยาเธอ เป็นกรมหมื่นเสพภักดี

๑๓. มีพระนามเจ้าต่างกรมปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอีกองค์หนึ่ง ทราบไม่ได้แน่ว่าใคร ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าเป็นเจ้าพระพิไชยสุรินทร์ ราชนิกูล ที่มีความชอบครั้งถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระเจ้าเสือนั้น เป็นกรมหมื่นอินทรภักดี

แผ่นดินพระเจ้าสุริยามรินทร์

๑. เลื่อนกรมหลวงพิพิธมนตรี สมเด็จพระราชชนนี เป็นกรมพระเทพามาตย์

๒. ให้คำให้การขุนหลวงหาวัดฉะบับพะม่า ว่าทรงตั้งพระองค์เจ้าแมลงเม่า พระอัครมเหษี เป็นกรมขุนวิมลภักดี

๓. หม่อมเจ้าอาทิตย์ ในกรมพระราชวังบวรเสนาพิทักษ์ เป็นกรมหมื่นพิทักษ์ภูเบศร์

เจ้านายต่างกรมครั้งกรุงธนบุรี

๑. พระราชชนนี เป็นกรมพระเทพามาตร์

๒. พระมเหษีเดิม เป็นกรมหลวงบาทบริจาริกา

๓. พระญาติวงศ์ไม่ทราบว่าชั้นใด เป็นกรมขุนอินทรพิทักษ์ (พระองค์ที่ ๑ เข้าใจว่าอยู่ไม่ช้าก็สิ้นพระชนม์)

๔. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุ้ย เป็นกรมขุนอินทรพิทักษ์ (พระองค์ที่ ๒)

๕. เจ้าบุญมีหลานเธอ ซึ่งเป็นเจ้ารามลักษณ์ ตำแหน่งราชนิกูลอยู่ก่อนแล้ว เป็นกรมขุนอนุรักษ์สงคราม

๖. เจ้าบุญจันทร หลานเธอ เป็นกรมขุนรามภูเบศร

อิสสริยยศเจ้านายต่างกรมครั้งกรุงศรีอยุธยา และครั้งกรุงธนบุรี พึงเห็นได้ในบัญชีที่แสดงมาว่ามี ๔ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑ กรมพระ เป็นอิสสริยยศสำหรับสมเด็จพระพันปีหลวง พระมหาอุปราช และวังหลัง

ชั้นที่ ๒ กรมหลวง เป็นอิสสริยยศสำหรับพระมเหษี (มีนอกจากพระมเหษีแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์) ประหลาดอยู่อย่างหนึ่งที่กรมหลวงมีแต่พระองค์หญิง

ชั้นที่ ๓ กรมขุน เป็นอิสสริยยศสำหรับเจ้าฟ้าราชกุมาร

ชั้นที่ ๔ กรมหมื่น เป็นอิสสริยยศสำหรับพระองค์เจ้า

มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนาพระอิสสริยยศเจ้านายในพระราชวงศ์ ก็ทรงตั้งเป็นต่างกรมตามชั้นยศซึ่งบัญญัติมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มีผิดกันตามพฤติการบ้างเล็กน้อย คือ

๑. กรมพระ ทรงตั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขตามแบบเดิม แต่ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ๒ พระองค์เป็นกรมพระ เทียบด้วยกรมพระเทพามาตย์พระราชชนนีแต่โบราณ[๑]

๒. กรมหลวง ทรงตั้งเจ้าฟ้า (ที่เป็นชั้นใหญ่) ทั้งพระองค์ชายพระองค์หญิง

๓. กรมขุน ทรงตั้งเจ้าฟ้า (ที่เป็นชั้นเล็ก) แล้วจึงเลื่อนเป็นกรมหลวง พระองค์เจ้าที่เป็นกรมหมื่นแล้วเลื่อนเป็นกรมขุนก็มี

๔. กรมหมื่น ทรงตั้งพระองค์เจ้า

ในรัชชกาลที่ ๒ ทรงตั้งและเลื่อนอิสสริยยศเจ้านายต่างกรมอนุโลมตามระเบียบแบบอย่างครั้งรัชชกาลที่ ๑ แก้ไขแต่กรมของสมเด็จพระบรมราชชนนีให้เรียกว่า "กรมสมเด็จพระ"

ถึงรัชชกาลที่ ๓ โปรดฯ ให้พระองค์เจ้าเป็นได้จนกรมหลวง ครั้นมาถึงรัชชกาลที่ ๔ ทรงตั้งพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่เป็น "กรมสมเด็จพระ" เป็นชั้นสูงพิเศษขึ้นอีกชั้น ๑ และโปรดฯ ให้พระองค์เจ้าเป็นได้จนสมเด็จกรมพระ อิสสริยยศต่างกรมทุกชั้นจึงเป็นได้ทั้งเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้า ผิดกันแต่เจ้าฟ้าแรกรับกรมเป็นกรมขุน พระองค์เจ้าแรกรับกรมเป็นกรมหมื่นเป็นปกติ

ราชอิสสริยยศชั้นรองต่างกรมลงมาเป็นพระองค์เจ้าเรียกกันว่า "พระองค์เจ้าตั้ง" คือทรงสถาปนาหม่อมเจ้าขึ้นเป็นพระองค์เจ้า และอาจได้เลื่อนขึ้นเป็นกรมหมื่น กรมขุน และกรมหลวง

---

[๑] เจ้ากรมของสมเด็จพระพี่นางพระองค์ใหญ่เป็นพระยาเทพสุดาวดี แต่เห็นจะทรงตั้งเป็นส่วนตัวเจ้ากรมคนนั้นเหมือนอย่างในรัชชกาลที่ ๔ ทรงตั้งเจ้ากรมของกรมพระพิพิธโภคภูเบนทรเป็นพระยา แต่อิสริยยศชั้นกรมพระยายังหามีไม่

เป็นที่สุด แต่โอรสธิดาคงเป็นหม่อมราชวงศ์อยู่ตามสกุลศักดิ์ เพราะฉะนั้นยศพระองค์เจ้าตั้งจึงนับเป็นอิสสริยยศ

อิสสริยยศรองแต่ชั้นพระองค์เจ้าตั้งลงมา ถึงหม่อมราชนิกูลเป็นชั้นที่สุด ในทำเนียบศักดินาครั้งกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า “เจ้า” เช่น เจ้ารามราฆพ เจ้าทศเทพ เจ้าเทวาธิราช เป็นต้น แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา (ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ใช้คำว่า “พระ” เพิ่มเข้าอีกคำ ๑ คือ เจ้าพระพิชัยสุรินทร) ดังนี้[๑] สันนิษฐานว่าเมื่อใช้ยศต่างกรมแล้ว เห็นจะเลื่อนคำ “พระ” มาใช้ในนามราชนิกูล และตัดคำเจ้าออกเสียตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงตั้งราชนิกูลในกรุงรัตนโกสินทร์ จึงโปรดฯ ให้ใช้แต่คำ “พระ” นำชื่อ เช่น พระภฺราชสุริยวงศ์พระอนุรุธเทวา พระราชานุวงศ์ เป็นต้น ถึงรัชชกาลที่ ๒ ทรงตั้งโอรสพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ให้เป็นพระพงศ์นรินทร์ พระอินทรอภัย อยู่ในตำแหน่งราชนิกูลสืบมา จนถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้เปลี่ยนคำ “พระ” ใช้คำ “หม่อม” แทน เป็นหม่อมราโชทัย หม่อมเทวาธิราช เป็นต้น

คัดจากพระนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ *“อธิบายว่าด้วยยศเจ้านาย”*, <u>เฉลิมพระยศเจ้านาย</u>, <u>เล่ม</u> <u>๑</u>, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร (กรุงเทพ : โรงพิมพ์พิพรรฒนากร, ๒๔๗๒), หน้า ๑-๒๐ จ

---

[๑] นามพระยาชัยสุรินทรและพระชัยสุรินทร มาแต่นามเจ้าราชนิกูลที่กล่าวนี้ ทรงตั้งแต่ราชนิกุลทั้งนั้น

ภาพ ๑

ภาพ ๒

ภาพ ๓

ภาพ ๑ : พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระเจ้าอยู่หัวในการเสด็จประพาสยุโรป ทูลกระหม่อมบริพัตรฯ อยู่หน้าขวามือสุด (จอมพล/สมเด็จเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต)

ภาพ ๒ : พระบรมวงศานุวงศ์ในคณะอภิรัฐมนตรีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ) และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ซึ่งทรงกรมพระองค์อื่น ๆ พ.ศ. ๒๔๖๘

ภาพ ๓ : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

วินิจฉัยพระยศเจ้านายที่เรียกว่า
"กรมสมเด็จ" หรือ "สมเด็จกรม"

จะต้องตั้งต้นด้วยวินิจฉัยคำว่าที่ว่า "สมเด็จ" คำว่า "เจ้าฟ้า" และคำว่า "กรม" ๓ คำนี้ก่อน คำทั้ง ๓ นี้มีหลักฐานพอจะใช้ได้ว่าเกิดแต่แหล่งต่างกัน ไทยเราเอามาใช้เป็นยศเจ้านายในสมัยต่างกัน

คำว่า **"สมเด็จ"** ดูใช้ในที่หมายความว่า "เป็นอย่างยอด" ใช้ประกอบกับยศบุคคลชั้นสูงสุดหลายชนิด เช่นว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระชนนี สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระเจ้าพี่นาง (และน้องนาง) เธอ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จเจ้าพระยา และสมเด็จพระราชาคณะ ล้วนหมายความว่าเป็นยอดในบุคคลชนิดนั้น คำ "สมเด็จ" มิใช่ภาษาไทย และไม่ปรากฏว่าไทยพวกอื่นใช้ นอกจากไทยกรุงศรีอยุธยา จึงสันนิษฐานว่าได้คำสมเด็จมาจากเขมร ปรากฏใช้นำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดินในกฎหมายมาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอู่ทอง

คำว่า **"เจ้าฟ้า"** ความหมายว่า "เทวดาจุติลงมาเกิด" เป็นคำภาษาไทย และชนชาติไทยใช้มาตั้งแต่ยังอยู่บ้านเมืองเดิมอันอยู่ในแดนจีนบัดนี้ เดิมเรียกแต่เจ้าครองเมืองว่า "เจ้าฟ้า" เมื่อพวกไทยใหญ่อพยพไปตั้งบ้านเมืองต่อแผ่นดินพม่าก็เรียกเจ้าครองเมืองของตนว่า "เจ้าฟ้า" เมื่อตกเป็นประเทศราชขึ้นพม่า ๆ ก็เรียกว่า "เจ้าฟ้า" สืบมาอย่างเดิม แต่ประหลาดอยู่ที่พวกไทยน้อยซึ่งลงมาตั้งบ้านเมืองต่างอาณาเขต เช่น ประเทศลานช้างก็ดี ลานนาก็ดี กรุงสุโขทัยก็ดี กรุงศรีอยุธยาก็ดี ไม่ใช้คำเจ้าฟ้ามาแต่เดิมเหมือนพวกไทยใหญ่ อาณาเขตไทยน้อยพวกอื่นจะยกไว้ กล่าวแต่เฉพาะกรุงศรีอยุธยาแต่เดิมมาเช่นในกฎหมายมณเฑียรบาลเป็นต้น ก็หามียศเจ้าฟ้าปรากฏไม่ แรกปรากฏไปพบในหนังสือพงศาวดารพม่า ว่าพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองตั้งพระมหาธรรมราชาซึ่งครองเมืองพิษณุโลก (พระชนกของสมเด็จพระนเรศวรฯ) เมื่อยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดีให้เป็น "เจ้าฟ้าสองแคว" (สองแควเป็นชื่อเดิมของเมืองพิษณุโลก) อย่างเดียวกับเจ้าฟ้าประเทศราชไทยใหญ่ เป็นแรกที่จะใช้ยศ "เจ้าฟ้า" ในไทยกรุงศรีอยุธยา ข้อนี้มีหลักฐานทางฝ่ายไทยรับรองอยู่ในกฎหมายลักษณกบถศึก บท ๑ ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถทรงตั้งในบาญแพนก เรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า "สมเด็จบรมบาทบงกชลักษณอัครบุริโรดม พระหน่อนราเจ้าฟ้านเรศวร์ เชษฐาธิบดี" ดังนี้ คงเป็น เพราะเคยมีคำ "เจ้าฟ้า" อยู่ในพระสุพรรณบัฏตามสร้อยพระนามสมเด็จพระบรมชนกนาถและยังปรากฏต่อไปอีกอย่างหนึ่ง ว่าสมเด็จพระเอกาทศรถทรงเลิกคำเจ้าฟ้าไม่ใช้ในสร้อยพระนามพระเจ้าแผ่นดินต่อมา เอาคำเจ้าฟ้าลดลงมาใช้เป็นยศเจ้านายชั้นสูง ด้วยทรงตั้งพระราชโอรสผู้จะรับรัชทายาทให้เป็นเจ้าฟ้า ทรงพระนามว่า "เจ้าฟ้าสุทัศน์" เป็นพระองค์แรก แต่นั้นคำเจ้าฟ้าก็ใช้เป็นยศของพระเจ้า

แบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา มีมาดังนี้

ถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งยศศักดิ์เจ้านายอนุโลมตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นแต่แก้ไขบ้างตามพฤติการณ์ จะว่าแต่พระยศชั้นกรมพระ อันเป็นท้องเรื่องวินิจฉัยนี้

๑) **ชั้นกรมพระ** ทรงตั้งสมเด็จพระอนุชาธิราชเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานภิมุข ตรงตามแบบเดิม แต่ครั้งนั้นไม่มีองค์สมเด็จพระชนนี และตามแบบเดิมก็ไม่เคยมีสมเด็จพระเจ้าพี่นาง จึงทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ๒ พระองค์เป็นกรมพระ เทียบเสมอศักดิ์**สมเด็จกรมพระเทพามาตย์** พระราชชนนีตามตำรา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาวดีพระองค์ ๑ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ พระองค์ ๑ เรียกโดยย่อว่า สมเด็จกรมพระเทพสุดาวดี และสมเด็จกรมพระศรีสุดารักษ์ คำสมเด็จหมายความว่าเป็นเจ้าฟ้า มิได้เกี่ยวกับนามกรม

มีความในหนังสือพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ แห่งหนึ่งว่า เมื่อศึกพม่าครั้งปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ "พระยาเทพสุดาวดี" เจ้ากรมของสมเด็จพระพี่นางพระองค์ใหญ่ เป็นผู้เชิญพระกระแสรับสั่งขึ้นไปเร่งกรมพระราชวังหลัง ซึ่งเป็นพระโอรสของสมเด็จพระพี่นางพระองค์นั้น ให้รีบตีทัพพม่าที่ยกเข้ามาในมณฑลนครสวรรค์ ชื่อพระยาเทพสุดาวดีที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดารนั้นเป็นมูลเหตุที่พาให้คนภายหลังเข้าใจไปว่า สมเด็จพระพี่นางพระองค์ใหญ่เป็นกรมชั้นสูงกว่าสมเด็จพระพี่นางพระองค์น้อย เพราะเจ้ากรมเป็นพระยา ถึงเกิดเรียกพระนามกันในสมัยนี้ว่า "สมเด็จกรมพระยาเทพสุดาวดี" เป็นการเข้าใจผิด เพราะรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลอื่นต่อมาจนตลอดรัชกาลที่ ๓ พระยศเจ้านายต่างกรม "กรมพระ" ยังเป็นชั้นสูงสุดเหมือนอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่เจ้ากรมเป็นพระยาเป็นส่วนตัวบุคคลต่างหาก เช่นว่านาย "ก" ผู้เป็นที่พระเทพสุดาวดีเจ้ากรม มีความชอบพิเศษอาจจะโปรดให้เลื่อนยศเป็นพระยา แต่เมื่อสิ้นตัวนาย "ก" แล้วนาย "ข" ได้เป็นเจ้ากรมก็ต้องเป็นพระเทพสุดาวดี การที่เจ้ากรมได้เป็นพระยาหาได้เลื่อนชั้นกรมด้วยไม่ ข้อนี้พึงเห็นได้ในหนังสือราชการแต่ก่อนเรียกพระนามว่า "สมเด็จกรมพระ" พระยศเสมอกันทั้ง ๒ พระองค์

การตั้งกรมเจ้านายในรัชกาลที่ ๑ ผิดกับครั้งกรุงศรีอยุธยาอย่าง ๑ ที่ไม่ได้ทรงตั้งพระมเหสีเป็นกรมหลวงเหมือนแต่ก่อน จึงเลยเป็นเยี่ยงอย่างมาในรัชกาลภายหลัง แต่ก็คงเรียกพระนามว่า **สมเด็จพระพันวัสสา**เหมือนอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา

ถึงรัชกาลที่ ๒ เจ้านายที่เป็นกรมพระในรัชกาลที่ ๑ ล่วงลับไปแล้วทั้ง ๔ พระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสถาปนาสมเด็จพระชนนีเป็นกรมพระอมรินทรามาตย์ เทียบกับกรมพระเทพามาตย์แต่ปางก่อน แต่เห็นจะเรียกกันในรัชกาลที่ ๒ แต่โดยย่อว่า "สมเด็จพระพันปีหลวง" เพราะเรียกสมเด็จพระอัครมเหสีว่า **"สมเด็จพระพันวัสสา"**

ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์พระบัณฑูรน้อย เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ลูกเธอที่พระมารดาเป็นเจ้า ถ้าเป็นลูกพระมเหสีเรียกว่า "สมเด็จเจ้าฟ้า" ถ้ามิใช่ลูกพระมเหสีเรียกแต่ว่า "เจ้าฟ้า" และขยายต่อลงไปอีกชั้นหนึ่งถึงหลานเธอที่พระบิดามารดาเป็นเจ้าฟ้าด้วยกันทั้งสองฝ่ายก็เป็นเจ้าฟ้า

คำว่า **"กรม"** นั้น เป็นแต่ชื่อสังกัดคนพวกหนึ่ง ซึ่งจัดเป็นพนักงานทำราชการอย่างใดอย่างหนึ่ง มีชื่อกรมต่าง ๆ ปรากฏอยู่ในกฎหมายทำเนียบศักดินาเป็นอันมาก ถ้าสังเกตในทำเนียบนั้นจะเห็นได้ว่าชื่อกรมกับชื่อเจ้ากรมต่างกัน ยกตัวอย่างดังเช่นกรมชื่อ "สรรพากรนอก" เจ้ากรมชื่อ "หลวงอินทรมนตรี" ดังนี้ ถึงตัวเจ้ากรมจะได้เลื่อนยศเป็นพระหรือเป็นพระยา ชื่อกรมก็คงเรียกว่ากรมสรรพากร อยู่เป็นนิจ

การตั้งกรมเจ้านายแรกเกิดขึ้นเมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มูลเหตุที่ตั้งกรมพบในหนังสือฝรั่งแต่งในสมัยนั้นเรื่อง ๑ (จะเรียกว่าเรื่องอะไรเวลาที่เขียนนี้นึกไม่ออก) กล่าวเมื่อพระอัครมเหสีของสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทิวงคตโปรดให้แบ่งพวกข้าคนของพระอัครมเหสีเป็น ๒ ภาค พระราชทานสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ (เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ) ภาค ๑ พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ (เจ้าฟ้าหญิงสุดาวดี) ภาค ๑ พิเคราะห์ดูสมกับความที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเป็นกรมหลวงโยธาทิพ และทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเป็นกรมหลวงโยธาเทพ แต่พึงเห็นได้ว่ากรมทั้ง ๒ นี้ไม่มีชื่อกรม เช่นว่ากรมสรรพากร มีแต่ชื่อเจ้ากรม คือ หลวงโยธาทิพ และหลวงโยธาเทพ เช่น ชื่อหลวงอินทรมนตรี เจ้ากรมสรรพากร เพราะกรมทั้ง ๒ เป็น "ขอเฝ้า" สำหรับเจ้านาย ๒ พระองค์ ทรงใช้สอยชั่วพระชนมายุ ถ้าสิ้นพระองค์เจ้านายเมื่อใดกรมนั้นก็เลิก คือเป็นกรมที่มีชั่วคราวมิใช่กรมประจำราชการ อันนี้เป็นมูลเหตุที่เรียกชื่อเจ้ากรมเป็นชื่อกรมด้วย เพราะไม่มีชื่ออื่นจะเรียกกรมทั้ง ๒ นั้น แล้วเลยออกนามกรมเรียกเจ้านายผู้เป็นเจ้าของกรมว่า "เจ้าฟ้า" (ของ) กรมหลวงโยธาทิพ และ "เจ้าฟ้า" (ของ) กรมหลวงโยธาเทพเป็นการเฉลิมพระยศว่าวิเศษกว่าเจ้านายที่ไม่มีกรม เช่น เจ้าฟ้าอภัยทศ เป็นต้น มูลเดิมของการตั้งกรมเจ้านายมีมาอย่างนี้ หาได้ตั้งนามกรมเป็นพระนามของเจ้านายไม่

กรมเจ้านายชั้นแรกในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีแต่ "กรมหลวง" ต่อมาถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา มี "กรมพระ" กับ "กรมขุน" เพิ่มขึ้น ถึงรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ มี "กรมหมื่น" เพิ่มขึ้น กรมของเจ้านายจึงยุติเป็น ๔ ชั้น

กรมพระ	สำหรับแต่พระมหาอุปราช กรมพระราชวังหลัง และสมเด็จพระชนนีพันปีหลวง
กรมหลวง	สำหรับพระมเหสี พระบัณฑูรน้อย สมเด็จพระเจ้าน้องเธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
กรมขุน	สำหรับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ
กรมหมื่น	สำหรับพระองค์เจ้าลูกเธอ และเจ้าพระญาติตั้งเป็นพิเศษ

ในรัชกาลที่ ๒ มีกรมพระ ๒ พระองค์ด้วยกัน

ถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาสมเด็จพระชนนีเป็นกรมพระศรีสุราลัย เทียบอย่างกรมพระเทพามาตย์ พระองค์ ๑ เมื่อต้นรัชกาลที่ ๓ มีสมเด็จขัตติยนารี ๓ พระองค์ เห็นจะเรียกว่าสมเด็จพระอมรินทราฯ พระองค์ ๑ สมเด็จพระพันปี พระองค์ ๑ เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่มีพระมเหสี สมเด็จพระพันวัสสาในรัชกาลที่ ๒ จึงคงดำรงพระยศเรียกกันว่า สมเด็จพระพันวัสสาตามเดิมมาตลอดรัชกาลที่ ๓ พระองค์ ๑

ในรัชกาลที่ ๓ พระราชวงศ์มีเพิ่มขึ้นอีกชั้นหนึ่งคือ "พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ ฐานะเป็นพระเจ้าอาเธอ" ซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อน แต่เจ้านายชั้นพระเจ้าอาเธอพระชันษาอ่อนกว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โดยมาก มีแก่กว่าไม่กี่พระองค์ ถึงที่แก่กว่าก็เป็นอย่างรุ่นราวคราวเดียวกัน จึงไม่ทรงบัญญัติคำนำพระนามเจ้านายชั้นพระเจ้าอาว์เธอขึ้นใหม่ ให้คงใช้ว่าพระเจ้าน้องยาเธอเหมือนเมื่อรัชกาลที่ ๒ มาจนตลอดรัชกาลที่ ๓

ทรงสถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ (ชั้นพระเจ้าอา) กรมหมื่นศักดิพลเสพ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์ ๑

ในรัชกาลที่ ๓ จึงมีกรมพระ ๒ พระองค์เหมือนอย่างในรัชกาลที่ ๒

ถึงรัชกาลที่ ๔ มีกรณีหลายอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะต้องทรงจัดระเบียบยศศักดิ์เจ้านาย เป็นต้น แต่ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรร ซึ่งอยู่ในฐานะจะเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีดวงพระชาตาต้องตำราว่า "จะต้อง ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน" และองค์สมเด็จพระชนนีนาถ ซึ่งเป็นอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๒ แต่เสด็จสวรรคตเมื่อรัชกาลที่ ๓ คนทั้งหลายยังเรียกพระนามว่าสมเด็จพระพันวัสสาอยู่อย่างเดิม นอกจากนั้นเจ้านายชั้นพระเจ้าอามีหลายพระองค์ล้วนพระชันษาแก่กว่าพระองค์มาก ไม่เหมือนเมื่อรัชกาลที่ ๓ แม้ชั้นพระเจ้าพี่เธออันไม่เคยมีทั้งในรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ ก็มีหลายพระองค์ ยังเจ้านายที่เป็นพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระราชภาคิไนยก็มีขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ด้วยเหตุเหล่านี้เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงบัญญัติแก้ไขระเบียบพระยศเจ้านายหลายอย่าง คือ

พระราชทานบวรราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรร เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงพระยศเหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์ ๑ แทนที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นพิเศษเฉพาะพระองค์เดียวอย่าง ๑ ทรงบัญญัตินามชั้นต่าง ๆ ในพระญาติวงศ์ เช่นชั้นพระเจ้าอาให้เรียกว่า "พระเจ้าบรมวงศ์เธอ" และพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็น "พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ" เป็นต้น และยังมีชั้นอื่น ๆ อีกอย่าง ๑

ทรงบัญญัติพระนามสำหรับเรียกพระอัฐิกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และ พระนามเรียกพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชชนนี ทั้งพระนามเรียกพระอัฐิพระบรมวงศ์ซึ่งยังไม่บัญญัติในขัตติยยศมาแต่ก่อน เช่น พระชนนีของสมเด็จกรมพระอมรินทรามาตย์ ถวายพระนามว่าสมเด็จพระรูปศิริโสภาคมหานาคนารี เป็นต้น บางพระองค์ก็ถวายพระนามอย่างต่างกรม เช่น พระองค์

เจ้าหญิงกุ พระเจ้าน้องนางเธอเมื่อรัชกาลที่ ๑ ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันว่า "เจ้าครอกวัดโพธิ" ถวายพระนามว่ากรมหลวงนรินทรเทวี ดังนี้เป็นต้น การตั้งกรมพระอัฐิมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมาอย่าง ๑

พระยศเจ้านายต่างกรม อันกรมพระเป็นชั้นสูงที่สุดมาแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติยศกรมพระพิเศษขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า "กรมสมเด็จพระ" (มีพระบรมราชาธิบายทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ว่าถ้าเอาคำสมเด็จนำหน้าจะไปเหมือนอย่างพระราชาคณะ จึงเพิ่มคำสมเด็จลงข้างหลังคำกรม) ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเจ้านายเป็นกรมสมเด็จพระ ๓ พระองค์ คือ

ถวายพระนามพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชชนนีเป็น "กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์" พระองค์ ๑ ถวายมหาสมณุตมาภิเษกเลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ซึ่งทรงผนวชอยู่เป็น "พระบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส" พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร เป็นพระเจ้าพี่ยาเธอกรมสมเด็จพระเดชาดิศร พระองค์ ๑ มีในประกาศเลื่อนกรมเฉพาะพระองค์นี้พระองค์เดียว ว่าให้ตั้งเจ้ากรมเป็นพระยาอีก ๒ พระองค์ เจ้ากรมเป็นพระ แต่ในพระสุพรรณบัฏที่ทรงตั้งเป็นส่วนพระองค์เจ้านายทรงพระยศเป็น "กรมสมเด็จพระ" เหมือนกันทั้ง ๓ พระองค์ คือ กรมพระชั้นพิเศษ มิใช่กรมพระยา ยศพระยาเป็นแต่สำหรับตัวเจ้ากรมบางคน อย่างเดียวกับพระยาเทพสุดาวดีในรัชกาลที่ ๑

รองจากกรมสมเด็จพระ ทรงตั้งเจ้านายเป็น "กรมพระ" ชั้นสามัญ ๓ พระองค์ คือ

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนรามอิศเรศ เป็นกรมพระรามอิศเรศ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนพิพิธภูเบนทร เป็นกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร พระองค์ ๑ ในประกาศเลื่อนกรมเฉพาะพระองค์นี้ให้ทรงตั้งเจ้ากรมเป็นพระยา (ได้ยินว่าเพราะตัวผู้เป็นเจ้ากรมในเวลานั้นเป็นราชินิกุลสายบางช้าง) พึงเห็นได้ชัดว่าที่เจ้ากรมเป็นพระยา มิได้พาให้กรมเจ้านายเป็นกรมพระยาไปด้วย

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศ เป็นกรมพระพิทักษ์เทเวศ พระองค์ ๑

การตั้งกรมเจ้านายตามระเบียบ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติ ผิดกับระเบียบเก่าเป็นข้อสำคัญบางอย่าง คือ

๑) กรมพระแต่ก่อนมีแต่พระมหาอุปราชกับสมเด็จพระพันปีหลวง และกรมพระราชวังหลัง ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงบัญญัติว่า พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ที่พระชันษาแก่กว่าพระเจ้าแผ่นดินอาจเป็นกรมพระได้ แต่ที่พระชันษาอ่อนกว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นได้แต่กรมหลวง จึงมีจำนวนกรมพระมากขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ มา

๒) คำ "สมเด็จ" ที่ใช้ในพระนามเจ้านายแต่เดิมมา หมายความอย่างเดียวว่าเป็นเจ้าฟ้า เช่น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาวดี หรือเรียกโดยย่อว่า "สมเด็จกรมพระเทพสุดาวดี" ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ มา คำ "สมเด็จ" ในพระนามเจ้านายหมายความต่างกันได้ ๓ อย่าง หมายว่าเป็นเจ้าฟ้าอย่าง ๑ หมายว่าเป็นกรมพระชั้นพิเศษซึ่งไม่จำต้องเป็นเจ้าฟ้าอย่าง ๑ และหมายเป็น

ยศในพระราชญาติวงศ์ชั้นสูงไม่จำต้องเป็นเจ้าฟ้าอย่าง ๑ เขียนต่างกัน เช่นว่า สมเด็จกรมพระเทพสุดาวดี กรมสมเด็จพระเดชาดิศร และสมเด็จพระรูปศิริโสภาค ดังนี้ แต่คำเรียกด้วยวาจาคนพูดหมายแต่สะดวกปาก จึงเรียกสมเด็จเป็นอย่างเดียวกันว่า สมเด็จพระเทพสุดาวดี สมเด็จพระเดชาดิศร สมเด็จพระรูปฯ ดังนี้

ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อแรกเสวยราชย์พระราชทานอุปราชาภิเษกพระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์ ๑

สถาปนาพระนามพระอัฐิสมเด็จพระชนนี ซึ่งเสด็จสวรรคตล่วงไปก่อนแล้ว เป็นกรมสมเด็จพระเทพสิรินทรามาตย์ มีเจ้ากรมขอเฝ้าเป็นพระ พระองค์ ๑

ตั้งกรมพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงลม่อม เป็นกรมพระสุดารัตนราชประยูร (เทียบที่กรมพระเทพามาตย์) พระองค์ ๑

ถึงปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖ เมื่อบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ แล้ว

เลื่อนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมพระสุดารัตนราชประยูรเป็นพระเจ้ามไหยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร เจ้ากรมเป็นพระยา พระองค์ ๑

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทเวศวัชรินทร เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธ์ ซึ่งทรงผนวช เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ พระองค์ ๑

ต่อมาเลื่อนเจ้าฟ้ากรมพระบำราบปรปักษ์ เป็นกรมสมเด็จพระ เจ้ากรมเป็นพระยา พระองค์ ๑

ถวายมหาสมณุตมาภิเษกกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นกรมสมเด็จพระ เจ้ากรมเป็นพระยา พระองค์ ๑

บรรดาศักดิ์เจ้ากรมของกรมสมเด็จพระเป็นพระยาทุกคนตั้งแต่เลื่อนกรมครั้งนี้เป็นต้นมา อนึ่ง ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญญัติไว้ ว่าพระเจ้าน้องยาเธอเป็นได้เพียงกรมหลวงเป็นอย่างสูงนั้น ในรัชกาลที่ ๕ ทรงอนุโลมตามแบบอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เคยทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานภิมุข เป็นพิเศษ จึงทรง

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

ในรัชกาลที่ ๕ (ถ้าไม่นับกรมพระราชวังบวรสถานมงคล) มีกรมสมเด็จพระ ๔ พระองค์ กรมพระ ๓ พระองค์

อนึ่ง ในรัชกาลที่ ๕ ทรงแก้ไขระเบียบพระยศสมเด็จพระมเหสีตั้งเป็นแบบใหม่ แบบเดิมแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา พระมเหสีเป็นกรมหลวง แต่คนทั้งหลายเรียกว่าสมเด็จพระพันวัสสา ถึงสมัย

กรุงรัตนโกสินทร์ทรงงดการตั้งกรมสำหรับพระมเหสี คงแต่เรียกกันว่าสมเด็จพระพันวัสสามาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอนุโลมตามแบบในกฎมนเฑียรบาลครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งกำหนดศักดิ์ "พระภรรยาเจ้า" (พระมเหสี) เป็น ๔ ชั้น คือ พระอัครมเหสี พระมเหสี พระราชเทวี และพระอัครชายา ทรงสถาปนา

สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระบรมราชินีเป็นพระอัครมเหสี เจ้ากรมเป็นพระยา พระองค์ ๑ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวีเทียบเท่าพระมเหสี พระองค์ ๑ สมเด็จทั้ง ๒ พระองค์นี้มีกรมแต่ไม่ใช้คำ "กรม" ในพระนามดูเหมือนจะเป็นแรก

ในรัชกาลที่ ๕ เปลี่ยนพระยศเจ้านายจากประเพณีที่มีมาแต่ก่อนอีกอย่างหนึ่ง คือ เลิกกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงตั้งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร อนุโลมตาม "สมเด็จหน่อพุทธเจ้า" ในกฎมนเฑียรบาลครั้งกรุงศรีอยุธยา แทนที่พระมหาอุปราช ไม่ตั้งกรมต่างหาก

มูลเดิมของ "กรม" เจ้านายมามีการเปลี่ยนแปลงเป็นข้อสำคัญในรัชกาลที่ ๕ ด้วยตั้งแต่โบราณมา เจ้านายย่อมมีข้าหลวงเป็นบริวารทุกพระองค์ บริวารของเจ้านายที่ยังไม่ได้รับกรมมีจางวางเป็นหัวหน้าควบคุม ขึ้นอยู่ในกรมสนมพลเรือน เมื่อเจ้านายพระองค์ใดรับกรมก็แยกข้าคนของพระองค์นั้นออกไปตั้งเป็นกรม ๑ ต่างหาก มีเจ้ากรม ปลัดกรม และสมุห์บัญชีควบคุม ลดศักดิ์จางวางลงมาควบคุมหมวดในกรมนั้น ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อตั้งพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ปล่อยพลเมืองจากสังกัดกรมต่าง ๆ ไปอยู่ในปกครองของเทศาภิบาลตามท้องที่ และให้บรรดาชายฉกรรจ์ต้องรับราชการทหารชั่วคราวเสมอหน้ากันทุกคน แทนขึ้นทะเบียนเป็น "เลก" สังกัดอยู่ในกรมต่าง ๆ อย่างแต่ก่อน ตามพระราชบัญญัตินี้เลิกกรมของเจ้านายหมด แต่นั้นมาคำ "กรม" ก็เป็นแต่ติดอยู่กับพระนามเจ้านาย ไม่มีตัวตน เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บัญชี ก็กลายเป็นคนรับใช้เหมือนอย่างฐานานุกรมของพระราชาคณะ จึงนับว่าเลิก "กรม" เจ้านายมาแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓

ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงแก้ไขระเบียบพระเกียรติยศเจ้านายหลายอย่าง เป็นต้นแต่แก้พระนามพระอัฐิเจ้านายต่างกรม คือ

๑) กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบัญญัติให้เรียกว่ากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระองค์ ๑ กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ พระองค์ ๑ และกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ พระองค์ ๑ นั้นให้เปลี่ยนคำ "กรมพระราชวังบวร" ที่นำพระนามเป็น "สมเด็จพระบวรราชเจ้า"

๒) สมเด็จพระชนนีพันปีหลวง ซึ่งเป็น "กรมสมเด็จพระ" แต่ก่อนมา เปลี่ยนเป็นสมเด็จพระอมรินทรา บรมราชินี พระองค์ ๑ สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี พระองค์ ๑ สมเด็จพระเทพศิรินทรา บรมราชินี พระองค์ ๑

๓) ถวายพระนามสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ องค์พระบรม

ราชชนนี เป็นสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงตั้งตำแหน่งต่าง ๆ ในราชเสวก เป็นทำเนียบข้าราชการในสมเด็จพระพันปีหลวง แทนเจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บัญชีอย่างแต่ก่อน พึงเห็นได้ในบรรดาพระนามที่แก้ไขดังกล่าวมา พระนามใดที่เคยมีคำ "กรม" เปลื้องเอาคำ "กรม" ออกจากพระนามทั้งนั้น เอาแต่คำ "สมเด็จพระ" เป็นประธาน แต่คำ "กรม" แม้ไม่มีแก่นสารแล้วก็ยังทิ้งจากพระยศเจ้านายไม่หมด ยังคงใช้ต่อมาเป็นแต่แก้ไขชั้น "กรมสมเด็จพระ" เป็น "สมเด็จฯ กรมพระยา" กรมชั้นอื่นนอกนั้นคงอยู่ตามเดิม

การที่แก้ยศกรมสมเด็จพระเป็นสมเด็จฯ กรมพระยานั้น เกิดแต่ต้นรัชกาลที่ ๖ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะถวายมหาสมณุตาภิเษกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส พระอุปัชฌาย์ เป็นสมเด็จพระมหาสังฆปรินายก ตัวอย่างเจ้านายที่ได้รับมหาสมณุตมาภิเษกมาแต่ก่อนเป็น "กรมสมเด็จพระ" เหมือนกันทั้ง ๒ พระองค์ แต่ผิดกันที่ยศเจ้ากรม ๆ ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ เป็นพระ เจ้ากรมของกรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นพระยา ปัญหาเรื่องกรมพระกับกรมพระยาเกิดขึ้น ด้วยยศเจ้ากรมเป็นพระยาไม่ตรงกับกรมสมเด็จพระเหมือนเช่นกรมพระ กรมหลวง เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสปรึกษากับกรมหลวงวชิรญาณฯ ทรงกำหนดชั้นกรมเจ้านายให้เป็นระเบียบตรงกับชั้นยศขุนนางซึ่งเป็นเจ้ากรม คงตามแบบเดิมตั้งแต่กรมหมื่นขึ้นไปจนถึงกรมพระ ต่อนั้นทรงพระราชดำริจะให้มี "กรมพระยา" (ไม่มีคำสมเด็จ) ขึ้นอีกชั้น ๑ และแก้ยศกรมสมเด็จแบบเดิมเป็น "สมเด็จกรมพระยา" เทียบเท่าชั้นสมเด็จพระยาทางยศขุนนาง อันนี้เป็นเค้าพระราชดำริ มีปัญหาต่อไปว่าคำ "สมเด็จ" จะเอาเข้าพระนามตรงไหนจะเป็น "พระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จกรมพระยา" หรือ "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา" สมเด็จพระมหาสมณะทรงเห็นควรเป็นอย่างข้างหลัง และทรงพระดำริต่อไปว่า สมเด็จเจ้าพระยาได้เครื่องยศและมีกรมทนายเหมือนอย่างเจ้าต่างกรมฉันใด สมเด็จกรมพระยา (ที่มิได้เป็นเจ้าฟ้า) ก็ควรจะมีศักดิ์คล้ายเจ้าฟ้า (เคยได้ยินคำตรัสว่าเป็น "เจ้าฟ้ายก" เปรียบเช่นพระราชาคณะยก) เพราะฉะนั้นตามประเพณีเดิมพระองค์เจ้าต่างกรมทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ เท่ากันทุกชั้น จึงเพิ่มศักดินาสมเด็จกรมพระยาเป็น ๓๕๐๐๐ ต่ำกว่าศักดินาเจ้าฟ้าต่างกรม ๕๐๐๐ และได้พระราชทานเครื่องยศลงยาราชาวดีเหมือนเจ้าฟ้า เมื่อเอาคำ "สมเด็จ" มาตั้งหน้าพระนามกรมพระยาเหมือนอย่างเจ้าฟ้า ก็ต้องแก้ทางระเบียบพระนามเจ้าฟ้าให้ผิดกัน จึงเอาคำ "เจ้าฟ้า" ลงไว้ข้างหน้านามกรม เช่นว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ฉะนี้ ให้ผิดกับสมเด็จกรมพระยาที่มิได้เป็นเจ้าฟ้า

ในรัชกาลที่ ๖ ทรงตั้งสมเด็จกรมพระยานอกจากสมเด็จพระมหาสมณะอีก ๒ พระองค์ กรมพระ ๘ พระองค์ คือ

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นสมเด็จกรมพระยา พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทววงศ์วโรปการ เป็นสมเด็จกรมพระยา พระองค์ ๑

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เฉลิมพระนามพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้าพาหุรัดมณีมัย เป็นกรมพระเทพนารีรัตน พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัฏนวิสิษฐ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

ในรัชกาลที่ ๖ ทรงเปลี่ยนคำนำพระนามตามชั้นพระราชวงศ์ ซึ่งบัญญัติขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ด้วยอีกอย่าง ๑ เพราะตามแบบเก่าต้องแก้ทุกชั่วบุรุษ ทรงบัญญัติใหม่เพื่อมิให้ต้องแก้ คือ

๑) บรรดาพระราชบุตรธิดาแต่ชั้นพระเจ้าอาขึ้นไป รวมทั้งพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๓ ให้ใช้คำนำพระนามว่า "พระเจ้าบรมวงศ์เธอ" เหมือนกันทุกชั้น

๒) พระราชบุตรและธิดาสมเด็จพระบวรราชเจ้า และพระเจ้าลูกเธอของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ให้ใช้คำนำพระนามว่า "พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ" แต่ลูกเธอของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ เป็น "พระราชวรวงศ์เธอ"

เจ้านายชั้น พระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ พระสัมพันธวงศ์เธอ พระวรวงศ์เธอ พระวงศ์เธอ คงอยู่ตามแบบเดิม

ถึงรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาหม่อมเจ้ารำไพพรรณี พระชายา เป็นสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี แต่การตั้งกรมเจ้านายพฤติการณ์ผิดกับรัชกาลที่ ๖ ด้วยได้เฉลิมพระยศสมเด็จพระบรมราชชนนีแต่ในรัชกาลนั้นแล้ว พระอุปัชฌาย์ก็ได้เฉลิมพระยศและสิ้นพระองค์ไปแล้ว แต่มีกรณีเป็นเหตุที่ทรงพระราชดำริเห็นสมควรแก้ไขแบบเดิมบ้าง การตั้งกรมเจ้านายในรัชกาลที่ ๗ จึงทรงเพิ่มพระยศสมเด็จพระภรรยาเจ้าในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งยังอยู่ ๓ พระองค์ คือ

ทรงสถาปนาสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวีพระมเหสีในรัชกาลที่ ๕ เป็นสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า เจ้ากรมเป็นพระยา เทียบที่กรมพระเทพามาตย์แต่โบราณ พระองค์ ๑

ทรงสถาปนาพระนางเจ้าสุขุมาลย์มารศรี พระราชเทวี เป็นสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลย์มารศรี พระอัครราชเทวี เจ้ากรมเป็นพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระยศพระอัครชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาถ เป็นพระวิมาดาเธอ กรมพระ พระองค์ ๑

เพิ่มพระยศสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐๐ เสมอ

กับกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแต่ก่อน พระองค์ ๑

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เป็นสมเด็จกรมพระยา พระองค์ ๑

เพิ่มพระยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัฏนวิษฐ เป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ พระองค์ ๑ (น่าจะนับว่าเป็นกรมพระพิเศษ เพราะมิได้เพิ่มศักดินาและเครื่องยศอย่างสมเด็จกรมพระยา)

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธินทร เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

นอกจากสมเด็จพระพันวัสสา สมเด็จพระปิตุฉา และสมเด็จพระราชปิตุฉา ในรัชกาลที่ ๗ ทรงตั้งสมเด็จกรมพระยา พระองค์ ๑ สมเด็จกรมพระและกรมพระ ๔ พระองค์

เรื่องตำนานการตั้งกรมสมเด็จและกรมพระมีมาดังนี้

ที่จะเรียกว่า "สมเด็จกรม" หรือ "กรมสมเด็จ" นั้นหม่อมฉันเห็นว่าที่มิได้มีพระราชบัญญัติให้เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ควรเรียกตามพระสุพรรณบัฏเป็นหลัก ชั้นก่อนรัชกาลที่ ๖ คงเรียกพระนามดังนี้ จะยกเป็นตัวอย่าง เช่น

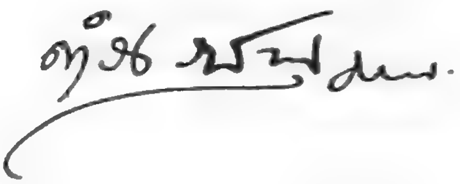
สมเด็จ (พระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า) กรมพระเทพสุดาวดี

กรมสมเด็จพระเดชาดิศร

สมเด็จ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า) กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์

เจ้านายพระองค์ใดที่ได้เป็นสมเด็จกรมพระยาตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ มา จึงควรเรียกว่าสมเด็จกรมพระยา ที่เรียกกรมพระยาเลยขึ้นไปถึงก่อนรัชกาลที่ ๖ ไม่มีมูล และทำให้เกิดยุ่งด้วย เพราะหลานเป็นสมเด็จพระพี่นางพระองค์น้อยในรัชกาลที่ ๑ ดูเหมือนทรงพระยศต่ำกว่าพระองค์ใหญ่ และทำให้ดูเหมือนกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงพระยศต่ำกว่ากรมสมเด็จพระเดชาดิศร หม่อมฉันคิดเห็นดังนี้ฯ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

คัดจาก พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาสน์สมเด็จ เล่ม ๑๗ (ลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ), พิมพ์ครั้งที่ ๑ โดยองค์การค้าคุรุสภา (กรุงเทพ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๔), หน้า ๔๒-๖๗

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

"อธิบายว่าด้วยการเฉลิมพระยศเจ้านาย"

ลักษณพิธีเฉลิมพระยศเจ้านายที่ทำในประเทศสยามนี้ ถือเอาการ ๒ อย่างเป็นหลัก คือ การอภิเศกอย่าง ๑ การจารึกพระสุพรรณบัฏอย่าง ๑ อันพราหมณ์ชาวอินเดียนำต้นตำรามาแต่โบราณทั้ง ๒ อย่าง

อภิเศกนั้น คือผู้มีอำนาจที่จะตั้งรดน้ำให้บนศีร์ษะ (สันนิฐานว่าเป็นเครื่องหมายมอบยศกับทั้งหน้าที่) ถ้าผู้จะรับยศเป็นเจ้านายในราชสกุลพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงรดน้ำพระราชทานอภิเษก ถ้าเป็นการราชาภิเศกพระเจ้าแผ่นดินก็ให้มีผู้รับสมมตแทนพสกนิกรทั้งปวง เช่น ปุโรหิต (ในตำราราชาภิเศกอรรถกถาสีหฬ ตอนพรรณนารัฐฬสีหนาทสูตรมัชฌิมนิกายว่า) นางกษัตริย์พรหมจารีเป็นผู้ถวายอภิเศกก่อน

สุพรรณบัฏ คือแผ่นทองจารึกพระนามของเจ้านายพระองค์นั้น (สันนิฐานว่า คือบัญญัติให้เรียกพระนามอย่างนั้นต่อไป) ถ้าเป็นเจ้านายในพระราชวงศ พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงบัญญัติ แล้วดำรัส

ภาพ ๑ : สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อยังทรงพระเยาว์

ภาพ ๒ : วันส่งเสด็จไปโลซาน พ.ศ. ๒๕๒๕

ภาพ ๓ : วังสระปทุม พ.ศ. ๒๕๒๕ สมเด็จพระศรีนครินทรา บรมราชชนนี กับทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตน์ฯ และพระธิดา

สั่งให้จารึกพระนามนั้นลงแผ่นทองคำพระราชทานเป็นสำคัญ ถ้าหากเป็นการราชาภิเศกพระเจ้าแผ่นดินไซร้ พระราชวงศกับปุโรหิตและเสนาพฤฒามาตย์ก็ปรึกษากันแต่งพระนามอันแสดงพระเกียรติคุณทั้งหลายของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นจารึกลงพระสุพรรณบัฏ แล้วสมมตให้ปุโรหิตถวายเมื่อราชาภิเศก

แต่การ ๒ อย่างซึ่งเป็นหลักนั้น เมื่อพิจารณาดูลักษณการพิธีตามที่ปรากฏมาในจดหมายเหตุดูเหมือนมีทั้งอภิเศกแล้วรับพระสุพรรณบัฏแต่พระมหาอุปราชเรียกว่าอุปราชาภิเศก **กับเฉลิมพระยศเจ้าฟ้าเมื่อลงสรงหรือโสกันต์** สันนิษฐานว่าจะตรงตามตำราเดิม ซึ่งใช้ในสมัยเมื่อตั้งลูกหลวงหลานหลวงตามกฎมณเฑียรบาล แต่การตั้งกรมเป็นประเพณีเกิดขึ้นในชั้นหลังดังกล่าวมาแล้ว (แม้จนเจ้าฟ้ารับกรมเมื่อก่อนรัชชกาลที่ ๔) จึงเป็นแต่พระราชทานพระสุพรรณบัฏ หามีอภิเศกไม่ การเฉลิมพระยศเจ้านายในชั้นนั้นถือเอาการจารึกพระสุพรรณบัฏเป็นหลัก ยังใช้เป็นประเพณีสืบมาจนปัจจุบันนี้ ต้องทำพิธีมีข้อสำคัญหลายอย่าง คือ

๑. ต้องหาวันฤกษ์งามยามดีที่จะจารึก

๒. ต้องทำพิธีจารึกในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น

๓. ต้องมีทั้งสมณะและพราหมณ์พร้อมกันอวยชัยในการพิธี

๔. ต้องประชุมเสนาบดีมานั่งเป็นสักขีพยาน (แต่ในปัจจุบันนี้มีแต่ข้าราชการผู้ใหญ่ในกระทรวงวัง)

อนึ่งการที่เจ้านายรับพระสุพรรณบัฏนั้น ตามประเพณีโบราณรับพระราชทานต่อพระหัตถ์พระเจ้าแผ่นดินแต่ในพิธีที่มีอภิเศก[๑] ถ้าเป็นพิธีตั้งกรมสามัญ เช่นเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้านายพระองค์อื่นทรงรับกรมเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖ ในรัชชกาลที่ ๒ การพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏทำเต็มตำรา แต่เมื่อจารึกแล้ว (ในจดหมายเหตุว่า) "ฝากไว้แก่ผู้รักษาพระอุโบสถ" (วัดพระศรีรัตนศาสดาราม) จนถึงวันจะมีงานรับกรมจึง "นายเวรมหาดเล็กในกรมเชิญพระเสลี่ยง (และ) พระกลดมารับพระสุพรรณบัฏต่ออาลักษณ" แห่จากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พวกอาลักษณกำกับเชิญไปตั้งในมณฑลพิธีที่วัง พระสงฆ์เจริญพระปริตเวลาเย็น รุ่งขึ้นเช้าเจ้านายที่จะรับกรมเสด็จเข้าสู่ที่สรง พระสงฆ์ที่ทรงนับถือบางรูปกับพราหมณ์ถวายน้ำมนตร์ สรงแล้วแต่งพระองค์เสด็จมาประทับที่ในท้องพระโรง อาลักษณจึงเชิญพระสุพรรณบัฏเข้าไปถวายต่อเสร็จการพิธีรับพระสุพรรณบัฏที่วังแล้ว เจ้านายที่รับกรมจึงเสด็จเข้าไปเฝ้าฯ ที่ในพระราชวัง ทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนกับต้นไม้ทองเงินเมื่อเสด็จออกขุนนาง

เมื่อพิเคราะห์ดูลักษณการพิธีดังว่ามา น่าสันนิฐานว่าเหตุที่เจ้านายรับพระสุพรรณบัฏต้องถวายดอกไม้ธูปเทียนกับต้นไม้ทองเงินนั้น เพราะแต่เดิมพระเจ้าแผ่นดินมีพระราชกิจในการตั้งกรมเจ้านายเพียงดำรัสสั่ง ต่อนั้นไปมิได้มีพระราชกิจเกี่ยวข้องในการพิธีเลย เป็นการทำลับหลังพระที่นั่งทั้งนั้น การที่เจ้านายเสด็จเข้ามาถวายดอกไม้ธูปเทียนเสมือนกราบทูลให้ทรงทราบว่าได้รับกรม

---

[๑] ได้พิมพ์อธิบายไว้โดยพิสดารในหนังสือเรื่องประกาศตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ หน้า ๘๐ ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

ที่ทรงพระกรุณาโปรดตั้งนั้นแล้ว ส่วนการถวายต้นไม้ทองเงินนั้น สันนิฐานว่ามูลประเพณีเห็นจะมีมาเก่าแก่แต่ครั้งตั้งลูกหลวงหลานหลวงไปครองเมือง ต้องถวายต้นไม้ทองเงินเป็นเครื่องหมายความซื่อสัตย์ทำนองเดียวกับเจ้าประเทศราช ครั้นเปลี่ยนประเพณีครองเมืองมาเป็นครองกรม อำนาจการปกครองสมพลยังมีอยู่จึงคงให้ถวายต้นไม้ทองเงินมาตามประเพณีเดิม ประเพณีที่ประกาศเมื่อสถาปนาพระอิสสริยยศเจ้านายแต่เดิมหามีไม่ ถึงประเพณีที่ประกาศตั้งเจ้าพระยา (และสันนิฐานว่าตลอดจนประเพณีที่พระราชทานสุพรรณบัฏ และหิรัญบัฏตั้งเจ้าพระยาแต่เดิมก็หามีไม่) ก็พึ่งมาเกิดขึ้นในรัชชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร ดังจะแสดงอธิบายต่อไป

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ จะทรงเฉลิมพระเกียรติยศเจ้านายเนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเศกตามราชประเพณี ทรงพระราชดำริว่าเจ้านายซึ่งจะโปรดฯ ให้เลื่อนพระยศเป็นชั้นพระเจ้าบรมวงศเธอ พระเจ้าพี่ยาเธอ และเจ้านายผู้ใหญ่ฝ่ายพระราชวังบวรฯ ซึ่งเมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์ ได้เคยทรงเคารพนบนอบฉันเป็นผู้ใหญ่โดยเจริญพระชนมายุมีอยู่หลายพระองค์ และทรงพิจารณาลักษณพิธีตั้งกรมที่ทำมาแต่ก่อนยังคลาดเคลื่อนกับหลักของการพิธีอยู่หลายประการ จึงโปรดฯ ให้แก้ไขระเบียบการพิธีตั้งกรมเปลี่ยนประเพณีเดิมเป็นดังกล่าวต่อไป

๑. ให้มีอภิเศกในการตั้งกรมตลอดจนตั้งพระองค์เจ้า[๑] คือ ทรงรดน้ำจากพระมหาสังข์และทรงเจิมพระราชทานก่อน แล้วจึงพระราชทานพระสุพรรณบัฏ

๒. พระราชทานพระสุพรรณบัฏต่อพระหัตถ์ แทนที่อาลักษณเป็นผู้ถวายอย่างแต่ก่อน

๓. เสด็จไปพระราชทานอภิเศก และพระสุพรรณบัฏที่วังเจ้านายชั้นเป็นพระบรมวงศ์ แต่ชั้นพระอนุวงศ์ให้เข้าไปรับพระราชทานที่ท้องพระโรงในพระบรมมหาราชวัง

๔. ให้มีใบกำกับพระสุพรรณบัฏเป็นอำนาจในการตั้งเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี ข้อนี้เนื่องมาแต่ได้ทรงแก้ไขวิธีตั้งขุนนาง แต่ก่อนมาเป็นแต่มีพระราชดำรัสสั่ง แล้วเสนาบดีเจ้ากระทรวงก็มีบัตรหมายประกาศการตั้งนั้น ถึงรัชชกาลที่ ๔ ทรงพระราชดำริให้มีสัญญาบัตรประทับพระราชลัญจกรและลงพระปรมาภิธัยเป็นสำคัญในการตั้ง แต่ว่าเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี ของเจ้านายต่างกรม เจ้านายเคยทรงเลือกสรรค์และตั้งได้เองมาแต่ก่อน จึงโปรดฯ ให้คงมีอำนาจด้วยใบกำกับพระสุพรรณบัฏนั้น ที่จะทรงเลือกและตั้งเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี ให้เป็นพระยา พระ หลวง ขุน หมื่น ได้ตามทำเนียบพระเกียรติศักดิ์

๕. ให้อาลักษณอ่านประกาศพระบรมราชโองการแสดงเหตุซึ่งทรงเฉลิมพระยศ ตรวจดูจดหมายเหตุเก่าเมื่อก่อนรัชชกาลที่ ๔ มีแต่ในการตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ คือเมื่อก่อนทรงตั้งนั้นมีอาลักษณ (นัยว่าขึ้นนั่งบนผ้าขาวปูเหมือนอย่างพระประกาศในพิธีตรุษ) อ่านประกาศก่อนแล้วจึงทรงตั้ง มีสำเนาประกาศพระนามสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชาคณะเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๘๐

---

[๑] การอภิเศกตามต้นตำราที่ปรากฏในพระบาลีไม่เฉพาะแต่สำหรับเจ้านาย ถึงเศรษฐีก็มีอภิเศก

อยู่ในหอพระสมุดฯ ได้คัดสำเนาตอนข้างต้นมาพิมพ์ไว้พอให้เห็นเป็นตัวอย่าง

"ศิริสยุภนมัสดุอดีตกาล พระพุทธศักราช ชมัยสหัสสสังวัจฉระไตรสตาธฤกฉาสีติ ปัตยุบันกาลสสสังวัจฉระ ไพสาขมาศกาลปักษ์ เอการสมีดฤถีพุทธวารปริเฉทกาลอุกฤษฐ์ สมเด็จบรมธรรมิกมหาราชารามาธิราชเจ้าผู้ทรงทสพิธราชธรรม์อนันตคุณวิบูลยปรีชาอันประเสริฐ ทรงพระราชสัทธามีพระราชโองการมานพระบันฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งพระราชูทิสถาปนา

๑. ให้เลื่อนสมเด็จพระวันรัต (นาค) ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศญาณปริยัติวรา สังฆราชาธิบดีศรีสมณุตมาปรินายก ตรีปีฎกธราจาริย์ สฤษดิขัติยสารสุนทร มหาคณะฤศรีรัตนมหาธาตุวรวิหารพระอารามหลวง

๒. ให้เลื่อนพระธรรมอุดม (ฤกษ) ขึ้นเป็นพระวันรัต ปริยัติวรวิสุทธิ์สังฆาปรินายกปีฎกธราจาริย์ สฤษดิสารสุนทร มหาคณะฤศรบวรวามะคณะสังฆารามคามวาสีอรัญวาสี สถิตย์ในระฆังอาวาสวรวิหารพระอารามหลวง

ฯลฯ

ภาพ : วังกรมพระราชวังบวรฯ หรือพระมหาอุปราช (ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ)

คัดจาก พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง *"อธิบายว่าด้วยการเฉลิมพระยศเจ้านาย"*, <u>เฉลิมพระยศเจ้านาย</u> <u>เล่ม ๑</u>, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร (กรุงเทพ : โรงพิมพ์พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒), หน้า ๒๑-๒๖

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

"อุปราชาภิเษก"

การอุปราชาภิเษกกรมหมื่นบวรวิชัยชาญเห็นจะเป็นครั้งที่สุด ซึ่งตั้งพระมหาอุปราชในประเทศสยาม ตำแหน่งหน้าที่ของมหาอุปราชที่เคยมีมาแต่ก่อนเป็นอย่างไร ต่อไปจะไม่มีกิจที่ต้องกล่าวถึง จึงจะแสดงฝากไว้ในที่นี้มิให้สูญเสีย

ในประกาศอุปราชาภิเษกว่าทรงสถาปนากรมหมื่นบวรวิชัยชาญ "เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลฝ่ายหน้ารับพระบัณฑูรที่พระมหาอุปราช" ใช้คำเช่นนี้ตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอธิบายหมายความหลายอย่างต่างกัน แต่ล้วนเนื่องด้วยตำแหน่งหน้าที่ของพระมหาอุปราชเอามารวมเรียกเป็นพระนามคือ (๑) กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (๒) ฝ่ายหน้า (๓) พระบัณฑูร (๔) พระมหาอุปราช คำเหล่านี้มีเค้ามูลในพงศาวดารว่า เกิดขึ้นด้วยเหตุต่าง ๆ กัน และเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับจนถึงในกรุงรัตนโกสินทร์นี้

ตำแหน่ง "พระมหาอุปราช" ต้นตำรามาจากอินเดีย แต่ในอินเดียเขาเรียกเพียงว่า "อุปราช" เป็นตำแหน่ง (Viceroy) ผู้ครองหัวเมืองมณฑลใหญ่ มีอำนาจถืออาชญาสิทธิ์ต่างพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน มิได้หมายความว่าเป็นรัชทายาท (Heir Apparent) รัชทายาทนั้นมีคำสำหรับเรียกอีกต่างหากว่า "ยุพราช"[๑] แต่ที่ไทยเราเอามาใช้เป็นแบบเพิ่มคำ "มหา" เข้าข้างหน้าคำ "อุปราช" ข้อนี้ส่อให้เห็นว่าประสงค์จะแสดงว่า "มหาอุปราช" ทรงศักดิ์สูงกว่า "อุปราช" สามัญหรือถ้าว่าอีกนัยหนึ่งคือเดิมมีตำแหน่งอุปราชอยู่แล้ว (และอาจมีหลายองค์ในคราวเดียวกัน) เกิดประสงค์จะยกอุปราชองค์ใดองค์หนึ่งให้สูงศักดิ์กว่าอุปราชทั้งปวง จึงให้เรียกว่า "พระมหาอุปราช" ทำนองเดียวกับที่ใช้คำว่า "กษัตริย์" กับ "มหากษัตริย์" และ "ขุน" กับ "พ่อขุน" ฉะนั้น ถ้าว่าตามที่ปรากฏในพงศาวดาร ตำแหน่งพระมหาอุปราชเกิดขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา ด้วยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตั้งกฎมนเทียรบาลเมื่อปีชวด[๒] พ.ศ. ๒๐๑๑ กำหนดศักดิ์พระราชกุมารให้เป็นชั้นกันโดยลำดับดังนี้[๓]

ชั้นที่ ๑ พระราชกุมารอันเกิดด้วยพระมเหษีซ้ายขวา ทรงศักดิ์เป็น "สมเด็จหน่อพระพุทธเจ้า"

---

[๑] ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ใช้คำ "อุปราช" เรียกข้าราชการผู้มีตำแหน่งปกครองหลายมณฑลรวมกันเป็นภาค ทรงอนุมัติตามตำราเดิม

[๒] ในกฎหมายฉบับพิมพ์ว่า "ปีชวด จุลศักราช ๗๒๐" นั้นคือเพราะเป็นรัชกาลพระเจ้าอู่ทอง ที่ถูกต้องเป็นปีชวด จุลศักราช ๘๓๐

[๓] ในกฎมนเทียรบาลกล่าวความห้วน ๆ และใช้คำเก่าเข้าใจยากอธิบายนี้ตามวินิจฉัยของข้าพเจ้า

หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งในหนังสือพงศาวดารว่า “สมเด็จหน่อพุทธางกูร” (หมายความอย่างเดียวกัน)[๑]

ชั้นที่ ๒ พระราชกุมารอันเกิดด้วยพระราชเทวีหรือพระอัครชายา (เรียกว่า “แม่อยั่วเมือง”[๒] ทรงศักดิ์เป็น “พระมหาอุปราช”)

ชั้นที่ ๓ พระราชกุมารอันเกิดด้วยลูกหลวง (เช่นพระมารดาเป็นพระองค์เจ้า) กินเมืองเอก

ชั้นที่ ๔ พระราชกุมารอันเกิดด้วยหลานหลวง (เช่นพระมารดาเป็นหม่อมเจ้า) กินเมืองโท

ชั้นที่ ๕ พระราชกุมารอันเกิดด้วยพระสนม เป็น “พระเยาวราช” (ตรงนี้เห็นได้ว่าเอานามตำแหน่งรัชทายาทตามตำราอินเดียมาใช้เรียกพระราชกุมารชั้นต่ำ)

พระราชกุมารศักดิ์ที่กล่าวมา เพิ่งกำหนดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปัญหาจึงมีว่าเมื่อก่อนนั้นแบบแผนจะเป็นอย่างไร ข้อนี้มีหลักฐานที่จะรู้ได้เพียงว่า เรียกพระราชกุมารว่า “เจ้า”[๓] เช่น เจ้าทองลันและเจ้าอ้ายพญา เป็นต้น ถ้าเจ้าได้ครองเมือง[๔] มีราชทินนามขึ้นคำว่า “พระ” เช่น พระราเมศวร พระบรมราชาและพระอินทรราชา เป็นต้น สันนิษฐานว่าเดิมเจ้าที่ครองหัวเมืองเอกคนเป็น “อุปราช” ตรงตามตำราอินเดียเพราะมีตำแหน่งอุปราชอยู่แล้ว เช่นนั้นเมื่อตั้งกฎมนเทียรบาลจะให้มีอุปราชซึ่งทรงศักดิ์สูงยิ่งขึ้นไป จึงให้เรียกว่า “พระมหาอุปราช” แต่เหตุใดจึงกำหนดให้พระราชกุมารชั้นที่ ๒ เป็นพระมหาอุปราช ข้อนี้พิเคราะห์ดูเหมือนจะหมายความว่าเป็นรัชทายาทเมื่อไม่มีพระราชกุมารชั้นที่ ๑ เปรียบเช่นว่าพระมเหษีไม่มีพระราชกุมาร มีแต่พระราชกุมารอันเกิดด้วยพระอัครชายา จะตั้งเป็นสมเด็จหน่อพุทธางกูรที่รัชทายาทก็ขัดอยู่ด้วยพระมเหษีอาจมีพระราชกุมาร จึงให้ไปครองเมืองอย่างเป็นอุปราช แต่ให้เรียกว่า “พระมหาอุปราช” เพราะเทียบที่รัชทายาท (Heir Presumptive) ส่วนพระราชกุมารชั้นที่ ๓ ที่ได้ครองเมืองใหญ่ก็คงเรียกกันว่าอุปราชอยู่ตามเดิม

ตรวจดูตัวอย่างที่มีมาในพงศาวดาร[๕] ปรากฏว่าเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทำสงครามกับพระเจ้าติโลกราชเมืองเชียงใหม่ต้องเสด็จขึ้นไปประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลกนั้น โปรดให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ทรงพระนามว่า พระบรมราชาครองพระนครศรีอยุธยา ในหนังสือพงศาวดารว่า “ให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน” แต่เห็นจะเป็นสมเด็จหน่อพุทธางกูรหรือสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้าตามกฎมนเทียรบาลนั้นเอง ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๐๒๘ ทรงตั้งพระราชโอรสอีกพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่า พระ (ชัย) เชษฐา ให้เป็นพระมหาอุปราชได้ครองเมืองพิษณุโลก แล้วมาได้เสวยราชย์ครองกรุงศรีอยุธยา

---

[๑] ความที่กล่าวในข้อสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้านี้เคลือบคลุมอยู่บ้าง เป็นต้นว่าถ้าพระราชกุมารเกิดด้วยพระมเหษีหลายองค์จะทรงศักดิ์เป็นสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้าทุกองค์ (เช่นเรียกว่า “สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ”) หรือเป็นสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้าแต่เฉพาะพระองค์ที่เป็นรัชทายาท (เช่นเรียกสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช) ข้อนี้พิจารณาตัวอย่างในพงศาวดาร ดูเป็นสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้าแต่พระองค์ที่เป็นรัชทายาทองค์เดียว เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาศักดิ์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชก็ทรงพระราชดำริเห็นเช่นนั้น

[๒] แม่อยั่วเมืองเป็นคำไทยเก่าเห็นจะใช้กันมาก่อนตั้งกฎมนเทียรบาล สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนริศฯ ทรงสันนิษฐานว่าจะตรงกับ “แม่อยู่เมือง” นับเป็นครอง “แม่อยู่หัว” คือพระมเหษี

[๓] คำว่า “เจ้าฟ้า” เพิ่งใช้ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พ.ศ. ๒๑๑๒-๒๑๓๓) สืบมา

[๔] คำว่า “กินเมือง” กับ “ครองเมือง” หมายความต่างกัน กินเมืองหมายความว่าได้รับส่วนเมืองนั้นเป็นผลประโยชน์ ครองเมืองหมายความว่าไปบังคับบัญชาการอยู่ที่เมืองนั้น

[๕] ว่าตามหนังสือพงศาวดาร “ฉบับหลวงประเสริฐ” ซึ่งพระโหราธิบดีแต่งเมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ต่อสมเด็จพระบรมราชาทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดี (ที่ ๒) ก็ทรงตั้งพระอาทิตยวงศราชโอรสเป็นพระบรมราชา ที่สมเด็จหน่อพุทธางกูรให้ไปครองเมืองพิษณุโลก แล้วได้รับรัชทายาทครองกรุงศรีอยุธยา เรียกพระนามในหนังสือพงศาวดารว่า "สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร" ครั้นมาถึงรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระราเมศวรพระราชโอรสพระองค์ใหญ่เป็นที่สมเด็จหน่อพุทธางกูรแต่อยู่ในราชธานี เพราะพระมหาธรรมราชาธิราชบุตรเขยได้เป็นพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลก ถึงรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงตั้งพระนเรศวรราชโอรสพระองค์ใหญ่เป็นสมเด็จหน่อพุทธางกูรไปครองเมืองพิษณุโลกอย่างเดิม ในหนังสือพงศาวดารก็ว่าให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ในรัชกาลนั้นเอง เมื่อทำสงครามกู้อิสระของประเทศสยามต้องรวมกำลังมาตั้งต่อสู้ข้าศึกที่กรุงศรีอยุธยาแห่งเดียว พระนเรศวรก็ต้องเสด็จลงมาประทับอยู่ในพระนคร แม้ทำสงครามชนะข้าศึก หัวเมืองก็ยับเยินเสียหายไม่เหมือนแต่ก่อน ถึงรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจึงเลิกประเพณีตั้งพระราชกุมารไปครองหัวเมือง[๑] แม้สมเด็จพระเอกาทศรถราชอนุชาซึ่งทรงสถาปนาเป็นรัชทายาทอย่างสมเด็จหน่อพุทธางกูรแต่ก่อน ก็ให้เสด็จประทับอยู่ในราชธานี ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถทรงตั้งเจ้าฟ้าสุทัศน์ ราชโอรสพระองค์ใหญ่เป็นรัชทายาท แต่ให้ทรงศักดิ์เป็นพระมหาอุปราชและอยู่ในราชธานี แต่นั้นจึงถือว่าพระมหาอุปราชเป็นรัชทายาทและอยู่ในราชธานีเป็นประเพณีสืบมา[๒]

คำว่า **"ฝ่ายหน้า"** หน้าเป็นคำสำหรับเรียกรัชทายาทในภาษาไทยมาแต่โบราณ มีตัวอย่างในหนังสือเก่า[๓] เรียกสมเด็จพระเอกาทศรถเมื่อก่อนเสวยราชย์ว่า "พระเจ้าฝ่ายหน้า" และเรียกเจ้าฟ้าสุทัศน์พระมหาอุปราชในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ[๔] ว่า "เจ้าฟ้าฝ่ายหน้า" ดังนี้ พิเคราะห์ดูเค้ามูลเห็นมีเป็น ๒ นัย ถ้าเรียกกันขึ้นตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เห็นจะมีแต่เรียกวัง (จันท์เกษม) อันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรเมื่อเป็นรัชทายาทว่า "วังหน้า" เพราะอยู่ทางด้านหน้า และเรียกวังที่สวนหลวง (ริมวัดสบสวรรค์) ว่า "วังหลัง" เพราะอยู่ด้านหลังพระราชวัง (หลวง) แล้วเลยเรียกพระองค์รัชทายาทว่าพระเจ้าฝ่ายหน้าหรือเจ้าฟ้าฝ่ายหน้า แต่เค้ามูลมีอีกนัยหนึ่งซึ่งอาจจะเรียกมาแต่ดึกดำบรรพ์ตามหน้าที่ของรัชทายาทซึ่งต้องเป็น "หน้าศึก" เช่น เป็นทัพหน้าในเวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จทำสงครามหรือต้องออกทำสงครามแทนพระองค์เมื่อพระเจ้าแผ่นดินไม่เสด็จไปเอง อันเป็นประเพณีเก่าแก่และใช้มาจนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ คำว่า "ฝ่ายหน้า" อาจจะมาแต่หน้าที่เป็นหน้าศึกดังกล่าวมานี้ได้อีกนัยหนึ่ง

---

[๑] อาจทรงปรารภเหตุทางกรุงหงสาวดีที่เจ้าครองเมืองพากันเป็นกบฏต่อพระเจ้าหงสาวดีในสมัยนั้นก็เป็นได้

[๒] ในทำเนียบศักดินาพลเรือนมีตำแหน่ง "เจ้าพระยามหาอุปราช" เป็นขุนนางถือศักดินาหมื่น ยศสูงกว่าสมุหนายกและสมุหกลาโหม แต่ไม่บอกว่ามีหน้าที่อย่างไร ในพงศาวดารก็ไม่ปรากฏว่ามีใครเคยได้เป็นเจ้าพระยามหาอุปราช แต่ไปปรากฏอยู่ในหนังสือของมองสิเออเตอลาลุแบร์ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเมื่อตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ว่าครั้งนั้นเจ้าพระยามหาอุปราชบัญชาการรักษาพระนครศรีอยุธยาในเวลาสมเด็จพระนารายณ์เสด็จไปประทับอยู่เมืองลพบุรี จึงสันนิษฐานว่าตำแหน่งเจ้าพระยามหาอุปราชนั้นจะมีขึ้นต่อชั้นหลังมา สำหรับตั้งต่อเมื่อมีผู้ทรงคุณวิเศษ **เช่นเดียวกับตั้งสมเด็จเจ้าพระยา ใครได้เป็นก็เป็นหัวหน้าข้าราชการทั้งปวงในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่มี (เจ้าเป็น) พระมหาอุปราชด้วยก็พอเหมาะดี**

[๓] พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

[๔] ในจดหมายเหตุของพ่อค้าฮอลันดา

คำว่า "พระบัณฑูร" นั้นสำหรับเรียกคำสั่งของพระมหาอุปราช เค้ามูลมาแต่คำสั่งของพระเจ้าแผ่นดินกำหนดไว้ในกฎมนเทียรบาลเป็น ๒ อย่าง เรียกว่าพระราชโองการ[๑] อย่าง ๑ เรียกว่าพระบัณฑูร อย่าง ๑ ข้อนี้ถึงเห็นได้ในคำเริ่มต้นเมื่อตั้งกฎหมาย แต่โบราณใช้ว่า "มีพระราชโองการมานพระบัณฑูร" ต่อกัน ดังนี้ถ้าว่าตามพิเคราะห์คำต้นศัพท์ "โองการ" หมายความว่า ปกาสิตของพระอิศวร "ราชโองการ" ก็หมายความว่า "ปกาสิต" ของพระอิศวรเมื่อแบ่งภาคลงมาเป็นพระราชาอยู่ในมนุษย์โลก ซึ่งเรียกกันว่า "สมมุติเทวราช" นั้นเป็นภาษาเขมร หมายความว่า "สั่ง" เดิมคงใช้แต่ว่า "มีพระราชโองการบัณฑูร" คำว่า "มาน" (เป็นคำภาษาเขมรแปลว่า มี นั่นเอง) เห็นจะเพิ่มเป็นสัมผัสให้เพราะขึ้นในชั้นหลัง

แต่อธิบายในกฎมนเทียรบาลแยกพระราชโองการกับพระบัณฑูรออกต่างหาก จากกันด้วยกล่าวว่า ถ้าขัดขืนพระราชโองการต้องโทษถึงประหารชีวิต ถ้าขัดพระบัณฑูรโทษปรับไหมจตุรคูณ ดังนี้แต่อย่างไรก็ดีที่ให้เรียกคำสั่งของพระมหาอุปราชว่าพระบัณฑูรนั้นพึงเข้าใจได้ว่าให้มีอำนาจในสถานหนึ่งเสมอพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน แต่อำนาจพระบัณฑูรนี้พระราชทานเจ้านายพระองค์อื่นนอกจากพระมหาอุปราชก็มีเรียกว่า "พระบัณฑูรน้อย" เคยมีตัวอย่างทั้งในกรุงศรีอยุธยาและในกรุงรัตนโกสินทรนี้ (เมื่อรัชกาลที่ ๑) พระบัณฑูรน้อยจะมีตำแหน่งหน้าที่อย่างไรไม่ปรากฏ แต่เมื่อพระมหาอุปราชได้รับรัชทายาท ทรงตั้งพระบัณฑูรน้อยเป็นพระมหาอุปราชทุกคราว

คำว่า "กรมพระราชวังบวรสถานมงคล" มีเรื่องตำนานมาแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เมื่อรวมคนหัวเมืองเหนือลงมาตั้งสู้ศึกพม่าที่พระนครศรีอยุธยา ครั้งนี้พระนเรศวรสร้างวังเป็นที่ประทับอยู่ด้านหน้าพระราชวังหลวง คนทั้งหลายคงเรียกวังนั้นตามนามวังที่เคยเสด็จประทับ ณ เมืองพิษณุโลก ว่า "วังจันทน์" บ้างเรียกว่า "วังหน้า" บ้างสันนิษฐานว่าในครั้งนั้นคงสร้างวังขึ้นที่สวนหลวงทางด้านหลังพระราชทานพระเอกาทศรถ อีกวัง ๑ คนทั้งหลายก็เรียกกันว่า "วังหลัง" จึงเกิดมีวังหลวงวังหน้าและวังหลังขึ้นแต่ครั้งนั้นมา[๒] ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระศรีสุธรรมาธิราช (พ.ศ. ๒๑๙๙) สมเด็จพระนารายณ์ได้เป็นพระมหาอุปราชประทับอยู่ที่วังหน้า แล้วเกิดรบกับสมเด็จพระศรีสุธรรมาธิราช สมเด็จพระนารายณ์ได้ราชสมบัติ แต่ไม่เสด็จมาอยู่วังหลวง ประทับอยู่ที่วังหน้าต่อมาอีกหลายปี สันนิษฐานว่าเห็นจะเปลี่ยนนามวังจันทน์เกษมเป็น "พระราชวังบวรสถานมงคล" ในตอนนี้เพราะเป็นพระราชวังและเป็นมงคลสถานที่ได้เสวยราชย์ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์นั้นปรากฏว่าพระไตรภูวนาถทิตยวงศราชอนุชาองค์ ๑ ประทับอยู่ที่วังหลัง แต่หาได้เพิ่มยศศักดิ์อย่างใดไม่ ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาธิราชตั้งราชวงศใหม่ จะตั้งให้หลวงสรศักดิ์ผู้เป็นบุตรเป็นพระมหาอุปราช และจะตั้งนายจบ คชประสิทธิ์ ผู้เป็นหลานเป็นเจ้าชั้นสูงรองแต่พระมหาอุปราช

---

[๑] คำว่า "บรม" เพิ่งเพิ่มขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๔ เพิ่มให้เป็นคู่กับคำ "บวร" ซึ่งใช้สำหรับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

[๒] ในหนังสือพงศาวดาร "ฉบับหลวงประเสริฐ" ว่าสมเด็จพระนเรศวรเสวยราชย์ เมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๑๓๓ ต่อมาอีก ๓ ปีถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๐๓๖ จึง "เสด็จเถลิงพระมหาปราสาท" (เฉลิมพระราชมนเทียร) คือประทับอยู่ที่วังหน้า ๓ ปี อาจจะเกิดชื่อวังจันทน์เกษมในระยะนี้ก็เป็นได้

ลงมาให้อยู่ที่พระราชวังบวรสถานมงคล คือ วังหน้าองค์ ๑ ให้อยู่วังหลังองค์ ๑ จึงเอาระเบียบการตั้งกรมเจ้านายบังคับบัญชา ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงบัญญัติขึ้นมาใช้ ให้ขนานนามข้าราชการบรรดาที่มีตำแหน่งขึ้นอยู่ในพระมหาอุปราช เรียกรวมกันตามชื่อวังว่า "กรมพระราชวังบวรสถานมงคล" แล้วเอาแบบนั้นไปตั้งขึ้นสำหรับวังหลังขนานนามว่า "กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข" จึงเกิดนามเรียกกรมพระราชวังบวรสถานมงคลและกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขแต่นั้นสืบมา

ถ้าว่าด้วยหน้าที่ของพระมหาอุปราช ๆ มีหน้าที่ในการทำศึกตรงกับคำที่เรียกว่า "ฝ่ายหน้า" เป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น พึงเห็นอธิบายได้แม้ในกรุงรัตนโกสินทรนี้ ในรัชกาลที่ ๑ พระมหาอุปราชก็ต้องทำศึก ทั้งที่โดยเสด็จและเสด็จไปโดยลำพังพระองค์มาจนตลอดพระชนมายุ ถึงรัชกาลที่ ๒ พม่ามาตีหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตกถึงรัชกาลที่ ๓ เกิดกบฏเวียงจันทร์พระมหาอุปราชก็เสด็จไปบัญชาการศึกทั้ง ๒ คราว แต่ถึงรัชกาลที่ ๔ จะยกกองทัพไปตีเมืองเชียงตุง พระมหาอุปราชทรงศักดิ์อย่างเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงโปรดให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเสด็จไปบัญชาการศึกต่างพระมหาอุปราช [๑] เป็นตัวอย่างมาดังนี้ นอกจากทำศึกพระมหาอุปราชยังมีหน้าที่ตลอดไปถึงการป้องกันพระราชอาณาเขต ข้อนี้ก็มีมาจนในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เช่น ในการสร้างป้อมปราการที่เมืองพระประแดงและเมืองสมุทรปราการ พระมหาอุปราชก็ทรงบัญชาการทั้งในรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๔ ที่โปรดให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดทหารบก ทหารเรือ ขึ้นทางฝ่ายวังหน้า ก็เนื่องมาแต่หน้าที่ของพระมหาอุปราชในการป้องกันพระราชอาณาเขตนั้นเอง เมื่อว่าโดยย่อหน้าที่ของพระมหาอุปราชเป็นฝ่ายทหารเนื่องด้วยการทำศึกสงครามมาแต่โบราณ จึงมีผู้คนทั้งนายและไพร่ขึ้นอยู่ในกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมากกว่ากรมอื่น ๆ เผื่อเกิดศึกสงครามเมื่อใดพระมหาอุปราชจะได้เรียกรี้พลได้ทันที ข้อนี้เป็นมูลเหตุที่มีขุนนางวังหน้า เรียกว่า "ข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวร" ขึ้นเป็นจำนวนมากอีกแผนก ๑

แต่ในเวลาว่างศึกสงครามพระมหาอุปราชหามีหน้าที่ในการปกครองพระราชอาณาเขตอย่างใดไม่ คำซึ่งกล่าวกันมาแต่ก่อนว่า "พระมหาอุปราชเสวยราชย์กึ่งพระนคร" นั้นมีมูลมาแต่การแบ่งเขตรักษาท้องที่ในบริเวณพระนคร อันเป็นแบบมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่ในกรุงเทพฯ นี้ปันเขต (ว่าตามแผนที่ในปัจจุบันนี้) ตามแนวถนนพระจันทร์ตั้งแต่ท่าน้ำตรงไปทางตะวันออกจนถึงประตูสำราญราษฎร (ถนนบำรุงเมือง) ท้องที่ข้างใต้เป็นอำเภอวังหลวง กรมนครบาลวังหลวงรักษาท้องที่ทางข้างเหนือเป็นอำเภอวังหน้า กรมนครบาลวังหน้ารักษาแต่ปันเขตเพียงถึงประตูพระนครเท่านั้น ท้องที่ภายนอกออกไปเป็นอำเภอวังหลวงทั้งนั้น ที่ไม่ให้พระมหาอุปราชเกี่ยวข้องในการปกครองบ้านเมือง น่าจะมีเหตุทำให้เห็นจำเป็นมาแต่โบราณด้วยพิเคราะห์ตามเรื่องพงศาวดาร แม้พระมหาอุปราชเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินก็ไม่พ้นมีเหตุร้ายได้ทุกรัชกาล ยิ่งพระมหาอุปราชมิได้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินแล้ว มักเกิดเหตุร้ายยิ่งกว่าที่จะเรียบร้อย มีตัวอย่างมาหลายคราว ฐานะของพระ

---

[๑] เคยได้ยินท่านผู้ใหญ่ว่า พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจำนงว่าถ้าตีเมืองเชียงตุงได้สำเร็จ จะทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงวงศาฯ เป็นกรมพระราชวังหลัง

มหาอุปราชจึงมีความลำบากอยู่ไม่น้อย[๑] เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา พระมหาอุปราชจะทรงประพฤติอย่างไรหาทราบไม่ แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทรนี้ประพฤติผิดกันทุกพระองค์ ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเป็นพระมหาอุปราช พระอัธยาศัยอยู่ข้างมีทิฐิมานะ เกิดบาดหมางกับพระบาทสมเด็จฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกหลายครั้ง แทบถึงจะรบกันก็มี จนที่สุดเมื่อสวรรคตพวกวังหน้าที่เป็นคนใกล้ชิดก็กำเริบถึงต้องปราบปรามกัน บางทีเหตุที่มีในรัชกาลที่ ๑ นั้น จะเป็นตัวอย่างให้พระมหาอุปราชระวังพระองค์ต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เป็นพระมหาอุปราชในตอนปลายรัชกาลที่ ๑ ก็ไม่ปรากฏว่าประพฤติพระองค์ให้ผิดกับเมื่อยังเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธออย่างใด เมื่อถึงรัชกาลที่ ๒ พระมหาอุปราชทรงชอบชิดสนิทสนมเสน่หากับสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชมาแต่เดิม ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีรับสั่งให้ทรงช่วยว่าราชการ ก็เสด็จลงมาประทับที่โรงละครหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตรวจตราข้อราชการต่าง ๆ ก่อนเสด็จเข้าเฝ้าในท้องพระโรงเป็นนิจตลอดพระชนมายุถึงรัชกาลที่ ๓ เมื่อทรงสถาปนากรมหมื่นศักดิ์พลเสพขึ้นเป็นพระมหาอุปราชปรากฏว่าถ่อมพระองค์มาก เป็นต้นว่าประทับอยู่เพียงที่มุขไม่เสด็จประทับบนพระพิมานวังหน้า พระราชยานก็ไม่ทรงเสลี่ยงอย่างเป็นต่างกรม[๒] เรือพระที่นั่งก็ทรงเรือกราบกันยา หลังคากระแชงอย่างพระองค์เจ้า[๓] ไม่คาดสีเหมือนเรือเจ้าฟ้า และไม่เข้าเกี่ยวข้องในราชการบ้านเมืองเหมือนพระมหาอุปราชในรัชกาลที่ ๒ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งอยู่ในที่พระมหาอุปราชให้มีพระยศเหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดิน[๔] พระราชทานเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ กับทั้งตำแหน่งข้าราชการวังหน้าเพิ่มขึ้นให้เป็นทำนองเดียวกับวังหลวง เป็นแต่ลดลงบ้างเล็กน้อย ถึงกระนั้นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ถ่อมพระองค์ ไม่โปรดในการแสดงยศศักดิ์[๕] เป็นต้นว่าไม่เสด็จออกให้ขุนนางเฝ้าในท้องพระโรงนอกจากเวลามีงานพิธี โดยปกติเสด็จออกให้เฝ้าที่โรงรถ การที่เสด็จไปไหนด้วยมีกระบวนแห่เสด็จก็เฉพาะแต่ในงานพิธี หรือเสด็จลงมาเฝ้าตามตำแหน่ง ถ้าโดยปกติเสด็จไปตามวังเจ้านายที่ชอบชิด ก็ทรงม้ามีคนตามเสด็จคนหนึ่งหรือสองคน[๖] และยังโปรดทรงดำเนินเที่ยวเตร่

---

[๑] เจ้าฝรั่งองค์หนึ่งเคยตรัสกับข้าพเจ้าถึง เรื่องเจ้ารัชทายาทในประเทศยุโรป เธอชี้แจงว่าเจ้าชายรัชทายาทนั้นอยู่ในที่ยาก เพราะถ้าไม่เอาใจใส่ในการบ้านเมืองเลย คนทั้งหลายก็ดูหมิ่นว่าโง่เขลาหรือเกียจคร้าน ถ้าเอาใจใส่เกินไปก็แข่งพระบารมีพระเจ้าแผ่นดิน เพราะฉะนั้นต้องระวังวางพระองค์แต่พอเหมาะอยู่เสมอ

[๒] พระเสลี่ยงของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสพเดิมเป็นธรรมาสน์ไว้ที่วัดบวรนิเวศน์ เดี๋ยวนี้อยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร

[๓] กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญเสด็จทอดพระกฐินก็ทรงเรืออย่างเดียวกันในบางวัน แต่บางวันทรงเรือสีตามอย่างพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

[๔] เรียกตามภาษาอังกฤษว่า (Second King) พระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ ฝรั่งก็เลยเรียกพระมหาอุปราชว่าพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ มาจนกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ

[๕] พระราชานุกิจของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กล่าวในนี้ว่าตามคำของผู้ที่ทันได้รู้เห็นด้วยตนเอง

[๖] พระองค์ประดิษฐวรการ อธิบดีช่างหล่อ (อยู่วังข้างหน้าพระที่นั่งวสุทไธสวรรย์ ตรงที่สร้างสวนสราญรมย์เดี๋ยวนี้) เคยตรัสเล่าว่าครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงม้ามีมหาดเล็กตามเสด็จคนหนึ่งไปเคาะประตูวังเรียกพระองค์ประดิษฐออกมารับเชิญเสด็จไปประทับที่ท้องพระโรง เป็นเวลาค่ำมีแต่ไต้จุดอยู่ดวงหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับทรงสนทนาและทรงเขี่ยไต้ไปพลางจนเสด็จกลับ

ตามละแวกบ้านเหมือนเมื่อยังเป็นกรมอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เสด็จอยู่วังหน้าโดยปกติโปรดทรงฝึกซ้อมหัดทหารหรือมิฉะนั้นก็นัดคนไปขี่ม้า ถ้ากลางวันเล่นคลี กลางคืนเล่นซ่อนหา แต่ส่วนการบ้านเมืองนั้นไม่ทรงเอาเป็นพระราชธุระทีเดียว แม้เมื่อฝรั่งต่างชาติเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีก็ไม่ทรงเกี่ยวข้องในการปรึกษาหารือ

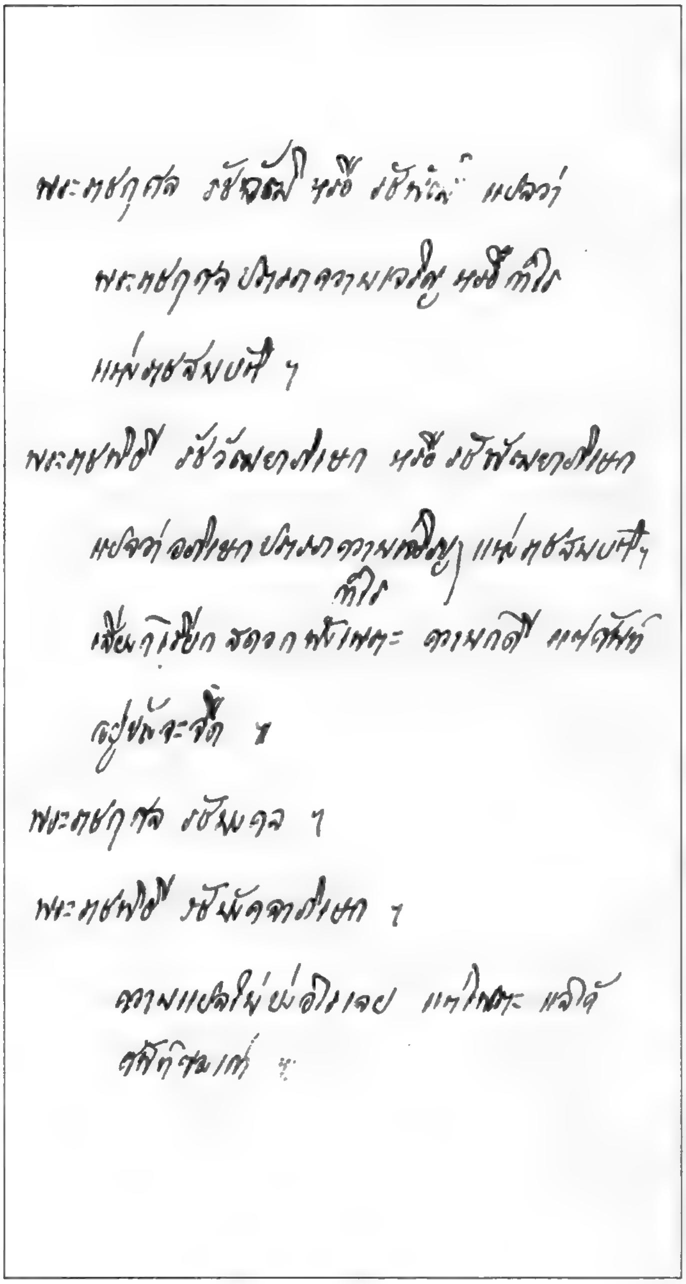
ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อทรงสถาปนากรมหมื่นบวรวิชัยชาญเป็นมหาอุปราช เป็นเวลาว่างการทัพศึก แต่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินประสงค์จะรักษาหน้าที่ของพระมหาอุปราชตามประเพณีเดิมไว้ จึงจัดให้เสด็จไปตรวจตราป้อมที่เมืองสมุทรปราการและเมืองจันทรบุรี และต่อมาให้ทรงบัญชาการซ่อมแซมป้อมเสือซ่อนเล็บที่เมืองสมุทรปราการด้วย แต่ส่วนพระองค์กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญนั้นโดยปกติก็ถ่อมพระองค์ทรงพยายามที่จะประพฤติตามเยี่ยงอย่างพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นว่าเสด็จลงมาเฝ้าในเวลาเสด็จออกขุนนางและในงานพระราชพิธีเสมอเป็นนิจ[๑] แต่ไม่เข้าเกี่ยวข้องกับราชการบ้านเมือง เวลาเสด็จประทับอยู่ในพระราชวังบวรก็ไม่โปรดเสด็จออกขุนนางในท้องพระโรง คงออกขุนนางที่โรงรถเหมือนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เลิกการเล่นกีฬาและไม่เสด็จไปเที่ยวเยี่ยมเยือนเจ้านาย แม้การฝึกหัดทหารก็เพียงจะรักษาแบบแผนให้คงอยู่

ถึงกระนั้น กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญก็ผิดกับพระมหาอุปราชแต่ก่อน ๆ เป็นข้อสำคัญบางอย่าง เพราะเมื่อรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้เพิ่มเครื่องราชูประโภคและตำแหน่งข้าราชการวังหน้าพระราชทานพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกมากจนเทียมกับพระเจ้าแผ่นดิน ที่เป็นข้อสำคัญยิ่งกว่าอย่างอื่นนั้น คือให้มีทหารบกทหารเรือขึ้นทางฝ่ายวังหน้า เมื่อมาถึงสมัยกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ที่ถูกควรจะลดเครื่องยศและบริวารฝ่ายวังหน้าลงเพียงเท่าพระมหาอุปราชในรัชกาลที่ ๓ (หรือจะลดลงกว่านั้นอีกก็สมควร เพราะกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญเป็นพระองค์เจ้าวังหน้า ทรงศักดิ์ต่ำลงไปกว่ากรมพระราชวังมหาศักดิ์พลเสพพระมหาอุปราชในรัชกาลที่ ๓) แต่หาลดลงเช่นนั้นไม่ จะเป็นเพราะเหตุใดไม่ปรากฏ จึงให้กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ มีเครื่องยศและบริวาร (ตลอดจนทหารบกทหารเรือ) เหมือนรับรัชทายาทของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ผิดกับพระมหาอุปราชแต่ก่อน ข้อนี้จึงเป็นมูลให้เกิดเหตุร้ายเมื่อภายหลัง ดังจะปรากฏในที่อื่นต่อไปข้างหน้า

คัดจาก พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕</u>, จัดพิมพ์โดยองค์การค้าของคุรุสภา, (กรุงเทพ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๔), หน้า ๒๐๘-๒๒๖

---

[๑] กระบวนแห่เสด็จกรมพระราชวังบวรฯ เข้าเฝ้า ผ่านหน้าโรงเรียนที่ข้าพเจ้าเรียนหนังสือได้เห็นเนือง ๆ ทหารอย่างยุโรปกับแตรวงที่นำกระบวนหยุดอยู่นอกประตูวิเศษชัยศรีต้องวางหอกดาบไว้นอกประตู แต่นั้นเป็นแต่เดินประสานมือเข้าไป มีถือศัสตรา แต่มหาดเล็กเชิญพระแสงสำหรับพระองค์คนเดียว เชิญไปหยุดอยู่เพียงนอกพระทวารเทเวศรักษาอย่างนี้อาจเป็นประเพณีเดิม

พระราชกุศล รัชวัฒน์ หรือ รัชพัฒน์ แปลว่า
พระราชกุศล ประมาณความเจริญ หรือ กำไร
แห่งราชสมบัติ ฯ
พระราชพิธี รัชวัฒนาภิเษก หรือ รัชพัฒนาภิเษก
แปลว่า อภิเษก ประมาณความเจริญ (กำไร) แห่งราชสมบัติ ฯ
เสียงเรียก สดวกฟังเพราะ ความก็ดี แปลศัพท์
อยู่ชัดจะแจ้ง ฯ
พระราชกุศล รัชมงคล ฯ
พระราชพิธี รัชมังคลาภิเษก ฯ
ความแปลไม่ผิดอะไรเลย แต่ไพเราะ แลได้
ศัพท์ก็สมแท้ ฯ

ภาพ ๑

ภาพ ๒

ภาพ ๓

ภาพ ๑ : ลายพระหัตถ์ สมเด็จสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ภาพ ๒, ภาพ ๓ : พระที่นั่งพระศรีสรรเพ็ชรญ์ อยุธยา ในพิธีรัชมงคล พุทธศักราช ๒๔๕๑ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช ทรงดำรงสิริราชสมบัติได้ยั่งยืนนายเท่ารัชพรรษาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเสด็จดำรงราชย์ยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์องค์อื่น ๆ ในพงศาวดาร

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

“อธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ครั้งกรุงศรีอยุธยา”

ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่า พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาแล้ว (เมื่อทำพระราชพิธีราชาภิเษก) ชีพ่อพราหมณ์ถวายพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตร เหมือนด้วยนามสมเด็จพระนารายณ์อวตาร อันผ่านกรุงศรีอยุธยามาแต่ก่อนนั้น หนังสือเก่า ๆ ทุกเรื่องบรรดาที่ได้พบ ทั้งที่แต่งในภาษาไทยและภาษามคธ ใช้พระนามรามาธิบดีนี้เปนพระนามของพระเจ้าอู่ทองที่สร้างกรุงศรีอยุธยาทุกเรื่อง แต่สร้อยพระนามเขียนแปลก ๆ กัน ยาวบ้างสั้นบ้าง ข้าพเจ้าคัดตามที่ได้พบในที่ต่าง ๆ มาลงไว้ต่อไปนี้

๑. ในกฎหมายลักษณอาญาหลวง สมเด็จพระรามาธิบดีบดินทร ศรีสุรินทรบรมมหาจักรพรรดิศร บวรธรรมิกมหาราชาธิราช ชาติหริหรินทร อินทรเดโชไชย มไหศุริยสวรรยา เทพาดิเทพตรีภูวนาถบรมบาทบพิตร

๒. ในกฎหมายลักษณโจร สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสฤษฎิรักษ จักรพรรดิราชาธิราช ตรีภูวนาธิเบศร์ บรมบาทบพิตร

๓. ในกฎหมายลักษณรับฟ้อง สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทร จักรพรรดิราชาธิราช ราเมศวรธรรมิกราชเดโชไชย เทพตรีภูวนาธิเบศร์ บรมบพิตร

๔. ในกฎหมายลักษณผัวเมีย สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมจักรพรรดิราชาธิราช บรมบพิตร

๕. ในกฎหมายลักษณอาญาราษฎร์ สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสุนทรบรมจักรพัตราธิราช

๖. ในโองการแช่งน้ำทีพราหมณ์อ่านในพระราชพิธีศรีสัจปานการ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิศรราชาธิราช

พระนามรามาธิบดีนี้ ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดในประเทศทางนี้ได้ใช้เปนพระนามก่อนพระเจ้าอู่ทอง แต่ต่อมาภายหลังปรากฏในศิลาจารึกกัลยาณีที่เมืองหงสาวดี ว่าพระเจ้าหงสาวดีพระองค์ที่เรียกพระนามในหนังสือราชาธิราช ว่าพระเจ้าศรีสากยวงศธรรมเจดีย์ คือ พระมหาปิฎกธรนั้น ได้ใช้นามรามาธิบดีเปนพระนามในจารึกพระองค์ ๑ พระเจ้ากรุงกัมพูชาที่ใช้นามรามาธิบดีนี้ ก็มีแต่ในสมัยภายหลังมาทั้งนั้น

เรื่องพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งไทยทั้งพม่ารามัญตามที่เรียกกันแต่ก่อนมา ลัทธิของชาวประเทศทางนี้มีวิธีเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินถึง ๕ อย่างต่างกัน คือ

๑. พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ

๒. พระนามพิเศษถวายเพิ่มพระเกียรติยศ

๓. พระนามที่เรียกกันในเวลาเมื่อเสด็จดำรงพระชนม์อยู่

๔. พระนามตามที่ปากตลาดเรียกกันเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว

๕. พระนามที่เรียกในราชการในเวลาเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว

๑. พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏนั้น ตามราชประเพณีอันมีมาแต่โบราณ เมื่อจะทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ขึ้นผ่านพิภพ สมณพราหมณาจารย์และเสนาพฤฒามาตย์ที่เปนผู้ใหญ่ในบ้านเมือง ประชุมปรึกษากันถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น จารึกลงในแผ่นทองถวายเมื่อทำพิธีราชาภิเษก มักเปนพระนามมีสร้อยยืดยาวมาก

๒. พระนามพิเศษ ที่ถวายเพิ่มพระเกียรติยศนั้นคือ ถ้าในแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด มีเหตุการณ์เกิดขึ้นอันเปนพระเกียรติยศพิเศษ จึงถวายพระนามพิเศษเฉลิมพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้น เช่น พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดได้ช้างเผือกมาสู่พระบารมี จึงถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นว่า "พระเจ้าช้างเผือก" นี้เปนต้น ประเพณีถวายพระนามพิเศษที่ว่านี้เห็นจะมีมาเก่าแก่มาก พระเจ้าอโศกในมคธราษฐ์ที่เรียกพระนามในหนังสือว่าพระเจ้าศรีธรรมาโศกก็ดี ที่จารึกพระนามไว้ว่าพระเจ้าปิยทัสสีก็ดี พระเจ้าดิศผู้เปนพุทธสาสนูปถัมภกพระองค์แรกในลังกาทวีป ที่ใช้พระนามในหนังสือว่า พระเจ้าเทวานัมปิยดิศก็ดี เหล่านี้น่าจะเปนพระนามที่ถวายพิเศษ พระนามถวายพิเศษแรกปรากฏในสยามประเทศนี้ มีเมื่อพระมหาธรรมราชาลิไทยพระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงพระราชศรัทธาสละราชสมบัติออกทรงผนวชคราว ๑ เมื่อลาผนวชแล้วพระมหาสวามีสังฆราชซึ่งมาแต่ลังกา ถวายพระนามว่าพระเจ้าศรีตรีภพธรณีชิตสุริยโชติมหาธรรมิกราชาธิราช ดังนี้ มาในชั้นกรุงศรีอยุธยา ข้าพเจ้าเห็นว่าพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ดี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ดี พระเจ้าทรงธรรมก็ดี พระเจ้าปราสาททองก็ดี พระนารายณ์ก็ดี เหล่านี้น่าจะเปนพระนามถวายพิเศษ ด้วยเหตุดังกล่าวต่อไปนี้ คือ

พระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เห็นจะมาแต่ศรีตรีภพธรณีชิตที่พระมหาสวามีสังฆราชถวายแด่พระเจ้าลิไทยกรุงสุโขทัย จะถวายพระนามนี้แด่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อใด ทราบไม่ได้ เห็นในบานแพนกตั้งกฎหมายครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใช้พระนามนี้แล้ว ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนาถ ยังมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นที่ใช้พระนามนี้ คือ มหาราชท้าวลกที่ครองราชสมบัติเมืองเชียงใหม่ในคราวเดียวกัน และเปนคู่รบกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หนังสือข้างฝ่ายเหนือเรียกว่าติโลกราช ที่เปนพุทธสาสนูปถัมภกเมื่อทำสังคายนาซึ่งนับในตำนานของเราว่า

เปนครั้งที่ ๗ นั้น ต่อมาพระเจ้าทรงธรรมได้ใช้พระนามปรากฏในที่บางแห่งว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงธรรมดังนี้ จึงเห็นว่าพระนามพระบรมไตรโลกนาถนั้นเปนพระนามพิเศษพระนาม ๑

พระนามที่เรียกว่าพระมหาจักรพรรดินั้น รู้ได้แน่ว่าเปนพระนามพิเศษ แม้ต้นตำราพราหมณ์หรือตำราที่มาในพระพุทธศาสนา ก็ปรากฏว่า พระเจ้าแผ่นดินต่อบางพระองค์จึงจะเปนจักรพัตราธิราช พระนามนี้ชั้นกรุงเก่าเห็นจะถวายเมื่อมีช้างเผือกถึง ๗ ช้าง วิเศษกว่าที่จะเรียกเพียงพระเจ้าช้างเผือก

พระนามที่เรียกว่าพระเจ้าทรงธรรมนั้น มาแต่คำว่าธรรมราชาแน่ พระนามที่เรียกว่าธรรมราชา มูลเหตุเดิมน่าจะเกิดขึ้นแต่ครั้งพระเจ้าอโศก ด้วยเหตุแสดงพระองค์เปนธรรมราชาพระนามนี้ พระเจ้าแผ่นดินในลังกาทวีปคงจะเอามาใช้ และพวกลังกาพาเข้ามาในประเทศนี้ ยกย่องว่าคู่กับจักรพรรดิราชา ปรากฏว่าได้ถวายพระนามนี้แก่พระเจ้าลิไทยกรุงสุโขทัยเปนครั้งแรก เห็นจะถวายพระนามนี้แก่พระเจ้าทรงธรรมกรุงศรีอยุธยา เนื่องในเหตุที่พบรอยพระพุทธบาท ได้พบในหนังสือจดหมายเหตุของวันวลิดวิลันดาว่าเรียกกันมาแต่ยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่

พระนามที่เรียกว่าพระเจ้าปราสาททองนั้น ที่จริงพม่าเขาใช้ก่อนดังจะแลเห็นได้ในหนังสือราชาธิราช ที่เขาเรียกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า พระเจ้ามนเทียรทอง พระนามนี้เห็นจะเอาอย่างพม่ามาถวายเมื่อสร้างพระวิหารสมเด็จเปนปราสาทปิดทองมีขึ้นองค์แรก มีปรากฏในจดหมายเหตุของวิลันดาว่าใช้แต่ยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าพระนามนี้เกิดขึ้นเพราะขุดปราสาททองได้ในจอมปลวก ดังกล่าวในหนังสือเรื่องคำให้การของชาวกรุงเก่า

พระนามที่เรียกว่าพระนารายณ์นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเปนพระนามพิเศษ ด้วยได้พบในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเปนฉบับหลวงครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า "สมเด็จพระนารายณ์เปนเจ้า" ทุกแห่ง และพบหนังสือตำนานแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยาราวแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐอีกเรื่อง ๑ ที่เมืองนครศรีธรรมราช เรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า "สมเด็จพระนารายณ์เมืองหาง" หมายว่าสมเด็จพระนารายณ์พระองค์ที่สวรรคตที่เมืองหาง หนังสือนี้ทำให้เข้าใจว่าเวลาเมื่อแต่งจะมีพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกว่า พระนารายณ์กว่าพระองค์เดียว (คือมีพระนารายณ์ลพบุรีขึ้นอีกองค์ ๑) จึงเรียกพระนารายณ์เดิมว่าพระนารายณ์เมืองหาง ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้จึงเข้าใจว่า พระนามที่เรียกว่าพระนารายณ์นั้นเปนพระนามพิเศษครั้งหลัง ที่ถวายพระนามพิเศษอย่างอธิบายมานี้คงยังจำกันได้อยู่มาก **คือที่ได้ถวายพระนาม "ปิยมหาราชาธิราช" แด่พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์ได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติยืนนานยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น ๆ ในสยามประเทศ ครั้งทำพระราชพิธีรัชมงคลาภิเษก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑** เพราะพระองค์เปนที่รักของประชาชนทั่วไป พระนามนี้จารึกอยู่ที่ฐานพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งประชาชนชาวสยามพร้อมกันทำถวายสนองพระเดชพระคุณ ยังอยู่ที่หน้าพระลานสวนดุสิตจนทุกวันนี้

๓. พระนามพระเจ้าแผ่นดิน ที่เรียกในเวลาเสด็จดำรงพระชนม์อยู่นั้น มักเรียกเหมือนกันทุกพระองค์ คือ ผู้ที่เปนข้าขอบขัณฑ์สีมา ก็เรียกพระเจ้าแผ่นดินของตนว่า ขุนหลวง หรือ

พระเปนเจ้า หรืออย่างเราเรียกว่าพระเจ้าอยู่หัว มิได้ออกพระนามฉะเพาะพระองค์ ถ้าชาวเมืองอื่นเรียกก็มักจะเรียกตามนามเมืองที่พระเจ้าแผ่นดินนั้น ๆ ครอง ดังเช่นเรียกว่า พระเจ้าอู่ทอง พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าอังวะ เปนต้น บางทีก็เรียกตามพระนามเดิมของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ๆ เช่นเรียกว่า พระร่วง พระยาอู่ พระเจ้ามังลอง ดังนี้ พระนามที่เรียกตามนามเมืองหรือตามพระนามเดิมอย่างนี้ ล้วนเปนคำของพวกเมืองอื่นเรียก

๔. พระนามที่ปากตลาดเรียกเมื่อเวลาล่วงรัชกาลแล้วนั้น ดังเช่นเรียกว่า ขุนหลวงเพทราชา ขุนหลวงเสือ ขุนหลวงท้ายสระ ขุนหลวงทรงปลา เปนต้น จนตลอดขุนหลวงบรมโกษฐ ขุนหลวงหาวัดและพระที่นั่งสุริยามรินทร์ เกิดแต่ไม่รู้ว่าพระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ๆ ที่ล่วงรัชกาลแล้ว พระองค์ใดเรียกพระนามในราชการว่าอย่างไร ราษฎรก็เรียกเอาตามที่สำเหนียกกำหนดกัน ดังเช่นว่าขุนหลวงเพทราชา ก็เพราะได้เปนที่พระเพทราชาอยู่เมื่อก่อนได้ราชสมบัติ เรียกว่า ขุนหลวงเสือ ก็เพราะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นร้ายกาจ เรียกว่าขุนหลวงท้ายสระก็เพราะเสด็จอยู่พระที่นั่งข้างท้ายสระ เรียกว่าขุนหลวงทรงปลา ก็เพราะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นชอบทรงตกปลา พระนามที่เรียกว่าขุนหลวงบรมโกษฐนั้น เปนพระนามที่มักเรียกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่พึ่งสวรรคตล่วงไปแล้วทุกพระองค์ อย่างเราเรียกกันว่าในพระโกษฐนี้เอง สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ (เปนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หลังในกรุงศรีอยุธยาที่ได้ทรงพระโกษฐ) คนคงเรียกกันว่าพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกษฐ หรือในพระโกษฐมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว ส่วนขุนหลวงหาวัดนั้น พระนามเดิมเรียกในราชการว่า เจ้าฟ้าอุทุมพร ได้เปนกรมขุนพรพินิต เมื่อเสวยราชย์อยู่ในราชสมบัติไม่ช้า ก็ละราชสมบัติออกทรงผนวช คนทั้งหลายจึงเรียกว่าขุนหลวงหาวัด หมายความว่าพระเจ้าแผ่นดินที่อยู่วัดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนพระเจ้าสุริยามรินทร์นั้น ครั้งกรุงเก่าคงเรียกกันเพียงว่า ขุนหลวงหรือพระเจ้าอยู่หัว เพราะเปนพระเจ้าแผ่นดินที่เสวยราชย์พระองค์หลังที่สุด มาเรียกพระนามอื่นตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรีเรียกว่าขุนหลวงพระที่นั่งสุริยามรินทร์ เพราะเสด็จอยู่ที่พระที่นั่งนั้น ครั้นถึงพระเจ้ากรุงธนบุรีเองต่อมาชั้นหลังเรียกว่า ขุนหลวงตาก ด้วยเหตุได้เปนผู้ว่าราชการเมืองตากครั้งกรุงศรีอยุธยา ประเพณีเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินตามปากตลาดดังนี้ มีตลอดจนเมืองพม่ารามัญ พระเจ้าหงสาวดีไชยสิงห์ ซึ่งเปนราชโอรสรับราชสมบัติต่อจากพระเจ้าบุเรงนอง พม่าเรียกภายหลังว่า "พระเจ้าเชลยตองอู" เพราะที่สุดเมื่อหนีสมเด็จพระนเรศวรถูกเอาไปกักไว้ที่เมืองตองอูจนทิวงคต แลพระเจ้าแผ่นดินพม่าพระองค์ ๑ ในราชวงศ์อลองพญา พม่าเรียกว่าพาคยีดอ แปลว่าพระเจ้าอาว์ ดังนี้ก็มี

๕. พระนามที่เรียกในราชการเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว เกิดแต่ความจำเปนที่จะต้องเรียกพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลก่อน ๆ ให้ปรากฏพระนามผิดกัน เพราะพระนามตามพระสุพรรณบัฏมักจะเหมือนกันโดยมาก จึงต้องสมมติพระนามขึ้นสำหรับเรียกฉะเพาะพระองค์ เรื่องนี้มีความลำบากเปนอุทาหรณ์ แม้ในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์นี้เองคือเมื่อรัชกาลที่ ๒ เรียกรัชกาลที่ ๑ ว่า แผ่นดิน

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็เปนอันถูกต้องเรียบร้อยมาตลอดรัชกาลที่ ๒ ครั้งถึงรัชกาลที่ ๓ มีรัชกาลที่ล่วงแล้วเปน ๒ รัชกาลขึ้น เกิดเรียกกันขึ้นว่าแผ่นดินต้น แผ่นดินกลาง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พอพระราชหฤทัย รับสั่งว่าถ้ารัชกาลที่ ๑ เปนแผ่นดินต้น รัชกาลที่ ๒ เปนแผ่นดินกลาง รัชกาลที่ ๓ ก็จะกลายเปนแผ่นดินสุดท้าย เปนอัปมงคล จึงประกาศให้เรียกรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ตามพระนามพระพุทธรูปซึ่งทรงสร้างขึ้นเปนพระบรมราชูทิศไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ว่าพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้เรียกพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ มาถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์เห็นว่าเรื่องนามแผ่นดินควรจะกำหนดไว้ให้เปนยุติเสียแต่แรกทีเดียว จึงถวายพระนามรัชกาลที่ ๓ ว่า พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนรัชกาลของพระองค์เอง ให้เรียกว่าพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเปนทำเนียมสืบต่อมาจนบัดนี้

พระนามพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงรัชกาลไปแล้ว ซึ่งสมมติเรียกในราชการครั้งกรุงศรีอยุธยา เรียกตามต้นพระนามในพระสุพรรณบัฏบ้าง เรียกตามพระนามพิเศษบ้าง แต่โดยมากนั้นเรียกตามพระนามเดิมที่ปรากฏแก่คนทั้งหลาย เมื่อก่อนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ๆ ได้ผ่านพิภพ ยกตัวอย่างดังพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกว่าพระราเมศวร พระมหินทร พระนเรศวร พระเอกาทศรถ พระรัษฎา พระยอดฟ้า พระเชษฐา พระอาทิตยวงศ์ เจ้าทองจันทน์ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ เจ้าฟ้าไชย เหล่านี้เปนพระนามแต่ครั้งยังเปนลูกหลวงทั้งนั้น พระนามที่เรียกว่าพระบรมราชา พระรามราชา พระอินทราชา พระไชยราชา พระมหาธรรมราชา พระศรีสุธรรมราชา เหล่านี้บรรดาที่ใช้คำว่าราชาไว้ท้าย ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเปนพระนามสำหรับเจ้าครองเมือง พระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงศรีอยุธยาที่เรียกพระนามพิเศษและเรียกอย่างปากตลาดอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร มาปรากฏที่สมมติใช้ในราชการเปนอย่างอื่น มีอยู่ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าหลายพระองค์ พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอนุมัตินำมาใช้ในพระราชนิพนธ์ คือ

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง	ใช้ว่า	สมเด็จพระรามาธิเบศร์
สมเด็จพระเพทราชา	ใช้ว่า	สมเด็จพระธาดาธิเบศร์
สมเด็จพระเจ้าเสือ	ใช้ว่า	สมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี
สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ	ใช้ว่า	สมเด็จพระภูมินทราชาธิราช
สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ	ใช้ว่า	สมเด็จพระมหาบรมราชา

(แต่พระนามนี้ เมื่อได้ต้นฉบับพม่ามาแปลสอบใน พ.ศ. ๒๔๕๕ เรียกพระนามพระเจ้าบรมโกษฐในบางแห่งว่าพระมหาธรรมราชา เรียกพระมหาธรรมราชา ซึ่งเปนพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวร ว่าพระสุธรรมราชาดังนี้)

พระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงศรีอยุธยาพระองค์ใดจะมีพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ

ว่าอย่างไร จะทราบในเวลานี้ไม่ได้แน่นอนอยู่เอง ข้าพเจ้าได้สอบพระนามตามที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัดถเลขา และในบานแพนกกฎหมาย (ต้องขอบอกไว้หน่อยว่า ศักราชที่ลงไว้ในกฎหมายผิดอยู่หลายแห่ง บางทีศักราชจะพาให้ข้าพเจ้าหลงรัชกาลไปได้บ้าง) พระนามพิสดารตามที่พบมีอยู่ดังนี้

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๑. ในกฎหมายลักษณขบถศึก สมเด็จบรมนาถบพิตรสิทธิสุนทรธรรมเดชา มหาสุริยวงศ์องค์บุรุโษดมบรมมหาจักรพรรดิศรบวรธรรมิกมหาราชาธิราช (เข้าใจกันว่าพระนามนี้ผูกขึ้นเพราะหมายความว่าพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น)

๒. กฎมณเฑียรบาล สมเด็จพระรามาธิบดีบรมไตรโลกนาถ มหามงกุฎเทพยมนุษย์ บริสุทธิสุริยวงศ์ องค์พุทธางกูรบรมบพิตร

๓. กฎหมายศักดินาในกรุง สมเด็จพระบรมไตรโลกนายกดิลกผู้เปนเจ้า

๔. กฎหมายศักดินาหัวเมือง สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนาถ

๕. กฎหมายลักษณขบถศึก สมเด็จบรมมหาจักรพรรดิรามาธิบดี

๖. กฎหมายลักษณขบถศึก สมเด็จบรมมหาจักรพรรดิศรรามาธิบดี (๕ กับ ๖ ถ้าศักราชพลาดคงเปนกฎหมายแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ)

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

กฎหมายลักษณรับฟ้อง สมเด็จมหาจักรพรรดิราชราเมศวร บรมนาถบรมบพิตร

สมเด็จพระไชยราชาธิราช

กฎหมายลักษณพิศูจน์ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรบรมจักรพรรดิศร บวรธรรมิกมหาราชาธิราช

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

ตามหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัดถเลขา สมเด็จพระสรรเพชญ์วงศ์กุรสุริโยดมบรมมหาธรรมราชาธิราชราเมศวร ปวเรศธรรมิกราชเดโชไชย พรหมเทพาดิเทพนฤบดินทร์ ภูมินทรเทพสมมติราช บรมบพิตร

สมเด็จพระเอกาทศรถ

ตามหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัดถเลขา พระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิสวรรยราชาธิบดินทร ธรณินทราธิราช รัตนากาศภาสกรวงศ์ องค์ปรมาธิเบศร์ ตรีภูวเนตร นาถนายก ดิลกรัตนราชชาติอาชาวไสย สมุทัยตโรมนต์สกลจักรวาฬาธิเบนทร สุริเยนทราธิบดินทร หริหรินทราธาดาธิบดีศรีวิบุลย์ คุณรุจิตรฤทธิราเมศวร

ธรรมิกราชเดโชไชย พรหมเทพาดิเทพตรีภูวนาธิเบศร์ โลกเชษฐ วิสุทธิคตามกุฏเทศมหาพุทธางกูร บรมบพิตร

กฎหมายลักษณขบถศึกตั้งก่อนเสวยราชย์ สมเด็จพระเอกาทศรถอิศวรบรมนาถบรมบพิตร

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

กฎหมายพระธรรมนูญ สมเด็จพระเอกาทศรถ อิศวรบรมนาถบรมบพิตร

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

กฎหมายพระธรรมนูญ กรมศักดิ์ ลักษณอาญาหลวง ๒ แห่งลักษณเบ็ดเสร็จ รวม ๕ แห่งในกฎหมายสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวรบรมนาถบรมบพิตร

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ตามหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระบรมราชาธิราชธิบดีศรีสรรเพชญ์ บรมมหาจักรพรรดิศวรราชาธิราชราเมศวรธรรมธราธิบดี ศรีสฤษฎิรักษสังหารจักรวาฬาธิเบนทร์ สุริเยนทราธิบดินทร หริหรินทรธาดาธิบดี ศรีวิบุลย์คุณอขนิฐ จิตรรุจีตรีภูวนาทิตย์ ฤทธิพรหมเทพาดิเทพบดินทร์ ภูมินทราธิราช รัตนากาศมนุวงศ์องค์เอกาทศรุทร์ วิสุทธยโศดมบรมอาชวาธยาไศรย สมุทัยดโรมนต์ อนนตคุณวิบุลยสุนทรบวรธรรมิกราชเดโชไชย ไตรโลกนาถบดินทร์วรินทราธิราชชาติพิชิต ทิศพลญาณสมันตมหันตวิปผาราฤทธิวิไชย ไอศวรรยาธิบัติขัตติยวงศ์องค์ปรมาธิบดีตรีภูวนาธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธ มกุฎรัตนโมฬีศรีปทุมสุริยวงศ์ องค์สรรเพชญ์พุทธางกูร บรมบพิตร

กฎหมายลักษณรับฟ้อง สมเด็จพระเอกาทศรถ อิศวรบรมนาถบรมบพิตร

สมเด็จพระเพทราชา

ตามหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระมหาบุรุษวิสุทธิเดชอุดมบรมจักรพรรดิ

สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ

กฎหมายลักษณทาส สมเด็จพระรามาธิบดินทร นรินทรบรมมหาจักรพรรดิราเมศวรราชาธิราชเดโชไชย พรหมเทพาดิเทพตรีภูวนาธิเบศรบรมบพิตร

กฎหมายลักษณทาสอีกแห่ง ๑ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมมหาจักรพรรดิราชเดโชไชย พรหมเทพาดิเทพ ตรีภูวนาธิเบศร์บรมบพิตร

กฎหมายมูลคดีวิวาท สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุธรรมราชบรมจักรพรรดิศวรบรมบพิตร

สมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์

ตามหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา สมเด็จพระบรมราชามหาอดิศรบวรสุจริต ทศพิธธรรมธเรศร์ โลกเชษฐนายกอุดมบรมนาถบพิตร

พิเคราะห์ดูพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่ปรากฏดังแสดงมาข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่าตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ ต้นพระนามจะเหมือนกันโดยมาก ตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองลงมาจนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เห็นจะใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีทุกพระองค์ ถ้าจะใช้พระนามอื่นก็มีเมื่อครั้งพระบรมราชา พงัว เข้ามาครองราชสมบัติ บางทีจะใช้พระนามขึ้นต้นพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชเพราะเวลานั้นสมเด็จพระราเมศวรซึ่งใช้พระนามสมเด็จพระรามาธิบดียังมีพระองค์อยู่ และพระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์นั้น ที่ใช้พระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเอาอย่างก็จะมีบ้าง คือ เจ้าสามพระยาเปนต้น นอกจากนี้เห็นจะใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีทุกพระองค์ มาจนสมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ราชสมบัติ เปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ใช้พระนามขึ้นในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ และใช้พระนามนี้ต่อมาจนตลอดราชวงศ์นั้น ถึงพระเจ้าทรงธรรมใช้ขึ้นพระนามว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ พระเจ้าปราสาททอง ซึ่งพบหลักฐานรู้แน่ว่าอยู่ในราชวงศ์เดียวกันกับพระเจ้าทรงธรรม ก็ใช้พระนามว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ ใช้พระนามนี้ลงมาจนตลอดราชวงศ์ของพระเจ้าปราสาททอง มาถึงสมเด็จพระเพทราชาตั้งราชวงศ์ใหม่ (ไม่พบหลักฐานว่าขึ้นต้นพระนามในพระสุพรรณบัฏว่าอย่างไรแน่ แต่) ข้าพเจ้าเชื่อว่าจะกลับใช้พระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดี ด้วยได้เห็นในบานแพนกกฎหมายในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ ใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดี และในโองการแช่งน้ำของพราหมณ์ก็ใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดี คงจะใช้พระนามนี้จนพระเจ้าสุริยามรินทร์ บางทีจะใช้ขึ้นพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช เพราะขุนหลวงหาวัดยังมีพระองค์อยู่ ครั้นถึงกรุงธนบุรีกลับใช้พระนามว่า “สมเด็จพระเอกาทศรถ” อีกเปนแน่ ด้วยได้พบหนังสือพระราชโองการและศุภอักษรที่มีในครั้งกรุงธนบุรีใช้พระนามว่า พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวรบรมนาถบรมบพิตรหลายแห่ง ศุภอักษรที่เจ้าประเทศราชมีมายังใช้คำว่า “ขอให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอิศวรบรมนาถบพิตร” ต่อมาจนในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพิ่งมาเปลี่ยนในรัชกาลที่ ๔ ตอนหลังว่า ขอให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ขึ้นพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีเหมือนกันทั้ง ๓ พระองค์ จึงเปนเหตุให้เห็นว่าแต่ครั้งกรุงเก่าก็จะซ้ำกันเหมือนอย่างนี้ ลักษณขึ้นต้นพระนามพระเจ้าแผ่นดินในพระสุพรรณบัฏ เพิ่งมาเปลี่ยนเปนเฉพาะพระองค์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้สืบมา

พระนามพระเจ้าแผ่นดินตามที่ใช้ในบานแพนกกฎหมาย โดยมากใช้แต่ว่า “สมเด็จบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว” ไม่ได้ออกพระนามฉะเพาะพระองค์ใด สร้อยพระนามก็ดูมักจะแต่งแต่โดยต้องการ

ให้ไพเราะ จึงผิด ๆ กันไป แม้พระนามที่ขึ้นต้นบางทีก็หันไปเอาความไพเราะเปนสำคัญ จึงมีพระนามที่ใช้ในบานแพนกกฎหมายอยู่หลายแห่ง ซึ่งรู้ได้เปนแน่ว่ามิใช่พระนามที่ใช้เฉพาะพระองค์พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด ที่เปนดังนี้เปนด้วยอาลักษณ (หรือผู้ใด) ที่มีหน้าที่แต่งบานแพนกกฎหมายแต่โบราณ ไม่ได้คิดการยืดยาวมาถึงประโยชน์ของคนภายหลัง คิดเฉพาะแต่เวลานั้นเสมอจะเรียกว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" อย่างให้เพราะ ๆ ให้เปนพระเกียรติยศ คติที่ใช้พระนามตามที่ขึ้นต้นพระสุพรรณบัฏ จะมีแต่ในบางสมัยหรือในผู้แต่งบานแพนกแต่บางคน จึงเห็นได้ในบานแพนกกฎหมายที่ใช้พระนามพระรามาธิบดี มีมากแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ กับพระเจ้าบรมโกษฐใช้พระนาม "พระเอกาทศรถอิศวรบรมนาถบรมบพิตร" แต่ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นมากกว่าแผ่นดินอื่น

ข้อวินิจฉัยในเรื่องลักษณพระนามต่าง ๆ ของพระเจ้าแผ่นดินในชั้นกรุงเก่าดังกล่าวมานี้ ว่าตามความเห็นของข้าพเจ้าเอง จะผิดชอบอย่างไรแล้วแต่ท่านผู้ศึกษาโบราณคดีจะตัดสินเทอญ

วันที่ ๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๘

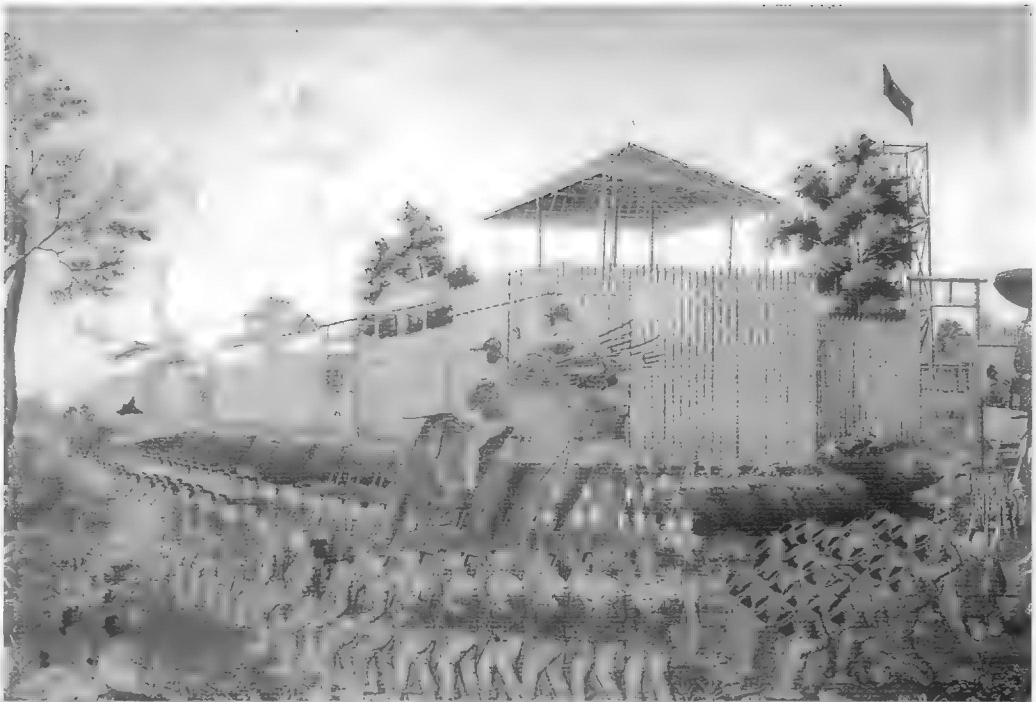
คัดจาก พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *"อธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ครั้งกรุงศรีอยุธยา"*, <u>พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา,</u> มหาอำมาตย์ตรี พระยาภรตราชา จัดพิมพ์ช่วยในการพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงทองย้อย เสนีณรงค์ฤทธิ์ จ.จ. (กรุงเทพ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘), หน้า ๑-๒๙

- - - - - - - - - - - - - - - - -

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ครอบครัว และญาติของศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. และของท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ขอขอบพระคุณพลโทหม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล และหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ได้กรุณาอนุญาตให้คัดลอกบทพระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๕ เรื่องข้างต้น และตัวอย่างประกาศเฉลิมพระยศเจ้านายในหน้าต่อไป เพื่อลงพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ และ ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เป็นวิทยาทาน

เนื่องจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีผลงานพระนิพนธ์เป็นจำนวนมาก คลอบคลุมช่วงเวลาหลายทศวรรษ ผ่านวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงการใช้อักขรวิธีหลายยุคสมัยซึ่งมีความแตกต่างกัน บทพระนิพนธ์ที่ได้นำลงในหนังสือเล่มนี้ได้ลอกจากบทพระนิพนธ์ต้นฉบับอย่างเคร่งครัด แม้จะแตกต่างกับประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๒๖ ที่ให้ถือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นเกณฑ์ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อองค์ผู้ประพันธ์

ภาพ ๑

ภาพ ๑ : ภาพเขียนของครูคงแป๊ะ เป็นภาพขบวนทัพแบบการออกศึกสิบสองภาษาเป็นงานชิ้นเยี่ยมของครูคงแป๊ะศิลปินเอกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ภาพ ๒

องค์อรรคนายกผู้ พรรภุก เดชแฮ
ฤาเกียรติเกริกอธึก ทั่วหล้า
มหากระษัตริย์ศึก สมเศก นามนา
แรมทัพเสียมราฐร้า รบเสี้ยนศึกขอม ฯ
จอมทัพสดับข่าวอ้าง กรุงธน บุรีเฮย
เจ้าแผ่นดินวิกล คลั่งคลุ้ม
ร้อนเร้าทั่วรัฐมณ ฑลเทียบ อบายนา
ใครจะกันตนคุ้ม โทษได้ไป่มี ฯ
กระลีลามลุกล้ำ รำงับ
จึงพระยาสรรค์จับ ถอดเจ้า
ดำริห์จักรีบกลับ จัดกิจ กรุงแฮ
ให้ตรวจพลไกรเข้า ขนบริ้วยาตรา ฯ
เวลาไชยโชคได้ ดิถี สวัสดิเฮย
เสด็จสู่เกยขุนกรี เทียบช้าง
บันดาลพระวรฉวี วรรณผ่อง ประภาแฮ
งามสง่าหาคู่อ้าง อื่นแม้นฤๅมี ฯ
โยธีเห็นถนัดอ่อ อัศจรรย์ ใจเอย
ต่างเทอดหัตถ์อภิวันท์ ห่วมเกล้า
บารมีพระจักรพลัน ถึงเสวตร ฉัตรพ่อ
ปราบยุคเข็ญเย็นเผ้า ไพร่ฟ้าประชากร ฯ
บทจรโดยด่านด้าว พระจา รึกเฮย
บันลุธนนครา ปราศเสี้ยน
ปรามปราบพวกพาลา เตียนราบ แล้วแฮ
พุทธศาสน์ราษฎร์เจริญเหี้ยน เทียบครั้งเพรงกาล ฯ

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช

สรรเสริญเสียงสนั่นด้าว ม่านเตลง ภาุเฮย
ไทยที่ขลาดแต่เพรง กลับกล้า
ลานใจลุไชยเชวง ทุกทิศ
เพราะพระพุทธยอดฟ้า พระฟื้นใจไทย ฯ
ปราบปรามไปทั่วหล้า แหล่งสยาม
ปราบศึกนอกในขาม เขตรลี้
ปราบดาภิเศกตาม แบบบุ ราณแฮ
โดยลักษณรูปนี้ แนะให้พึงเห็น ฯ
เป็นเวลาเสด็จขึ้น พัทธบิฐ
พระราชครูปโรหิต ใฝ่เฝ้า
อัญเชิญพระเสวยอิศร สมบัติ
ปรุงศาสน์ราษฎร์เย็นเกล้า ออกอ้างสมญา ฯ
บรมราชาธิราชเจ้า สยามินทร์
ปรโมรุราชินทร์ ปิ่นหล้า
สามัญนิกรยิน ยลเรียก พระเอย
ว่าพระพุทธยอดฟ้า โลกย์ล้วนชวนชม ฯ

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ

ภาพ ๒ : ภาพจิตรกรรมและโคลงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช "รับอัญเชิญทรงราชย์" พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ช่างเขียนประกอบพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

นายภาวาส บุนนาค อดีตรองเลขาธิการ อ่านประกาศพระบรมราชโองการราชาภิสุดี บวงสรวงพระบรมมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ชานชั้นลดห้าพระมณฑปยอดนพปฎลเศวตฉัตร ท้องสนามหลวง ในพระราชพิธีสมโภช ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์

ภาพ ๑

ภาพ ๒

ภาพ ๓

ภาพ ๔

ภาพ ๕

ภาพ ๑ : สมเด็จเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ทรงไว้พระเกศายาวมาแต่ทรงพระเยาว์ (แบบตะวันตก)

ภาพ ๒, ภาพ ๓ : กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ พระบรมราชชนนี (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงเปลี่ยนเป็น สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระพันปีหลวง ในรัชกาลที่ ๕) พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิงรำเพย ในพระองค์เจ้าศิริวงศ์ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาพระอัฐิเป็น สมเด็จพระราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์)

ภาพ ๔ : พระบรมมหัยยิกาเธอ กรมพระสุดารัตนราชประยูร พระนามเดิม พระองค์เจ้าลม่อม พระเชษฐาภคนีของกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงเปลี่ยนเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสุดารัตนราชประยูร)

ภาพ ๕ : บานประตูประดับมุข วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ฝีพระหัตถ์สมเด็จพระราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์

เฉลิมพระยศเจ้านายในรัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๖๗ ในปีนั้นพระราชทานอุปราชาภิเษก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพ เป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล และ*เฉลิมพระยศสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง เป็น**กรมสมเด็จพระศรีสุราลัย*** แล้วโปรดฯ ให้ตั้งกรมเจ้านาย ๘ พระองค์

ฯลฯ

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๑ โปรดฯ ให้ตั้งกรมเจ้านาย ๒ พระองค์ คือ

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส เป็นกรมหมื่นอับสรสุดาเทพ พระองค์ ๑

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์ เป็น**กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์** พระองค์ ๑

ฯลฯ

คัดจาก พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ *"อธิบายว่าด้วยการเฉลิมพระยศเจ้านาย"*, เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร (กรุงเทพ : โรงพิมพ์พิพรรฒธนากร, 2472), หน้า 36-38

เฉลิมพระยศเจ้านายในรัชกาลที่ ๔

กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์

ทรงสถาปนาพระเกียรติยศพระบรมอัฏฐิสมเด็จพันวษา พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เป็น ***กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์*** มีประกาศดังนี้

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชอดีตกาล ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกะจตุนวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาล สุกรสังวัจฉระภัททปัทมาสกาฬปักษทวาทสีดฤถี สสิวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม์ อนันตคุณวิบุลยปรีชาอันมหาประเสริฐ มีพระกระมลสันดานประกอบด้วยพระกตัญญูระภกถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมราชชนนีซึ่งทรงพระนามตามตำแหน่งพระบรมอัครราชมเหษี ในสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ ว่า*สมเด็จพระพันพรรษา* ที่เสด็จสวรรคาลัยล่วงแล้วถึง ๑๕ ปี ซึ่งทรงพระเดชพระคุณเป็นอโนปไมยมโหฬาร ด้วยทรงอภิบาลบำรุงรักษาพระองค์ให้ได้สุขถาววัฒนาเจริญวัย และมไหศวริยยศ และมีพระทัยประสงค์จำนงจะใคร่ให้พระบรมบวโรรสทั้งสองพระองค์ ทรงพระเจริญ

ภิยโยยิ่งกว่าพระราชวงศานุวงศทั้งปวงในภายหน้า จนถึงเวลาจวนจะสิ้นพระชนม์ก็ยังมีพระทัยอาลัยร้อนรนรำคาญวิตกถึงพระบรมบวโรรสเจ้าทั้งสองยิ่งนัก

อนึ่งก็มีพระทัยทรงพระมหากรุณาแก่พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ผู้น้อย มิได้เลือกว่าห่างและชิดสนิทและไม่สนิท ทรงคิดมิได้ลำเอียงเที่ยงธรรมทั่วไปในพระบรมวงศานุวงศทั้งปวง จึงทรงพระราชบัญญัติให้สถาปนาเลื่อนพระนามพระอัฏฐิขึ้นเป็น***กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์*** สมควรที่เป็นพระนามสมเด็จพระบรมราชนนีพันปีหลวงตามโบราณราชประเพณี ด้วยหวังพระทัยจะสนองพระเดชพระคุณให้เป็นสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล

สมควรจะตั้งเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี คุมเลขข้าในกรมปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงสังฆวิหารเป็นการกุศล ทรงอุทิศผลถวายไปเนือง ๆ ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนานเทอญ

ให้นายมา นายเวรขอเฝ้าเดิม เป็นพระศรีสุริเยนทรามาตย์ เจ้ากรมขอเฝ้า ถือศักดินา ๑๖๐๐ ตั้งแต่ ณ วัน ๒ ๑๐ ๑๐ ค่ำ ปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓

ให้นายด้วง ปลัดเวรขอเฝ้าเดิม เป็นหลวงบรมนาถภักดี ปลัดกรมขอเฝ้า ถือศักดินา ๘๐๐ ตั้งแต่ ณ วัน ๒ ๑๐ ๑๐ ค่ำ ปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓

ฯลฯ

ถึงปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๕ *ทรงสถาปนาหม่อมเจ้า*ขึ้นเป็นพระองค์เจ้า ๓ พระองค์ คือ

หม่อมเจ้า*หญิงรำเพย* ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ *เป็น**พระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์*** (คือ**สมเด็จพระเทพศิรินทรา บรมราชินี**) พระองค์ ๑

พระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์
คำประกาศ

ศุภมัสดุ อดีตกาลพระพุทธศักราช ชไมยสหัสสังวัจฉระ ไตรสตาธฤกปัญจนวุติสังวัจฉระ ปัตยุบันกาลมุสิกสังวัจฉระ บุศยมาสกาพปักษ์ทวาทสีดิถีครุวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้ประกาศว่า แต่ก่อนนี้ได้ทรงพระราชดำริว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้เป็นพระบรมราชโอรสผู้ใหญ่ ได้เป็นกรมพระราชวังบวร ฯลฯ มาแต่ก่อนสามปีแล้วได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อมา ทรงตั้งสมเด็จพระบรมราชอนุชาธิบดี เป็นกรมพระราชวังบวร ฯลฯ และมาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงตั้งกรมหมื่นศักดิพลเสพย์ ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ให้เป็นกรมพระราชวังบวรฯ อีก เพราะฉะนั้น พระเจ้าหลานเธอในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในซึ่งเป็นพระราชโอรสพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรฯ ทั้งสองพระองค์เป็นพวกเดียวกันก็ได้เป็นพระองค์เจ้าเป็นอันมาก มีอยู่หลาย

พระองค์จนกาลบัดนี้ มาเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นพระราชโอรสผู้ใหญ่ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อมา ก็ได้มีพระเจ้าหลานเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในได้เป็นพระองค์เจ้าเป็นอันมากเหมือนกัน ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระราชวงศานุวงศและข้าราชการทั้งปวงพร้อมใจกันถวายสิริราชสมบัติ แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ทรงเถลิงถวัลยราชสมบัติครอบครองในพระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวังตามตำแหน่งซึ่งสมควรแก่พระบารมี แต่เดิมทีนั้น พระราชโอรสและพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ในแผ่นดินปัตยุบันนี้ที่เป็นหม่อมเจ้าตามเสด็จมาแต่เดิมก็ดี ซึ่งจะมีต่อไปก็ดี ก็ได้เป็นและจักได้เป็นพระองค์เจ้าตามพระบารมีหลายพระองค์ เป็นพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระกตัญญูระฦกถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่เป็นนิจนิรันดร์ จึงทรงพระราชดำริว่าพระเจ้าหลานเธอในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมากหาให้เป็นพระองค์เจ้าไม่ มีแต่พระเจ้าหลานเธอ คือพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เป็นพระองค์เจ้าแต่พระองค์เดียว เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาไว้แต่ก่อน ด้วยชะรอยจะทรงพระราชวิตกกังวลจะไม่มีพระองค์เจ้าหลานเธอ เป็นพระองค์เจ้าในภายหน้าต่อไปเลย เพราะฉะนั้นมาเมื่อ ณ วัน ๖ ๑๑ฯ ๒ ค่ำ ปีกุนตรีศก ศักราช ๑๒๑๓ นั้น จึงได้ทรงประพฤติบรมราชานุวัตรตามสนองพระเดชพระคุณ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาหม่อมเจ้ามงคล ซึ่งเป็นพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ฝ่ายหน้า ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เป็นพระองค์เจ้ามงคลเลิศพระองค์หนึ่งแล้ว บัดนี้ทรงพระราชดำริว่า พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีซึ่งเป็นพระเจ้าหลานเธอ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาไว้ และพระบรมวงศานุวงศผู้ใหญ่และเสนาบดีได้ทำเรื่องราวกราบบังคมทูลถวาย ให้เป็นสมเด็จพระนางนาฎบรมอัครราชเทวีครั้งนี้นั้น ก็เสด็จสวรรคตเสียแล้ว พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เป็นฝ่ายในยังหามีพระองค์ใดเป็นพระองค์เจ้า สมควรแก่พระเกียรติยศแผ่นดินต่อไปไม่ ครั้งนี้*หม่อมเจ้ารำเพย*ก็เป็นพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ฝ่ายใน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ควรจะให้เป็นพระองค์เจ้าฝ่ายในไว้พระองค์หนึ่ง จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนา*หม่อมเจ้ารำเพย*ซึ่งเป็นพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ฝ่ายใน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็น***พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์*** วรรคอายุ เจริญพระชนมายุวรรณสุขพละสิริสวัสดิ์ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบต่อไป เทอญ

คัดจาก พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, <u>เฉลิมพระยศเจ้านาย</u> <u>เล่ม</u> <u>๑</u>, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์

พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒), หน้า ๔๖-๔๗, ๖๔-๖๗

เฉลิมพระยศเจ้านายในรัชกาลที่ ๕

กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์
คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๑ พรรษปัตยุบันกาล มังกรสังวัจฉรบุศยมาส ชุษณปักษ์พารสีดิถีสุกรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระกระมลราชหฤทัย ประกอบไปด้วยพระกตัญญุตากตเวทิตา ระฦกถึงบุรพาธิการกิจ สมเด็จพระราชชนนี ซึ่งมีมหันตคุณวราดิเรกอเนกประการ ด้วยทรงอภิบาลบำรุงรักษาตั้งแต่ดำรงพระครรภ์มา พร้อมด้วยพรหมาธิมุตธยาศรัย จำนงแต่ในความสุขสำราญและเหตุเป็นที่ตั้งความเจริญ แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระบรมราชวโรรสตลอดจนเวลาทิวงคต ปลงพระชนมายุสังขารล่วงไป ก็คงตั้งพระหฤทัยอาลัย ด้วยจะให้ทรงพระเจริญด้วยพระบรมราชอิสสริยยศต่าง ๆ จึงทรงพระราชดำริด้วยวิบูลยปรีชา ว่าเหตุที่จะฉลองพระเดชพระคุณให้สมควรเป็นปัตโยปการิตาอย่างอื่นอย่างใดก็ไม่มี เพราะฉะนั้นจึงทรงพระราชบัญญัติดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม *ให้สถาปนาเลื่อนพระนามพระอัฏฐิสมเด็จพระราชชนนี* ซึ่งควรเป็นที่คารวสถานจิรกาลทิวงคตแล้วนั้น *ขึ้นเป็น**กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์*** โดยฐานันดรนามที่***สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง*** ตามบรรพโบราณราชจารีตสืบมา เป็นการฉลองพระเดชพระคุณให้เป็นสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล และสมควรจะตั้งเจ้ากรม ปลัดกรมสมุห์บาญชี ให้มีฐานานุศักดิ์คุมเลขข้าในกรมปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงที่สังฆวิหารเป็นการพระราชกุศล และทรงพระราชโชทิศกัลปนา ผลถวายเนือง ๆ ไป ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยวรยศ ปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

สัญญาบัฏ

ให้นายพัดจางวางขอเฝ้า เป็นพระเทพศิรินทรามาตย์ เจ้ากรมขอเฝ้า ถือศักดินา ๑๖๐๐ ให้นายพันข้าหลวงเดิม เป็นหลวงวรนาถภักดี ปลัดกรมขอเฝ้า ถือศักดินา ๘๐๐ ให้นายหารข้าหลวงเดิมเป็นขุนทวีพลากร สมุห์บาญชีขอเฝ้า ถือศักดินา ๔๐๐ ให้ผู้ที่ได้รับที่ทั้ง ๓ นี้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยความผาสุกสวัสดิ์ทุกประการ เทอญ

ตั้งแต่วันที่ ๖ ๑๒/ฯ๒ ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๓๐ เป็นวันที่ ๔๕ ในรัชชกาลปัตยุบันนี้

คัดจาก พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ พิพรรฒธนากร, 2472) หน้า 108-109

กรมพระสุดารัตนราชประยูร

คำประกาศ

"ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๑ พรรษา ปัตยุบันกาลมังกรสังวัจฉรบุศยมาศ ชุษณปักษ์ปัญจมีดิถีสุกรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าพระเจ้าราชวงศ์เธอพระองค์เจ้าละม่อมนั้น มีบรรพการิตาคุณวโรปการ ได้ทรงอภิบาลอุปถัมภ์บำรุงบริรักษ์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ดำรงด้วยสุขสวัสดินานานุประการ ดังหนึ่งสมเด็จพระราชชนนีตั้งแต่พระเยาว์มาคุมถึงเวลาทรงพระเจริญวัย ดังพระหฤทัยจำนงประสงค์เพื่อจะให้ทรงพระเจริญรุ่งเรืองด้วยพระบรมราชอิสสริยยศในที่ต่าง ๆ โดยสมควร และเป็นที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศัยมากกว่าพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์อื่น ๆ สมควรเป็นที่เคารพนับถือทั่วไปในพระราชวงศานุวงศทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งให้*สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอฝ่ายใน พระองค์เจ้าละม่อมเป็น*พระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า ***พระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมพระสุดารัตนราชประยูรวรรคเดช*** เป็นอาทิวรรคศรีเป็นอันตอักษรทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ เป็นการฉลองพระเดชพระคุณให้ทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณสุขพล ปฏิภาณคุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลทุกประการ ทำราชการแผ่นดินสมควรแก่ความที่เนื่องในพระวงศ์อันสูงศักดิ์สนิทในพระราชตระกูลนี้

ให้ทรงตั้งเจ้ากรมเป็น พระสุดารัตนราชประยูร ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรมเป็น หลวงชนานุกูลกิจ ถือศักดินา ๖๐๐
สมุหบัญชี ขุนพินิจพลขันธ์ ถือศักดินา ๓๐๐

พระบรมมหัยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๖ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกกุฏสังวัจกรบุศยมาส ชุษณปักษ์ จาตุราสีดิถี ครุวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า *พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมพระสุดารัตนราชประยูร* ได้มีบรรพการิตาธิการกิจมหันตคุณวโรปการ ได้ทรงอภิบาลบำรุงบริรักษ์พระองค์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์มาพร้อมด้วยพรหมาธิมุตธยาศรัย จำนงแต่ในความสุขสำราญ และเหตุเป็นที่ตั้ง

แห่งความเจริญรุ่งเรือง ด้วยพระบรมอิสสริยยศในมไหศวริยาธิปัตย์ สืบลำดับพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์สืบต่อไปภายหน้า และมีพระคุณเป็นมหันตวราดิเรก โดยอเนกประการเสมอด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี ก็เหตุที่จะฉลองพระเดชพระคุณโดยกตัญญุตากตเวทิตาให้สมควรเป็นปัตโยปการิตากิจอันยิ่งใหญ่อย่างอื่นก็ไม่มี จึงได้ทรงสถาปนาให้ดำรงที่*กรมพระสุดารัตนราชประยูร* รับพระบรมอิสสริยยศอลงกฎเกียรติคุณอดุลยคารวสถาน อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ฝ่ายในแล้วแต่ครั้งก่อน บัดนี้ทรงพระอนุสสรรำพึงจะทรงแสดงพระกัตญญุตากตเวทิตาคุณ ให้ไพบูลยภิยโยยิ่งขึ้นไปเป็นปัตโยปการาธิการกิจ ทดแทนบรมบรรพาธิการฉลองพระเดชพระคุณให้เต็มพระบรมราชประสงค์ ให้ได้รับดำรงพระบรมราชอิสสริยยศใหญ่ยิ่งขึ้น สูงเสมอสมเด็จพระบรมราชชนนี ซึ่งมีพระคุณเป็นที่ยิ่งใหญ่ และมีพระอัธยาศรัยเรียบร้อย ดำรงอยู่ในสัตยสุจริตสมควรเป็นใหญ่ฝ่ายในพระบรมมหาราชวัง ที่เคารพนับถือทั่วไปในพระบรมวงศานุวงศทั้งปวงได้ จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้***เลื่อนพระนามพระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมพระสุดารัตนราชประยูร ขึ้นเป็นสมเด็จ*** เปลี่ยนพระบรมสมญานามข้างต้นตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า ***พระมหัยยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูรเจ้า***ดังนี้ ดำรงพระบรมราชอิสสริยยศวิบูลยเกียรติคุณอดุลยศักดิที่ควรเคารพยิ่งใหญ่เสมอพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงพระเจริญพระชนมายุพรรณสุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ พิพัฒนมงคล ศุภอิฐวรผลธนสารสม อดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

มีเจ้ากรมเลื่อนฐานานุศักดิเป็นพระยาสุดารัตนราชประยูร ได้ถือศักดินา ๑๐๐๐ ปลัดกรมเป็นพระประชานุกูลกิจ ได้ถือศักดินา ๘๐๐ สมุหบาญชีเป็นหลวงพินิตพลนิกร ถือศักดินา ๕๐๐ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในหลวงและในกรมสืบไป โดยผาสุกสวัสดิทุกประการ เทอญ

คัดจาก พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, <u>เฉลิมพระยศเจ้านาย</u> <u>เล่ม ๑</u>, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร (กรุงเทพ : โรงพิมพ์พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒) หน้า ๑๐๙-๑๑๐, ๑๑๙-๑๒๑

กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร
คำประกาศ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ์ วรุตมพงศบริพัตร วรขัติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชรำพึงถึงพระคุณ แห่งพระเจ้าบรมมหัยยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร ซึ่งได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระองค์มาจำเดิมแต่พระบรมปสูติกาล จนได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ โดยพระหฤทัยมั่นคงจงรักตลอดมาจนถึง

เวลาสิ้นพระชนม์ เหมือนอย่างสมเด็จพระบรมราชชนนี ก็ได้ทรงยกย่องขึ้นไว้ให้มีพระเกียรติยศใหญ่อย่างสมเด็จพระราชชนนี มีเว้นว่างอยู่บ้าง บัดนี้เสด็จสิ้นพระชนม์ไป เป็นที่ทรงพระอาลัยระลึกพระคุณเป็นอันมาก พระองค์เป็นผู้สมควรที่จะได้รับพระเกียรติยศใหญ่เสมอด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนีโดยแท้

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน***จัดเศวตฉัตร ๗ ชั้น ถวายเป็นเครื่องเพิ่มเติมพระเกียรติยศ และการสิ้นพระชนม์นั้น ให้เรียกว่าเสด็จสวรรคตเหมือนอย่างสมเด็จพระบรมราชชนนี*** คำที่จะใช้ในบาดหมายราชการทั้งปวง ให้ใช้ดังที่ได้ประกาศมานี้ทุกประการ

ประกาศมา ณ วันอังคารที่ ๒๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ เป็นวันที่ ๑๐๑๕๐ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ (พ.ศ. ๒๔๓๙)

สมเด็จเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา *สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง* เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า ***สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมารี วรรคศรี***

คัดจาก พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, <u>เฉลิมพระยศเจ้านาย</u> <u>เล่ม</u> <u>๑</u>, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร (กรุงเทพ : โรงพิมพ์พิพรรตธนากร, ๒๔๗๒) หน้า ๒๕๒

เฉลิมพระยศเจ้านายในรัชกาลที่ ๗

ประกาศ

(สมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า)

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๖๘ พรรษา มีนาคมมาส ปัณณรสมสุรทิน จันทรวารกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก ฯลฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระอนุสรคำนึงถึงพระราชจริยานุวัตร ซึ่งทรงประพฤติเพื่อเป็นสิริมงคลแก่พระบรมราชาภิเษก เป็นต้นว่าบูชาพระศรีรัตนตรัยและเทวพลีทักษิณานุประทานอุทิศสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบุรพการีก็ได้ทรงบำเพ็ญแล้ว ทรงปรารภถึงพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายหน้าฝ่ายในซึ่งทรงพระคุณเป็นที่เชิดชูพระเกียรติยศของพระราชวงศ์ และที่ได้มีพระคุณูปการมาแก่พระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง มีอยู่หลายพระองค์ ทรงพระราชดำริว่าสมควรจะเฉลิมพระเกียรติยศ

สนองพระคุณเนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามราชประเพณีซึ่งเคยมีมาแต่ปางก่อน

ทรงพระราชดำริว่า *สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี* ได้ทรงเป็นประธานราชการฝ่ายในตั้งแต่สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวงเสด็จสวรรคตมาจนบัดนี้ เป็นที่เคารพนับถือของพระบรมวงศานุวงศ์และคนทั้งหลายทุกชั้นบรรดาศักดิ์ ทั้งทรงพระคุณแก่บ้านเมืองปรากฏเป็นอเนกปริยาย ดังเช่นทรงอำนวยการสภากาชาดสยามเป็นต้น ในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าก็ได้ทรงประคับประคองโดยทรงพระเมตตากรุณามาเป็นนิจตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์วัย มีพระคุณควรนับเป็นอย่างยิ่ง ทุกวันนี้ก็เป็นที่ทรงเคารพนับถือเหมือนดังเช่นสมเด็จพระบรมราชชนนี สมควรจะเฉลิมพระเกียรติยศให้ใหญ่ยิ่ง เพื่อเป็นที่ทรงปฏิบัติบูชาต่อไป

จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้***สถาปนาสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนาพระบรมราชเทวี ขึ้นเป็นสมเด็จพระพันวัสสา*** มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า ***สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า*** ขอเดชานุภาพพระศรีรัตนตรัย และอำนาจเทพยไทยแต่บรรดามีไมตรีจิตต์ได้บริหารพระบรมราชวงศ์นี้สืบมา จงคุ้มครองรักษาพระองค์ ***สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า*** ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาน ธนสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ศุภวิบุลยผล อิสสริยศเกียรติคุณบุญบารมี เสด็จสถิตเป็นศรีของพระบรมราชวงศ์ยั่งยืนสิ้นกาลนาน ขอพระพรทุกประการจงประสิทธิ์สมดังพรรณาฉะนี้

(สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี)

อนึ่งทรงพระราชดำริว่า *พระนางเจ้าสุขุมาลมารศรี พระราชเทวี* ทรงพระเกียรติคุณเป็นหลักอยู่ในพระราชวงศ์ฝ่ายในพระองค์ ๑ มาช้านาน ด้วยทรงพระปรีชาญาณรอบรู้ราชกิจน้อยใหญ่ มีพระอัธยาศัยเป็นสัจธรรม มั่นคง กอปด้วยพระขันตีคุณ และทรงพระเมตตาอารีแก่ผู้น้อยทั่วไปมิได้เลือกหน้า เป็นที่เคารพนับถืออย่างยิ่ง ตั้งแต่พระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ตลอดไปจนคนทั้งหลายอื่นโดยมาก สมควรจะเฉลิมพระเกียรติยศให้ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้ประกาศ***เฉลิมพระนามพระนาง เจ้าสุขุมาลมารศรีพระราชเทวี เป็นสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี*** ขอให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาน คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลอดุลยเกียรติยศมโหฬารทุกประการ

คัดจาก พระนิพนธ์ในสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, <u>เฉลิมพระยศเจ้านาย</u> <u>เล่ม ๑</u>, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร (กรุงเทพ : โรงพิมพ์พิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒), หน้า ๑๔๐-๑๔๒

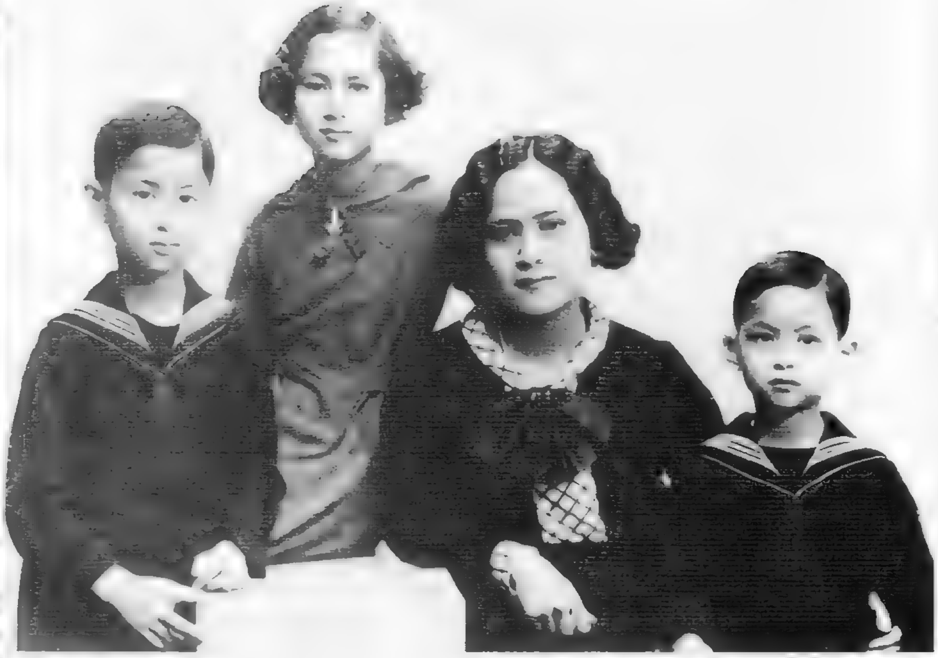
พระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

โดย

ภาวาส บุนนาค

ภาพ ๒

ภาพ ๓

ภาพหน้า ๑๘๑ : พระที่นั่งภัทรบิฐ พระที่นั่งถมตะทอง ประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ใช้ในพิธีพระบรมราชาภิเษก (**ขั้นแรก** ทรงประทับเหนือพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ภายใต้พระสัปตปฎลเศวตฉัตร เพื่อรับน้ำมุรธาภิเษกจากผู้แทนปวงชนทั้ง ๘ ทิศ) ต่อจากนั้นจึงเลื่อนไปประทับ ณ พระที่นั่งภัทรบิฐ ซึ่งอยู่ภายใต้นพดลเศวตฉัตร รับการถวายสิริราชสมบัติ และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎ และพระราชทานสัจจวาจา "พระปฐมบรมราชโองการ" หรือพระราชสัจจวาจาเกี่ยวกับความตั้งพระราชหฤทัยในการปกครองแผ่นดิน (ภาพปก)

ภาพ ๒ : "ยุวกษัตริย์" (เสด็จฯ นิวัติประเทศไทยครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๑)

ภาพ ๓ : ทรงฉายในประเทศสวิสเซอร์แลนด์ พ.ศ. ๒๔๗๘ (ค.ศ. ๑๙๓๕)

พระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เรื่องนี้คงเขียนให้อ่านสนุกและเข้าใจง่าย ๆ ไม่ได้.
แต่ถึงอย่างไรก็ไม่ควรเปิดผ่านไปเสีย.
ขอรับรองว่าหากได้อ่านโดยตลอดอย่างเพ่งพินิจแล้ว.
จะได้ความรู้ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในข้อมูลที่นำมาแสดงในข้อเขียนนี้ ไม่น้อย.

ภาวาส บุนนาค
วันมหาปวารณา ๑๑ ตุลาคม ๒๕๓๕

- ๑ -

มีความตอนหนึ่งในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑[๑] กล่าวถึงพระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชไว้ว่า "ในการครั้งนั้นสมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะผู้ใหญ่ประชุมพร้อมกัน ได้คิดขนานพระนามถวายจารึกลงในพระสุพรรณบัฏว่า **พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร์ ธรณินทราธิราช รัตนากาศภาสกรวงศ์ องค์ปรมาธิเบศร ตรีภูวเนตรวรนารถนายก ดิลกรัตนราชชาติอาชาวศรัย สมุทัยดโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิเบนทร์ สุริเยนทราธิบดินทร์ หริหรินทรธาดาธิบดี ศรีสุวิบุลยคุณอขนิษฐ์ ฤทธิราเมศวรมหันต์ บรมธรรมิกราชาธิราชเดโชไชย พรหมเทพาดิเทพนฤบดินทร์ ภูมินทรปรมาธิเบศร โลกเชฏฐวิสุทธิ์ รัตนมกุฏประเทศคตามหาพุทธางกูร บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว** ณ กรุงเทพมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชนิเวศน์มหาสถาน ตามโบราณจารีตสืบมา."

นอกเหนือจากนี้ ท่านทั้งหลายคงได้ทราบตามคำอธิบายในหนังสืออีกหลายเล่ม มีสาส์นสมเด็จ[๒] เป็นต้น ว่าพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ ก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน. ทีนี้ ถ้ากลับไปอ่านทวนดูพระปรมาภิไธยข้างต้นให้ละเอียดอีกสักเที่ยว ท่าน

---

[๑] พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นอนุวัตนจาตุรนต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘.

[๒] สาส์นสมเด็จ ฉบับคุรุสภาพิมพ์ เล่ม ๑๒ หน้า ๓๒๑ ลายพระหัตถ์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๑

จะเห็นว่ามีที่พิรุธอยู่แห่งหนึ่ง คือตรงที่ว่า "บรมธรรมิราชเดโช<u>ไชย</u> พรหมเทพาดิเทพนฤบดินทร์ ภูมินทรปรมาธิเบศร". คำ เดโช<u>ไชย</u> ที่ส่งสัมผัสไปยังวรรคหลังนั้น หามีคำรับสัมผัสไม่ ทำให้เกิดสงสัยว่าอาจคัดลอกกันมาไม่ถูก จึงไปพลิกดูพระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ ๑ ทั้งฉบับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พลิกดูทั้งฉบับพิมพ์เก่าพิมพ์ใหม่ ก็เห็นว่าเป็นอย่างนั้นเหมือนกันหมด. ส่วนที่เรียกว่าต่างกัน ก็มีแต่การสะกดตัวในคำบางคำ เป็นต้นว่าใช้ **ษ** แทน **ศ** บ้าง เดโช**ไชย** เป็น เดโช**ชัย** บ้าง เติมไม้ทัณฑฆาตลงในคำบางคำบ้าง ตกอักษรหรือตกคำ เช่น หริหริน**ทรา**ธาดา เป็น หริหริน**ทร**ธาดา วร**นารถ**นายก เป็น วรนายก เป็น นารถนายก บ้าง. เมื่อเป็นดังนี้ จึงต้องตรวจดูพระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ต่อไป. ปรากฏว่าพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ เป็นดังรัชกาลที่ ๑. แต่พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ นั้นหาได้เชิญพระปรมาภิไธยมาลงไว้ไม่. พอดีนึกได้ถึงหนังสืออีกเล่มหนึ่ง คือ เทศนาพระราชประวัติและพงศาวดารกรุงเทพฯ ที่เคยใช้เป็นแบบเรียนมาแต่ครั้งยังเรียนอยู่ชั้นมัธยม จึงไปเปิดดู. คราวนี้ได้พบพระปรมาภิไธยครบ ๓ รัชกาล แต่เหมือนกันเฉพาะ ๒ รัชกาลแรก รัชกาลที่ ๓ ต่างไปคือมีวรรคหนึ่งยาวไปหน่อย. ขอคัดตรงที่ต่างกันมาลงให้เห็น. รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ว่า "องค์ปรมาธิเบศร ตรีภูวเนตรวรนารถนายก **ดิลกรัตนราช**ชาติอาชาวไศรย." รัชกาลที่ ๓ **พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร**ทรงถวายเทศน์ว่า "องค์ปรมาธิเบศร ตรีภูวเนตรวรนารถนายก **ดิลกภพนพรัตนราช**ชาติอาชาวไศรย." เป็นอันไม่ทราบว่าพระองค์เจ้าพระที่ออกพระนามข้างต้นท่านทรงเติม <u>ภพ</u> กับ <u>นพ</u> เข้ามา หรือคนชำระ คนคัดลอก หรือคนพิสูจน์อักษรเคยชินกับนามพระนคร (ดิลก**ภพนพ**รัตนราชธานีบุรีรมย์) มากเกินไป แล้วเติมคำ **ภพ** กับ **นพ** เข้าให้โดยอัตโนมัติ.

เมื่อหาหลักฐานที่แน่นอนไม่ได้เช่นนี้ ก็ทำให้อยากเห็นพระสุพรรณบัฏองค์แท้จริงที่ทูลเกล้าฯ ถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นมา แต่ทว่าไม่มีปัญญาจะหาดูได้ที่ไหน.[๑] คิดอยู่เป็นนาน นึกขึ้นมาได้ถึงเรื่องการหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้หล่อขึ้นเมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๑๕. พระบรมรูปทั้ง ๔ พระองค์นั้นเป็นที่ทราบกันอยู่ว่า เมื่อหล่อและกะไหล่สำเร็จเรียบร้อยแล้ว โปรดให้บรรจุพระบรมทนต์ ดวงพระราชสมภพ ดวงพระบรมราชาภิเษก ดวงสวรรคต และพระสุพรรณบัฏจารึกพระปรมาภิไธยไว้ภายในทุกพระองค์ และภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้หล่อพระบรมรูปสมเด็จพระบรมชนกนาถขึ้นนั้น ก่อนจะบรรจุพระบรมทนต์ พระสุพรรณบัฏจารึกพระดวงและพระปรมาภิไธยในพระบรมรูป ได้โปรดให้เชิญพระสุพรรณกรัณฑ์ที่บรรจุอยู่ในพระบรมรูปทั้ง ๔ รัชกาลออกมาตรวจสอบและบันทึกพระดวง กับพระปรมาภิไธย ไว้เป็นหลักฐาน เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ด้วย. จึงขอไปดูเรื่องเก่าครั้งนั้นจากสำนักพระราชวัง ก็ได้ข้อมูลมาครบถ้วน

---

[๑] ทราบมาแน่ชัดว่าพระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่ปรากฏแต่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร พระสุพรรณบัฏจริงหามีอยู่ไม่.

สมใจ. จึงขอยกพระปรมาภิไธยในรัชกาลที่ ๑ มาให้ท่านได้เห็น. โปรดอย่าหาว่ายืดยาวทำให้เสียเวลาเลย. หลักฐานมีว่าพระสุพรรณบัฏจารึกพระปรมาภิไธยเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างยาวด้านละ ๑๓ เซนติเมตรเท่ากัน คัดขึ้นใหม่เป็นตัวเขียนและตัวพิมพ์ดีด จ่าดำริงานประจง[๑] เป็นผู้คัด ขุนสิทธิเสวก[๒] เป็นผู้ทาน และพระยาพจนปรีชา[๓] เป็นผู้ตรวจทานถูกต้องตามต้นฉบับเดิม.

พระปรมาภิไธยเป็นดังนี้

"สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร ธรณินทราธิราช รัตนากาศภาศกรวงษ องค์ปรมาธิเบศรตรีภูวเนตรนารถนายก ดิลกรัตนราชชาติอาชาวไศรยสมุทัยดโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิเบนทร์ สุริเยนทราธิบดินทร หริหรินทราธาดาธิบดี ศรีสุวิบุลยคุณาขณิฐ ฤทธิราเมศวรมหันต บรมธรรมิกราชาธิราชเดโชไชย พรหมเทพาดิเทพนฤบดินทรภูมินทรปรมาธิเบศร โลกเชฐวิสุทธ รัตนมกุฏประเทศคตา มหาพุทธางกูรบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ฯะ"

รัชกาลที่ ๒ กับที่ ๓ ก็เป็นทำนองเดียวกัน ต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น ศรีสุวิบุลย**คุณาขณิฐ** เป็น ศรีสุวิบุลย**คุณอักขนิษฐ** แห่งเดียว ตรีภูวเนตร**นารถนายก** เป็น ตรีภูวเนตร**วรนารถนายก** แห่งหนึ่ง กับที่คำลงท้ายเป็น สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และ สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกแห่งหนึ่ง. ส่วนพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมิได้เป็นพระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่[๔] หากเป็นอย่างมัธยม ปรากฏตามตัวคัดลายมือว่า

"สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สุทธสมมติเทพยพงษ วงษาดิศวรกระษัตยวรขัตยิราชนิกโรดม จาตุรันตบรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว."

ตัวพิมพ์ดีดต่างกันไปหน่อย เป็นว่า

"สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สุทธสมมติเทพยพงษ์ วงษาดิศวรกระษัตริย์ วรขัติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาษ บรมธรรมมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯะ

ได้ตรวจสอบถูกต้องกับต้นฉบับเดิมแล้ว ขุนทิพไพชยนต์[๕] คัด

พระยาพจนปรีชา ขุนสิทธิเสวก ทาน"

อาศัยข้อมูลเพียงเท่านี้ก็น่าจะสรุปได้แล้วว่า พระสุพรรณบัฏจารึกพระปรมาภิไธยทั้งสี่รัชกาลนี้ เป็นพระสุพรรณบัฏที่โปรดให้จารึกขึ้นพร้อมกันในรัชกาลที่ ๕ สำหรับบรรจุในพระบรมรูปโดย

---

[๑] เฉลิม คชาชีวะ ภายหลังเป็นจมื่นสิริวังรัตน์.
[๒] เทียบ ทีปะรัตน์ ภายหลังเป็นพระอักษาสมบูรณ์.
[๓] มหาเสวกโท พระยาพจนปรีชา (หม่อมราชวงศ์สำเริง อิศรศักดิ์).
[๔] พระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่ หาดูจากพระราชพงศาวดาร หรือประกาศการพระราชพิธี ก็ได้.
[๕] บริบูรณ์ มิตรภักดี ภายหลังเลื่อนเป็นพระสุนทรพินิจ.

เฉพาะ หาใช่พระสุพรรณบัฏดั้งเดิมไม่. ของแท้แต่ดั้งเดิมจะใช้ตัวสะกดการันต์และเว้นวรรคตอนอย่างไรไม่มีทางทราบแน่ชัดได้. ไปตรวจดูหนังสือ เรื่องกฎหมายตราสามดวง ที่กรมศิลปากรพิมพ์ (แบบรักษาอักขรวิธีตามต้นฉบับ) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ก็ต่างไปอีกว่า

"ศุภมัศดุ ๑๑๖๖ มุสิกะสังวัจฉะระมาฆะมาศ ศุกะปักษยปาฏิบทดฤษถีคุรุวาระ บริเฉทะกาลกำหนด พระบาทสมเดจ์พระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทรธรนินทราธิราช รัตนากาศภาศกระวงษองคบรมาธิเบศ **ตรีภูวเนศ**วรนารถนายกดิลกรัตนราชชาติอาชาวะไศรยสมุทยดะโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิเบนทร สุริเยนทราธิบดินทรหริหรินทราธาดาธิบดี ศรีสุวิบุลคุณอักขนิตฤทธิราเมศวรธรรม์มิกราชาธิราช**เดโชไชยะ**พรหมเทพาดิเทพ**ตรีภูวนาธิเบศ**โลกะเชษฐวิสุทธิมกุฎประเทศคะตา มหาพุทธางกูรบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว อันเสดจ์ปราบดาภิเศกผ่านพิภพกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย เสดจ์ออกพระธี่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน ฯลฯ"

ว่าไปแล้วพระปรมาภิไธยในกฎหมายตราสามดวงนี้เก่ากว่าที่ปรากฏในหนังสือเล่มอื่นทั้งหมด เพราะเขียนขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗. น่าจะถือได้ว่าแน่นอน หากคนเขียนและคนที่คัดขึ้นพิมพ์ไม่ไปทำให้ผิดพลาดตกหล่น. และถ้าเราจะถือพระปรมาภิไธยตามกฎหมายตราสามดวงนี้เป็นหลัก แล้วเทียบเข้ากับที่มีปรากฏในที่อื่น ๆ ที่นำมาลงไว้แล้วข้างต้น จะเห็นว่ามีข้อน่าศึกษาอยู่สองสามประการดังนี้.

ประการแรก คำว่า "ตรีภูวเนตร" ใช้ **<u>ตร</u>** สะกดทุกฉบับ จนพจนานุกรมยกขึ้นไว้เป็นแบบแผน แต่กฎหมายตราสามดวงเขียน "ตรีภูวเนศ" ใช้ <u>ศ</u> สะกด คำนี้น่าวิเคราะห์ดูว่าควรจะใช้ **<u>ตร</u>** หรือ <u>ศ</u> สะกด

ถ้าเขียน ตรีภูวเนตร ก็ต้องแยกคำเป็น ตรี + **ภูว** + เนตร ซึ่งพจนานุกรมบอกความหมายไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดิน แปลเอาเองตามศัพท์แต่ละศัพท์ ก็อาจแปลได้ว่า ดวงตาของโลกทั้งสาม หรือ (ผู้) สอดส่องดูแลโลกทั้งสาม

ถ้าเขียน ตรีภูวเนศ จะต้องแยกคำอีกอย่างหนึ่งเป็น ตรี + **ภูวน** + อีศ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ในโลกทั้งสาม ดูความหมายแยบคาบดี และศัพท์ **ภูวน** นี้ มักใช้กันในพระนามของพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายมาแต่ครั้งโบราณ เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีสร้อยพระนามวรรคหนึ่งว่า "ศรีวิบุลยคุณอขนิฐ จิตรรุจี**ตรีภูวนาทิตย์**" พระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์ฯ พระองค์หนึ่งก็มีพระนามว่า "พระ**ไตรภูวนาทิตยวงศ์**."[๑] อีกแห่งหนึ่งที่ปรากฏชัดในพระปรมาภิไธยตามกฎหมายตราสามดวงก็คือ "**ตรีภูวนาธิเบศ**โลกะเชษฐวิสุทธิ." **ภูวนาธิเบศ** ก็คือ **ภูวน** + อธิป + อีศ. ฉบับ

---

[๑] ดูพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้ทุกฉบับ

อื่นกลายเป็น "เทพาดิเทพนฤบดินทร์ ภูมินทรปรมาธิเบศ." ทำให้นึกเสียดายคำ **ตรีภูวเนศ** จริง ๆ เพราะภายหลังกลายเป็นตรีภูวเนตรไปหมดสิ้น ปทานุกรมและพจนานุกรมกี่ฉบับก็มีแต่ ภูวเนตร.

อนึ่งคำ ตรีภูวเนศ ในเรื่องกฎหมายตราสามดวงนี้ กรมศิลปากรถ่ายรูปต้นฉบับมาลงเป็นตัวอย่างไว้ให้ดูสองรูป[๑] คงเป็นบานแพนกของกฎหมายฉบับนั้นด้วยกัน[๒] แต่อยู่คนละชุด. บังเอิญคนชุบ (เขียน) เขียนต่างกันไปเป็น ตรีภูว**เนศ** อย่างหนึ่ง เป็น ตรีภูว**เรศ** อีกอย่างหนึ่ง จะเป็น ภูว**เนศ** หรือ ภูว**เรศ** **(ภูว + อีศ ลง ร อาคม)** ก็สมบูรณ์ด้วยอักขรวิธีและความหมายทั้งสองคำ

ประการที่สอง ตามที่ปรารภไว้ข้างต้นว่า พระปรมาภิไธยในหนังสือพระราชพงศาวดารทุกฉบับมีพิรุธที่ เดโช**ไชย** ไม่มีคำรับสัมผัสนั้น ในกฎหมายตราสามดวงเขียนว่า เดโช**ไชยะ**. จึงพอจะให้สัมผัสกับ พรห**ม**เทพาดิเทพ ในวรรคต่อไปได้ ทำให้สิ้นสงสัย.

ประการที่สาม ฉบับอื่น ๆ ว่า "ศรีสุวิบุลยคุณอขนิษฐ ฤทธิราเมศวร**มหันต์บรม**ธรรมิกราชาธิราชเดโช**ไชย.**" กฎหมายตราสามดวงว่า **"ศรีสุวิบุลคุณอักขนิต** ฤทธิราเมศวรธรรม์มิกราชาธิราชเดโชไชยะ" ไม่ทราบว่าคนเก่า**เขียนตก** หรือคนใหม่เขียนเกิน แต่ไม่ผิดฉันทลักษณ์ทั้งสองอย่าง. น่าจะช่วยกันวินิจฉัย.

พระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ นี้ มีข้อควรศึกษาอีกอย่างหนึ่งว่า ในรัชกาลที่ ๔[๓] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ทรงถวายเพิ่มพระนาม" สมเด็จพระบรมอัยกาธิราช สมเด็จพระบรมชนกนาถ และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช "ด้วยพระราชหฤทัยกตัญญูกตเวทีคิดฉลองพระเดชพระคุณ" ตามความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์[๔] ดังนี้

"ฯลฯ จึงได้ตั้งการพระราชพิธีสงฆ์ จารึกพระนาม**พระบาทสมเด็จฯ** พระบรมอัยกาธิราชเจ้าในแผ่นพระสุพรรณบัฏเนื้อเก้า โดยวิเศษออกไปว่า **พระบาทสมเด็จพระปรโมรุราชามหาจักรีบรมนารถ นเรศรราชวิวัฒนวงศ์ ปฐมพงศาธิราชรามาธิบดินทร พิชิตินทรวโรดม บรมนารถบพิตร พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก** แล้วบรรจุไว้ในกล่องศิลาหยก

"แล้วจารึกพระนามพระบาทสมเด็จฯ พระบรมชนกนาถ ธรรมิกราชบพิตร เป็นพระนามอันวิเศษเหมือนกันในแผ่นพระสุพรรณบัฏเนื้อเก้า ถวายพระนามว่า **พระบาทสมเด็จพระบรมราชพงศเชษฐมเหศวรสุนทร ไตรเศวตคชาดิศรมหาสวามินทร์ สยามรัษฎินทรวโรดม บรมจักรพรรดิราชพิลาสธาดาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระพุทธเลิศหล้านภาลัย."**

---

(๑) ดูรูปที่ลงไว้ท้ายข้อเขียนนี้.

(๒) กฎหมายตราสามดวงมีอยู่ด้วยกัน ๓ ชุด และยังมีฉบับมิได้ประทับตราต่างหากอีก.

(๓) วันพุธ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ปีกุญตรีศก ตรงกับวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

(๔) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ คุรุสภาพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ อยู่หน้า ๘๐-๘๑.

"ฯลฯ แล้วทรงตั้งพระนามพระบาทสมเด็จฯ พระบรมเชษฐาธิราชเจ้าว่า **พระบาทสมเด็จพระปรมาทิวรเสฏฐมหาเจษฎาบดินทร สยามินทรวโรดม บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว".**

พระปรมาภิไธยที่ถวายใหม่ในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งน่าจะจัดเป็นพระปรมาภิไธยอย่างมัธยมนี้ พยายามคัดมาให้ตรงกับต้นฉบับพิมพ์ของคุรุสภาทุกตัวอักษร. แต่จะให้รับรองว่าตรงกับของจริงตามที่จารึกลงพระสุพรรณบัฏด้วยนั้น ไม่อาจรับรองได้. และนอกจากพระปรมาภิไธยที่เป็นทางราชการดังยกมาให้เห็นแล้ว อยากให้ผู้สนใจได้ทราบด้วยว่ายังมีการออกพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ อย่างอื่นอีก จึงรวบรวมมาเสนอให้ทราบเป็นตัวอย่างดังนี้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

- **"สมเด็จบรมขัติยาธิบดินทร์ปิ่นประชามหาสมมุติเทวราช พระบาทบพิตรพระเจ้าอยู่หัว."** (คัดมาจากประกาศเทวดาครั้งหล่อแก้พระศรีสากยมุนี รัชกาลที่ ๑)
- **"พระบาทสมเด็จพระมหาจักรีบรมนารถ ปฐมพงษาธิราชรามาธิบดินทร ซึ่งเป็นปฐมอุดมมหาบุรุษรัตน."** (คัดมาจากประกาศสังเวยเทวดากรุงเก่า รัชกาลที่ ๕)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

- **"พระบาทสมเด็จเอกาทฐรศอิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว."** (คัดมาจากประกาศอธิฐานน้ำพระพิพัฒ ครั้งรามัญมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร รัชกาลที่ ๒)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

- **"พระบาทสมเด็จพระมหาเจษฎาธิบดินทร์ สยามินทโรดม บรมธรรมิกราช."** (คัดมาจากประกาศสังเวยเทพดากรุงเก่า รัชกาลที่ ๖)

– ๒ –

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "มีพระปรมาภิไธยได้ประดิษฐานตั้งในแผ่นพระบรมสุพรรณบัฏ โดยอักษรลักษณแสดงอรรถว่า **พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สุทธิสมมุติเทพยพงศ วงศาดิศรกษัตริย์ วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธเคราะหณี จักรีบรมนาถ อดิศวรราชรามวรังกูร สุจริตมูลสุสาธิตอุกฤษฐวิบูลย บุรพาดูลยกฤษฎาภินิหาร สุภาธิการรังสฤษดิ ธัญญลักษณวิจิตรโสภาคสรรพางค์ มหาชโนตมางคประนตบาทบงกชยุคล ประสิทธิสรรพสุภผลอุดม บรมสุขุมาลยมหาบุรุษยรัตน ศึกษาพิพัฒนสรรพโกศลสุวิสุทธิวิมลศุภศีลสมาจารย์ เพ็ชรญาณประภาไพโรจน์ อเนกโกฏิสาธุคุณวิบุลยสันดาน ทิพยเทพาวตาร**

ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ เอกอัครมหาบุรุษ สุตพุทธมหากระวี ตรีปิฎกาทิโกศลวิมลปรีชา มหาอุดมบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณ บริบูรณ์คุณสารสยามาทิโลกยดิลก มหาปริวารนายกอนันต์ มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษสิรินธร มหาชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปดลเศวตฉัตราดิฉัตรศิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเศกาภิษิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหสวริยมหาสวามินทร มเหศวรมหินทรมหาราชาธิราช วโรดมบรมนารถชาติอาชาวศรัยพุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อุกฤษฐศักดิอัครนเรศราธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤทัย อโนปมัยบุญการสกลไพศาลมหารัษฎาธิเบนทร ปรเมนทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชย์ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร มหินทรายุธยา[๑]"

คัดพระปรมาภิไธยมาได้จากพระราชพงศาวดารแล้ว ก็อดจะลองเทียบกับที่มีในหนังสือเล่มอื่น ๆ ด้วยไม่ได้. เทียบกับที่ปรากฏในหนังสือเทศนาพระราชประวัติฯ พบว่าเหมือนกัน จะมีต่างกันก็**เพียงตัวสะกดการันต์** แต่ครั้นไปดูประกาศการ**พระราชพิธี**[๒] เห็นมีคำในบางวรรคต่างออกไปอย่างน่าสังเกต. จะยกมาให้เห็นดังนี้.

<u>**พระราชพงศาวดารว่า**</u>	<u>**ประกาศการพระราชพิธีว่า**</u>
- สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สุทธิสมมุติ เทพยพงศ **วงศาดิศรกษัตริย์**	- สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สมมุตติเทพยพงษ์ **วงษาดิศวรกระษัตริย์**
- **อดิศวร**ราชราม**วรังกูร**	- **อิศร**ราชราม**วรังกูร**
- สุจริตมูลสุสาธิต อุกฤษฐ**วิบูลย** บุรพา**ดูลย**กฤษฎาภินิหาร	- สุจริตมูลสุสาธิต อุกฤษฐ**วิบุลย์** บุรพา**ดุลย**กฤษฎาภินิหาร
- มหาชโนตมางค**ประนต** บาท**บงกช**ยุคล	- มหาชโนตมางค**สผุสต์** บาทกมุทยุคล
- เทเวศรานุรักษ์ **เอกอัคร**มหาบุรุษ	- เทเวศรานุรักษ์ **เอกัค**มหาบุรุษ
- **บริบูรณ์**คุณสารสยามาทิโลกยดิลก	- **บริบุรณ**คุณสารสยามาทิโลกยดิลก
- **สรรพ**ทศทิศวิชิตไชย สกล**มไหสวริย**มหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหา**ราชา**ธิราช	- **ปรปักษ**ทศทิศวิชิตไชย สกล**มไหสวรรย์**มหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหา**รามา**ธิราช

พระปรมาภิไธยที่ขึ้นต้นด้วย **"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ"** และลงท้ายด้วย **"พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"** ดังยกมานี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในเรื่อง "ความ

---

[๑] คัดจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงธรรมสารเนติ (อบ บุนนาค) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗.

[๒] ดูคำประกาศเทวดา บรมราชภิเศก รัชกาลที่ ๔ ในประกาศพระราชพิธี เล่ม ๒ คุรุสภาพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๘.

ทรงจำ" ที่ทรงนิพนธ์ไว้แต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ มีความว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนแบบคำจารึกพระสุพรรณบัฏจากแบบเก่ามาใช้พระนามเดิมขึ้นตั้งต้นว่า **"สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ"** แทนที่เคยขึ้นต้นว่า **"สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี"** อย่างในรัชกาลก่อน ๆ และให้**เพิ่มคำสำหรับเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า "พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"** ลงข้างท้ายพระนาม ทั้งนี้เพื่อจะแก้ปัญหาที่เกิดแต่ในรัชกาลที่ ๓ ที่คนทั้งหลายพากันเรียกรัชกาลที่ ๑ ว่า "แผ่นดินต้น" เรียกรัชกาลที่ ๒ ว่า "แผ่นดินกลาง" จนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรังเกียจว่าเป็นอัปมงคล ถึงกับต้องทรงบัญญัติให้เรียกนามรัชกาลก่อนตามนามพระพุทธรูปซึ่งทรงสร้างอุทิศถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ว่า **"แผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ"** และ **"แผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ"**[๑] ซึ่งทำให้ปัญหาหมดไปได้ในรัชกาลนั้น. แต่ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ ก็เกิดปัญหาขึ้นใหม่ ว่าจะเรียกรัชกาลที่ ๓ อย่างไร. ทรงพระราชดำริเห็นว่าควรจะวางระเบียบการเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินเสียให้เป็นยุติ มิให้เกิดปัญหาได้อีก. จึงโปรดให้เปลี่ยนแบบคำจารึกพระสุพรรณบัฏตามที่กล่าวแล้ว กับทรงบัญญัติให้เรียกพระนามสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๓ ว่า **"สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว"** อนุโลมตามพระนามเดิม **"ทับ"** ทำนองเดียวกับพระนาม **"พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"** ที่มาจาก **"มหามงกุฎ"**

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายเพิ่มเติมว่าด้วยคำ **"สมเด็จพระปรเมนทร"**[๒] กับ **"สมเด็จพระปรมินทร"** ที่ใช้นำพระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์ แทนคำ **"บรมราชาธิราชรามาธิบดี"** ในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ ไว้ด้วยว่า คำว่า **"ปรมินทร"** นี้ทราบว่าเป็นกระแสพระราชดำริในพระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้ ว่าควรจะใช้สลับรัชกาลกับคำ **"ปรเมนทร"** จึงใช้เป็นแบบต่อมา. ข้อนี้มีผู้ตีความในภายหลังว่าการใช้คำ **"ปรมินทร"** สลับรัชกาลกับ **"ปรเมนทร"** นั้นเป็นแบบให้ใช้ย้อนหลังไปถึงรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ด้วย ถึงกับไปเขียนตำราแนะนำสั่งสอนกันว่า รัชกาลคี่ ให้ใช้**ปรมินทร** รัชกาลคู่ ให้ใช้**ปรเมนทร** จนเป็นที่เชื่อถือกันกว้างขวางออกไปมากในบัดนี้. แต่ตัวผมมิได้เห็นด้วย. ผมมีความเห็นมั่นคงว่าพระราชดำริที่จะทรงวางแบบให้ใช้คำสองคำสลับรัชกาลนั้น ทรงมุ่งหมายเฉพาะให้สลับรัชกาลต่อไปในภายหน้า หาได้ทรงมุ่งหมายให้ย้อนกลับไปใช้กับรัชกาลก่อน ๆ ด้วยไม่ เพราะหาไม่จะทรงถวายพระนามสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช สมเด็จพระบรมชนกนาถ และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชว่า **"สมเด็จพระปรโมรุราชามหาจักรีบรมนาถฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สมเด็จพระบรมพงศเชษฐมเหศวรสุนทรฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระปรมาทิวรเสฏฐมหาเจษฎาบดินทรฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว"** ด้วยเหตุอันใด มิใช่เพื่อให้เป็นที่ยุติดอกหรือ. หากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งหมายจะให้ใช้คำ **"ปรมินทร ปรเมนทร"** ย้อนต้นขึ้นไป คงจะได้มีประกาศพระบรมราชโองการให้ทราบชัดเจนดังในรัชกาลที่ ๖ ที่พระบาท

---

[๑] นามแท้จริงของพระพุทธรูปจารึกไว้ว่า "พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์" และ "พระพุทธเลิศหล้าสุลาไลย" ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้.

[๒] ปรเมนทร คือ ปรม + อินทร เป็นรูปสันสกฤตแท้ แต่ปรมินทร เป็นสันสกฤตปนบาลี คือ ศัพท์เป็นสันสกฤต แต่วิธีสนธิ (อะ + อิ เป็นอิ) นั้นเป็นวิธีบาลี จะให้เป็นบาลีแท้ต้องเป็น ปรมินท (ปรม + อินท).

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระบรมราชโองการเฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็น **"สมเด็จพระรามาธิบดี"** ทุก ๆ รัชกาลเป็นแน่. เหตุอีกประการหนึ่งที่ผมกล่าวว่าท่านเหล่านั้นตีความพลาดไป ก็เพราะสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้แต่เพียงสั้น ๆ ผู้อ่านที่ไม่ทันนึกไม่ทันตรวจหลักฐานให้รอบคอบ ย่อมจับความพลาดไปได้.

ยังมีหลักฐานเรื่องพระปรมาภิไธยในรัชกาลที่ ๔ อีกแห่งหนึ่ง ปรากฏในหนังสือ "โคลงลิลิตสุภาพ ตำรับพระบรมราชาภิเษก สัปดมะราชมหาจักรีวงศ์" ฝีพระโอษฐ์กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ที่โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ มีโคลงสี่สุภาพบทหนึ่งบ่งว่า

"พระปรมานุชิตเชื้อ ชิเนนทร์สง ฆะราชเอย
สมเด็จพระปิตุลาองค์ เอกเจ้า
ขนานพระอะภิไธยะมง คละเทิด ปะฐมแฮ
สมเด็จพระจอมเกล้า กษัตร์แก้วโกสินทร์ ฯ"

อ่านโคลงบทนี้แล้ว หลายท่านคงจะจับความไว้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงคิดผูกพระปรมาภิไธยถวาย. แต่ถ้าอ่านดูให้ชัดอีกชั้นหนึ่ง น่าจะเป็นว่าเพียงทรงคิดพระนาม **"สมเด็จพระจอมเกล้า"** อันเป็นจุดสำคัญถวายให้สอดคล้องเข้ากันกับพระนาม **"มหามงกุฎ"** สร้อยพระปรมาภิไธยส่วนใหญ่นั้นน่าจะมาจากพระราชดำริแท้ ๆ หรือทรงพระดำริร่วมกัน เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระปรีชาเป็นยวดยิ่งทางอักษรศาสตร์ ทั้งทรงเป็น "นักตั้งชื่อ" ที่ยิ่งใหญ่หาผู้เสมอเหมือนมิได้. และก่อนจะจบท่อน ๒ นี้ อยากจะสรุปความเรื่องพระปรมาภิไธยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางไว้เป็น ๓ ข้อ ดังนี้.

๑. ใช้คำ **"สมเด็จพระปรเมนทร"** นำพระปรมาภิไธย แทน **"สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี"** ดังในรัชกาลก่อน ๆ.

๒. ตั้งต้นพระปรมาภิไธยด้วยพระนามเดิม เป็นสมเด็จพระปรเมนทร**มหามงกุฎ** แล้วลงท้ายด้วยคำที่แปลงมาจากพระนามเดิม ว่า **พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เพื่อสะดวกแก่การที่คนทั้งปวงจะ**ไม่ต้องออกพระนามตรง ๆ** ทั้งจักได้เรียก**นามแผ่นดิน**ได้ว่า แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

๓. มีแบบพระปรมาภิไธยทั้งอย่างเต็มที่ตามจารึกในพระสุพรรณบัตรอย่างหนึ่ง อย่างมัธยมว่า **"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ สุทธสมมติเทพยพงษ์ วงษาดิศวรกระษัตริย์ วรขัติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตรพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว."** อย่างหนึ่ง[๑] และอย่างย่อว่า **"พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"** อีกอย่างหนึ่ง.

---

[๑] คัดจากประกาศพระราชพิธีสารทร่ายยาว ในหนังสือประกาศการพระราชพิธี เล่ม ๑.

อนึ่ง คำ **"ปรเมนทร"** ที่นำพระปรมาภิไธยนั้น ได้เคยเห็นที่ทรงลงลายพระราชหัตถเลขาว่า **"สมเด็จพระปรเมนท์ร์มหามงกุฎ"** ก็มี[๑] ทำให้คิดว่าอาจมีพระราชประสงค์จะให้ออกเสียงว่า **ปอ-ระ-เมน-มหา** ก็น่าจะเป็นได้ ต่อมาภายหลังจึงถูกตัดไม้ทัณฑฆาตออก แล้วทำตาม ๆ กันมาจนปัจจุบัน[๒]

– ๓ –

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับพระบรมราชาภิเษกครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๑. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบรรยายไว้ในพระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ ๕ เป็นใจความว่า ครั้งนั้นพระบรมวงศ์และเสนาบดี ซึ่งทรงได้ยินมาว่ามีกรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นหัวหน้าปรึกษากันคิดพระปรมาภิไธยถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกถึง ๔ พระนาม. [๓] พระราชพงศาวดารปรากฏความต่อไปว่า "พระนามที่ ๔ นี้ ในสมุดที่พบมีบานแพนกจดไว้ว่าฉบับนี้ได้ถวายในพระบาทสมเด็จฯ ๆ โปรดว่าพระราชหฤทัยของท่านรักอย่างนี้ดีแล้ว เพราะไม่เสียของเดิม[๔] แต่ก่อนจะได้ใช้เป็นพระปรมาภิไธยเป็นทางราชการ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเพิ่มไว้ในพระราชพงศาวดารว่า "ได้ยินมาว่าโปรดให้ส่งไปถวายสมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว สา) วัดราชประดิษฐ เวลานั้นยังเป็นที่พระสาสนโสภณ ขอให้ตรวจแก้ไข ด้วยท่านเป็นผู้รู้ภาษามคธแตกฉาน และเป็นศิษย์ทราบพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมั่นคง". ที่สุดจึงสำเร็จเป็น

"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ วรุตมพงศบริพัตร์ วรขัติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธิเคราหณี จักรีบรมนาถ อดิศวรราชรามวรังกูร สุจริตมูลสุสาธิต อรรคอุกฤษฐไพบุลย์ บุรพาดุลย์กฤษฎาภินิหาร สุภาธิการรังสฤษดิ์ ธัญญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางค์ประณตบาทบงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผลอุดมบรมสุขุมาลย์ ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษสรรพเทเวศรานุรักษ์ วิสิษฐศักดิสมญา พินิตประชานาถ เปรมกระมลขัติยราชประยูร มูลมุขมาตยาภิรมย์ บรมกฤษฎาภินิหาร บริบูรณคุณสารสยามาทินครวรุตเมกราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษสิรินทร อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปดลเศวต์ฉัตราดิฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเษกาภิสิต สรรพทศทิศวิชิตชัย สกลมไหสวริยมหาสามินทร์ มเหศวรมหินทรมหารามาธิราชวโรมดม บรมนาถชาติอาชาวศัย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิอรรคนเรศราธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤทัย

---

[๑] ดูรูปที่ลงไว้ท้ายข้อเขียนนี้.

[๒] ความคิดเห็นส่วนตัว.

[๓] ขอให้ดูในพระราชพงศาวดาร ฯ รัชกาลที่ ๕ ซึ่งคัดมาลงไว้ครบถ้วน.

[๔] ตามแบบแผนของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

อโนปมัยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิบดินทร์ ปรมินทร์ธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว"

ที่ยกมานี้ ได้จากคำกราบบังคมทูลของพระยาศรีสุนทรโวหาร (ฟัก) เบิกข้าราชการในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก. แต่ในที่อื่น คือในการพระราชพิธีสถาปนากรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ในเวลาใกล้เคียงกัน มีความต่างกันไปสองแห่ง ดังนี้

<u>พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๕</u>	**<u>ประกาศสถาปนากรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ</u>**
- **อดิศวรราช**รามวรังกูร	- **มหามกุฎราช**รามวรังกูร
- มูลมุขมาตยาภิรมย์ **บรมกฤษฎาภินิหาร**	- มูลมุขมาตยาภิรมย์ **อุดมเดชาธิการ**

พิจารณาดูน่าจะเป็นอย่างประกาศสถาปนาฯ เพราะ **"มหามกุฎราชรามวรังกูร"** ได้ความตรงกว่า **"อดิศวรราชรามวรังกูร"** และ **"อุดมเดชาธิการ"** เข้าเค้ากว่า **"บรมกฤษฎาภินิหาร"** ด้วยวรรคก่อนมี "บุรพาดุลย์**กฤษฎาภินิหาร"** มาแห่งหนึ่งแล้ว จะซ้ำกันสองหน.

ต่อมาเมื่อทำพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ ภายหลังลาพระผนวชแล้ว จึงได้แก้พระปรมาภิไธยใหม่ ให้ลงท้ายว่า **"พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"**

เมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้อ่านหนังสือเรื่องสวนกุหลาบ ของ ส.พลายน้อย[๑] ได้ความพิสดารออกไปอีกมาก ท่านผู้เขียน คือ คุณสมบัติ พลายน้อย ยกเอาพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ในเรื่องพระราชกรัณยานุสรณ์ถึงเมื่อครั้งบรมราชาภิเษก มาลงไว้ว่า

*"ส่วนพระนามพระเจ้าแผ่นดินซึ่งจะตั้งใหม่นั้นเล่า ท่านผู้บัญชาการก็ไม่เข้าใจพระราชดำริพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ขนานนามเอานามเจ้าแผ่นดินลงเป็นนามแผ่นดินว่า **พระบาทสมเด็จพระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว** เหมือนปิดปากไม่ให้คนเรียก คนทั้งปวงก็เรียกแต่ในหลวง ๆ ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไรเกล้า ที่เป็นเกษาเกล้า ผ่านเกล้า เพ้อเจ้อไปบ้างก็มี"*

*"หนังสือราชการซึ่งเคยออกพระนาม ว่าพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ต้องเรียกว่า **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว** ครั้นทีหลังจะเป็นใครเบื่อออกชื่อซ้ำสองหนสามหนขึ้นก่อนก็ไม่ทราบ แต่เห็นจะเป็นพระยาศรีสุนทรโวหารฟัก เพราะตาแกถูกว่ากล่าวด้วยเรื่องนี้อยู่ไม่ขาด ไปตัดข้างท้ายออกเสียเรียกแต่ว่า **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว** ตั้งแต่ปรมินทรถึงอลงกรณ์นั้นดีแล้ว แปลได้ตลอดแต่เกล้าขึ้นมานั้นไม่รู้จะแปลว่ากะไร"*

"การเรื่องที่วุ่นด้วยชื่อ เพราะผู้บัญชาการไม่ทราบเรื่องนี้ ต่อมาผู้ซึ่งแต่งหนังสือเรื่องนี้ได้โต้

---

[๑] ดูหนังสือศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ สวนกุหลาบ : ตำนานการศึกษาสมัยใหม่ในกรุงสยาม ส.พลายน้อยเขียน พิมพ์ครั้งแรกเมื่อสิงหาคม ๒๕๓๕.

*ทานถุ้มเถียงการอันนี้กับพระยาศรีสุนทรโวหารฟัก แกก็เถียงว่าแกทราบการชัดหมดตลอด แต่พูดไม่ขึ้น แล้วยังแจ้งความต่อไปว่า ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระประชวรหนักใกล้จักเสด็จสวรรคต ได้มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งแกไว้ ว่าพระนามเจ้าแผ่นดินต่อไปนั้นระวังอย่าให้เป็นปรเมศได้ ให้จดหมายลงไว้ว่า**ปรมินทร** กับคำที่ว่า **อุภโตสุชาตสังสุทธเคราะหณี** นั้น ใช้ได้เหมือนกับพระองค์ท่าน ให้คงอยู่ตามเดิม แต่ถ้าพระมารดาไม่ได้เป็นเจ้าอย่าให้ใช้ กับคำที่ว่า **สยามาทิโลกยดิลก**นั้น ดูเพ้อเจ้อมากไป ให้แก้แต่เพียงว่า**สยามาทินครวรุตเมกราชดิลก** นอกนั้นก็ให้คงอยู่ตามเดิม เปลี่ยนแต่คุณวิเศษของเจ้าแผ่นดินตามควร"*

*"เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสสั่งพระยาศรีสุนทรโวหารด้วยเรื่องพระนามพระเจ้าแผ่นดินดังนั้นแล้ว ได้ทรงพระปรารภต่อไปว่า พระนามจอมเกล้านี้เป็นคำสูงแลไพเราะสมควรกับที่เป็นพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าคน**วันอังคาร**ได้เป็นจอมเกล้า พระองค์ท่านเอง**วันพฤหัสบดี**เป็น**ผ่านเกล้า**[๑] จะดีกว่าเป็นจอมเกล้า แต่การล่วงเลยมาเสียแล้ว ไม่รู้ที่จะทำอย่างไรได้ คิดว่าจะเปลี่ยนมานานแล้วแต่ไม่มีช่อง ถ้าคิดเปลี่ยนให้เสียได้เมื่อตายแล้วก็ดี หรือจะไม่เปลี่ยน ให้เป็นจอมเกล้าซ้ำสองคนก็จะเป็นไรนักหนา ได้ทรงรับสั่งบ่นว่าเสียดาย ขอให้เป็นดังนั้นได้จะดีอยู่หลายองค์ พระยาศรีสุนทรไม่อาจพูดขึ้นได้ก็นิ่งเลยไป"*

*"ครั้นมาภายหลังผู้แต่งหนังสือนี้ ได้ร้องปรึกษาโต้ทานกับท่านผู้ใหญ่ที่เป็นเจ้าของธรรมเนียม คือ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท แลเจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี ท่านทั้งสองเห็นชอบด้วยควรจะตั้งนามแผ่นดินใหม่ จึงได้ทูลปรึกษา **กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์** ท่านจึงขนานนามแผ่นดินมาว่า **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เมื่อคนทั้งปวงจะไม่รู้ว่าพระจอมเกล้าองค์ไหน จึงได้เติมจุลลงข้างหน้า ให้รู้ว่าเป็นพระจอมเกล้าน้อย พระจอมเกล้าใหญ่"*

*"แลนามอันนี้ได้ปรึกษาด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ก็เห็นชอบพร้อมกัน จึงได้ตั้งกำหนดเปลี่ยน**นามแผ่นดิน**ว่าพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ในวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีระกาเบญจศก (ตรงกับวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๖) จึงได้ใช้สืบมาจนบัดนี้."*

ส่วนพระปรมาภิไธยอย่างมัธยมนั้น ขอคัดจากประกาศสังเวยเทวดา รัชกาลที่ ๕ ที่พิมพ์ในหนังสือประกาศพระราชพิธี ภาค ๒ มาให้ทราบดังนี้.

"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงษ์ วรุตมพงษบริพัตร วรขัติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว."

---

[๑] อักษร "จ" เป็นอักษรสำหรับวันอังคาร, อักษร "ผ" เป็นอักษรสำหรับวันพฤหัสบดี.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระปรมาภิไธยตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษบรมนราธิราช พินิตประชานารถ มหาสมมตวงษ์ อติศัยพงษวิมลรัตน วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาตสังสุทธเคราะหณี จักรีบรมนารถ จุฬาลงกรณราชวรางกูร บรมมกุฏนเรนทร์สูรสันตติ วงษวิสิฐ สุสาธิตบุรพาธิการ อดุลยกฤษฎาภินิหารอติเรกบุญฤทธิ์ ธัญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตตะมางคประณต บางบงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผลอุดมบรมสุขุมาลย์ ทิพยเทพาวตาร ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ บุริมศักดิสมญา เทพทวาราวดี ศรีมหาบุรุษสุต สมบัติ เสนางคนิกรรัตนอัศวโกศล ประพนธปรีชามัทวสมาจาร บริบูรณคุณสารสยามาทินครวรุต เมกราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษศิรินธร บรมชนกาดิศรสมมต ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปฎลเสวตรฉัตราดิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชา ภิเศกาภิสิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหศวริยมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหารามาธิราช วโรดม บรมนารถชาติอาชาวไศรย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิ์อรรคนเรศรามาธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤไทย อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิเบนทร์ ปรเมนทรธรรมิก มหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว."**[๑]

พระปรมาภิไธยอย่างมัธยมว่า **"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษบรมนราธิราช พินิตประชานารถมหาสมมตวงษ์ อติศัยพงษ์วิมลรัตนวรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว."**[๒] และอย่างสังเขปว่า **"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว."**

พระปรมาภิไธยทั้งนี้ พลโทดำเนิร เลขะกุล ได้ค้นหลักฐานจากที่หลายแห่งประมวลมาเรียบเรียงไว้ในหนังสือ "สารานุกรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" เล่ม ๑ ตอนที่ว่าด้วย "พระบรมนามาภิไธยเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ" มีเนื้อความสรุปได้ว่า เมื่อก่อนงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มีการประชุมพระบรมวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ (มีสมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และกรมพระสมมตอมรพันธุ์ เป็นต้น) เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อยังเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ประทับเป็นประธาน ปรึกษากันด้วยเรื่องที่จะจัดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในการประชุมนั้น เชื่อได้เป็นแน่ว่าจะได้ปรึกษาเรื่องการผูกพระปรมาภิไธย

---

[๑] คัดจากราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๓๓ หน้า ๒๑๒-๒๑๓ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๙.

[๒] คัดจากประกาศพระราชพิธีฉัตรมงคลร่ายแลโคลงสาม ในหนังสือประกาศการพระราชพิธี เล่ม ๑

ที่จะถวายใหม่ด้วย. อยากจะขอให้ผู้สนใจติดตามศึกษาจากสารานุกรมที่กล่าวแล้ว จะได้ความรู้ที่มีค่ามาก.

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ รับพระบรมราชาภิเษกเฉลิมพระปรมาภิไธยเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๓. ภายหลังนั้น ๖ ปี มีการเฉลิมพระปรมาภิไธยใหม่เป็น **"พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว."** เรื่องราวตอนนี้มีปรากฏชัดโดยละเอียดในประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย ซึ่งลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๓ หน้า ๒๑๒-๒๑๗ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๙. จึงขอคัดมาลงไว้ให้ทราบดังนี้.

ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย

"ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาค ๒๔๕๙ พรรษา ปัตยุบันกาล นาคสังวัจฉร พฤศจิกายนมาส เอกาทศมสุรทิน โสรวาร โดยกาลกำหนด[๑]

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว[๒]

เสด็จออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท บรมราชพิมาน โดยสถานอุตตราภิมุข ประทับเหนือพระราชบัลลังก์น่าพระแท่นมนงงศิลาบาต ณภายใต้พระนพปดลมหาเศวตฉัตรศิริรัชธำรง พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลเสนาอำมาตย์ราชเสวก เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทบงกชยุคล โดยกำหนดฐานานุศักดิ์ เป็นมหาจาตุรวรรคสันนิบาต ในการพระราชพิธีฉัตรมงคลนักขัตวาร

จึงมีพระบรมราชโองการ มานพระสุรสิงหนาท ดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า พระบรมวงศานุวงศ์ และท่านเสนาบดีมนตรีมุขทุกกระทรวงทบวงการทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน ได้พร้อมกันมอบฉันทานุมัติถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดช ทรงนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทว่า ครั้งสมัยกรุงพระมหานครศรีอยุธยาโบราณนั้น เมื่อสมเด็จพระเจ้ารามราชา ผู้ครองนครอู่ทองโบราณได้ทรงสถาปนากรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยามหานครขึ้น แล้วเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีเปนประถมบรมกระษัตริย์สืบมา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทรนี้ เมื่อพระบาทสมเดจพระรามาธิบดีจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยาเปนพระมหานครขึ้นแล้ว ได้เสด็จเสวยไอสุริยสมบัติผ่านสยามรัฐมณฑล ก็ได้ทรงพระนามว่า สมเดจพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ฯลฯ เปนประถมบรมกระษัตริย์ในพระมหาจักรีบรมราชวงศ์สืบมาจนกาลบัดนี้ จึงเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันว่า พระนามสมเดจพระรามาธิบดีนั้นเปนพระมหามงคลปรมา

---

[๑] วันเสาร์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๙.

[๒] ต้นฉบับลงพระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่ตามที่ปรากฏข้างต้น.

ภิไธยอันประเสริฐ แลมีเปนสร้อยอยู่ในพระสุพรรณบัฏแล้ว ทั้งประกอบเปนพระราชศิริกับนามพระมหาราชธานีด้วย สมควรจะประดิษฐานพระนามนี้ไว้ให้เปนใหญ่ในพระราชประเพณี ให้เปนที่เจริญพระราชศิริสวัสดิพิพัฒจิรกาล จึงพร้อมกันขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศกราบบังคมทูล ขอพระราชทานเฉลิมพระนามพระบาทสมเดจพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระปรมาภิไธยสมเดจพระรามาธิบดี นำพระนามเดิม แทนคำว่าสมเดจพระปรเมนทร เพื่อเจริญพระราชราศีกฤตาภินิหาร ให้พระบรมราชมหาจักรีวงศ์ดำรงมไหสุริยสมบัติเป็นอิศราธิปไตยในสยามรัฐสีมาโดยสถาพรพัฒนาการ เป็นอนัญญสาธารณชั่วฟ้าแลดิน ดังนี้.

เมื่อได้ทรงพระราชวิจารณ์ด้วยพระญาณอันสุขุมโดยรอบคอบแล้ว ทรงพระราชดำริห์เห็นชอบความดำริห์ของพระบรมวงศานุวงศ์ แลท่านเสนาบดี ดังที่ได้กราบบังคมทูลมานั้น

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาโบราณ สมัยสมเด็จพระเจ้ารามเมืองอู่ทองได้ผ่านพิภพสยามประเทศมณฑลเปนประถมบรมกระษัตริย์ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ แล้ว ก็น่าที่สมเด็จพระราชาธิบดี ซึ่งสืบราชสมบัติต่อลงมา จะทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ที่ ๓ ตามลำดับ แต่หาเปนเช่นนั้นไม่ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่สมเด็จพระราชาธิราชซึ่งสืบราชสมบัติต่อแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ต่อมานั้น หาได้สืบสันตติวงศ์โดยตรงเปนลำดับกันมาไม่ ส่วนในพระบรมราชวงศ์มหาจักรีนี้ จำเดิมแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้เสวยราชสมบัติเปนประถมบรมกระษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์นี้แล้ว ต่อแต่นั้นมาก็ได้สืบสันตติวงศ์โดยตรงลงมาจนปัตยุบันนี้ หาได้มีการยักเยื้องผันแปรอย่างใดไม่ ทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ แลที่ ๓ ก็ได้ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดีต่อเนื่องกันมา พึ่งมาเปลี่ยนพระราชประเพณีใช้คำอื่นนำพระนามเมื่อในรัชกาลที่ ๔ อาไศรยเหตุนี้ จึงควรเฉลิมพระปรมาภิไธยให้ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดีทุกรัชกาลด้วย

จึงมีพระบรมราชโองการมานพระสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงรัตนโกสินทร์ดังนี้

รัชกาลที่ ๑ พระปรมาภิไธยอย่างสังเขปว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฤๅ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

รัชกาลที่ ๒ พระปรมาภิไธยอย่างสังเขปว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาอิศรสุนทร พระพุทธเลิศหล้านภาไลย ฤๅ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

รัชกาลที่ ๓ พระปรมาภิไธยอย่างสังเขปว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาธิบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ฤๅ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓

รัชกาลที่ ๔ พระปรมาภิไธยอย่างสังเขปว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฤๅ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๔

รัชกาลที่ ๕ พระปรมาภิไธยอย่างสังเขปว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฤๅ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕

รัชกาลปัตยุบัน พระปรมาภิไธยอย่างสังเขปว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร มหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฤๅ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีรัชกาลปัตยุบัน

ส่วนพระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่ แลอย่างมัธยมนั้น ให้ต่อสร้อยพระนามลงตามแบบที่เคยใช้มาทุก ๆ รัชกาล

อนึ่ง สมเด็จพระราชาธิราชซึ่งจะสืบสันตติบรมราชมหาจักรีวงศ์ต่อไปนั้น ก็ให้ทรงพระปรมาภิไธย สมเด็จพระรามาธิบดีเปนอาทิ โดยนัยะพระราชประเพณีนี้เปนลำดับไปตราบเท่ากัลปาวสานเทอญ."

- ๕ -

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในพระบรมมหาราชวัง เมื่อคืนวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘[๑] สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา เสด็จผ่านพิภพสืบสนองพระองค์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน และรับพระบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ มีพระปรมาภิไธยตามจารึกในพระสุพรรณบัฏ ซึ่งคัดมาจากราชกิจจานุเบกษา ว่า

"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันตเดชนดิลกรามาธิบดี เทพยปรียมหาราชาธิราชรวิวงศ อสัมภินพงศพีระกษัตร บุรุษรัตนราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาตสำศุทธเคราหณี[๒] จักรีบรมนาถ จุฬาลงกรณราชวรางกูร มหามกุฎวงศวีรสูรชิษฐราชธรรมทศพิธอุต์กฤษฎนิบุณ อดุลยกฤษฎาภินีร์หาร บูรพาธิการสุสาธิต ธันยลักษณวิจิตรเสาวภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางคมานท สนธิมตสมันตสมาคม บรมราชสมภาร ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณ อดุลยศักดิเดช สรรพเทเวศปริยานุรักษ มงคมลัคนเนมาหวัยสุโขทัยธรรมราชา อภิเนาวศิลปศึกษาเดชนาวุธ วิชัยยุทธศาสตรโกศล วิมลนรรยพินิต สุจริตสมาจาร ภัทรภิชญาณประดิภานสุนทร ประวรศาสโนปสดมภก มูลมุขมาตยวรนายกมหาเสนานีสราชนาวีพยูหโยธโพยมจร บรมเชษฐโสทรสมมต เอกราชยยศสธิคมบรมราชสมบัติ นพปฎลเศวตฉัตราดิฉัตรศรีรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเษกาภิศิกต์ สรรพทศทิศวิชิตเดโชไชย สกลมไหศวรยมหาสวามินทร มเหศวรมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนาถชาติอาชันยาศรัย พุทธาทิไตรรัตนศรณารักษ์ วิศิษฎศักตอัครนเรศวราธิบดี เมตตากรุณาศีตลหฤทัย อโนไมยบุณยการสกลไพศาลมหารัษฎราธิบดินทร ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนาถบพิตร พระปกเกล้า

---

[๑] นับอย่างสากลเป็นวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน เพราะเลยเที่ยงคืนไปแล้ว แต่นับกันสืบมาอย่างไทยว่าเป็นวันที่ ๒๕ ผิดกับวันสวรรคตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จสวรรคตในคืนวันที่ ๒๒ ตุลาคมหลังเวลาเที่ยงคืนนั้น นับกันตามเวลาสากลว่าเป็นวันที่ ๒๓ ตุลาคม มาแต่ต้น หาได้นับอย่างไทยไม่.

[๒] น่าจะเป็น สํศุทธเคราหณี แต่ราชกิจจานุเบกษาพิมพ์ไว้ดังนั้น.

เจ้าอยู่หัว”[๑]

พระปรมาภิไธยอย่างมัธยมว่า **“พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกมหันตเดชนดิลกรามาธิบดี เทพยปรียมหาราชรวิวงศ อสัมภินพงศพีระกษัตร บุรุษรัตนราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”**

พระปรมาภิไธยอย่างสังเขปว่า **“พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว”** และ **“พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.”**

ผู้อ่านคงสังเกตเห็นจากพระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่นั้นได้ว่า ใช้ศัพท์แสงลึกซึ้งยิ่งไปกว่าพระปรมาภิไธยในรัชกาลก่อน ๆ โดยเฉพาะนำศัพท์สันสกฤตมาใช้หนาตา. แม้ศัพท์ที่เคยใช้เคยเขียนอย่างไทย ๆ ก็ปรับให้เข้ารูปสันสกฤตโดยมาก เช่น **ราชธรรมทศพิธอุต์กฤษฏนิบุณ วีรสูรชิษฐกฤษฎาภินีร์หาร วิมลนรรยพินิต ประดิภานสุนทร ประวรศาสโนปสดมภก บรมราชาภิเษกาภิสิกต์ พุทธาทิไตรศรณารักษ์ อโนปะไมยบุณยการ มหารัษฎราธิบดินทร** เป็นตัวอย่าง. นี้แสดงให้เห็นว่านักปราชญ์ราชบัณฑิตในสมัยรัชกาลที่ ๖ ต่อรัชกาลที่ ๗ นั้น นอกจากท่านศึกษาภาษาบาลีแตกฉานแล้ว ยังได้ศึกษาภาษาสันสกฤตกันอย่างจริงจังด้วย จึงสามารถเลือกสรรศัพท์มาผูกเป็นพระปรมาภิไธยถวายได้อย่างวิเศษ ดังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงปรารภไว้ในลิลิตตำรับพระบรมราชาภิเษก สัปดมะราชมหาจักรีวงศ์ว่า

“ปรมินทร์นพินทระราชเข้ม คุณะพิท ยาพ่อ
อุภัยะปักษ์จักรีชพิศิษฏ์ ศักดิ์ฟ้า
สมถวายอะภิไธย์ลิขิต สุพรรณบัฏ บวงเอย
หายากน่าฝ่ากหล้า ระลึกล้วนยวนสม เสนีญแล.”

ข้อที่คงสังเกตเห็นอีกอย่างหนึ่งก็คือพระปรมาภิไธยหาได้ขึ้นต้นด้วย **พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี** ตามประกาศพระบรมราชโองการในรัชกาลที่ ๖ (ตามที่ท่านอ่านทราบในท้ายท่อน ๔ แล้ว) ไม่ หากขึ้นต้นด้วย **พระบาทสมเด็จพระปรมินทร** ตามแบบแผนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติ เชิญคำ **รามาธิบดี** ไปไว้วรรคที่ ๒ ให้เป็นพระบาทสมเด็จ**พระปรมินทร**มหาประชาธิปก มหันตเดชนดิลก**รามาธิบดี** ฯลฯ. การที่กลับมาทำตามแบบเดิมนี้ จะเป็นไปตามพระราชนิยมเฉพาะพระองค์เฉพาะรัชกาลอย่างที่ได้ยินพูดกันหรือไม่ ก็ไม่ทราบแน่ เพราะยังไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานเอกสารใด ๆ ตีพิมพ์ออกมาให้ยกขึ้นอ้างได้ หรือมิฉะนั้นก็อาจเป็นด้วยพระราชวงศ์ผู้ใหญ่พระองค์ใดพระองค์หนึ่งที่ทรงมีส่วนในการคิดพระปรมาภิไธย จะได้กราบบังคมทูลแนะนำ

---

[๑] คัดจากราชกิจจานุเบกษาพิเศษ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เฉลิมพระราชมณเฑียร ณ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘.

ด้วยว่าพระบรมวงศ์ที่ทรงเป็นหลักในแผ่นดินครั้งนั้น ล้วนเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์.

เรื่องการคิดผูกพระปรมาภิไธยถวาย อาจหาหลักฐานดูได้อีกแห่งหนึ่งคือในลิลิตตำรับพระบรมราชาภิเษก สัปดมะราชมหาจักรีวงศ์ ซึ่งขอคัดมาให้ดูดังนี้.

“จอมชีสังฆะราชเจ้า จักริชา[๑]
พร้อมพระขัตติยะมะหา มาตย์ผู้
เปรื่องปราชญ์ราชะสมญา ขนานเทิด ถวายเอย
ตามราชประเพณีกู้ เกียรติ์เรื้องประเทืองสยาม

องค์ประธานนั่นพระเจ้า บรมะวงศ์ สนิธท่าน
กรมะพระสวัสดิวัดน์ฯ[๒] คง แก่รู้
คุณะจริตพิทยามง คละประพฤติ์ พระนา
สมเชิดเจิดวิจักขน์กู้ เกียรติ์ฟื้นยืนไผท

ภิไธยูปกรณ์กษัตร์เจ้า เจิ่งระบิน มารา
แต่ชุดอยุธยาภิญ โญตม์โพ้น
สมเด็จปรเมนทร์มะหินทร์ มะหามะกุฎ ะราชพ่อ
ฟื้นอะดีตะจารีตโน้น ประณีตสร้านเสนอมา”

อ่านอย่างเพ่งพิจแล้ว คงได้ความชัด เพียงพอจะใช้เป็นข้อสนับสนุนข้อสันนิษฐานของผมในวรรคก่อนได้. ท่านผู้ใดทราบเรื่องแน่นอนอยู่ หรือมีโอกาสค้นหาหลักฐานรายละเอียดไว้ได้ กรุณาอธิบายเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ด้วยจะได้ประโยชน์ยิ่ง.

- ๖ -

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองสองปีเศษ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จประทับที่ประเทศอังกฤษ มีพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เข้ามายังรัฐบาล ทรงบอกสละราชสมบัติและพระราชสิทธิที่จะทรงสมมตพระราชวงศ์พระองค์หนึ่งพระองค์ใดให้เป็นรัชทายาท. สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเมื่อวันที่ ๗ มีนาคม แสดงความเห็นชอบในการจะอัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดลขึ้นทรงราชสืบราชสันตติวงศ์ แล้ววันนั้นเองคณะรัฐมนตรีมีโทรเลขไปอัญเชิญเสด็จให้ขึ้นทรงราชย์ตั้งแต่วันและเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง

---

[๑] หมายถึง สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ.
[๒] สถาปนาเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ ในรัชกาลที่ ๗.

สละราชสมบัติ[๑] พร้อมกันนั้นนายกรัฐมนตรีก็ออกประกาศให้ทราบทั่วกันว่า **"สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล"** ได้ขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์ตั้งแต่วันเวลาที่ว่านี้เป็นต้นไป.[๒]

ประกาศนายกรัฐมนตรีฉบับนี้ออกมาได้สามสี่วันก็มีเสียงทักท้วง. รายสำคัญเป็นข้าราชการกองข้าหลวงใหญ่ในกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีนั่นเอง. ท่านผู้นั้น[๓] ทำบันทึกเสนอความเห็นขึ้นมาตามลำดับชั้นจนถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี[๔] มีความสำคัญว่า "การใช้คำนำ (พระวรวงศ์เธอ) นั้น เข้าใจว่ามีความมุ่งหมายลำดับชั้นพระราชวงศ์โดยลำดับจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขอยู่ศูนย์กลาง ตามเรื่องในประกาศตั้งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ ปรากฏว่าพระมหากษัตริย์ รัชชกาลที่ ๗ ทรงสละราชสมบัติ จึงสภาได้เลือกและลงมติแต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นภายหลังที่พระมหากษัตริย์รัชชกาลที่ ๗ ได้ขาดจากประมุขคือศูนย์กลางแล้ว ไม่น่าใช้คำ**พระวรวงศ์เธอ** เพราะเป็นคำนำที่ลำดับจากพระมหากษัตริย์ รัชชกาลที่ ๗ หากจะเติมไว้ข้างหลังต่อจากพระนามว่าเป็นพระวรวงศ์เธอของพระมหากษัตริย์ รัชชกาลที่ ๗ ก็ดูจะตรงหรือใกล้กับความจริงมากกว่า." นอกเหนือจากนั้น หัวหน้ากองข้าหลวงใหญ่[๕] ยังบันทึกเพิ่มเติมความเห็นลงด้วยว่า "นอกจากไม่น่าใช้คำว่า**พระวรวงศ์เธอ**แล้ว ก็ไม่น่าจะมีคำ**พระองค์เจ้า**ในพระนามด้วย." คำทักท้วงนี้มีผล[๖] และเมื่อนำเข้าพิจารณาในคณะรัฐมนตรีแล้ว ก็ปรากฏว่าทางราชการใช้ "สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล" เป็นพระปรมาภิไธยมาจนตลอดรัชกาล.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ เสด็จดำรงราชย์ได้ยังไม่ถ้วน ๑๒ ปี ก็เสด็จสวรรคตอย่างฉับพลันโดยไม่มีใครจะคิดคาดฝัน เมื่อเช้าวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ในระหว่างเสด็จฯ นิวัติพระนครครั้งที่สอง ยังหาทันได้รับพระบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ตามขัติยราชประเพณีไม่. ภายหลังเสด็จสวรรคตแล้วสองเดือนจึงได้มีประกาศพระบรมราชโองการเฉลิมพระปรมาภิไธย โดยคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ออกเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคมศกนั้น ดังจะขอคัดจากราชกิจจานุเบกษาตอนที่ ๕๔ เล่ม ๖๓ วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๔๘๙ หน้า ๔๓๙-๔๔๓ มาลงไว้ให้ทราบดังนี้.

---

[๑] ขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ยังทรงพระเยาว์ พระชนมายุยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา ประทับศึกษาวิชาสามัญ ณ ประเทศสวิส.

[๒] ดูราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๖๑ หน้า ๑๓๓๐-๑๓๓๑ วันที่ ๗ มีนาคม ๒๔๗๗.

[๓] ขุนบรรจงสารวินิจ (สวัสดิ์ แสงนาค).

[๔] พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์.

[๕] พระศรีวรโวหาร (สมบุญ อมัติรัตน).

[๖] ตามเอกสารของกองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร.

ประกาศ
เฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อานันทมหิดล

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
(ตามประกาศประธานรัฐสภา
ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙)
รังสิต กรมขุนชัยนาทนเรนทร
พระยามานวราชเสวี

โดยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชอนุสสรคำนึงถึงสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งได้ด่วนเสด็จสวรรคตเสียแต่ก่อนได้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามราชประเพณีที่สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชแห่งประเทศไทยได้ทรงปฏิบัติมาในรัชชสมัยก่อน ๆ ถ้าหากวิปปโยคทุกข์อันมีมาแต่เหตุแห่งการสวรรคตนี้มิได้เกิดขึ้น ก็คงจะได้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามโอกาสอันควรเหมือนกัน เพราะทางราชการได้ดำริเรื่องนี้เป็นการตระเตรียมไว้แล้ว

แต่ถึงแม้โอกาสที่จะได้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกต้องศูนย์สิ้นด้วยเหตุอันเต็มไปด้วยความเศร้าสลดแล้วก็ดี ก็ยังมีการบางอย่างซึ่งพอจะปฏิบัติสนองพระเดชพระคุณให้เป็นการเฉลิมพระบรมขัตติยราชอิสสริยยศสมพระเกียรติ์ได้ เช่น การเฉลิมพระปรมาภิไธยเป็นต้น ซึ่งตามโบราณราชประเพณี และในสมัยพระนครรัตนโกสินทรเป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชชกาลที่ ๑ เป็นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชชกาลที่ ๒ เป็นสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชชกาลที่ ๓ เป็นสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังมีการถวายราชกกุธภัณฑ์บางองค์อันจะพึงถวายได้ เช่น นพปฎลเศวตฉัตร ซึ่งเมื่อถวายแล้วจะกางกั้นพระบรมศพและพระบรมอัฏฐิต่อไป ราชประเพณีการถวายฉัตรแด่พระศพนี้เคยมีแบบอย่างมาแล้วเมื่อในรัชชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนฉัตร ๕ ชั้น เป็นฉัตร ๗ ชั้น กางกั้นพระโกศทรงพระศพสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตน์ราชประยูร และในรัชชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้เปลี่ยนฉัตรพระโกศพระบรมอัฏฐิพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจากฉัตรตาดเป็นพระเศวตฉัตร

อนึ่ง ความเป็นที่ปรากฏแจ้งว่า สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท

มหิดล ทรงเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักและเคารพของอเนกนิกรชน ฉะนั้น ถ้าได้ประกอบการบางอย่างดุจที่กล่าวมาข้างต้นนี้สนองพระเดชพระคุณตามกรณีที่จะพึงปฏิบัติได้แล้ว ทรงหวังพระราชหฤทัยว่าจะเป็นที่ต้องใจของบรรดาพศกนิกรไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือชาวต่างประเทศ ตามที่ทรงตระหนักพระราชหฤทัยในความจงรักภักดีอันเป็นสัมมาจริยาวัตรอยู่ดีแล้ว

ด้วยประการฉะนี้ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงได้เชิญกระแสพระราชปรารภปรึกษาคณะรัฐมนตรี ซึ่งได้ลงมติเห็นชอบด้วยเป็นเอกฉันท์ว่า ควรจะดำเนินการตามนัยแห่งกระแสพระราชปรารภนั้น

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จึงให้ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลว่า ***"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล อดุลยเดชวิมลรามาธิบดี จักรีนฤบดินทรสยามมินทราธิราช พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย"***

ให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีจัดนพปฎลเศวตฉัตรกางกั้นถวายสืบไป

ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏในสกลโลก จิรัฐฐิติกาลตลอดชั่วกัลปาวสาน เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นปีที่ ๑ ในรัชชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ปรีดี พนมยงค์

นายกรัฐมนตรี

อยากจะให้ผู้อ่านตั้งข้อสังเกต พระปรมาภิไธยที่ถวายใหม่นี้ หาใช่พระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่ตามโบราณราชประเพณีไม่ หากเป็นพระปรมาภิไธยสั้น ๆ พออนุโลมเรียกได้ว่าเป็นอย่างมัธยม ที่ไม่มีคำใดแสดงพระคุณสมบัติพิเศษต่าง ๆ ในพระองค์เลย นอกจากคำว่า **"วิมล"** ทั้งหาได้จารึกลงพระสุพรรณบัฏถวายแต่ประการใดไม่. ปรกติพระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์ก็ดี พระนามเจ้านายที่ได้รับสถาปนาเฉลิมพระนามก็ดี หรือแม้นามสมเด็จพระราชาคณะก็ดี ย่อมมีพระนามหรือนามที่มีคำประกอบแสดงคุณลักษณะพิเศษยาวหลายวรรคจารึกลงสุพรรณบัฏทั้งสิ้น. จะเป็นด้วยเหตุอันใดก็ไม่อาจกล่าววิจารณ์ได้ว่า ไฉนพระปรมาภิไธยที่ผูกขึ้นถวายในคราวนั้น จึงมิได้จารึกลงพระสุพรรณบัฏ ทั้งไม่มีคำตกแต่งแสดงพระเกียรติคุณตามแบบแผน จนหดสั้นเสียยิ่งกว่านามสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะชั้นสูง ๆ[๑] เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ก็มิได้ทอดถวาย เพียง

---

[๑] ตัวอย่างเช่น

- สมเด็จพระพุฒาจารย์ ภาวนากิจวิธานปรีชา ญาโณทยวรางกูร วิบูลสุทธิจริยาอรัญญิกมหาปริณายก ตรีปิฎกบัณฑิตมหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัณยวาสี สมเด็จพระราชาคณะ ชั้นสุพรรณบัฏ.

- พระพรหมมุนี ศรีวิสุทธิญาณนายก ตรีปิฎกธรรมาลงกรณ์ อุดมคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี พระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัณยบัฏ.

แต่ยกพระนพปฎลเศวตฉัตรขึ้นกางกั้นเหนือพระบรมโกศอย่างเดียว. ยิ่งถ้าจะดูให้ละเอียดลงไปก็จะเห็นว่าพระปรมาภิไธยที่ถวาย ดูเหมือนกับมีแต่ "ชื่อ นามสุกล กับตำแหน่ง (คือพระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย)." ใช่แต่เท่านั้น "นามสกุล" ก็ยังเขียนเป็น **"อดุลยเดช"** ทั้งที่สมเด็จพระบรมราชชนกฯ ท่านมีพระนามว่า **"มหิดลอดุลเดช"** หาใช่ **"อดุลยเดช"** ไม่. ข้อที่ทำไว้ลวก ๆ นี้ มีผลติดต่อมาถึงพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน[๑] และการเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมราชชนกในภายหลังด้วย.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตนั้น ได้มีประกาศนายกรัฐมนตรีออกมาว่า

"โดยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

โดยที่ตามความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๙ การสืบราชสมบัติให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎมณเฑียรบาล ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของรัฐสภา

โดยที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์ที่ร่วมพระราชชนนี ตามความในมาตรา ๙ (๘) แห่งกฎมณเฑียรบาล ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗

โดยที่รัฐสภาได้ลงมติเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ แสดงความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ในการที่จะอัญเชิญ[๒] สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์ต่อไป ตามความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๙"

จึงขอประกาศให้ทราบทั่วกันว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ได้ขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์ เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

ปรีดี พนมยงค์

นายกรัฐมนตรี

---

[๑] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน มีพระนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานว่า **"ภูมิพลอดุลเดช"** (ดูหนังสือเรื่อง เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา).

[๒] พันตรีวิลาศ โอสถานนท์ เล่าว่า เวลานั้นท่านเป็นประธานพฤฒสภา ได้เข้าไปเฝ้าฯ ที่พระที่นั่งบรมพิมาน พร้อมกับนายเกษม บุญศรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร นายไต๋ ปาณิกบุตร รองประธานพฤฒสภา และนายมงคล รัตนวิจิตร รองประธานสภาผู้แทนราษฎร รวม ๔ คน ขอพระราชทานอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เสด็จเถลิงถวัลยราชย์สืบสนองพระองค์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช.

ไม่นานนักภายหลังสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จฯ ไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศสวิส ถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๓ มีกำหนดจะถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ จึงเสด็จฯ กลับพระนคร และเนื่องจากขณะนั้นทรงบรรลุราชนิติภาวะแล้ว ทั้งทรงมั่นหมายจะอภิเษกสมรสด้วย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงกราบบังคมทูลแนะนำออกไปล่วงหน้า ว่าควรจะได้ทรงประกอบการราชาภิเษกสมรส และทรงรับพระบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ตามขัติยราชประเพณีเสียในคราวเดียวกัน ได้อ่านพบเอกสารเก่าเกี่ยวแก่การเตรียมงานบรมราชาภิเษก ตอนที่ว่าด้วยเรื่องการคิดพระปรมาภิไธยถวาย ได้ความว่า ท่านผู้ใหญ่ผู้ที่เคยผูกพระปรมาภิไธยถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๘ รับหน้าที่ผูกพระปรมาภิไธยถวายในครั้งนี้อีก และท่านผู้นั้นได้บันทึกเหตุผลในการผูกพระปรมาภิไธย ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอผู้สำเร็จราชการ ฯ ด้วยว่า

"- ได้ดำริกันขึ้นว่า การเปลี่ยนพระนามภายหลังบรมราชาภิเษก เช่น **"จุฬาลงกรณ์"** เป็น **"จุลจอมเกล้า"** ฯลฯ นั้นดูไม่สู้จะควร สู้พระนามเดิมไม่ได้[๑] ที่โบราณต้องเปลี่ยนเพราะพระนามเดิมเป็นชื่อสามัญ จึงต้องเปลี่ยนเพื่อความไพเราะ

- ปลายรัชกาลที่ ๕ ขณะนั้นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง ผู้สำเร็จราชการรัฐบรันซวิกมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท โปรดพระราชทานของที่ระลึกทำเป็นรูปพระปรางค์วัดอรุณฯ ด้วยเงิน และมีคำจารึกว่า "พระบาทสมเด็จพระจุฬาลงกรณ์สยามินทราธิราช[๒] พระราชทานท่านผู้มีศักดิ์สูง ดุ๊กโยฮัน อัลเบรก รีเยนตแห่งบรันซวิก"

- อาศัยเหตุดังกล่าว เมื่อเฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ จึงได้เปลี่ยนเป็นใช้พระนามเดิม และตัดให้สั้น รักษาไว้แต่คำที่มีบัญญัติและมีความหมายสำคัญได้ถวายไว้ดั่งนี้

"- พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล อดุลยเดชวิมลรามาธิบดี จักรีนฤบดินทรสยามินทราธิราช พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย" (รักษาอักษร "มหิดลอดุลยเดช")

- ที่เป็น "ปรเมนทร" บ้าง "ปรมินทร" บ้างเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[๓] ได้ทรงบัญญัติไว้ว่าให้เปลี่ยนสลับกันไปทุกรัชกาล (คล้าย King Edward กับ King George)[๔] และที่มี "รามาธิบดี" เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญญัติไว้ว่า พระมหากษัตริย์

---

[๑] "จุฬาลงกรณ์" คือ พระนามจริง "จุลจอมเกล้า" คือพระนามแผ่นดิน เป็นคนละอย่างไม่น่าจะมาเทียบว่าอย่างไรดีกว่ากัน

[๒] พระนามอย่างนี้ผูกขึ้นอนุโลมตามธรรมเนียมตะวันตก ซึ่งเขาไม่มีนามแผ่นดิน

[๓] ที่จริงเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

[๔] เป็น King อื่น ๆ เช่น King William, King Charles, King Henry ก็มี จึงไม่น่าจะเปรียบกับ ปรมินทร ปรเมนทร ได้

ไทยต้องมีพระนามว่า **"รามาธิบดี"** ทุกพระองค์ คงเนื่องด้วยราชธานีของไทยมีชื่อว่า **"อยุธยา"** ส่วนที่มีคำ **"จักรี"** และ **"สยามินทร"** นั้น เพราะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันโปรด"

- สำหรับคราวนี้ ได้ดำริไว้ดังนี้

"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย" (รักษาอักษร "อดุลยเดชมหิดล")

อีกตอนหนึ่ง ท่านได้บันทึกเรียนผู้บังคับบัญชาโดยตรงของท่าน เรื่องจารึกพระสุพรรณบัฏ จารึกดวงพระราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล ว่า "จารึกพระสุพรรณบัตร จะมีหรือไม่ ดูไม่สู้จำเป็น เพราะมีราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญแล้ว ถ้าไม่มีก็ต้องประกาศเช่นรัชกาลที่ ๘ ส่วนดวงพระบรมราชสมภพและพระราชลัญจกร จารึกและแกะเงียบ ๆ ก็ได้." แต่อย่างไรก็ตามการณ์ก็มิได้เป็นไปตามนั้น เมื่อถึงคราวประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ก็มีพระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ จารึกดวงพระราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาลตามโบราณราชประเพณี ทั้งพระปรมาภิไธยก็มิได้ลงท้ายด้วย **"พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย"** หากสำเร็จมาเป็น **"พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช *บรมนาถบพิตร"*** อย่างที่เราทั้งหลายทราบกันในเวลานี้.

ก่อนจบผมขอขมวดเนื้อความเรื่องพระปรมาภิไธยฯ เท่าที่เล่ามาแล้ว ลงเป็นหัวข้อให้จำง่ายดังนี้

๑. พระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์มีเป็น ๓ อย่าง คือ **อย่างเต็มที่** ที่ประกอบด้วยถ้อยคำตกแต่งแสดงพระคุณลักษณะต่าง ๆ มากมายหลายวรรค ที่จารึกลงพระสุพรรณบัฏถวายเมื่อรับพระบรมราชาภิเษก อย่างหนึ่ง **อย่างมัธยม** ที่ตัดทอนคำตกแต่งเสียบ้างให้สะดวกแก่การที่จะเชิญไปใช้ในการต่าง ๆ เช่น ในประกาศการพระราชพิธีเป็นต้น อย่างหนึ่ง **อย่างสังเขป** ที่มีแต่พระนามจริงกับพระนามแผ่นดิน หรือเพียงให้มีแต่พระนามแผ่นดินประการเดียวนั้น อีกอย่างหนึ่ง.

๒. พระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ เป็นอย่างเดียวกันทั้งหมด ขึ้นต้นว่า "พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี" และลงท้ายว่า "บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว."

๓. พระนามแผ่นดินที่ว่า **"พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว"** นั้น สมเด็จพระมหากษัตริย์รัชกาลหลังทรงถวาย คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชและสมเด็จพระบรมชนกนาถเมื่อในรัชกาลของพระองค์๒ พระนามเพื่อให้ใช้แทนคำ **"แผ่นดินต้น"** กับ **"แผ่นดินกลาง"** ที่ราษฎรพากันเรียกขาน. ส่วนพระนาม **พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายเมื่อในรัชกาลที่ ๔.

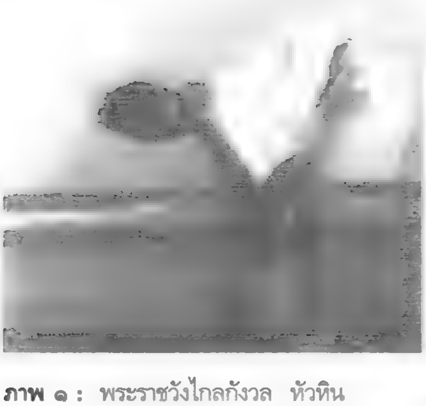
๔. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายพระปรมาภิไธยอย่างมัธยมแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ จารึกลงพระสุพรรณบัฏด้วย.

๕. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแบบแผนการถวายพระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่แผ่นดินของพระองค์เองเป็นต้นไป ว่าให้ขึ้นต้นพระปรมาภิไธยด้วย**พระนามเดิม**ของพระมหากษัตริย์ แล้วลงท้ายด้วย**พระนามแผ่นดิน** อันเป็นนามสำหรับประชาชนได้กล่าวขานถึง เพราะหากมีแต่พระนามจริง คนทั้งหลายจักไม่กล้าเรียก ด้วยเหตุคนไทยถือกันมาแต่ไหนแต่ไรแล้วว่าจะออกชื่อท่านผู้ใหญ่ตรง ๆ มิได้ เป็นการขาดความเคารพ. อีกประการหนึ่งได้ทรงกำหนดให้ใช้คำ **"สมเด็จพระปรเมนทร"** กับ **"สมเด็จพระปรมินทร"** นำพระปรมาภิไธยสลับรัชกาลกันไป.

๖. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์ทุกรัชกาลใหม่ ให้ขึ้นต้นด้วย "พระบาทสมเด็จ**พระรามาธิบดีศรีสินทร"** และให้ขานพระปรมาภิไธยอย่างย่อว่า "พระบาทสมเด็จ**พระรามาธิบดีที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓** ไปจนถึง "พระบาทสมเด็จ**พระรามาธิบดีรัชกาลปัตยุบัน."**

๗. ถึงรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กลับมาใช้ "พระบาทสมเด็จ**พระปรมินทร"** ตามแบบรัชกาลที่ ๔ แต่ก็ยังโปรดให้คงคำ **"รามาธิบดี"** ไว้ในวรรครองลงไป.

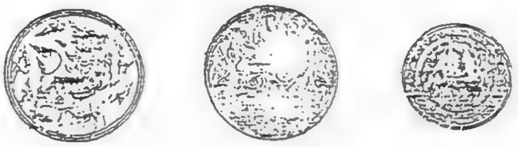
๘. รัชกาลที่ ๘ กับรัชกาลปัจจุบัน คงตามแบบรัชกาลที่ ๗ คือขึ้นต้นด้วย "พระบาท สมเด็จ**พระปรเมนทร"** สลับกับ "พระบาทสมเด็จ**พระปรมินทร"** คงคำ **"รามาธิบดี"** ไว้ในวรรครอง. แต่พระปรมาภิไธยที่ถวายนั้นเป็นอย่างมัธยม หามีพระปรมาภิไธยอย่างเต็มที่ไม่ ทั้งมิได้มี**พระนามแผ่นดินสำหรับราษฎรเรียกขาน**ตามแบบแผนด้วย ทำให้เกิดความขัดข้องอย่างยิ่ง ถ้าจะเขียนพระปรมาภิไธยอย่างสังเขป โดยไม่ต้องออกพระนามเดิม. ต้องฝืนเขียนฝืนใช้อย่างกำเริบว่า **"พระบาท**สมเด็จพระปรเมนทรมหา**อานันทมหิดล"** และ "พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา**ภูมิพลอดุลยเดช"** แม้จะขานพระนามว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**อานันทมหิดล"** หรือ "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**ภูมิพลอดุลยเดช"** ก็ยังดูนอกแบบนอกแผน ไม่พ้นกำเริบอยู่นั่นเอง. จะให้กลับไปใช้ว่า "พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๘" และ "พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีรัชกาลปัตยุบัน" ตามประกาศพระบรมราชโองการในรัชกาลที่ ๖ กระนั้นหรือ. จึงขอฝากไว้ให้ดำริกัน.

ภาพ ๑ : พระราชวังไกลกังวล หัวหิน ๗ มีนาคม ๒๔๘๙

ภาพ ๑ : พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ ทรงโปรยเมล็ดพันธุ์ข้าวที่สถานีเกษตรกรรมบางเขน (ทรงฉายเป็นครั้งสุดท้าย ๗ มิถุนายน ๒๔๘๙)

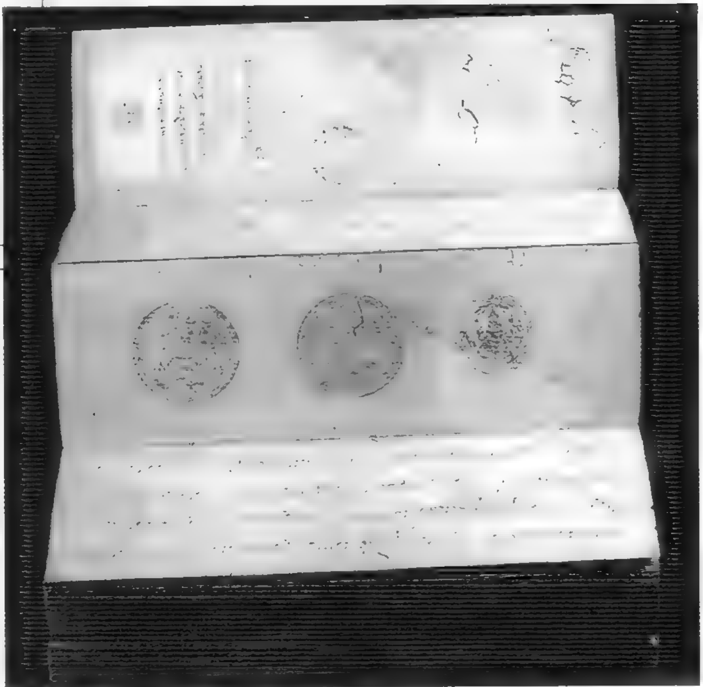
๏ ศุภมัศดุ ๑๖๖๖ มุสิกะสังวัจฉระมาฆะมาศ ศุกะปักษะบัญจมีดิถีคุรุวาระบริเฉท กาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระบรมกษัตริย์ธิราชบพิตร ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทรธรนินทราธิราช รัตนากาศภาศกรวงษ์องคบรมาธิเบศ ตรีภูวเนศวรนาถนายกดิลก รัตนราชรามาธิบดีศรีโลกยสมุทยกะโรมนท์ สกลจักรวาฬาธิเบนทรสุริเยนทราธิบดินทรหริหริน

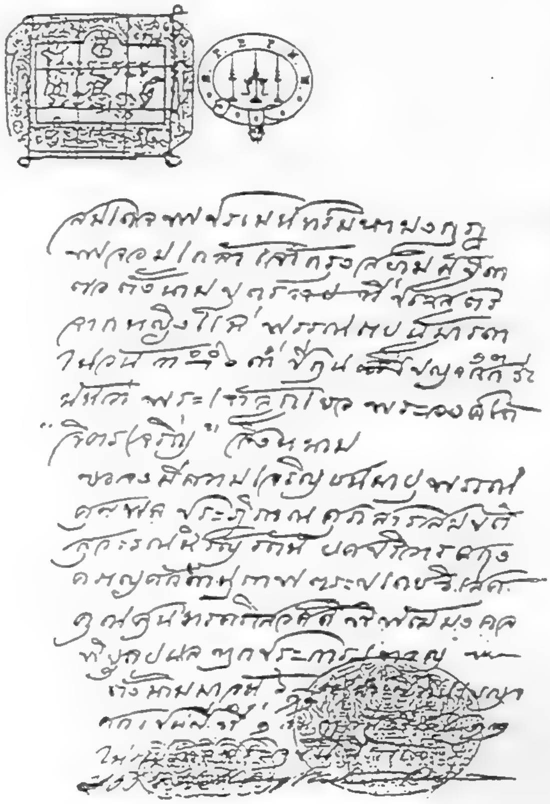
ต้นฉบับสมุดไทยกฎหมายตราสามดวง

๏ ศุภมัศดุ ๑๖๖๖ มุสิกะสังวัจฉระมาฆมาศศุกะปักษบัญจมีดิถีคุรุวาระบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระบรมกษัตริย์ธิราชบพิตรศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทรธรนินทราธิราชรัตนากาศภาศกรวงษ์องคบรมาธิเบศ ตรีภูวเรศวรนาถนายกดิลกรัตนราชรามาธิบดีศรีโลกย สมุทยกะโรมนท์สกล

ต้นฉบับสมุดไทยกฎหมายตราสามดวง

ขอให้สังเกตอักขรวิธีที่เขียนต่างกันในบานแผนกทั้งสองฉบับ โดยเฉพาะคำว่า "ภูวเนศ" กับ "ภูวเรศ"

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า พระราชทานพระนาม

ขอให้สังเกตคำ "ปรเมนทร์" ในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้

ภาคผนวก

เมื่อจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย จัดพิมพ์บทความนี้เพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายบูชาพระมหากรุณาธิคุณในการพระราชพิธีสมมงคล ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๓ ได้นำภาคผนวกนี้มาพิมพ์เพิ่มและรวมกับบทความเรื่อง "พระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" ซึ่งท่านอาจารย์ ภาวาส บุนนาค อดีตรองราชเลขาธิการสำนักพระราชวัง ท่านอาจารย์ผู้มีเมตตาจิตและมีคุณูปการแก่ศิษย์จำนวนมากของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และได้ถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว ได้เขียนขึ้นเป็นมหาปวารณาเมื่อ ๑๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ ไว้แต่เดิม

ประกาศ
เฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
(ตามประกาศประธานรัฐสภา ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙)
รังสิต กรมขุนชัยนาทนเรนทร
พระยามานวราชเสวี

โดยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชอนุสรณ์คำนึงถึงสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งได้ด่วนเสด็จสวรรคตเสียแต่ก่อนได้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามราชประเพณี ที่สมเด็จพระมหากษัตราธิราชแห่งประเทศไทยได้ทรงปฏิบัติมาในรัชสมัยก่อน ๆ ถ้าหากวิปโยคทุกข์อันมีมาแต่เหตุแห่งการสวรรคตนี้ มิได้เกิดขึ้นก็คงจะได้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามโอกาสอันควรเหมือนกัน เพราะทางราชการได้ดำริเรื่องนี้เป็นการตระเตรียมไว้แล้ว

แต่ถึงแม้โอกาสที่จะได้ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ต้องสูญสิ้นด้วยเหตุอันเต็มไปด้วยความเศร้าสลดแล้วก็ดี ก็ยังมีการบางอย่างซึ่งพอจะปฏิบัติสนองพระเดชพระคุณให้เป็นการเฉลิมพระบรมขัติยราชอิสสริยยศสมพระเกียรติได้ เช่นการเฉลิมพระปรมาภิไธย เป็นต้น ซึ่งตามโบราณราชประเพณีได้เคยมีมานานแล้วแต่ในสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี และในสมัยพระนครกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ เป็นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ เป็นสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ เป็นสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังมีการ

ถวายราชกกุธภัณฑ์บางองค์ อันจะพึงถวายได้ เช่น นพปฎลเศวตฉัตร ซึ่งเมื่อถวายแล้วจะได้กางกั้นพระบรมศพและพระบรมอัฐิต่อไป ราชประเพณีการถวายฉัตรแด่พระศพนี้ เคยมีแบบอย่างมาแล้ว เมื่อในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนฉัตร ๕ ชั้น เป็นฉัตร ๗ ชั้น กางกั้นพระโกศทรงพระศพสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตน์ราชประยูร และในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้เปลี่ยนฉัตรพระโกศพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จากฉัตรตาดเป็นพระเศวตฉัตร

อนึ่ง ความเป็นที่ปรากฏแล้วว่า สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักและเคารพของอเนกนิกรชน ฉะนั้น ถ้าได้ประกอบการบางอย่างดุจที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สนองพระเดชพระคุณตามกรณีที่จะพึงปฏิบัติได้แล้ว ทรงหวังพระราชหฤทัยว่าจะเป็นที่ต้องใจของบรรดาพศกนิกร ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือชาวต่างประเทศ ตามที่ทรงตระหนักพระราชหฤทัยในความจงรักภักดี อันเป็นสัมมาจริยาวัตรดีอยู่แล้ว

ด้วยประการฉะนี้ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงได้เชิญกระแสพระราชปรารภปรึกษาคณะรัฐมนตรี ซึ่งได้ลงมติเห็นชอบด้วยเป็นเอกฉันท์ว่า ควรจะดำเนินการตามนัยแห่งกระแสพระราชปรารภนั้น

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระบรมนามาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จึงให้ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลว่า *"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล อดุลยเดชวิมลรามาธิบดี จักรีนฤบดินทรสยามมินทราธิราช พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย"*

ให้เจ้าพนักงานพระราชพิธี จัดนพปฎลเศวตฉัตรกางกั้นถวายสืบไป

ขอให้เกียรติคุณวิบุลยศปรากฏในสากลโลก จิรัฐิติกาลตลอดชั่วกัลปาวสาน เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นปีที่ ๑ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
(ลงนาม) ปรีดี พนมยงค์
นายกรัฐมนตรี

ภาพ : ทรงเยี่ยมราษฎร พ.ศ. ๒๔๘๙

ประกาศ

เฉลิมพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระบรมเชษฐาธิราช ซึ่งได้ทรงรับพระราชภาระสืบราชสันตติวงศ์ดำรงพระองค์เป็นมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทย และทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เป็นคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่อาณาประชาราษฎร แต่ได้ด่วนเสด็จสวรรคตก่อนได้รับบรมราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณี อันเป็นเหตุยังความเศร้าสลดแก่พสกนิกรทั่วไป คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ตระหนักถึงความจงรักภักดีอันมั่นคงของปวงชนชาวไทยหรือชาวต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ที่มีต่อสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชผู้ทรงเป็นธรรมิกมหาราชา จึงได้ดำเนินการสนองพระราชปรารภแห่งพระมหากษัตริย์ซึ่งสืบราชสันตติวงศ์ ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชและถวายนพปฎลเศวตฉัตร ดังความปรากฏตามประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธยแล้วนั้น

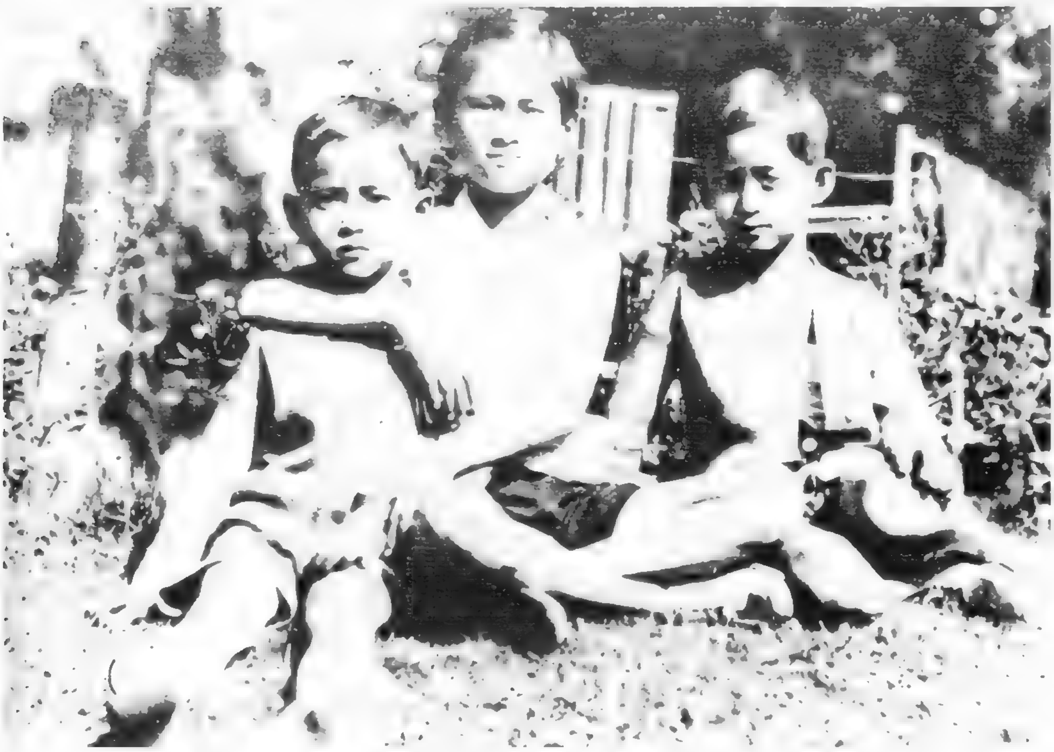
บัดนี้ รัฐบาลตลอดทั้งพสกนิกรยังคงคำนึงถึงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักและเคารพของอเนกนิกรชนเสมอมาไม่เสื่อมคลาย กอปรกับในศุภสมัยอันเป็นมหามงคล พระราชพิธีฉลองทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี สมควรจะได้สนองพระเดชพระคุณถวายพระเกียรติยศให้ปรากฏแผ่ไพศาลยิ่งขึ้น คณะรัฐมนตรีได้มีฉันทานุมัติให้นายกรัฐมนตรีนำความกราบบังคมทูลพระมหากรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ซึ่งทรงปิติโสมนัสด้วยมีพระราชหฤทัยระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ถวายเพิ่มพระนามพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เป็นพระปรมาภิไธยอันวิเศษตามแบบแผนโบราณราชประเพณีว่า "พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล อดุลยเดชวิมลรามาธิบดี จุฬาลงกรณราชปรียวรนัดดา มหิตลานเรศวรางกูร ไอศูรยสันตติวงศวิสุทธ์ วรุตมขัตติยศักตอรรคอุดมจักรีบรมราชวงศนิวิฐ ทศพิธราชธรรมอุกฤษฎนิบุณ อดุลยกฤษฎาภินิหารรังสฤษฏ์สุสาธิตบูรพาธิการ ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษสรรพเทเวศรานุรักษ์ ธัญอรรคลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางคประณตบาทบงกชยุคล อเนกนิกรชนสโมสรสมมต ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปฎลเศวตฉัตราดิฉัตร

สรรพรัฐทศทิศวิชิตไชย สกลมไหศวริยมหาสวามินทร มเหศวรมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนาถชาติอาชาวไศรย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ์ วิศิษฏศักตอัครนเรศราธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤทัย อโนปมัยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิบดี พระอัฐมรามาธิบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร"

ขอให้ทรงพระเกียรติคุณวิบูลยยศปรากฏแผ่ไพศาลในสากลจักรวาล จิรัฏฐิติกาลตลอดนิจนิรันดร์ เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๙ เป็นปีที่ ๕๑ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
บรรหาร ศิลปอาชา
นายกรัฐมนตรี

ภาพ : ทรงฉายในประเทศสวิสเซอร์แลนด์ พ.ศ. ๒๔๗๗ / ค.ศ. ๑๙๓๔

(ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๑๓ ตอนที่ ๑๑ ข. ๘ มิถุนายน ๒๕๓๙, หน้า ๑-๓)

ครอบครัว และญาติของศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. และของท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ขอขอบพระคุณ คุณหญิงเสริมศรี บุนนาค และสำนักราชเลขาธิการที่ได้กรุณาอนุญาตให้นำบทความนี้ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เพื่อเป็นวิทยาทาน ในการคัดลอกได้รักษาอัขรวิธีตามต้นฉบับโดยเคร่งครัด เพื่อแสดงความเคารพต่อท่านผู้ประพันธ์

ขอพระราชทานพระอนุญาตนำบทกวีและพระนิพนธ์คำแปลในหนังสือ

“เจ้านายเล็ก ๆ – ยุวกษัตริย์”

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

เพื่อเป็นวิทยาทานและเกียรติยศแก่นายสัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

....

“Bientôt le haut du mont reparut sans Moïse.
II fut pleuré. - Marchant vers la terre promise,
Josué s’avançait pensif et pâlissant,
Car il était déjà l’élu du Tout - Puissant.”

Alfred de Vigny
4 dernièrs vers de “Moïse”, poème de 116 vers.
Poèmes Antiques et Modernes

“ไม่ช้ายอดเขาก็โผล่พ้นเมฆโดยไม่มีโมเซส
ฝูงชนต่างซึมเซา โศกสลด
โยชวาเดินสู่ดินแดนที่พระผู้เป็นเจ้าให้คำมั่นว่า
จะเป็นที่พำนักของชาวยิว
ด้วยใบหน้าเคร่งขรึมและซีดหมอง
เพราะเป็นผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าได้ทรงเลือกไว้แล้ว”

จากกวีนิพนธ์ของ
อัลเฟรด เดอ วีนยี่ นักเขียนฝรั่งเศส
(ค.ศ. ๑๗๙๗ - ๑๘๖๓)
(พระนิพนธ์คำแปลภาษาไทยโดยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์)

ภาพ : พระบรมฉายาลักษณ์ทรงฉายร่วมกันเป็นครั้งสุดท้าย โปรดเกล้า ฯ พระราชทานยศนายร้อยโททหารมหาดเล็กแก่สมเด็จพระอนุชา - ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๘๙”

พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ – ทรงเป็นพระธรรมราชาผู้เปี่ยมด้วย "ทศพิธราชธรรม"

"ดูกรพระยาหงส์ เราพิจารณาเห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่ในธรรม ๑๐ ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือ **ทาน ศีล ปริจจาคะ อาชชวะ มัททวะ ตปะ อักโกธะ อวิหิงสา ขันติ และอวิโรธะ** แต่นั้นปีติและโสมนัสไม่ใช่น้อยย่อมเกิดแก่เรา ก็สุมุขหงส์นี้ไม่ทันคิดถึงสมบัติของเรา ไม่ทราบความประทุษร้ายแห่งจิต จึงเปล่งวาจาอันหยาบคาย ย่อมกล่าวโทษที่ไม่มีอยู่ในเรา คำของสุมุขหงส์นี้ย่อมไม่เป็นเหมือนคำของคนมีปัญญา

(มหาหังสชาดก - สุตตันตปิฎก ๒๘/๒๔๐)

"กลองวินิจฉัยเภรี"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้า ฯ เริ่มให้ราษฎรได้ตีกลองถวายฎีกาได้ตลอดเวลา (สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ และใช้จนมีการปฏิรูประบบศาลยุติธรรมในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งท่านบิดาของ ฯพณฯ สัญญา มีส่วนร่วมด้วย

ตำราอาหาร

ชุด

คุณย่าที่รัก

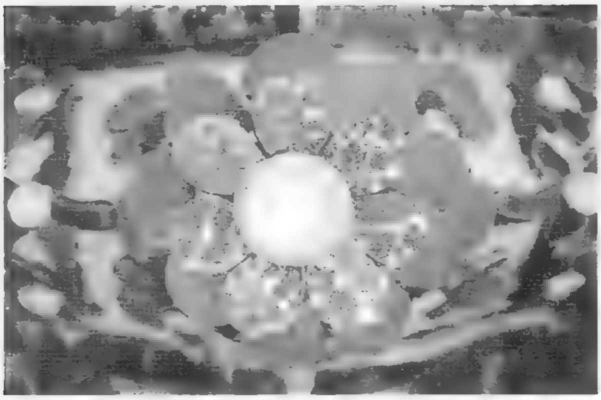

ภาพ ๑

ภาพ ๒

ภาพ ๔

ภาพ ๓

ภาพ ๑ : พระพุทธธรรมมิศรราชโลกธาตุดิลก พระประธานในพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม

ภาพ ๒ : วัดอรุณราชวราราม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างพระปรางค์องค์ใหม่ครอบองค์เก่าซึ่งสูงเพียง ๘ วา ให้เป็นพระปรางค์องค์ใหญ่สูง ๓๕ วา ประดับด้วยเครื่องถ้วยอันสวยงาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ ทรงปฏิสังขรณ์และสร้างพระอุโบสถใหม่

ภาพ ๓ : ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม

ภาพ ๔ : เครื่องถ้วยตกแต่งพระปรางค์วัดอรุณฯ

วัดกัลยาณมิตร บนริมฝั่งน้ำเจ้าพระยา (พ.ศ. ๒๔๙๐)

คนแถบหน้าวัดกัลยาณ์เล่าว่า ในอดีตหน้าวัดเมื่อถึงฤดูกาลมะม่วงออก เรือจากบางช้าง และดำเนินสะดวก จะโยงกันขึ้นมาจอดขายมะม่วง เกิดเป็นตลาดน้ำอยู่ราวสามสี่เดือน ช่วงปกติที่มีเพียงเรือน้ำตาลจากบางช้างมาจอดส่งขายน้ำตาลอยู่ตลอดปี

ภาพโดย N. Yokota

คุณย่าที่รัก

คุณย่า เป็นคนทำกับข้าวเก่งและอร่อยเอาจริง ๆ นอกจากนั้นยังมีพรสวรรค์ในการพลิกแพลงหาอาหารแปลก ๆ ออกไปให้คุณปู่รับประทานอีก คุณย่าดูแลเรื่องการกินอยู่ของคุณปู่อย่างดีไม่มีที่ติตลอดชีวิต

เมื่อแต่งงานใหม่ ๆ จนอีกเป็นสิบปีต่อมา คุณย่าจะทำอาหารเอง แม้เมื่อมีคนครัวแล้ว คุณย่ายังต้องไปควบคุม ชิมดูตลอดเวลา เมื่อสาวกว่านี้ก็ชอบทำขนมยาก ๆ (ทำเป็น ทั้งยากทั้งง่าย)

คุณย่าเลิกเข้าครัวเมื่อแก่ตัวลง และเข่าไม่ดี แต่ก็ยังไม่เคยหยุด “inspect” และ “qc” อาหารคุณปู่ พวกเราจะถูกเตือนเสมอว่าให้คุณปู่นั่งโต๊ะก่อนจึงตักข้าว ข้าวจะได้ร้อน บางครั้งเปิ้ลจะยกอาหารเบา ๆ ไปให้คุณปู่รับประทานข้างบน เพราะท่านติดทำงาน เราจะต้องเอาไปให้คุณย่าดูก่อนว่าอาหารมีอะไรบ้าง เครื่องใช้ครบไหม ฯลฯ ถ้าตรวจไม่ผ่าน ไม่ถูกใจ คุณย่าจะลุกขึ้นไปจัดให้ใหม่ทันที

ในการรวบรวมตำราอาหารเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของ**หนังสือที่ระลึกถึงคุณย่า**เล่มนี้ เราได้แบ่งตำรากับข้าวเป็น ๔ หมวด

๑. คุณย่ามาจากครอบครัวเก่าแก่ในชุมชนวัดกัลยาณมิตร ใน “ฝั่งธนฯ” จังหวัดธนบุรีนั้นมีความเด่นหลายอย่าง เช่น งานช่าง งานศิลปะ บ้านเมือง วัด โบสถ์ฝรั่ง สุเหร่าแขก แม่น้ำ คูคลอง เรือกสวน ฯลฯ ที่แสดงเอกลักษณ์ของกลุ่มชนและประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย นอกจากนั้นยังเป็นเมืองเศรษฐกิจของการทำสวนผักผลไม้ ดังนั้น วัฒนธรรมการกินของชาวฝั่งธนจึงหลากหลาย ทั้งกับข้าวและขนม เราจึงได้เสาะแสวงหาตำราอาหารเหล่านี้ มาพิมพ์รวบรวมไว้เท่าที่จะทำได้

๒. อาหมอแดงสนใจและสนับสนุนการศึกษาเรื่องสมุนไพร อาตุ๊กจึงได้ช่วยรวบรวมตำราอาหารโบราณบางอย่างที่ใช้ผักพื้นบ้านภาคกลาง สมุนไพร ผลไม้ และดอกไม้ มารวมพิมพ์ไว้ ในฐานะมีประโยชน์เป็นยาสมุนไพร อาหารส่วนใหญ่ในหมวดนี้คุณย่ายังชอบทำด้วย ข้อมูลคุณค่าของสมุนไพรมาจากกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข

๓. น้องข้าว น้องเม่า น้องแฮม และเปิ้ล ได้รวบรวมอาหารและขนมโปรดของคุณย่า (คนทำ) บางอย่างที่อาจเป็นลาภปากของบางคน **เพื่อเป็นที่ระลึกถึงคุณย่าที่รักของเราตลอดไป** อาหารเหล่านี้คุณปู่ชอบมากด้วย

๔. ขนมลูก ๆ ทองแดง

หลานเปิ้ล - หลานข้าว - หลานเม่า - หลานแฮม

๑. วัฒนธรรมการกินของชาวฝั่งธน

"ของกินของไทยที่มาจากชาติอื่นยังมีมากมายหลายอย่าง ขนมฝรั่งนั้นไม่มีปัญหา เพราะชื่อก็บอกอยู่แล้ว แกงมัสมั่นเห็นจะมาจากมุสซุลมัน คือ ชนชาติที่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ของบางอย่างที่ไม่น่านึกฝัน เป็นต้นว่า ฝอยทอง ก็กลับกลายเป็นของฝรั่งไปได้อย่างน่าประหลาด ผู้เขียนเรื่องนี้เคยลองกินกับข้าวโปรตุเกส เขายกเนื้ออย่างมาให้กิน ในจานมีอะไรเหลือง ๆ กองอยู่ ใส่ปากเข้าไปก็ได้ความว่าเป็นฝอยทองเรานี่เอง ครั้นเอะอะถามขึ้นมา เขาก็ตอบว่า โปรตุเกสกินเนื้ออย่างกับฝอยทองมากี่พันปีแล้วก็มิรู้ ต้องขอร้องให้เขาแยกกันออกเป็นพิเศษ เพราะฝอยทองนั้นคนไทยกินคนละทีกับคาว กินด้วยกันรู้สึกเหมือนฉันสำรวม ไม่เข้าทีนัก สังขยาก็อีกอย่างหนึ่งที่เห็นจะมาจากฝรั่ง กะละแมนั้นมาจากขนมฝรั่งที่เรียกว่า "คาลาเม็ค" แน่ ส่วนขนมบ้าบิ่นก็มาจากขนมโปรตุเกสที่เรียกว่า "บาร์บิลล์" เช่นเดียวกัน ขนมโคมนัส คือ ขนมโคโดนัต และทองพลุนั้นก็มาจากแอแคลร์ เป็นแน่

สังเกตดูขนมของไทยมาจากขนมโปรตุเกสมากมายหลายอย่าง ถ้าไปเปิดพงศาวดารก็จะรู้ว่าภรรยาเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ที่เป็นฝรั่ง รับราชการสมัยแผ่นดินพระนารายณ์มหาราชนั้น ภายหลังถูกเกณฑ์ไปทำเครื่องต้นอยู่ในวัง ภรรยาเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ผู้นี้มีเชื้อสายมาจากโปรตุเกส มีบรรดาศักดิ์เป็น **"ท้าวทองกีบม้า"** บางทีจะได้ทำขนมฝรั่งไว้มาก จนบัดนี้กลายเป็นขนมไทยไปหมดแล้ว ชื่อ "ท้าวทองกีบม้า" นี้ก็ประหลาดอีก ผู้เขียนเคยสงสัยว่าเหตุใดคนไทยโบราณจึงตั้งชื่อกันวิตถารเช่นนั้น ดูไม่น่าเลย แต่พอไปอ่านประวัติเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ที่ฝรั่งเขียนก็เข้าใจ เพราะท่านผู้หญิงวิชาเยนทร์นั้น ชื่อตัวว่า คัทรีน นามสกุล ดีทอร์ควีมา (Catherine de Torquema) ทอร์ควีมากลายเป็นทองกีบม้าไปได้ไม่ยากเย็นอะไร..."

"...ภูมิภาคนี้ตกอยู่ในเขตฝนมรสุม ในระหว่างต้นฝนก็มีน้ำมาก แต่พอเข้าต้นหน้าแล้ง น้ำจะเริ่มลด

ระยะนี้เป็นเวลาที่ปลาเล็กปลาน้อยขึ้นมาตามแก่งต่าง ๆ หรือตามแม่น้ำลำคลอง

คนก็จับปลาเอามากิน แต่ปลามันมากเกินกว่าที่จะกินหมดได้ทัน จะทิ้งก็เสียดาย จึงเอาใส่เกลือเก็บไว้กินได้ตลอดปี

แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังใส่เกลือไม่ทัน ปลาเริ่มจะขึ้นและมีกลิ่น ถึงจะมีกลิ่นก็ใส่เกลือเก็บไว้กินจนได้

เลยอร่อยเพราะกลิ่นปลา ต่อมาจะเอาปลามาทำปลาร้า จึงปล่อยให้ปลาขึ้นและเริ่มมีกลิ่นแล้วจึงเอามาใส่เกลือทำปลาร้า

กลายเป็นวิธีทำปลาร้าที่ถูกต้องไป

ที่ผมว่าปลาร้าเป็นเรื่องของวัฒนธรรมมอญ-เขมรนั้น พิสูจน์ได้ด้วยความจริง เพราะมอญและเขมรทุกวันนี้ก็ยังกินปลาร้ากันอย่างเอกอุ คือ เข้ากับข้าวเกือบทุกอย่าง

ใช้กันเป็นประจำเหมือนกับคนไทยใช้น้ำปลา

ยำแตงกวาเมืองเขมรเขายังใส่ปลาร้า นอกจากนั้นยังใส่แกงใส่ผัดอื่น ๆ อีกมาก

ในเมืองไทย แถว ๆ อำเภอชั้นนอกของสุพรรณฯ และตามอำเภอของอยุธยาที่ใกล้กับสุพรรณฯ คนไทยก็ยังใช้ปลาร้าทำกับข้าวแบบนี้ คือเจือปนไปทั่ว เพราะสุพรรณฯ นั้นได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลวัฒนธรรมของมอญ ที่เรียกว่า ทวารวดี นั้นมาก แกงบอน แกงบวน แกงขี้เหล็ก เป็นกับข้าวมอญ เพราะเข้าปลาร้าทั้งนั้น

ดินแดนอื่น ๆ ที่เคยอยู่ใต้วัฒนธรรมมอญ-เขมรนั้น ได้แก่ เวียดนาม กัมพูชา และลาว

เวียดนามนั้น มีปลาร้า ถึงจะผสมสับปะรดลงไปแบบเค็มหมากนัส ก็ยังเป็นปลาร้า ส่วนเขมรและลาวนั้น กินปลาร้าเต็มตัว แทรกซึมไปในอาหารแทบทุกอย่าง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว..."[๑]

---

[๑] ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, *"พ่อครัวหัวป่าก์"* ในชุด **ครัวบ้านและสวน,** กรุงเทพ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๓, หน้า ๑๘-๑๙, ๔๘

๑ (ก)

อาหารสวนและขนมโบราณฝั่งธนฯ

แกงกระท้อนกบสับ

เครื่องปรุง

มะพร้าว	๑	ก.ก.	พริกไทย	๕	เม็ด
พริกขี้หนู	๔-๗	เม็ด แกะเม็ด แช่น้ำ	หัวหอม	๑	หัว ปอก
กบ	๑/๒	กก. ทำแล้วสับชิ้นเล็ก	กระเทียม	๓	หัว ปอก
ตะไคร้	๑	ต้น หั่นฝอย	กะปิ	๑	ช้อนชา
ข่า	๕	แว่น หั่นละเอียด	น้ำปลา	๓	ช้อนโต๊ะ
ผิวมะกรูด	๑	ช้อนชา หั่นละเอียด	เกลือป่น	๑	ช้อนโต๊ะ
รากผักชี	๗	ราก หั่นละเอียด	ขมิ้นสด	๑	ช้อนชา

ใช้กระท้อนพื้นบ้านอย่างเปรี้ยว (ไม่ใช่กระท้อนห่อ) นำมาปอกเปลือก เอาแต่เปลือกใน แกะเอาเม็ดทิ้ง หั่นชิ้นบาง แช่น้ำเกลือ

วิธีปรุง

พริกหนูขี้แห้ง ตะไคร้ ข่า ผิวมะกรูด รากผักชี พริกไทย หัวหอม กระเทียม ทั้งหมดเอาลงครกโขลกให้ละเอียด ผสมด้วยกะปิ โขลกให้เข้ากันดี พักไว้ก่อน

คั้นหัวกะทิด้วยน้ำเปล่า ๑ ถ้วย คั้นหางกะทิ ๓ ถ้วย ใส่หม้อตั้งไฟเคี่ยวให้แตกมัน เทมันกะทิใส่ภาชนะไว้ ช้อนมันกะทิใส่หม้อ ๔-๕ ช้อนโต๊ะ ยกขึ้นตั้งไฟผสมด้วยกบ ผัดให้สุก เสร็จแล้วตักใส่ภาชนะไว้ ช้อนมันกะทิ ๓-๔ ช้อนโต๊ะ ผสมด้วยเครื่องปรุงในครก ผัดให้หอม ผสมน้ำปลา ผัดให้เข้ากันดี ผสมน้ำกะทิ เคี่ยวให้เดือด ผสมกระท้อน น้ำตาล และกบ เคี่ยวให้สุกผสมหัวกะทิ คนให้เข้ากันพอเดือด เสร็จแล้วปรุงรสตามชอบยกลงได้ (กระท้อนต้องคั้นด้วยน้ำเกลือพอให้หายเปรี้ยวจึงจะดี **ชาวสวนเรียกแกงเขียวหวานใส่กะทิว่า แกงคั่วขาว**)

ยำกระท้อน

เครื่องปรุง

กระท้อน	๓	ผล	หนังหมูต้มหั่น	๔	ช้อนโต๊ะ
กระเทียมเจียว	๒	ช้อนโต๊ะ	น้ำตาล น้ำปลาดี		
หอมแดงเจียว	๒	ช้อนโต๊ะ	ถั่วลิสง	๔	ช้อนโต๊ะ
เนื้อหมูต้มหั่น	๘	ช้อนโต๊ะ	น้ำพริกเผา	๔	ช้อนโต๊ะ
กุ้งสดต้มหั่น	๔	ช้อน	หัวกะทิตั้งไฟคนให้ข้น	๖	ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

๑. ย่างกุ้งหรือกบ แล้วฉีกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย

๒. กระท้อนปอกเปลือก สับละเอียด แช่น้ำเกลืออ่อน ๆ เพื่อให้นุ่ม จึงขยำล้างน้ำเปล่าบีบคั้นให้แห้งสะเด็ดน้ำ

๓. ผสมน้ำพริกเผาเข้ากับหัวกะทิ น้ำตาล น้ำปลา ชิมดูให้มีรสหวานเค็มแก่สักหน่อย จึงเอาเครื่องยำทุกอย่างใส่กะละมังรวมกัน (แบ่งหอมกับกระเทียมเจียวและหัวกะทิไว้สำหรับโรยหน้าเล็กน้อย) เอาน้ำยำที่ปรุงไว้เคล้าผสมเข้ากับเครื่องยำทั้งหมด ชิมดู ปรุงแต่งรสตามใจชอบ ตักใส่จาน โรยหอม กระเทียมเจียว ยกวางตั้งโต๊ะรับประทานได้

ยำหัวปลีเผากับกุ้ง

เครื่องปรุง

หัวปลีกล้วยน้ำว้า	๒	หัว	หอมเจียว	๒	ช้อนโต๊ะ
กุ้งแชบ๊วย	๑๐	ตัว	ถั่วลิสงคั่ว	๒	ช้อนโต๊ะ
หัวกะทิเคี่ยวให้เดือด	๑/๒	ถ้วย	น้ำตาลปีบ	๑ ๑/๒	ช้อนโต๊ะ
ผักชีซอย	๒	ช้อนโต๊ะ	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ
พริกขี้หนูแดงซอย	๑	ช้อนชา	น้ำมะนาว	๒	ช้อนโต๊ะ

พริกขี้หนูแห้งทอด	๑๐	เม็ด	น้ำพริกเผาเผ็ดกลาง	๒	ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

๑. ปอกหัวปลีซอยบาง ๆ ตามขวาง แช่น้ำบีบมะนาว ๒ ชิ้น นำมาเผา

๒. แกะเปลือกกุ้ง ล้างน้ำให้สะอาด ลวกในน้ำเดือด ๒ นาที ตักขึ้นหั่นบาง ๆ ใส่ชามสำหรับผสม รวนหมูให้สุก ใส่ชามกุ้ง

๓. ปรุงรสด้วยหัวกะทิ น้ำพริกเผา น้ำตาล น้ำปลา น้ำมะนาว พริกขี้หนู เคล้าให้เข้ากัน ใส่หัวปลีโดยบีบน้ำออกก่อน ตักใส่จาน โรยด้วยหอมเจียว ถั่วลิสง พริกขี้หนูทอด เคียงด้วยผักชี

ยำหนังหมู

เครื่องปรุง

หนังหมู	๑	กก. ต้มสุก หั่นชิ้นเล็ก	ส้มมะขาม	๓	ช้อนโต๊ะ
มะพร้าว	๑/๒	กก.	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ
ตะไคร้	๔	ต้น หั่นฝอย	น้ำตาลทราย	๒	ช้อนโต๊ะ
หัวหอม	๓	หัว หั่นชิ้นบาง	ถั่วลิสงป่น	๒	ช้อนโต๊ะ
พริกแห้ง	๗	เม็ด เด็ดขั้วทิ้ง ย่างไฟ	ใบโหระพา	๑	ถ้วย เด็ด
ขิงอ่อน	๑/๒	ถ้วย หั่นฝอย	ใบมะกรูด	๗	ใบ หั่นฝอย
กระเทียม	๓	หัว เผาไฟ	ใบสะระแหน่	๑๐	ใบ หั่นชิ้นเล็ก

วิธีปรุง

คั้นกะทิ ๓ ถ้วย ผสมด้วยหนังหมู ตะไคร้ หัวหอม ขิงอ่อน ส้มมะขาม น้ำปลา ถั่วลิสงป่น ผสมให้เข้ากันดี เอาพริกแห้งกระเทียมทั้งสองอย่าง โขลกให้ละเอียด เสร็จแล้วตักมาผสมในเครื่องปรุง ผสมใบโหระพา ใบสะระแหน่ ใบมะกรูด ผสมให้เข้ากัน ปรุงรสตามชอบ

ยำส้มโอ

เครื่องปรุง

ส้มโอแกะฝอย	๒	ถ้วย (ส้มโอพันธุ์ขาวพวง)			
มะพร้าวคั่ว	๑	ถ้วย	น้ำตาลปีบ	๑	ช้อนโต๊ะ
หมูสับหรือกุ้งแห้ง	๑/๒	ถ้วย	น้ำมัน	๓	ช้อนโต๊ะ
หอมแดงซอย	๔	ช้อนโต๊ะ	น้ำปลาดีพอควร		
พริกป่น	๓	ช้อนชา	พริกขี้หนูทอด	๒	ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

เลือกส้มโอแก่เปรี้ยวเล็กน้อย ปอกเปลือกแกะเป็นฝอย ๒ ถ้วย มะพร้าวขูดคั่วให้เหลือง หอมแดงซอย พริกขี้หนูทอดให้เหลือง เมื่อเจียวหอมแดงแล้ว เอาหมูสับ (หรือกุ้งแห้ง) ลงผัดให้สุก ตักออกทั้งน้ำมัน เมื่อเตรียมทุกอย่างแล้ว นำเอาเครื่องปรุงต่าง ๆ ลงคลุกให้เข้ากัน เติมน้ำปลาดี แต่งด้วยพริกขี้หนูทอด รับประทานแกล้มกับผักกาดหอมและใบชะพลู

แกงปลาไหล (ต้มส้ม)

เครื่องปรุง

ปลาไหล	๑	กก.	มะพร้าวขูดแล้ว	๑	กก.

เครื่องปรุงน้ำพริก

ตะไคร้หั่นฝอย	๕	ต้น	กระเทียม	๒๐	กลีบ
พริกแห้ง	๑๕	เม็ด	หัวหอมเล็ก	๓	หัว
ผิวมะกรูดหั่นฝอย	๑/๒	ช้อนโต๊ะ	รากผักชีหั่นฝอย	๑/๒	ช้อนโต๊ะ
ข่าหั่นฝอย	๑/๒	ช้อนโต๊ะ	กะปิ	๑/๒	ช้อนชา
หัวกระชายหั่นฝอย	๑/๒	ช้อนโต๊ะ	หัวเปราะสด	๓	หัว

เครื่องเทศ

ลูกผักชี ยี่หร่า ลูกจันทร์ ลูกกระวานป่นแล้ว ๑/๒ ช้อนโต๊ะ โขลกให้ละเอียดพอควร รากกระชายหั่นฝอย ขมิ้นขาวหั่นฝอย มะเขือพวง พริกชี้ฟ้า ใบมะกรูด ใบกะเพราและใบเปราะสด

วิธีปรุง

นำเครื่องปรุงน้ำพริกและเครื่องเทศมาโขลกให้ละเอียด เอาปลาไหลมารูดด้วยแกลบจนหมดเมือก แล้วผ่าท้องปลาล้างให้สะอาด ตัดหัว หาง และไส้ทิ้ง จากนั้นหั่นให้เป็นชิ้น ๆ ประมาณชิ้นละครึ่งนิ้ว มะพร้าวคั้นเอาแต่หัวกะทิเคี่ยวให้แตกมัน แล้วใส่น้ำที่โขลกกับเครื่องเทศลงไปผัดให้เข้ากันดี ใส่เนื้อปลาไหลที่เตรียมไว้ลงไป พอปลาสุกก็ละลายกับหางกะทิ ใส่น้ำปลาชิมให้รสพอดี พอเดือดใส่รากกระชายหั่นฝอย ๑ ช้อนโต๊ะ ขมิ้นขาวหั่นฝอย ๑ ช้อนโต๊ะ มะเขือพวงพอประมาณ พริกชี้ฟ้าหั่นใส่พอประมาณ ใส่ใบมะกรูดที่ฉีกก้านกลางออกสัก ๓-๔ ใบ พอสุกทั่วกันดีก็ใส่ใบกะเพราและใบเปราะสด แล้วยกลงจากเตา สำหรับท่านที่ชอบรสเผ็ดมาก ขอแนะนำให้ใส่เม็ดพริกไทยสดลงไปบ้าง ก็จะช่วยเพิ่มความโอชาให้แกงมีรสชาติมากขึ้นไปอีก

หมายเหตุ

ถ้าจะให้ดี ควรดึงเส้นคาวปลาออกเสียก่อน ซึ่งจะสังเกตได้ง่ายอยู่ระหว่างสองข้างกระดูกกลางลำตัว เวลาตัดหัวปลาออกจะเห็นชัดและทำได้ไม่ยากนัก

แกงเผ็ดฟักเหลืองกับปลาไหล

เครื่องปรุง

ฟักเหลือง อย่างอ่อน	๑	ลูก	กระเทียม	๒	กลีบ
ปลาหางสด	๑	ตัว	หอม	๑	หัว
พริกแห้ง	๗	เม็ด	พริกไทย	๑๕	เม็ด
ตะไคร้	๑/๒	ต้น	ผักชียี่หร่า	๒	ช้อนชา
พริกชี้ฟ้า	๕	เม็ด	เปราะแห้ง	๓	แว่น
กระชาย	๑	หัว	ผิวมะกรูด	๗	แว่น
ข่า	๓	แว่น	กะปิ	๑	ช่อนชา
มะพร้าว	๑/๔	กิโล	ใบกะเพรา, โหระพา		

น้ำปลา น้ำตาล กระทือหั่นละเอียด ๑ ถ้วย

น้ำพริก ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ พอประมาณ

รูดเมือกจากตัวปลาไหลออกด้วยใบข่อย ใบตะไคร้ แกลบ ใบฟักทอง หรือใช้น้ำร้อนลวก

วิธีปรุง

ให้เอาฟักทองเหลืองมาปอกเปลือก แล้วหั่นเป็นสี่เหลี่ยมยาว ๆ จึงปรุงน้ำพริก พริกแห้ง ตะไคร้ กระชาย ข่า กระเทียม หอม พริกไทยคั่ว ผักชี ยี่หร่าคั่ว ลูกจันทน์คั่ว ฯลฯ ใส่ครกโขลกจนละเอียด แกะปลาย่าง อย่าทำให้หนังติด ใส่ครกโขลกครึ่งหนึ่ง ฉีกเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ชามไว้ครึ่งหนึ่ง แล้วคั้นกะทิใส่หม้อตั้งไฟพอเดือด มันแตกจึงยกลง เทกะทิใส่ชามไว้ หัวกะทิมัน ๆ สักสองช้อนโต๊ะ ใส่หม้อตั้งไฟ

แล้วเอาน้ำพริกผัดจนหอม เทกะทิในชามใส่หม้อ พอเดือดจึงใส่ฟักเหลือง (ฟักทอง) ปลาย่าง น้ำปลา น้ำตาล ฟักเหลืองสุกแล้ว เอาพริกชี้ฟ้ามาหั่นเฉลียง ฉีกใบมะกรูดหั่นเป็นชิ้น ๆ เด็ดใบโหระพา กะเพรา กะทือ ใส่ในหม้อพร้อมกัน เคี่ยวจนน้ำขลุกขลิก จึงยกลง **(จะใช้ตะลิงปลิงแทนฟักก็ได้ และปลาอื่นแทนปลาไหลก็ได้ ชาวสวนเรียก แกงคั่ว)**

แกงป่าปลาแห้งกับยอดฟักทอง

เครื่องปรุง

ปลาแห้ง	๑	ตัวใหญ่	กระเทียม พอควร
ปลาร้าสับละเอียดเท่าผลพุทรา			พริกชี้ฟ้าสีแดงและเขียวสด ๆ ๓ เม็ด
กะปิเท่าผลพุทรา			ยอดฟักทอง รวมทั้งดอกด้วย
หัวหอม	๕	หัว	ผักชะอม

วิธีปรุง

ปลาแห้งย่างไฟแล้วแล่เป็นชิ้น ๆ ต้มไปกับน้ำจนน้ำแกงเดือดขาว โขลกพริกหอมกระเทียม กะปิ และปลาร้าให้ละเอียดละลายลงในหม้อ แล้วปรุงด้วยน้ำปลาให้รสพอเหมาะ (ชาวบ้านใช้เกลือเป็นประจำแทนน้ำปลา) จึงใส่ยอดฟักทองที่หั่นเป็นท่อน ๆ กับผักชะอมที่เตรียมไว้ ต้มต่อไปจนผักสุกจึงยกลง **(ใช้ปลาอื่นแทนปลาร้าก็ได้)**

แกงเผ็ดปลาช่อนกับตะลิงปลิง

เครื่องปรุง

ปลาช่อน	๑/๒	กิโล	ผักชียี่หร่า	๒	ช้อนชา
ตะลิงปลิง	๒๐	ผล	หอมเล็ก	๕	หัว
มะพร้าว	๑/๒	กิโล	ข่า	๒	แว่น
พริกแห้ง	๕	เม็ด	ตะไคร้	๑	ต้น
กระเทียม	๓	กลีบ	พริกไทย	๙	เม็ด
น้ำตาล	๑/๒	ช้อนโต๊ะ	กะปิ	๑	ช้อนชา
น้ำปลา	๑	ช้อนโต๊ะ			

วิธีปรุง

เนื้อปลาช่อนย่างเสียก่อน หั่นเป็นก้อนสี่เหลี่ยมขนาดรับประทาน ตะลิงปลิง ผ่า ๒ ตัดหัวท้ายและเจียนริมให้เรียบร้อย

ปรุงน้ำพริก พริกแห้ง หอมกระเทียม ฯลฯ เอาของเหล่านี้ลงครกโขลกให้ละเอียด คั้นกะทิใส่หม้อตั้งไฟให้เดือด พอแตกมันจึงเอาใส่ชามไว้ และช้อนเอาหัวกะทิมัน ๆ ที่ในชามใส่หม้อ ๒ ช้อนโต๊ะ

เอาน้ำพริกลงผัดกับหัวกะทิให้หอม ยกกะทิในชามเทลงหม้อ เดือดแล้วเอาปลาช่อนและตะลิงปลิงใส่ในหม้อ ปลาช่อนสุกจึงใส่น้ำปลา น้ำตาล ชิมดูตามใจชอบ

ถ้าใช้ขาหมู เลาะเอากระดูกออก หั่นแล้วรวนนาน ๆ จนเปื่อย **(ชาวสวนเรียก ปลาช่อนหรือขาหมูกับตะลิงปลิงว่า แกงคั่ว)**

ปูเค็มยำ

เครื่องปรุง

ปูเค็มแกะเนื้อแล้ว	๒	ถ้วย	พริกเหลือง	๒	เม็ด
มะนาว	๒	ผล	หอม	๔	หัว

มะพร้าว	๑	ถ้วย	ส้มเหม็น	๑/๒	ผล
มะม่วงหรือมะดัน	๓	ผล (ซอยบางหั่นเล็ก)			
ส้มโอ	๓	ถ้วย ปอกแกะชิ้นเล็ก			
น้ำตาลหม้อ	๓	ช้อนโต๊ะ			

วิธีปรุง

เลือกปูเค็มที่ใหม่และมีมันมาล้างน้ำทั้งตัว หักปลายก้ามทิ้งเสีย แล้วฉีกอกควักเอามูลในฝาทิ้งเสีย ฉีกก้ามออกเป็น ๒ ก้ามติดกัน แกะมะดันใช้แต่เนื้อให้มากสักหน่อย หัวหอมเล็กน้อยใส่ครกโขลกให้ละเอียด ใส่พริกเหลืองบุบพอแตก ควักใส่ในชามปูบีบหัวกะทิใส่กระทะตั้งไฟพอเป็นฝาและเดือดยกลง เอาปูกับหอม มะม่วง พริก มาคลุกกันดีแล้ว แกะส้มโอให้กระจายคลุกให้เข้ากันด้วย บีบมะนาวและส้มเหม็น ใส่น้ำตาลหม้อเล็กน้อย และใส่หัวกะทิที่ตั้งไฟไว้คลุกให้ทั่วแล้วชิมดู วางพริกเหลืองข้างบนอีก ๓-๔ เม็ด แกะปูเค็มใช้แต่เนื้อ คลุกแล้วบรรจุในกระดองปู ราดด้วยกะทิแล้วโรยพริกเหลือง

๑. จะยำแต่มะม่วงหรือส้มโออย่างเดียวก็ได้

๒. ถ้าใช้มะดันและมะขามอ่อนตำแทนมะม่วงและส้มโอ ไม่ต้องใส่กะทิ

น้ำพริกสะเดากับปลาดุกย่าง/กุ้งเผา

เครื่องปรุง

พริกแห้งเม็ดเล็ก	๗-๙	เม็ด	น้ำตาลปีบ	๑/๔	ถ้วย
หอมแดง	๔-๕	หัว	น้ำปลา	๒	ช้อนชา
กระเทียม	๒	หัว	น้ำมะขามเปียกข้น	๑/๒-๓/๔	ถ้วย
ขนมถั่วตัดชนิดชุบน้ำตาล	๒	แผ่น	กะปิ	๒	ช้อนโต๊ะ
สะเดาลวก	๗	ยอด			

วิธีปรุง

๑. นำพริกแห้ง กระเทียม หอมแดง ไปย่างบนเตาถ่านในฝาอบ ใช้ไฟอ่อนหรือเตาอบที่ ๒๐๐ องศาฟาเรนไฮต์ จนผิวนอกสุก ค่อนข้างเกรียมแต่ไม่ให้ไหม้ และกะปิห่อด้วยใบตอง นำไปย่างไฟจนสุกหอม

๒. โขลกพริกแห้ง หอมแดง กระเทียม เข้าด้วยกันให้ละเอียด ใส่กะปิ และขนมถั่วตัดโขลกให้เข้ากัน แล้วใส่น้ำมะขามเปียกลงผสมในครกทีละน้อย คนให้เข้ากัน ชิมรส

๓. ใส่น้ำปลา น้ำตาล คนให้เข้ากัน ชิมรสอีกครั้ง ตักใส่ถ้วย เสิร์ฟกับสะเดาและปลาดุกย่าง

วิธีทำปลาดุกย่าง

๑. ผ่าท้องปลา ควักไส้ออก ล้างให้สะอาด บั้งตัวปลาทั้งสองด้าน

๒. นำปลาใส่ตะแกรงสำหรับอบ โดยทาน้ำมันที่ตะแกรงก่อนเพื่อไม่ให้ลอก แล้วทาน้ำมันให้ทั่วตัวปลา นำเข้าเตาอบ อบไฟ ๓๕๐ องศาฟาเรนไฮต์ ประมาณ ๑๕-๒๐ นาที หรือจนหนังปลาเหลือง แล้วจึงกลับอีกด้านหนึ่ง อบจนเหลืองทั่ว

ใช้แฟงพายน้ำแทนสะเดา **และใช้กุ้งแทนปลาดุกย่างได้**

แกงเลียงฟักทองน้ำข้น

เครื่องปรุง

ฟักทองหั่นชิ้นพอคำ	๒๐๐	กรัม (ไม่แก่นัก)	น้ำปลา	๑	ช้อนโต๊ะ
ปลาช่อนย่างแกะเอาแต่เนื้อ	๑/๒	ถ้วย หรือกุ้งแห้ง	กะปิ	๑	ช้อนชา
ใบแมงลักเด็ดเป็นใบ	๑/๒	ถ้วย	กระเทียม	๓	หัว
หอมแดง	๕	หัว	มะพร้าวขูด	๕๐๐	กรัม
พริกไทย	๕-๖	เม็ด			

วิธีปรุง

๑. โขลกเนื้อปลาช่อนย่าง หอมแดง กะปิ พริกไทย เข้าด้วยกัน

๒. ใส่หางกะทิลงในหม้อ ตั้งไฟ พอเดือดใส่เครื่องที่โขลก (ส่วนผสมข้อ ๒) ใส่ฟักทองตั้งต่อจนฟักทองสุก

๓. ใส่ใบแมงลัก น้ำปลา คนให้ทั่ว ใส่หัวกะทิ เคี่ยวให้น้ำข้น

แกงเลียงน้ำใส

เครื่องปรุง

โครงไก่	๑	โครงเล็ก	๓๕๐	กรัม
บวบเหลี่ยม	๑	ถ้วย	๗๕	กรัม
เนื้ออกไก่	๑/๒	อก	๑๕๐	กรัม
ตำลึง	๑ ๑/๒	ถ้วย	๓๐	กรัม
ปลาป่น	๑/๔	ถ้วย	๒๐	กรัม
เห็ดฟาง	๑/๒	ถ้วย	๓๕	กรัม
กุ้งแห้ง	๑/๒	ถ้วย	๕๐	กรัม
ฟักทอง/น้ำเต้า	๑/๒	ถ้วย	๕๐	กรัม

กะปิดี	๑	ช้อนโต๊ะ	๒๐ กรัม
ยอดข้าวโพด	๑	ถ้วย	๔๕ กรัม
พริกไทย	๑๐	เม็ด	๑๐ กรัม
ใบแมงลักเด็ดแล้ว	๑/๒	ถ้วย	๑๐ กรัม
หอมแดง	๑	ช้อนโต๊ะ	๒๐ กรัม
หัวปลี	๑/๒	ถ้วย	๓๐ กรัม
กระชาย	๑	ช้อนโต๊ะ	๑๐ กรัม
น้ำซุป	๒	ถ้วย	๕๐๐ กรัม

วิธีปรุง

๑. ต้มน้ำซุป ใส่เกลือเล็กน้อย ใส่เนื้อไก่ต้มจนสุกฉีกเป็นเส้น ๆ

๒. โขลกพริกไทย หอมแดง กระชาย กะปิ และกุ้งแห้งจนละเอียด

๓. ตักโครงไก่ขึ้นจากน้ำซุป ใส่เครื่องที่โขลกลงในน้ำซุป ต้มให้เดือดปรุงรส เรียกว่าน้ำแกง แล้วใส่ฟักทอง พอฟักทองเริ่มสุกให้ใส่ยอดข้าวโพด เห็ดฟาง บวบเหลี่ยม ตำลึง และใบแมงลัก แล้วใส่เนื้อไก่ที่ฉีกไว้พอเดือดพล่าน ผักเป็นสีเขียวแล้วยกลง

เนื้ออกไก่ ใช้เฉพาะเนื้อ ไม่เอาหนังและมันไก่

แตงโมปลาป่น

เครื่องปรุง

ปลาช่อนแห้ง	๑/๒	กก.	หอมเจียว	๑/๒	ถ้วยตวง
น้ำมันหมู	๑/๓	ถ้วยตวง	แตงโม	๑	ผล
น้ำตาลทราย	๑/๒	ถ้วยตวง			

การเตรียม

๑. นึ่งปลาแห้งให้นุ่ม แกะเนื้อ นำไปโขลกให้เป็นปุย โดยการเอาลูกครกยี ๆ ให้ป่น

๒. ใช้พิมพ์กลมเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง ๑/๒ นิ้ว สำหรับตักแตงโม ตักใส่จานเป็นลูกกลม ๆ เตรียมไว้

วิธีปรุง

ตั้งกระทะใส่น้ำมันพอควร ไฟปานกลาง ผัดปลาที่ป่นไว้ จนปลานั้นกรอบ ยกลง โรยด้วยน้ำตาลทราย และหอมเจียวพอสมควร เก็บไว้ในขวดโหลปิดฝาให้สนิท เมื่อจะรับประทานจึงตักมาใส่ชามแก้ว รับประทานกับแตงโม

น้ำพริกเผา

เครื่องปรุง

พริกใหญ่กลางอย่างละ	๑ ๑/๒	กก.	น้ำตาลปึก (เพชรบุรีอย่างดี)	๓	กก.
หัวหอมคัดอย่างดี	๑ ๑/๒	กก.	กุ้งแห้งอย่างดี	๓/๔	กก.
กระเทียมอย่างกลาง	๑ ๑/๒	กก.	เปราะหอม	๓-๔	แว่น
กะปิอย่างดี	๑	กก.	เกลือสะอาด	๒	ถุง
ส้มมะขามเปียก เอาแต่เนื้อ	๑ ๑/๒	กก.			

น้ำมันหมูบริสุทธิ์ที่คั่วพริกนั้นใส่ในกระทะให้พอเดือดดีต้องใช้ใบพลูที่รับประทาน ๓ ใบใหญ่ ใส่ลงในน้ำมันให้ใบพลูนั้นสุก แล้วตักออกเพื่อกันกลิ่นเหม็นของน้ำมันหมู

วิธีปรุง

๑. พริกใหญ่กลางทั้งสองอย่างต้องแกะเมล็ดและไส้ในออกแล้วหั่นเป็นชิ้น ๆ ตากแดดให้แห้งแล้วมาคั่วให้กรอบ แต่ไม่ถึงกับไหม้จึงเอามาห่อหรือเก็บไว้ในหม้อ

๒. หอมกระเทียม ต้องเลือกไม่ให้มีเสีย แล้วหั่นเป็นฝอยตากแดดจนแห้งกรอบ

๓. กะปิต้องทำเป็นแผ่นบาง ๆ วางในถาดตากแดดให้แห้งแล้วนำมาย่างให้กรอบ

๔. ส้มมะขามต้องแกะเมล็ดออกผึ่งแดดให้แห้งแล้วมาสับให้ละเอียด

๕. เกลือควรใช้เกลือถุงอย่างดี

๖. กุ้งแห้งต้องล้างด้วยน้ำขัดเปลือกออกแล้วตากแดดให้แห้ง ก่อนตากแดดควรผ่าเป็นสองซีก

๗. เปราะหอมก็ควรตากแดด

๘. เมื่อของตามที่แจ้งมาแล้วนี้ตากแดดแห้งแล้ว ให้ใช้ครกหินหรือเครื่องบดให้ละเอียดเป็นอย่าง ๆ แยกไว้ แล้วจึงตั้งกระทะทองเหลืองหรือใช้กระทะสเตนเลสดีกว่ากระทะทองเหลือง

๙. ใส่น้ำมันหมูให้มากพอกับส่วนของที่จะทำ แต่มีความสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง คือ กันกลิ่นเหม็นและการบูดคือ เมื่อตั้งน้ำมันในกระทะร้อนแล้วเอาใบพลูใบใหญ่ ๓ ใบ ใส่ลงไปในน้ำมันหมูจนใบพลูสุกจึงตักใบพลูออก แล้วจึงเอาของตามรายการนั้นทอดให้เกรียมทุกอย่างไม่ปนกัน

๑๐. เอาน้ำมันที่เหลือออกให้เหลือน้อยในกระทะ แล้วจึงเติมสิ่งของตามนี้ลงไปคลุกให้ทั่วและชิมรสดู

พริกกับเกลือ

เครื่องปรุง

มะพร้าวขูด	๒	ถ้วย	เกลือ	๓	ช้อนโต๊ะ

น้ำตาลมะพร้าวหรือน้ำตาลทรายแดง ๓ ช้อนโต๊ะ
พริกแห้ง (ถ้าจะทำชนิดเผ็ด)

วิธีปรุง

๑. นำมะพร้าวขูดใหม่คั่วให้เหลืองกรอบ

๒. ถ้าจะทำชนิดเผ็ด ให้โขลกพริกกับเกลือให้แหลกแล้วเอาพักไว้ ใช้เกลือนิดหน่อย

๓. ถ้าไม่ใช้พริก ให้นำเกลือ มะพร้าว โขลกจนแตกมัน แล้วเติมน้ำตาลมะพร้าวจนสีคล้ำ คลุกเคล้ากันให้เข้ากัน อย่าให้เค็มเกินไป

๔. หากทำชนิดเผ็ด ให้นำพริกกับเกลือที่โขลกพักไว้มาคลุกเคล้ารวมกัน

ยำใบบัวบก

เครื่องปรุง

ใบบัวบก	๑	ถ้วยตวง	ถั่วลิสงคั่ว	๑	ช้อนโต๊ะ
กุ้งต้ม	๑/๒	ถ้วยตวง	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ
หมูต้ม	๑/๒	ถ้วยตวง	น้ำมะนาว	๒	ช้อนโต๊ะ
หอมเจียว	๑	ช้อนโต๊ะ	น้ำตาล	๑	ช้อนโต๊ะ
กระเทียมเจียว	๑	ช้อนโต๊ะ	พริกแดงหั่นฝอย	๑	ช้อนชา
หัวกะทิ	๒	ช้อนโต๊ะ	พริกขี้หนูซอย	๑	ช้อนชา
มะพร้าวคั่ว	๑	ช้อนโต๊ะ			

น้ำพริกเผา

พริกแห้งเผา	๕	เม็ด	หอมเล็กเผา	๕	หัว
กระเทียมเผา	๕	เม็ด	กะปิเผา	๑	ช้อนชา

การเตรียม

๑. ล้างใบบัวบก เด็ดรากออก หั่นก้านและใบ เป็นท่อนเล็ก ๆ สั้น ๆ

๒. โขลกเครื่องปรุงน้ำพริกเผาให้ละเอียด

วิธีปรุง

๑. ปรุงน้ำยำ นำหัวกะทิตั้งไฟ ละลายน้ำพริกเผา น้ำปลา น้ำมะนาว น้ำตาล ชิมให้ได้ ๓ รส

๒. เคล้าน้ำยำ กับ กุ้ง หมู มะพร้าว คั่วถั่วลิสง ชิมรส ใส่ใบบัวบกเป็นอันดับหลังสุด

๓. โรยหน้าด้วยหอมเจียว กระเทียมเจียว พริกแดง และพริกขี้หนู

น้ำพริกมะม่วง

เครื่องปรุง

มะม่วงดิบสับ (เปรี้ยว)	๑	ถ้วย	น้ำตาลปีบ	๓	ช้อนโต๊ะ
กุ้งแห้งป่น	๑/๔	ถ้วย	น้ำปลา	๓	ช้อนโต๊ะ
หอมแดงซอย	๑/๔	ถ้วย	กะปิ	๑	ช้อนโต๊ะ
พริกขี้หนู	๑๐	เม็ด	ผักสด : แตงกวา มะเขือ ขมิ้นขาว		
พริกชี้ฟ้าแดง เขียว อย่างละ ๓ เม็ด			ผักต้ม : ถั่วพู ถั่วฝักยาว กะหล่ำปลี		

วิธีปรุง

๑. โขลกพริกชี้ฟ้า หอมแดง และกะปิ เข้าด้วยกัน ใส่กุ้งแห้งคนให้เข้ากัน

๒. ใส่มะม่วง พริกขี้หนูบุบพอแตก ถ้าชอบเผ็ดมากจึงโขลกละเอียด

๓. ปรุงรสด้วยน้ำตาล น้ำปลา ถ้ามะม่วงเปรี้ยวไม่พอ ใส่มะนาวผสมเพื่อให้รสแหลมขึ้น

๔. รับประทานกับผักสดและผักต้ม แนมด้วยปลาสลิดทอด **(ใช้มะดันแทนได้)**

น้ำพริกส้มมะขามสด

เครื่องปรุง

มะขามอ่อน	๑	ถ้วย ขูดผิวออกให้หมด			
น้ำตาลหม้อ	๓	ช้อนโต๊ะ	กระเทียม	๓	หัว ปอก
เนื้อหมู	๑	ถ้วย สับละเอียด	กะปิดี	๑	ช้อนโต๊ะ
น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ	พริกขี้หนูสวน	๑	เม็ด เด็ดขั้ว

วิธีปรุง

มะขาม กระเทียม กะปิ โขลกให้ละเอียด ผสมด้วยพริกขี้หนู น้ำตาลโขลกให้เข้ากันดี ผสมน้ำปลา เนื้อหมู ผสมให้เข้ากัน เอาน้ำมันหมูใส่กระทะตั้งไฟให้ร้อน ตักเครื่องปรุงในครก ผัดให้สุก เสร็จแล้วปรุงรสตามชอบ

(ใช้ตะลิงปลิงแทนมะขามได้)

ต้มปลาทูนึ่งสายบัว

เครื่องปรุง

ปลาทูนึ่งตามต้องการ	กะปิ	เกลือ	
สายบัว	มะดัน	มะพร้าว	หัวหอม

วิธีปรุง

คั้นกะทิให้หมด เก็บหัวกะทิไว้ ๑ ถ้วย หัวหอมและกะปิโขลกให้ละเอียด ละลายในหม้อกะทิใส่มะดัน ตั้งไฟ พอมะดันเปื่อยตักขึ้นเก็บมะดันออกให้หมด เติมเกลือในหม้อกะทิ สายบัวปอกแล้วหักเป็นท่อน ๆ ยาวประมาณ ๑ นิ้ว แช่น้ำ ใช้ไม้กลม ๆ ปั่นเก็บสายใยให้หมด สงขึ้นจากน้ำใส่ตะแกรงให้น้ำสะเด็ดมาก ๆ แล้วใส่ลงในหม้อกะทิ พอเดือดใส่ปลาทู หัวและหางเด็ดออก พอปลาสุกใส่หัวกะทิที่ตักไว้ ชิมรสเปรี้ยวเค็มตามชอบใจ

ถ้าใส่มะดัน และ/หรือ มะกอกสับ จะทำให้รสดียิ่งขึ้น

ม้าห้อ

เครื่องปรุง

เนื้อหมูปนมัน	น้ำตาล	น้ำปลา
ถั่วลิสงคั่ว	น้ำมันหมู	ผักชี
กระเทียม	พริกชี้ฟ้าแดง	

วิธีปรุง

หมูล้างสะอาดแล้วสับให้ละเอียด ถั่วลิสงคั่วปอกเปลือกโขลกพอแหลก กระเทียมบุบแล้วสับละเอียด เอาน้ำมันใส่กระทะตั้งไฟพอร้อนจึงใส่กระเทียม เจียวให้เหลือง เอาหมูลงผัดให้สุก ปรุงรสด้วยน้ำตาล น้ำปลา แล้วใส่ถั่วลิสงผัดให้ทั่ว รสของม้าห้อต้องมีหวานมากกว่าเค็ม ฉะนั้น จึงใส่น้ำมันมากหน่อย ใช้รับประทานกับสับปะรด ส้มเขียวหวาน หรือส้มโอก็ได้ การจัดลงจาน ให้หยิบวางเป็นคำ ๆ บนสับปะรด หรือส้ม ใช้ผักชีกับพริกแดงแต่งหน้า

ปลาร้าสับ

เครื่องปรุง

ปลาร้า (ปลากระดี่) สับ	๒	ขีด	หอมแดง	๕	หัว
ตะไคร้	๔	ต้น	พริกป่น (ป่นแล้ว)	๑-๒	ช้อนโต๊ะ
กระชาย	๘	หัว	มะขามเปียก	๑	ก้อน (๔ ฝัก)

วิธีปรุง

วิธีที่ ๑ แบบดิบ นำมาสับรวมกันแล้วรับประทานกับผักจิ้ม

วิธีที่ ๒ นำมาสับรวมกันแล้วห่อใบตองปิ้งไฟ

วิธีที่ ๓ เติมมะเขือเทศสุก ๔ ใบเล็ก และใบโหระพา ๑ กิ่ง นำปลาร้ามาบดหรือป่นในเครื่องโขลกเครื่องปรุงเข้าด้วยกัน แล้วนำผัดลงในกระทะ

วิธีทำปลาร้าเอง

ปลากระดี่ ล้างน้ำ เอาขี้และหัวออก หมักในไห ใส่เกลือ และรำข้าว (แบบลาว) หรือใส่ข้าวคั่วอีกแบบหนึ่ง

กล้วยกวน

เครื่องปรุง

กล้วย	๑ ๑/๒	กก.	แป้งข้าวเจ้า	๒	ถ้วยชา
น้ำตาลทราย	๑/๒	กก.			

วิธีปรุง

ปอกเปลือกกล้วยออกให้หมด ผสมกล้วยกับแป้งข้าวเจ้า ขยำให้กล้วยกับแป้งและน้ำตาลทรายให้เข้ากัน เอาใส่ในกระทะตั้งไฟกวนไปจนงวดเหนียว เสร็จแล้วยกลงทิ้งไว้ให้เย็น แล้วปั้นเป็นก้อน ๆ โตพอสมควร จัดเรียงใส่โหลที่สะอาดและแห้งสนิท ปิดฝาให้แน่นเก็บไว้รับประทานได้นานวัน

เปลือกส้มหวาน

เครื่องปรุง

น้ำตาลทราย	๒	กก.	น้ำปูนใส	๕	ถ้วย
เปลือกส้มโอ	๒	กก. เอาชิ้นหนา ๆ ปอกผิวให้หมด หั่นชิ้นใหญ่พอประมาณ			

วิธีปรุง

เอาส้มโอขยำกับน้ำเปล่า แล้วเทน้ำทิ้ง ทำเช่นนี้ประมาณ ๓ ครั้ง แล้วแช่ด้วยน้ำปูน ๑ คืน เทน้ำปูนทิ้ง ล้างน้ำเปล่าให้หายกลิ่นปูน แล้วแช่น้ำเปล่าไว้หนึ่งคืน จึงบีบน้ำให้แห้ง ผึ่งแดดไว้ ๑ วัน เอาน้ำตาลทรายใส่กระทะทองตั้งไฟ ผสมด้วยน้ำเปล่า เคี่ยวไปจนเป็นยางมะตูม ผสมเปลือกส้มเคี่ยวไปจนน้ำตาลทรายแห้งและเป็นเกล็ดจึงจะใช้ได้

มะตูมเชื่อม

เครื่องปรุง

มะตูมไข่	๒	กก.	เกลือ	๒	ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลทราย	๑	กก.	น้ำสะอาด	๒	ถ้วยตวง
น้ำปูนใส					

วิธีปรุง

๑. เลือกมะตูมที่ไม่แก่ไม่อ่อนเกินไป แล้วนำมาปอกเปลือกหั่นเป็นแว่นตามขวางของลูก หนาประมาณ ๑ นิ้ว แล้วล้างด้วยน้ำเกลือ

๒. นำมะตูมที่ล้างแล้วลงแช่น้ำปูนใส ประมาณ ๒ ชั่วโมง หลังจากนั้นล้างน้ำปูนใสออก นำไปต้มในน้ำสะอาด ๑ ครั้ง แล้วเทน้ำทิ้ง (เหมือนกับลวก)

๓. นำน้ำตาลทรายเคี่ยวเป็นน้ำเชื่อม แล้วนำมะตูมที่เตรียมไว้ลงเชื่อมจนอิ่มน้ำตาล ตัก ขึ้นทิ้งไว้ ๕-๖ ชั่วโมง

๔. นำน้ำเชื่อมเคี่ยวต่อไปจนงวด แล้วจึงเอามะตูมลงเชื่อมอีกครั้ง จนน้ำตาลเชื่อมเกาะดี แล้วตักขึ้นผึ่งบนตะแกรงจนแห้ง เก็บไว้รับประทานได้นาน

ตะลิงปลิงแช่อิ่มแห้ง

เครื่องปรุง

ตะลิงปลิงผลใหญ่ ๒๐๐ ผล เกลือเม็ด ๑ ถ้วย น้ำพอท่วม

น้ำตาลทรายขาวอย่างเม็ด ๆ ประมาณ ๒ กก.

วิธีปรุง

ปลิดจุกตะลิงปลิงล้างน้ำ แล้วเอาใส่อ่างใส่น้ำและเกลือดองไว้ ๒ คืนพอเปรี้ยวเค็มดี เทน้ำที่ดองทิ้ง แช่น้ำเปล่าไว้ครึ่งวัน ระหว่างที่แช่ต้องเปลี่ยนน้ำ ๔ ครั้ง เทน้ำเอาขึ้นผึ่งในตะแกรงให้สะเด็ดน้ำ จึงแบ่งน้ำตาลมาเชื่อมกับน้ำพอท่วมตะลิงปลิง ทิ้งไว้ให้เย็นเอาตะลิงปลิงลงแช่ไว้ ๒๔ ชม. แล้วชิมดู ถ้าน้ำตาลยังเปรี้ยวเค็มจัดก็เททิ้งไป เอาน้ำตาลใหม่มาเชื่อมแช่ต่อไป แช่ไปอุ่นไปจนน้ำตาลเข้าไส้แล้ว สงขึ้นใส่ตะแกรงตากเอาผ้าขาวบางปิด ตาก ๓ วัน เอามาใส่อ่างเก็บไว้ ๒ วัน ไม่ต้องแช่น้ำตาล แล้วตากอีก ๑ วัน จึงเก็บใส่ขวดได้ (การแช่น้ำตาลต้อง ๑๕ วัน)

ฟักเขียวแช่อิ่ม

เครื่องปรุง

ฟักเขียวอย่างเนื้อหนา ปูนขาว

น้ำตาลทรายขาวอย่างเม็ด น้ำ

วิธีปรุง

ปอกฟักให้หมดผิวแข็ง แล้วหั่นเป็นชิ้นหรือจะแกะเป็นใบไม้ดอกไม้ ล้างน้ำให้สะอาด แล้วแช่น้ำปูนขาวไว้ ๑ คืน พอเช้าเทน้ำปูนทิ้ง แช่น้ำเปล่าไว้ ๑๒ ชั่วโมง ระหว่างที่แช่นั้น ต้องหมั่นเปลี่ยนน้ำสัก ๖-๗ ครั้งจนหมดกลิ่นปูน เอาขึ้นผึ่งให้สะเด็ดน้ำ เอาฟักมาชั่งดู ฟักหนัก

เท่าไร น้ำตามก็ต้องเท่ากัน เชื่อมน้ำตาลให้ข้นหน่อย เอาฟักลงเชื่อมจนเนื้อฟักสุกดี น้ำตาลเหนียวจึงเอาน้ำตาลเม็ดเล็กเทใส่กระดาษ เอาฟักที่เชื่อมไว้เทเคล้าให้น้ำตาลจับดี แล้วทิ้งไว้ให้เย็นจึงเก็บใส่ขวด

ข้าวเม่าหมี่ (ราง)

เครื่องปรุง

ข้าวเม่า	๒	ถ้วยตวง	น้ำตาลทราย	๒/๓	ถ้วยตวง
เต้าหู้เหลือง	๒	แผ่น	เกลือป่น	๑/๔	ช้อนชา
น้ำมันพืช	๑ ๑/๒	ถ้วยตวง	กระเทียมสับละเอียด	๒	ช้อนโต๊ะ
กุ้งแห้ง	๑	ถ้วยตวง			

วิธีปรุง

๑. น้ำมันใส่กระทะให้ร้อน เอาข้าวเม่าลงทอดให้พอง ตักขึ้นพักไว้จนหมด

๒. เต้าหู้เหลืองหั่นเล็ก ๆ ยาว ๆ และกุ้งแห้งทอดให้กรอบพักไว้รวมกัน

๓. เจียวกระเทียมพอเหลืองก็เทข้าวเม่าที่ทอดไว้และเครื่องลงผัด ใส่น้ำตาลกับเกลือยกลง

ข้าวเหนียวตัด

เครื่องปรุง

ข้าวสารเหนียว	๑	ถ้วย	น้ำดอกไม้สด
มะพร้าวขูดอย่างขาว	๑	ถ้วย	น้ำตาลทรายขาว
แป้งข้าวเจ้า	๑	ช้อนโต๊ะพูน	เกลือป่น
ถั่วดำดิบ	๒	ช้อนโต๊ะพูน	

วิธีปรุง

ซาวข้าวเหนียวให้สะอาด แล้วใช้น้ำดอกไม้สดใส่ให้ท่วมข้าวเหนียว แช่ไว้ ๖ ชั่วโมง (มะพร้าวขูดที่ซื้อจากตลาด ถ้ายังไม่ใช้ควรนึ่งให้สุกเสียก่อน มิฉะนั้นมักจะมีกลิ่นเสีย) ล้างถั่วดำให้สะอาดใส่กระทะคั่วพอสุก เทลงหม้อ ยกขึ้นตั้งไฟ ต้มให้เปื่อย แล้วรินน้ำทิ้ง ล้างถั่วให้สะอาด พักไว้ คั้นกะทิให้ได้น้ำหัวที่ ๑ ที่ ๒ รวม ๒ อย่าง ๒ ถ้วย หางกะทิ ๑ ถ้วย ใช้น้ำดอกไม้สดคั้น จึงปรุงเกลือน้ำตาลตามชอบใจ เมื่อข้าวเหนียวที่แช่น้ำไว้ขึ้นน้ำดีแล้ว สงขึ้นจากน้ำใส่ในภาชนะที่จะนึ่ง และใส่หางกะทิที่ปรุงดีแล้ว ใส่ให้พอท่วมข้าวเหนียวใส่ลังถึงนึ่งไฟแรง ๒๐ นาที เมล็ดข้าวเหนียวสุกดีแล้วตวงแป้งข้าวเจ้าละลายด้วยหัวกะทิ ๒ ถ้วยนั้นเทใส่หน้าข้าวเหนียว ใส่ถั่วที่ต้มไว้โรยหน้าให้ทั่ว และนึ่ง

ต่อไปอีก ๑๐ นาที

หมายเหตุ

การที่เรียกข้าวเหนียวนี้ว่าข้าวเหนียวตัด เพราะใช้ภาชนะใหญ่ จะเป็นถาดสี่เหลี่ยมหรือกลมก็ได้ เมื่อสุกแล้วตัดเป็นอันเล็กใหญ่ตามชอบ และทำง่ายกว่าวิธีอื่น เช่น จะใส่ใบตองห่อก็ได้ เรียกว่าข้าวเหนียวห่อ หรือเย็บกระทง ๔ มุม, ๒ มุม, เล็ก ๆ ก็ได้ แต่ต้องระวังไม่ให้ใบตองแตก ถ้าเย็บกระทงห่อไม่ดี น้ำกะทิจะแห้งหมด ส่วนผสมก็เท่ากัน แต่น้ำกะทิต้องหัวหางรวมกัน เมื่อตวงข้าวเหนียวใส่เท่าไร ก็ตวงน้ำกะทิที่ผสมแล้วใส่ลง ๕ เท่าทีเดียว ใส่ลังถึงนึ่ง เมื่อน้ำเดือดราว ๓๐ นาที เช่น กระทงเล็กใส่ข้าวเหนียว ๑ ช้อนชา ก็ใส่น้ำกะทิ ๕ ช้อนชา คะเนให้ข้าวเรียงเมล็ดกันสัก ๒ ชั้น เท่านั้น

การทำใบตอง ห่อกะส่วน เช่น กว้างยาว ๑๔ x ๑๑ ซม. สี่เหลี่ยมให้เป็นขอบตั้งขึ้น ด้านละ ๔ ซม. ส่วนขนาดก้นห่อ ๓ x ๖ ซม. มีใบตองรัดเรียกว่าเตี่ยว กว้าง ๖ ซม. เท่าด้านยาวของห่อและยาวไม่ต่ำกว่า ๒๓ ซม. ใบตองต้องผึ่งให้หายกรอบ เมื่อตัดใบตองแล้ว ควรทำรูปห่อเสียก่อนจึงค่อยใส่ข้าวเหนียวและใส่น้ำกะทิเมื่อนึ่ง

ข้าวเม่าทอด

เครื่องปรุง

ข้าวเม่า	๑	ลิตร	กล้วยไข่สุก	๒๕	ผล ปอก
แป้งข้าวเจ้า	๒	ถ้วย	น้ำมันบัว	๑	กก.
น้ำตาลหม้อ	๑	กก.	น้ำดอกไม้สด	๒	ถ้วย
มะพร้าว	๑/๒	กก.			

วิธีปรุง

เอากระทะทองตั้งไฟ ผสมด้วยน้ำดอกไม้สด น้ำตาล เคี่ยวให้เป็นยางมะตูมอ่อน ผสมด้วยข้าวเม่า มะพร้าว กวนให้เหนียวจนปั้นเป็นก้อนได้ เสร็จแล้วตักใส่ภาชนะไว้ พอเย็นจึงเอาข้าวเม่าพอกกับกล้วยไข่ให้มิดกล้วยไข่ หนาพอควร เอาน้ำเปล่าผสมกับแป้งข้าวเจ้า อย่าให้ใสและอย่าให้ข้นเกินไป

เอาน้ำมันบัวใส่กระทะตั้งไฟให้ร้อนจัด เอากล้วยไข่ที่พอกข้าวเม่าไว้นั้น ลงชุบแป้งเอาลงทอดครั้งละ ๓-๔ ผล เอาแป้งโรยทำฟองพอสุก ช้อนฟองมากองบนแพข้าวเม่าพอเหลือง ตักขึ้นได้

ข้าวหลาม

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑ ทะนาน เม็ดบัว หรือถั่วดำ

มะพร้าว ๑/๔ กิโล เกลือป่น ๑/๒ ช้อน

ไม้ไผ่ขนาดเผาข้าวหลาม แล้วแต่จะใช้กี่ปล้อง ตัดทำไว้ให้เรียบร้อย

วิธีทำ

เอาข้าวเหนียวมาซาวน้ำให้สะอาด เอาขึ้นผึ่งบนตะแกรง เม็ดบัวหรือถั่วดำต้มกับขี้เถ้าจนสุก ล้างปอกเปลือกเอาไส้ออก ล้างจนหมดกลิ่นขี้เถ้า จึงใส่ชามไว้

เอาข้าวเหนียว เม็ดบัว หรือถั่วดำ เกลือป่น พริกไทยป่น เคล้าให้เข้ากันแล้ว บรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่ เหลือไว้ปิดจุกสัก ๔ นิ้ว จึงเอามะพร้าวคั้นกะทิเทลงในกระบอกที่บรรจุข้าวเหนียว ให้น้ำกะทิท่วมข้าวเหนียว ๑ นิ้วฟุต เอาจุกอย่างข้าวหลามจุกปิดให้แน่น

เสร็จแล้วนำมาเผาอย่างเผาข้าวหลาม คือขุดดิน ให้เป็นร่องโตยาว ขนาดกระเบื้องตั้งได้ เอากระบอกเข้าตั้งเรียงเป็นแถว จึงเอามาปอกเปลือก เอามีดหั่นเป็นคำ ๆ เรียงใส่จาน

กระท้อนทรงเครื่อง

เครื่องปรุง

กระท้อน น้ำตาลมะพร้าว มะพร้าว

มะพร้าวคั่ว กุ้งแห้ง เกลือ

พริกแห้ง

วิธีปรุง

นำกระท้อนห่อที่สุกแล้วมาเฉาะเป็นแว่น แต่ไม่ให้หลุดจากกัน ทำน้ำจิ้มราด โดยนำมะพร้าวขูดมาคั่วจนเหลืองกรอบ นำกุ้งแห้งมาตำกับพริกแห้ง เคี่ยวน้ำตาลมะพร้าว กับมะพร้าวคั่ว กุ้งแห้ง เกลือ และพริก แล้วนำมาราดกระท้อน **(ใช้มะดันแทนก็ได้)**

๑ (ข)

อาหารอิสลาม (ฝั่งธน)

ก๋วยเตี๋ยวแขก

เครื่องปรุง

เส้นก๋วยเตี๋ยว	๑	กก.	ถั่วงอก	๑	กก.
หอมเจียว	๑/๒	ถ้วยตวง	กระเทียมเจียว	๑/๒	ถ้วยตวง
ถั่วลิสงป่น	๑/๒	ถ้วยตวง	หัวผักกาดเค็มหั่นละเอียด	๑/๒	ถ้วยตวง
พริกดองน้ำส้ม	๑	ถ้วยตวง	พริกป่น	๒	ช้อนโต๊ะ
เนื้อวัวติดมัน	๑	กก.	มะพร้าวขูด	๑	กก. (๑๕ ชาม)
เต้าหู้เหลืองหั่น	๒	แผ่น (หั่นหนา ๑/๒ ซม. ยาว ๓ ซม. แล้วผัดกับน้ำมันมะพร้าว)			

เครื่องปรุงน้ำพริก

เมล็ดบัวเกาลัด	๓	เม็ด (ไม่มีไม่ใส่ก็ได้)	ผงกะหรี่	๑	ช้อนโต๊ะ
ลูกกระวาน	๖	ลูก	กานพลู	๖	ดอก
ลูกจันทน์	๑/๔	ลูก	เมล็ดผักชี	๒	ช้อนโต๊ะ
ยี่หร่า	๑	ช้อนชา	หอม	๕	หัว
กระเทียม	๘	กลีบ	พริกไทย	๑๐	เม็ด

พริกแห้ง	๕	เม็ด	เกลือ	๑	ช้อนโต๊ะ

โขลกเครื่องทั้งหมดนี้ให้ละเอียด

วิธีปรุง

๑. หั่นเนื้อมันเป็นชิ้นเล็ก ๆ เคี่ยวกับกะทิจนเนื้อเปื่อย

๒. ตักกะทิเคี่ยวให้แตกมัน ผัดน้ำพริกให้หอมแล้วเติมหางกะทิหรือนำลงไปให้ได้ ๑๕ ชาม เติมน้ำปลาชิมให้แก่เค็มไว้นิดหน่อยเผื่อเส้น

จะใช้ไก่ และหมู แทนเนื้อก็ได้

ไก่ย่างปัตตานี

เครื่องปรุง

ไก่	๑	ตัว	ส้มมะขามเปียก	๒	ช้อนชา
หัวหอมซอย	๓	ช้อนโต๊ะ	เกลือ	๔	ช้อนชา
กระเทียม	๒	ช้อนโต๊ะ	มะพร้าว	๒	ผล
ขิงแก่ฝาน	๑๐	แว่น	อ้อย	๑	ท่อน

วิธีปรุง

เอาไก่มาผ่าเอาเครื่องในออก ตัดคอ ปีก ขาให้ถึงข้อ ล้างน้ำให้สะอาด เอามีดแหลมแทงตัวไก่ให้ทั่ว แล้วโขลกหอม กระเทียม ขิง พริก กะปิ เกลือ ให้ละเอียด ขูดมะพร้าวคั้นกะทิให้ข้น ๆ ผสมกับเครื่องที่โขลกไว้ และคั้นมะขามเปียกข้น ๆ ใส่ด้วย เคล้ากับตัวไก่ให้ทั่ว ปอกอ้อยตัดยาวประมาณ ๑ ศอกเศษ เสียบไก่มัดคอและเท้าอย่าให้ไก่หมุนได้ เอาขึ้นย่างไฟถ่านอ่อน ๆ หมุนไปทีละน้อยให้ทั่ว ในระหว่างที่หมุนให้เอากะทิที่เหลือจากเคล้าไก่พรมให้ทั่ว เอาซ่อมแทงตัวไก่ให้เครื่องเข้าไปในตัวจนกว่าจะสุกระอุดี (ระวังอย่าให้เครื่องที่ทาตกเสีย) จึงเลิกย่าง จัดใส่จานรับประทานได้

ทอดมันบาเยีย

เครื่องปรุง

ถั่วทอง	๑	ลิตรเล็ก	ขมิ้นเหลือง	๑	ช้อนโต๊ะ
น้ำมันหมูหรือน้ำมันพืช	๑	กก.	พริกชี้ฟ้าแดง	๖	เม็ด
ส้มมะขามเปียก	๒	ปั้น	เกลือป่น		
น้ำตาลทรายขาว					

วิธีปรุง

ถั่วทองเลือกเม็ดเสียและผงสกปรกออกให้หมด โม่ให้แตก ๒ ซีก แช่น้ำสะอาดไว้ ๑ ถึง ๑/๒ ชั่วโมง แล้วเอาขึ้นโม่ใหม่ โม่หยาบ ๆ ให้มีน้ำปนด้วย เสร็จแล้วคนด้วยพายให้ข้น ใส่ขมิ้น ๑ ช้อนโต๊ะ เกลือป่น ๑ ช้อนชา กวนให้เข้ากัน เอากระทะตั้งน้ำมันให้ร้อน ตักถั่วที่โม่หยอดทอดเป็นก้อน ๆ พอเหลืองใช้ทัพพีรูตักใส่ตะแกรง ให้สะเด็ดน้ำมัน

วิธีปรุงน้ำจิ้ม

คั้นส้มมะขามเปียกกับน้ำร้อน พริกชี้ฟ้าล้างเอาเมล็ดออกให้หมด หั่นแล้วโขลกละเอียด ผสมรวมเข้าด้วยกัน เติมเกลือ น้ำตาล ชิมดูให้ได้รสเปรี้ยวหวาน ใช้จิ้มทอดมัน

ข้าวบุหรี่ทรงเครื่อง

เครื่องปรุง

ข้าวสาร	๑ ๑/๒	ลิตร	กานพลู	๓	ดอก ห่อผ้าขาวบาง
ถั่วสีชมพู (Lensbean)	๑/๒	ลิตร	อบเชย	๒-๓	ชิ้น
ลูกองุ่นแห้งอย่างไม่มีเมล็ด	๔	ช้อนโต๊ะพูน	ลูกกระวาน	๑๕	ลูก
ไก่ขนาดกลาง	๑	ตัว	ต้นผักชีพร้อมทั้งราก	๑๐	ต้น
เกลือ	๔	ช้อนชา	ผงกะหรี่	๓	ช้อนชา
น้ำกะทิ	๓	ลิตร คั้นจากมะพร้าวสองผล			
หอมฝรั่ง	๓	หัว	เนย	๓	ช้อนโต๊ะ
หอมเจียวด้วยเนย	๒	ช้อนโต๊ะ			
ลูกจันทน์เทศ	๑/๔	ลูก ห่อผ้าขาวบาง	พริกสด	๑๐	เม็ด
ดอกจันทน์	๒	กลีบ ห่อผ้าขาวบาง			

วิธีปรุง

เลือกกากถั่วแช่น้ำไว้ ล้างไก่ ตัดหน้าอกและขาท่อนตะโพกไว้ต่างหาก นอกนั้นตัดท่อน ๆ ใส่หม้อพร้อมกับหอมฝรั่ง อบเชย ลูกกระวาน ต้นผักชี และเครื่องเทศที่ห่อผ้า ใส่น้ำพอท่วม ยกขึ้นตั้งไฟอ่อน ๆ เคี่ยวไป ๑ ชั่วโมง

เนื้อหน้าอกและตะโพกตัดเป็นท่อน ๆ พองาม (เหมาะสำหรับใส่จานได้) ใส่ลงในหม้อกระดูก ต้มไปอีก ๒๐ นาที ยกลงคะเนพอน้ำงวดเหลือประมาณ ๓ ลิตรพอดี

ขูดมะพร้าว แล้วใช้น้ำไก่ที่ต้มไว้คั้นกะทิ กรองด้วยผ้ากรอง ลงหม้อตั้งไฟให้เดือด ซาวข้าวสารและถั่ว ใส่พร้อมกับเนื้อไก่ที่ต้มทีหลัง ผงกะหรี่ เกลือ พอเดือดคนให้ทั่ว ให้เดือดต่อไปอีก ๑๐ นาที จึงใส่เนยและผลองุ่น (ต้องเลือกผลและล้างน้ำให้สะอาดก่อน) พริกสด คนให้ทั่วอีก

ครั้ง เอาใบตองใส่ที่ฝาอย่างหุงข้าวมัน เขี่ยไฟออกเสียบ้าง หมุนหม้อให้หม้อถูกไฟให้ทั่วอีก ๒๐ นาที หรือพอข้าวสุกดี ยกลงสักครู่จึงตักออกจากหม้อ เวลาจัดลงจานหรือโดให้ตักข้าวลงก่อน ชิ้นไก่วางข้างหน้าให้พูน พริกวางราย ๆ โรยหอมเจียว รับประทานกับแตงร้านดอง

เนื้อสะเต๊ะ

เครื่องปรุง

เนื้อวัวติดมัน	๑	กก.	ยี่หร่า	๒	ช้อนโต๊ะ
ดินประสิว	๑/๒	ช้อนชา	ตะไคร้	๑	ต้น หั่นฝอย
พริกไทย	๑	ช้อนชา	เกลือป่น	๑	ช้อนชา
ลูกผักชี	๒	ช้อนโต๊ะ	ขมิ้นแขก	๑/๓	ช้อนชา
กะทิ (มะพร้าว ๑ กก.)					

วิธีปรุง

เนื้อติดมันแล่เอาพังผืดออกให้หมด แล้วหั่นเป็นชิ้นยาว ๆ ใส่อ่างไว้ ตะไคร้ ลูกผักชี ยี่หร่า พริกไทย โขลกให้ละเอียด พร้อมกับเกลือป่น แล้วผสมลงในเนื้อที่หั่นไว้ให้ทั่ว โขลกขมิ้นแขกกับดินประสิวเล็กน้อย ผสมในเนื้อแล้วหมักไว้ในอ่างประมาณ ๑ ชั่วโมง จึงนำเอาก้านมะพร้าวมาตัดเสี้ยมปลาย เรียงเนื้อที่ปรุงไว้เป็นไม้ ๆ พองาม เมื่อเวลาจะรับประทานจึงเอาขึ้นย่างไฟ ใช้หัวกะทิผสมกับขมิ้นพรมลงบนเนื้อในขณะที่ย่างจนเนื้อสุก **(ใช้ไก่และหมูแทนได้)**

เครื่องปรุงน้ำจิ้มเนื้อสะเต๊ะ (แบบ ๑) (อาจาด)

หอมใหญ่	๒	หัว	พริกชี้ฟ้า	๓	เม็ด หั่นละเอียด
น้ำตาล	๑	ช้อนโต๊ะ	แตงกวา	๔	ผล
น้ำส้ม	๓/๔	ถ้วย	เกลือป่น	๑	ช้อนชา

วิธีปรุงน้ำจิ้มเนื้อสะเต๊ะ

แตงกวาผ่าสี่ตามยาวลูก แล้วหั่นบาง ๆ ตามขวาง หอมใหญ่หั่นเช่นเดียวกับแตงกวา พริกชี้ฟ้าหั่นเช่นเดียวกับแตงกวา ผสมน้ำส้ม น้ำตาล เกลือป่น ให้ได้รสเปรี้ยวหวานและเค็มเล็กน้อยดีแล้วจึงราดลงบนแตงกวาและหอมที่หั่นไว้

เครื่องปรุงน้ำจิ้มเนื้อสะเต๊ะ (แบบ ๒)

กะทิ (มะพร้าว ๑ กก)			ข่า	๔	แว่น
ถั่วลิสงคั่ว	๒	ถ้วย	พริกแห้ง	๗	เม็ด
ตะไคร้	๑	ต้น หั่นฝอย	น้ำปลา	๑	ช้อนโต๊ะ

หอม	๑ หัว ปอก	ลูกผักชี	๒ ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลปีบ		กระเทียม	๒ หัว ปอก
ใบกระวาน	๒ ใบฉีก	ส้มมะขาม	๒ ช้อนโต๊ะ
ผิวมะกรูด	๑ ช้อนโต๊ะ		

วิธีปรุงน้ำจิ้มเนื้อสะเต๊ะ

พริกแห้ง หอม กระเทียม ข่า ตะไคร้ ลูกผักชี ถั่วลิสงคั่ว ผิวมะกรูด ใบกระวาน โขลกให้ละเอียดที่สุด

แยกหัวกะทิออก ๑ ๑/๒ ถ้วย อีก ๒ ส่วนคั้นให้ได้ ๕ ถ้วย ใส่หม้อ เคี่ยวให้เหลือ ๓ ถ้วย และแตกมันมาก ๆ ผสมด้วยน้ำพริก ผัดให้หอม ผสมน้ำตาล น้ำปลา ถั่วลิสง คนให้เข้ากันดี ผสมมันกะทิ ส้มมะขาม เคี่ยวให้ข้นมาก ๆ แล้วปรุงรสตามใจชอบ

ฮาหลัวไข่อิสลาม

เครื่องปรุง

ไข่ไก่	๕ ฟอง	น้ำตาลทราย	๕ ช้อนโต๊ะ
มะพร้าว	๓ ขีด	น้ำหญ้าฝรั่น	
คั้นเอากะทิ	๑ ถ้วย	นมสด	๑ กระป๋องเล็ก
อบเชย		กระวานแขก	

กานพลู เจียวกับน้ำมันหอม (น้ำมันเนย) ๓ ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

เอาไข่ กะทิ น้ำตาล นมสด น้ำหญ้าฝรั่น ผสมรวมเข้าด้วยกัน เอาลงกวนในกระทะที่เจียวเครื่องเทศไว้ กวนไปจนแห้งเป็นเม็ด ๆ ใช้ไฟอ่อน ๆ ต้องกวนให้เป็นเม็ดละเอียด ๆ อย่าให้หยาบจะไม่สวย เอาเม็ดมะตาม ลูกเกดเจียวกับน้ำมัน ตักขึ้นจากน้ำมันแล้วผสมลงในขนมที่สุกดีแล้ว ตักใส่จาน รับประทานกับขนมปังหรือโรตี

หุงข้าวอย่างเปอร์เซีย (เรียกว่า เบรยานี)

เครื่องปรุง

ข้าวสารอย่างที่หนึ่ง	๑ ชั่ง	ขิงสดโขลกแล้ว	๑ ช้อนโต๊ะ
ไก่	๑ ตัว	กระเทียมโขลกแล้ว	๒ ช้อนชา
เนยแขก	๑/๒ ชั่ง	อบเชย	๖ ท่อน ขนาด ๑ องคุลี
หอมฝรั่ง	๑/๒ ชั่ง	กานพลู	๑๒ ดอก

มันฝรั่ง	๑/๒	ชั่ง	ผลกระวานทุบ	๑๐	เม็ด
ไข่ไก่	๖	ฟอง	ใบสะระแหน่	๖	ต้น
นมเปรี้ยว	๑	ถ้วยชา	เกลือ		
กิชมิศ (องุ่นแห้งอย่างไม่มีเม็ด)	๑/๒	ถ้วยชา	น้ำต้มกระดูกไก่	๒	ถ้วยชา
บาด่าม (อ่ามัน)	๒๐	เม็ด	แป้งสาลี	๑/๒	ชั่ง
เครื่องเทศป่น	๑	ช้อนโต๊ะพูน ๆ	เม็ดยี่หร่า	๑	ช้อนชา
หญ้าฝรั่นหนัก	๑	เฟื้อง บดละลายน้ำครึ่งถ้วยชา			

วิธีปรุง

เอาไก่มาลอกหนังล้างให้สะอาด แล่เอาแต่เนื้อ ๆ จึงเอาขิง กระเทียมที่โขลกไว้เคล้าให้เข้ากัน แล้วใส่เกลือ เอาหญ้าฝรั่นเคล้าลงไปด้วยครึ่งหนึ่งหมักไว้

เอาหัวหอมปอกเปลือกแล้วหั่นบาง ๆ เอามันฝรั่งปอกแช่น้ำไว้ ไข่ต้มแล้วปอกเปลือกพักไว้ เอาน้ำมันเนยใส่หม้อตั้งไฟพอร้อน จึงเอาหัวหอมลงเจียวพอเหลืองก็ตักขึ้น แล้วเอามันกับไข่ต้มลงทอด พอเหลืองก็ตักออก แล้วเอาไก่ที่หมักไว้มาเคล้ากับเครื่องเทศป่น ใบสะระแหน่เม็ดยี่หร่าบุบ ๆ ให้ช้ำ แล้วเอาเนยที่เจียวหอมเทออกครึ่งหนึ่ง ที่อยู่เอาตั้งไฟพอร้อน เอาอบเชย กานพลู ลูกกระวานใส่เจียวพอหอม จึงเอาไก่ที่เคล้าไว้ใส่ผัดสักครู่ก็ยกลง เอานมเปรี้ยวใส่ มันและไข่เรียงสลับกัน แล้วเอากิชมิศและบ่าด่าม ที่ซอยไว้โดยข้างบน แล้วจึงเอาจานเล็ก ๆ วาง เอาก้อนถ่านแดงใส่บนจาน ๑ ก้อน เอาเนยราดลงไปหนึ่งช้อนชา ปิดฝาหม้ออบไว้

เอาข้าวสารมาล้างน้ำให้สะอาดแล้วแช่น้ำไว้ ๑๕ นาที เอาหม้อใส่น้ำตั้งไฟพอเดือด จึงสงข้าวที่แช่ไว้ใส่ลงไป ปิดฝาหม้อพอเดือด เอาเกลือใส่ลง ๑ ช้อนโต๊ะ เคี่ยวพอจวนจะสุก เทลงกระชอนเอาน้ำเย็นราดพอหมดยางแล้ว เอาหม้อเครื่องที่อบไว้ตั้งไฟ เอาจานกับถ่านออกเสีย แล้วเอาหอมเจียวขยำให้ละเอียดโรยลงไป จึงเอาข้าวในกระชอนค่อย ๆ ใส่ลงไป แล้วเอาน้ำหญ้าฝรั่นกับน้ำต้มไก่ผสมกันพรมบนข้าว แล้วจึงเอาแป้งสาลีนวดกับน้ำปั้นก้อนแบน ๆ ขนาดกลางก้อนถ่านได้ วางบนข้าว จึงเอาเนยที่เหลืออยู่ครึ่งหนึ่งราดลงไปให้ถูกก้อนถ่านบ้างแล้วปิดฝาหม้อ เอาแป้งยาอย่าให้ไอออกได้ ดงอยู่บนไฟอ่อนจนแป้งยาไว้สุกดี แล้วเอาไม้แหลมแทงดู มีไอออกมาก็ใช้ได้

เครื่องปรุงน้ำพริกสำหรับรับประทานกับข้าวเบรยานี

พริกชี้ฟ้าแดง	๑๐	เม็ด	มะนาว	๒	ผลใหญ่
กระเทียม	๖	กลีบ	น้ำตาลทราย	๑	ช้อนกาแฟพูน ๆ
ใบผักชี	๕	ต้น	เกลือป่น	๑	ช้อนกาแฟปาด
เม็ดยี่หร่า	๑	ช้อน			

วิธีปรุงน้ำพริกสำหรับรับประทานกับข้าวเบรยานี

เอาพริก กระเทียม ใบผักชี เม็ดยี่หร่า เกลือ โขลกให้ละเอียด แล้วใส่น้ำตาล บีบมะนาว

ชิมดูตามชอบรส ตักใส่ถ้วยรับประทานกับผักจิ้ม

ผักที่จะจิ้ม ใช้แตงกวา ใบสะระแหน่ หัวผักกาดขาว นี้เป็นผักดิบ ส่วนผักสุกนั้นใช้กะหล่ำปลี ใบผักกาด หัวผักกาดแดง หัวผักกาดเหลือง ฝักถั่วสดต่าง ๆ

ไก่กอแระ

เครื่องปรุง

หอมแดง	๘	หัว	อบเชยป่น	๓/๔	ช้อนชา
พริกแห้งแช่น้ำ	๑๒	เม็ด	เนย	๓	ช้อนโต๊ะ
กระเทียม	๖	กลีบ	ยี่หร่าป่น	๓/๔	ช้อนชา
ขมิ้นสด	๒	ช้อนชา	กะปิ	๓	ช้อนชา
ลูกผักชี	๓	ช้อนชา	เครื่องแกงแดง	๖-๘	ช้อนโต๊ะ
เนื้อไก่ไร้หนังไร้กระดูก	๓	กิโลกรัม	น้ำตาลปีบ	พอประมาณ	
กะทิ	๖	ถ้วย	น้ำปลา	พอประมาณ	
น้ำมะนาว	๑	ช้อนชา	เกลือ	พอประมาณ	

วิธีปรุง

๑. นำเครื่องแกงทั้งหมดมาโขลกให้ละเอียด แล้วนำไปผัดกับเนยจนกระทั่งหอมและสุก

๒. เทกะทิลงไปผสมกับเครื่องแกง ต้มให้เดือด ปรุงรสด้วยน้ำตาลปีบ น้ำปลา และน้ำมะนาว รสชาติควรจะออกเค็ม หวาน

๓. นำไก่ที่ไร้กระดูกและหนังมาหั่นเป็นก้อนสี่เหลี่ยมพอคำ แล้วนำไปหมักในน้ำเครื่องแกงกะทิค้างคืน แล้วเสียบไม้ให้หมด แช่ตู้เย็นไว้

๔. เมื่อถึงเวลารับประทาน ให้นำเนื้อไก่เสียบไม้นี้ไปปิ้ง รับประทานเปล่า ๆ ไม่ต้องมีน้ำจิ้ม เพราะรสชาติเข้มข้นอยู่แล้ว

ซุปหางวัว

เครื่องปรุง

หางวัว	๑	หาง	ซีอิ๊วขาว	๒	ช้อนโต๊ะ
มันฝรั่ง	๒	หัว	เกลือป่น	๑	ช้อนชา
มะเขือเทศ	๕	ลูก	หอมแดงเจียว	๒	ช้อนโต๊ะ
รากผักชี	๓	ราก	ขึ้นฉ่าย	๒	ต้น
กระเทียม	๒๐	กลีบ	น้ำซุป	๖	ถ้วย

หอมใหญ่	๒	หัว	พริกขี้หนูสดบุบพอแตก	๒๐	เม็ด
พริกไทยป่น	๑	ช้อนชา			

วิธีปรุง

๑. เผาหางวัวบนเตาถ่าน ไฟอ่อน เอาลงแช่น้ำขูดขนออก ล้างให้สะอาด สับเป็นท่อนสั้น ๆ

๒. ตั้งหม้อน้ำซุปบนเตา ต้มหางวัวจนเปื่อย ตักขึ้นมาเลาะกระดูกทิ้ง แล้วใส่เนื้อหางวัวในหม้อ

๓. ปอกเปลือกมันฝรั่ง ล้างมะเขือเทศผ่าซีก หั่นเป็นชิ้นใหญ่ปอกเปลือกหอมใหญ่ผ่าสี่

๔. ตั้งหม้อน้ำซุปบนไฟอีกครั้ง ใส่รากผักชีทุบ กระเทียมบุบ มันฝรั่งต้มต่อ สักครู่ใส่มะเขือเทศและหอมใหญ่ ปรุงรสด้วยซีอิ๊วขาว เกลือ โรยขึ้นฉ่ายหั่นท่อนสั้น พริกขี้หนูบุบ หอมแดงเจียว ถ้าชอบรสเปรี้ยวก็ใส่น้ำมะนาว โรยพริกไทยป่น รับประทานร้อน ๆ

หมายเหตุ :

ถ้าหางวัวไม่เปื่อย เติมน้ำได้อีก

ข้าวหมกไก่

เครื่องปรุง

ข้าวสาร	๓	ถ้วยตวง	ผักชีหั่นหยาบ ๆ หรือเด็ดเป็นช่อ	๑/๒	ถ้วย
ไก่ตัวเขื่อง ๆ	๑	ตัว	ใบสะระแหน่เด็ดเป็นใบ ๆ	๑/๔	ถ้วย
ขิงแก่โขลกละเอียด	๑	ช้อนชา	ลูกเกด	๑/๔	ถ้วย
พริกชี้ฟ้าแดงโขลกละเอียด	๑	ช้อนชา	เม็ดอัลมอนด์ ประมาณ	๒๐-๓๐	เม็ด
กระเทียมโขลกละเอียด	๑	ช้อนชา	หญ้าฝรั่น	๑/๔	ช้อนชา
อบเชยยาวประมาณ ๒ นิ้ว	๔	แท่ง	ไข่ไก่	๖	ฟอง
กานพลู	๙	ดอก	นมเปรี้ยว	๑/๒	ถ้วย
ลูกกระวานแขก	๗	ลูก	นมสด	๑	ถ้วย
ใบเตยหอม	๕	ใบ	มะเขือเทศสีดา	๑๒	ผล
เนยแขก (กี)	๑๐	ช้อนโต๊ะ	เกลือป่น	๒	ช้อนโต๊ะ
ขมิ้นผง (สำหรับทำกับข้าว)	๑	ช้อนชา	เครื่องแกงแขก (ผักชี-ยี่หร่าป่น)	๑	ช้อนโต๊ะ

หอมเล็กหั่นตามยาวแล้วเจียวด้วยน้ำมันพืชพอเป็นสีนวล ๑/๒ ถ้วย

วิธีปรุง

ไก่ตัดเป็นท่อน ๆ ท่อนขาแบ่งออกเป็น ๔ ชิ้น อกแบ่งออกเป็น ๒ ชิ้น แล้วล้างไก่ให้สะอาด นำขิง กระเทียม พริก (ที่โขลกละเอียดแล้ว) ขมิ้น เครื่องแกงแขก นมเปรี้ยว เกลือ

๒ ช้อนโต๊ะ หอมเจียวโขลกพอหยาบ ๆ เคล้ากับไกให้เข้ากัน หมักเอาไว้ประมาณ ๕๐ นาที เอาอัลมอนด์แช่ในน้ำร้อนจนเปลือกพอง ลอกเปลือกออก ไข่ไก่ต้มจนแข็งปอกเปลือกออกแล้วทอดในน้ำมันพืชพอเป็นสีนวล

นำเนยใส่หม้อตั้งไฟจนร้อน ใส่อบเชย ๒ ท่อน กานพลู ๕ ดอก ลูกกระวาน ๔ ลูก ลงในหม้อน้ำมัน ใส่เม็ดอัลมอนด์และลูกเกดลงผัดจนเม็ดอัลมอนด์เป็นสีนวล นำไก่ผสมที่หมักไว้ลงในหม้อผัดให้เข้ากันจนไก่สุกแล้วยกลง นำถ่านไฟแดง ๆ ก้อนเล็ก ๆ ประมาณ ๑ นิ้ว ใส่ในถ้วยเล็ก ๆ วางกลางหม้อไก่ หยอดน้ำมันเนย ๑/๒ ช้อนชาลงบนถ่านแล้วปิดฝาหม้อ รอจนควันหมดแล้วค่อยนำถ้วยใส่ถ่านออก หญ้าฝรั่นใส่บนฝาหม้ออังไฟพอร้อนนำใส่โกร่งบดผสมกับน้ำร้อน ๒ ช้อนโต๊ะ นำข้าวสารใส่หม้อซาวให้สะอาด ใส่น้ำท่วมข้าวประมาณ ๑ องคุลี ใส่อบเชย ใบเตยหอม (มัดให้เรียบร้อย) ลูกกระวาน กานพลู เกลือ ที่เหลือลงในหม้อข้าว ตั้งบนไฟจนข้าวเดือดคนให้ทั่วรอจนน้ำข้าวจวนแห้ง ยกหม้อข้าวลง ตักข้าวออกครึ่งหนึ่ง นำไก่ที่ทำไว้ลงในหม้อข้าวเกลี่ยให้ทั่ว นำไข่ไก่มะเขือเทศ เรียงบนไก่ โรยผักชี ใบสะระแหน่ นำข้าวที่ตักไว้เทลงบนเครื่องอีกชั้นหนึ่ง ราดนมสดบนข้าวพร้อมกับน้ำหญ้าฝรั่น นำถ่านไฟในถ้วยเล็ก ๆ ตั้งลงบนกลางหม้อข้าว หยอดเนยลงบนถ่าน แล้วปิดฝาหม้อ นำหม้อข้าวตั้งบนไฟอ่อน ๆ เหมือนกับดงข้าว พร้อมกับใส่ถ่านสุกแดงบนฝาหม้อข้าว เกลี่ยไฟให้ทั่ว ดงประมาณ ๓๐ นาทีก็ใช้ได้ เวลาจะรับประทาน ตักข้าวใส่ในภาชนะก่อน แล้วตักไก่และเครื่องแต่งบนข้าวอีกที

หมายเหตุ

ควรใช้ข้าวเก่า ไม่ควรใช้ข้าวใหม่ เพราะเมื่อสุกแล้วข้าวจะแฉะ และควรระวังเวลาอบถ้าข้าวต้องเคี่ยวมากควรพรมน้ำจนกว่าข้าวจะสุก

แกงกรุซี

เครื่องปรุง

ไก่	๑	ตัว	เกลือ	๑/๒	ช้อนโต๊ะ
น้ำมัน	๑	ชั่ง	มันฝรั่ง	๕	หัว
หอมเล็กซอย	๑/๒	กก.	เครื่องแกงผง	๓	ช้อน
ขิง กระเทียมโขลก อย่างละ	๑	ช้อนโต๊ะ	เนย	๒	ช้อน
พริกแดงโขลกละเอียด	๑/๒	ช้อนโต๊ะ	ลูกองุ่นแห้ง (ลูกเกด)		
หอมเล็กโขลกละเอียด	๒	ช้อนโต๊ะ	นมเปรี้ยว		
มะนาว	๓-๔	ผล (คั้นเอาแต่น้ำ)	หญ้าฝรั่น		

วิธีปรุงนมเปรี้ยว

นมสด ๑ กระป๋อง เทใส่ภาชนะตั้งไฟพออุ่น บีบมะนาวลงในนม ทิ้งค้างไว้ ๑ คืน ก็จะได้

นมเปรี้ยวตามที่ต้องการ

วิธีปรุงเครื่องแกงผง

เอาลูกผักชี ๒ ช้อนโต๊ะ ยี่หร่า ๑ ช้อนโต๊ะ กานพลู ๔ ดอก ลูกกระวานเทศ ๒ เมล็ด ไม้หวานยาวประมาณ ๑ องคุลี ๓ ท่อน ขมิ้นแข็งพอประมาณ พริกไทย ๑๕-๒๐ เม็ด นำของทั้งหมดลงคั่วในกระทะพอเหลืองกรอบ ตำให้ละเอียดและนำมาร่อนจนหมด (เครื่องแกงนี้ใช้ ๓ ช้อนก็พอ)

วิธีปรุง

นำหอมเล็กที่ซอยแล้วลงเจียวน้ำมันให้เหลืองกรอบ ตักขึ้นผึ่งให้เย็นแล้วป่นพอแหลก ไก่สับชิ้นใหญ่เล็ก (ตามต้องการ) หรือจะแกงทั้งตัวก็ได้ นำลงวางในหม้อ ใส่หอม กระเทียม ขิง พริกแดง (ที่โขลกเตรียมไว้) เครื่องแกงป่นเกลือ มะนาว ใส่ลงไปในหม้อ และคนให้เข้ากัน นำหอมเจียวที่ป่นแล้วโรยทับหน้า เทน้ำมันที่เจียวหอมราดบนไก่ประมาณครึ่งหนึ่ง โรยลูกเกด และหญ้าฝรั่น (๓-๔ เส้น) นมเปรี้ยว เนย นำขึ้นตั้งไฟ คอยระวังอย่าให้ติดก้นหม้อ เมื่อไก่สุกแล้ว ใส่มันฝรั่ง ปิดฝาให้มันระอุ ยกลงรับประทานได้

แกงนี้ใช้รับประทานกับผัก และเครื่องจิ้ม เอาจัดลงจานประดับด้วยผักและพริกสดให้สวยงาม ผักที่นิยมใช้รับประทานก็มีแตงกวา หรือผักกาดหอมหรือต้นหอม แล้วแต่จะชอบ ส่วนเครื่องจิ้มนั้นทำดังนี้ ใช้พริกแดง ๙ เม็ด กระเทียม ๓-๕ กลีบ รากผักชี ๑-๒ ต้น ตำให้ละเอียด ใส่เกลือ น้ำตาลปีบ มะนาว ชิมรสตามต้องการ ถ้าออกหวานนิดหน่อยก็รู้สึกว่าจะดี เครื่องจิ้มนี้ถ้าจะใช้น้ำส้มแทนมะนาวก็ได้ แต่รสจะอร่อยน้อยกว่ามะนาว

แกงกูรหม่า

เครื่องปรุง

กุ้งนาง	๑	กก.	กระเทียม	๗	หัว
มะพร้าวขูด	๑	กก.	ข่า	๓	แว่น
เห็ดโคน	๑/๒	กก.	ลูกผักชีคั่ว	๑	ช้อนโต๊ะ
น้ำปลา น้ำตาลปีบ			ยี่หร่าคั่ว	๑	ช้อนโต๊ะ
พริกแห้ง (ผ่าแกะเม็ดแช่น้ำ)	๙	เม็ด	ขมิ้นแขก	๑	ชิ้น
หอมแดง	๗	หัว	กะปิ	๑	ช้อนชา

เอาเครื่องแกงน้ำพริกข้างบนโขลกรวมกันให้ละเอียด

วิธีปรุง

ปอกเปลือกล้างกุ้ง ผ่าหลังดึงเส้นดำออก เห็ดโคนปอกผ่าครึ่ง ล้างน้ำให้สะอาด

คั้นมะพร้าวเอากะทิข้น ๆ ๖ ถ้วย เคี่ยวพอมันแตกแล้วยกลง ช้อนหัวกะทิผัดน้ำพริกให้หอม

เอาเนื้อกุ้งใส่ผัดด้วยพอสุก ตักใส่หม้อกะทิเดิม ตั้งไฟให้เดือด ใส่เห็ดพอเห็ดสุก ปรุงรสด้วยน้ำตาลปีบ น้ำปลาให้กลมกล่อม

ขนมปังยาสุม

เครื่องปรุง

ไก่หรือเนื้อสับละเอียด	๑	ถ้วย	มะเขือเทศหั่นละเอียด	๑/๒	ถ้วย
กะทิเคี่ยวจนแตกมัน	๑/๒	ถ้วย	พริกไทยป่น	๑/๒	ช้อนชา
หัวหอมหั่นขวาง	๑/๔	ถ้วย	น้ำส้ม	๒	ช้อนชา
งาคั่วให้หอมตำละเอียด	๒	ช้อนโต๊ะ	น้ำตาล	๒	ช้อนโต๊ะ
ไข่ไก่	๑	ฟอง	เกลือ	๑/๒	ช้อนโต๊ะ
ผักชีใบหอม	๒	ช้อนโต๊ะ	หอมเจียว	๑	ช้อนโต๊ะ
ขนมปังปอนด์	๑	ปอนด์			

วิธีปรุง

นำกะทิแตกมันใส่กระทะใส่พริกไทยป่น ๑/๒ ช้อนชา ลงผัดในกะทิพอหอม แล้วใส่ไก่สับหรือเนื้อสับละเอียดลงผัดในกะทิ จนงวดแล้วใส่เกลือ น้ำส้ม น้ำตาล หัวหอมหั่นขวาง มะเขือเทศผัดรวมพอหอมสุกดี โรยงาคั่วไข่ไก่ลงผัดรวมชิมรสตามใจชอบ ใส่ผักชีใบหอมยกลง ขนมปังปอนด์หั่นเสร็จแล้ว นำมาวางใส่ไส้ที่ผัดไว้ เกลี่ยทั่วโรยหอมเจียว เสิร์ฟร้อน ๆ ถ้าท่านมีเตาอบควรนำไปอบสัก ๕ นาที จะร้อนและนุ่มนวลน่ารับประทาน

หมายเหตุ

ขนมปังยาสุมนี้ทำง่ายและมีรสดีน่าทดลองเป็นอย่างยิ่ง เป็นตำรับอาหารอิสลามที่นิยมกันมานานนับสิบปี ฟังชื่อดูแปลกประหลาด แต่ชิมรสแล้วจะยิ่งประหลาดอีกมากกว่า ทำไมอร่อยอย่างนี้

แกงมัสมั่นไก่

เครื่องปรุง

ไก่ขนาดกลาง	๑	ตัว	ลูกกระวาน	๕	ลูก
มะพร้าวขูดแล้ว	๓/๔	กก.	ใบกระวาน	๓	ใบ
มันฝรั่งหัวกลมเล็กขนาดเท่า ๆ กัน	๒๐	หัว	กานพลู	๕	ดอก
หัวหอมฝรั่งขนาดเล็กมาก	๑๐	หัว	อบเชย	๑	ชิ้น
เครื่องน้ำพริก (พริกแห้ง)	๑๐-๑๒	เม็ด	เมล็ดจันทน์เทศป่นแล้ว	๑/๒	ช้อนชา
หอมแห้ง	๗	กลีบ	ดอกจันทน์เทศ	๑	ดอก

กระเทียมแห้ง	๕	หัว	กานพลู	๕	ดอก
ข่า	๓	แว่น	อบเชยป่นแล้ว	๑/๔	ช้อนชา
ตะไคร้หั่นละเอียด	๑	ช้อนโต๊ะ	กะปิ	๑	ช้อนชา
เกลือเม็ดพอควรกับส้มมะขามเปียก	๑	ฝัก	รากผักชีหั่นละเอียด	๑	ช้อนชา
พริกไทยเม็ด	๑๕	เมล็ด	เมล็ดผักชี	๑	ช้อนโต๊ะ
ส้มซ่า	๑	ผล	หรือสับปะรดคั้น เอาแต่น้ำให้ได้	๒	ช้อนโต๊ะ
เมล็ดยี่หร่า	๑	ช้อนชา	น้ำปลา		
เมล็ดกระวาน	๕	เมล็ด	น้ำตาลหม้อ		
ถั่วลิสงคั่ว พอสมควร			น้ำมันหมู พอสมควร		

วิธีปรุง

ตัดไก่เป็นท่อน ๆ ทั้งกระดูก (ตัวละ ๘-๑๐ ท่อน) ถ้ามีเครื่องในตัดเป็นชิ้นโต ๆ มะพร้าวคั้นให้ได้ประมาณ ๕-๖ ถ้วยตวง มันและหอมปอกทั้งหัว ถั่วลิสงปลอกเปลือกไว้ คั่วเครื่องเทศทั้งหมด อบเชยปิ้ง แล้วโขลกน้ำพริก คั้นน้ำส้มต่าง ๆ ไว้

ถ้าทำมัสมั่นหมูหรือเนื้อ ให้ตัดเป็นชิ้นใหญ่ ๆ เคี่ยวกับกะทิจนเปื่อย จนแตกมัน ตักส่วนที่ลอยหน้าเป็นมันขึ้นใส่กระทะผัดน้ำพริกให้หอมและแดงดี ดูกะทิในหม้อให้พอดีกับน้ำแกงข้น ๆ เสียก่อน จึงเทน้ำพริกใส่หม้อปรุงรสด้วยมะขามเปียก น้ำปลา น้ำตาลและน้ำส้มซ่าให้เปรี้ยวเค็มหวานพอดี ใส่หอมไทย ถั่วลิสง มันฝรั่ง ขิงฝอยและเครื่องเทศอื่น ๆ ล้างให้สะอาดเสียก่อน เคี่ยวไปอีกเล็กน้อยจนมันฝรั่งสุกและเครื่องเทศออกกลิ่นหอมเป็นใช้ได้ อย่าเคี่ยวนาน มันฝรั่งจะเละ **มัสมั่น (เจ) ใช้เต้าหู้ขาว ๖ แผ่นแทนเนื้อสัตว์**

โรตี

เครื่องปรุง

แป้งสาลีทำขนมปัง	๓	ถ้วยตวง	น้ำมันพืช
เกลือ	๑	ช้อนชา	นมข้นหวานหรือน้ำตาลทราย
น้ำ			

วิธีปรุง

๑. ร่อนแป้งและเกลือรวมกัน

๒. ผสมน้ำลงในแป้งให้พอนวดได้ นวดประมาณ ๓๐ นาทีจนแป้งเหนียวมาก พักทิ้งไว้ ๒๐ นาที

๓. ใช้น้ำมันพืชเล็กน้อย ทาบริเวณใช้นวดแป้ง มือชุบน้ำมันก่อนแบ่งแป้งเป็นก้อน โตประมาณ ๑ ๑/๒ นิ้ว วางบนโต๊ะ กดให้แผ่ออกเป็นแผ่นบาง ตักน้ำมันโรยลงบนแผ่นแป้งให้ทั่ว

ทบแผ่นแป้งรวบเข้าหากันให้เป็นเส้นยาว ม้วนเป็นวงเข้าหากันเป็นวงกลม วางพักไว้ ทำเช่นนี้จนหมดแป้งที่นวดไว้

๔. เอาน้ำมันใส่กระทะประมาณ ๒ ช้อนโต๊ะ พอน้ำมันร้อน เอาแป้งที่ทำไว้กดให้แบนออกเป็นแผ่น นำลงทอดพอสุกเหลือง ตักขึ้น โรยหน้าด้วยนมข้นหวานหรือน้ำตาลทราย เสิร์ฟร้อน ๆ

ขนมหม้อแกงไข่

เครื่องปรุง

น้ำตาลหม้อ	๑/๒	กก.	น้ำดอกไม้สด	๓	ถ้วย
ไข่	๑๐	ฟอง ตีให้ฟู	น้ำมันหมู	๑	ถ้วย
แป้ง	๑/๒	ถ้วย	หัวหอม	๓	หัว
มะพร้าว	๑/๒	กก.			

วิธีปรุง

คั้นกะทิด้วยน้ำดอกไม้สด ๓ ถ้วย ผสมด้วยแป้งและไข่ น้ำตาลหม้อ คนให้เข้ากัน กรองให้สะอาดเสร็จแล้วใส่ภาชนะที่จะผิงไฟได้ ยกขึ้นตั้งไฟอ่อนคนพอให้ข้น เอาสังกะสีปิดข้างบน จึงตักเอาถ่านวางข้างบนสังกะสี ให้มีทั้งไฟล่างไฟบน คอยระวังอย่าให้ไหม้ผิงพอเหลืองจึงใช้ได้ เอาน้ำมันหมูใส่กระทะตั้งไฟให้ร้อน ผสมด้วยหัวหอมเจียวให้เหลือง เสร็จแล้วตักราดบนหน้าขนมหม้อแกงไข่ ให้น้ำมันหมูใส่ลงไปด้วย พอเย็นจึงตัดเป็นอันสี่เหลี่ยม

ขนมหม้อแกงถั่ว

เครื่องปรุง

ถั่วเขียว	๑	ลิตร	น้ำดอกไม้สด	๕	ถ้วย
มะพร้าว	๑/๒	กก.	หัวหอม	๓	หัว ปอกหั่นชิ้นบาง
น้ำตาลหม้อ	๑/๒	กก.	น้ำมันหมู	๕	ช้อนโต๊ะ
ไข่	๗	ฟอง ตีให้ฟู			

วิธีปรุง

เอาถั่วเขียวไปโม่พอแตก แช่น้ำไว้ ๑ คืน ซาวเอาเปลือกออกให้หมด เสร็จแล้วเอาเนื้อถั่วเขียวนึ่งให้สุก แล้วโม่ให้ละเอียด คั้นมะพร้าวด้วยน้ำดอกไม้สด ๓ ถ้วย ผสมด้วยน้ำตาล ไข่ ถั่วเขียว คนให้เข้ากัน เสร็จแล้วใส่ภาชนะที่จะผิงขนมหม้อแกงได้ ต่อจากนี้ก็ทำเหมือนขนมหม้อแกงไข่ทุกอย่าง

ขนมกุหลาบยาบูหรือฮามูน

เครื่องปรุง *(รับประทานได้ ๒๐ คน)*

แป้งครีมหรือนม	๘	ช้อนโต๊ะ	กระวานแขก	๑/๔	ช้อนชา
แป้งฟู	๓	ช้อนโต๊ะ	เนยเหลว	๑	ช้อนโต๊ะ
โซดาไบคาร์บอเนต	๑/๔	ช้อนชา	น้ำ ประมาณ	๓	ช้อนโต๊ะ
น้ำมันพืช					

เครื่องปรุงสำหรับทำน้ำเชื่อมเคลือบ

น้ำตาลทราย	๒	ถ้วยตวง	น้ำกุหลาบ	๒	ช้อนโต๊ะ
น้ำ	๔	ถ้วย	หัวน้ำหอมกุหลาบ	๔-๕	หยด
ลูกกระวานแขกทุบให้แตก	๕	เม็ด			

วิธีปรุง

นวดนมผง แป้งฟู โซดาไบคาร์บอเนต และทุบแล้วด้วยเนยและน้ำมัน และใส่น้ำให้พออยู่ตัวที่จะปั้นเป็นก้อนกลมได้ หรือท่อนยาวเท่าไส้กรอกเล็ก

นำไปทอดในน้ำมัน ไม่ร้อนมากช้า ๆ จนเป็นสีเหลือง นำขึ้นซับน้ำมันออก

ทำน้ำเชื่อมโดยกวนน้ำตาลจนน้ำตาลละลาย นำลูกกุหลาบยาบูมาใส่ในน้ำเชื่อมจนลูกขยายโตขึ้น ๒ เท่า และนุ่มฟู เมื่อทิ้งไว้จนเกือบเย็นแล้วจึงนำน้ำกุหลาบหรือหัวเชื้อน้ำกุหลาบมาใส่รับประทานเมื่อเย็นหรือจะนำไปแช่ตู้เย็นก็ได้

ภาพ : วันครบรอบสมรส ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒ กับลูกหลาน ญาติ มิตรสนิท ผู้มาเยี่ยมเยียน ดูแลเป็นประจำ ปีสุดท้ายก่อนท่านยงยุทธ เลอลภ จะจากไป

๑ (ค)

อาหารจีน (ฝั่งธน)

ขนมกี่จ่าง

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑ ลิตร ซาวให้สะอาดแช่ประมาณครึ่งชั่วโมง

ใบตอง มากน้อยพอความต้องการ

น้ำตาลทราย ๑/๒ กก.

สีเหลืองใส่ขนม

วิธีปรุง

ฉีกใบตอง ชิ้นกว้างประมาณสามนิ้ว จึงตักข้าวใส่ ๑ ช้อนโต๊ะ แล้วห่อให้เป็นรูปสามเหลี่ยม ใช้ไม้กลัดติดให้แน่น ต้มให้สุก และเหนียว เสร็จแล้วเอาใบตองออกใส่ภาชนะพักไว้ก่อน เอาน้ำดอกไม้ใส่หม้อตั้งไฟ ผสมด้วยน้ำตาลทราย เคี่ยวให้เป็นยางมะตูม เสร็จแล้วกรองด้วยผ้าขาวบางให้สะอาด ใส่ภาชนะที่มีฝาปิด อบด้วยของหอม เช่น ดอกกระดังงา หรือดอกมะลิ เวลาจะรับประทานจิ้มกับน้ำตาล

ขนมเข่ง

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑ ลิตร ซาวให้สะอาด แช่ไว้ประมาณ ๕ ชั่วโมง แล้วเอาไปโม่ให้ละเอียด

น้ำตาลทราย ๑ ลิตร ใบตองแห้ง มากน้อยตามความต้องการ

น้ำมันหมู ๑ ถ้วย

เข่ง ในที่นี้หมายถึง ไม้สานเป็นตาอย่างชะลอม ทำเป็นรูปอย่างขนมเข่ง ขนาดเท่าขนมเข่ง สำหรับใส่ขนมเข่งเมื่อจะนึ่ง

วิธีปรุง

เอาแป้ง น้ำตาลทราย ทั้งสองอย่างผสมกัน แล้วคนให้ละลาย แล้วกรองให้สะอาด

จึงฉีกใบตองกว้างประมาณ ๗ นิ้ว แล้วซ้อนกันหลายแผ่น แล้วใช้จานใบเล็กคว่ำตรงกลางใบตอง ใช้มีดกรีดรอบ ๆ จาน เสร็จแล้ว จึงเอาใบตองที่ทำไว้มาซ้อนกันสองแผ่น ใช้ไม้กลัดติดก้นสี่มุม แล้วทาด้วยน้ำมันหมูทุกใบ เสร็จแล้วตักแป้งใส่ไม่ต้องให้เต็มนัก เสร็จแล้วเอากระทงที่ใส่แป้งใส่ในเข่ง แล้วเอาไปนึ่งให้สุก

ขนมเข่งนี้จะใช้น้ำตาลหม้อแทนน้ำตาลทรายก็ได้

หมูย่างแบบจีน

เครื่องปรุง

ซีอิ๊วขาว	๑/๔	ถ้วย	น้ำมัน	๒	ช้อนโต๊ะ
พริกแห้งตำ	๑	เม็ดเล็ก	กระเทียมสับละเอียด	๑	ช้อนโต๊ะ
น้ำตาล	๑	ช้อนชา	ลูกจันทน์ป่น	๑/๒	ช้อนชา
อบเชยป่น	๑/๘	ช้อนชา	โป๊ยกั๊กป่น	๑/๔	ช้อนชา
หมูตะโพก	๑/๒	กก.	น้ำส้ม	๒	ช้อนโต๊ะ
งาดำคั่วพอแตก	๑	ช้อนโต๊ะ	ซอสแม็กกี้	๑ ๑/๒	ช้อนโต๊ะ
เนื้อสันในหั่นสี่เหลี่ยมลูกเต๋าขนาด ๓/๔ นิ้ว				๑/๒	กก.

วิธีปรุง

ผสมซีอิ๊วขาว ขิงสับ กระเทียมสับ น้ำตาล หัวหอมสับ และพริกเข้าด้วยกัน

ใส่เนื้อลงในหม้อหมักด้วยส่วนผสมประมาณ ๓๐ นาที โดยปิดฝาหม้อใส่ในตู้เย็น เอาออกคนให้ทั่วอีกครั้ง

ตั้งกระทะแบนบนเตาให้ร้อนจัด ตักเนื้อลงทอดให้เหลืองทั้งสองข้าง ด้านละประมาณ ๒ นาที หรือจนสุก

ตักออกใส่ถาดโรยด้วยงา และซอสแม็กกี้ ๑ ๑/๒ ช้อนโต๊ะ แล้วจึงเสียบด้วยไม้จิ้มค็อกเทล รับประทานกับผักและผลไม้หรือกับข้าวแล้วผักจิ้มได้

ขนมเทียนสลัดงา

เครื่องปรุง

แป้งข้าวเหนียว	๒	ถ้วยตวง	หัวกะทิเคี่ยว	๒	ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลทรายขาว	๒ ๑/๒	ถ้วยตวง	ดอกมะลิ กระดังงาพอสมควร		
มะพร้าวขูดกระต่ายจีน	๓	ถ้วยตวง	ใบตองสำหรับห่อ		
งาคั่ว	๑	ถ้วยตวง			

วิธีปรุง

๑. ทำไส้มะพร้าวกะเทาะเปลือกปอกผิว แล้วสนกระต่ายจีน น้ำตาลทราย ๒ ถ้วย ใส่กระทะทองเอาน้ำใส่หนึ่งถ้วย ตั้งไฟพอเดือด น้ำตาลละลายกรองด้วยผ้าขาวบาง เทกลับใส่กระทะอย่างเดิม เอามะพร้าวที่ขูดใส่ลงไปกวนจนกระทั่งเหนียวปั้นได้ก็ยกลงได้ รีบปั้นก้อนกลม ๆ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ ซม. ต้องปั้นระหว่างที่ยังร้อนอยู่ มิฉะนั้นจะปั้นไม่ติด เมื่อปั้นเสร็จแล้ว ลำดับใส่ขวดโหลพร้อมด้วยดอกมะลิ กระดังงา (กระดังงารม)

๒. เอากะทินวดกับแป้ง แล้วใส่น้ำเชื่อม ตั้งไฟคนด้วยพายจนกระทั่งข้น จึงค่อยตักกะทิขี้โล้ใส่ทีละน้อย ๆ แล้วกวนไปจนกระทั่งได้ที่ คือตักหยอดแล้วอยู่เป็นที่

๓. เอาผ้าขาวบางปูที่ตะแกรง แล้วตักหยอดเป็นแผ่น ๆ อย่างดินสอพอง ผึ่งแดดให้แห้ง

๔. ต้องการให้เป็นสีโกโก้ ก็ละลายโกโก้ใส่เมื่อเวลากวน

ขนมเทียนไส้เค็ม

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑ ลิตร ซาวให้สะอาด เอาน้ำแช่ไว้ประมาณ ๒ ชั่วโมง แล้วเอาไปโม่ให้ละเอียด เสร็จแล้วใส่ถุงผูกปากให้แน่น ใช้ของหนักทับให้น้ำแห้งเสร็จแล้วใส่ภาชนะไว้

ถั่วเขียว ๑/๒ กก. คั่วแล้วจึงเอาไปโม่พอแตก แล้วเอาไปแช่น้ำ ๑ คืน เสร็จแล้วซาวเอาเปลือกออกให้หมด แล้วเอาไปนึ่งให้สุก แล้วเอาไปโม่ให้ละเอียด

ใบตองมากน้อยพอความต้องการ ฉีกใบตองกว้างประมาณ ๗ นิ้ว เสร็จแล้วเอาใบตองที่ฉีกไว้ ซ้อนกันหลาย ๆ แผ่น ใช้จานคว่ำลงบนใบตองที่ฉีกไว้ แล้วใช้มีดกรีดรอบ ๆ จาน เสร็จแล้วใช้ผ้าเช็ดให้สะอาด

น้ำตาลหม้อ	๑/๒	กก.	กระเทียม	๒	หัว ปอก

น้ำมันหมู	๒	ถ้วย	เกลือป่น	๑	ช้อนโต๊ะ
พริกไทย	๑๐	เม็ด	ไม้กลัดมากน้อยพอความต้องการ		
น้ำดอกไม้สด	๓	ถ้วย			

วิธีปรุง

เอาพริกไทย กระเทียม เกลือ ทั้งสามอย่างนี้เอาลงครกโขลกให้ละเอียด จึงแบ่งน้ำมันครึ่งหนึ่งใส่กระทะทอง แล้วยกขึ้นตั้งไฟ จึงตักเครื่องปรุงในครกใส่ในกระทะผัดให้หอม ผสมด้วยถั่วเขียวผัดให้สุก เสร็จแล้วตักใส่ภาชนะไว้ให้เย็น เสร็จแล้วหยิบปั้นก้อนเท่าหัวแม่มือ จึงเอาใบตองซ้อนกันสองแผ่น เสร็จแล้วใบบนต้องทาด้วยน้ำมันหมู แล้วทำให้ก้นแหลม ใช้ไม้กลัดติดข้าง ๆ ให้แน่น

เอาแป้งข้าวเหนียว ผสมน้ำตาลนวดให้เข้ากัน ผสมด้วยน้ำดอกไม้ นวดเข้ากันดี จึงหยิบไส้ในใบตองที่ทำไว้ แล้วตักแป้งใส่ข้างบนสองช้อนโต๊ะ เสร็จแล้วพับชายใบตองเข้าหากัน ให้ใช้ไม้กลัดติดให้แน่น ห่อให้หมด เสร็จแล้วนึ่งให้สุก

ขนมเทียนไส้หวาน

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑ ลิตร ซาวให้สะอาด แช่ประมาณสองชั่วโมง แล้วเอาไปโม่ให้ละเอียด เสร็จแล้วใส่ถุงผ้า ผูกปากให้แน่น ใช้ของหนักทับให้น้ำแห้ง เสร็จแล้วใส่ภาชนะไว้

ถั่วเขียว ๑/๒ ลิตร โม่พอแตกเสร็จแล้วเอาเปลือกออกเสร็จแล้วคั่วให้เหลืองใส่ภาชนะพักไว้

ใบตองมากน้อยพอความต้องการ ฉีกใบตองกว้าง ๗ นิ้ว เอาใบตองซ้อนกันหลาย ๆ แผ่น ใช้จานเล็ก ๆ คว่ำลงบนใบตอง ใช้มีดกรีดรอบจาน เสร็จแล้วเช็ดให้สะอาด

น้ำตาลหม้อ	๑	กก.	น้ำดอกไม้สด	๒	ถ้วย
มะพร้าว	๑/๒	กก.	ไม้กลัด มากน้อยพอความต้องการ		
น้ำมันหมู	๑	ถ้วย			

วิธีปรุง

แบ่งน้ำตาลครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งผสมกับแป้งขยำให้เข้ากัน ผสมน้ำนิดหน่อย เสร็จแล้วจึงเอาน้ำตาลที่แบ่งไว้ใส่ในกระทะทอง ผสมด้วยน้ำดอกไม้เคี่ยวให้เป็นยางมะตูม จึงผสมมะพร้าวกับถั่วเขียวลงไปกวนให้สุกและเหนียว เสร็จแล้วยกลงได้ เวลาจะใช้ต้องใช้ผ้าที่สะอาดชุบกับน้ำมันหมูทาใบตองให้ทั่วทุกใบจึงซ้อนใบตองสองแผ่น แล้วทำให้เป็นก้นแหลม ใช้ไม้กลัดติดข้างในให้แน่น ทำให้หมดทุก ๆ ใบ เสร็จแล้วจึงหยิบไส้ถั่วปั้นเป็นก้อนกลมเท่าหัวแม่มือใส่ลงไปในใบตองที่ทำไว้ แล้วตักแป้งใส่ ๑ ช้อนโต๊ะ เสร็จแล้วพับชายใบตองเข้าหากัน ใช้ไม้กลัดติดให้แน่น ห่อให้หมดเสียก่อน เสร็จแล้วนึ่งให้สุก

เป็ดพะโล้ (แต้จิ๋ว)

เครื่องปรุง

ผงพะโล้ (อบเชย เบียกั๊ก ยี่หร่า กานพลู ชวงเจีย) ๒ ช้อนโต๊ะ

น้ำตาล	๒	ช้อนโต๊ะ	กระเทียม	๑	ช้อนโต๊ะ
ซีอิ๊วขาว	๒	ช้อนโต๊ะ	พริกไทย	๑/๔	ช้อนโต๊ะ
ซีอิ๊วดำ	๑	ช้อนโต๊ะ			

วิธีปรุง

ผัดน้ำตาลทรายแดงกับน้ำมันพืช ใส่ผงพะโล้ พริกไทย กระเทียมทั้งหัว ข่า ซีอิ๊วดำ ซีอิ๊วขาว ใส่น้ำปริ่ม ๆ ต้มไฟอ่อน ๆ หลายชั่วโมง

หมี่กรอบ (แบบทั่วไปและหมี่กรอบไหหลำฝั่งธน)

เครื่องปรุง

เนื้อหมู ๑/๒ กก. (อาจใส่กุ้งนางตัวเล็ก ๆ หรือกุ้งแห้งผสมไปกับเนื้อหมูได้)

เส้นหมี่ขาว	๑	ห่อใหญ่	ใบกุยช่าย	๑/๒	กก.
เต้าหู้เหลือง	๒	ก้อน	น้ำมะขามเปียก	๑	ถ้วย
ส้มซ่า	๒	ผล	น้ำตาลปีบ	๑/๒	ถ้วย
ถั่วงอก	๑/๒	กก.	น้ำมันพืช สำหรับทอด		

น้ำปลา เล็กน้อย

วิธีปรุง

๑. นำเส้นหมี่แช่น้ำให้นุ่มและนำขึ้นพักไว้ให้สะเด็ดน้ำ

๒. หั่นเนื้อหมูและเต้าหู้เหลืองให้เป็นก้อนสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ

๓. นำส้มซ่ามาปอกเอาผิวออก และซอยให้เป็นฝอย ส่วนที่เหลือนำไปคั้นเอาน้ำไว้เป็นส่วนผสม

๔. ตั้งน้ำมันให้ร้อน นำเส้นหมี่ที่สะเด็ดน้ำแล้วลงทอดให้ขึ้นฟู แล้วตักขึ้นพักไว้ ทอดเต้าหู้เหลืองให้กรอบและนำขึ้นพักไว้เช่นกัน

๕. นำน้ำมันใส่กระทะ นำหมูลงผัดให้สุกและปรุงรสด้วยน้ำมะขามเปียก น้ำตาลปีบ น้ำปลา และเติมน้ำเปล่าได้เล็กน้อย ถ้าน้ำปรุงข้นเกินไป ปิดไฟเตา

๖. เติมน้ำส้มซ่าลงในน้ำปรุงให้มีกลิ่นหอม และนำเส้นหมี่ที่ทอดแล้วลงคลุกเคล้าให้เข้ากันโรยด้วยเต้าหู้เหลืองที่ทอดเตรียมไว้ และผิวของส้มซ่าเล็กน้อย รับประทานกับถั่วงอกดิบและใบกุยช่าย

สำหรับหมี่กรอบไหหลำฝั่งธนที่มีชื่อเสียงมาก เรียกกันว่า "หมี่กรอบ ร.๕" หรือ "หมี่กรอบจีนหลี" หรือร้านเต็กเฮง เล่ากันมาว่า พระพุทธเจ้าหลวงเคยเสด็จพระราชดำเนินประพาสต้นมาเสวยหมี่กรอบนี้ และทรงโปรดมาก บางครั้งก็โปรดเกล้าฯ ให้ไปผัดถวาย อีกขั้นตอนวิธีทำเช่นเดียวกัน คือ ทอดหมี่ก่อน แล้วนำมาคลุกกับซีอิ๊วขาว มะนาว ส้มซ่า แล้วจึงโรยหน้าด้วยกุ้ง และปูทะเลต้ม หมูต้ม หรือผักต่างหาก ไข่ทอดแล้วนำมาซอยเป็นเส้นฝอยบาง รับประทานกับกระเทียมดองใบกุยช่าย พริกชี้ฟ้าหั่นเป็นแว่น ผักชี และถั่วงอกดิบ (ร้านนี้อยู่ตลาดพลู)

เนื้ออบแบบจีน

เครื่องปรุง

เนื้อตะโพกวัว	๑	กก.	ซีอิ๊วขาว	๒	ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลทรายขาว	๓	ช้อนโต๊ะ	รากผักชี	๔-๕	ต้น
ซีอิ๊วดำ	๓	ช้อนโต๊ะ			

ผงเฮียเหลี่ยว ๒ ช้อนโต๊ะ (ผงสำหรับใส่ต้มพะโล้ซื้อได้จากร้านขายเครื่องยาจีน ควรใช้อย่างผงครึ่งหนึ่งและอย่างไม้ครึ่งหนึ่ง) พริกเม็ดทุบพอแตกใส่มากน้อยแล้วแต่ชอบเผ็ดมากเผ็ดน้อย

วิธีปรุง

เนื้อล้างสะอาดเอาลงต้มทั้งก้อน ใส่รากผักชีลงต้มด้วย อย่าใส่น้ำให้มากนัก เนื้อสุกตักขึ้นพักให้เย็น ใช้มีดคมหั่นชิ้นขนาดกว้าง ๓ x ๓/๔ นิ้ว ใส่กลับลงต้มอย่างเดิม ผสมซีอิ๊วดำขาว ผงเฮียเหลี่ยว น้ำตาล พริกไทย ชิมดูให้รสหวานนำเล็กน้อย ตั้งไฟอ่อนเคี่ยวไปจนเปื่อย ให้น้ำขลุกขลิกยกลง ระหว่างเคี่ยวต้องหมั่นกลับบ่อย ๆ มิฉะนั้นจะไหม้ติดก้นหม้อ

เนื้อสันในทอดกับสลัดผักกาดหอม (สลัดเนื้อสันแบบจีน)

เครื่องปรุง

เนื้อสันใน เลาะพังผืดออกให้หมด ตัดตามขวาง หนา ๑ นิ้ว ๘ ชิ้น

เกลือ	๑	ช้อนชา	ผักชีสับละเอียด	๑	ช้อนชา
พริกไทย	๑/๒	ช้อนชา	วู๊ซเตอร์ซอส	๑	ช้อนโต๊ะ
น้ำมันสลัด	๒	ช้อนโต๊ะ	เนยสำหรับทอด	๑/๒	ถ้วย
หัวหอมสับละเอียด	๑	ช้อนโต๊ะ			

วิธีปรุง

ผสมทุกอย่างนอกจากเนื้อเข้าด้วยกัน แล้วจึงใส่ชิ้นเนื้อลงคลุกแรก ๆ หมักไว้ ๒-๖ ชั่วโมง

เนยใส่กระทะตั้งบนไฟแรง ๆ เมื่อเนยร้อนจัดแล้วใส่ชิ้นเนื้อเรียงลงในกระทะทั้ง ๘ ชิ้น ประมาณ ๕ นาที กลับอีกข้างหนึ่งลงประมาณ ๓ นาที ตักขึ้นใส่จาน น้ำมันที่ทอดใส่ไปด้วยสักครึ่งหนึ่ง หรือจะชอบใส่ไปหมดก็ได้ รับประทานกับสลัด

เลือกผักกาดหอมอ่อน ๆ จะใช้ทั้งใบหรือตัดเป็นท่อน ๆ ก็ได้ มะเขือเทศลวกในน้ำเดือด ปอกผิว ฝานบาง ๆ สองสิ่งนี้มากน้อยตามชอบ

วิธีปรุงน้ำสลัดใส

ผสมน้ำส้ม ๑ ช้อนโต๊ะ เกลือ ๑/๒ ช้อนชา น้ำตาล ๒ ช้อนชา มัสตาร์ด ๑ ช้อนชา พริกไทย ๑/๒ ช้อนชา น้ำมันสลัด ๒ ช้อนโต๊ะ เข้าด้วยกัน ราดบนผักรับประทานกับเนื้อทอด

หมูนึ่งกับผักกาดเขียวปลีดอง (ตั้วไฉ่)
หมูต้มผักกาดเขียวปลี (ตั้วไฉ่)

เครื่องปรุง

หมูสามชั้น หรือไก่ หรือปลา (กะพง) ผักกาดเขียวปลี (สดหรือดอง)

วิธีปรุงผักสด

เอาหมูมาเคล้าหมักไว้ ผักกาดเขียวปลีลวกน้ำร้อนให้อ่อนตัวแล้วพักไว้ ตีกระเทียม เอาหมูผัดให้หอม ใส่หม้อเติมน้ำเคี่ยวพอให้นุ่ม น้ำขลุกขลิก เวลาจะรับประทาน จึงเติมผักอุ่นให้ร้อน

วิธีทำผักกาดดอง

นำผักกาดไปตากแดด แดดเดียว นวดผักด้วยเกลือเม็ดในถังไม้พอสมควร ยัดไว้ในไหพึ่งไว้ ๗ วัน เอาออกมาจากไห ล้างตากแดดให้แห้ง เอามานึ่ง ปล่อยให้เย็น แล้วเก็บลงไว้ในไห สามารถเก็บไว้รับประทานได้

ผักดองจะใช้รับประทานโดยนึ่งกับหมูสามชั้นหรือต้มกับขาหมูก็ได้

ข้าวหน้าไก่แบบโบราณ (แบบห้าแยก)

เครื่องปรุง *(สำหรับ ๑๕ คน)*

ไก่	๒	กก.	ซีอิ๊วดำง่วนเชียง สูตร ๒	๔	ช้อนโต๊ะ
กระดูกไก่	๑	กก.	เกลือ	๑	ช้อนชา
น้ำมันหอย	๒	ช้อนโต๊ะ	พริกชี้ฟ้า	๑๐	เม็ด
ผักชีไทย	๑	กก.	ซีอิ๊วขาว (ถ้าเค็มไม่พอ)		
กุนเชียง	๑	กก. หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ			

น้ำตาล	๑	ช้อนโต๊ะ แป้งข้าวโพด ละลายน้ำข้นให้ได้ ๑ ถ้วยตวง

วิธีปรุง

๑. เอากระดูกไก่ต้มน้ำซุป อย่าใช้น้ำมาก ใส่เกลือ ๑ ช้อนชาหรือน้อยกว่า ต้มให้น้ำงวดและหวาน

๒. หั่นไก่เป็นลูกเต๋าเล็ก ๆ นำมาหมักกับน้ำมันหอยและซีอิ๊วดำ ประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง และนำไปผัดโดยไม่ใส่น้ำมัน

๓. นำไก่ที่ผัดใส่ไปในน้ำต้มกระดูกไก่ แล้วนำแป้งข้าวโพดใส่ไปด้วย ให้น้ำเกือบแห้ง ถ้าไม่เค็มใส่ซีอิ๊วขาว ใส่น้ำตาล ๑ ช้อนโต๊ะหรือน้อยกว่า หั่นพริกชี้ฟ้าเป็นแว่นเล็ก ๆ นำกุนเชียงวางรอบจาน ผักชีเด็ด รับประทาน

ข้าวมันไก่

เครื่องปรุง *(ส่วนผสมนี้สำหรับ ๑๔ คน)*

ไก่อ้วน ๆ หรือไก่ตอน	๑	ตัว
น้ำตาลทราย	๑/๒	ช้อนชา (๒.๕ กรัม)
น้ำมันพืช	๓	ช้อนโต๊ะ (๔๕ กรัม)
เต้าเจี้ยวบดละเอียด	๑/๔	ถ้วยตวง (๔๕ กรัม)
กระเทียมสับละเอียด	๑/๔	ถ้วยตวง (๓๐ กรัม)
น้ำส้มสายชู	๑/๓	ถ้วยตวง (๔๐ กรัม)
ข้าวสาร (ข้าวกล้อง)	๗	ถ้วยตวง (๑,๑๙๐ กรัม)
พริกขี้หนู (หั่นหยาบ)	๕	เม็ด (๗ กรัม)
เกลือ	๑	ช้อนโต๊ะ (๑๒ กรัม)
ขิงแก่สับละเอียด	๑/๔	ถ้วยตวง (๔๕ กรัม)
ซีอิ๊วดำ	๓	ช้อนโต๊ะ (๔๕ กรัม)
แตงกวา	๕	ผล (๒๐๐ กรัม)

วิธีปรุง

๑. ไก่ที่ทำสะอาดดีแล้ว นำไปนึ่งพอสุก

๒. เจียวกระเทียมด้วยน้ำมันจนเหลืองดี แล้วเอาข้าวสารกล้องลงผัดพอทั่ว ตักใส่หม้อหุงข้าว เอาน้ำต้มไก่ใส่ลงไปประมาณ ๑ ๑/๒ - ๒ เท่า เติมเกลือลงไป ตั้งไฟแรงพอเดือด กลับข้าวสารด้วยพายหรือทัพพี ลดไฟอ่อนปิดฝาหม้อตั้งต่อไปจนน้ำแห้ง ข้าวสุกพอดี

๓. รับประทานกับเนื้อไก่ แตงกวาผ่าซีกหั่นเฉลียงบาง ๆ และเครื่องจิ้ม ซึ่งประกอบด้วยซีอิ๊วดำ น้ำตาลทราย เต้าเจี้ยวบดละเอียด น้ำส้มพริกดอง ขิงแก่สับละเอียด

๑ (ง)
อาหารท้าวทองกีบม้า (กะดีจีน)

ขนมฝรั่งกุฎีจีน (กะดีจีน)

เครื่องปรุง

ไข่	๕ ฟอง	แป้งสาลี	๓/๔ - ๑ ถ้วย
น้ำตาลทราย	๑ ถ้วย		

วิธีปรุง

ขนมนี้ไม่มีสูตรตายตัว ขึ้นอยู่กับการตีไข่กับน้ำตาลให้ขึ้นจนฟู เพราะไม่ใส่ผงฟู แล้วจึงนำมาตีกับแป้งสาลีผสมเสร็จ เทลงพิมพ์แล้วใส่เตาอบแบบโบราณ (มีฟืนและถ่านล่างและบน)

คอยเปิดเตาอบดูว่าหน้าขนมขึ้นหรือยัง เมื่อหน้าขึ้นแล้ว ลดไฟลง โดยเอาฟืนและถ่านออกบ้าง วางลูกพลับแห้ง (หั่นเป็นชิ้น) ฟักเชื่อมชิ้นบาง ๆ ลูกเกดบนหน้าขนม เอาน้ำตาลทรายโรยบาง ๆ อบต่ออีกระยะหนึ่ง ใช้ไฟอ่อน

ขนมฝรั่งนี้ถ้าทำครั้งแรกต้องลองดูหากแป้งสาลีมากไปขนมจะไม่ฟู และขึ้นอยู่กับการตีไข่แรงและนานให้ฟู และควบคุมความร้อน ใช้เตาอบธรรมดาจะไม่ได้ผล

แกงเหงาหงอด

เครื่องปรุง

ปลาเนื้ออ่อน ล้างสะอาดใส่กระชอนผึ่งไว้ ๕ ตัว (ปลาช่อนตัวย่อม ๆ ก็ได้) หั่นเตรียมไว้

พริกแห้งเม็ดกลาง ๆ กรีดเม็ดและไส้ออกแช่น้ำ ๕ เม็ด

หัวหอม	๘	หัว	พริกสดสีเหลือง	๓	เม็ด
มะนาว	๓	ลูก	น้ำส้มมะขามเปียก	๒-๓	ช้อนโต๊ะ
น้ำเย็น	๔	ถ้วย	ใบโหระพา		
กระเทียมกลีบย่อม ๆ	๓	กลีบ			

วิธีปรุง

ต้มน้ำให้เดือด ใส่ปลา ๓ ตัวต้มพอสุกตักขึ้น น้ำที่ต้มปลาเก็บไว้ เมื่อปลาเย็นพอแกะได้แกะใช้แต่เนื้อ ระวังอย่าให้มีก้าง

โขลกพริก หอม กระเทียม ละลายในน้ำที่ต้มปลา ตั้งไฟพอเดือด นำมากรองด้วยผ้าขาวบาง ใส่เนื้อปลา สุกแล้วใส่น้ำส้มมะขามเปียก ปรุงรสด้วยเกลือและมะนาว แกงจะออกรสเปรี้ยวและเค็ม ก่อนยกลงใส่ใบโหระพา

พายสับปะรด

เครื่องปรุง

สับปะรดหั่นละเอียด	๒	ถ้วยตวง	น้ำตาลทราย	๑	ถ้วยตวง

วิธีการปรุง

นวดแป้งสาลี เนย เกลือและน้ำมันพืชจนเข้ากันดีหมักทิ้งไว้ ๑ คืนจึงนำมารัดเป็นแผ่นบาง ๆ ตัดเป็นชิ้นกลมเล็ก ๆ จับกลีบโดยรอบนำไปทอดในน้ำมันพอเย็นนำสับปะรดกวนมาบรรจุ

ขนมไส้ไก่ หรือ ขนมกุดสลัง (ตรุษฝรั่ง)

เครื่องปรุง

น้ำมันถั่วอย่างดี	๕	ถ้วยชา	ไข่ไก่	๔	ฟอง
แป้งสาลี	๑๐	ช้อนโต๊ะ (๑ ส่วน)	เนย	๒	ช้อนโต๊ะ

แป้งมัน ๑ ช้อนหวาน น้ำเชื่อมเป็นยางมะตูม ๔ ถ้วยชา
สีทำขนม (สีเหลือง) เล็กน้อยพอเหลืองอ่อน (ผสมกับน้ำ)
น้ำ ๒ ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

รวมแป้งสาลีกับแป้งมันแบ่ง ๒ ครั้ง แล้วนวดแป้ง สี กับไข่ไก่ที่ตีเข้ากันใช้ช้อนคนพอเข้ากันดี ใส่เนย เกลือและน้ำมันเล็กน้อย คนให้เข้ากันอีกหมักไว้ ๑ ชม. แล้วรีดให้มากพอประมาณแล้วโรย (ด้วยกะโหลกมะพร้าวหัวลิงเล็ก-ตากะโหลก กว้างประมาณ ๓/๔ ซม.) ลงบนกระทะเคลือบน้ำมันเดือด โดยให้เป็นก้นหอยหรือรูปโบว์ ๓-๔ รอบ แป้งจะอยู่ก้นกระทะ เมื่อลอยขึ้นมาแล้วกลับพอสุกเหลืองอ่อน ๆ ทั้งสองข้าง

ใช้ไม้สอดพาดกับกระทะพอให้น้ำมันหยุดหยดแต่ยังไม่เย็นแล้วใส่กดลงไปในน้ำเชื่อม (น้ำเดือดจะต้องอุ่นอยู่เสมอ แล้วใช้ไม้อีกอันหนึ่งเขี่ยขึ้นอย่าให้ปนกับไม้ที่น้ำจากน้ำมัน) พอขนมอบน้ำเชื่อมดีแล้วใช้ไม้เขี่ยขึ้นให้พอน้ำตาลหยดเป็นใช้ได้ (ภาชนะที่ใช้จะใช้กรวยสังกะสีก็ได้ ถ้าแป้งข้นมากให้เติมน้ำหรือใสมากเติมแป้ง แล้วทดลองทำให้ดีเสียก่อนจึงทำต่อไป)

ทองหยอด

เครื่องปรุง

แป้งหมี่ ๑/๗ กก. น้ำตาลทราย ๑ กก.
ไข่ ๑๐ ฟองเอาแต่ไข่แดงตีให้เข้ากัน
น้ำดอกไม้สด ๓ ถ้วย

วิธีการปรุง

เอาแป้งนวดกับน้ำอุ่นให้นิ่ม ผสมด้วยไข่แดงนวดให้เข้ากัน ผสมพอแป้งเหนียวหยอดเป็นก้อนได้ เอาน้ำดอกไม้สดใส่กระทะทองตั้งไฟ ผสมด้วยน้ำตาลทรายเคี่ยวให้น้ำตาลละลาย กรองด้วยผ้าขาวบาง ตั้งไฟต่อไปเคี่ยวให้น้ำตาลเป็นยางมะตูมแก่ จึงหยิบแป้งหยอดลงกระทะก้อนเท่าหัวแม่มือค่อย ๆ หยอดให้หัวมีหางแหลมนิดหน่อย เคี่ยวพอสุกช้อนขึ้นใส่ภาชนะได้

ทองหยิบ

เครื่องปรุง

ไข่ ๑๐ ฟอง น้ำตาลทราย ๑/๒ กก.
น้ำดอกไม้สด ๓ ถ้วย

วิธีการปรุง

เอากระทะทองตั้งไฟ ผสมด้วยน้ำดอกไม้สดเคี่ยวให้เดือด ผสมด้วยน้ำตาลทรายพอเคี่ยวน้ำตาลละลาย กรองด้วยผ้าขาวบาง เสร็จแล้วเคี่ยวต่อไปจนเป็นยางมะตูมแก่ ต่อยไข่เอาแต่ไข่แดงตีให้เข้ากันดี จึงตักไข่แดงหยอดในน้ำเชื่อมครั้งละ ๑ ช้อนชา อย่าให้แผ่นติดกัน พอสุกตักใส่ภาชนะ จึงหยิบแผ่นไข่ใส่ในถ้วยกระจิบเล็ก และหยิบให้มีรอยที่ริมไข่สามหรือสี่รอย ทำเช่นนี้จนหมดไข่

ฝอยทอง

เครื่องปรุง

ไข่	๑๐	ฟอง	น้ำตาลทราย	๑/๒	ถ้วย
น้ำดอกไม้สด	๓	ถ้วย			

วิธีการปรุง

ต่อยเอาแต่ไข่แดง ตีด้วยเครื่องตีไข่ เอากระทะตั้งไฟผสมน้ำดอกไม้สดและน้ำตาลเคี่ยวให้น้ำตาลละลาย กรองด้วยผ้าขาวบาง เอาขึ้นตั้งไฟเคี่ยวต่อไปจนเป็นยางมะตูม จึงตักใส่กรวยทองเหลืองให้เต็ม ยกกรวยขึ้นสูงจากปากกระทะประมาณ ๑๒ นิ้วแล้ววนกรวยม้วนทางเดียวกัน จนกว่าไข่จะหมดกรวย พอไข่ขึ้นเป็นเส้น ใช้ไม้แหลมช้อนขึ้นจากน้ำเชื่อมพับให้เป็นจับและเรียบร้อย ใส่ภาชนะไว้ ทำเช่นนี้จนหมดไข่

สังขยาฟักทอง

เครื่องปรุง

ฟักทองเนื้อดี	๒	ผล แต่ต้องใช้ผลเล็ก	น้ำตาลหม้อ	๓	ถ้วย
มะพร้าว	๒	ถ้วย	ไข่	๓	ฟอง
น้ำดอกไม้สด	๒	ถ้วย			

วิธีการปรุง

คั้นหัวกะทิด้วยน้ำดอกไม้สด ผสมด้วยน้ำตาล และต่อยไข่ใส่ลงไป ขยำให้เข้ากัน เสร็จแล้วกรองให้สะอาด จึงใช้มีดเจาะที่จุกของฟักทอง ให้เป็นสี่เหลี่ยม กว้างประมาณ ๒ นิ้ว เปิดออก ใช้ช้อนตักเม็ดและไส้ออก แล้วล้างน้ำสะอาด เสร็จแล้วจึงเอาไข่ที่ผสมไว้ ใส่ลงไปให้ร่วมเต็ม ใช้เนื้อฟักทองที่เจาะออกนั้นปิด เสร็จแล้วเอาไปนึ่งให้สุก รับประทานได้

เม็ดขนุนถั่ว/มัน/เม็ดขนุน

เครื่องปรุง

ถั่วเขียว	๑	ลิตร โม่ให้พอแตก	มะพร้าว	๑/๒	กก.
ไข่	๗	ฟอง เอาแต่ไข่แดงตีให้เข้ากัน			
น้ำตาลหม้อ	๑	กก.	น้ำตาลทราย	๑/๒	กก.
น้ำดอกไม้สด	๓	ถ้วย	มันเทศ	๑	กก.
เม็ดขนุน	๑	กก.			

วิธีการปรุง

เอาถั่วแช่น้ำไว้หนึ่งคืน ซาวเอาเปลือกออกให้หมด เอาไปนึ่งให้สุก เสร็จแล้วเอาไปโม่ให้ละเอียด เอาน้ำตาลหม้อใส่กระทะทองตั้งไฟ ผสมน้ำดอกไม้ ๑ ถ้วย ผสมถั่วเขียว มะพร้าว กวนให้เหนียวจนปั้นได้ ตักใส่ภาชนะทิ้งไว้ให้เย็นจึงปั้นก้อนกลมเท่าหัวแม่มือและยาวประมาณ ๑ ๑/๒ นิ้วและแบนนิดหน่อย ปั้นให้หมดถั่ว เอาน้ำตาลทรายใส่กระทะทองตั้งไฟ ผสมน้ำดอกไม้สด ๒ ถ้วย เคี่ยวให้น้ำตาลละลาย กรองให้สะอาด เคี่ยวต่อไปจนน้ำตาลเป็นยางมะตูมแก่ จึงเอาเม็ดถั่วที่ปั้นไว้นั้น เอาลงชุบไข่แดง เอาลงเชื่อมกับน้ำเชื่อมให้ไข่สุก ใช้ตะหลิวลวดช้อนขึ้นใส่ภาชนะไว้ เชื่อมไปจนหมดเม็ดถั่ว น้ำเชื่อมที่เหลือนั้นตักราดบนเม็ดขนุน

เม็ดขนุนมัน (นึ่งและโม่ให้ละเอียด) ทำเหมือนถั่วทุกอย่าง ยกเว้นใช้น้ำตาลหม้อ ๑/๒ กก. และน้ำตาลทราย ๑ กก.

เม็ดขนุนของเม็ดขนุน ทำเหมือนเม็ดขนุนมันทุกอย่าง

กาละแม

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑ ลิตร ซาวให้สะอาด แช่ไว้ ๓ ชั่วโมง จึงโม่ให้ละเอียด

มะพร้าว	๓	กก.	น้ำตาลหม้อ	๒	กก.

วิธีทำ

คั้นหัวกะทิด้วยน้ำเปล่า ๑๕ ถ้วย เคี่ยวให้แตกมัน เสร็จแล้วใส่ภาชนะไว้ จึงเอาน้ำใส่กระทะทอง ตั้งไฟผสมด้วยแป้ง จึงคั้นหางกะทิใส่ลงไปมากน้อยพอความต้องการ กวนไปจนสุก ผสมด้วยน้ำตาล กวนไปจนกระทั่งแข็งเป็นก้อน ต่อจากนั้นคอยหยอดกะทิทีละน้อยจนกว่าจะหมดไปและเหนียวจึงจะใช้ได้ เมื่อใช้ได้น้อย ก่อนที่จะตักใส่ภาชนะก็ต้องเอาน้ำมันหมูทาให้ทั่วเสียก่อนแล้วค่อยตักใส่ แล้วเกลี่ยให้ทั่ว ใช้ใบตองลูบหน้าให้เรียบ พอเย็นแล้วตัดเป็นอันได้ (ถ้าต้องการโรยงาก็ต้องคั่วเสียก่อน มากน้อยตามใจชอบ)

ข้าวเหนียวแดง/แก้ว

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑ ลิตร ซาวให้สะอาด แช่ไว้หนึ่งคืน แล้วนึ่งให้สุก เมื่อสุกแล้วแผ่ไว้ให้เย็น

น้ำตาลหม้อ	๑	กก.	งา	๑	ถ้วย คั่วให้สุก
มะพร้าว	๑	กก.	(น้ำตาลทราย	๑	กก.)

วิธีปรุง

เอากระทะทองตั้งไฟ ผสมด้วยน้ำเปล่า ๕ ถ้วย น้ำตาล เคี่ยวไปจนเป็นยางมะตูม ผสมด้วยมะพร้าวข้าวเหนียว กวนให้แห้งจึงจะใช้ได้ เสร็จแล้วเตรียมที่ใส่ไว้ทาด้วยน้ำมันหมูให้ทั่ว จึงตักข้าวเหนียวใส่ภาชนะ แต่งหน้าให้เรียบร้อยและขึ้นเงา เสร็จแล้วโรยด้วยงา พอเย็นจึงตัดเป็นอัน

เปลี่ยนน้ำตาลทรายหม้อเป็นน้ำตาลทราย เพื่อทำข้าวเหนียวแก้ว

ขนมบ้าบิ่นมะพร้าว

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑ ลิตร ซาวให้สะอาด แช่ไว้ ๓ ชั่วโมง โม่ละเอียด

มะพร้าว	๑/๒	กก.	น้ำมันมะพร้าว	๑	ถ้วย ที่เคี่ยวใหม่ ๆ
น้ำตาลหม้อ	๑/๒	กก.	น้ำดอกไม้สด	๓	ถ้วย

วิธีปรุง

คั้นมะพร้าวด้วยน้ำดอกไม้สด ๓ ถ้วย ผสมลงในแป้งและน้ำตาล คนให้น้ำตาลละลาย กรองให้สะอาด ใส่หม้อตั้งไฟกวนพอข้น ตักใส่ภาชนะที่จะผิงไฟได้ ยกขึ้นตั้งไฟอ่อน ๆ เอาสังกะสีปิดข้างบน เอาถ่านวางบนสังกะสี คอยดูพอสุกเอาน้ำมันมะพร้าวหยอดข้างบน และผิงต่อไปจนเหลืองจึงจะใช้ได้ พอเย็นจึงตัดเป็นอันสี่เหลี่ยม

ขนมบ้าบิ่นถั่ว

เครื่องปรุง

ข้าวเหนียว ๑/๒ ลิตร ซาวให้สะอาด แช่ไว้ ๓ ชั่วโมง โม่ละเอียด

เนื้อถั่วเขียว ๑ ถ้วย นึ่งให้สุก โม่ละเอียด

น้ำดอกไม้สด	๓	ถ้วย	น้ำตาลหม้อ	๑/๒	กก.
มะพร้าว	๑/๒	กก.	น้ำมันมะพร้าว	๑	ถ้วย ชนิดที่เคี่ยวใหม่ ๆ

วิธีปรุง

เอาแป้งข้าวเหนียว น้ำตาล ถั่วเขียว ผสมให้ดี คั้นหัวกะทิด้วยน้ำดอกไม้สด ๓ ถ้วย ผสมลงในแป้ง คนให้น้ำตาลละลาย กรองให้สะอาด ต่อจากนี้ก็ทำเหมือนอย่างขนมบ้าบิ่นทุกอย่าง

เนื้อแซมโม (หรือสตูฝรั่งกะดีจีน)

เครื่องปรุง

เนื้อสะโพก กว้าง ๑๖-๒๐ นิ้ว หนา ๒-๓ นิ้ว

เนย หรือน้ำมัน	๖	ช้อนโต๊ะ	แฮมหรือมันหมู	๒	กก.
หอมแดงทั้งลูก	๑๕	ลูก	มะเขือเทศผลใหญ่	๑๐	ลูก
ลูกกระวาน	๑๐	ลูก	เกลือป่น	๑๐	ช้อนชา
กานพลู	๒๐	ดอก	พริกไทยป่น	๔	ช้อนชา
ซอสแม็กกี้	๓	ช้อนโต๊ะ	พริกไทยลูก	๓	ช้อนโต๊ะ
อบเชยขนาด ๑ นิ้ว	๔	แท่ง	ซีอิ๊วดำ	๑/๒	ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

นำแฮมหรือมันหมูมาหั่นเป็นชิ้นยาว มาเคล้ากับพริกไทยป่น เกลือ หอมแดงที่บุบผสม (ครึ่งหนึ่งของเครื่องปรุง) เจาะเนื้อหั่นเป็นทางยัดแฮมหรือมันหมูกับเครื่องเคล้า ยัดเข้าไปม้วนเนื้อมัดด้วยเชือก นำลงทอดพอเหลือง ไม่ต้องสุก นำไปต้มในน้ำแกงที่ผสมซอสแม็กกี้ ซีอิ๊วดำ เกลือ หัวหอม และเครื่องเทศ (กระวาน กานพลู อบเชย ลูกพริกไทย) ตุ๋นไปนานด้วยไฟต่ำ ๆ เมื่อตุ๋นไปได้นานประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง จึงนำมะเขือเทศทั้งลูกใส่ไป และตุ๋นต่อไปเหลือน้ำขลุกขลิกแบบสตู เวลาเสิร์ฟหั่นเป็นแว่น ๆ

ต้มมะฝาด

เครื่องปรุง

กระเทียม	๑	หัว	รากผักชี	๓	ราก
ลูกผักชี	๑	ช้อนชา	พริกไทยผง	๑	ช้อนชา
ยี่หร่า มากน้อยแล้วแต่ความชอบ			น้ำตาลปีบ	๑ ๑/๒	ช้อนโต๊ะ
ใบกระวาน มากน้อยแล้วแต่ความชอบ			น้ำส้มสายชู	๒	ช้อนโต๊ะ
น้ำปลา	๔-๕	ช้อนโต๊ะ (หรือเกลือและซีอิ๊วขาว รวมแล้วเท่าน้ำปลา)			
ขมิ้นผง	๑/๒	ช้อนชา	ลูกผักชี	๑	ช้อนชา
กานพลู (ป่น)	๑	ช้อนชา	ไก่สด เป็ดสด (เนื้อสันในวัว)		

ผักกะหล่ำปลี	ผักคะน้า
หัวไชเท้า	ต้นหอม

ใบตังโอ๋ (ไม่มากแค่พอมีกลิ่น) อาจใส่ผักกวางตุ้งและผักกาดขาวด้วยก็ได้

วิธีปรุง

นำกระเทียม รากผักชี ลูกผักชี ยี่หร่า ใบกระวาน กานพลู ขมิ้น ตำให้ละเอียด หั่นผักวางเรียงในหม้อ แล้วใส่เนื้อไก่และหมู (หากใส่เนื้อวัว ให้นำต้มแยกให้นิ่มเปื่อยนิดหน่อยก่อน) วางผักและเนื้อสัตว์สลับกันและโรยผงเครื่องปรุงที่ตำไว้ ใส่น้ำแกงไม่มาก ปรุงรสให้จัดด้วยน้ำปลา (หรือเกลือและซีอิ๊วขาว) น้ำตาลปีบ และน้ำส้มสายชู ให้รสจัด แล้วนำไปเคี่ยวจนผักและเนื้อเปื่อย

ขนมทองพลุ

เครื่องปรุง

แป้งสาลี	๒	ถ้วย (ร่อนแล้ว)	น้ำ	๒	ถ้วย
เนย	๑/๔	ถ้วย	น้ำตาล	๑	ช้อนโต๊ะ
ไข่	๖	ฟอง	เกลือ	๑	ช้อนชา
น้ำหอมวานิลา	๑	ช้อนชา	น้ำมันทอด		

วิธีปรุง

ต้มน้ำ เนย เกลือ น้ำตาลด้วยกัน พอเดือดใส่แป้งลงคนเร็ว ๆ และแรง ๆ จนแป้งร่อนขอบหม้อ ยกลงทิ้งไว้ให้เย็น ตักขึ้นใส่ชามกระเบื้องลึก ๆ ต่อยไข่ใส่ทีละฟอง ใช้ช้อนไม้คนให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกันจนครบ ๖ ฟอง ใส่วานิลา

ใส่น้ำมันมาก ๆ ตั้งบนไฟค่อนข้างอ่อน เมื่อร้อนดีแล้วใช้ช้อนชา ๒ คัน ตักแห้งเป็นก้อนเล็ก ๆ ใส่ลงอย่าให้เต็มกระทะนัก เพราะขนมจะเบียดกันไม่กลมสวย เมื่อขนมขึ้นและเหลืองทั่วดีแล้วตักขึ้นวางบนกระดาษซับน้ำมันสักครู่จึงใส่เกลือในน้ำตาลป่น จัดลงจานหรือจะรับประทานกับน้ำเชื่อมข้น ๆ ก็ได้

๓.

อาหารสมุนไพร

ขิงเนื้ออ่อน

เครื่องปรุง

น้ำมันหมู	๑๐	ช้อนโต๊ะ	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ
เนื้อวัวติดมัน	๑/๒	กก. หั่นชิ้นบางเล็ก	ผงชูรส	๑/๒	ช้อนโต๊ะ
ขิงอ่อน	๑	ถ้วย หั่นฝอย	พริกไทยป่น	๑/๒	ช้อนชา
เต้าเจี้ยว	๑	ช้อนโต๊ะ	พริกอ่อน	๓	เม็ด หั่นฝอย
ไข่	๓	ฟอง ต้มสุกปอก	กระเทียม	๑	หัว ปอกทุบ
น้ำตาลหม้อ	๓	ช้อนโต๊ะ	ผักกาดหอม	๒	ต้น หั่นชิ้นสด

วิธีปรุง

เอาน้ำมันหมูใส่กระทะตั้งไฟให้ร้อน ผงชูรส กระเทียม เคี่ยวให้หอม ผสมเนื้อ ขิงอ่อน เต้าเจี้ยว ผัดให้เข้ากัน ผสมน้ำปลา ผงชูรส พริกอ่อน ผัดให้เข้ากัน ปรุงรสตามชอบ จัดผักกาดหอมใส่ภาชนะ ตักเครื่องที่ผัดราดบนผักให้มิดผัก เรียงด้วยตับหมู โรยด้วยพริกไทยรับประทานได้

แกงส้มเนื้อกับใบมะขามอ่อน

เครื่องปรุงน้ำพริก

เนื้อ	๑	กก. (ใช้เนื้อแกมมันจึงจะอร่อย)			
ตะไคร้	๑	ช้อนโต๊ะ (หั่นฝอยให้พูนนิดหน่อย)			
ข่า	๕	แว่น	หอม	๑๒	หัว
พริกแห้ง	๗-๙	เม็ด	กะปิ	๑	ช้อนชาพูน
กระเทียม	๑๐	กลีบ (ถ้าเป็นหัวเล็กสัก ๓ หัว)			
พริกขี้หนู	๑๐-๑๕	เม็ด (แล้วแต่ชอบเผ็ดมาก)			

สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องปรุงน้ำพริกซึ่งต้องตำให้ละเอียด

ใบมะขามอ่อน	๑	ถ้วย	ยอดผักบุ้ง	๑	ถ้วย
มะดันสด	๓-๔	ผล แล้วแต่ลูกใหญ่เล็ก	น้ำปลาดี	๓-๔	ช้อนโต๊ะ

พริกชี้ฟ้าเขียวแดง หั่นแฉลบอย่างใส่แกงเผ็ด ๔-๕ เม็ด (เม็ดใหญ่ยาว ๓ เม็ด)

น้ำปลาร้าหลนให้ข้นกรองให้สะอาด ๑ ถ้วย

น้ำตาลปีก ๑ ช้อนกาแฟ (เพื่อแก้ปร่า ปลาร้าไทยมักจะเป็นเช่นนั้น)

วิธีปรุง

เนื้อหั่นเป็นชิ้นขนาดแกงเผ็ด เมื่อน้ำพริกละเอียดแล้ว จึงนำเนื้อใส่ลงในหม้อที่จะแกง ตัก

น้ำพริกลงผัดคั่วไปกับเนื้อ พอออกน้ำขลุกขลิกทั่วกันดีแล้ว จึงใส่มะดันลงไป เติมน้ำให้ทั่วเนื้อ คะเนให้พอจนเนื้อจะเปื่อย เมื่อมะดันเปื่อยแล้ว จึงเก็บเม็ดมะดันออกให้หมด ใส่น้ำปลาร้าลงไป เมื่อเดือดทั่วกันแล้ว จึงใส่ยอดผักบุ้ง แล้วปิดฝาไว้ให้เดือดพล่าน จึงใส่ใบมะกรูด พริกอ่อน น้ำปลา น้ำตาล แล้วชิมดู หากขาดรสอะไรก็เติมตามใจชอบ ระวังอย่าให้เปรี้ยวนัก เผื่อใบมะขาม เมื่อชิมดูได้รสที่ต้องการแล้ว จึงใส่ใบมะขามอ่อนลงไป พอเดือดแล้วยกลงรับประทานได้ แกงนี้รสเปรี้ยวเค็มค่อนข้างจัด จึงจะอร่อย

บางท่านไม่ชอบเนื้อ จะใช้หมูหรือไก่แทนก็ได้ สำหรับน้ำตาลที่ให้ใส่นั้น มิใช่ให้ออกรสหวาน แต่เพื่อให้กลมกล่อมเท่านั้น หากไม่ใช่ฤดูกาลของมะดัน ก็ใช้ส้มมะขามเปียกคั้นแทนได้

แกงเหลืองนิยมไพร

เครื่องปรุง

ปลากะพง เนื้อมัน ๆ ๑ กก. อาจใช้ปลาหมอไทยก็ได้

ตะไคร้หั่นฝอย	๓	ต้น	พริกขี้หนูสด	๔๐	เม็ด
กระเทียมประมาณ	๒๕	กลีบ	กะปิดี	๑	ขีด
หัวหอม	๒	หัว	สับปะรด	๑	ลูก
ขมิ้นขนาดนิ้วก้อย	๓	อัน	มะขามเปียก, น้ำตาล, ผงชูรส		
ข่า	๘	แว่น			

วิธีปรุง

ต้มน้ำให้เดือด ใส่สับปะรดซึ่งหั่นเป็นชิ้นยาว ประมาณครึ่งนิ้ว ต้มพอสุกแล้วใส่เครื่องแกงทั้งหมดที่โขลกเข้ากันละเอียดดี คอยให้เดือดจัด ๆ จึงใส่ปลา พอสุกปรุงรสด้วยน้ำส้มมะขาม น้ำปลา และน้ำตาลปีบ ให้มีรสเปรี้ยวนำหน้า รสต่อไปคือเค็มและหวานตามชอบ

ยำปลากรอบ

เครื่องปรุง

ปลากรอบทอด หรือปลาไส้ตันทอดกรอบ ๑ ถ้วย

กุ้งแห้งทอดกรอบ	๑/๒	ถ้วย	มะม่วงซอย	๑/๒	ถ้วย
หอมแดงซอย	๑/๔	ถ้วย	พริกขี้หนูซอย	๑	ช้อนโต๊ะ
น้ำปลา	๓	ช้อนโต๊ะ	น้ำมะนาว	๒	ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลทราย	๒	ช้อนโต๊ะ			

วิธีปรุง

๑. ผสมน้ำปลา น้ำมะนาว น้ำตาลทรายด้วยกัน

๒. ผสมปลากรอบ กุ้งแห้ง มะม่วงซอย หอมแดง พริกขี้หนู คลุกกับน้ำยำ จัดใส่จานที่รองด้วยผักกาดหอม

หมูอบน้ำส้มคั้น

เครื่องปรุง

เนื้อหมูสันใน	๒๐๐	กรัม	กระเทียมสับละเอียด	๒	กลีบ
น้ำส้มสายชู	๑	ช้อนโต๊ะ	น้ำซุป	๑/๔	ถ้วย
เกลือป่น	๑/๒	ช้อนชา	น้ำส้มคั้น	๑/๔	ถ้วย
แป้งสาลี	๑	ช้อนชา	น้ำมันสำหรับทอด		

วิธีปรุง

๑. ล้างหมูให้สะอาด หั่นเป็นชิ้นหนา ๑/๒ นิ้ว เคล้าหมูด้วยน้ำส้มสายชู กระเทียม เกลือ หมักไว้ประมาณ ๓๐ นาที

๒. เคล้าหมูกับแป้งสาลีเข้าด้วยกัน ทอดหมูในกระทะด้วยน้ำมันให้เหลืองทั้งสองด้าน

๓. ตักหมูที่ทอดใส่หม้อ ใส่น้ำซุป น้ำส้มคั้น ยกขึ้นตั้งไฟอ่อน ปิดฝา เคี่ยวจนนุ่ม ยกลง

ข้าวยำ

เครื่องปรุง

ใบโคนที่สอ	ใบมะกรูด	๑	ช้อนโต๊ะ	น้ำปลาดี	๓	ช้อนโต๊ะ
ใบชะพลู	ใบส้มซ่า			น้ำตาล	๑	ช้อนโต๊ะ
ใบกะเพรา	ตะไคร้	๓	ช้อนโต๊ะ	มะนาว	๓	ช้อนโต๊ะ
ใบโหระพา	เกสรชมพู่หรือดอกโศก			ส้มซ่า	๑	ช้อนโต๊ะ
ใบมะตูม	กุ้งรวน	๒	ถ้วยตวง	ส้มเหม็น	๑	ช้อนโต๊ะ
ใบสะระแหน่	มะพร้าวคั่ว	๓	ช้อนโต๊ะ	ข้าวสุก		
ใบบัวบก	น้ำพริกเผา	๓	ช้อนโต๊ะ	หอมเผา	๑/๔	ถ้วยตวง
ใบดีปลี	(ใบไม้รวม	๒	ถ้วยตวง)			

วิธีปรุง

ตะไคร้และใบไม้ต่าง ๆ หั่นเป็นฝอยทุกอย่าง หอมเผาและกระเทียมเผาแล้วซอย คลุกข้าว

กับหอมเผา กระเทียมเผา น้ำปลาดี น้ำตาล น้ำมะนาว น้ำส้มซ่า น้ำส้มเหม็น น้ำพริกเผา มะพร้าวคั่ว กุ้งรวน ชิมรสให้กลมกล่อมดีแล้วจึงใส่ใบไม้ต่าง ๆ คลุกให้เข้ากัน แล้วตักใส่ที่โรยมะพร้าวคั่วพอให้น่ารับประทาน

ซี่โครงหมูอบน้ำสับปะรด

เครื่องปรุง

ซี่โครงหมูอ่อน	๑ กก.	ใบมะกรูดหั่นฝอย	๓ ช้อนโต๊ะ
มะพร้าวขูด	๒๐๐ กรัม	หอมแดงซอย	๕ หัว
น้ำสับปะรดคั้น	๑ ถ้วย	เกลือป่น	๑ ช้อนโต๊ะ
ลูกผักชีคั่วป่น	๑ ช้อนโต๊ะ	ผงกะหรี่	๒ ช้อนชา
ตะไคร้หั่นฝอย	๒ ช้อนโต๊ะ		

วิธีปรุง

๑. คั้นมะพร้าว ให้ได้หัวกะทิ ๑/๒ ถ้วย

๒. ล้างซี่โครงหมูให้สะอาด สับเป็นชิ้น หมักกับน้ำสับปะรด ประมาณ ๑๐ นาที

๓. โขลกลูกผักชี ตะไคร้ ใบมะกรูด หอมแดง เกลือ ให้ละเอียด

๔. ตักซี่โครงหมูขึ้นจากน้ำสับปะรด แล้วเอามาเคล้ากับเครื่องที่โขลก ใส่ผงกะหรี่ และน้ำกะทิ หมักต่ออีกประมาณ ๓๐ นาที

๕. นำซี่โครงหมูเข้าอบไฟ ๔๐๐ องศาฟาเรนไฮต์ ประมาณ ๒๐ - ๓๐ นาที

๖. เสิร์ฟร้อน ๆ พร้อมซอสมะเขือเทศ และผักสด

แกงเผ็ดเป็ดย่างลำไยสด

เครื่องปรุง

เป็ดย่าง	๑/๒ ตัว	สับปะรดหั่นชิ้น	๑๐ ชิ้น
ลำไยสด	๑๐ ลูก	มะเขือเทศสีดาลูกเล็ก ๆ	๕ ลูก
หัวกะทิ	๒ ถ้วย	พริกขี้หนูสวน	๑๕ เม็ด
หางกะทิ	๑ ๑/๒ ถ้วย	ใบมะกรูด	๕ ใบ
น้ำพริกแกงเผ็ด	๒ ช้อนโต๊ะ	น้ำตาลทราย	๑ ๑/๒ ช้อนโต๊ะ
น้ำพริกแกงเขียวหวาน	๑ ช้อนโต๊ะ	น้ำปลา	๓ ช้อนโต๊ะ
มะเขือพวงเด็ดขั้วออก	๑/๔ ถ้วย		

วิธีปรุง

๑. หั่นเป็ดอย่างเป็นชิ้น ปอกเปลือกลำไย คว้านเม็ดออก

๒. ใส่หัวกะทิ ๑/๒ ถ้วย หางกะทิ ๑/๒ ถ้วย ลงในหม้อ ตั้งไฟเคี่ยวพอหอม ใส่น้ำพริกแกงเผ็ด น้ำพริกแกงเขียวหวาน ลงผัดให้แตกมัน ใส่เนื้อเป็ดลงผัดให้เข้ากัน ใส่หางกะทิ ๑ ถ้วย พอเดือดใส่สับปะรด มะเขือเทศสีดา มะเขือพวง

๓. ปรุงรสด้วยน้ำปลา น้ำตาล เดือดอีกครั้ง ใส่ใบมะกรูด ใส่หัวกะทิ ๑/๒ ถ้วย เมื่อเดือด ใส่พริกขี้หนู ยกลง ใส่ลำไยลอยหน้า **(ใช้ผลไม้อื่นแทนได้)**

แกงเผ็ดกุ้งใส่กล้วยดิบ

เครื่องปรุง

กุ้งกุลาดำ	๑๐๐	กรัม	พริกชี้ฟ้าแดงหั่นแฉลบ	๑	เม็ด
น้ำพริกแกงเผ็ด	๒	ช้อนโต๊ะ	โหระพาเด็ดเป็นใบ	๑/๔	ถ้วย
หัวกะทิ	๑/๒	ถ้วย	ใบมะกรูดฉีก	๓	ใบ
กะทิ	๑ ๑/๒	ถ้วย	น้ำตาลปีบ	๒	ช้อนชา
กล้วยดิบหั่นแว่น	๒	ลูก	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

๑. ใส่หัวกะทิลงในกระทะ ตั้งไฟกลาง พอแตกมัน ใส่น้ำพริกแกง ผัดพอทั่ว ใส่กะทิที่เหลือจนหมด คนให้ทั่ว

๒. ใส่กล้วยและปรุงรสด้วยน้ำตาล น้ำปลา ชิมรส

๓. ใส่กุ้ง พอกุ้งสุก ใส่ใบมะกรูด โหระพา พริกชี้ฟ้าแดง ยกลง

๔. ตักใส่ถ้วย เสิร์ฟ

เนื้อมังคุด

เครื่องปรุง

เนื้อส่วนสะโพก	๗๐๐	กรัม	น้ำปลา	๒	ช้อนชา
กระเทียม	๗	กลีบ	ซีอิ๊วดำ	๒	ช้อนชา
รากผักชี	๓	ราก	มังคุด	๔-๕	ลูก
พริกไทย	๗-๑๐	เม็ด	น้ำมัน	๑ ๑/๒	ช้อนชา
เกลือป่น	๑	ช้อนชา	**ผลไม้อื่น (ผลไม้ฝรั่งแทนได้ดี)**		

วิธีปรุง

๑. ล้างเนื้อให้สะอาด หั่นเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมขนาดพอคำ

๒. โขลกกระเทียม รากผักชี พริกไทย เกลือ ให้ละเอียด เคล้ากับเนื้อ

๓. ตั้งกระทะใส่น้ำมัน ใช้ไฟแรง ใส่เนื้อลงผัด ใส่น้ำปลา พอหอมทั่วตักใส่หม้อ ใส่น้ำพอท่วมเนื้อ ตั้งไฟพอเดือด ลดไฟให้เดือดเบา ๆ ใส่ซีอิ๊วดำ ต้มไปเรื่อย ๆ จนเนื้อเปื่อย

๔. ปอกเปลือกมังคุด ใส่ลงไปทั้งเนื้อและเม็ด ต้มจนสุกทั่วดี ยกลง

แกงแตงโมของชาวเมืองชล

เครื่องปรุง

แตงโมอ่อน	ตะไคร้	กะปิ
พริกไทย	หัวหอม	น้ำเคยดี
มะเขืออ่อน	ปลากุเลาเค็มปิ้ง	เกลือ
ใบมะกรูด	กุ้งสด	น้ำตาล
ปลาสดย่าง หรือปลากรอบ		

วิธีปรุง

หอม ตะไคร้หั่น ปลากุเลาปิ้งแกะเอาแต่เนื้อ แล้วใส่เกลือและกะปิรวมโขลกไปด้วยกันจนละเอียดดีแล้วตักใส่หม้อ ใส่น้ำละลายดีแล้วยกขึ้นตั้งไฟ แตงโมอ่อนขูดผิวออกให้หมดหั่นเป็นชิ้น มะเขืออ่อนลูกเล็กใส่ทั้งลูก พริกอ่อนหั่น กุ้งสดหั่นใส่ไปด้วยกัน ต้มไปจนเดือด ชิมดูตามชอบรส ใส่ใบมะกรูดแล้วยกลง เวลารับประทานบีบมะนาว

พล่ากุ้งกับมะกอก

เครื่องปรุง

กุ้งเผา ปอกเอาแต่เนื้อฉีกเล็กๆ	๒ ๑/๔	กก.
ผลมะกอกฝานเอาแต่เนื้อ	๓๗ ๑/๒	กรัม
ใบสะระแหน่	๑ ๑/๔	กรัม
ใบมะกรูดหั่นละเอียด	๑/๔	กรัม
ตะไคร้หั่นละเอียด	๔๕	กรัม
ผักชี	๑/๔	กรัม

วิธีปรุง

นำเครื่องปรุงทั้งหมดคลุกด้วยน้ำพริกเผา น้ำปลา น้ำตาล น้ำมะนาว

ซี่โครงหมูมะพร้าวอ่อน

เครื่องปรุง

ซี่โครงหมูอ่อน	๕๐๐ กรัม	เหล้า	๒ ช้อนโต๊ะ
เห็ดหอมแช่น้ำ	๒ ดอก	น้ำมันหอย	๒ ช้อนโต๊ะ
เนื้อมะพร้าวอ่อนขูดเป็นแผ่นเล็ก ๆ	๑ ลูก	พริกไทยป่น	๑/๒ ช้อนชา
น้ำมะพร้าว	๑/๒ ถ้วย	ซอสพริก	๒ ช้อนชา
แปะก๊วยหรือเม็ดบัว	๑๐ เม็ด	เกลือป่น	๑/๒ - ๑ ช้อนชา
แห้วปอกเปลือกผ่าครึ่ง	๑๐ หัว	น้ำมัน	๓ ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

๑. ล้างมะพร้าวอ่อนทั้งลูกให้สะอาด ปาดมะพร้าวส่วนบนออก เทน้ำมะพร้าวใส่ถ้วยไว้ แต่งเปลือกรอบ ๆ ให้สวยงาม ขูดเนื้อเก็บไว้

๒. ล้างซี่โครงหมูให้สะอาด สับเป็นท่อน ๆ

๓. ใส่น้ำมันในกระทะ ตั้งไฟให้ร้อน ใส่ซี่โครงหมูลงผัด ใส่เห็ดหอม หั่นเป็นชิ้นสี่เหลี่ยม แปะก๊วย แห้ว เนื้อมะพร้าว และน้ำมะพร้าว ปรุงรสด้วยเหล้า น้ำมันหอย พริกไทย ซอสพริก และเกลือ ผัดให้เข้ากัน ชิมรสตามชอบ

๔. ตักใส่ในลูกมะพร้าวอ่อน ตกแต่งด้วยผักชี

ปลาหมอต้มมะขาม

เครื่องปรุง

ปลาหมอไทย (น้ำหนัก ๒๐๐ กรัม ต่อ ๑ ตัว) ๓ ตัว

น้ำ	๔ ถ้วย	น้ำตาลทราย	๑ ช้อนโต๊ะ
เกลือป่น	๑ ช้อนชา	ใบมะขามอ่อน	๑/๒ ถ้วย
น้ำมะขามเปียก	๓ ช้อนโต๊ะ	พริกขี้หนูแห้งทอดกรอบ	๕ เม็ด

วิธีปรุง

๑. ขอดเกล็ดปลา ผ่าท้องควักไส้ออก ตัดแก้มออก ล้างให้สะอาด ทั้งสองด้าน

๒. ล้างใบมะขามให้สะอาด ผึ่งให้สะเด็ดน้ำ

๓. ใส่น้ำลงในหม้อ ตั้งไฟกลาง พอเดือดใส่ปลาหมอ (ห้ามคน) เมื่อเดือดอีกครั้งจึงลดไฟรุม ๆ

๔. ปรุงรสด้วยน้ำมะขามเปียก เกลือ น้ำตาล เคี่ยว ๑๐ นาที เมื่อเดือดใส่ใบมะขามพอสุกเขียว ยกลง ตักใส่ถ้วย โรยพริกขี้หนูแห้งทอด เสิร์ฟร้อน ๆ

แกงบอน

เครื่องปรุง

บอนต้นใหญ่ ๆ	๑ ต้น	น้ำปลา	
ปลาช่อน	๑ ตัว	น้ำตาลปึก	
มะกรูด	๑ ผล	ส้มมะขามเปียก	
ใบมะกรูด		ปลาร้า หรือปลากุเลา	

เครื่องปรุงน้ำแกง

พริกแห้ง	๗ เม็ด	กระชาย	๔ ราก
หอม	๑๐ กลีบ	ข่า	๗ แว่น
กระเทียม	๓ หัว	กะปิ	๑ ถ้วยตะไล
ผิวมะกรูดเล็กน้อย			

วิธีปรุง

บอนปอกฝานเป็นชิ้น ๆ ตักน้ำสะอาดใส่หม้อตั้งไฟให้เดือด เอาปลาร้าหรือปลากุเลา ปลาทูเค็ม พอควร มาห่อใบตองใส่ลงต้มในหม้อพอสุกแล้วแก้ใส่ชาม ตักน้ำในหม้อใส่ล้างเอาแต่เนื้อปลา กลับ ใส่ลงในหม้ออีก ใส่บอนลงพอเต็ม ปิดฝาหม้อเสีย ระวังอย่าคน เมื่อบอนยุบจึงเติมลงอีกจนหมด เคี่ยวไปจนบอนสุก เอามะกรูดมาปอกผิวออกให้หมด ผ่า ๔ แล้วตัดขวางลูกอีกทีหนึ่งเป็น ๘ ชิ้น ใบมะกรูดฉีกหยาบ ๆ

โขลกเครื่องน้ำพริกแกงให้ละเอียด ปลาช่อนหั่นเป็นชิ้น ๆ แบ่งครึ่งตัวต้มให้สุกแกะเอาแต่เนื้อใส่โขลกไปกับน้ำพริก เสร็จแล้วละลายใส่ลงในหม้อบอน ใส่น้ำปลา น้ำส้มมะขามและน้ำตาล ชิมดูให้มีรสเปรี้ยว หวาน เค็ม ใส่มะกรูด และใบมะกรูดลงด้วย แล้วปิดฝา เมื่อเดือดจึงใส่เนื้อปลา พอสุกยกลง อย่าทิ้งไว้นาน เพราะเนื้อปลาจะเละหมด

หมูต้มใบชะมวง

เครื่องปรุง

หมูเนื้อตะโพก	๑ กก.	ใบชะมวงไม่แก่ไม่อ่อนฉีกแล้ว	๓ ถ้วยตวง
พริกไทย	๑๑ เม็ด	ตะไคร้	๑/๒ ช้อนโต๊ะ
หอมแดงหัวขนาดกลาง	๖ หัว	กะปิดี	๑ ๑/๒ ช้อนชา
ข่า	๑๒ แว่น หั่นหนาประมาณ ๑ มม.		
น้ำตาลปีบ			

วิธีปรุง

๑. เนื้อหมู หั่นชิ้นสี่เหลี่ยมใหญ่ประมาณ ๑ นิ้ว

๒. ใส่ลงในหม้อน้ำกับใบชะมวงที่ฉีกเอาแกนกลางออกทิ้งแล้ว

๓. เคี่ยวให้รสเปรี้ยวของใบชะมวงออกและเนื้อหมูนุ่ม

๔. ข่า หอม กะปิ เอาไฟให้หอม โขลกกับตะไคร้และพริกไทยให้ละเอียด ผัดกับน้ำมันหมูให้หอม

๕. ตักใส่หม้อ ใส่น้ำตาล น้ำปลา ชิมรสตามชอบใจ

๖. เคี่ยวไปจนกว่าหมูและใบชะมวงจะเปื่อยจึงจะใช้การได้

เขียวหวานเนื้อมะยมอ่อน

เครื่องปรุง

เนื้อ	๑/๒	กก.	หัวหอม	๒	หัว ปอก
มะยมอ่อน	๑	ถ้วย บุบพอแตก	กระเทียม	๕	หัว ปอก
มะพร้าว	๑	กก.	รากผักชี	๗	ราก หั่นละเอียด
ลูกผักชี	๑	ช้อนโต๊ะ	พริกขี้หนู	๒๐	เม็ด เด็ดขั้วออกทิ้ง
ยี่หร่า	๑	ช้อนโต๊ะ	น้ำปลาดี	๓	ช้อนโต๊ะ
ตะไคร้	๒	ต้น หั่นฝอย	พริกชี้ฟ้า	๗	เม็ด หั่นเฉลียง
ข่า	๗	แว่น หั่นละเอียด	กะปิ	๑	ช้อนชา
ผิวมะกรูด	๑	ช้อนชา หั่นละเอียด	ขมิ้นสด	๓	แว่น หั่นละเอียด
ใบโหระพา	๑	ถ้วย เด็ดล้างน้ำ	น้ำตาล	๒	ช้อนโต๊ะ
พริกไทย	๗	เม็ด	ใบมะกรูด	๓	ใบ หั่นฝอย

วิธีปรุง

ลูกผักชี ยี่หร่า ทั้งสองอย่างคั่วให้หอม เอาลงครกโขลกละเอียด ผสมตะไคร้ ข่า ผิวมะกรูด หัวหอม กระเทียม รากผักชี พริกไทย โขลกให้ละเอียด ผสมพริกขี้หนู กะปิ ขมิ้นสด โขลกให้เข้ากันดี จึงแบ่งใบโหระพาครึ่งหนึ่ง ผสมในครกโขลกให้เข้ากัน เอาเนื้อที่หั่นไว้ผสมด้วยน้ำตาล ขยำให้เข้ากัน

คั้นกะทิด้วยน้ำเปล่า ๓ ถ้วย ใส่หม้อตั้งไฟเคี่ยวให้แตกมัน เสร็จแล้วเทกะทิใส่ภาชนะ จึงช้อนมันกะทิใส่หม้อ ๓ ช้อนโต๊ะ เอาหม้อตั้งไฟ ผสมด้วยเครื่องปรุงในครก ผัดให้หอม ผสมน้ำปลาและพริกชี้ฟ้า ช้อนมันกะทิใส่ลงไป ผัดทั่วผสมมะยมอ่อน เนื้อ คนให้เข้ากัน กะดูว่าเนื้อสุกจึงเทน้ำกะทิที่เหลืออยู่นั้นคนเข้ากันเคี่ยวให้เดือด ผสมใบโหระพา ใบมะกรูด คนให้ทั่ว เสร็จแล้วปรุงรสตามชอบยกลงได้

หมูผัดพริกไทยอ่อน

เครื่องปรุง

เนื้อหมู	๒๐๐	กรัม	พริกชี้ฟ้าหั่นตามยาว	๓	เม็ด
พริกไทยอ่อน	๑/๒	ถ้วย	กระเทียมบุบ	๑	หัว
เกลือป่น	๑	ช้อนชา	น้ำมัน	๒	ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลทราย	๒	ช้อนชา			

วิธีปรุง

๑. ล้างเนื้อหมูให้สะอาด หั่นชิ้นพอคำ

๒. เอากระทะตั้งไฟ ใส่น้ำมัน ใส่กระเทียม เจียวพอหอม ใส่หมู เกลือ น้ำตาล

๓. ผัดสักครู่พอหมูสุก ใส่พริกไทยอ่อน พริกชี้ฟ้า ผัดพอทั่ว ตักขึ้น

ซุปผักโหม

เครื่องปรุง

ไก่ตัวย่อม ๆ	๑	ซีก	หอมหัวใหญ่	๑	หัว
ผักโหม	๑	กำ	เกลือ		
ไข่ไก่	๑	ฟอง	พริกไทย		

วิธีปรุง

ล้างไก่สะอาดดีแล้วตัดเป็นท่อน ๆ ใส่หม้อต้ม ใส่น้ำ ๓ ถ้วยชา เคี่ยว ๑ ชั่วโมง แล้วกรองใส่หม้อขึ้นตั้งไฟ ผักโหมล้างให้สะอาดตัดเป็นท่อน ๆ ใส่ในหม้อน้ำไก่ เคี่ยวจนผักโหมเปื่อย จึงใส่กระชอนลวด ยีผักโหมจนหมด ยกหม้อขึ้นตั้งไฟ ใส่เกลือ พริกไทย พอเดือดพล่านยกลง ต่อยไข่ใส่คนให้แตกละลายเป็นใช้ได้ รับประทานร้อน ๆ กับแจงลอนข้าวปิ้ง

ยำผักกระสัง/ถั่วพู

เครื่องปรุง *(สำหรับ ๕ คน)*

ผักกระสัง/ถั่วพู	๔	ถ้วย	มะพร้าว	๑/๒	ถ้วยตวง
มะนาว	๔	ช้อนโต๊ะ	เนื้อหมู	๑/๒	ถ้วยตวง
ถั่วลิสง	๒	ช้อนโต๊ะ	หอมเจียว	๓	ช้อนโต๊ะ
*หนังหมู	๑/๒	ถ้วยตวง	น้ำปลา	๔	ช้อนโต๊ะ
กระเทียมเจียว	๓	ช้อนโต๊ะ	กุ้งสด	๑/๒	ถ้วยตวง

น้ำตาล	๒	ช้อนโต๊ะ	*พริกชี้ฟ้าแดง	๒	ช้อนโต๊ะ
*ไก่	๑/๒	ถ้วยตวง	กุ้งแห้ง	๑/๒	ถ้วย
*พริกขี้หนู	๑	ช้อนชา			

วิธีปรุง

ให้เอาผักกระสังหอม มาล้างน้ำ ตัดรากทิ้ง หั่นเป็นท่อน ๆ ยาวประมาณ ๑ นิ้วฟุต ถ้าต้นเล็ก ๆ ก็ไม่ต้องตัด เอากองไว้ในจานจึงต้มหมู หนังหมู กุ้ง ไก่ พอสุก แล้วมาหั่นเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมยาว ๆ ขูดมะพร้าวคั้นเอาแต่หัวกะทิ ไม่ต้องใส่น้ำ หั่นถั่วลิสงตามยาวบาง ๆ หั่นพริกชี้ฟ้าแดง ตามเม็ดละเอียด ๆ แล้วกองไว้ จึงคลุกเนื้อหมู กุ้ง ไก่ ผักกระสัง ถั่วลิสง กระเทียมเจียว หอมเจียว แล้วใส่น้ำมะนาว น้ำตาล น้ำปลา หัวกะทิ ประมาณครึ่งถ้วยน้ำพริก คลุกให้เข้ากันชิมดูตามชอบ

เมื่อตักใส่จาน เอาหอมเจียวโรย และพริกแดงโรยหน้า

* = ใช้อย่างใดอย่างหนึ่ง

พะแนงไก่มะระหนู

เครื่องปรุง

เนื้อไก่บดหยาบ	๑/๒	ถ้วย	พริกชี้ฟ้าแดงหั่นเป็นเส้น	๑	เม็ด
มะระหนู (มะระขี้นก)	๑๐	ลูก	ใบมะกรูดอ่อน ๆ	๓	ใบ
หัวกะทิ	๑	ถ้วย	น้ำตาลทราย	๑	ช้อนโต๊ะ
หางกะทิ	๑/๒	ถ้วย	น้ำปลา (ส่วนหมัก)	๑	ช้อนชา
เครื่องแกงพะแนง	๒	ช้อนโต๊ะ	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ

กระเทียม พริกไทย รากผักชี โขลกละเอียด ๑ ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

๑. ล้างมะระหนูให้สะอาด ผ่าครึ่งเอาเมล็ดออก พักไว้

๒. ผสมเนื้อไก่กับกระเทียม พริกไทย รากผักชีโขลก น้ำปลา เข้าด้วยกัน ใส่เนื้อไก่ที่ผสมไว้ ยัดเป็นไส้มะระให้เต็ม นำไปนึ่งในน้ำเดือด ไฟแรง ๑๐ นาที ยกลง ทิ้งไว้ให้เย็น

๓. ตั้งกระทะใช้ไฟกลาง พอร้อนใส่หัวกะทิเคี่ยวพอหอม ใส่เครื่องแกงพะแนงผัดให้แตกมัน ใส่มะระสอดไส้ผักรวมกัน จึงใส่หางกะทิผัดด้วยไฟอ่อน ๆ

๔. ปรุงรสด้วยน้ำปลา น้ำตาล ใส่ใบมะกรูด เร่งไฟกลางพอเดือดอีกครั้ง ตักใส่จาน โรยพริกชี้ฟ้าแดง เสิร์ฟ

แกงจืดดอกขจร

เครื่องปรุง

หมูเนื้อแดงสับ	๒๐๐	กรัม	พริกไทย	๑๐	เม็ด
กุ้งชีแฮ้ขนาดกลาง	๑๐	ตัว	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ
ดอกขจร	๒	ถ้วย	น้ำซุป	๒	ถ้วย
รากผักชี	๑	ราก	น้ำมัน	๒	ช้อนโต๊ะ
กระเทียม	๗	กลีบ			

วิธีปรุง

๑. โขลกรากผักชี พริกไทย กระเทียม ๓ กลีบ เข้าด้วยกัน ผสมลงในหมูสับ

๒. ตั้งน้ำซุปให้เดือด แล้วลดไฟลง ใส่หมูลงคนให้กระจายทั่วกัน เมื่อหมูสุกดีแล้ว เติมน้ำปลา

๓. ใส่กุ้งชีแฮ้ที่ปอกเปลือกผ่าหลังชักเส้นดำออก เมื่อเดือดอีกครั้ง ใส่ดอกขจรแล้วปิดฝา ยกลงทันที

๔. กระเทียม ๔ กลีบที่เหลือ นำมาเจียวให้เหลือง โรยหน้าตามชอบ

หมูห่อใบชะพลู

เครื่องปรุง

เนื้อหมูบดละเอียด	๑๘๐	กรัม	น้ำตาลทราย	๑/๒	ช้อนชา
กระเทียมสับ	๑	ช้อนชา	ใบชะพลู	๑๒	ใบ
ขิงอ่อนซอย	๑	ช้อนชา	น้ำปลา	๒	ช้อนชา
พริกไทย	๑/๔	ช้อนชา	มะนาว		
ซอสปรุงรส	๑	ช้อนชา			

วิธีปรุง

๑. บดหมูให้ละเอียด นวดกับกระเทียม ขิงซอย พริกไทย นวดจนเหนียว

๒. ผสมน้ำปลา ปั้นเป็นก้อน

๓. ห่อด้วยใบชะพลู เสียบไม้ทอด เสิร์ฟกับมะนาว

๔. รับประทานกับน้ำจิ้ม

ไข่ชะอมอ่อน

เครื่องปรุง

ผักชะอม	๓	ถ้วย	สับละเอียด	ผักชี	๑	ต้น	เด็ดช่อ
ไข่	๓	ฟอง	ตีให้ฟู	เห็ดหูหนู	๑	ถ้วย	แช่น้ำ
ตับหมู	๑	ถ้วย	หั่นชิ้นเล็กพอคำ	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ	
เนื้อกุ้งตะเข็บ	๑	ถ้วย	ลอกเปลือก	น้ำตาล	๒	ช้อนโต๊ะ	
น้ำมันหมู	๑๕	ช้อนโต๊ะ		น้ำส้มมะขาม	๒	ช้อนโต๊ะ	
พริกไทย	๑๐	เม็ด		ผงชูรส	๑/๒	ช้อนชา	
กระเทียม	๓	หัว	ปอก	แป้งมัน	๒	ช้อนโต๊ะ	
น้ำเชื้อ	๑	ถ้วย	น้ำกระดูกหมูต้ม	รากผักชี	๗	ราก	หั่นละเอียด
พริกชี้ฟ้า	๓	เม็ด	เด็ดขั้วโขลกละเอียด				

วิธีปรุง

พริกไทย กระเทียม รากผักชี ทั้งหมดเอาลงครกโขลกให้ละเอียด ตักมาผสมกับกุ้งและตับหมู คลุกเคล้าให้เข้ากันดี พักไว้ก่อน แบ่งน้ำมันหมูสองส่วน อีกส่วนหนึ่งใส่กระทะตั้งไฟให้ร้อน เอาไข่ ผักชะอม ผสมให้เข้ากัน เอาลงทอดให้เหลืองทั้งสองข้าง ตักขึ้นทิ้งไว้ให้เย็น หั่นชิ้นสี่เหลี่ยม เรียงใส่ภาชนะ เอาน้ำมันที่แบ่งไว้ใส่กระทะให้ร้อน เอากุ้งลงทอดให้เหลือง ผสมด้วยผงชูรส เห็ดหูหนู และแป้งมัน ผัดให้สุกตักราดบนผักชะอมให้ทั่ว พักไว้ก่อน น้ำปลา น้ำส้มมะขาม พริกชี้ฟ้า ผสมให้เข้ากัน ใส่กระทะเคี่ยวพอข้น ปรุงรสตามชอบ ตักราดบนเครื่องกุ้งราดให้ทั่ว โรยด้วยผักชี เวลารับประทานผสมให้เข้ากันดี

แกงละว้า

เครื่องปรุง

ปลาทูนึ่ง	๖	ตัว ย่างเหลือง แกะเอาแต่เนื้อ				
มะเขือเปราะ	๓	ผล อ่อน ผ่าสี่	พริกชี้ฟ้า	๑๐	เม็ด ย่างพอเหลือง
ถั่วฝักขาว	๑๐	ฝัก หั่นชิ้นบาง	หัวหอม	๓	หัว ปอก
ถั่วพู	๕	ฝัก หั่นชิ้นบาง	ตะไคร้	๑	ต้น หั่นฝอย
ปลาร้า	๑	ถ้วย ต้มเอาแต่น้ำ	ข่า	๕	แว่น หั่นละเอียด
ยอดฟักทอง	๑๐	ยอด ลอก หั่นชิ้นบาง			
ใบหญ้านาง	๑/๒	กก. โขลกละเอียดคั้นเอาแต่น้ำ			
ผักบุ้ง	๕	ยอด หั่นท่อนสั้น	หน่อไม้	๑/๒	กก. ต้มสุกหั่นชิ้นเล็ก

ผักกาดขาว	๑	ถ้วย หั่นท่อนสั้น	น้ำปลา	๓	ช้อนโต๊ะ
กระชาย	๕	ราก หั่นชิ้นบาง			

วิธีปรุง

พริกชี้ฟ้า หัวหอม ข่า ตะไคร้ ทั้งหมดเอาลงครกโขลกละเอียด ผสมด้วยปลาทู โขลกเข้ากันดี พักไว้ก่อน เอาน้ำใส่หม้อตั้งไฟ ผสมเครื่องปรุงในครก คนเข้ากันเคี่ยวให้เดือด ผสมน้ำปลาร้า น้ำใบหญ้านาง ผักบุ้ง ถั่วฝักยาว ถั่วพู มะเขือเปราะ หน่อไม้ ยอดฟักทอง ผักกาดขาว น้ำปลา กระชาย คนเข้ากันดี เคี่ยวให้สุกเสร็จแล้วปรุงรสตามชอบ ยกลงได้

มวลบุปผาทอดกรอบ

เครื่องปรุง

ดอกไม้ต่าง ๆ เช่น ดอกพวงชมพู ดอกแคแดง ดอกแคขาว ดอกโสน ดอกขจร ดอกเข็ม ดอกลั่นทม กุหลาบมอญ คาร์เนชั่น ดาวเรืองหม้อ (คาเลนดูล่า) แคฝรั่ง (Madre de Cacas) เกสรชมพู่มะเหมี่ยว ดาวเรือง (คำพู่จู้) ดาหลา ตาลปัตรฤาษี แต้ว ทิวเบอร์สปีโกเนีย แนสเตอร์เดียม บัวหลวง ผักตมไทย ผักสามหาว ฟาเซีย (ตุ้มหูนางฟ้า) เฟื่องฟ้า อโศกน้ำ สารภี ชงโค ราชพฤกษ์ จำปา สกุล กรรณิการ์ กระดังงาสงขลา มะลิ หงอนไก่ บานไม่รู้โรยดอกสีขาว เบญจมาศ ทานตะวัน ฮอลลี่ฮอด แฟนซี สายน้ำผึ้ง รสสุคนธ์ บัวหลวงมอญจีน ใบผักกาดหอม ใบเล็บครุฑ ใบแสงจันทร์

น้ำมันสำหรับทอด ซอสพริกสำหรับจิ้ม

แป้งที่ชุบทอด			แป้งสาลี	๑/๒	ถ้วยตวง
น้ำปูนใส	๑	ช้อนโต๊ะ	แป้งข้าวเจ้า	๑ ๑/๒	ถ้วยตวง
เกลือป่น	๑/๒	ช้อนชา	ไข่เป็ด	๑	ฟอง
กะทิคั้นข้น ๆ	๑ ๑/๒	ถ้วยตวง	พริกไทยป่น	๑	ช้อนชา

วิธีปรุง

๑. ดอกไม้และใบไม้ต่าง ๆ ล้างน้ำให้สะอาด ผึ่งให้สะเด็ดน้ำเตรียมไว้

๒. ผสมแป้งที่ชุบ โดยผสมแป้งสาลี แป้งข้าวเจ้า พริกไทย เกลือป่นเข้าด้วยกัน ใส่ไข่ น้ำปูนใส แล้วใส่กะทิค่อย ๆ นวดจนหมดกะทิ ลักษณะแป้งจะข้นจุ่มติด

๓. กระทะตั้งน้ำมันใช้น้ำมันมาก พอร้อนจัดนำผักจุ่มแป้งที่ผสมแล้วใส่น้ำมันทอดให้เหลือง ตักขึ้นให้สะเด็ดน้ำมัน ใช้ไฟกลาง เสิร์ฟร้อน ๆ พร้อมซอสพริก

หมายเหตุ : สามารถทอดเป็นเหมือด (จิ้มขนมจีนน้ำพริก) และน้ำพริกได้

๓ (จ)

อาหารมอญฝั่งธน

ข้าวแช่

เครื่องปรุง

พริกหยวกสดเม็ดงาม ๆ	๗	เม็ด	กระเทียมชนิดหัวเล็ก	๕	กลีบ
กุ้งสดสับละเอียด	๕	ช้อนโต๊ะ	รากผักชีหั่นละเอียด	๑/๒	ช้อนชา
เนื้อหมูปนมันสับละเอียด	๒	ช้อนโต๊ะ	พริกไทย	๗	เม็ด

วิธีปรุง

๑. พริกหยวกไม่ปลิดก้านผ่าตามยาวเอาเมล็ดออก ล้างน้ำเกลือให้หายเผ็ด สลัดน้ำออกให้หมด พักไว้

๒. โขลกรากผักชี พริกไทย เกลือ กระเทียม ให้ละเอียด ใส่เนื้อหมูและกุ้ง โขลกรวมกันให้ละเอียดเหนียว ใส่ไข่ที่ตีเข้ากันแล้ว ๑ ช้อนโต๊ะ ใช้ลูกครกกวนให้เข้ากัน ใส่น้ำปลาดี ปิ้งชิมรสตามชอบสำหรับบรรจุไส้พริก พริกที่บรรจุแล้วนึ่ง (ต้องน้ำเดือดเสียก่อน)

วิธีโรยฝอย

๑. ใส่น้ำมันพืชหรือน้ำมันหมูประมาณ ๑/๔ ของกระทะ ตั้งไฟพอน้ำมันร้อน

๒. เอานิ้วมือจุ่มลงในไข่ที่ตีพอแตกเข้ากัน (ไม่ต้องตีจนขึ้น โรยลงในน้ำมัน)

๓. ก่อนที่จะวางพริกลงบนฝอยไข่บีบเบา ๆ ให้น้ำออกเสียก่อนจึงวางเม็ดพริกลงบนกลางแผ่นไข่ เอาทัพพีโปร่งช้อนริมไข่ปิดเม็ดพริก ตักขึ้นวางบนกระดาษให้ซับน้ำมัน

เครื่องปรุงหัวหอมบรรจุไส้

หัวหอม (ไทย) ขนาดกลาง	๑๐	หัว	กระชายหั่นแล้ว	๓	ช้อนโต๊ะ
ปลาแห้งป่นแล้ว	๔	ช้อนโต๊ะ	มะพร้าวขูด	๔	ช้อนโต๊ะ
เกลือ	๑/๔	ช้อนชา			

วิธีปรุง

๑. เครื่องปรุงทั้งหมดนี้ (นอกจากหัวหอม) โขลกรวมกัน ถ้าชอบหวานเติมน้ำตาลได้เล็กน้อยตามชอบ

๒. หัวหอมทั้งเปลือกล้างตัดรากออก ผ่าแบะออกอย่าให้ขาดจากกัน เอาไส้ที่โขลกแล้วใส่ตรงรอยผ่าอัดให้แน่น

แป้งสำหรับชุบ แป้งข้าวเจ้า ๑/๒ ถ้วยตวง

หัวหอมทอด

น้ำปูนใส ๓ ช้อนโต๊ะ หัวกะทิสำหรับผสมให้เหลวพอชุบติด

เครื่องปรุงกะปิ

กะปิ ๑ ๑/๒ ช้อนโต๊ะ

ปลาสลาดหรือปลากรอบปิ้งแกะเอาแต่เนื้อ ๓ ช้อนโต๊ะ

หัวหอมขนาดเล็ก ๔ หัว กระชายหั่นขวางบาง ๆ ๕ ช้อนโต๊ะ

ปลาดุกย่างหรือปลาช่อนทอดแกะใช้แต่เนื้อแล้วตวง ๔ ช้อนโต๊ะ

กระเทียมชนิดหัวเล็ก ๔ กลีบ ตะไคร้หั่นฝอย ๑ ช้อนโต๊ะ

เกลือ ๑/๒ ช้อนชา มะพร้าวคั่ว ๔ ช้อนโต๊ะ

น้ำตาลปีก ชิมรสหวานตามต้องการ

วิธีปรุง

เครื่องปรุงนี้โขลกรวมกันให้ละเอียดปรุงรสด้วยน้ำตาล ปั้นเป็นก้อนเล็ก ๆ ขนาดพอดีคำชุบไข่ทอด

วิธีหุงข้าวขัด

หุงข้าวให้เหลือไตนิดหนึ่ง แล้วยกลงเทในตะแกรง ยกตะแกรงแช่ในน้ำสะอาด ให้ผ่านมือถูเม็ดข้าวเบา ๆ ให้เป็นรูปรีแหลม ๆ ทั้งสองข้าง เทใส่ผ้าขาวบางห่อให้เรียบร้อย ใส่รังถึงนึ่งไปจนสุก

วิธีลอยน้ำดอกไม้

ต้มน้ำให้เดือด เทใส่ภาชนะที่มีปากกว้างและมีฝาปิดไว้ เมื่อน้ำเย็นแล้วอบน้ำด้วยควันเทียนเสียก่อน จึงลอยดอกมะลิ กระดังงาลนไฟ เทียนอบ ฉีกเป็นชิ้นยาว ๆ ดอกกุหลาบชมพู ทิ้งไว้ ๑ คืน

ผักที่เสิร์ฟกับข้าวแช่ กระชาย มะม่วงดิบ แตงกวา ต้นหอม

วิธีเสิร์ฟ

ข้าวใส่น้ำดอกไม้สด น้ำแข็งทุบโรยบนข้าว นอกนั้นอาจจะกินกับหัวไชโป๊ผัดไข่ ปลากุเลาชุบไข่ทอด เนื้อเค็มฝอยผัดหวาน หรือปลายี่สนผัดหวานก็ได้

ยำทวาย

เครื่องปรุง

พริกแห้งเม็ดงาม ๆ	๗	เม็ด	มะพร้าวขูด	๓/๔	กก.
หัวหอมปอกหัว	๒	ช้อนโต๊ะพูน	กะปิ	๑	ช้อนชาพูน
กระเทียมปอก	๒	ช้อนโต๊ะพูน	ปลาสลาดแกะแต่เนื้อ	๓/๔	ถ้วยตวง
ตะไคร้หั่น	๒	ช้อนโต๊ะพูน	งาดำ	๑	ช้อนโต๊ะพูน
ข่าหั่นบาง ๆ	๑	ช้อนชา	ผักบุ้ง มะเขือยาว หน่อไม้ต้มอย่างที่จิ้มน้ำพริก		
เกลือ	๑	ช้อนชาพูน	ถั่วฝักยาว หัวปลี		

วิธีปรุง

ผักบุ้งล้างตัดตรงแก่ทิ้ง แล้วผ่าเป็น ๔ เส้น อย่าให้ยาวนัก มะเขือยาวตัดเป็นท่อน ๆ ยาว ๔-๕ ซม. หน่อไม้ต้มตัดยาวเท่ามะเขือ แล้วฉีกเป็นชิ้น ๆ เท่า ๆ กันหมด ถั่วฝักยาวต้มตัดเท่ากัน หัวปลี ๑ หัวลอกเปลือกแดง ๆ ออกต้ม แล้วฉีกเหมือนกัน อย่าใช้มีดผ่าจะทำให้ดำ (หัวปลีต้องต้มน้ำต่างหาก น้ำเดือดเสียก่อนจึงใส่หัวปลี) จะใช้ถั่วพูแทนถั่วฝักยาวก็ได้ ผักเหล่านี้ต้มฉีกแล้วใส่ชามไว้เป็นกอง ๆ

เอาพริกแห้งแกะเมล็ดออกล้างน้ำใส่ครกตำเกลือให้ละเอียด แล้วใส่หอม กระเทียม ข่า ตะไคร้ลงตำละเอียดแล้วใส่กะปิและปลาย่าง ตำต่อไปจนละเอียด คั้นกะทิใส่หม้อตั้งไฟ เหลือน้ำหางกะทิไว้ล้างครกและเติมตอนหลังบ้าง พอกะทิแตกมันเล็กน้อย ใส่เครื่องแกงลงไปผัดสักครู่ เมื่อกะทิขึ้นเป็นมัน ใส่น้ำปลา น้ำตาลปึก น้ำมะขามเปียก ถ้าข้นไปเติมน้ำได้บ้างนิดหน่อย น้ำยำนี้ใช้น้ำพริกค่อนข้างข้นหน่อย มีมันลอยหน้าบ้าง ชิมรสตามชอบแล้วยกลงตักใส่ชาม ซอยหอมและเจียวให้ได้ ๑/๒ ถ้วย งาดำล้างน้ำคั่วไปให้หอมแล้วเอาลงครกบุบ ๆ ขยี้ให้แตกใส่ถ้วยไว้ เช่นเดียวกับหอมเจียวเวลาจัดใส่จานเอาผักต่าง ๆ เคล้ากันแล้วใส่จาน โรยหอมเจียวและงาดำ เวลาจะรับประทานจึงราดน้ำพริก

ขนมจีนน้ำยา

เครื่องปรุง

พริกใหญ่แห้งเอาเมล็ดออก	๑๕	เม็ด	มะพร้าว	๑	กก.
หอมเล็กซอย	๑๐	หัว	น้ำปลา	๑/๓	ถ้วยตวง
กระเทียม	๒๐	กลีบ	เกลือ	๒	ช้อนโต๊ะ
ตะไคร้หั่นฝอย	๑/๔	ถ้วยตวง	ขนมจีน	๑ ๑/๒	กก.
กระชายหั่นบาง ๆ	๓๐	ราก	พริกป่น	๑	ช้อนโต๊ะ
กะทิ	๘	ถ้วยตวง	ไข่ต้ม	๓	ฟอง

ปลาสำลีต้มเอาแต่เนื้อ ๔๐๐ กรัม (ปลาสำลีทั้งตัว ๘๐๐ กรัม)

ถั่วงอก ถั่วฝักยาว ใบแมงลัก มะระลวก ผักกาดดอง

วิธีปรุง

๑. โขลกเครื่องแกงให้ละเอียด ตักขึ้นพักไว้ แล้วนำเนื้อปลาลงโขลกด้วย เสร็จแล้วพักไว้

๒. ผัดเครื่องแกงกับกะทิให้ทั่ว พอกลิ่นหอมดี ใส่ปลาที่โขลกแล้วลงไป แล้วเติมกะทิที่เหลือลงไป ใส่น้ำปลาและเกลือ คนให้ทั่วตั้งเคี่ยวไฟอ่อน ๆ ชิมรส

๓. เสิร์ฟกับขนมจีน ผักต่าง ๆ พริกป่น และไข่ต้ม

ขนมจีนซาวน้ำ

เครื่องปรุง

สับปะรด	๑	ผล ปอกสับชิ้นเล็ก	พริกขี้หนู	๗	เม็ด ทุบพอแตก
น้ำตาลทราย	๑	ช้อนโต๊ะ	ขนมจีนแป้งหมัก	๑๕	จับ
กุ้งแห้ง	๑	ถ้วย โขลกละเอียด	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ
กระเทียม	๓	หัว ปอก หั่นชิ้นบาง			

มะพร้าว ๑/๒ กก. คั้นหัวกะทิ ๑ ถ้วย ตั้งไฟพอเดือดและข้น

วิธีปรุง

เอาขนมจีนใส่ภาชนะ ผสมด้วยสับปะรด กุ้งแห้ง กระเทียม พริกขี้หนู น้ำตาลทราย น้ำปลา หัวกะทิ ผสมให้เข้ากันดี ปรุงรสตามชอบ (ปรุงเมื่อรับประทาน และปรุงมากน้อยพอความต้องการ)

ขนมจีนน้ำพริก

เครื่องปรุง

ขนมจีน	๒	กก.	มะนาว	๔	ผล
มะพร้าวขูด	๑	กก. (คั้นเอาหัวกะทิ ๔ ถ้วยตวง)			
ส้มซ่า	๒	ผล	ระกำ	๒	ผล
กุ้งสดปอกเปลือกแล้ว	๑	ถ้วยตวง (ประมาณ ๑ ๑/๒ ขีด)			
รากผักชี	๕	ราก	น้ำมันพืช	๑/๓	ถ้วยตวง
หอมเผา	๑๐	หัว	หอมซอย	๑	ช้อนโต๊ะ
กระเทียมเผา	๒๐	กลีบ	กระเทียมซอย	๒	ช้อนโต๊ะ
ขิงอ่อนเผา	๔	แว่น	พริกแห้งเม็ดเล็ก	๒๐	เม็ด
ถั่วเขียวบดละเอียด	๑/๒	ถ้วยตวง	พริกป่น	๑	ช้อนโต๊ะ
ถั่วลิสงป่น	๑/๒	ถ้วยตวง	ผักชี	๒	ต้น
น้ำตาลปีบ	๑ ๑/๓	ถ้วยตวง	ไข่ต้ม	๗	ฟอง
น้ำปลา	๑	ช้อนโต๊ะ	ผักบุ้งไทยซอยแล้วลวก	๑ ๑/๒	ถ้วยตวง
หัวปลีหั่นฝอย (แช่น้ำมะนาวแล้วล้างน้ำ)	๑ ๑/๒	ถ้วยตวง			
เกลือ	๒	ช้อนชา	ยอดผักกระเฉดเด็ดเป็นท่อน	๒	ถ้วยตวง
มะกรูด	๑	ผล			
มะขามเปียก	๑/๓	ถ้วยตวง (ได้น้ำส้มมะขามเปียก ๒ ถ้วยตวง)			

วิธีปรุง

๑. หัวกะทิตั้งไฟให้เดือด นำกุ้งสดปอกเปลือกผ่าหลังเอาเส้นดำออก แล้วต้มให้สุก ตักขึ้น เอาเนื้อกุ้งโขลกให้เป็นปุย แล้วนำลงหม้อตามเดิม

๒. โขลกรากผักชี หอมเผา กระเทียมเผา และขิงเผา ให้ละเอียด ละลายลงในหม้อ

๓. ใส่ถั่วเขียวป่นและถั่วลิสงป่น ลงในหม้อ ปรุงรสด้วยน้ำตาลปีบ น้ำปลา เกลือ น้ำส้มมะขามเปียก น้ำ มะกรูด น้ำมะนาว น้ำส้มซ่า ส่วนระกำซอยเล็ก ๆ บาง ๆ ชิมให้ได้ ๓ รส

๔. นำกระทะตั้งไฟให้ร้อน ใส่น้ำมันลงไป พอร้อนใส่หอมลงเจียว พอเหลืองดี ตักขึ้นพักไว้แล้วเจียวกระเทียมพอเหลืองตักขึ้นพักไว้

๕. น้ำมันที่เหลือตั้งไฟให้ร้อน นำพริกลงทอด เหลืองดีแล้วตักขึ้น นำพริกป่นลงผัดแล้วเทลงในหม้อที่ปรุงไว้

๖. ลอยมะกรูดที่ผ่าซีก ๒ ซีก ในน้ำพริก เพื่อให้หอม แล้วโรยหน้าด้วยหอมเจียว กระเทียมเจียว และผักชี

๗. เวลารับประทาน นำขนมจีนใส่จาน ราดด้วยน้ำพริก ไข่ต้ม ๑ ซีก วางไว้ด้านข้าง

ใส่ผักต่าง ๆ และพริกแห้งทอด

ทองเอกถั่ว

เครื่องปรุง

ไข่ไก่	๖	ฟอง	มะพร้าวขูดผิวดำออก	๑/๒	กก.
ถั่วเขียวคั่วบดละเอียด	๒	ถ้วย	ทองคำเปลว		
น้ำตาลทรายบดละเอียด	๕	ถ้วย			

วิธีปรุง

คั้นกะทิให้ข้น ๆ ประมาณ ๒ ถ้วย ผสมกับน้ำตาล ตั้งไฟพอน้ำตาลละลายกรองด้วยผ้าขาวบาง แล้วเอาขึ้นตั้งไฟเคี่ยวต่อไป จนน้ำตาลเดือดฟูข้น ยกลง ใช้ไม้พายกวนต่อไปจนน้ำตาลคลายร้อน ถั่วเขียวคั่วสุกแล้วเลาะเปลือกออก โม่ให้ละเอียดแล้วกรองด้วยแล่งหรือผ้า พอน้ำตาลคลายร้อนใส่ถั่วป่นลงทีละน้อย ใส่กวนไปจนหมดถั่วกลับเอาขึ้นตั้งไฟอ่อน ๆ กวนจนเข้ากันดี พอแข็งตัวแล้วยกลง ไข่ ๕ ฟอง ใช้แต่ไข่แดงตีให้ขึ้นมาก ๆ ผสมลงในกระทะกวนให้เข้ากัน แล้วจึงยกขึ้นตั้งไฟกวนต่อไป พอสุกและแห้งพอที่จะกดใส่พิมพ์ได้ยกลง

แกงต้มปลาร้าหัวตาลหรือหน่อไม้

เครื่องปรุง

ปลาช่อนขนาดกลาง	๑	ตัว	หัวตาลอ่อนหรือหน่อไม้หั่นแล้ว	๓	ถ้วย
ปลาร้า			น้ำตาลปีบ		
พริกชี้ฟ้า เขียว แดง เหลือง			ใบมะกรูด		

วิธีปรุง

หน่อไม้หั่นบาง ๆ ต้มกับน้ำจนหน่อไม้สุกดี ทำปลาและล้างให้หมดคาว ปลาร้า ๒ ช้อนโต๊ะต้มกับน้ำแล้วกรองเอาก้างออก ถ้าไม่ใช้ปลาร้าจะใช้หัวปลากุเลาเค็มที่มีอยู่ หรือเนื้อปลากุเลาก็ได้ตามใจชอบ ตะไคร้อ่อนหั่นเป็นฝอย ใส่ครกบุบพอช้ำ ๆ ๑ ช้อนโต๊ะ

เครื่องแกงต้มปลาร้ากับหน่อไม้

ข่าผ่ายาวประมาณ	๑ - ๑ ๑/๒	นิ้ว	ตะไคร้หั่นฝอย	๑	ช้อนโต๊ะ
หอมเผา	๑๐	หัว	กระเทียมเผา	๒	หัว
กะปิเผา	๑	ช้อนโต๊ะ	ปลาสลาดย่างแกะแล้ว	๑/๒	ถ้วย

วิธีปรุง

ข่าปอกผิวดำ ๆ ออกให้หมด หั่นบาง ๆ ตะไคร้หั่นให้เป็นฝอย ปอกหัวหอม หัวกระเทียม โขลกปลาสลาดย่างให้ละเอียด แล้วใส่เครื่องปรุงทั้งหมดลงโขลกต่อไปจนละเอียดอีกครั้ง ละลายใส่ลงในหม้อหน่อไม้ ใส่น้ำปลาร้า น้ำตาลปีบ น้ำปลาพอสมควร ตั้งไฟสักครู่ ใส่ตะไคร้ที่เตรียมไว้ ใส่ปลา ใบมะกรูดฉีก พอปลาสุกดีชิมรสดูเค็มหวานตามต้องการ เวลาตักใส่จานโรยพริกชี้ฟ้าเขียว แดง เหลือง หั่นขวางเม็ดเฉลียงน้อย ๆ รับประทานร้อน ๆ

หมายเหตุ

ถ้าไม่ใช่หน่อไม้ไผ่ตงต้องเทน้ำที่ต้มหน่อไม้นั้นออก แล้วเปลี่ยนน้ำใหม่

ขนมตาล

เครื่องปรุง

ข้าวสาร ๑ ลิตร ซาวแช่ประมาณสองชั่วโมง แล้วเอาไปโม่ให้ละเอียด เสร็จแล้วเอาแป้งใส่ถุงผ้าผูกปากให้แน่นใช้ของหนักทับให้น้ำแห้ง เสร็จแล้วเอาออกมาใส่ภาชนะ

ลูกตาลสุก ๒ ผล ปอกเอาเปลือกออกแล้วเอาไปยีกับตะแกรง เวลายีควรเอาน้ำใส่เม็ดตาลเสมอ ต้องยีเอาเนื้อออกให้หมดจากเม็ด เสร็จแล้วกรองด้วยผ้าขาวบางให้สะอาด จึงใส่ถุงผ้าขาวบางผูกปากให้แน่น แขวนไว้ที่สูงและน้ำจะแห้งไปเอง ต่อจากนั้นเอาออกจากถุงใส่ภาชนะไว้

ใบตอง มากน้อยพอความต้องการ ฉีกใบตองกว้าง ๗ นิ้ว เจียนหัวเจียนท้าย ผ้าเช็ดให้สะอาด

น้ำตาลหม้อ ๑ กก. มะพร้าว ๒ กก. ขูดด้วยกระต่ายมือ

ใบทางมะพร้าว มากน้อยพอความต้องการ ตัดหัวท้ายเอาก้านกลางออก

เกลือป่น

วิธีปรุง

เอาแป้งกับเนื้อลูกตาลผสมกันให้ดี เอาไปตั้งตากแดด คอยสังเกตดูว่าถ้าแป้งขึ้นเป็นใช้ได้ ผสมด้วยน้ำตาล คนให้เข้ากัน จึงแบ่งมะพร้าวครึ่งหนึ่ง ผสมลงไปคนให้เข้ากัน และผสมเกลือป่นคนให้เข้ากันดี เสร็จแล้วตักใส่ใบตอง ห่อละ ๒ ช้อนโต๊ะ จึงโรยหน้าด้วยมะพร้าวทุก ๆ ห่อ เสร็จแล้วห่อให้เรียบร้อย ใช้ใบทางมะพร้าวทำเตี่ยว แล้วห่อให้เรียบร้อย ใช้ไม้กลัดติดให้แน่น แล้วนึ่งให้สุก

ขนมกล้วย

เครื่องปรุง

ข้าวสาร ๑ ลิตร ซาวให้สะอาด แช่น้ำไว้สองชั่วโมง เสร็จแล้วเอาไปโม่ให้ละเอียด เสร็จ

แล้วเอาแป้งใส่ถุงผ้าขาวบาง ผูกปากให้แน่นใช้ของหนักทับให้น้ำแห้ง เสร็จแล้วใส่ภาชนะ

ใบตอง มากน้อยพอความต้องการ ฉีกกว้างประมาณ ๗ นิ้ว เสร็จแล้วเจียนหัวท้าย เสร็จแล้วจึงเอาตรงที่เจียนไว้ซ้อนกันสองแผ่น แล้วใช้ไม้กลัดติดตรงกลาง เสร็จแล้วเช็ดให้สะอาด

กล้วยน้ำว้า ๒๕ ผล ปอกเอาเปลือกออก ที่งอมมาก ๆ

น้ำดอกไม้สด	๓ ถ้วย	น้ำตาลหม้อ	๑/๒ กก.
เกลือป่น	๑/๒ ช้อนชา	มะพร้าว	๑ กก.

ใบทางมะพร้าว มากน้อยตามความต้องการ ตัดหัวท้าย เอาก้านกลางออก

ไม้กลัด มากน้อยตามความต้องการ

วิธีปรุง

เอากล้วยผสมกับแป้ง ขยำให้เข้ากันดี อย่าให้กล้วยเป็นก้อน ผสมด้วยน้ำตาลและเกลือป่น มะพร้าวคนให้เข้ากันดี เสร็จแล้วตักใส่ใบตองห่อละสองช้อนโต๊ะ ห่อให้เรียบร้อยใช้ใบทางมะพร้าวคาดตรงกลาง ใช้ไม้กลัดติดให้แน่น เสร็จแล้วใส่ที่นึ่งให้สุก

แกงส้มลูกโยน ผักบุ้ง ใบมะขามอ่อน

เครื่องปรุง

ปลาดุกอุย		ตะไคร้ (หั่นฝอย)	๑ ต้น
ข่า	๕ แว่น	กระเทียม	๑๐ กลีบ
พริกแห้ง	๗-๙ เม็ด	กะปิ	๑/๒ ช้อนโต๊ะ
หอมแดง	๑๒ หัว	น้ำตาลปึก	๑-๒ ช้อนโต๊ะ
กระชาย	๔-๕ ราก	รากผักชี	๔-๕ ราก
ส้มมะขามเปียก	๑ ปั้น	ใบมะขามอ่อน	๑ ถ้วย
ผักบุ้ง	๑ กำใหญ่	น้ำปลาดี	๓-๔ ช้อนโต๊ะ
ใบมะกรูด	๑-๒ ใบ	ข้าวคั่วป่น	๒ ช้อนโต๊ะ
พริกไทยป่น	๑/๒ ช้อนชา		

วิธีทำ

แล่ปลาดุกอุยเอาแต่เนื้อ สับคลุกกับพริกไทยป่น รากผักชี และข้าวคั่ว ปั้นเป็นก้อนคล้ายลูกชิ้น (ชาวมอญเรียก ลูกโยน) ตำเครื่องแกงส้ม ใส่น้ำต้มให้เดือด ใส่ลูกโยน ผักบุ้ง ใบมะขาม ใบมะกรูด น้ำตาล น้ำส้มมะขาม

หมูกระจก

เครื่องปรุง

มันหมูแข็ง แป้งข้าวเจ้า เกลือป่น ปูนแดง น้ำมันหมู (พืช)

วิธีทำ

หั่นหนังหมูบาง ๆ กว้างและยาวพอดีคำ นำแป้งลงละลายน้ำทีละน้อย ๆ จนเหลว เหยาะเกลือเล็กน้อย นำหมูลงทอด ตักขึ้นเมื่อเหลือง รับประทานจิ้มกับน้ำพริกเผา

ข้าวต้มลูกโยน

นำข้าว (สาร) เหนียวมาซาว เคี่ยวกะทิไฟอ่อน ใส่เกลือเล็กน้อย ใส่ข้าวเหนียวในกะทิ คนให้งวดยกลงเมื่อเกือบสุก นำมาปั้นเป็นก้อนขนาดลูกมะปรางเขื่องๆ ห่อด้วยใบพง หรือใบมะพร้าวอ่อน (มอญ บ้านบุ และบ้านขมิ้น ใช้ใบอ้อยสีเหลืองนวล) ห่อโดยสร้างสรรค์เป็นรูปนก หนู แมว ตะกร้อ ตั๊กแตน ฯลฯ นำไปนึ่งจนสุก จิ้มกับน้ำผึ้ง ข้าวต้มลูกโยนนี้ ชาวมอญมีประเพณีตักบาตรน้ำผึ้งกับลูกโยนขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เพิ่มจากอาหารตักบาตรธรรมดา

กระยาสารท

เครื่องปรุง

ข้าวเม่า	๑	ลิตร	ข้าวตอก	๑ ลิตร
งาขาว	๑	ลิตร	ถั่วลิสง	๑ ลิตร
ถั่วเขียว	๑	ลิตร	น้ำตาล	๒ กก.
มะพร้าว	๑	กก.	แบะแซ	๑/๒ กก.
น้ำดอกไม้สด	๒	ถ้วย	กล้วยไข่	

วิธีทำ

คั่วข้าวเม่า งา ถั่วเขียว ถั่วลิสง ให้เหลือง นำมาโม่พอแตก แยกเปลือกออกให้หมด คั้นกะทิด้วยน้ำดอกไม้สด ใส่กระทะทองเหลืองตั้งไฟผสมน้ำตาล แบะแซ เคี่ยวให้เป็นยางมะตูม นำมาผสมกับข้าวเม่า งา ถั่วเขียว ถั่วลิสง คนให้เข้ากัน ใช้ภาชนะแบน เกลี่ยหน้าให้เรียบ ตัดเป็นอัน

ชาวมอญมีประเพณีตักบาตรออกพรรษาด้วยขนมจีนน้ำพริก น้ำยา ชาวน้ำ กระยาสารท และกล้วยไข่

หมายเหตุ : อาหารในเทศกาลสงกรานต์ นอกจากข้าวแช่ และขนมอื่นแล้ว ชาวมอญยังทำกะละแม ข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวแก้ว ซึ่งกะละแม ข้าวเหนียวแดง และข้าวเหนียวแก้ว ทำกันแพร่หลายมากในฝั่งธน ***(ดูตำราอาหารกะดีจีน)***

ชาวมอญยังนิยมใช้มะตาด หน่อกะลา และมะพร้าวทำแกงหรือผัด ลวกจิ้มน้ำพริก เช่น แกงเขียวหวานคอมะพร้าวใส่เลือดไก่ ชาวมอญรับการถ่ายทอดอาหารชาววังและชาวสวน โดยเฉพาะในภาคกลางมามาก เช่น พริกกะเกลือ ขนมหันตรา แกงบอน ยำใหญ่ และเครื่องประกอบข้าวแช่ แต่ตำราข้าวแช่ที่ชาวมอญทำมาแต่ดั้งเดิม นอกจากลูกกะปิแล้ว ยังมีผักกาดหวานผัดกะทิ เนื้อเค็มผัดกะทิกับน้ำตาล ยำถั่วฝักยาวกับมะพร้าวคั่วและมะม่วง ถั่วดำต้มน้ำตาลกับกะทิเคี่ยวจนงวด และแกงคั่วผักบุ้งแบบแห้ง *(ไม่ใช่ตำราแปลงของชาววังดังที่ทำกันอยู่ในปัจจุบัน)*

๔.

อาหารโปรดคุณปู่ (ทาน)
อาหารโปรดคุณย่า (ทำ)

แกงต้มเปรอะ

เครื่องปรุง

หน่อไม้เหลืองหั่นบาง	๑ กก.	น้ำตาลปีบ	๒ ช้อนโต๊ะ
ปลาเค็ม	๑ ชิ้น	ใบมะกรูด	๗ ใบ (ฉีกชิ้นเล็ก ๆ)
กุ้งแห้ง	๑/๒ กก.	กระดูกหมู	๕-๖ ชิ้นใหญ่
พริกชี้ฟ้า (เขียว แดง เหลือง)		ตะไคร้	๓ ต้น (หั่นฝอย)
หอมแดง	๕ หัว	น้ำปลา	๒ ช้อนโต๊ะ
กะปิ	๑ ช้อนชา	ข่าอ่อน	๓ แว่น

วิธีปรุง

๑. ต้มหน่อไม้ทิ้งสัก ๑ น้ำ กันขื่น

๒. นำเครื่องแกงทั้งหมดไปเผาแล้วนำมาโขลกให้ละเอียดรวมกับปลาเค็ม และกุ้งแห้ง ให้ละเอียด

๓. นำน้ำไปต้มกับกระดูกหมูให้เดือด แล้วนำหน่อไม้ เครื่องแกงที่ตำละเอียดไปต้มในน้ำต้มกระดูกหมู ใส่น้ำตาลปีบแล้วเคี่ยวต่อไปให้กระดูกหมูเปื่อย

๔. นำตะไคร้หั่นฝอย พริกชี้ฟ้า ใบมะกรูดใส่ตามลงไป

หมายเหตุ

- เครื่องแกงที่ตำ (๒) คือ กะปิ ข่าอ่อน ใบมะกรูด (๔ ใบ) หอมแดง ลูกพริกไทย ตะไคร้ ๑/๒ ต้น
- ใบมะกรูด ๓ ใบ และตะไคร้ ๑/๒ ต้น นำมาใช้ในข้อ ๔
- หากจะใส่ปลาร้า เอาใส่พร้อมพริก ใบมะกรูด และใบตะไคร้
- จะใส่ปลาช่อนย่างด้วยก็ได้

ไก่อบ

เครื่องปรุง

ไก่	๑ ตัว	เกลือ
มันฝรั่ง	๓ หัว	พริกไทย
ถั่วแขก	๑๐ ฝัก	เนย

วิธีปรุง

๑. นำไก่ไปล้างให้สะอาด หมักด้วยเกลือ พริกไทย แล้วนำไปทอดให้เหลือง เสร็จแล้ว

นำไปอบจนเปื่อย

๒. นำมันฝรั่งไปต้มให้สุก แล้วนำไปบดรวมกับเนย

๓. นำถั่วแขกไปต้มให้พอสุก

๔. เสร็จแล้วนำทุกอย่างมาจัดรวมใส่จาน

เนื้ออีฉีก

เครื่องปรุง

เนื้อวัว	๑ กก.	พริกแห้ง	๑๐ เม็ด
หอมแดง	๒๐ หัว	อบเชย	๒ อัน
กระเทียม	๑๐ หัว		

วิธีปรุง

๑. นำหอมแดง กระเทียม พริกแห้ง ไปปิ้งไฟ เสร็จแล้วนำพริกที่ปิ้งไฟไปผ่า แล้วแช่น้ำอีกสักครู่ แล้วนำมาผึ่งไว้ นำกระเทียมพริกแห้งไปล้างน้ำ แล้วมาผึ่งไว้เช่นกัน

๒. นำเนื้อวัวหั่นเป็นก้อน ๆ เอากระทะตั้งใส่น้ำมัน

๓. นำหอมที่เผาไปคั่วให้แดงมา แล้วนำเนื้อที่หั่นไปผัดกับหอมและกระเทียม ใส่เกลือ อบเชย จากนั้นใส่น้ำแล้วเคี่ยวไปเรื่อย ๆ ด้วยไฟอ่อนจนเนื้อเปื่อย

ปลาเผาทรงเครื่อง

เครื่องปรุง

ปลาสำลี	๑ ตัว	ใบมะกรูดฉีก	๔-๕ ใบ
หอมแดงบุบ	๕ หัว	เกลือป่น	๒ ช้อนโต๊ะ
ข่าหั่นแว่น	๔-๕ แว่น	เนย	๑ ช้อนโต๊ะ
ตะไคร้หั่นท่อนสั้นทุบ	๔ ต้น	ใบเตยสำหรับห่อ	

วิธีปรุง

๑. ตัดหัวปลา ล้างให้สะอาด ผ่ากลางตัว แบะตัวปลาและเลาะเอาก้างและไส้ออก ล้างให้สะอาดอีกครั้ง ทาเนยและเกลือให้ทั่วตัวปลา

๒. วางปลาบนใบตอง โรยตะไคร้ หอมแดง ข่า ใบมะกรูด ห่อพันปิดหัวท้ายให้สนิท

๓. ย่างบนเตาถ่านไฟกลาง ประมาณ ๑๕ นาที หรือจนปลาสุก แกะเอาใบตองออก

๔. จัดปลาใส่จาน จัดเสิร์ฟกับผักต้มสุก เช่น ถั่วฝักยาว กะหล่ำปลี

แกงขี้เหล็กใส่เนื้อย่าง

เครื่องปรุง

ดอกขี้เหล็กและยอดใบ	๑/๒	กก.	ข่า	๗	แว่น
เนื้อสันวัว	๓๐๐	กรัม (๓ ขีด)	ปลากุเลา	๑	บาท
มะพร้าว	๑	กก.	ปลาทูนึ่ง	๓	ตัว
ตะไคร้	๒	ต้น	พริกแห้ง	๕	เม็ด
กระเทียม	๑๑	กลีบ	กะปินิดหน่อย		
หัวหอม	๗	หัว	ผิวมะกรูดนิดหน่อย		

วิธีปรุง

เอาดอกขี้เหล็กต้มและคั้นเอาน้ำขมออก คั้นเอาหัวกะทิไว้ ๑ ถ้วย แล้วคั้นสำหรับเคี่ยวและคั้นหางกะทิไว้ด้วย เคี่ยวกะทิกับเครื่องแกงที่โขลกกับเนื้อปลา ใส่เนื้อย่าง น้ำปลา ชิมให้รสพอดี แล้วใส่ดอกขี้เหล็กและใบ เอาหัวกะทิราด พอเดือดอีกครั้งยกลงรับประทานได้ (จะใส่ปลาร้าแทนกะปิก็ได้) **หรือใส่หมูหรือไก่แทนเนื้อ**

ปูจ๋า

เครื่องปรุง

เนื้อปู	๒	ขีด	ซีอิ๊วขาว	๑	ช้อนโต๊ะ
เนื้อหมูติดมัน	๑/๒	ขีด	ผักชี	๑	ต้น
กุ้งสด	๑	ขีด	พริกชี้ฟ้าแดง	๒	เม็ด
ไข่เป็ด	๔	ฟอง	น้ำมันสำหรับทอด	๕	ถ้วยตวง
ไข่เค็ม ใช้เฉพาะไข่แดง	๑	ฟอง	กระดองปูทะเล	๔	ฝา
พริกไทย รากผักชี กระเทียม	๑	ช้อนโต๊ะ	ซอสพริก หรือน้ำปลาพริกขี้หนูมะนาว		

การเตรียม

๑. ล้างและสับเนื้อหมู ล้างกุ้ง ปอกเปลือก สับละเอียด โขลกพริกไทย รากผักชี กระเทียม เข้าด้วยกัน

๒. ผักชีเด็ดเป็นใบ ๆ พริกชี้ฟ้าแดงหั่นฝอย

๓. ต่อยไข่เป็ด ๓ ฟอง ตีให้แตกเตรียมไว้สำหรับชุบปูก่อนทอด

วิธีปรุง

๑. ผสมเนื้อปู เนื้อหมู กุ้งสด พริกไทย รากผักชี กระเทียม ไข่เป็ด ๑ ฟอง และ

ซีอิ๊วขาว แล้วนวดให้เข้ากัน ตักใส่ในกระดองปูทะเลให้เต็มนูน แต่งหน้าด้วยไข่เค็มนิดหน่อย พริกแดง ผักชี วางในลังถึง นึ่งขณะน้ำเดือดพล่าน ประมาณ ๒๐ นาที พอสุก พักไว้ให้เย็น

๒. ตั้งกระทะใส่น้ำมันมาก พอน้ำมันร้อน นำปูที่นึ่งสุกแล้ว ลงชุบไข่ที่เตรียมไว้ แล้วทอดโดยวางด้านหน้าลงแล้วทอดพอเหลือง ตักขึ้นวางบนตะแกรง พอให้สะเด็ดน้ำมัน

๓. รับประทานกับซอสพริก หรือน้ำปลาพริกขี้หนูมะนาว ตามชอบ

แกงหองซี่โครงหมู

เครื่องปรุง

ซี่โครงหมู	๕๐๐	กรัม	เต้าเจี้ยว	๑	ช้อนโต๊ะ
หอมแดง	๕	หัว	ถั่วลิสงดิบ	๑/๒	ถ้วย
กระเทียม	๗	กลีบ	ซีอิ๊วดำ	๑	ช้อนชา
ลูกโป๊ยกั๊ก	๓	กลีบ	น้ำซุปหมูหรือไก่	๒	ถ้วย
พริกไทย	๒๖	เม็ด	น้ำมันสำหรับผัด	๒	ช้อนโต๊ะ
รากผักชี	๑	ราก	ดอกไม้จีนหรือหน่อไม้แห้ง	๑	ถ้วย
เกลือป่น	๑	ช้อนชา	น้ำปลา น้ำตาลปีบ อย่างละ	๑	ช้อนชา

วิธีปรุง

๑. ล้างซี่โครงหมูให้สะอาด สับเป็นชิ้น ยาวประมาณ ๑-๒ นิ้ว

๒. คั่วหอม กระเทียม ลูกโป๊ยกั๊กให้หอม นำลงโขลกรวมกับพริกไทย รากผักชี เกลือป่น และเต้าเจี้ยว

๓. ตั้งกระทะใส่น้ำมัน แล้วผัดเครื่องที่โขลกไว้กับหมูให้หอม ใส่น้ำตาล น้ำปลา ตักลงหม้อน้ำซุป ตั้งไฟเคี่ยวนาน ๆ ใส่ดอกไม้จีน หรือหน่อไม้แห้ง เคี่ยวต่อไป ใส่ซีอิ๊วดำพอเป็นสีเหลือง

๔. ถั่วลิสงลวกน้ำร้อน ปอกเปลือก แล้วใส่ลงไปเคี่ยวจนเปื่อยไปด้วยกัน

ข้าวทอด แหนมสด

เครื่องปรุงข้าวทอด

พริกแห้งเม็ดใหญ่	๑-๒	เม็ด	ตะไคร้หั่นฝอย	๑/๔	ต้น
หอมแดงซอย	๑	หัว	ข่าหั่นละเอียด	๑	แว่น
กระเทียมซอย	๗	กลีบ	ไข่	๑/๒	ฟอง
ข้าวสวย	๑	ถ้วย	น้ำปลา	๑	ช้อนโต๊ะ
น้ำมันพืชสำหรับทอด					

วิธีปรุงข้าวทอด

๑. โขลกพริก หอม กระเทียม ข่า ตะไคร้ ให้ละเอียด

๒. ใส่ข้าวสวยลงโขลกให้เข้ากันพอเหนียว ไม่ต้องละเอียด ใส่น้ำปลา ต่อยไข่ใส่ เคล้าเข้าด้วยกันพอเหนียว ปั้นเป็นก้อนกลม ทอดให้สุกเหลือง ตักขึ้นพักไว้

เครื่องปรุงแหนมสด

หมูเนื้อแดงสับละเอียดลวก	๒๕๐	กรัม	ขิงอ่อนซอย	๑/๔	ถ้วย
หนังหมูต้มหั่นบาง ๆ	๑	ถ้วย	หอมแดงซอย	๕	หัว
ถั่วลิสงคั่วเลาะเปลือก	๑/๔	ถ้วย	น้ำมะนาว	๒	ช้อนโต๊ะ
ผักกาดหอมเด็ดเป็นใบ	๑/๒	ต้น	ข้าวสวย	๑/๒	ถ้วย
ต้นหอม ผักชีซอย	๒	ช้อนโต๊ะ	เกลือป่น	๑/๒	ช้อนชา
พริกขี้หนูแห้งทอดกรอบ	๑๐	เม็ด	กระเทียมปอกเปลือก	๑๒	กลีบ

วิธีปรุงแหนมสด

๑. โขลกกระเทียมให้ละเอียด นำมาเคล้ากับเนื้อหมู เกลือ แล้วบีบแรง ๆ ให้ค่อนข้างเหนียว ใส่ข้าวสวย หนังหมูต้ม นวดต่อสักครู่ แล้วปั้นเป็นก้อน ๆ พักไว้

๒. เวลาจะรับประทาน ยีแหนมเคล้ากับน้ำมะนาว ขิง หอม แล้วบิข้าวทอดเคล้าเบา ๆ ให้เข้ากัน ตักใส่จานที่รองด้วยผักกาดหอม โรยถั่วลิสง ต้นหอม ผักชี รับประทานกับพริกขี้หนูแห้งทอด

แกงบวน

เครื่องปรุง

หมูสามชั้น ๑/๒ กก. หัวหอมเผา ๑๕ หัว

เครื่องในหมู ปอด ตัว กระเพาะ ตือฮวน ตือฮุ้น หัวใจ รวม ๑/๒ กก.

วิธีปรุง

น้ำต้มหมู ใบมะตูม ๑ กำมือ ใบตะไคร้ตัดเป็นท่อน ๆ ประมาณ ๑ นิ้ว ๓ กำมือ ตำใบตะไคร้ให้ช้ำพอคั้นได้ แล้วใส่น้ำ คั้นเอาแต่น้ำประมาณ ๒ ถ้วย ตำใบมะตูมและคั้นเช่นเดียวกับใบตะไคร้ แล้วใส่ลงในน้ำต้มหมู แล้วนำเครื่องที่ผัดแล้วผสมลงไป เคี่ยวจนเครื่องในเปื่อย ใส่ตะไคร้หั่นฝอยเคี่ยวไปด้วย จนได้ที่แล้ว ปรุงรสเค็มและหวานตามใจชอบ ตักใส่ชาม โรยหน้าด้วยพริกแดงและใบมะกรูดหั่นฝอย เด็ดผักชีโรยหน้า (จะใส่ปลาร้าด้วยก็ได้)

แกงหมูตะพาบน้ำ

เครื่องปรุง

เนื้อหมูสามชั้น	๑/๒	กก. หั่นชิ้นเล็ก	หัวหอม	๑	หัว ปอก
มะพร้าว	๑/๒	กก.	กระเทียม	๓	หัว ปอก
ถั่วลันเตา	๑๕	ฝัก หั่นท่อนสั้น	กุ้งแห้ง	๑/๒	ถ้วย แช่น้ำให้นิ่ม
พริกแห้ง	๗	เม็ด แกะเม็ด แช่น้ำ	น้ำตาล	๒	ช้อนโต๊ะ
ตะไคร้	๑	ต้น หั่นฝอย	กะปิ	๑	ช้อนชา
ข่า	๑	แว่น หั่นละเอียด	น้ำส้มมะขาม	๒	ช้อนโต๊ะ
ผิวมะกรูด	๑	ช้อน หั่นละเอียด	น้ำปลา	๒	ช้อนโต๊ะ
รากผักชี	๗	ราก หั่นละเอียด	ใบมะกรูด	๗	ใบ หั่นฝอย

วิธีปรุง

พริกแห้ง ตะไคร้ ข่า ผิวมะกรูด รากผักชี หัวหอม กระเทียม ทั้งหมดเอาลงครกโขลกละเอียด ผสมกะปิ กุ้งแห้ง โขลกให้เข้ากันดี พักไว้ก่อน

คั้นหัวกะทิด้วยน้ำเปล่า ๑ ถ้วย คั้นหางกะทิ ๓ ถ้วย ผสมด้วยเครื่องปรุงในครก ถั่ว หมู ยกขึ้นตั้งไฟ เคี่ยวให้สุก ผสมน้ำตาล น้ำปลา ส้มมะขาม ใบมะกรูด เคี่ยวไปจนกะทิแตกมัน เสร็จแล้วผสมด้วยหัวกะทิ ปรุงรสตามชอบ ยกลงได้

แกงไตปลาน้ำข้น

เครื่องปรุง

ปลาไส้ตันแห้ง	๑	ถ้วยตวง	๑๐๐ กรัม
ปลาย่าง (ปลาดุกหรือปลาทู)	๑	ถ้วยตวง	๑๐๐ กรัม
ไตปลา	๑/๒	ถ้วยตวง	๑๕๐ กรัม
ใบมะกรูด	๕	ใบ	๕ กรัม

เครื่องแกง

ขมิ้นหั่น	๑	ช้อนชา	๓ กรัม	ตะไคร้	๑ ๑/๒	ช้อนชา	๑๕ กรัม
ข่า	๑	ช้อนชา	๕ กรัม	พริกขี้หนูสดหั่น	๑	ช้อนโต๊ะ	๑๐ กรัม
หอมแดง	๑	ช้อนชา	๕ กรัม	กะปิ	๑	ช้อนโต๊ะ	๒๐ กรัม
กระเทียม	๒	ช้อนชา	๑๐ กรัม	พริกขี้หนูแห้งหั่น	๑	ช้อนโต๊ะ	๕ กรัม

วิธีปรุง

๑. ล้างปลา ควักไส้ออก นำไปย่างให้สุกแกะเนื้อออก

๒. เอาน้ำ ๒ ถ้วยตวง ใส่หม้อตั้งไฟพอน้ำเดือดใส่ไตปลาต้มสักครู่ ยกลงกรองเอาแต่น้ำ แล้วนำขึ้นตั้งไฟ ใส่เครื่องแกงที่โขลกไว้ ใส่ปลาย่างและปลาไส้ตัน สักครู่เคี่ยวให้ค่อนข้างแห้ง ใส่ใบมะกรูด ยกลงเสิร์ฟพร้อมกับผักสดชนิดต่าง ๆ

สตูลิ้นวัว

เครื่องปรุง

ลิ้นวัว	๘๐๐-๑,๐๐๐	กรัม	แป้งสาลี	๔-๖	ช้อนโต๊ะ
มันฝรั่งปอกเปลือกหั่นสี่เหลี่ยม	๔	หัว	น้ำ	๑	ลิตร
แครอทปอกเปลือกหั่นเป็นท่อน ๆ	๒	หัว	ใบกระวาน	๔-๖	ใบ
หอมหัวใหญ่ผ่าครึ่ง หรือหัวเล็กทั้งหัว	๔-๕	หัว	เกลือ	๑ ๑/๒	ช้อนชา
มะเขือเทศลอกผิวแล้ว	๖	ลูก	ซุปก้อนเนื้อหรือน้ำต้มลิ้นวัว		พอประมาณ
พริกตุ้มเขียวหั่นเป็นสี่เหลี่ยม	๒	เม็ด	ซีอิ๊วขาว		ตามต้องการ
มะเขือเทศข้น	๒	ช้อนโต๊ะ	เนย		สำหรับผัด

วิธีปรุง

๑. ทำความสะอาดลิ้นวัว นำไปต้มกับใบกระวานจนกระทั่งลิ้นวัวนุ่ม

๒. ตักลิ้นวัวออกจากหม้อ แล้วพักไว้ให้เย็น จึงค่อยลอกผิวลิ้นที่สากออก

๓. หั่นลิ้นวัวเป็นแว่น ๆ โดยหั่นทางขวางเป็นแว่นหนาประมาณ ๑/๓ นิ้ว และพักไว้

๔. นำหอมหัวใหญ่ มันฝรั่ง แครอท ต้มในน้ำต้มลิ้นวัวพอสุก

๕. นำมะเขือเทศไปต้ม แล้วลอกผิวออก

๖. นำหม้อตั้งไฟพอร้อน ใส่เนย ใส่หอมสับลงไปผัดให้สุก แต่ยังไม่เหลือง แล้วใส่มะเขือเทศข้น ผัดให้แตกมัน แล้วใส่แป้งลงไปผัดต่อ

๗. นำไม้ตีไข่ตีแป้งให้ละลายในน้ำซุป ต้มให้เดือด แล้วนำลิ้นวัวลงไปต้มต่อจนกระทั่งนุ่ม เติมมะเขือเทศ มันฝรั่ง แครอท และหอม เคี่ยวต่อจนกระทั่งลิ้นนุ่ม ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง ปรุงรสด้วยเกลือ พริกไทย และซีอิ๊วขาว

ไก่ทอดกับผักโหม

เครื่องปรุง

ไก่อบหั่นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ	๑ ถ้วย	พริกไทย	นิดหน่อย

แฮมหั่นสี่เหลี่ยม ๆ	๑/๒	ถ้วย	น้ำต้มกระดูกไก่	๑/๔	ถ้วย
หอมฝรั่งสับละเอียด	๑	ช้อนโต๊ะ	เยลลี่แผ่นอย่างขาว	๕	แผ่น
ไข่ต้มสับเล็ก ๆ	๑/๒	ช้อนโต๊ะ	นมสด	๑/๔	ถ้วย
แป้ง	๑	ช้อนโต๊ะ	ไข่	๑	ฟอง ตีพอแตก
เนย	๑	ช้อนโต๊ะ	ขนมปังป่น	๑/๒	ถ้วย
เกลือ	๑	ช้อนชา	น้ำมันสำหรับทอด		

ยอดผักโหม ต้มในน้ำเดือดใส่เกลือนิดหน่อย พอนุ่มตักใส่กระชอนให้สะเด็ดน้ำ น้ำสลัดอย่างใด (ดูสันในทอด อาหารกลางวันสำหรับวันจันทร์)

วิธีปรุง

เนยใส่กระทะตั้งไฟพอร้อน ใส่แป้งผัดพอเป็นสีนวล ใส่หัวหอมแล้วใส่น้ำต้มกระดูกไก่ นม เกลือ พริกไทย คนจนข้น ชิมดูรสตามชอบ เยลลี่แผ่นล้างน้ำใส่คนให้ละลายแล้วใส่ไก่และหมูแฮม พอเดือดทั่วยกลงทิ้งไว้พออุ่น ๆ ตักใส่ในถาดสี่เหลี่ยมให้ได้ไก่ที่ผัดหนาราว ๑ นิ้ว เข้าตู้เย็นจนแข็งดี นำออกมาตัดเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๑ ๑/๒ x ๓ นิ้ว ชุบไข่ให้ทั่วเกลือกขนมปังป่น ทอดในน้ำมันมาก ๆ ที่ร้อนจัดบนไฟกลาง เหลืองทั่วดีแล้วตักขึ้นวางบนกระดาษซับน้ำมันสักครู่ จัดลงจานรับประทานร้อน ๆ กับผักโหมต้มคลุกน้ำสลัดอย่างใด

ส่วนที่อร่อยของไก่ทอดอย่างนี้ คือ ข้างนอกกรอบ แต่ข้างในนุ่ม ไม่แห้งแข็ง ฉะนั้นจึงต้องผัดไก่แล้วเข้าตู้เย็น เพื่อให้แข็งตัวก่อนทอด ถ้าไม่ใช้ไก่อบจะเปลี่ยนเป็นปลานึ่ง หรือกุ้งแทนก็ได้

แกงอ่อมมะระ

เครื่องปรุง

ปลาดุก	๑/๒	กก.	มะระจีน	๒	ผล
มะพร้าว	๑/๒	กก.	น้ำปลา เกลือ		

วิธีปรุง

ขูดเมือกปลาดุกออก ตัดหัวใช้แต่ส่วนคาง หัวกะโหลกไม่ใช้ แต่เอากระดูกกลางออกล้างให้หมดคาว หั่นชิ้นปลาดุกโตพอสมควรล้างอีกครั้ง ใส่กระชอนไว้ คั้นกะทิให้หมดมัน ตั้งไฟเคี่ยวพอแตกมัน ผ่ามะระเอาเม็ดและไส้ออกให้หมด หั่นขวางตามลูกบาง ๆ แชในน้ำเกลือประมาณ ๑๐ นาที ถ่ายน้ำ ๒ ครั้ง แล้วคั้นให้แห้ง

เครื่องแกงอ่อมมะระ

พริกแห้งเม็ดใหญ่	๕	เม็ด	กระเทียมหั่นฝอย	๑	ช้อนโต๊ะ

ข่าหั่นฝอย	๑/๒	ช้อนชา	ผิวมะกรูดหั่นฝอย	๑/๒	ช้อนชา
ตะไคร้หั่นฝอย	๑	ช้อนโต๊ะ	กะปิ	๑/๒	ช้อนชา
หอมหั่นฝอย	๑	ช้อนโต๊ะพูน			

วิธีปรุงเครื่องแกงอ่อมมะระ

โขลกน้ำพริกตามกำหนดให้ละเอียด ช้อนมันกะทิผัดกับน้ำพริกพอมีมันขึ้นหน้า ตักใส่หม้อ ตั้งไฟพอเดือดใส่มะระ แล้วใส่ปลาดุกตามลำดับ ใส่น้ำปลา ปิดฝาไว้ พอเดือดเข้ากันชิมรสดูตามชอบ ยกลง

เต้าเจี้ยวหลน

เครื่องปรุง

เต้าเจี้ยวสีขาว	๑	ถ้วยตวง	เนื้อหมูบด	๑/๒	ถ้วยตวง
กุ้งแห้ง	๑/๒	ถ้วยตวง	กะทิ	๑ ๑/๒	ถ้วยตวง
กะทิ	๑ ๑/๒	ถ้วยตวง	หอมเล็ก	๑/๒	ถ้วยตวง
น้ำตาลปีบ	๒	ช้อนโต๊ะ	น้ำมะขาม	๓	ช้อนโต๊ะ
พริกชี้ฟ้าแดง-เขียว	๗	เม็ด	นมสดพร่องมันเนย	๑	ถ้วยตวง
ปลาป่น	๑/๔	ถ้วยตวง			

หัวปลี พริกหยวกอ่อน แตงกวา มะเขือเปราะ ต้นหอม พริกขี้หนู ฯลฯ

วิธีปรุง

๑. นำเต้าเจี้ยวมาล้าง เพื่อไม่ให้เค็มจัด สงใส่กระชอนให้สะเด็ดน้ำแล้วโขลกให้ละเอียด

๒. สับเนื้อหมู และกุ้งแห้ง ซอยหอมเป็นท่อน ๆ พริกชี้ฟ้า เด็ดก้าน แล้วหั่น

๓. นำกะทิขึ้นตั้งไฟให้เดือด แล้วช้อนหัวกะทิ ๑/๒ ถ้วยตวง ที่เหลือใส่เต้าเจี้ยว ที่โขลกไว้คนสัก ๒-๓ นาที จึงใส่กุ้ง หมูสับ เคี่ยวไปสักครู่ ปรุงรสด้วยน้ำมะขาม น้ำตาลปีบ ถ้าไม่เค็มใส่เกลือเล็กน้อย ชิมรสตามต้องการ ใส่หอมซอยและพริกชี้ฟ้า ค่อย ๆ คนให้เข้ากัน ใส่นมสดพร่องมันเนย

๔. รับประทานกับผักต่าง ๆ เช่น หัวปลี พริกหยวกอ่อน แตงกวา มะเขือเปราะ ต้นหอม พริกขี้หนู จัดเสิร์ฟให้สวยงาม

ทอดมันปลาแบบยุโรป

เครื่องปรุง

ปลาช่อนขนาดกลาง	๑	ตัว (หรือปลาชนิดหนึ่งชนิดใดก็ได้)

ซอสขาว	๓-๔ ช้อนโต๊ะ	เนยแข็งป่น	๑-๒ ช้อนโต๊ะ

พริกป่น แป้งมัน น้ำมันสำหรับทอด

วิธีปรุง

ล้างปลาให้สะอาด แล่เอากระดูกกลางออกเอาแต่เนื้อ ผึ่งบนตะแกรงให้แห้งหรือพอหมาด ๆ ก็ได้ หั่นเป็นชิ้นบาง ๆ บดให้ละเอียด หรือจะใส่ครกโขลกเอาก็ได้ ตักขึ้นเคล้ากับซอสขาว เนยป่น พริกป่นเท่า ๆ กัน ชิมดูให้รสอ่อน ๆ ถ้าขาดสิ่งใดให้เติมลง ปั้นเป็นแผ่นเหมือนทอดมันไทย เอาแป้งมันละลายน้ำข้น ๆ เอาปลาที่ปั้นไว้ลงชุบในแป้ง แล้วทอดในน้ำมันร้อน ๆ ให้เหลืองกรอบ ตักขึ้นใส่จานโรยด้วยเนยแข็งป่น

วิธีปรุงซอสขาว

เอาน้ำมันใส่กะทินิดหน่อย โรยแป้งสาลีลงเล็กน้อย ผัดไปเติมน้ำซุปละลายพอข้น ๆ อย่าให้แป้งเป็นลูก เติมนมสด เกลือ พริกไทย ตักขึ้นเป็นซอสขาว

ข้าวมันส้มตำ (ไทย)

เครื่องปรุง

ข้าวสาร	๒ ถ้วย	กุ้งแห้ง (ป่น)	๑/๒ ถ้วย
น้ำปลาดี	๔ ช้อนโต๊ะ	มะพร้าว (กะทิ ๓ ถ้วย)	
กระเทียม หั่นหยาบ	๑ ช้อนชา	น้ำตาลหม้อ	๒ ช้อนโต๊ะ
เกลือ	๒ ช้อนชา	พริกไทย	๑/๒ ช้อนชา
มะนาว	๑ ช้อนโต๊ะ	มะละกอ	๔ ถ้วย
มะขามเปียก	๑ ช้อนโต๊ะ	พริกมูลหนู	๙ - ๑๐ เม็ด
น้ำตาลทราย	๒ ช้อนโต๊ะ	ผิวมะนาวหั่นละเอียด	๑ ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

ซาวข้าวให้สะอาด มะพร้าวกะเทาะเปลือกแข็งออก ปอกผิวดำ แล้วขูดด้วยกระต่ายจีน คั้นใส่หม้อข้าว แล้วเกลี่ยข้าวให้เสมอวัดด้วยนิ้วกลาง ให้น้ำกะทิท่วมข้าว ๒ องคุลี ใส่เกลือเล็กน้อย ยกขึ้นตั้งไฟให้แรง ๆ หน่อย พอจวนเดือดคอยคนบ่อย ๆ จนเดือดทั่วแล้ว จึงพรากไฟออก ให้เหลือแต่เพียงเล็กน้อยใช้ใบตองปิดปากหม้อ ปิดฝาทับแล้วคลุมผ้าให้มิดปากหม้อ และหมุนไปรอบ ๆ พอสุกยกลง (ใส่ใบเตยหอม เกลือ น้ำตาลทรายด้วยก็ได้)

ปอกมะละกอ ล้างยางให้หมด ซอย แล้วโรยเกลือป่นประมาณพอออกรสเค็มนิด ๆ เคล้าจนมะละกอนุ่ม แล้วคั้นน้ำออกเสียบ้าง โขลกกระเทียมพริกไทย ป่นกุ้งแห้งคลุกกับมะละกอ คั้นส้มมะขามเปียก น้ำตามหม้อ น้ำปลาดี มะนาวหั่นสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ถ้าชอบเผ็ดกับบุบพริกมูลหนู

ใส่ด้วย ชิมรสตามชอบ

เครื่องประกอบข้าวมันส้มตำ

๑. ผักดิบ มีใบไม้ต่าง ๆ เช่น ใบทองหลางไทย ใบชะพลู ใบมะยม ใบมันสำปะหลัง ใบคูน ฯลฯ

๒. ผักทอด คือ ใบไม้ ดอกไม้ต่าง ๆ ชุบแป้งทอดอย่างเครื่องน้ำพริกขนมจีน และใบทองหลาง ใบมันทอด

๓. น้ำพริกส้มมะขามเปียก ใช้พริก ๕ เม็ด กระเทียม ๕ กลีบ กุ้งแห้ง เกลือ น้ำตาลหม้อ น้ำปลาดี กะปิ โขลกและผสมตามชอบรส

๔. เนื้อฉีกฝอยผัดหวาน ใช้เนื้อเค็มแผ่น ๆ ล้างน้ำปิ้งพอสุก ทุบให้นุ่ม จนเส้นกระจาย แล้วฉีกให้เป็นฝอย ซอยหอมพอควร ตักน้ำมันใส่กระทะเจียวหอมพอเหลือง ตักขึ้นแล้วใส่เนื้อลงผัดจนกรอบ โรยน้ำตาลทรายตามต้องการ คนพอทั่วตักขึ้น โรยหอมที่เจียวไว้

๕. ปลาแห้งทอด ล้างปลาแห้งแล้วปิ้งพอสุก ทุบพอนุ่มเป็นขุยแล้วตัดเป็นชิ้นพองาม ทอดให้กรอบ

๖. ปลากุเลาทอด ล้างปลากุเลาสะอาดแล้ว แล่เนื้อออกหั่นเป็นชิ้นสี่เหลี่ยม ขนาด ๑ ซม. ชุบไข่ทอด

๗. แกงเผ็ดไก่หรือแกงเผ็ดเนื้อ

ปลาแนม

เครื่องปรุง

ปลาช่อนสดย่างแกะใช้แต่เนื้อ	๑	ถ้วย	ข่า	๑๕	แว่น
มะพร้าวขูดด้วยกระต่ายจีน	๑/๒	ถ้วย	ข้าวคั่ว	๑/๒	ถ้วย
หนังหมูหั่นแล้ว	๑	ถ้วย	เกลือป่น		
มันหมูต้มสุกหั่นแล้ว	๒	ช้อนโต๊ะพูน	มะนาว		
กระเทียมดอง	๑	ช้อนโต๊ะพูน	น้ำตาลทรายอย่างละเอียด		
ผิวส้มซ่าหั่นฝอย	๑	ช้อนโต๊ะ	พริกชี้ฟ้า (เขียว แดง เหลือง)		
หัวหอมซอย	๑	ช้อนโต๊ะ	ใบผักกาดแก้ว	๓	ต้น
ถั่วลิสงคั่วซอย	๒	ช้อนโต๊ะพูน			

วิธีปรุง

มะพร้าวกะเทาะออกจากกะลา แล้วปอกผิวออกให้ขาวล้างสะอาดขูดกระต่ายจีน และคั่วพอหายแฉะอย่าให้เหลือง จึงหั่นข่าใส่ครกโขลกให้ละเอียด แล้วใส่ปลาย่างกับมะพร้าวลงพร้อมกันโขลกจนละเอียดเข้ากันดี ก็ควักขึ้นจากครก ใส่ชามอ่าง ใส่เกลือ มะนาว น้ำตาลทราย เคล้าคลุก

ให้เข้ากันโรยข้าวคั่วลงทีละน้อย เคล้าไปใส่ไปจนกระจายสลวยตัว ปรุงรสชิมให้เปรี้ยวเค็มหวานเหมาะ เผื่อรสกระเทียมดองและหนังหมูไว้ด้วยตามชอบ เมื่อรสพอดีแล้วก็ใส่หัวหอม ผิวส้มซ่า กระเทียมดอง ถั่วลิสงคลุกในตัว เหลือไว้เล็กน้อย เมื่อจัดใส่จานจึงแต่งหน้าด้วยผิวส้มซ่า ถั่วลิสง พริก ๓ สี หั่นเฉียงเบา ๆ ตัดใบผักกาดแก้ว ใบทองหลาง หรือใบชะพลู ประดับขอบจานตามแต่จะเห็นงาม

หมายเหตุ

๑. ถ้าท่านจะทำไก่แนมหรือกุ้งแนม ก็ทำตามวิธีทำหมูแนมสด คือ สับเนื้อให้ละเอียดแล้วใส่ข่า โขลกละเอียด ใส่เกลือ มะนาว หรือน้ำส้มสายชูขยำให้สุก แล้วคั้นน้ำออกไปตั้งไฟให้สุก แล้วจึงเอาเนื้อลงคลุกในน้ำสะเออะกำลังร้อน ๆ แล้วจึงปรุงรสและใส่เครื่องอย่างเดียวกับหมูแนมหรือจะใช้ถั่วเมล็ดสีชมพู Lentil ต้มแล้วดงให้น้ำแห้งอย่างกับหุงข้าวไม่เช็ดน้ำ แล้วโขลกหรือบดด้วยเครื่องบดให้ละเอียด จะคลุกอย่างหมูแนมหรือปลาแนมก็ได้ อนึ่ง ถ้าจะคลุกให้คนป่วยก็ใช้ขนมปังจืด เช่น milk biscuit หรือครีมแครกเคอร์ (cream cracker) ป่นให้ละเอียด ถ้าไม่มีปลาช่อนจะใช้ปลาอย่างอื่น ๆ ก็ได้ เช่น ปลาทูนึ่งหรือปลาทูสด ย่างพอน้ำตกหนังพอใช้แต่เนื้อ อย่าให้หนังติดมักทำให้กลิ่นคาวจัดหรือจะใช้ปลาแซลมอน (salmon) กระป๋องหรือปลาอะไรที่มีเนื้อมากและแห้งดีก็ได้ หรือจะใช้มะพร้าวขูดกระต่ายจีนคั่วพอแห้ง โขลกกับข่าให้ละเอียดนุ่มแล้วก็คลุกอย่างปลาแนมเรียกว่า หมูแนม ปลาแนม ไก่แนม กุ้งแนม ถั่วแนม ฯลฯ

๒. การทำข้าวคั่ว ให้ดูในตำรับ หมูแนวแข็ง ข้อ ข. และการทำหนังหมู มันหมู ข้อ ค.

๓. ผิวส้มซ่านั้น ปอกผิวบาง ๆ ตามยาวลูก คือ จากหัวขั้วลงไปจดปลายผลระวังอย่าให้ติดเปลือกขาวเลย ใช้เฉพาะผิวแท้ หั่นเป็นฝอยตามขวางชิ้นเปลือกที่ปอก แล้วล้างสัก ๑-๒ ครั้ง

๔. ถั่วลิสง ต้องคั่วให้ขึ้นสีนวลมีกลิ่นหอม แล้วจึงซอยกระเทียมดอง ถ้ากระเทียมเป็นกลีบก็ผ่าตามยาวกับซอยตามยาว ถ้าเป็นหัวก็ผ่ากลางตามยาวหัว นำก้านกลางออก แล้วหั่นตามขวางบาง ๆ แล้วหั่นให้ละเอียดอีกครั้ง

ไส้กรอกหมู (ไทย)

เครื่องปรุง

เนื้อหมูหั่นสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ขนาด ๑.๐๕ ซม. ๓ ถ้วย

มันหมูหั่นเหมือนเนื้อหมู	๑/๒	ถ้วย	เกลือเม็ด	๑	ช้อนโต๊ะ
พริกแห้ง	๕-๗	เม็ด	มะพร้าวขูดแล้ว	๑/๒	กก.
รากผักชีหั่นละเอียด	๑	ช้อนชาพูน	ไส้หมู	๑/๒	กก.
พริกไทย	๙	เม็ด	เนื้อปูทะเลหรือกุ้ง	๑	ถ้วย
ข่า	๕	แว่น	ไข่เป็ด	๒	ฟอง

มันแกวต้มสุกหั่นเป็นฝอยสั้น ๆ	๑	ถ้วย (ถ้าไม่มีมันแกวใช้ฟักเขียวต้มพอสุกแทน)		
หัวหอม	๓๖	หัว (ขนาดกลาง)		
ต้นหอมผักชีหั่นแล้ว	๑	ถ้วย (ต้นหอมให้มากกว่าผักชี)		
กระเทียม	๒๐	กลีบ (ขนาดกลาง)		
น้ำมันหมู	๒	ช้อนโต๊ะ	น้ำปลา	
ถั่วลิสงคั่วใหม่ ๆ ให้เหลือง	๑/๔	ถ้วย	ตะไคร้ต้นใหญ่	๑ ต้น

วิธีปรุง

ต้มมันแกวหั่น เตรียมเครื่องปรุงที่ในอัญประกาศ คือฉีกพริกแห้งลอกเมล็ดล้าง แล้วปอกและหั่นเครื่องอื่นใส่ครกโขลกให้ละเอียด เว้นแต่ถั่วลิสงต้องใส่หลังที่สุดเมื่อเครื่องอื่นละเอียดหมดแล้ว มิฉะนั้นถั่วลิสงจะทำให้เหนียวโขลกลำบาก หั่นเนื้อหมูมันหมู ปูทะเลเลือกใช้แต่เนื้อ บี้ให้กระจาย (ซื้อปูที่ต้มแล้ว) รวมเนื้อหมูมันหมูปูทะเล มันแกว

เครื่องที่โขลกใส่ชามอ่างไว้ คั้นกะทิน้ำที่ ๑ และที่ ๒ รวมกันไว้ (อย่าให้น้ำมากนัก) ส่วนหางครั้งที่ ๓ ที่ ๔ ใส่น้ำมากได้ คั้นไว้ต่างหากแล้วตักหัวกะทิใส่อ่างหมู ละลายเครื่องน้ำพริกให้หมด เติมกะทิให้แฉะ ๆ ปรุงรสด้วยน้ำปลา น้ำนิดหน่อยพอให้กลมกล่อม คนให้เข้ากันดี ต่อยไข่ใส่คนให้ทั่ว โรยผักชีต้นหอมให้ทั่ว แล้วบรรจุไส้ได้ (เมื่อก่อนบรรจุต้องคนให้ทั่วอีกครั้ง ถ้ากะทิไม่ชุ่มต้องตักน้ำกะทิที่มีอยู่เติมลงอีก)

วิธีบรรจุ

ไส้หมูที่ตากแห้งไว้แล้วตามวิธีล้างไส้ นำมาชุบน้ำตัดรอยผูกหัวท้ายทิ้งเสีย ล้างให้สะอาดและนุ่ม ตัดเป็นท่อน ๆ สั้น ๆ ตามต้องการให้สะดวกแก่การปิ้ง เมื่อตัดไส้ตามต้องการเสร็จแล้วกับจับกรวยสำหรับใส่ไส้กรอก เปิดไส้ออกสอดปลายกรวยลงในไส้รูดไส้ให้ขึ้นไปติดย่น ๆ ที่ก้นกรวยจนไส้เหลือสัก ๖ ซม. จึงตักหมูที่ผสมไว้ใส่ในกรวย ใช้ไม้กลมได้ขนาดพอดีกับปลายกรวยยาวประมาณ ๒๕ ซม. กระทุ้งเครื่องผสมให้ลงไปในไส้พอดีน้ำเนื้อ และคอยดึงไส้ให้เลื่อนออกไปพอเหมาะกัน อย่าให้แน่นหรือหลวมเกินไป เมื่อเต็มก็ถอดออกผูกหัวท้ายอย่าให้น้ำกะทิไหลไปเสียหมด และทำดังนี้ต่อไปจนหมดส่วนผสม ก่อนจะปิ้งจะต้องล้างไส้กรอกให้สะอาด แต่อย่าแช่ไว้ในน้ำนานต้องล้างอย่างเร็ว คือ พอจุ่มลงในน้ำแล้วยกขึ้นเท่านั้น ผึ่งไว้สักครู่จึงปิ้ง

ผัดพริกขิงกากหมู

เครื่องปรุง *(สำหรับ ๕ คน)*

พริกชี้ฟ้า	๑๐	เม็ด	ตะไคร้สด	๒	ต้น
กากหมู	๑	ขีด	ข่า	๕	แว่น
หัวหอม	๔	หัว	กุ้งแห้งป่น	๓	ช้อนโต๊ะ

กระเทียม	๒ หัว	น้ำตาลปีบ	๒ ช้อนโต๊ะ
ผิวมะกรูด	๑/๒ ลูก	เกลือ	๑/๒ ช้อนชา
ใบมะกรูดหั่นฝอย	๑ ๑/๒ ช้อนชา	กะปิ	๑ ช้อนชา

วิธีปรุง

โขลกหัวหอม กระเทียม ตะไคร้ ข่า กุ้งแห้ง พริกชี้ฟ้า กากหมู ผิวมะกรูด ให้ละเอียด เสร็จแล้วเอาไปผัดน้ำมัน ๑ ช้อนโต๊ะ ใช้ไฟอ่อน ผัดให้กรอบ ใส่น้ำตาลปีบ ชิมรสดูแล้ว ใส่ใบมะกรูดเคล้าให้ทั่ว ผัดอย่าให้แฉะ

แกงหมูเทโพ

เครื่องปรุง

หมู ๓ ชั้น หรือเนื้อหมูปนมัน ๑ - ๑ ๑/๒ กก.

ปลาเค็ม (ปลาโต๊ะกัง ๑/๒ ตัว)		ผักบุ้ง	๕ กำ
พริกแห้ง	๑๐ เม็ด	หัวหอม	๕ หัว
กระเทียม	๓ หัว	กะปิ	๑/๒ ช้อนโต๊ะ
เกลือ	๑/๒ ช้อนโต๊ะ	ข่า	๕-๖ แว่น
ตะไคร้	๓ ต้น	ผิวมะกรูด	๑/๒ ลูก
กุ้งแห้ง	๑ ช้อนโต๊ะ	กะทิ	๑ กก.
ใบมะกรูด	๑/๒ ลูก	ลูกมะกรูด	
น้ำส้มมะขามเปียก	๔ ฝัก	ผิวมะกรูดฝอย	๑/๒ ลูก

วิธีปรุง

เนื้อหมูล้างให้สะอาดแล้วหั่น เด็ดผักบุ้ง ตัดเป็นท่อนท่อนละ ๑ นิ้ว ฉีกใบมะกรูดใส่ไว้ด้วยกัน โขลกน้ำพริกและปลาเค็ม ตั้งกระทะใส่น้ำมันประมาณ ๓ ช้อนโต๊ะ ใส่น้ำพริกลงผัดให้หอม ใส่หมู ตักใส่หม้อ ใส่น้ำส้มมะขาม น้ำตาล เคี่ยวให้นุ่ม แล้วจึงใส่ผักบุ้ง น้ำมะกรูด ปิดฝา เร่งไฟแรง ๆ ชิมให้ได้ ๓ รส เปรี้ยว เค็ม หวาน พอ ๆ กัน

หลนกะปิคั่ว

เครื่องปรุง *(สำหรับ ๕ คน)*

กระชาย	๗ หน่อ	ปลาช่อนย่าง	๑ ตัว
ข่า	๗ แว่น	น้ำตาลปีบ	๑/๒ กก.
ตะไคร้	๓ ต้น	พริกแห้ง	๓ เม็ด

หอม	๖	หัว	พริกชี้ฟ้าอ่อน	๑	ขีด
พริกไทย	๑๐	เม็ด	ใบมะกรูด	๑	ซีก
กะปิ	๑	ช้อนโต๊ะ	กะทิ (แยกหัวไว้นิดหน่อย)	๑/๒	กก.

วิธีปรุง

โขลกกระชาย ข่า ตะไคร้ หัวหอม พริกไทย กะปิ พริกแห้ง ปลาย่าง ตั้งน้ำ (หางกะทิ) ให้เดือด เอาเครื่องที่โขลกเสร็จเคี่ยวไฟอ่อน ชิมรส เค็ม หวาน เสร็จแล้วใส่พริกชี้ฟ้าอ่อนและใบมะกรูดที่ฉีกไว้และหัวกะทิ ชิมดู หากต้องการเติมน้ำปลาและน้ำตาลก็ได้

น้ำพริกมะขามเปียก

เครื่องปรุง *(สำหรับ ๕ คน)*

พริกแห้ง	๗	เม็ด	กากหมู	๓	ช้อนโต๊ะ
หอม	๔	หัว	กะปิ	๑	ช้อนชา
กระเทียม	๒	หัว	มะขามเปียก	๓	ฝัก
กุ้งแห้ง	๑/๒	ขีด	น้ำตาลปีบ		
น้ำปลา					

วิธีปรุง

ตำพริก หอม กระเทียม พริกแห้ง กะปิ กุ้งแห้ง มะขามเปียก โขลกให้ละเอียด นำกากหมูใส่ โขลกให้ละเอียดด้วย เอาไปผัด ใช้น้ำมันประมาณ ๑ ช้อนโต๊ะ ใส่น้ำตาลปีบ น้ำปลาให้พอดี เพื่อให้ออก ๓ รส เปรี้ยว หวาน เค็ม

มันยัดไส้

เครื่องปรุง

มันเทศ	๑	กก.	แป้งหมี่	๑/๒	กก.
น้ำปลา	๑ ๑/๒	ช้อนโต๊ะ	หมูบด	๑/๒	กก.
หอมใหญ่	๒	หัว	น้ำตาลทราย	๑	ช้อนโต๊ะ
พริกไทยป่น	๑	ช้อนชา			

วิธีปรุงไส้

เอาเนื้อหมูบด หอมใหญ่สับละเอียด น้ำตาล น้ำปลา ไปผัดให้แห้ง ใส่น้ำตาลทราย น้ำปลา ชิมรส หวาน เค็ม เอาออกไว้ให้เย็น

วิธีปรุงมัน

นึ่งให้สุกแล้วตำให้ละเอียด เอาไปนวดกับแป้งให้เหนียว นำมาห่อเนื้อหมูเป็นลูกลักษณะเหมือนไข่แต่ไม่แบน แล้วนำมาทอด

กุ้งเทมปุระ

เครื่องปรุง

กุ้งชีแฮ้ขนาดกลาง	๒	ขีด	ปลาทะเลชนิดใดก็ได้	๑/๒	ขีด
ปลาทราย	๑/๒	ขีด	ปลาหมึก	๑/๒	ขีด
หน่อไม้ฝรั่ง	๑/๔	ถ้วย	เห็ดฟางหั่นชิ้นพอคำ	๑/๔	ถ้วย
ฟักทอง	๑/๔	ถ้วย	พริกฝรั่ง	๑/๔	ถ้วย
มะเขือยาว	๑/๔	ถ้วย	แครอท	๑/๔	ถ้วย
มันฝรั่งหั่นบาง ๆ	๑/๔	ถ้วย	ไข่ไก่ (ไข่แดง)	๑	ฟอง
แป้งหมี่	๑	ถ้วย	ปลาแห้งเล็ก	๓/๔	ถ้วย
น้ำมันงา			น้ำมันพืช		

วิธีปรุงน้ำจิ้ม

ต้มน้ำสะอาด ๔ ส่วน และมิริน (หรือสาโทผสมน้ำตาลทราย) ๑ ส่วน ใส่ปลาแห้ง ใส่หัวไชเท้าฝนและขิงฝนนิดหน่อย หลังเดือดแล้ว

วิธีปรุงเทมปุระ (ถ้าต้องการกุ้งหมด ปลาหมด หรือผักหมด ก็เปลี่ยนเครื่องปรุงตามส่วน)

ทำความสะอาดกุ้ง เด็ดหัว ปอกเปลือก ชักไส้ออก ขอดเกล็ดปลาแล้วหั่นเป็นชิ้นบางยาว ดึงส่วนที่กินไม่ได้ของปลาหมึกออก

ตั้งกระทะใส่น้ำมันพืชเติมน้ำมันงานิดหน่อย ขณะรอน้ำมันร้อน แยกไข่เฉพาะไข่แดง ตีพอแตก ผสมกับน้ำและแป้งหมี่ ไม่ข้นหรือเหลวจนเกินไป เมื่อน้ำมันร้อนได้ที่นำลงชุบในแป้ง เมื่อสุกจะลอย ตักขึ้น สะเด็ดน้ำมัน **ใช้ปลา ปลาหมึก มันเทศ/ฝรั่ง หัวหอม แครอท ถั่วฝักยาว พริกหยวก มะเขือ ทำเทมปุระได้**

เมี่ยงชูชก

เครื่องปรุง *(สำหรับ ๑๐ คน)*

ก๋วยเตี๋ยวเส้นใหญ่	๑	กก. (เป็นแผ่น)	หอมใหญ่	๑/๒	กก.
ผักกาดหอม	๑/๒	กก.	ผักชี	๒	ขีด
ต้นหอม	๓	ขีด	ใบขึ้นฉ่าย	๓	ขีด

วิธีปรุง

ผักกาดหอมเด็ดพอจะห่อแป้งเป็นคำ ๆ ก๋วยเตี๋ยวตัดเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้า แล้วนึ่งให้สุก หักผักชี ใบขึ้นฉ่าย หอมใหญ่ ต้นหอม หั่นละเอียด ไว้ใส่ในห่อ

เครื่องปรุงไส้

เนื้อหมูบด	๑/๒	กก.	กุ้งสด	๑	กก.
เนื้อหมูก้อน	๑/๒	กก.	พริกไทยเม็ด	๑	ช้อนโต๊ะ
รากผักชี	๑	ราก	กระเทียมปอก	๒	ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

หั่นเนื้อหมูเป็นลูกเต๋า กุ้งสดหั่นเป็นท่อน ๆ ตำกระเทียม พริกไทย รากผักชี ให้ละเอียด มาผัดกับน้ำมันหมูและกุ้ง

เครื่องปรุงน้ำจิ้ม

กระเทียม	๑	ขีด	พริกสวน	๓๐	เม็ด	มะนาว	๑๕	ลูก

วิธีปรุง

ตำกระเทียมให้ละเอียด เอาพริกสวนตำพอแตก ใส่น้ำมะนาว อย่าให้เปรี้ยวมาก

ปลากะพงนึ่งกับซอสเห็ด

เครื่องปรุง

ปลากะพงนึ่งยีให้ละเอียด	๑ ๑/๒	ถ้วย	เกลือ	๑	ช้อนชา
นมสดต้มให้ร้อน	๑ ๑/๒	ถ้วย	เนย	๓	ช้อนโต๊ะ
แป้งสาลี	๕	ช้อนโต๊ะ	พริกไทยนิดหน่อย		
ไข่ไก่	๔	ฟอง แยกไข่ขาวไข่แดง			

วิธีปรุง

คนแป้งกับเนยให้เข้ากันในหม้อ ค่อย ๆ เทนมลงและคนเรื่อยจนหมด ใส่เกลือ พริกไทย และปลา ตั้งบนไฟค่อนข้างอ่อนคนไปจนสุกดี ระวังอย่าให้ไหม้ ยกลงทิ้งไว้ให้เย็น ตีไข่แดงจนฟูเป็นสีนวลผสมลงคนให้ทั่ว แล้วจึงตีไข่ขาวจนฟูแข็งผสมลงคนเบา ๆ ใส่ในพิมพ์สี่เหลี่ยมยาว ๆ (อย่างพิมพ์ขนมปัง) ที่ทาเนยไว้แล้ว ใช้กระดาษแก้วปิดหน้าพิมพ์นึ่งราว ๆ ๕๐ นาที ถึง ๑ ชั่วโมง เนื้อสุกแล้วใช้มีดกรีดข้าง ๆ ให้รอบ เคาะใส่จานเสิร์ฟทันทีกับซอสเห็ด

วิธีปรุงซอสเห็ด

หอมฝรั่งหั่นตามขวางหัวหนา ๆ ๒ แว่น ทอดในเนย ๑/๒ ถ้วย ที่ตั้งไฟกลางจนร้อนจัด

พอหอมออกเป็นสีนวลตักขึ้นให้หมด แล้วใส่แป้งลงในกระทะเนย ๑ ช้อนโต๊ะคนพอสุก เติมน้ำสต๊อก ๑/๒ ถ้วย เกลือ ๑ ช้อนชา และเห็ดสดหรือเห็ดกระป๋องหั่นชิ้นเล็ก ๆ ๑ ถ้วย เดือดทั่วชิมดูรสตามชอบ ตักใส่ในโถซอสไปเสิร์ฟกับปลา

ซุปมะเขือเทศ

เครื่องปรุง

เนื้อวัว	๑/๒	กก. ตัดชิ้นโต ๆ	เกลือ	๒	ช้อนชา
หัวผักกาดขาว	๑	หัวกลาง ๆ ปอกตัดเป็นท่อน ๆ			
พริกไทย	๑๐	เม็ด	หอมใหญ่	๑	หัว ปอกผ่าสี่
กานพลู	๑	ดอก	อบเชย	๑	ชิ้นเล็ก ๆ
กะหล่ำปลี	๑/๒	หัว ย่อม ๆ ตัด ๓-๔ เสี้ยว			
ขึ้นฉ่าย	๑	ต้น	น้ำเย็น	๔	ถ้วย
แครอทหัวกลาง	๒	หัว ปอกตัด ๒-๓ ท่อน			
น้ำตาล	๒	ช้อนโต๊ะ	เนย	๒	ช้อนโต๊ะ
นมสด	๑/๒	ถ้วย	ขนมปังทอดสี่เหลี่ยม	๔	ช้อนโต๊ะ
แป้งสาลี	๑	ช้อนโต๊ะ			

มะเขือเทศผลใหญ่อย่างเนื้อมาก ๕-๖ ผล ต้มให้เปื่อย (ไม่ต้องใส่น้ำเลย) ยีด้วยกระชอน ใช้แต่เนื้ออย่าให้เม็ดและเปลือกลงได้ หรือมะเขือเทศกระป๋อง ๒ ช้อนโต๊ะ

วิธีปรุง

น้ำและเนื้อใส่หม้อตั้งไฟกลางไม่ปิดฝา พอจวนเดือดก็จะมีฟองดำ ๆ ขึ้น ตักฟองทิ้งจนหมด น้ำใสดี แล้วใส่ผัก เกลือ พริกไทย และกานพลู พอเดือดทั่วราไฟให้อ่อนมาก ๆ ปิดฝาเคี่ยวต่อไปอีกจนน้ำงวดเหลือประมาณครึ่งเดียว ยกลงกรองด้วยกระชอนลวดหรือผ้ามัสลิน

ตั้งน้ำซุปที่กรองแล้วบนไฟกลาง ๆ ให้เดือด ผสมแป้งกับนมให้ละลายทั่ว แล้วผสมมะเขือเทศเข้าด้วยกัน ใส่ลงในซุปคนให้ทั่ว ใส่เนยใส่น้ำตาลชิมดูให้มีสามรส แต่อ่อน ๆ ตักใส่โถซุปโรยขนมปังทอดเสิร์ฟทันที

บาร์บีคิว

วิธีที่ ๑

เครื่องปรุง และวิธีปรุง

เนื้อวัวสันใน ๑ กก. แล่พังผืดออกให้หมด ตัดออกเป็น ๓ ชิ้นใหญ่ ๆ ทาเกลือ พริกไทย

น้ำตาลทรายแดง และน้ำมันหมูอย่างละพอควร ขยำนาน ๆ ให้เข้ากันกับเนื้อจนดีแล้ว หมักทิ้งไว้ ๒ ถึง ๓ ชั่วโมง ปอกกระเทียม ใช้ทั้งกลีบใช้มีดแหลม ๆ ทิ่มลงในเนื้อที่หมักไว้ให้ทั่วก้อนเนื้อ เอากระเทียมฝังลงในเนื้อตามรอยที่มีดเจาะให้มิด เวลาจะรับประทาน จึงใช้คีมหยิบชิ้นเนื้อวางลงบนตะแกรงเหล็ก ใช้แปรงอันเล็ก ๆ จุ่มลงในน้ำที่หมักเนื้อ พรมลงบนเนื้อที่ปิ้งอยู่ทั่วทั้งสองข้างจนกว่าจะสุก ใส่จานหรือเขียง ใช้มีดคม ๆ หั่นเป็นคำ ๆ ตักซอสราดลงบนเนื้อแต่พอควร รับประทานร้อน ๆ

ซอสสำหรับรับประทานกับเนื้อ

เอากระทะหรือหม้อใบเล็ก ๆ ตั้งไฟ ใส่เนยหรือคริสโก ๓ ช้อนโต๊ะ แป้งสาลี ๒ ช้อนโต๊ะ คนบนไฟอ่อน ๆ ให้แป้งสุก ยกลงใส่ซีอิ๊วดำ ๑ ช้อนโต๊ะ เกลือและพริกไทยอย่างละนิดหน่อย คนให้เข้ากันสักครู่ ใส่ประมาณ ๒ ช้อนโต๊ะ คนให้ทั่วกัน ยกลงจากเตา ใช้ทาเนื้อที่ปิ้งให้ทั่ว รับประทานกับสลัดน้ำใส

วิธีที่ ๒

เครื่องปรุง และวิธีปรุง

กุ้งนางตัวเล็ก ๆ ขนาดเท่า ๆ กัน ๑ กก. ปอกเปลือกให้หมด หัวไม่ใช้ หัวหอมใหญ่ขนาดกลางหั่นแล้วสับละเอียด ๒ หัว น้ำมันหมู ๑/๓ ถ้วย น้ำมะนาว ๑/๓ ถ้วย กระเทียม ๓-๔ กลีบสับละเอียด เกลือ ๒ ช้อนชา พริกไทยป่น ๑/๔ ช้อนชา ซอสตรากระต่าย ๓ ช้อนโต๊ะ น้ำตาลทรายแดง ๒ ๑/๒ ช้อนโต๊ะ ซอสมะเขือเทศขวดที่เรียกว่าแคทชัป ๓ ช้อนโต๊ะ ซอสพริกศรีราชา ๒ ช้อนโต๊ะ

ผสมน้ำมันหมู น้ำมะนาว กระเทียมและเครื่องปรุงอื่น ๆ ให้เข้ากัน เอากุ้งลงเคล้าให้ทั่ว เก็บในตู้เย็น ๑ คืน รุ่งขึ้นเอามาเสียบไม้สลับกับผักอย่างละชิ้น ผักที่จะใช้มีสับปะรดอย่างหวาน ตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ ขนาดพอคำหนึ่ง ๆ พริกหยวกฝรั่งแกะเม็ดออกตัดท่อนสั้น ๆ มะเขือเทศสีดาผลเล็ก ๆ ผ่าสอง หอมใหญ่หัวหนึ่งผ่า ๔ หรือ ๖ ชิ้น เวลาปิ้งใช้แปรงจุ่มในน้ำที่หมักกุ้ง พรมลงบนตัวกุ้งและผักที่เสียบไม้ไว้ให้ทั่ว ปิ้งจนกุ้งสุกดี รับประทานร้อน ๆ

วิธีที่ ๓

เครื่องปรุงซอสสำหรับหมักเนื้อ

น้ำมันพืชหรือน้ำมันหมู	๑/๒ ถ้วย	มัสตาร์ดผง	๑ ช้อนชา
ซีอิ๊วดำ	๑/๔ ถ้วย	น้ำส้ม	๔ ช้อนโต๊ะ
วิสกี้หรือบรั่นดี	๑/๔ ถ้วย	พริกไทยป่น	๑ ช้อนชา
หอมหัวใหญ่สับละเอียด	๒ หัว	น้ำตาล	๓ ช้อนโต๊ะ
กระเทียมสับละเอียด	๕ กลีบ	เกลือ	๒ ช้อนชา
ขิงสดตำละเอียด	๓ ช้อนโต๊ะ		

วิธีปรุง

ผสมน้ำมัน ซีอิ๊ว และเหล้าเข้าด้วยกัน เอากระเทียมขิงสดที่ตำไว้ผสมรวมกันไปด้วย ใส่พริกไทยป่น มัสตาร์ดผงคนให้เข้ากัน เนื้อสันในไม่มีพังผืด ๑ กก. ตัดเป็นชิ้นขนาด ๓/๔ นิ้ว เอาลงเคล้ากับน้ำซอสที่ผสมไว้ หมักในตู้เย็น ๑ คืน รุ่งขึ้นเอามาเสียบไม้ปิ้ง ไม้ละ ๓ หรือ ๔ ชิ้น พรมด้วยซอสขณะที่ปิ้งด้วย เพื่อให้หอม

เครื่องปรุงซอสสำหรับพรมเวลาปิ้ง

กระเทียมสับละเอียด	๑๐	กลีบ	น้ำส้ม	๑/๓	ถ้วย
หอมใหญ่สับละเอียด	๒	หัว	น้ำตาลทรายแดง	๑/๒	ถ้วย
น้ำมันพืชหรือน้ำมันหมู	๑/๒	ถ้วย	เกลือ	๒	ช้อนโต๊ะ
ซอสแคทชัป	๑	ถ้วย	พริกไทยป่น	๑	ช้อนชา
ซอสตรากระต่าย	๑/๒	ถ้วย			

วิธีปรุง

เอากระทะตั้งไฟใส่น้ำมัน เอาหัวหอมและกระเทียมเจียวให้สุก จึงผสมซอสตรากระต่าย ซอสมะเขือเทศ น้ำส้ม น้ำตาล เกลือ พริกไทยให้เข้ากันดี ชิมดูให้รสพอดี ๆ เทใส่ลงในหม้อ เจียวหอม กระเทียม คนให้ทั่วเคี่ยวบนไฟอ่อน ๆ ให้เดือด คนบ่อย ๆ จนข้นประมาณ ๒๐ นาที ใช้แปรงจุ่มซอสนี้พรมบนเนื้อ ในขณะปิ้งอยู่ดูให้ทั่วทั้ง ๒ ข้าง รับประทานกับขนมปังปิ้งหรือข้าวสุกก็ได้

วิธีที่ ๔

เครื่องปรุงซอสที่จะหมัก

มัสตาร์ดผง	๑	ช้อนชา	น้ำตาลทรายแดง	๑/๔	ถ้วย
น้ำมะนาว	๑/๔	ถ้วย	น้ำมันสลัด	๒	ช้อนโต๊ะ
ซอสตรากระต่าย	๒	ช้อนโต๊ะ	ซอสพริกศรีราชา	๑	ช้อนโต๊ะ
ผงชูรส	๑/๒	ช้อนชา	เกลือป่น	๑	ช้อนโต๊ะ
ไก่อ่อน	๒	ตัว ตัดเป็น ๔ ชิ้น (ตัวหนึ่งแบ่งเป็น ๒ ซีก)			
ผงชูรสอีกนิดหน่อย					

วิธีปรุง

ผสมมัสตาร์ดผงกับน้ำตาล ใส่น้ำมะนาว ซอสตรากระต่าย ซอสพริกศรีราชา เข้าด้วยกัน ใส่เกลือเท่าจำนวน เอาผงชูรสอีกนิดหน่อยทาบนชิ้นไกให้ทั่ว เอาซอสที่ปรุงไว้ทาบนไก่อีกทีให้ทั่ว ๆ เหมือนกัน แล้วนำมาปิ้ง ระหว่างที่ปิ้งอยู่ควรเอาซอสพรมไปบ่อย ๆ จนกว่าไก่จะสุกทั่วทั้งสองข้าง จึงใช้ได้

วิธีที่ ๕

เครื่องปรุง

เนื้อบด	๑	กก.	น้ำตาล	๒	ช้อนโต๊ะ
เนย	๒	ช้อนโต๊ะ	น้ำมะนาว	๑/๔	ถ้วย
หัวหอมสับ	๑	ถ้วยเล็ก	วอเชสเตอร์ซอส	๑	ช้อนโต๊ะ
ซอสแคทชัป	๑	ถ้วย	น้ำส้ม	๒	ช้อนชา
น้ำ	๑/๓	ถ้วย	เกลือ	๑	ช้อนโต๊ะ
ต้นขึ้นฉ่ายสับ	๑/๒	ถ้วย	มัสตาร์ดผง	๑/๒	ช้อนชา

วิธีปรุง

เอาเนื้อ หัวหอมสับ ผัดกับเนยจนเหลือง ใส่เครื่องทั้งหมดที่เตรียมไว้ ถ้าน้ำมันออกมากก็ช้อนออกเสียบ้าง เอาขนมปังก้อนยาวคว้านไส้ข้างในออก แล้วทาเนย เอาเข้าอบในเตาอบจนเหลือง เอาบาร์บีคิวที่ผสมไว้แล้วบรรจุลงในขนมปัง ใช้มะเขือเทศผ่าซีกอย่าให้ขาดจากกัน คว้านเม็ดออก แช่ตู้เย็นพอแข็งตัวแลคล้ายดอกไม้ รับประทานกับผักชี

ซุปกุ้ง Lobster Bisque

เครื่องปรุง *(สำหรับ ๘-๑๐ คน)*

น้ำซุป น้ำซุปปลา	๑๐	ถ้วย	กุ้งก้ามกราม	๒	ตัว
น้ำซุปครีม	๒	ถ้วย	เนย	๑/๒	ถ้วยตวง
เกลือ พริกไทย			ใบกระวาน	๒	ใบ
หอมใหญ่ไนหยาบ ๆ	๒	หัว	ขึ้นฉ่ายสับ	๑/๒	ถ้วย
ผลไทม์	๑	ช้อนชา	มะเขือเทศสับ	๑/๒	ถ้วย
เหล้า Dry Cherry	๑/๔	ถ้วย	กระเทียมสับ	๑	ช้อนโต๊ะ
บรั่นดี	๑/๔	ถ้วย	แป้งสาลี	๒	ช้อนโต๊ะ
ไวน์ขาว	๑/๒	ถ้วย			
ซอสมะเขือเทศข้น (ในกระป๋อง)	๑/๒	ถ้วย			

วิธีการเตรียม

เผากุ้งก้ามกรามจนเปลือกเป็นสีแดงจัด แกะเปลือกออก สับเป็นชิ้นหยาบ ๆ

วิธีปรุง

นำกุ้งไปผัดกับเนยจนหอม ใส่แป้งสาลี และเครื่องปรุงทั้งหมดลงเคี่ยวไฟอ่อน ๆ ประมาณ

๑ ชั่วโมง ตักชิ้นกุ้งขึ้น

วิธีปรุง

๑. ผัดกุ้งสดกับเนยจนสุก จึงใส่ผักต่าง ๆ ลงผัดให้นิ่ม ราดด้วยเหล้าทั้ง ๒ ชนิด เอียงกระทะจุดไฟ ให้ไฟลุกไปทั่ว เทน้ำซุปลง คนให้เข้ากัน รอจนเดือด

๒. ก่อนยกลงใส่ครีมข้น คนพอเข้ากัน ตักใส่ชามเสิร์ฟ โรยผักชีฝรั่ง รับประทานร้อน ๆ

แกงฉู่ฉี่ท่านสัญญา

เครื่องปรุง

พริกแห้ง	๕-๑๒ เม็ด	ตะไคร้หั่นฝอย	๑ ๑/๒ ช้อนชา
เกลือ	๑ ช้อนชา	กระเทียมหั่นหยาบ	๓ ช้อนโต๊ะ
ข่าหั่นฝอย	๑/๒ ช้อนชา	หอมหั่นแว่น	๑/๔ ถ้วย
พริกไทยเม็ด	๑/๒ ช้อนชา	ผิวมะกรูด	๑/๒ ช้อนชา

รากผักชีหั่นละเอียด ๑ ช้อนชา (กะปิแล้วแต่ชอบ)

กะทิ ข้นมาก ๆ ใบผักชี สะระแหน่

วิธีปรุง

- ใช้กะทิข้นมาก ๆ น้ำขลุกขลิกหรือเกือบแห้ง
- รส เค็ม หวาน
- แต่งแกงด้วยใบมะกรูดหั่นฝอย หอมที่หั่นแว่น ใบผักชี และสะระแหน่
- เสิร์ฟแบบฝรั่งกับผักสลัด (มะเขือเทศ ผักกาดหอม แตงกวา แครอท) และผลไม้ได้ทุกชนิด ใส่พริกน้อย ๑-๒ เม็ด
- แกงเจ ใช้พริกหยวกสอดไส้เต้าหู้ ถั่ว หรือขนมปังป่น
- เนื้อสัตว์ ใช้พริกหยวกสอดไส้ปลากราย หรือปลาช่อน
- ที่คุณปู่ชอบคือ ใช้ไก่อบ ไก่ทอด หรือเป็ดทอดแบบเสฉวน เสิร์ฟน้ำแกงเป็นซอส ผักและผลไม้มาก ๆ คุณปู่จำจากอาหารท่านทูต..... เลี้ยง เล่าให้คุณย่าลองทำ ทำอร่อยเหาะได้เลย !!!

กระท้อนลอยแก้ว

เครื่องปรุง

กระท้อน	๕ ผล	เกลือป่น	๒ ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลทราย	๒ ช้อนโต๊ะ		

สิ่งที่ต้องเตรียมล่วงหน้า น้ำต้มสุกเย็นลอยดอกมะลิ กระดังงารมควันเทียนอบแล้วฉีกลอย

ในน้ำ อบควันเทียนปิดฝาไว้

วิธีปรุง

เชื่อมน้ำตาลให้ข้นเตรียมไว้ ละลายเกลือด้วยน้ำ ๓ ถ้วย ปอกกระท้อนบั้ง ฝานเป็นชิ้น ๆ นำไปแช่น้ำเกลือประมาณ ๑ ชั่วโมง แล้วบีบน้ำเกลือออก ใส่ลงในน้ำเชื่อมที่เตรียมไว้ แช่ทิ้งไว้ประมาณ ๒ ชั่วโมง ทุบน้ำแข็งใส่รับประทานได้

ขนมเหนียว

เครื่องปรุง

แป้งข้าวเหนียว	๑	ถ้วยตวง	น้ำ	๑/๒	ถ้วยตวง
น้ำปูนใส	๑-๒	ช้อนโต๊ะ	ข้าวตาก งา		
มะพร้าวทึนทึก	๑	ซีก	สีใส่ขนม สีแดง สีเหลือง		
น้ำตาลปีบ	๓	ขีด	ใบเตย (สำหรับสีเขียว)		
น้ำตาลทราย	๒	ขีด	น้ำสำหรับนวดแป้ง	๑/๔	ถ้วยตวง

การเตรียม

๑. แป้งข้าวเหนียว ๑ ถ้วยตวง นวดกับน้ำ ๑/๔ ถ้วยตวง พอไม่ให้ติดมือ เติมน้ำปูนใส นวดจนเนียน แบ่งแป้งเป็น ๔ ส่วน นำแต่ละส่วนมาเหยาะสีประมาณส่วนละ ๑-๒ หยด สำหรับสีเขียวให้คั้นน้ำใบเตยเป็นสีเขียวข้น ๆ แล้วหยดใส่แป้ง นวดให้เป็นเนื้อเดียวกัน

๒. ขูดมะพร้าวทึนทึก เป็นเส้นฝอยด้วยกระต่ายจีน ทอดข้าวตากจนเหลืองกรอบ คั่วงาเตรียมไว้

๓. เคี่ยวน้ำตาลปีบ น้ำตาลทราย และน้ำ ๑/๒ ถ้วยตวง บนไฟปานกลาง จนเป็นยางมะตูม พักไว้สำหรับหยอดหน้า

วิธีปรุง

๑. นำแป้งแต่ละสีไปใส่ถาดถาดละสี ไม่รวมกัน นึ่งในลังถึงประมาณ ๓๐ นาที แป้งจะสุก

๒. ตัดแป้งที่สุกแล้วเป็นเส้นยาว ประมาณ ๑ - ๑ ๑/๒ นิ้ว นำลงคลุกในมะพร้าวขูดฝอย

๓. เวลารับประทานโรยหน้าขนมเหนียวด้วยข้าวทอดและงาคั่ว และน้ำเชื่อมที่เคี่ยวไว้เหนียวดีแล้ว

หมายเหตุ : ขนมเหนียวเป็นของหวาน “กันเหนียว” ประจำครอบครัวเรา

ภาพ ๑

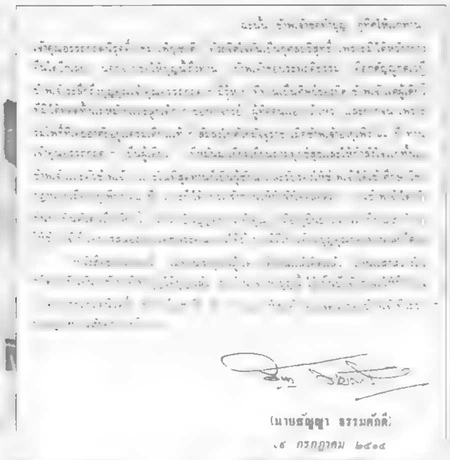

ภาพ ๒

ภาพ ๓

(นายสัญญา ธรรมศักดิ์)

๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๕

ภาพ ๕

ภาพ ๔

ภาพ ๑ : พระยาอรรถกฤตนิรุตติ์

ภาพ ๒ : อภิชาตบุตร

ภาพ ๓ : พระยาสารเวทย์วิเศษภักดี (ทองดี ธรรมศักดิ์) ยืนที่ ๔ จากซ้าย เนติบัณฑิตสยามรุ่นแรก - พ.ศ. ๒๔๔๐ ศิษย์ "เสด็จในกรม - กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์"

ภาพ ๔ : ภาพหมู่คณะองคมนตรีและภริยา

ภาพ ๕ : ตอนหนึ่งในหนังสือธรรมะ - ใจความอานาปาณสติ : การอบรมสมาธิแก่ผู้เริ่มฝึกหัด ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ พิมพ์อุทิศแด่บิดาของคุณหญิงพงา (เพ็ญชาติ) ธรรมศักดิ์ พระยาอรรถกฤตนิรุตติ์ (ชม เพ็ญชาติ) ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๕

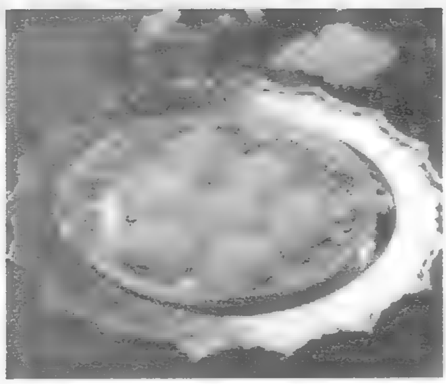
๔.

ขนมลูก ๆ ทองแดง

ขอพระราชทานพระราชานุญาตนำตำราและภาพขนมลูก ๆ คุณทองแดง (ยอดนิยม) ที่มิได้นำลงไว้ในตำราอาหารชุด "คุณย่าที่รัก" เพื่อเป็นวิทยาทาน เพื่อยกย่องเชิดชูภูมิปัญญาไทย ให้ทุก ๆ ท่านสมบูรณ์เหมือน "คุณย่าที่รักของเรา" และ "เพื่อให้หายกังวลคลายทุกข์" ตามพรที่ทูลกระหม่อมฯ พระราชทานไว้ในคำนำหนังสือ

ขนมทองชมพูนุช

ส่วนผสม

ไข่ไก่ (ไข่แดง)	๕	ฟอง
แป้งข้าวเหนียว	๑/๒	ถ้วยตวง
แป้งข้าวเจ้า	๑/๒	ถ้วยตวง
กะทิ	๑	ถ้วยตวง
น้ำตาลทราย	๑/๒	ถ้วยตวง

วิธีผสม

๑. ผสมแป้งข้าวเหนียว แป้งข้าวเจ้า ให้เข้ากัน นวดด้วยกะทิ

๒. นำไข่แดง น้ำตาลทราย คนให้เข้ากัน แล้วนำมารวมกับส่วนผสมข้อที่ ๑

๓. นำขึ้นตั้งไฟอ่อน ๆ กวนจนปั้นได้

๔. ใส่พิมพ์ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วเคาะออก นำไปอบควันเทียน

ขนมทองม้วน

ส่วนผสม

แป้งข้าวเจ้า ๑/๒ กิโลกรัม
ไข่เป็ด ๓ ฟอง
เกลือ ๒ ๑/๒ ช้อนชา
น้ำตาลทราย ๒ ๑/๒ ถ้วยตวง
หัวกะทิ ๒ ถ้วยตวง
หางกะทิ ๓ ถ้วยตวง

วิธีทำ

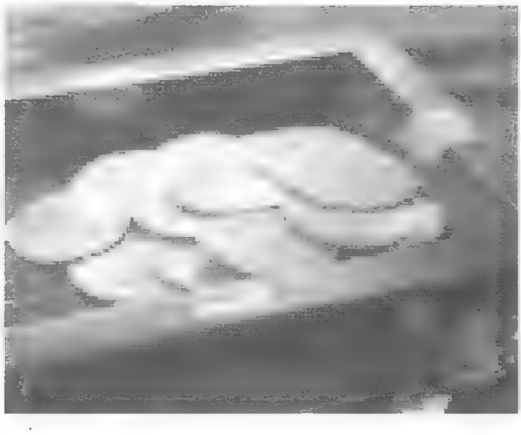
๑. ผสมแป้งข้าวเจ้า เกลือ น้ำตาลทราย และไข่แดงให้เข้ากัน

๒. ใส่หัวกะทิทีละน้อยลงในแป้งที่เตรียมไว้ในข้อ ๑ นวดเบา ๆ จนนุ่ม แล้วคนให้เข้ากัน กรองด้วยกระชอน

๓. เตรียมพิมพ์ทองม้วน ผิงไฟให้ร้อน (ถ้าผิงด้วยไฟถ่านจะทำให้ขนมหอมดี) เมื่อพิมพ์ร้อนได้ที่จึงทาด้วยน้ำมันพืชหรือน้ำมันหมู

๔. หยอดแป้งที่ผสมไว้ลงพิมพ์ ปิดพิมพ์ ผิงกลับไปกลับมาจนเหลือง ลอกออกจากพิมพ์แล้วม้วนเป็นกลม ๆ ขณะยังร้อน

ขนมทองอัฐ

ส่วนผสม

แป้งสาลี ๑ ถ้วยตวง
น้ำตาลทราย ๓/๔ ถ้วยตวง
เกลือ ๑/๒ ช้อนโต๊ะ
กะทิ ๑/๒ ถ้วยตวง
ไข่เป็ด (ใช้ไข่แดง) ๑ ฟอง
น้ำปูนใส

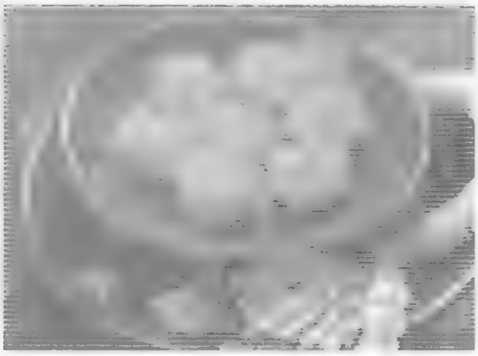
วิธีทำ

๑. ผสมน้ำตาล เกลือ กับแป้งสาลี เคล้าให้เข้ากัน

๒. ใส่ไข่แดงลงในกะทิ คนให้เข้ากัน เทลงในเครื่องปรุงตามข้อ ๑ นวดให้เข้ากัน ใส่น้ำปูนใสกรองด้วยกระชอน

๓. ผิงพิมพ์ทองม้วนให้ร้อนแล้วหยอดแป้งที่ผสมลงบนพิมพ์ พลิกกลับไปกลับมาพอเป็นแผ่น ลอกออก

ขนมทองนพคุณ

ส่วนผสม

ถั่วทองคั่วป่นละเอียด	๑ ๑/๒ ถ้วยตวง
น้ำตาลทราย	๓/๔ ถ้วยตวง
กะทิ	๑ ถ้วยตวง
ไข่ไก่	๑ ฟอง

วิธีทำ

๑. นำกะทิ น้ำตาลทราย ใส่กระทะทอง พอเดือดยกลง คนให้เย็น แล้วใส่ไข่แดงคนให้เข้ากัน ยกขึ้นตั้งไฟอ่อน ๆ จนไข่สุก ยกลงจากเตา

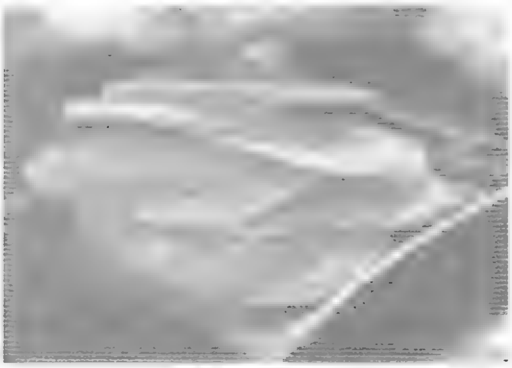
๒. ร่อนถั่วทองลงในเครื่องปรุงตามข้อ ๑ คนให้เข้ากัน

๓. นำมาใส่พิมพ์ไม้ลายดอกกลม เคาะออกมา อบควันเทียนให้หอม

หมายเหตุ

วิธีทำถั่วทอง คั่วถั่วทองให้เหลืองกรอบ แล้วรีบตำให้ละเอียดขณะถั่วยังร้อน นำมาร่อนใช้เฉพาะส่วนที่ละเอียด

ขนมทองทัต

ส่วนผสมแป้ง

แป้งสาลี	๑ ถ้วยตวง
น้ำตาลทราย	๑/๒ ถ้วยตวง
ไข่เป็ด	๑ ฟอง
น้ำปูนใส	๒ ช้อนโต๊ะ
เกลือ	๑/๘ ช้อนชา
หัวกะทิ	๑/๒ ถ้วยตวง

วิธีทำ

ผสมแป้งสาลี น้ำตาลทราย เกลือ ไข่แดง และน้ำปูนใส ให้เข้ากัน นวดด้วยหัวกะทิทีละน้อยให้เข้ากันจนหมดหัวกะทิ กรองด้วยกระชอน

ส่วนผสมไส้กุ้ง

กุ้งนาง	๑/๒ กิโลกรัม	เกลือ	๑ ช้อนโต๊ะ
น้ำตาลทราย	๑ ๑/๒ ช้อนโต๊ะ	น้ำมันพืชหรือน้ำมันหมู	๓ ช้อนโต๊ะ

รากผักชี กระเทียม พริกไทย (โขลกให้ละเอียด) ๑ ช้อนโต๊ะ

วิธีทำ

๑. ล้างกุ้งทั้งตัวให้สะอาด แกะเปลือกออกให้หมด โดยแยกมันกุ้งไว้ สับเนื้อกุ้งจนละเอียด แล้วจึงใส่มันกุ้ง สับรวมให้เข้ากัน

๒. ตั้งกระทะใส่น้ำมัน พอร้อน ใส่รากผักชี กระเทียม พริกไทยที่โขลกละเอียดแล้ว ผัดให้หอม

๓. ใส่กุ้งสับ ปรุงรสด้วยเกลือ น้ำตาลทราย

๔. เตรียมพิมพ์ทองม้วน ผิงไฟให้ร้อน ใช้น้ำมันทาพิมพ์ หยอดแป้งลงบนพิมพ์ ผิงกลับไปกลับมา พอเหลืองแล้วลอกออก หยอดใหม่อีกครั้ง พอเหลืองตักไส้กุ้งทาให้ทั่ว นำแผ่นที่ลอกออกมาประกบกันใหม่ แล้วผิงจนกรอบ นำออกจากพิมพ์

ดอกจำปูน : ดอกไม้ประจำจังหวัดพังงา
ท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ เกิด ณ จังหวัดนี้

ภาคผนวก

พิพิธภัณฑ์และหอสมุดสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
วังวรดิศ ถนนหลานหลวง กรุงเทพฯ 10100
19 สิงหาคม 2545

เรื่อง อนุญาตให้นำบทพระนิพนธ์ในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์

เรียน คุณปริยชาติ ชัยรัตน์

ตามที่ท่านได้ขออนุญาตนำบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดา ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์เนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ อดีตประธานองคมนตรี และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ นั้น

หอสมุดดำรงราชานุภาพ พิจารณาเห็นว่า ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ มีความเคารพรักอย่างสูงในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล โดยมีความผูกพันกันทั้งในทางส่วนตัวและกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ของชาติบ้านเมืองนานัปการ ดังนั้น พลตรี หม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล ประธานกรรมการพิทักษ์รักษาหอสมุดดำรงราชานุภาพ จึงมีความยินดีให้ท่านนำบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ฯ เพื่อเป็นเกียรติและรำลึกถึงในคุณงามความดีแห่ง ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ สืบไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล)
กรรมการพิทักษ์รักษาหอสมุดดำรงราชานุภาพ
หัวหน้าสำนักงานเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

๑๕ / ๒ สุขุมวิท ๔๑
คลองตันเหนือ เขตวัฒนา
กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐

๒๗ สิงหาคม ๒๕๔๕

เรื่อง ขอขอบพระคุณ

เรียน คุณหญิงเสริมศรี บุนนาค

กระผม ในนามของครอบครัว และญาติ ของศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ น.ร., ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม., และของท่านผู้หญิงพงา (เพ็ญชาติ) ธรรมศักดิ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ขอเรียนขอบพระคุณ คุณหญิง ฯ อย่างมาก ที่ได้กรุณาอนุญาต ให้กระผมนำบทความของอดีตรองราชเลขาธิการ ท่านอาจารย์ภาวาส บุนนาค เรื่อง "*พระปรมาภิไธยสมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์*" ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ ในการพระราชทานเพลิงศพของท่านทั้งสอง ผลงานของท่านอาจารย์ภาวาส ฯ ชิ้นนี้ มีคุณค่าอย่างยิ่งทางวิชาการ หางานเปรียบเสมอได้ยาก

นับเป็นเกียรติยศอย่างสูง ที่กระผมได้มีโอกาสนำวิทยาทานนี้มาเผยแพร่ เป็นที่ระลึกถึงศาสตร์จารย์สัญญา และท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์ ผู้ซึ่งมีความนิยมนับถือ และผูกพันธ์กับท่านอาจารย์ภาวาส ฯ ในกิจกรรมกิจการงานต่างๆ โดยเฉพาะงานรับใช้ใต้เบื้องพระยุคลบาท มาเป็นระยะเวลานาน

พวกกระผมขอภาวนาพร้อมกัน ขอให้อานิสงส์ของกุศลทาน ที่ท่านอาจารย์ภาวาส ฯ ได้บำเพ็ญมา ตลอดชีวิตของท่าน ได้เกื้อกูลหนุน สั่งสมบุญกุศลและบารมีแก่ท่าน ในสัมปรายภพ ด้วยเทอญ

ขอแสดงความนับถือ

(นายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์)
ทายาท

ที่ ศธ 0709/ 2303

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
ถนนสามเสน ท่าวาสุกรี กทม.10300

4 ตุลาคม 2544

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเข้าคัดสำเนาเอกสาร และขออนุญาตนำเอกสารลงพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกในงานเสด็จพระราชดำเนินฯ พระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงพงา (เพ็ญชาติ) ธรรมศักดิ์

เรียน นางปรียชาติ ชัยรัตน์

อ้างถึง หนังสือของนางปรียชาติ ชัยรัตน์ ลงวันที่ 18 กันยายน 2544

ตามหนังสือที่อ้างถึง ท่านขอความอนุเคราะห์ ตรวจสอบ คัดสำเนา และขออนุญาตนำสำเนาของหอจดหมายเหตุแห่งชาติลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงพงา (เพ็ญชาติ) ธรรมศักดิ์ นั้น

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ขอเรียนให้ทราบว่า ยินดีให้ความอนุเคราะห์ในการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นางทิพย์วรรณา ชุ่มเพ็งพันธุ์)
นักจดหมายเหตุ 8 รักษาราชการแทน
ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ฝ่ายเอกสารสำคัญ
โทร. (02) 6285198
โทรสาร (02) 6285172, 2815341

ขอขอบคุณ

๑. ท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ
๒. คุณปริยชาติ ชัยรัตน์
๓. คุณจรัญ จักรวาลชัยศรี
๔. คุณเสาวลักษณ์ วรรณสถิตย์
๕. คุณสุพรรณี บ่มไล่
๖. คุณศรีสมวงษ์ รบชนะชัย
๗. คุณพิมพ์พร คงชม
๘. ว่าที่ร้อยตรีฉลอง ทองแผ่
๙. นายแพทย์สุภาชัย สาระจรัส

ลูกหลาน

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์เดือนตุลา
โทร. ๐-๒๙๙๖-๗๓๙๒-๔
โทรสาร ๐-๒๙๙๖-๗๓๙๕